T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ZUNUN KADİRİ'NİN HİKÂYELERİ: GİRİŞ, METİN, DİZİN VE TIPKIBASIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alonur Akhmedova

İSTANBUL 2010

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ZUNUN KADİRİ'NİN HİKÂYELERİ. GİRİŞ, METİN, DİZİN VE TIPKIBASIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alonur Akhmedova

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mesut Şen

İSTANBUL 2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
ÖN SÖZ VI
ÖZET VIII
SUMMARY IX
KISALTMALAR X
GİRİŞ XI
1. ZUNUN KADİRİ XI
1.1. Hayatı XI
1.2. Edebî kişiliği ve eserleri XI

2. DİL ÖZELLİKLERİ XIV
2.1. Alfabe ve imlâ XIV
2.2. Ünlüler XVI
2.2.1. Kalınlık-incelik uyumu XVII
2.2.2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu XVIII
2.2.3.Ünlü düşmesi XVIII
2.2.4. Ünlü değişmesi XIX
2.2.5. Ünlü türemesi XXI
2.3. Ünsüzler XXII
2.3.1.Ünsüz değişmesi XXIII
2.3.2. Benzeşme XXVII
2.3.3. Sertleşme XXVIII
2.3.4. Ünsüz türemesi XXVIII
2.3.5. Ünsüz düşmesi XXVIII
2.3.6. İkizleşme XXIX
2.3.7. Tekleşme XXIX
2.3.8. Hece yutumu XXX
2.3.9. Hece kaynaşması XXX
2.4. Şekil özellikleri XXX
2.4.1. Yapım ekleri XXX

2.4.1.1. İsimden isim yapanlar XXX

2.4.1.2. İsimden fiil yapanlar XXXIII
2.4.1.3. Fiilden isim yapanlar XXXIII
2.4.1.4. Fiilden fiil yapanlar XXXIII
2.4.2. Çekim ekleri XXXIV
2.4.2.1. İsim çekim ekleri XXXIV
2.4.2.1.1. Çokluk eki XXXIV
2.4.2.1.2. İyelik ekleri XXXIV
2.4.2.1.3. Soru eki XXXIV
2.4.2.1.4. Hâl ekleri XXXIV
2.4.2.1.4.1. Yalın hâl XXXV
2.4.2.1.4.2. İlgi hâli XXXV
2.4.2.1.4.3. Yükleme hâli XXXV
2.4.2.1.4.4. Bulunma hâli XXXV
2.4.2.1.4.5. Çıkma hâli XXXV
2.4.2.1.4.6. Vasıta hâli XXXV
2.4.2.1.4.7. Benzerlik hâli XXXV
2.4.2.1.4.8. Sınırlama hâli XXXVI
2.4.2.2. Fiil çekim ekleri XXXVI
2.4.2.2.1. Şahıs ekleri XXXVI
2.4.2.2.2. Kip ekleri XXXVII
2.4.2.2.2.1. Haber kipleri XXXVII
2.4.2.2.2.1.1. Görülen geçmiş zaman XXXVII
2.4.2.2.2.1.2 Duyulan geçmiş zaman XXXVII
2.4.2.2.2.1.3. Şimdiki zaman XXXVIII
2.4.2.2.2.1.4. Gelecek zaman XXXIX
2.4.2.2.2.1.5 Geniş zaman XL
2.4.2.2.3. Tasarlama kipleri XL
2.4.2.2.3.1. İstek kipi XL
2.4.2.2.3.2. Şart kipi XLI
2.4.2.2.3.3. Gereklilik kipi XLII
2.4.2.2.3.4. Emir kipi XLIII
2.4.2.2.4. Birleşik kipler XLIII
2.4.2.2.4.1. Hikâye XLIV

2.4.2.2.4.2. Rivayet XLV
2.4.2.2.4.3. Şart XLVI
2.5. Kelime yapısı XLVII
2.5.1. Basit (Kök) kelime XLVII
2.5.2. Türemiş (Gövde) kelime XLVII
2.5.3. Birleşik kelime XLVII
2.6. Kelime türleri XLVIII
2.6.1. İsim XLVIII
2.6.1.1. İsim çeşitleri XLVIII
2.6.1.1.1. Varlıkların oluşlarına göre isimler XLVIII
2.6.1.1.1.1.Somut isim XLVIII
2.6.1.1.1.2. Soyut isim XLVIII
2.6.1.1.2. Varlıkların verilişlerine göre isimler XLVIII
2.6.1.1.2.1. Özel isim XLVIII
2.6.1.1.2.2. Cins (Tür) isim XLVIII
2.6.1.1.3. Varlıkların sayılarına göre isimler XLIX
2.6.1.1.3.1. Tekil isim XLIX
2.6.1.1.3.2. Çoğul isim XLIX
2.6.1.1.1.3.3. Topluluk ismi XLIX
2.6.2. Sıfat XLIX
2.6.2.1. Niteleme sıfatları XLIX
2.6.2.2. Belirtme sıfatları L
2.6.2.2.1. İşaret sıfatları L
2.6.2.2.2. Sayı sıfatları L
2.6.2.2.2.1. Asıl sayı sıfatları L
2.6.2.2.2.2. Sıra sayı sıfatları L
2.6.2.2.2.3. Üleştirme sayı sıfatları L
2.6.2.2.2.4. Kesir sayı sıfatları L
2.6.2.2.3. Belgisiz (Belirsizlik) sıfatlar LI
2.6.2.2.4. Soru sıfatları LI
2.6.2.2.5. Sıfatlarda pekiştirme LI
2.6.2.2.6. Sıfatlarda derecelendirme LI
2.6.3. Zamir LI
2.6.3.1. Şahıs zamirleri LII

2.6.3.2. İşaret zamirleri LII
2.6.3.3. Dönüşlülük zamiri LIII
2.6.3.4. Belgisiz zamirler LIII
2.6.3.5. Soru zamirleri LIII
2.6.4. Zarf LIV
2.6. 4.1. Durum (Nitelik) zarfları LIV
2.6.4.2. Zaman zarfları LIV
2.6.4.3. Miktar (Azlık-Çokluk) zarfları LIV
2.6.4.4. Yer-Yön zarfları LV
2.6.4.5. Soru zarfları LV
2.6.5. Fiil LV
2.6.5.1. Tasvir fiilleri LV
2.6.5.1.1. Yeterlilik LV
2.6.5.1.2. Tezlik LVI
2.6.5.1.3. Süreklilik LVI
2.6.5.2. Fiilimsiler LVI
2.6.5.2.1. İsim-fiil LVI
2.6.5.2.2. Sıfat-fiil LVI
2.6.5.2.3. Zarf-fiil LVII
2.6.6. Edatlar LVII
2.6.6.1. Bağlama edatları LVII
2.6.6.1.1.Sıralama edatları LVII
2.6.6.1.2. Karşılaştırma edatları LVIII
2.6.6.1.3. Denkleştirme edatları LVIII
2.6.6.1.4. Çekim edatları LVIII
METİN 1
1. Muellimniñ Ḫéti (a) 2
2. Rodupay (b) 8
3. Küçükke Hucum (c) 14
4. İkki Barmıḳım Bilen (ç) 17
5. Perman (d) 21
6. Maġdur Ketkende (e) 24
7. Çénıḳış (f) 39
8. Guman (g) 60

DİZİN 68
KAYNAKÇA 249
TIPKIBASIM……..……..…..251

ÖN SÖZ

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında Tarançi "Tarımcı", Keşkelik "Kâşgarlı", Yekenlik "Yarkentli", Aksulık "Aksulu", Turpanlık "Turfanlı" gibi isimlerle adlandırılan Uygur Türkleri, 1921'de Taşkent'te alınan bir karara uyarak "Uygur" ismini benimsemiş ve 1934'te Doğu Türkistan Hükûmeti bu ismi umumî isim olarak kabul etmiştir. 1955'te Sincan Uygur Muhtar Bölgesi'nin kurulmasıyla da "Uygur" ismi resmîleşmiştir.

Orta Asya'da geniş bir coğrafyada kullanılmakta olan Yeni Uygur Türkçesi, Türk dilinin doğu (Karluk) grubunda yer almaktadır. Uygur Türkleri, 1930'lu yıllardan sonra Urumçi ağzını merkez kabul eden Kaşgar, Turfan, Kumul, Aksu ve İli vilâyetlerinin ağızlarıyla birlikte, Uygur Türklerinin tamamına yakınının dilini içine alan "merkez şive"yi edebî dil hâline getirmiştir.

Uygur Türkleri, Türk kültür ve medeniyet tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Çinlilerin Snkiang "yeni topraklar" veya "yeni eyaletler" adını verdikleri "Doğu Türkistan" bölgesinde, yaşamları mücadele içinde geçen bu Türk halkı, Eski Uygur, Karahanlı ve Çağatay dönemlerinin de bir mensubu olarak VIII. yüzyıldan günümüze kadar uzanan tarih sürecinde birçok edipler yetiştirmiş, eşsiz eserler vücûda getirmiştir.

Biz de kökleri tarihin çok eski dönemlerine kadar uzanan bu Türk halkının, mücadele dolu yaşamları içinde maruz kaldıkları birtakım baskılar sonucu dillerinde, kelime hazinelerinde, gramer kurallarında meydana gelmiş olabilecek değişme ve gelişmeleri incelemek üzere Zunun Kadiri'nin sekiz hikâyesini tez olarak hazırlamaya karar verdik. 1940 yılından önce yazılan eserlerde, geleneksel Uygur yazı dili kuralları uygulandığı için konuşma dilinin özellikleri yeterince yer almamıştır. Bu dönemden sonra kaleme alınan kitap ve sözlüklerde ise halk söyleyişlerine, atasözleri ve deyimlere daha fazla yer vermek suretiyle konuşma dili, yazı diline yaklaştırılmaya çalışılmıştır. Fakat bunu yaparken kelimelerin ses özellikleri hariç isim, sıfat, zarf, fiil ve edatların kullanışında Çağdaş Uygur yazım kurallarına umumiyetle bağlı kalınmıştır.

Çalışmamız; giriş, metin, dizin olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Zunun Kadiri'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde yer alan dil özellikleri kısmında ise, ses bilgisi

hazırlanırken, Çağdaş Uygur Türkçesindeki Türkçe kelimelerle, yabancı kelimelerin ses hadiseleri incelenerek iki farklı karşılaştırma usulü izlenmiştir. Türkçe kelimeler başta eski Uygur Türkçesine ait eserler olmak üzere, *Dîvânü Lugâti't-Türk* ve *Kutadgu Bilig* gibi Türk dilinin şaheserlerindeki şekilleriyle, yabancı dillerden bu lehçeye girmiş kelimelerse aslî yapılarıyla mukayese edilmiştir.

Metin bölümünde, "Muellimniñ Ḫéti", "Rodupay", "Perman", "Küçükke Hucum", "İkki Barmıḳım Bilen", "Maġdur Ketkende", "Çénıḳış" ve "Guman" adlı hikâyelerin transkripsiyonu yapılmıştır.

Dizin bölümünde, transkripsiyonlu metinde bulunan tüm kelime ve kelime grupları bulunmaktadır. Kelimeler anlamlandırılırken metindeki anlam esas alınmıştır. Bu bölümlerden sonra eserin tıpkıbasımına yer verilmiştir.

Bu sahadaki çalışmalara bir nebze de olsa katkı sağlaması amacıyla hazırladığımız çalışmamızda, eksiklik ve hataların olabileceği de muhakkaktır.

Türkiye Cumhuriyetinin Özbekistan Büyükelçiliği Kültür ve Turizm Ataşesi görevinde bulunduğu sırada Türkiye'de öğrenim görebilmem için yardımlarını esirgemeyerek bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere'ye, tezimin hazırlanışı sırasında üzerimde hakkı ve emeği büyük olan danışman hocam Doç. Dr. Mesut Şen'e, Türkoloji alanında CİBAKAYA adlı gramatikal dizin programı hazırlayarak tüm lisansüstü öğrenimi gören öğrencilerin istifadesine sunan değerli hocam Prof. Dr. Ceval Kaya'ya, yine destek ve yardımlarını esirgemeyerek Türk dilini daha çok sevmemi sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali'ye şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Tez konusu çağdaş Uygur Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden Zunun Kadiri'nin "Muellimniñ Ḫéti", "Rodupay", "Perman", "Küçükke Hucum", "İkki Barmıḳım Bilen", "Maġdur Ketkende", "Çénıḳış", ve "Guman" adlı sekiz hikâyesi üzerinde yapılan giriş, metin, dizin çalışmasıdır.

Çalışmanın giriş bölümünde yazarın hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Metnin imla ve dil özellikleri incelenmiştir.

Metin bölümünde, hikâyelerin transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyonlu metinde noktalama işaretleri kullanılmış, satır başı konulmuştur.

Dizin bölümünde, transkripsiyonlu metinde bulunan kelime ve kelime grupları anlamlandırılmıştır. Kelimeler anlamlandırılırken metindeki anlam esas alınmıştır. Bu bölümlerden sonra eserin Arap harfli metnine yer verilmiştir.

SUMMARY

The subject of this study is the introduction, the text and the index of eight stories by one of the most important figures of Uighur Turkic Literature Zunun Kadiri. The introduction part of the study provides information about the writer's life, his literary personality and his works. Also in this part the language structure has been analysed. In the text part the transcription of the stories has been given. Punctuation has been used and a number has been given to every line in the transcribed textes. In the index, the words and the word groups in the transcribed passages have been interpreted into modern Turkish. While translating the words in the passages the contextual meaning was taken into consideration. Following this part, the copy of the stories written with Arabic letters has been given.

KISALTMALAR

a	“Muellimniñ Ḫéti” hikâyesi
Ar.	Arapça
b	“Rodupay” hikâyesi
bk.	Bakınız
c	“Küçükke Hucum” hikâyesi
Ç.	Çince
Çağ.	Çağatay Türkçesi
ç	“İkki Barmıḳım Bilen” hikâyesi
d	“Perman” hikâyesi
DLT	Dîvânü Lugâti’t-Türk
e	“Maġdur Ketkende” hikâyesi
ET	Eski Uygur
ET	Eski Türkçe
f	“Çénıḳış” hikâyesi
Far.	Farsça
g	“Guman” hikâyesi
KB	Kutadgu Bilig
Krş.	Karşılaştırınız
nz.	Nezaketen
Rus.	Rusça
S.	Sayı
s.	Sayfa
TT	Türkiye Türkçesi
YUT	Yeni Uygur Türkçesi

GİRİŞ

1. ZUNUN KADİRİ

1.1. Hayatı

Çağdaş Uygur Türk edebiyatının ünlü temsilcilerinden olan Zunun Kadiri 1912 yılında Doğu Türkistan'ın Dorbucin[1] kasabasında doğdu. Zunun Kadiri, Uygur Türkleri'nin deyimiyle çağdaş Uygur Türk edebiyatının "Ul taşlarından"[2] (temel taşlarından) birisidir. Yazar Doburcin'de ilk olarak dinî okulda okuduktan sonra, ortaokul tahsilini de Gulca şehrinde tamamladı. İleriki yıllarda bu şehirde ilkokul öğretmeni olarak çalıştı. 1938'de Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'ye gelerek, Vetirne meslek lisesinde tahsiline devam etti. "Doğu Türkistan Edebiyat ve Sanatçılar Birliği" başkan yardımcılığı görevinde bulunan Kadiri, 1959-1961 yılları arasında Çin parlamentosunda milletvekilliği yaptı. Yaşadığı döneme damgasını vuran siyasî olaylar yüzünden yaşamının en verimli döneminde eğitim kamplarına gönderilerek, çeşitli işkencelere maruz kalan edip[3], 1989 yılında, ağır hasta olarak dostlarını ve akrabalarını ziyarete gittiği Kazakistan'da vefat etmiştir.

1.1. Edebî kişiliği ve eserleri

Birçok Uygur aydını, eserleri ve fikirleri ile Uygur halkının, bağımsızlık, cehalet ve eşitsizliğe karşı yürüttükleri mücadelelerinde ilham kaynağı olmuştur. Bunların arasında Uygur çağdaş edebiyatının temellerini atan Zunun Kadiri de vardır. Uygur edebiyatının bayraktarlarından olan Zunun Kadiri edebî hayatına 1937 yılında yazdığı piyes, masal ve şiirlerle başlamıştır.

Kadiri çağdaş Uygur edebiyatında realist hikayeciliğin gelişmesine öncülük eden, dramalarında toplumun gerçek meselelerini ele alarak halkı aydınlatmaya çalışan idealist bir mücadele adamıdır. İlk eserleri olan "Cahaletniñ Capası" (Cehaletin

[1] Muhammet Polat (2006), *Zunun Kadiri eserleri*, Şincañ, Şincañ Helk Neşriyatı

[2] Azad Sultan (1997), *Bugünki Zaman Uygur Edebiyatı Togrısıda*, Şincañ, Şincañ Helk Neşriyatı, s.108

[3] Mahmut Kaşgarlı (1998), *Çağdaş Uygur Türkleri'nin Edebiyatı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.206-207

Külfeti), “Ġunçem” (Goncam) ve “Uçraşķanda” (Karşılaştığımızda) isimli dramaları ile ün kazanmıştır.

Yazarın ilk eseri 1937’de yazdığı “Cahaletiniñ Capası” adlı üç perdelik dramıdır. Bu eserini, Nisan 1932’de Doğu Türkistan’daki olaylardan sonra kaleme almıştır. Daha sonra ise birbiriyle aynı değerde olan “Uçraşķanda”, “Partizanlar Etriti”, “Her İşniñ Yolı Bar”, “Ġunçem”, “Gülnisa”, “Ġérib Senem” gibi real temaları ve tarihî destanları esas alan dramalarını yazmıştır. Müzikal bir tiyatro eseri olarak 1939 yılında yazdığı “Ġunçem”i ile Uygur tiyatro-drama tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Yazar bu eserinde; zengin-fakir veya daha açık bir ifadeyle sömüren-sömürülen iki grup arasındaki ilişkileri anlatmaktadır. Bitmek tükenmek bilmeyen sınıf kavgaları, yaşama mücadelesi ustalıkla ve edebî bir üslupla ifade edilmektedir. Yazar, Uygur halkının düşüncelerini ve çaresizliklerini çok iyi anlamaktadır. Bu sebeptendir ki eser, halkın kalbinde özel bir yer bulmuştur.

Yine 1940 yılının başlarında “Çüce Bilen Ségizẖan” (Civciv ile Saksağan), ”Képinek Bilen Heriler” (Kelebek ile Arılar), “Ķoşçı Bilen Çaşķan” (Çiftçi ile Sıçan) isimli manzum masalları yazmıştır.

1944-1945 yıllarındaki Çin zulmüne karşı başlatılan millî mücadele ayaklanmasına katkıda bulunmayı kendine görev kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren de yazarın edebî hayatındaki ikinci dönem başlamıştır.

Devrimci gençliğin mücadele organı olan *“Doğu Türkistan’ın İnkilâbı”* gazetesi ve *“Küreş”* dergisinin redaktörü olarak halkını uyandırmaya ve bilinçlendirmeye çalışır.

Bu ikinci döneminde yazdığı “Muellimniñ H̱éti” (Öğretmenin mektubu), “Küçükke Hucum” (Köpek Yavrusuna Hücum), “İkki Barmıķım Bilen” (İki Parmağımla), “Rodupay” (Canavar), “Maġdur Ketkende” (Güç Tükendiğinde) hikâyeleriyle ve yine yazdığı onlarca manzum masallar (masallarda kinayeli ifadeler kullanmıştır) kendini bu mücadeleye adamış ve halkı millî mücadeleye katılmaya çağırmıştır.

Yazar “Rodupay” hikâyesinde, Çin müstamlekecilerinin Doğu Türkistan halkına yaptığı işkenceler, bir canavar kullanılarak -halkın sömürülmesi ve kanın emilmesi- oldukça canlı tasvirlerle sergilenmiştir. Kadiri bu eserinde sonuç olarak, kan emicilerinin ancak savaşla yok edilebileceklerini anlatmaktadır.

“İkki Barmıḳım Bilen” ve “Küçükke Hucum” adlı hikâyelerinde de benzer konuları ele almış ve Çinli bürokratların ve subayların Uygur halkına yaptıkları işkenceler, onları soymaları akıcı bir üslupla ve renkli tasvirlerle ele alınmıştır.

Yine bu dönemde kaleme aldığı “Muellimniñ Ḫéti” hikâyesinde halk ayaklanmasının başlamadığı bölgelerdeki insanların yaşamları konu edilmiştir. Bunun yanında zengin insanların, halkın ayaklanmasından korkarak onlara uyguladıkları fiziki baskılar dile getirilmektedir. Olaylar bu baskıcı ortamda öğretmenlik yapan Rozı ve Sadıḳ etrafında gelişmektedir. Yapılan zulümlere önce korkup sessiz kalan bu iki insanın zaman içindeki psikolojik değişimleri, pasif durumdan, aktif duruma geçişleri ve özgürlük yolunda emin adımlarla yürümeleri ifade edilmiştir.

Zunun Kadiri 1950 yıllarında yazdığı “Çénıḳış” isimli hikâyesinde Uygur halkının sosyal ve ekonomik gelişim ve değişmeleri gösterilmiştir. Eski yeni çatışması, koperatifleşerek ilerleme çabaları, fakirlikten ve ezilmişlikten kurtulma isteği ustalıkla anlatılmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi yazar bir mücadele adamıdır. Kendini halkına, halkının özgürlüğüne ve bilinçlendirilmesine adamıştır. Bu sebeptendirki, birçok eserinde tema “millî mücadeledir”. Eserlerinde yalnız dış güçlerle değil, içteki feodal yapı ile de mücadele verilmesi gerektiği etkili bir üslupla dile getirilmektedir. Ona göre, ancak bu yolla özgürlüğe ulaşılabilir. Eserlerinde halkın dertleri, üzüntüleri, sevinçleri, gerçek yaşamları anlatılmaktadır. Bu sayede yazar, Uygur halkı tarafından sevilmiş ve mücadelelerinde ilham kaynağı olmuştur.

Seçtiği konular, bu konuları işleyişindeki edebî ustalık, tasvirlerin canlılığı ve akıcı üslûbundan dolayı genç edipler kendisinden etkilenmiş ve örnek almışlardır.

2. DİL ÖZELLİKLERİ

2.1. Alfabe ve imlâ

Uygurlar, 1930'lu yıllardan sonra Ürümçi (Urumçi) ağzını merkez kabul eden Kaşgar, Aksu, Kumul, Turfan ve İli vilayetlerinin ağızlarıyla birlikte Uygur Türkleri'nin tamamına yakınının dilini içine alan "merkezî şive"yi edebî dil haline getirmişlerdir.[4]

20 yüzyılın ilk çeyreğine kadar Arap harflerine dayalı bir alfabe kullanan Uygur Türkleri, 1936 yılına gelindiğinde bu alfabe üzerinde değişiklikler yapıp yeni harfler ilave etmişlerdir. 1951 yılında da, Uygur Türkçesinde ses karşılığı olmayan Arap diline uygun harfler alfabeden çıkartılmıştır. 1952-1954 yıllarında ise imlâda kolaylık sağlamak amacıyla bazı harfleri farklı kılmak için işaretler eklenmiştir.

1939 yılında eski Sovyetler Birliğindeki soydaşlarının Kiril alfabesini kullanmaya başlamaları üzerine, onlarla kültürel bağlarını kaybetmemek için 1956 yılında başlattıkları "Kiril alfabesine" geçme çabaları Çinliler tarafından engellenmiştir. Çin yönetimi, Ruslarla ilişkilerinin bozuk olduğu bu dönemde, Uygur Türkleri'nin Latin alfabesine geçmeleri yönünde çalışmalara başlamış ve 1974-1983 yılları arasında da bunu hayata geçirmişlerdir. 1983 yılında ise Doğu Türkistan Uygur muhtar bölgesi halk hükümeti bugün kullanmakta olan Arap alfabesine geçme kararını almıştır.[5]

Bu alfabede 32 harf bulunmaktadır (a, b, c, ç, d, e, é, f, g, ġ, h, ḫ, i, j, k, ḳ, l, m, n, ñ, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z). Alfabede her ünlü ayrı bir işaretle gösterildiği için bir karışıklık söz konusu değildir. Uygur yazısında "ı" ve "i" ünlüleri tek herfle gösteriliyor.

Arap harfleriyle ifade edilen Uygur alfabesi şöyledir:

A	
B	
C	
Ç	
D	
E	

[4] Rıdvan Öztürk (1994), *Yeni Uygur Türkçesi Grameri,* Ankara, TDK yayınları, s.1
[5] Mahmut Kaşgarlı (1992), *Modern Uygur Türkçesi Grameri,* İstanbul, Orkun Yayınları, s. 43-45.

É	
F	
G	
Ġ	
H	
Ḫ	
I, İ	
J	
K	
Ḳ	
L	
M	
N	
Ñ	
O	
Ö	
P	
R	
S	
Ş	
T	
U	
Ü	
V	
Y	
Z	

2.2. Ünlüler

Uygur Türkçesinde 8 ünlü ses vardır (a, e, é, i, o, ö, u, ü). Uygur Türkçesinde iki e ünlüsü bulunmaktadır. Bunlardan "e" şeklinde gösterdiğimiz ünlü, Türkiye Türkçesindekinden daha açık ve geniştir. ķ, ġ ve ŋ ünsüzleri ile birlikte kullanıldığı zaman a telaffuzuna yaklaşır:

ŋelķ 1d/04

ŋet 1a/02

é ile gösterilen "kapalı é" Türkiye Türkçesinden daha kapalı ve dardır. Genel olarak Türkçe' de dokuzuncu bir ünlü olarak varlığı kabul edilen kapalı "é" ler "e" sesinden "i" ye veya "i" sesinden "e" ye geçişin bir sahfasıdır. İki veya daha çok heceli kelimelerde kullanılır.

kéçe 2g/01

yédi 3f/09

kérek 1c/17

Bu lehçenin ayırt edici özelliklerinden ve yukarıda açıklamaya çalıştığımız hususla alakalı olarak; ünlüsü a ve e olan tek heceli kelimeler, "i" ile başlayan bir ek aldıklarında, a ve e'nin kapalı é'ye dönüşmesidir.

baş > béşını 1e/15

men > méniñ 7a/16

dé- > dégendek 4g/24

can > cénım 3b/29

yat- > yétıp 16f/09

Çok heceli kelimeler ek aldıklarında, kelimenin son hecesindeki a ve e'ler i veya ı'ya dönüşmektedir. Bu kural yabancı kelimelerin hepsi için geçerli değidir.

ata > atıdınmu 18e/21

merike > merikisi 19e/05

seyse > seysidin 19e/20

çoşķa > çoşķınıñ 19e/24

hemme > hemmidin 6e/01

başķa > başķılar 27f/26

Uygur Türkçesinde, ekten dolayı kelime kökündeki ünlülerin incelme ve daralmasına bakarak, gerileyici bir ünlü benzeşmesinin kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz. Yabancı dilden giren kelimelerdeki bazı kısa a'lar e'ye dönmüştür.

	Düz			**Yuvarlak**	
	Geniş		**Dar**	**Geniş**	**Dar**
Kalın	a		-	o	u
İnce	e	é	i	ö	ü

2.2.1. Kalınlık-incelik uyumu

Bu uyumun Uygur Türkçesindeki kelimelerin çoğunda muhafaza edildiği görülmektedir. Yalnız "ı" ünlüsünün yazı dilinde bulunmaması, bazı sözcüklerde büyük ünlü uyumunun aksamasına sebep olmuştur. Burada tek tip eklerin de tesirinden bahsetmek mümkündür.

ķançe 19e/08

iş-lar 24f/22

kör-üvatķan 26f/06

taşlı-ġudek 17e/04

Yabancı kökenli kelimelerin çoğunda, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, bu uyum etkili değildir. Ancak bazı sözcüklerin kalınlık- incelik uyumuna göre şekillendiği görülür.

menpeet < Ar. manfaʿat 18f/17

vede < Ar. vaʿda 9f/17

para < Far. pāra 1ç/26

Arapça ve Farsçadan giren kelimelere getirilen ekler, son hecedeki ünlünün tesirinden ziyade telaffuzun kalın veya inceliğine göredir.

palaket-tin 8b/07

canab-liri 4ç/18

2.2.2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu

Uygur Türkçesinde bu uyumun tam olarak geçerliliğinden bahsetmek mümkün değildir. Türkiye Türkçesindeki gibi, yabancı kelimelerde hâkim olmayan düzlük-yuvarlaklık uyumunun aksamasının en önemli nedeni, ünlüsü değişmeyen eklerdir.[6]

toġrı 5a/03

öyniñ 1a/07

oġlı 13f/11

otturısıda 1a/07

ḳılıduḳ 1e/07

köki 12f/19

2.2.3. Ünlü düşmesi

İkinci hecedeki dar ünlü, ünlüyle başlayan bir ek aldığında yada vurgusuz orta hece konumuna geldiğinde düşer.

oġul+ı > oğlı 13f/11

orun+ı+da > ornıda 1c/21

éġız+ı+ġa > ağzıġa 1g/20

[6] Rıdvan Öztürk, "Yeni Uygur Türkçesi Grameri", TDK yayınları, Ankara 1994; Mahmut Kaşgarlı, "Modern Uygur Türkçesi Grameri", İstanbul, 1992.

köñül+i > köñli 5e/27

2.2.4. Ünlü değişmesi

Yeni Uygur Türkçesinde, Eski Türkçe dönemi ve yabancı dillerden girmiş kelimeler göz önüne alındığında bazı ünlü düşmeleri görülmektedir.

i < e değişmesi:

Çağdaş Uygur Türkçesinde i<e meselesi yoğun olarak gerçekleşmektedir. Aşağıdaki örneklerde geniş ünlünün daralması söz konusudur.

kiyim < ET kedim 3a/29

munasivet < Ar. munāsabat 5g/10

mertive < Ar. martaba 19f/26

e < i değişmesi:

Dar ünlünün genişlemesidir.

yette < ET yeti, yiti, DLT yéti, yetti 3f/09

yigirme < ET yigirmi 2e/28

ket- < ET kit- 2ç/03

a < ı değişmesi:

Dar ünlünün genişlemesidir.

yaġaç < Çağ. yıġaç < DLT yıġaç < ET ıġaç 4f/22

ḳamça < KB ḳamçı 17e/21

o < u değişmesi:

Genişleme söz konusudur.

hoḳuḳ < Ar. ḥuḳūḳ 4a/28

rohiy < Ar. rūḥī 4a/19

ö < ü değişmesi:

Genişleme hadisedir.

höküm < Ar. ḥukm 5a/02

a < u değişmesi:

Yuvarlak-dar ünlünün düz-geniş ünlü olarak kullanılmasıdır.

soraḳçı < DLT soruġ 6e/01

yoġan < DLT yoġun 2f/02

e < ü değişmesi:

Yuvarlak-dar ünlünün düz-geniş ünlü olarak kullanılmasıdır.

söñek < ET süñük, DLT süngük 3a/09

çüşen- < ET tüşün- 9f/07

resva < Far. rusvā 16e/25

o < a değişmesi:

Uygur Türkçesinde kuvvetli bir yuvarlaklaşma hadisesi mevcuttur.

ḫotun < DLT katun < ET ḳatun 1g/18

ḳoġun < KB ḳaġun, DLT kagun 9f/24

nomus < Ar. nāmūs 11f/15

yoruḳ < DLT yaruk 14e/17

tonu- < DLT tanu- < ET tanu- 11f/08

oġa < ET aġu 7g/15

ö < e değişmesi:

Yuvarlaklaşma hadisesidir.

öy < Çağ. öy < DLT ew < ET eb 2ç/11

tögi-niñ < DLT tefe, tewe < ET teve 13f/04

tömür < DLT temür < ET temir 4f/11

ötük < ET etük 11e/04

é < a değişmesi:

ḳélın < ET ḳalın 2f/29

égır < ET ağır, DLT ağır 1g/25

érıḳ < ET arḳ 3f/05

égız < ET ağız 4f/07

ḳélıp < Ar. ḳālib 4f/27

sérıḳ < ET sarıġ, DLT sarıġ 15f/23

e < a değişmesi:

terep < Ar. ṭaraf 3c/03

ruẖset < Ar. ruẖṣat 4b/11

teḳsim < Ar. taḳsīm 18f/23

é < i / é < ī değişmesi:

étıbar < Ar. iʿtibār 1a/20

éhtiyat < Ar. iẖtiyāṭ 4c/08

2.2.5. Ünlü türemesi

Uygur Türkçesinde sonu çift ünsüzle biten yabancı dillerden girmiş bazı kelimelerde araya dar ünlü girmektedir.

isim < Ar. ism 13e/24

ömür < Ar. ʿumr 2f/07

vaḳıt < Ar. vaḳt 4ç/29

2.3. Ünsüzler

Uygur Türkçesinde kullanılan 24 ünsüz şunlardır; “b, c, d, f, g, ġ, h, ḫ, j, k, ḳ, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z”. Bunları kendi arasında sedalı ve sedasız olarak ikiye ayırabiliriz; sedali ünsüzler “**b, c, d, g, ġ, j, l, m, n, ñ, r, v, y, z**”, sedasız ünsüzler “**ç, f, h, ḫ, k, ḳ, p, s, ş, t**”.

Uygur Türkçesinde Türkiye Türkçesi yazı diline göre farklılık gösteren ünsüzler, gırtlaktan hırıltılı olarak çıkan ve oldukça yaygın olarak kullanılan “ḫ”, “ḳ” ile ”ġ”, “ñ” ünsüzleridir.

ḫ ünsüzü

yaḫşı 2c/11

Ḫuda 12e/19

ḫotun 1g/18

ḫulase 31f/02

ġ ünsüzü

yaġaç 4f/22

buġday 2d/06

ḳayġu 3ç/07

yaġ 2ç/24

ḳ ünsüzü

ḳorḳ- 10f/01

ḳal- 1ç/14

ḳaymaḳ 5f/06

ḳayır- 19e/28

ñ ünsüzü

añlı- 1d/06

ahañ 8f/22

reñ 4f/14

kişilerniñ 1c/07

Türkiye Türkçesindeki kelime başındaki "y" ünsüzü yerine (özellikle ağızlarda) genellikle "j" ünsüzü kullanılırken, metnimiz "y"den yanadır. "ġ" ve "ķ" ünsüzleri de Türkiye Türkçesine göre daha belirgin olarak telaffuz edilir. Aslî Türkçe'nin "k" ve "t" ünsüzleri Türkiye Türkçesinin aksine Türkçe kelimelerde kendilerini korumuştur.

tıl 16e/15

teg- 21e/23

tüz 5g/13

tur- 1c/10

"f" ünsüzü isesadece son zamanlarda yabancı dilden giren kelimelerde görülür "*fontan*" 3e/28. Bütün Türkçe kelimeler ile yabancı dillerden Uygur Türkçesine yerleşmiş çoğu kelimelerde "f" sesi "p" sesi ile ifade edilmektedir "*palaket*"< Ar. falākat 1b/05, "*paleç*" < Ar. falc 4b/01, "*panus*" < Far. fānūs 4ç/10. Çağdaş Uygur Türkçesinde "p" ünsüzünden sonra ünlü ses geldiğinde "v" ye dönüşmektedir "*tüv+i* < tüp" 3b/23.

Bu bir iki özelliği belirttikten sonra, incelediğimiz metindeki ünsüz değişmelerini şu şekilde sıralayabiliriz.

2.3.1. Ünsüz değişmesi

m- < b- değişmesi:

Kelime başında ve çoğunlukla kendisinden sonra gelen "n"nin etkisi ile görülen değişikliktir.

men < ET ben 1b/16

muz < DLT buz 1c/19

miñ < ET biñ 2d/28

müñgüz < ET büñ- 24e/14

min- < ET bin- 4b/10

ç- < s- değişmesi:

çaç < ET saç 6f/15

çaç- < ET saç- 7f/18

çaçrı- < ET sıçra- 27f/14

çaşḳan < DLT sıçġan < ET sıçḳan 8f/15

p- < b- değişmesi:

Eski Uygur Türkçesindeki kelime başındaki "b" ünsüzü yerine, Yeni Uygur Türkçesi'nde "p" ünsüzü kullanılmaktadır.

pat- < DLT bat- < ET bat- 2f/12

pütün < DLT bütün, ET bütün 1ç/05

pürüş- < ET bur- 3c/02

püt- < ET büt- 13f/05

p- < f- / -p- < -f- değişmesi:

peḳet < Ar. faḳaṭ 1c/07

pelek < Ar. falak 2b/28

pelsepe < Ar. falsafa 4a/12

perez < Ar. faraż 5ç/20

perman < Far. farmān 1d/01

ç- < t- değişmesi:

Kelime başında görülen ç- < t- değişmesi Yeni Uygur Türkçesinin en belirgin özelliklerindendir.

çış < ET tiş 3g/27

çüş < ET tüş 8a/14

çüş- < ET tüş- 4b/28

çüşen- < ET tüşün- 9f/07

çüşür- < ET tüşür- 6b/07

-v- < -b- değişmesi:

Özellikle yabancı dillerden girmiş kelimelerde meydana gelmektedir.

elvette < Ar. albatta 1ç/23

ẖever < Ar. ẖabar 3f/22

mertive < Ar. martaba 19f/26

lev < Far. lab 11e/08

munasivet < Ar. munāsabat 5g/10

Eski Türkçede "b" sesi, Türkiye Türkçesinde "v" sesi ile yazılan bir çok kelime aslî şeklini korumuştur.

YUT	ET	TT
ber- 18f/09	*ber-*	*ver-*
bar 1b/02	*bar*	*var*
bar- 20e/09	*bar-*	*var-*

-y- < -d- değişmesi:

Eski Türkçe dönemindeki "d" ünsüzükelime içinde "y" ünsüzüne dönüşmüş ve akıcılaşmıştır.

kiyim < ET kedim 1c/09

ayaġ < ET adaḳ 5f/02

uyḳu < ET udıḳ 16f/14

ḳoy- < ET ḳod- 5f/06

ḳayġu < DLT kadġu 3ç/07

g- < k- / ġ- < ḳ- değişmesi:

ġulaççe < DLT kulaç, kolaç 6e/22

ġérıç < DLT ḳarış 7e/17

ḫ- < ḳ- / -ḫ- < -ḳ- değişmesi:

Yeni Uygur Türkçesinde "ḫ" sesi çok kullanılmaktadır. Bu sebepten dolayı Eski Türkçe, gerekse yabancı dillerden girmiş kelimeler gözününe aldığımızda kelime başı ve ortasında "ḳ" ünsüzün yerine "ḫ" tercih edilmektedir.

ḫotun < ET ḳatun 1g/18

téḫı < ET taḳı 1d/09

oḫşı- < ET oḳşa- 2d/07

k- < g- değişmesi:

Eski Uygur Türkçesindeki kelime sonundaki "g" ünsüzü çağdaş Uygur Türkçesinde "k" ünsüzüne dönüşmüştür.

kiçik < ET kiçig 3f/17

ölük < ET ölüg 3c/27

Eski Türkçe döneminde kelime başında bulunan "k" sesi çoğunlukla kendisini korumuştur. Türkiye Türkçesinde ise sedalılaşarak yerini "g" ünsüzüne bırakmıştır.

YUT	ET	TT
kel- 2f/22	*kel-*	*gel-*

ket- 7g/05	*kit-*	*git-*
kül- 1b/22	*kül-*	*gül-*
kör- 3b/25	*kör-*	*gör-*
kir- 20e/01	*kir-*	*gir-*
kün 1f/05	*kün*	*gün*
küç 6b/20	*küç*	*güç*

d- < t- / -d- < -t- değişmesi:

dé- < ET te-, ti- 2b/20

déñiz < KB teñiz 3e/05

kündüz < ET küntüz 2g/01

-s < -z değişmesi:

Olumsuzluk eki -maz/-mez'deki "z" ünsüzü "s"ye dönüşmüştür.

pütmes < ET bütmez 19e/11

tügimes < ET tükümez 19e/11

ġ- < ñ- değişmesi:

yalġuz < Çağ. yalġuz < DLT yalñuz 3f/12

2.3.2. Benzeşme

Kelime içinde yan yana veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan ünsüzlerden biri diğerini etkileyerek kendine benzetir.

çaç < saç 6f/15

caca < ceza 2b/20

çüçük < süçig 16f/14

2.3.3. Sertleşme

Aslî şekilde sonu -g/-ġ ile biten birden fazla heceli kelimelerin sonundaki -g/-ġ ünsüzleri, sert karşılıkları olan -k/-ķ ünsüzlerine dönüşmüştür.[7]

ölük < ölüg 3c/27

sérıķ < sarıġ 15f/23

tirik < tirig 2d/29

kiçik < kiçig 3f/17

2.3.4. Ünsüz türemesi

Uygur Türkçesinde ünlü ile başlayan veya biten kelimelere h, y~j ünsüzlerin getirildiği görülür. (Nisbet "î" si yanına "y" sesi getirilmektedir).

harva < araba 6a/05

ciddiy < Ar. ciddī 7f/25

yaġaç < ET ıgaç 4f/22

yıġlı- < ET ıġla- 17e/28

herbiy < Ar. ḫarbī 1c/06

heķiķiy < Ar. ḫaķīķī 2c/02

2.3.5. Ünsüz düşmesi

İncelediğimiz metinde, başta, ortada ve sonda, özellikle "h, l, r, t" ünsüzleri olmak üzere bazı ünsüz düşmeleri görülmektedir.

r düşmesi:

Çağdaş Uygur Türkçesinde en çok görülen ünsüz düşmesidir.

etiyaz < erte yaz 11f/23

tavuz < Far. ḫarbuz 33f/12

[7] Öztürk, 1994, s. 16.

töt < tört 1e/09

ḫaman < Far. ḫirman 3e/08

öget- < örget- 30f/23

ögen- < örget- 5f/13

ḳutul- < Çağ. ḳutul- < ET ḳurtul- 17e/12

t düşmesi:

vaḳ < Ar. vaḳt 16f/23

dereḫ < Far. diraḫt 3e/26

b düşmesi:

tova < Ar. tavba 9e/13

ġ/g düşmesi:

ḳérı < ET ḳarıġ 2f/02

kérek < ET kergek 28f/22

d düşmesi:

ḳen < Ar. ḳand 34f/12

2.3.6. İkizleşme

Bazı kelimelerdeki bir ünsüzün tekrarlanmasıdır.

aççıḳ < açıġ 4f/04

sekkiz < sekiz 7f/09

ikki < iki 8g/09

ḳattıḳ < ḳatıġ 2a/02

neççe < neçe 1ç/12

toḳḳuz < toḳuz 1c/02

2.3.7. Tekleşme

Yabancı dillerden giren kelimelerde aynı cins iki ünsüzün tekleşmesidir.

dukan < Ar. dukkān 5f/20

hakimiyet < Ar. ḥākimiyyat 8a/20

ehmiyet < Ar. ahammiyyat 6f/17

2.3.8. Hece yutumu

Genellikle benzer sesli hecelerden birinin telaffuz veya değişik sebeplerle düşmesi, yutulması olayıdır.[8]

mavu < mana bu 4g/04

avu < ana u 3f/26

2.3.9. Hece kaynaşması

Hece kaynaşması, sonu ünlü ile biten bir kelimenin, ünlü ile başlayan bir kelimeyle veya sonu ünsüzle biten bir kelimenin ünsüzle başlayan bir kelime ile birleşmesi esnasında meydana gelir. Bu kaynaşma neticesinde bazı ünlülerin ve ünsüzlerin düşmesi sebebiyle kelimelerdeki hece sayısı azalmaktadır.

apar- < élıp bar- (götürmek) 5b/14

nerse < ne erse (şey, nesne) 1b/05

ekel- < élıp kel- (getirmek) 13f/14

2.4. Şekil özellikleri

2.4.1. Yapım ekleri

Türkiye Türkçesindeki gibi, isim yada fiil köklerine gelerek onları gövde durumuna getiren eklerdir. Bu ekler kimi zaman sözcüğün türünü değiştirmekle beraber kimi zaman da aynı türde başka bir sözcük türetir. Yapım ekleri bu özellikleri itibariyle dörde ayrılır:

* *İsimden isim yapanlar*
* *İsimden fiil yapanlar*
* *Fiilden isim yapanlar*
* *Fiilden fiil yapanlar*

2.4.1.1. İsimden isim yapanlar

+çe: Millet ve boy adlarına gelerek, dil ve lehçe adları türetir.

Ǧenzuçe "Çince" 2d/17

Erebçe "Arapça" 2d/09

[8] Necmettin Hacıeminoğlu (1996); "Karahanlı Türkçesi Grameri", Ankara, TDK yayınları, s.10.

Sayı ve miktar ifade eden kelimelerin sonuna gelerek o miktar kadar anlamı verir.

ķırıķçe "kırk sayısı kadar" 1f/12, *moçe* "666.67 m² kadar" 7f/08, *munçe* "bu kadar" 2d/27, *saetçe* "saat kadar" 16f/28

İsimlere eklenerek, o ismin küçüğünü bildiren isimler türetir.

köpükçe "kabarcık" 3e/11, *üstelçe* "küçük masa" 2g/24

+çan/+çen: Sıfat türetir.

çéçen "hazırcevap" 13e/19, *éhtiyatçan* "dikkatli" 5a/16, *hörmetçan* "saygı gösteren" 4g/25, *işçan* "çalışkan" 18f/25 *köyümçan* "acıyan, şefkatli" 23e/07

+çaķ/+çek/+çuķ/+çük: Küçültme sevgi ifade eden kelime türetir.

ömüçük "örümcek" 1a/13, *sozunçaķ* "uzunca" 2g/20

+çı/+çi: İsmin sonuna gelerek onlarla ilgili meslek isimleri, uğraşma isimleri yapar.

oķutķuçı "öğretmen" 4a/10, *ormıçı* "biçici, biçen" 1f/16, *ortaķçı* "ortak olan" 1e/12, *soraķçı* "yargıç" 6e/01

+çıl/+çil: Sıfat türeten bir ektir.

epçil "becerikli" 3f/25

+daş: Eklendiği ismin ifade ettiği şeyde, ortaklığa, benzerliğe sahip olan kişi veya nesneleri bildiren isimler türetir.

adaş "dost, arkadaş" 4a/04 , *savaķdaş* "sınıf arkadaşı" 5g/06, *yoldaş* "yoldaş" 27f/10

+duķ: Alet ismi türetir.

cabduķ "alet, takım" 22f/04, *orunduķ* "sandalye" 1g/17

+ġına/+gine/+ķına/+kine: Eklendiği isme küçültme ve sevgi anlamı katar.

budruḳḳına “sevimli, hoş” 8a/04, *bodruḳḳna* “tombul” 32f/20, *kiçikkine* “küçücük” 2c//22

+ḳı/+ki/+ġı/+gi: Yer ve zaman ismlerine aitlik katar.

aḫırḳı “sonuncu” 4g/18, *burunḳı* “önceki” 3a/28, *hazırḳı* “şimdiki” 4a/01

+lap/+lep: Sayı sıfatlarına aşırılık anlamı katar.

miñlap “binlerce” 2f/19, *onlap* “onlarca” 2f/07

+laḳ: İsimlere gelerek yer ismi türetir.

otlaḳ “yayla” 6b/10, *bulaḳ* “çeşme” 18e/06

+lıḳ/+lik/+luḳ/+lük: Biryere, nesneye mensubiyet, aitlik, içinlik o nesnenin varlığını, çokluğunu bildiren isimler türetir. Türkiye Türkçesinde -lı ve lık ekini karşılar.

ussuzluḳ “susamışlık” 34f/26, *yaġaççılıḳ* “marangozluk” 4f/15, *yoḳsuluḳ* “yoksulluk” 7b/27, *zorluḳ* “zorluk” 2a/27, *acızlıḳ* “acizlik” 7b/14, *ademgerçilik* “insanlık” 18e/24, *adillıḳ* “adillik” 27f/07, *aldıraşlıḳ* “acelelik” 3a/13

+nçi: Sıra sayı sıfatları yapar.

birinçi “birinci” 1d/06, *ikkinçi* “ikinci” 3d/18, *tötinçi* “dördüncü” 1d/21

+raḳ/+rek: Sıfatlara üstünlük anlamı katar.

köprek “daha fazla” 2ç/13, *maymaḳraḳ* “biraz yamuk” 30f/08, *nérıraḳ* “biraz öteye” 14f/16, *obdanraḳ* “daha iyi” 30f/29, *oşuḳraḳ* “daha fazla” 27f/12

+sız/+siz: İsimlere gelerek o ismin ifade ettiği nesnenin yokluğunu veya çok az olduğunu anlatan sıfatlar yapar.

balısız “çocuksuz” 7e/07, *beḫtsiz* “mutsuz” 8a/13, *cabduḳsız* “aletsiz” 28f/09, *cüretsiz* “yüreksiz” 13e/20, *çeksiz* “sınırsız” 3e/24, *dermansız* “güçsüz” 7e/29, *halsız* “halsiz” 3a/08

Uygur Türkçesinde yabancı dillerden giren bazı eklerde kullanılmaktadır. Bu ekler, Arapça, Farsça ve Rusçadan alınmıştır. Eklerin bir diğer özelliği, alındıkları dillerde kelime olarak da kullanılmalarıdır. Bunlar;

bi-: *biçare* “zavallı, çaresiz” 3d/26, *bikar* “boş, işsiz” 7a/09

+dar: *ḳerzdar* “borçlu” 1ç/14, *dukandar* “tezgâhtar” 2e/07, *hazıdar* “yaslı” 19e/06, *emeldar* “emel sahibi” 1ç/13

hem-: *hemkarlik* "iş birliği" 10f/16

+ḫor: *cazanıḫor* "tefeci" 1ç/08

+istan: *Hindistan* "Hindistan" 2b/01

na-: *naheḳ* "haksız" 5g/02

2.4.1.2. İsimden fiil yapanlar

+ay/+ey/+y-: Sıfatlara gelerek dönüşlü fiil türetir.

ḳara-y- "kararmak" 3a/27, *sarġ-ay-* "sararmak" 21e/03, *kém-ey-* "azalmak" 27f/18

-da/-de-: *laḳılda-* "sallanmak" 13e/25, *lıpılda-* "görünüp kaybolmak" 2f/20, *orunda-* "halletmek" 28f/12

-ġa/-ḳa/-ke-: *ḳarġa-* "beddua etmek" 2c/21, *ḳızġan-* "kıskanmak" 9e/05

+ġar/-ḳar/-ker-: *suġar-* "sulamak" 1e/11

+ı-/+i-/+u-/+ü-: *renci-* "üzülmek" 7g/20

+ıra-/+ire-: *gañgıra-* "sersemlemek" 3e/18, *sırḳıra-* "sızlamak" 2e/01, *yalt-ıra-* "parıldamak" 2g/20, *çırḳıra-* "çığlık atmak" 7b/01

+la-/+le-: *çişle-* "ısırmak" 1f/20, *esle-* "hatırlamak"

+lan-/+len-: *halsızlan-* "yorgun düşmek" 3c/09, *ḳaplan-* "kaplanmak" 24e/16

2.4.1.3. Fiilden İsim Yapanlar

-ġa/-ge/-ḳa/-ke: *külke* "gülme" 1g/15, *süpürge* "süpürge" 22e/06

-ġın/-gin/-ḳın/-kin/-ġun/-gün/-ḳun/-kün: *çüşkünlük* "moral bozukluğu" 4a/09, *ḳızġın* "coşkun" 10f/21

-ġuçı/-güçi/-ḳuçı/-küçi: *oḳutḳuçı* "öğretmen" 4a/10

-m/-im/-um/-üm: *bilim* "ilim" 7g/10, *kiyim* "giysi" 1c/09

2.4.1.4. Fiilden fiil yapanlar

-dur-/-dür-/-tur-/-tür-: Ettirgenlik ekidir. *tuydur-* "işittirmek" 23e/05, *yandur-* "döndürmek" 2ç/29, *yuyundur-* "yıkamak" 7a/25

-ır-/-ir-/-ur-/-ür-: Geçişlilik ekidir. *keçür-* "geçirmek" 2d/01,

-msıra-/-msire-: *külümsire-* "gülümsemek" 2g/18, *yıġlamsıra-* "ağlamaklı olmak" 3b/29

-n-: Dönüşlülük ekidir. *yuyun-* "yıkanmak" 6b/26, *zarlan-* "sızlanmak" 17e/01

-set-: İşlek olmayan bir ektir. *körset-* "göstermek" 4a/01

-t-: Geçişlilik ekidir. *ḳorḳut-* "korkutmak" 3a/23

2.4.2. Çekim ekleri

Yeni Uygur Türkçesinde kulanılan çekim eklerinin tür ve özellikleri öncelikle şu başlıklar altında incelenir:[9]

2.4.2.1. İsim çekim ekleri

2.4.2.1.1. Çokluk eki

Uygur Türkçesinde isimlere çokluk anlamı "+lar/+ler" ekiyle kazandırılır.

arzular 14e/12, *çavaklar* 9g/13

Çokluk eki, düz-geniş ünlülerle (a,e) biten sözcüklerdeki "a" ve "e" yi daraltır: *tebriknamiler* 3ç/10, *balılar* 9e/05, *başḳılar* 27f/26

Türkiye Türkçesinde ince telaffuz edilen bazı kelimelerin Yeni Uygur Türkçesinde kalın sıradan çokluk eki aldığı görülür: *iş+lar* 24f/22

2.4.2.1.2. İyelik ekleri

Bir varlığın ya da nesnenin kime veya neye ait olduğunu gösteren isim ya da isim soylu sözcüklerde kullanılan eklerdir. Bu eklerin Uygur Türkçesinde şahıslara göre çekimi şöyledir:

I. tekil şahıs	**öy(ü)m "Evim"**
II. tekil şahıs	öy(ü)**ñ**/öy(i)**ñiz** "Evin"
III. tekil şahıs	öy**i** "Evi"
I. çoğul şahıs	öy(i)**miz** "Evimiz"
II. çoğul şahıs	öy(ü)**ñlar** "Eviniz"
III. çoğul şahıs	öy**liri** "Evliri"

2.4.2.1.3. Soru eki

İsmi fiile soru anlamıyla bağlayan bu ek, daima "+mu" şeklinde yuvarlak ünlülüdür. "+kin, +ki" ekleriyle birlikte kullanıldığı zaman soru anlamına tereddüt ifadesi katar.

bundaḳmu 30f/17

ruḫsetmu 27f/21

2.4.2.1.4. Hâl ekleri

İsim ya da isim soylu kelimelerin, başka kelime türüyle ilgi kurmasını sağlayan ekli ya da eksiz durumudur. Yeni Uygur Türkçesinde hâl kategorisi ve ekleri şu şekildedir:

[9] Mahmut Kaşgarlı, "Modern Uygur Türkçesi Grameri", İstanbul, 1992;Habibe Yazıcı Ersoy, "Yeni Uygur Türkçesi", "Türk Lehçeleri Grameri", Akçağ yayınları, Ankara, 2007.

2.4.2.1.4.1. Yalın hâl

Bu durumdaki kelimeler başka bir kelimeye bağlı olmayıp sadece hal eklerinden birini almaz. Çokluk eki ve iyilik ekleri yalın hâldeki kelimelere ulanabilir: *ḳız* 8g/20, *ḳoşna* 5g/29, *saye* 6b/07

2.4.2.1.4.2. İlgi hâli

İsmi isme bağlayan bu ek Uygur Türkçesinde sadece "+niñ/+nıñ" şeklindedir. İlgi hali eki düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmakta ve bu şeklini muhafaza etmektedir. Ekin aslî görevi, isim tamlaması kurmasıdır.

aynıñ 22f/18, *künniñ* 29f/07, *alvastınıñ* 6e/07, *aşpuzulnıñ* 2c/13

2.4.2.1.4.3. Yükleme hâli

Yükleme hâli Yeni Uygur Türkçesinde +ni/+nı" halindedir. Bu eki alan sözcük geçişli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde, yüklemden etkilenen öğe konumundadır.

başnı 2d/12, *yerni* 1e/03, *canıvarnı* 5g/27, *ünçini* 1f/13

Ancak tekil I. ve II. şahıs zamirlerinin yükleme hâlinde bu ek "+i" şeklindedir: *méni* 1ç/21, *séni* 5e/06

2.4.2.1.4.4. Yönelme hâli

İsmi fiile bağlayan bu ek için "+ġa/+ge/+ḳa/+ke" kullanılır.

suġa 7e/22, *tügmenge* 18e/08, *aptapḳa* 14f/26, *çetke* 2c/09

2.4.2.1.4.5. Bulunma hâli

Yeni Uygur Türkçesinde bulunma hali için "+da/+de/+ta/+te" ekleri kullanılır. Bu ek ünsüz uyumuna uygunluk gösterir.

koçıda 6g/04, *kozıda* 8e/25, *oñda* 2f/11, *péşayvanda* 29f/18, *sayıda* 2e/08

2.4.2.1.4.5. Çıkma hâli

Ünsüz uyumuna uygunluk gösteren bu ek için "+dın/din/+tın/+tin" kullanılır. Bu ek, eklendiği sözcüğe uzaklaşma anlamı dışında karşılaştırma, sebep anlamı kazandırır.

mehellidin 23e/10, *morıdın* 21e/17, *penciridin* 2a/17, *sudın* 10f/01

2.4.2.1.4.6. Vasıta hâli

İsmi araç, durum ve birliktelik anlamıyla fiile bağlayan bu hal edatınekleşmiş halidir. Yeni Uygur Türkçesinde "bilen" edatı kullanılır.

aldıraşlıḳ bilen 3a/13, *avaz bilen* 7b/01, *bahane bilen* 5e/25, *elem bilen* 2f/24

2.4.2.1.4.7. Benzerlik hâli

Uygur Türkçesinde bu hali "+dek/+tek" edatı karşılar.

ķendek 34f/12, *marcandek* 19f/14, *poşkaldek* 15f/26, *samandek* 5b/25

2.4.2.1.4.8. Sınırlama hâli

Yeni Uygur Türkçesinde ismi fiile sınırlama anlamıyla bağlayan bu hal için "+ġıçe/+giçe/+ķıçe/+kiçe" eki kullanılır. Yönelme hâli eki ile eşitlik hâli ekinin birleşmesinden oluşan bu ek ünsüz uyumuna da uygundur.

asmanġıçe 2a/01, *namazdigergiçe* 20e/14, *çüşkiçe* 16e/16, *vaķıtķıçe* 5a/12

2.4.2.2. Fiil çekim ekleri

2.4.2.2.1. Şahıs ekleri

Fiil kök ve gövdelerini çekimli hâle getiren bu ekler hareketi yapan ve harekete uğramış olan şahsı ifade eder. Şahıs ekleri üç başlıkta incelenir.

I. Tip (Zamir Menşeli) şahıs ekleri:

	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	-men	-miz
II. Şahıs	-sen	-siler
III. Şahıs	ø	ø; -lar/-ler; -ş
	işleymen	*işleymiz*
	işleysen	*işleysiler*
	işleydu 23f/21	*işleydu*

II. Tip (İyelik Menşeli) şahıs ekleri:

	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	-(i, u, ü) m	- (i, u, ü) ķ/k
II. Şahıs	-(i, u, ü) ñ	-(i, u, ü) ñlar/ñler
III. Şahıs	ø	ø; -lar/-ler; -ş
	turıdum	*turıduķ*
	turıduñ	*turıduñlar*
	turıdu 1a/08	*turıdular*

III. Tip (Emir) şahıs ekleri:

	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	–y/-ay/-ey	-yli/-aylı/-eyli
II. Şahıs	ø	-(i)ñlar/-(u)ñlar/-(ü)ñlar
	-ġın/-gin/-ķın/-kin	-(i)ñ/-(u)ñ/-(ü)ñ
	-ġıl/-gil/-ķıl/-kil	-sıla/-sile
III. Şahıs	–sun	-sun
ķalay		ķalayli

ķal ķalıñlar

ķalsun 5e/14 ķalsunlar

2.4.2.2.2. Kip ekleri

2.4.2.2.2.1. Haber kipleri

2.4.2.2.2.1.1. Görülen geçmiş zaman

Eylemin anlatıştan önce yapıldığını veya yapılmadığını bildiren kiptir. Yeni Uygur Türkçesinde görülen geçmiş zaman, ünsüz uyumuna bağlı olarak "-di,-du,-dü,-ti,-tu,-tü" ekleriyle yapılır.

I. Teklik şhs. *kirdim* 6a/17 *çüştüm* 4a/14

II. Teklik şhs. *kirdiñ* *çüştüñ*

III. Tekşik şhs. *kirdi* *çüştü*

I. Çokluk şhs. *kirduķ* *çüştuķ*

II. Çokluk şhs. *kirdiñlar* *çüştüñlar*

III. Çokluk şhs. *kirdi-kirişti-kirdiler* *çüşti-çüşüşti-çüştiler*

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu fiilden sonra olumsuzluk eki "-ma/-me"nin getirilmesiyle yapılır: körmidi "Görmedi" 5g/28, barmıdım "Gitmedim" 20e/22, uḫlıyalmıdım "Uyuyamadım" 6a/10

Soru eki "-mu" bu çekimde şahıs ekinden sonra kullanılır: *bolduñmu* "oldun mu" 3c/19, *ķaynattınmu* "kaynattın mı"17f/05, *ķaldımu* "kaldı mı" 2d/23

2.4.2.2.2.1.2. Duyulan geçmiş zaman

Bu kip, Yeni Uygur Türkçesinde "-ġan/-gen/-ķan/-ken" ekiyle karşılanıp anlatanın şahit olmadığı, eylemin anlatıştan önce gerçekleştiği kılış, durum ve oluş fiillerini ifade etmek için kullanılır.

Kalınlık-incelik uyumuna uygunluk gösteren bu ekle I. teklik şahıs çekiminde, şahıs ekinin arasına kimi zaman "-di" getirilebilmektedir. III. şahıslarda da -du'lu şekli gelebilmektedir.

I. Teklik şhs. *körgen(di)men*

II. Tekil şhs. *körgensen~körgensiz/körgenla*

III. Tekil şhs. *körgen(du)* 11f/27

I. Çokluk şhs. *körgen(di)miz*

II. Çokluk şhs. *körgensiler~körüşkenla~körüşkensen*

III. Çokluk şhs. *körgendu*

Şahıs zamiri menşeli şahıs ekleriyle çekimlenen bu kipin olumsuz ve soru şekli şu şekildedir:

Olumsuz	Soru
adetlenmigen(di)men~ adetlengen emesmen	*adetlenmigen(di)menmu*
adetlenmigensen	*adetlenmigensenmu*
adetlenmigen(du) 16f/27	*adetlenmigenmu*
adetlenmigen(di)miz	*adetlenmigen(di)mizmu*
adetlenmigensiler	*adetlenmigensilermu*
adetlenmigen(du)	*adetlenmigenmu*

2.4.2.2.2.1.3. Şimdiki zaman

Fiil kök ya da gövdelerine "-vatı" ekinin getirilmesiyle yapılır. Bu kipteki fiiller zamir menşeli şahıs ekleri alır.

I. Teklik şhs.	*ḳılıvatımen* 11e/20
II. Teklik şhs.	*ḳılıvatısen* 4b/26
III. Teklik şhs.	*ḳılıvatıdu* 1b/06
I. Çokluk şhs.	*ḳılıvatımız*
II. Çokluk şhs.	*ḳılıvatısıler*
III. Çokluk şhs.	*ḳılıvatıdu*

Görüldüğü üzere ünsüzle biten fiillerde bu kiptefiille kip arasına dar ünlü türemektedir. Ünlü ile biten fiillerle ise kip eki doğrudan doğruya getirilir: sayravatıdu 34f/20. Üçüncü şahıslarda ise "tur-" yardımcı fiilinin ekleşmiş şekli "-du" şahıs eki olarak kullanılmıştır.

İkinci teklik şahısta nezaket icabı "-siz" eki kullanılabilir: *yézıvatısız* "yazıyorsunuz".

Kimi zaman da üçüncü çokluk şahısta çokluk anlamı "-ş" ekiyle sağlanır: *yézışıvatıdu* "yazıyorlar", *kélişivatıdu* "geliyorlar".

Bu kipin olumsuz şeklinde kip ekinden önce "-may/-mey" eki getirilir. Türkiye Türkçesinde "değil" olumsuzluk edatıyla olumsuzluk ekinin kullanıldığı kelimenin bir arada kullanılması anlamca olumlu bir fiilin oluşmasına sebebiyet verir. Bu durum Uygur Türkçesinde olumsuzluk ekinin iki kez kullanılmasıyla sağlanır. Soru şeklinde ise, bazı fonetik değişiklikler (-mu>-m) söz konusudur. Uygur Türkçesinde olumsuz ve soru şekli şöyledir:

Olumsuz	Soru
öginelmeyvatımen "Öğrenemiyorum" 14f/21 ~ öginelmeyvatmeymen "Öğrenemiyor değilim"	*öginelvatımenmu*

öginelmeyvatısen	*öginelvatamsen*
öginelmeyvatıdu	*öginelvatamdu*
öginelmeyvatımız	*öginelvatamızmu*
öginelmeyvatısiler	*öginelvatasilermu*
öginelmeyvatıdu	*öginelvatamdu*

Bir diğer şimdiki zaman çekiminde, yaygın olmasa da, "-maḳta/-mekte" eki kullanılır. Fonetik değişimler bu ekin ikinci hecesinde, birinci ve ikinci şahıs çekimlerinde de görülür (e > i). Aynı zamanda, kipin olumsuz şeklinin "emes" edatıyla, soru şeklinin de kipten sonra gelen "-mu"ekiyle yapılır.

Olumsuz	Soru
silkimektimen "Silkmekteyim"	*silkimektimenmu*
~silkmekte emesmen "Silkmemekteyim"	
silkimektisen	*silkimektisenmu*
silkimekte 1f/21	*silkimektemu*
silkimektimiz	*silkimektimizmu*
silkimektisiler	*silkimektisilermu*
silkimekte~silkişmekte	*silkimektemu*

Yeni Uygur Türkçesinde bu fiil çekiminin "-p" zarf-fiilini alan eylemin *tur-, yüri-, oltur-* yardımcı fiilleriyle birlikte kullanılması şeklinde de yapıldığı görülür.

buzup turattı "bozuyor" 2a/07

ḳatnışıp yüretti "katılıyor" 9g/07

hıyal sürüp olturattı "hayal sürüyor" 29f/17

2.4.2.2.2.1.4. Gelecek zaman

Yeni Uygur Tüekçesinde bu fiil çekimi üç farklı ekle yapılmaktadır. Gelecek zaman çekiminin ilk şekli, şahıs eklerinden önce getirilen "-i/-y" ile sağlanmaktadır. Bu ek ünlüyle biten fiillerden sonra "-i"; ünsüzle bitenlerden sonra "-y" şeklindedir.

ḳılımen 6a/21, deymiz 1c/25

İkinci şekli, "-ıdıġan/-ydıġan" ekiyle örneklenir: *bilidiġan(di)men* "bileceğim", *ḳılıdıġansen* "yapacaksın" *çıḳırıdıġan* "çıkaracak" 4f/23.

Gelecek zamanın üçüncü şekli ise, "-ġu" sıfat-fiil ekine iyelik ekinin getirilmesiyle gerçekleştirilir: *baḳḳum* "bakacağım", *kelġuñ* "geleceksin".

Bu çekimin olumsuz şekillerine gelince, yine üç farklı durum söz konusudur. Kimi örneklerde "-ma/-me" eki, kimilerinde *"emes"* ve *"yoḳ"* kelimesi kullanılır.

bérelmeymen 2b/23 *bolmaydıġan(dı)men* *yıġlıġum yoḳ*

bérelmeysen	*bolmaydıġansen*	*yıġlıġuñ yoḳ*
bérelmeydu	*bolmaydıġan(du) 2f/03*	*yıġlıġusı yoḳ*
bérelmeymiz	*bolmaydıġan(dı)miz*	*yıġlıġumız yoḳ*
bérelmeysiler	*bolmaydıġansiler*	*yıġlıġuñız yoḳ*
bérelmeydu	*bolmaydıġan*	*yıġlıġusı yoḳ*

Soru şeklinde, "-mu" ekişahıs ekinden sonra getirilir: *yézımenmu* "yazacak mıyım?", *içidıġansenmu* "içecek misin?". Üçüncü şekilde gerçekleştirilen gelecek zamanın soru şekli yoktur.

2.4.2.2.2.1.5. Geniş zaman

Yeni Uygur Türkçesinde geniş zaman çekimi -r/-ar/-er, bazen de –ur/-ür eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Ünlü ile biten fiillere -r, ünsüz ile biten fiillere -ar/-er, -ur/-ür ekleri getirilir. Fiillerin geniş zaman çekiminde zamir menseli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuz çekimi ise, Türkiye Türkçesinden, sadece bir sesin fonetik değişimi göz ardı edildiğinde pek de farkli değildir. Fiillere "mas/-mes" eki getirilerek geniş zaman olumsuz çekimi gerçekleştirilir.

Soru şekli de diğer çekimlerdeki gibi, şahıs ekinden sonra getirilen "-mu" ile sağlanır.

Olumsuz		Soru	
yatarmen	*6a/16*	*yatar*	*yatarsiler*
yatmasmen		*yatmas*	*yatmassiler*
yatarmenmu		*yatarmu*	*yatarsilermu*
yatarsen		*yatarmız*	*yatar*
yatmassen		*yatmasmız*	*yatmas*
yatarsenmu		*yatarmızmu*	*yatarmu*

2.4.2.2.3. Tasarlama kipleri

2.4.2.2.3.1. İstek kipi

Yeni Uygur Türkçesinde fiillere istek anlamı üç farklı yolla kazandırılmaktadır. Bu eklerden ilki, "-ġay/-gey/-ḳay/-key" şeklindedir. Bu kipte, zamir menşeli şahıs ekleri kullanılır. İstek çekiminin bu ilk şeklinde fiillerin olumlu, olumsuz ve soru hali şu şekilde örneklenir:

Olumsuz	Soru	
yazġaymen	*yazġaysen*	*yazġay*
yazmıġaymen	*yazmıġaysen*	*yazmıġay*
yazmıġaymenmu	*yazmıġaysenmu*	*yazmıġaymu*

yazġaymız	*yazġaysiler*	*yazġay~yazgaylar*
yazmıgaymız	*yazmıġaysiler*	*yazmıġay*
yazmıgaymızmu	*yazmıgaysilermu*	*yazmıgaymu*

İkinci şekil ise, metinlerde sıkça rastlanan, birinci teklik şahıslarda "-ay/-ey/-y", birinci çokluk şahıslarda "-aylı/-eyli" ekleridir.

ķaytay 10g/02

ķaraysen 4b/02

Aynı zamanda fiil ve isim-fiillere getirilen "-ġu/-gü/-ķu/-kü" eklerinden sonra bu fiillerin "kel-" ve "bar" kelimelerinin bir arada kullanılmasıyla istek kipi çekimlenir.

sorıvalġum kélidu 4ç/19	*kirgüm bar*
sorıvalġuñ kélidu	*kirgüñ bar*
sorıvalġusı kélidu	*kirgüsi bar*
sorıvalġumız kélidu	*kirgümiz bar*
sorıvalġuñlar kélidu	*kirgüñlar bar*
sorıvalġulırı kelidu	*kirgüliri bar*

İstek kipinin bu çekiminin olumsuz şeklinde , "-ma/-me" olumsuzluk eki "*kel-*" fiiline getirilirken diğer halin de "*bar*" yerine "*yoķ*" kullanılır: *sorıvalġum kelmeydu, kirgüm yoķ.* Soru şekli ise yine "-mu" ile yapılır: *sorıvalġuñ kélidimu, kirgüñ barmu* .

2.4.2.2.3.2. Şart kipi

Eski Uygurca'daki şart eki "-sar/-ser" Yeni Uygur Türkçesinde "-sa/-se" şekline dönüşmüştür. Bu kipte iyelik menşeli şahıs ekleri kullanılır. Şart kipindeki fiillarin olumlu, olumsuz ve soru şekilleri şöyle örneklenir:

	Olumsuz	Soru
désem 13e/07	*démisem*	*désemmu*
déseñ	*démiseñ*	*déseñmu*
dése	*démise*	*désemu*
dések	*démisek*	*désekmu*
déseñler	*démiseñler*	*déseñlermu*
dése	*démise*	*désemu*

Kalınlık-incelik uyumuna uyan istek kipi ikinci şahısların nezaket çekimlerinde daima incedir: *kirsiñiz* "girseniz", *kirsiñizmu* "girerseniz".

2.4.2.2.3.3. Gereklilik kipi

Uygur Türkçesinde bu kipi karşılayan belirli bir ek olmamakla beraber, gereklilik anlamı şart ekiyle çekimlenmiş bir fiilden sonra "*kérek*", "*lazim*", "*şert*", "*zörür*" kelimelerinin yardımıyla kazandırılır.

élışım kérek

alsañ kérek

alsa kérek

alsaḳ kérek

alsañlar kérek

alsa kérek

Gereklilik kipinin bu ilk şeklinde olumsuzluk anlamı "-mi" ekinin şart çekimine getirilmesiyle ya da çekimin sonunda "emes" kelimesinin kullanılmasıyla kazandırılır: *kirmisem kérek* "girmemeliyim", *sözlisek kérek* "söylememeliyiz". Soru şekliyse çekimin sonunda kullanılan "-mu" ekinin getirilmesiyle oluşturulur: *alsaḳ kérekmu* "almalı mıyız?", *kirmise lazimmu* "girmemeli mi?"

Fiillere gereklilik anlamı kimi örneklerde "-iş/-uş/-üş" ekini alan fiile iyelik ekinin getirilmesi ve bu fiilin *kérek, lazım, şert, zörür* gibi kelimelerle bir arada kullanılmasıyla sağlanır.

körsetişim kérek "göstermeliyim"

körsetişiñ kérek~körsetişiñiz~körsetişliri kérek "göstermelisin"

körsetişi kérek "göstermeli"

körsetişimiz kérek "göstermeliyiz" 5a/07

körsetişiñler kérek "göstermelisiniz"

körsetişi kérek "göstermeliler"

Gerekliliğin ikinci şeklindeki olumsuzluk çekimi "*emes*" ile yapılır: *kütüşü kérek emes* "beklememeli"

Üçüncü tip gereklilik şekli "-maḳ/-mek" isim-fiil ekini alan sözcükten sonra "*kérek*", "*lazım*", "*zörür*" gibi kelimelerin getirilmesiyle yapılır. Bu tarz çekiminde şahıs eki almayıp mecburiyet anlamıyla kullanıldığı görülür.

ḳılmaḳ kérek "yapmak gerek"

işlimek lazım "çalışmak lazım"

sormaḳ zörür "sormak zarurî"

Gerekliliğin son şeklinde "-maslik/-meslik" ekikullanılır. Bu ekte sonra iyelik eki getirilerek sözcük "*kérek*" kelimesiyle bir arada kullanılır. Kipin soru şekli diğer

tiplerde olduğu gibi, “-mu” soru ekiyle sağlanmakla beraber olumsuzluk çekiminde, ayrı bir olumsuzluk ekine gerek duyulmamaktadır. Bu kip zaten olumsuzluk bildirir.

baḳmaslıġım kérek “bakmamam gerek”
baḳmaslıġıñ kérek “bakmaman gerek”
baḳmaslıġı kérek “bakmaması gerek”
baḳmaslıġımız kerek “bakmamamız gerek ”
baḳmaslıġıñlar kérek “bakmamanız gerek”
baḳmaslıġı kérek “bakmamaları gerek”

2.4.2.2.3.4. Emir kipi

Bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi her şahıs için ayrı kullanılan emir ekleri şunlardır.

Teklik	Çokluk
I.şhs. -y/-ay/-ey	-yli; -aylı/-eyli
II.şhs. ø	-(i)ñlar/-(u)ñlar/-üñlar
-ġın/-gin/-ḳın/-kin	-(i)ñ/-(u)ñ/-(ü)ñ
ġıl/-gil/-ḳıl/-kil	-sıla/sile
III.şhs. -sun	-sun

küley “güleyim”
küle~külgin~külgil “gül”
külsün “gülsün”
küleyli “gülelim”
külüñlar~külüşsıla “gülün”
külsun~külüşsun “gülsünler”

Olumsuz çekiminde “-ma/-me” eki; soru şeklinde de kip ekinden sonra “-mu” eki kullanılır: *tökmisun* “dökmesin”, *kirsunmu* “girsin mi?”, *küteylimu* “bekleyelim mi?”

Emir ekinden sonra gelen “-çu”eki fiillere istek anlamı kazandırır: *ḳoysañçu* “bıraksana” 5ç/17, *sélıvetsiñizçu* “koysanıza” 8f/16, *tegmisiñizçu* “dokunmasanıza” 3g/27, *baḳıñlarçu* “bakınız” 27f/19.

2.4.2.2.4. Birleşik kipler

İki kip anlamı kazanmış fiillerdir. Kiplerden birincisi basit kiptir. İkincisi ise, ek-fiilin hikâye (idi), rivayet (imiş) ve şart (ise) kipinin ekidir.

2.4.2.2.4.1. Hikâye

	I.Teklik Şahıs	II.Teklik Şahıs	III.Teklik Şahıs	I.Çokluk Şahıs	II.Çokluk Şahıs	III.Çokluk Şahıs
Duyulan Geç. Zam. "-mişti"	*éytḳan(ı)-dım ~éytıvıdım*	*éytḳan(ı)-dıñ ~éytıvıdıñ*	*éytḳan(ı)-du ~éytıvıdı*	*éytḳan(ı)-duḳ ~éytıvıduḳ*	*éytḳan(ı)-diñlar ~éytıvıdıñlar*	*éytḳan(ı)-dı ~éytıvıdı*
Şimdiki Zam. "-yordu"	*éytıvatattım~éytmaḳta idim*	*éytıvatattıñ~éytmaḳta idiñ*	*éytıvatattı~éytmaḳta idi*	*éytıvatattuḳ~éytmaḳta iduḳ*	*éytıvatattıñlar~éytmaḳta idiñlar*	*éytıvatattı~éytmaḳta idi*
Gelecek Zam. "-ecekti"	*éytattım~éytḳanıdım*	*éytattıñ~éytgḳanıdıñ*	*éytattı~éytḳanıdı*	*éytattuḳ~éytḳanıduḳ*	*éytattıñlar~éytḳanı-dıñlar*	*éytattı~éytḳanıdı*
Geniş Zam. "-()rdi"	*éytar(ı)-dım*	*éytar(ı)-dıñ*	*éytar(ı)-dı*	*éytar(ı)-duḳ*	*éytar(ı)-dıñlar*	*éytar(ı)-dı*
İstek Kipi "-eydi"	*éytḳaydım~éytmaḳçıdım ~éytḳumkelgen idi*	*éytḳaydıñ~éytmaḳçıdıñ ~éytḳuñkelgen idi*	*éytḳaydı~éytmaḳçıdı ~éytḳusıkelgen idi*	*éytḳayduḳ~éytmaḳçıduḳ ~éytḳumızkelgen idi*	*éytḳaydıñlar~éytmaḳçıdıñlar ~éytḳuñlarkelgen idi*	*éytḳaydı~éytmaḳçıdı ~éytḳusıkelgen idi*
Şart Kipi "-seydi"	*éytsamidi*	*éytsañidi*	*éytsa idi*	*éytsaḳ idi*	*éytsañlar idi*	*éytsa idi*
Gereklilik Kipi "-meliydi"	*éytsamkérekidi~éytışımkérekidi~éytmaḳkérekidi*	*éytsañkérekidi~éytışıñkérekidi~éytmaḳkérek idi*	*éytsakérekidi~éytışıkérekidi~éytmaḳkérek idi*	*éytsamkérekidi~éytışımkérekidi~éytmaḳkérek idi*	*éytsakérekidi~éytışımızkérekidi~éytmaḳkérek idi*	*éytsakérekidi~éytışıkérekidi~éytmaḳkérek idi*

Burada görülen en bariz özellik, "-maḳ/-mek + kérek idi" şeklindeki gereklilik kipinin hikâyesinde herhangi bir şahıs eki kullenılmamasıdır.

2.4.2.2.4.2. Rivayet

	I.Teklik Şahıs	II.Teklik Şahıs	III.Teklik Şahıs	I.Çokluk Şahıs	II.Çokluk Şahıs	III.Çokluk Şahıs
Duyulan Geç. Zam.	*éytḳan ikenmen~éytıptikenmen ~éytıviken men*	*éytḳan ikensen~éytıptikensen ~éytiviken sen*	*éytḳan iken~éytıptiken ~éytıviken*	*éytḳan ikenmiz ~éytıptikenmiz ~éytıviken miz*	*éytḳan ikensiler ~éytıptikensiler ~éytıviken siler*	*éytḳan iken~éytıptiken ~éytıviken*
Şimdiki Zam.	*éytıdiken men~éytivetiptimen ~éytivetiptikenmen~ éytivetiptimişmen~ éytivatıdikenmen ~éytivatıdikenmişmen*	*éytidiken sen~éytıvetiptisen ~éytıvetiptikensen~ éytıvetiptimişsen~ éytıvatıdikensen ~éyıvatıdikenmişsen*	*éytıdiken ~éytıvetiptiken ~éytıvetiptiken~ éytıvetiptimiş~éytıvatıdiken~éytıvatıdikenmiş*	*éytıdiken miz ~éytıvetiptimiz ~éytıvetiptikenmiz~ éytıvetiptimişmiz~ éytıvatıdikenmiz ~éytıvatıdikenmişmiz*	*éytıdiken siler~éytıvetiptisiler ~éytıvetiptikensiler~ éytıvetiptimişsiler~ éytıvatıdikensiler ~éytıvatıdikenmişsiler*	*éytıdiken~éytıvetiptiken ~éytıvetiptiken~éytıvetiptimiş ~éytıvatıdiken ~éyıvatıdikenmiş*
Gelecek Zam.	*éytıdıġanikken(miş)men*	*éytıdıġanikken(miş)sen*	*éytıdıġanikken(miş)*	*éytidiġanikken(miş)miz*	*éytidiġanikken(miş)siler*	*éytidiġanikken(miş)*

Geniş Zam. “-(ı)rmiş”	*éytariken men ~éytarımış men ~éytariken mişmen*	*éytariken sen ~éytarımış sen ~éytariken mişsen*	*éytariken ~éytarımış ~éytariken miş*	*éytariken miz ~éytarımış mız ~éytariken mişmiz*	*éytariken siler ~éytarımış sılar ~éytariken mişsiler*	*éytariken ~éytarımış ~éytariken miş*
İstek Kipi “-eymiş”	*éytmaḳçi kenmen ~éytmaḳçi mişmen*	*éytmaḳçi kensen ~éytmaḳçi mişsen*	*éytmaḳçiken ~éytmaḳçi miş*	*éytmaḳçi kenmiz ~éytmaḳçi mişmiz*	*éytmaḳçi kensiler ~éytmaḳçi mişsiler*	*éytmaḳçi ken ~éytmaḳçi miş*
Şart Kipi “-seydmiş”	*éytsam iken*	*éytsañ iken*	*éytsa iken*	*éytsaḳ iken*	*éytsañlar iken*	*éytsa iken*
Gereklilik Kipi	*éytışım kérek idi ~éytmaḳ kérek idi*	*éytışıñ kérek idi ~éytmaḳ kérek idi*	*éytişi kérek idi ~éytmaḳ kérek idi*	*éytışımız kérek idi ~éytmaḳ kérek idi*	*éytışıñlar kérek idi ~éytmaḳ kérek idi*	*éytışı kérek idi ~éytmaḳ kérek idi*

2.4.2.2.4.3. Şart

	I.Teklik Şahıs	II.Teklik Şahıs	III.Teklik Şahıs	I.Çokluk Şahıs	II.Çokluk Şahıs	III.Çokluk Şahıs
Duyulan Geç. Zam. “-miş	*éytḳan bolsam*	*éytḳan bolsañ*	*éytḳan bolsa*	*éytḳan bolsaḳ*	*éytḳan bolsañlar*	*éytḳan bolsa*
Gelecek Zam. “-ecekse”	*éytıdı ġan bolsam*	*éytıdı ġan bolsañ*	*éytıdı ġan bolsa*	*éytıdı ġan bolsaḳ*	*éytıdı ġan bolsañlar*	*éytıdı ġan bolsa*
Geniş Zam. “-(ı)rse”	*éytar bolsam*	*éytar(ı)dıñ*	*éytar(ı)dı*	*éytar(ı)duḳ*	*éytar(ı)dıñlar*	*éytar(ı)dı*

İstek Kipi “-mek iste-/-esim gelse”	*éytmaḳçı bolsam ~éytḳum kelsem ~éytḳum bar bolsa*	*éytmaḳçı bolsañ~ éytḳuñ kelse~ éytḳuñ bar bolsa*	*éytmaḳçı bolsa ~éytḳusı kelse ~éytḳusı bar bolsa*	*éytmaḳçı bolsamız ~éytḳumız kelse ~éytḳumız bar bolsa*	*éytmaḳçı bolsañlar ~éytḳuñlar kelse ~éytḳuñlar bar bolsa*	*éytmaḳçı bolsa ~éytḳusı kelse ~éytḳusı bar bolsa*
Gereklilik Kipi	*éytışım kérek*	*éytışıñ kérek*	*éytışı kérek*	*éytışımız kérek*	*éytışıñlar kérek*	*éytışı kérek*

2.5. Kelime Yapısı

2.5.1. Basit (Kök) kelime

Yapım eki almayıp kök halini koruyan kelimelerdir. Bu kelimeler çekim eki alabilir.

yüz “çehre” 1a/18

ẖotun “kadın” 1g/18

kérek “gerek” 1g/14

ḳara “siyah” 1a/17

2.5.2. Türemiş (Gövde) kelime

Yapım eki alıp anlamı genişleyen kelimelerdir. Bu kelimelerin türemiş halleriyle kök hali arasında mutlak suretle bir anlam ilişkisi vardır.

küç+lük “güçlü” 3ç/17

su+ġar- “sulamak” 1e/11

tam-çe “damla” 11e/22

öt-küz- “geçirmek” 18f/28

öy+len- “evlenmek” 3f/20

2.5.3. Birleşik kelime

İki ya da daha çok kelimenin birleşip tek kavramı karşılamasıdır.

héçḳaçan “hiçbir zaman” 2d/27

herẖıl “çeşitli” 7b/02

etiyaz “iklbahar” 11f/23

héçḳayaḳ “hiçbir yer” 8g/09

ẖémirturuç “hamur mayası” 5g/29

2.6. Kelime türleri

2.6.1. İsim

2.6.1.1. İsim çeşitleri

2.6.1.1.1. Varlıkların oluşlarına göre isimler

####### 2.6.1.1.1.1. Somut isim

Somutluk kavramı, hem maddî varlıkları hem de bunların uzantılarını kapsar. Bu varlıkların ayrımında tek ölçüt beş duyudur.

zuvan “dil” 4b/19

dümbe “sırt” 7a/04

taġ “dağ” 2b/25

ḳum “kum” 6e/25

####### 2.6.1.1.1.2. Soyut isim

Bu adlar, insan belleğine bir şekil yaratmayıp zihine tasarlanan varsayılan kavramların adlarıdır.

emgek “emek” 1e/13

ġeyret “gayret” 7b/06

ẖıcalet “utanç” 7g/06

2.6.1.1.2. Varlıklara verilişlerine göre isimler

####### 2.6.1.1.2.1. Özel isim

Evrende bir tek olan varlıkların adlarıdır. İnsan, şehir, unvan, hayvan, dil, din, ulus, mezhep adları şeklinde öbeklenir.

Ürümçi 1c/02

Alimcan 1g/21

Baharhan 6e/03

Tyanşan 2ç/07

####### 2.6.1.1.2.2. Cins (Tür) isim

Aynı türden varlıkları tanıtan adlardır. Bu adlar, kimi zaman aynı türden varlıkların birini, kimi zaman tümünü anlatmak için kullanılır.

köz “göz” 11f/23

adem “insan” 1c/06

öy “ev” 2ç/11

taş “taş” 2b/25

bala “çocuk” 7e/03

2.6.1.1.3. Varlıkların sayılarına göre isimler

2.6.1.1.3.1. Tekil isim

Çokluk eki (+lar/+ler) almamış adlardır.

kün "gün" 1f/05

ķolı "kolu" 3ç/05

balam "çocuğum" 3b/29

2.6.1.1.3.2. Çoğul isim

Çokluk eki (+lar/+ler) almış, aynı türden en az iki varlığı gösteren adlardır.

kişiler "kişiler" 1c/26

ademler "insanlar" 16e/21

çavaklar "alkışlar" 9g/13

binalar "binalar" 2b/28

2.6.1.1.3.3. Topluluk ismi

Bu adlar, çokluk eki almadığı halde birden fazla kavramı karşılar. Aynı türden varlıklar bir araya gelip niteliksel bir dönüşüme uğrayarak yeni bir varlık oluşturuyorsa buna "topluluk" denir.

aile "aile" 18f/21

ẖelķ "halk" 1d/04

cemiyet "toplum" 8a/20

2.6.2. Sıfat

2.6.2.1. Niteleme sıfatları

Varlıkların niteliklerini (durum, biçim, renk…) bildiren kelimelerdir. Bir kelimenin niteleme sıfatı olabilmesi için, eylemsi özelliği taşımayan bir isme yöneltilmiş "nasıl?" sorusunun yanıtı olması gerekir.

yéşıl yopurmaķ "yeşil yaprak" 10f/28

uzun çögün "uzun çaydanlık" 1a/18

keñ dala "geniş bozkır" 23f/08

çıraylıķ nahşa "güzel şarkı" 8g/18

Sıfatlar çekim eki almaz. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki gibi, adlaşmadığı sürece sıfatın olduğu her yerde sıfat tamlaması vardır. Uygur Türkçesinde renk bildiren diğer sıfatlar şunlardır: *ķara* "siyah" 1a/17, *sérıķ* "sarı" 15f/23, *ķızıl* "kırmızı" 2g/23, *yéşıl* "yeşil" 3e/27, *kök* "mavi" 2a/24 …

2.6.2.2. Belirtme sıfatları

2.6.2.2.1. İşaret sıfatları

Varlıkların yerlerini işaret yoluyla belirten sıfatlardır. Uygur Türkçesinde kullanılan sıfatlar şunlardır:

bu gep 12e/27

şu örük 11e/16

u yerge 3f/10

mavu cuvıda 25f/29

avu étızlarda 33f/17

muşu dövileklik buġday 2e/11

2.6.2.2.2. Sayı sıfatları

2.6.2.2.2.1. Asıl sayı sıfatları

Varlıkların sayısını kesin olarak bildiren sıfatlardır. Tüm doğal sayılar asıl sayı sıfatı olarak kullanılabilir. Bir kelimenin asıl sayı sıfatı olabilmesi için isimlere yöneltilmiş "kaç?" sorusuna cevap verebilir nitelikte olması gerekir.

Uygur Türkçesinde kullanılan asıl sayılar şunlardır:

bir, ikki, üç, töt, beş, alte, yette, sekkiz, toḳḳuz, on, yigirme, ottuz, ellik, atmış, yüz, miñ…

2.6.2.2.2.2. Sıra sayı sıfatları

Varlıkların sırasını ya da derecesini bildiren sıfatlardır. Bir kelimenin sıra sayı sıfatı olabilmesi için isme yöneltilen "kaçıncı?"sorusuna yanıt vermesi gerekir. Uygur Türkçesinde sıra sayı sıfatları, doğal sayıların sonlarına "+(i)nçi" eki getirilerek yapılır.

birinçi "birinci" 1d/06, *ikkinçi* "ikinci" 3d/18, *üçinçi* "üçüncü" 1d/18, *tötinçi* "dördüncü" 1d/21, *yettinçi* "yedinci" 3g/10

2.6.2.2.2.3. Üleştirme sayı sıfatları

Çok sayıda varlığın, çok sayıda varlık arasında eşit olarak paylaştırıldığını bildiren sıfatlardır. Bir kelimenin üleştirme sayı sıfatı sayılabilmesi için isimlere yöneltilmiş "kaçar?" sorusunun yanıtı olması gerekir. Uygur Türkçesinde bu sıfatlar, doğal sayıların sonlarına "+din/+tin" ekinin getirilmesiyle oluşur.

birdin "birer", *ikkidin* "ikişer", *töttin* "dörder", *yettidin* "yedişer", *sekkizdin* "sekizer", *toḳḳuzdın* "dokuzar", *ondın* "onar"…

2.6.2.2.2.4. Kesir sayı sıfatları

Eşit parçalar bölünmüş bir varlığın parçalarından birini, birkaçını ya da tümünü gösteren sıfatlardır. Bir kelimenin kesir sayı sıfatı sayılabilmesi için isme yöneltilmiş

“kaçta kaç?” sorusunun yanıtı olması gereklidir. Uygur Türkçesinde “+din/+tin” ekiyle yapılır.

miñdin bir “binde bir”, *beştin bir* “beşte bir”…

2.6.2.2.3. Belgisiz (Belirsizlik) sıfatlar

Varlıkların nitelik ve niceliklerini belli belirsiz bildiren sıfatlardır. Yeni Uygur Türkçesinde kullanılan belgisiz sıfatlar şunlardır:

heçbir “hiçbir”, *talay* “çok”, *özgé* “başka”, *köp* “çok” 1b/03, *hérḳaysı* “her, her bir”, *hérḳandaḳ* “her türlü”, *pütün* “bütün” 1ç/05, *barıçe* “ne kadar varsa” 3d/12, *hemme* “her, bütün” 1a/15, *bezi* “bazı” 1ç/17, *allıḳandaḳ* “herhangi bir” 3e/05, *allıḳaysı* “herhangi bir”, *az* “az” 2d/09, *bir* “bir”

2.6.2.2.4. Soru sıfatları

Varlıkların nitelik ve niceliklerini soru yoluyla belirten, yanıtı sıfat ya da niteleme, belirtme öbeği olan sıfatlardır. Yeni Uygur Türkçesindeki soru sıfatları şunlardır:

ḳandaḳ “nasıl” 1b/05, *ḳaysı* “hangi” 3b/23, *ḳançe* “ne kadar” 19e/08, *neççe* “kaç” 1ç/12.

2.6.2.2.5. Sıfatlarda pekiştirme

Bir sıfatın ilk ünlüsüne kadar olan kısmı alınarak bu parçanın sonuna “p” ünsüzü getirilir ve bu ünsüz sıfatın başına bir ön ek olarak ulanır. Yeni Uygur Türkçesindeki pekiştirme sıfatlarının başlıcaları şunlardır:

yapyéşıl “yemyeşil” 6b/11, *ḳıpḳızıl* “kıpkırmızı” 2e/12, *tiptinç* “dipdinç”, *sapsérıḳ* “sapsarı”…

2.6.2.2.6. Sıfatlarda derecelendirme

Sıfatlardan önce gelen kimi zarflar, sıfatlarınanlamını kısar ya da artırır. Yeni Uygur Türkçesinde bu amaçla kullanılan zarflar, *eñ* “en”, *nahayiti* “son derece”, *ıntayın* “gayet” gibi kelimelerdir.

eñ yaḫşı 5ç/28

nahayiti nurġun 1ç/14

ıntayın yaman 22e/07

2.6.3. Zamir

Varlıkların adlarının yerine geçen bu kelimeler, adlar gibi hal ve iyelik eki alabilir, tamlama yapabilir.

2.6.3.1. Şahıs zamirleri

Yalnızca kişi (insan) adlarının yerine geçen bu kelimelerin Yeni Uygur Türkçesindeki şekilleri şunlardır:

I. Teklik şahıs: *men* "ben" I. Çokluk şahıs: *biz* "biz"

II. Teklik şahıs *sen (nz.siz)* "sen" II. Çokluk şahıs: *siz, siler* "siz"

III. Teklik şahıs *u* "o" III. Çokluk şahıs: *ular* "onlar"

Şahıs zamirlerinin hallere göre çekimi şu şekildedir:

Yalın hâl: men, sen, (nz. siz), u, biz, siz/siler, ular

İlgi hâli: méniñ, séniñ (nz. sizniñ), unıñ, bizniñ, sizniñ/silerniñ, ularnıñ

Yükleme hâli: méni, séni (nz. sizni), unı, bizni, sizni/silerni, ularnı

Yönelme hâli: maña, saña (nz. sizge), unıñġa, bizge, sizge/silerge, ularġa

Bulunma hâli: meniñde, seniñde (sizde), unıñda, bizde, sizde/silerde, ularda

Çıkma hâli: meniñdin, seniñdin (nz. sizdin), unıñdın, bizniñdin, silerdin, ulardın

Eşitlik hâli: meniñçe, seniñçe (nz. sizçe), ınıñçe, bizniñçe, silerçe, ularçe

Vasıta hâli: meniñ bilen, seniñ bilen, unıñ bilen, bizniñ bilen, siler bilen, ular bilen

Sebep hâli: meniñ üçün, seniñ üçün, unıñ üçün, bizniñ üçün, silerniñ üçün, ularnıñ üçün

2.6.3.2. İşaret zamirleri

Varlık adlarınınyerini işaret yoluyla tutan zamirlerdir. Bu zamirler, isim çekim eklerinden çokluk ve hal ekini alır. Yeni Uygur Türkçesinde yer alan işaret zamirlerinin başlıcaları çekimlenmiş halleriyle şunlardır:

Yalın hâl: bu, şu, u, munu, muşu, aşu, şu, avu

İlgi hâli: bunıñ, şunıñ, unıñ, mununıñ, muşunıñ, avunıñ

Yükleme hâli: bunı, şunı, unı, mununı, muşunı, aşunı, avunı

Yönelme hâli: bunıñġa, şunıñġa, unıñġa, mununıñġa, muşunıñġa, aşunıñġa, avunuñġa

Bulunma hâli: bunıñda, şunıñda, unıñda, mununıñda, muşunıñda, aşunıñda, avunıñda

Çıkma hâli: bunıñdın, şunıñdın, unıñdın, mununıñdın, muşunıñdın, aşunıñdın, avunıñdın

Eşitlik hâli: bunıñçe, şunıñçe, unıñçe, mununıñçe, muşunıñçe, aşunıñçe, avunıñçe

Vasıta hâli: bunıñ bilen, şunıñ bilen, unıñ bilen, mununıñ bilen, muşunıñ bilen, aşunıñ bilen, avunıñ bilen

Sebep hâli: bunıñ üçün, şunıñ üçün, unıñ üçün, mununıñ üçün, muşunıñ üçün, aşunıñ üçün, avunıñ üçün

Çokluk şekli: bular, şular, ular, munular, muşular, aşular, avular

2.6.3.3. Dönüşlülük zamiri

Yeni Uygur Türkçesinde iyelik ekleriyle birlikte kullanılan dönüşlülük zamiri öz "kendi" kelimesidir.

özüm özimiz
özüñ öziñlar
öziñiz özliri

2.6.3.4. Belgisiz zamirler

Yeni Uygur Türkçesinde kullanılan, belirsizlik anlamı taşıyan zamirler şunlardır:

pütün "bütün"
hemme "hepsi" 6e/01
herneçe "hiçbie şey"
herkim "herkes" 21e/07
heçne "hiçbir yer"
herḳandaḳ "herhangi bir" 2ç/18
heçyer "hiçbir yer"
héçḳaysı "hiçbiri" 3f/29
heçnime "hiçbir şey"
héçḳaçan "hiçbir zaman" 2d/27
heçḳayer "hiçbir yer"
herḳançe "her ne kadarı"
heçḳayaḳ "hiçbir taraf"
héçkim "hiçkimse" 2a/26
héçnerse "hiçbir şey"
hernéme "her şey" 4a/17

2.6.3.5. Soru zamirleri

Varlık adlarının yerini soru yoluyla tutan zamirler şunlardır:

kim "kim" 3f/06
ḳançılıḳ "ne kadarlık"
ḳançe "ne kadar" 19e/08

neççılıḳ “kaçlik”

neççe “kaç” 1ç/12

ḳeyer “nere” 1b/05

ne “nere” 3g/09

ḳayaḳ “nere” 13f/03

ḳenı “nerede”

2.6.4. Zarf

Eylemleri, eylemsileri, kendi türünden sözcükleri (zarfları) türlü yönlerden tamamlayan sözcüklerdir. Sıfatlarla zarfların ortak yanı, niteleyici ve belirtici sözcükler olmalarıdır. Ayrılan yanı ise, sıfatların adları, adılları; zarfların eylem ve eylem soylu sözcükleri niteleyip belirtmeleridir. Ayrıca zarflar, sıfatlar gibi çekim eki almaz.

2.6.4.1. Durum (Nitelik) zarfları

Bir sözcüğün durum zarfı olabilmesi için eylem ve eylemsiye yöneltilen “nasıl?” sorusuna cevap vermesi gerekir. Yeni Uygur Türkçesindeki bazı durum zarfları şunlardır:

yaḫşı “güzel” 5ç/28

undaḳ/andaḳ “öyle” 6a/25

bundaḳ “böyle, şöyle” 27f/04

téz “çabuk” 10g/21

2.6.4.2. Zaman zarfları

Yeni Uygur Türkçesinde zaman anlamı taşıyan bazı zarflar şunlardır:

bügün “bugün” 1f/11

avval “önce” 1g/08

kéyin “sonra” 1g/09

etige “yarın”

emdi “şimdi” 1d/26

2.6.4.3. Miktar (Azlık-Çokluk) zarfları

Bir sözcüğün miktar zarfı sayılabilmesi için “ne kadar?” sorusunun yanıtı olması gerekir. Yeni Uygur Türkçesindeki bazı miktar zarfları şunlardır:

kem “az” 1g/11

köp “fazla” 1b/03

cıḳ “çok”

sel “biraz” 2c/09

téḫımu “daha fazla” 1a/25

2.6.4.4. Yer-Yön zarfları

Eylem ve eylemsilerin yönünü bildiren zarflardır. Yeni Uygur Türkçesinde yer alan bazı yer-yön zarfları şunlardır:

bérı "beri" 3ç/03

neri "öte"

taşḳırı "dışarı" 21f/15

içkiri "içeri"

yuḳırı "yukarı" 3g/24

töven "aşağı" 1e/15

ilgiri "ileri" 31f/11

arḳa "arka" 25f/06

2.6.4.5. Soru zarfları

Yeni Uygur Türkçesinde soru anlamı taşıyan bazı zarflar şunlardır:

ḳaçan "ne zaman" 2ç/01

ḳançılıḳ/neççılıḳ "ne kadar"

2.6.5. Fiil

Eylemler; iş, oluş ve durum bildiren sözcüklerdir. Bir sözcüğün eylem sayılabilmesi için çekim ekleri atıldıktan sonra kalan bölüme "-mak/-mek" eki getirilebilmesi gerekir.

Yeni Uygur Türkçesinde yer alan fiilleri anlamlarına göre örnekleyelim

İş (Kılış): işli- "çalışmak" 5e/22

arḳanlı- "iple bağlamak" 1f/20

Oluş: *ḳaray-* "kararmak" 3a/27

ḳaynı- "coşmak" 18e/23

Durum: *ayrıl-* "ayrılmak" 18e/21

tur- "dur-" 17f/15

ḳal- "kal-" 4c/13

2.6.5.1. Tasvir fiilleri

2.6.5.1.1. Yeterlilik

Eylemlere "yeterli olmek, gücü yetmek ye da olasılık"anlamı katan yeterlilik birleşik fiilleri, Yeni Uygur Türkçesinde "-a, -e,-y" zarf-fiil eki alan bir fiile "al-" kelimesinin getirilmesiyle yapılmaktadır.

béreleydıġandek "verebilecek gibi" 13e/17

2.6.5.1.2. Tezlik

Uygur Türkçesinde tüm çekimlenebilir eylemlerin sonlarına "ver-" fiiliyle beraber "-a, -e" zarf-fiil ekinin getirilmesiyle oluşur. Ünlüyle biten fiillerden sonra "-ver-", ünsüzle biten fiillerden sonra "-iver-" şeklini alır.

kéliverdi 2c/28

2.6.5.1.3. Süreklilik

"*yat-*" fiilinin "-p" zarf-fiil eki eki ile "-vat, -ivat-, -uvat, -üvat-" eklerine dönüşmesiyle süreklilik anlamı kazandırdığı görülmektedir.

añlınıvatḳan "duyuluyor olan" 2a/04

Ayrıca "-p" zarf-fiil eki alan bir eylemden sonra "*yat-*, *yür-*, *oltur-*, *tur-*" fiilleri kullanarak da süreklilik oluşturulabilir.

yaltırap tur- 16f/18

2.6.5.2. Fiilimsiler

Eylemlerden belli eklerle türemiş, iş, oluş, hareket anlamını koruyan; ad, sıfat ve belirteç görevli sözcüklerdir.

2.6.5.2.1. İsim-fiil

Eylemlerden "-mak, -mek, -iş" ekleriyle türemiş ve eylem anlamını koruyan isimlere denir.

-mak, -mek: Yeni Uygur Türkçesinin mastar eki olup fiilden fiil ismi yapar.

ketmek "gitmek"

almaḳ "almak"

-ş, -iş, -uş, -üş: Bütün fiil tabanlarına gelip, fiilde ifade edilen hareketin adını oluşturur.

ötüş "geçme" 17e/19

2.6.5.2.2. Sıfat-fiil

-ġan, -gen, -ḳan, -ken: Fiilleri geniş zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zamanda sıfatlara dönüştürür.

ortaḳçılıḳ ḳılıdıġan 1e/05

-r, -ar, -er: Geniş zaman sıfat-fiili olup Türkiye Türkçesinde bazen gelecek zaman sıfat-fiili olarak da görev alabilir.

çıraylıḳ körinidiġan 8e/18

-mas, -mes: Olumsuz anlamda geniş zamnda sıfatlar yapar.

tügimes pütmes ḫıyallar 19e/11

-idiġan, -ydıġan: Gelecek zaman sıfat-fiilidir.

közini çoḳuydıġan bir ḳuş 1b/13

-ġu, -gü, -ḳu, -kü: Az kullanılan bir sıfat-fiildir ekidir. Kendisinden sonra iyelik ve devamında da "bar/yoḳ" kelimeleri getirilebilmektedir.

körgüm keldi 14e/23

2.6.5.2.3. Zarf-fiil

-p, -ip, -up, -üp: Asıl fiilden hemen önce gelip ardı ardına yapılan iki hareketi bildirir.

egip "eğerek" 4g/18

Ayrıca bu ek birleşik kelime oluşumunda kullanılır.

sañgilişip tur- "asılı durmak" 1a/12

-may, -mey, -mayın, -meyin: Bu ek -a, -e, -y ile –p, -ip, -up, -üp eklerinin olumsuzunu yapar.

uḳalmay "kavrayamadan" 2d/16

zérikmey "sıkılmadan" 5f729

-ġuçe,-güçe, -ḳuçe, -küçe: Fiildeki hareketin ne zaman yapıldığını bildirir.

ḳızıġuçe 15f/22

-ġunçe, -günçe, -ḳunçe, -künçe, "ġuçe, -güçe, -ḳuçe, -küçe" ekleriyle aynı anlamı yaratır.

-ġılı, -gili, -ḳılı, -kili: Fiildeki hareketin ortaya çıkış sebebini bildirir.

sürüştürgili 1c/15

-ġaç, -geç, -ḳaç, -keç: Fiildeki hareketin yapılma zamanını ve sebebini bildirir.

bolġaç

-ġaçḳa, -geçke, -ḳaçḳa, -keçke: Fiildeki hareketin sebebini bildirir.

bolġaçḳa "olduğu için"

2.6.6. Edatlar

Tek başına anlamı olmayan, sözcükler arasına girerek anlam ilişkisi kuran sözcüklerdir. Yeni Uygur Türkçesinde kullanılan başlıca edatlar şunlardır.

2.6.6.1. Bağlama edatları

2.6.6.1.1. Sıralama edatları

Eş görevli kelimeleri, kelime gruplarını ve yargıları bağlamak için kullanılır.

ve "ve" 1a/10

bilen "ile, ve" 6e/15

hem "hem, ve" 1a/08

2.6.6.1.2. Karşılaştırma edatları

Kelime ve yargıları birbiriyle karşılaştırmak için kullanılır.

hem…hem "hem…hem"

mu…mu "de…de"

ne…ne "ne…ne"

2.6.6.1.3. Denkleştirme edatları

Birbirinin yerini alabilecek iki unsuru bağlar.

yaki "veya" 1c/14

ya "veya" 2d/23

hahi "veya"

2.6.6.1.4. Çekim edatları

kéyin "sonra" 16e/10, *avval/burun/ilgiri/baldur* "önce" 1g/08, *başlap/tartıp* "+dan sonra/itibaren" 1e/18 şeklinde zaman ifade eden; *üçün* "için" 7g/20 gibi sebep ifade eden; *+dek/+tek, oḫşaş* "gibi", benzer" 2ç/11 anlamı katan; *bilen* "ile" 29f/18, *arḳılıḳ* "vasıtasıyla" 29f/04 gibi birliktelik ve vasıta anlamı katan; *ḳeder* "kadar", *ḳarap/toġra* "doğru", *ḳarşı* "karşı"4a/27 şeklindeki yön ve sınırlama ifade eden görelik, uygunluk anlamında kullanılan *köre, yarışa, muvapıḳ, dair* şeklinde edatlar kullanılır.

METİN

[1a] [1]MUELLİMNİÑ ĻÉTİ

[2]Muellim konvért üstige “Bu ļet Ġulca şehiride tu- [3]ruşluķ anam Çimencanġa tegsun”, tövinige “Ürümçi şehiridi- [4]ki oğlınız Rozıdın” dep yazdı de, bu salam ļetni [5]anısıġa ķandaķ ķılıp evetişniñ çarısını oylap, çoñķur [6]hıyalġa çömdi.

[7]Öyniñ otturısıda maylışıp ķarıdap ketken bir üstel [8]turıdu. Bu işleş hem tamaķ yéyiş üstili, kéçisi bolsa [9]yétış üçün karıvatnıñmu ļızmıtını ķılıdu. Şunıñ üçün [10]üstelge yéyılġan capakeş körpe, yastuķ ve ķalaymıķan çéçı- [11]lıp yatķan kitab, depter, ķeġezler kirlişip yirginçlik [12]tüs alġanıdı. Öyniñ tam toruslırıda sañgilişip turġan [13]ömüçük torlırı ıslışıp, ķarıdap ketkenidi. Üstel yé- [14]nıdiki soñı yancılıp ketken eski şivektin başķa közge [15]körünerlik nersilerniñ hemmisi muellimniñ yastuķı astı- [16]ġa caylışıp ketken. Pencириniñ oyuķıda aslışıp ketken [17]kuruşka bilen bir dane ķara hécır turıdu. İşikniñ yénıdiki [18]tüvi keñ, cümiki uzun bir çögün çay demleş hem yüz [19]yuyuş üçün kérek bolup turattı. Yene aġzı makçıyıp [20]ketken bir eski çamadannı étibarġa alsaķ, bu öydiki hemme [21]cabduķnı sanap tügetken bolımız.

[22]Çamġurġa ornıtıp ķoyġan şamnıñ potlısı üsüp ıslaş- [23]ķan bu zey öyniñ içi barġansérı ķarañġulaşmaķta.

[24]Pervane şamnıñ pılıldavatķan güçsiz nurını silkitip [25]muellimniñ ļıyalını téļımu tumanlaşturattı.

[26]Koça téļımu ķarañġu, Ürümçi şehiriniñ asmınıda yul- **[2a]** [1]tuzlarmu körünmeydu. Goya şeher ta asmanġıçe kömürge aylı- [2]nıp ķapķara bolup ķétıp ķalġan. El ķattıķ uyķıġa çömüp [3]pütün etrapta ölüm cımcıtlıķı höküm süretti. Nahayiti bu [4]sürlük kéçiniñ tınçlıķını ķeyerdındur yıraķ yerlerdin añ- [5]lınıvatķan kökeme itlarnıñ aççıķ ķavaşlırı ve penciridiki [6]ķattıķ nan parçılırını ġacavatķan çaşķanlarnıñ kıtırlaşlırı [7]buzup turattı. Öyniñ ķarañġulışışı bilen muellimniñ he- [8]riketsiz cım bolup ķalġanlıķını sezgen çüçünler ömili- [9]şip, bürgiler bolsa sekrişip unıñ ķénını şoraşķa ki- [10]rişti. Lékin, muellim bu hadisilerniñ hiçķaysısını sez- [11]meydu. U meydisini yastuķķa ķoyup, béşını ikki ķolınıñ [12]arısıġa ķoyġan halda ceynikiniñ ağrışınımu tuymastın düm [13]yatıdu.

[14]Çettin ķarıġan kişi unıñ uyķuda ikenlikini yaki uy- [15]ġaķlıķını perķ ķılalmayttı.

– [16]Rozı, Rozı, hey Rozem!

[17]Penciridin tuyuḳsız kirivatḳan avaz muellimni sesken- [18]dürüvetti. Unıñ çigiş ḫıyallırı dehşetlik bir ḳorḳunçḳa [19]orun bérip ḳeyerlergidur uçup ketti. U béşını [20]kötürdi de, bir nuḳtıġa ḳarap bezgek kişidek titreşke [21]başlıdı. Çünki, muşu halette unıñ köz aldıdın callat Şéñ [22]Şiseyniñ ḫelḳḳe körsitivatḳan dehşetlik ḳanlıḳ kartiniliri [23]ötüşke başlaġanıdı.

[24]Miñlap miñlap kişiler tuyuḳlızla kök maşınıġa çü- [25]şüp ġayıb bolattı. Ular néme gunah ḳıldı ve nege élıp [26]kétildi? Unı héçkim bilmeytti. Lékin, muellim türmiler- [27]de boluvatḳan haḳaret, zorluḳ, zulum, vehşiylerce ḳıynaş- [28]larnı, adem soyıdıġan ḳuşḫanılardiki ottura esirniñ ḳanlıḳ [29]pacieliridinmu neççe hesse dehşetlikrek ḳıynap **[3a]** [1]öltürüşlerni sézetti. Muellimniñ bille oḳuġan savaḳdaşlırınıñ [2]tolısı bir kéçidile kök maşınıġa çüşüp yoḳap ketkenidi. [3]Ene ularnıñ birini adem oġrılırı béşını çümkep hayvandek [4]yétilep kétip barıdu. Unı soysa kérek.

[5]Unıñ köz aldıġa kanġa milinip yatḳan ḳarnı yérılġan, [6]başlırı mıcılġan yaki yürekliri suġuruvélınıp, tıllırı [7]késilgen gevdiler, öziniñ tirik kömülidiġan orısını [8]kolavatḳan biçare mehbuslarnıñ halsız, hesretlik ḳıyapetli- [9]ri, taġ arısıda ḳaġcırap yatḳan adem béşınıñ ḳuruḳ söñek- [10]liri ḳatar tızılıp keldi.

[11]Muellim adem ḳassaplırınıñ bügün çolısı tegip, bu [12]yerge ḳedem teşrip ḳılġanlıḳıġa cezmen işendi. Şunıñ ü- [13]çün u uluġ kiçik bir tındı de, aldıraşlıḳ bilen [14]ḳalaymıḳan kiyinişke başlıdı.

– [15]Hey Rozı, Rozı, barmu sen özüñ!

– [16]Men, men … mana hazır, dédi muellim hodu- [17]ḳup, ḫapa bolmañlar… çapınımnı … unıñ hasırıġan [18]avazı penciridin hoylıġa aşkara añlınıp turattı.

– [19]Ḳorḳma, hoy Rozem! Men Sadıḳ, işikni aç.

[20]Muellim özini tamam dehşet orıvalġanlıḳını emdi sez- [21]di. U péşanisidiki bujuldap çıḳḳan terni çapınınıñ yéñi [22]bilen sürtüp:

– [23]Vay ḫumpar! Kéçide kélip ademni şunçımu ḳorḳutamı- [24]sen, dédi de işikni açtı. Hazır öyge kirgen [25]méhmannı derru ḳaraşta muellimniñ dostı Sadıḳ dep éytışḳa [26]bolmaydu. Némışḳa désiñiz, unıñ baldurḳı aḳ, domılaḳ yüzi [27]ḳarayġan, közliri olturuşup çoñḳur çanaḳ içide pıldırlap [28]ḳalġanıdı. Unıñ burunḳı kélişken gevdisimu viciklep ḳal- [29]ġandek körünetti. Öñüp, yırtılıp ketken kiyim kéçek- **[4a]** [1]liri unıñ

hazırqı qıyapıtını téğımu set körsitetti. [2]Sadıq öşnisidiki topa basqan bopısını pencire tüvige qoyup [3]olturdı de, Rozınıñ yatıqını közdin keçürüp:

– [4]Belli adaş, sen mendınmu veyrane ikensen. Oqutqu- [5]çınıñ tutqan öyi şundaq paskına bolamdu?

– [6]Ğatırcemsiz hayatta qoluñ qandaq işqa barıdu adaş? [7]Köñüllük öy tutuş üçün, köñüllük turmuş kérek, [8]dep Rozı şamnıñ potlısıdın qaraygan qolığa tükürdü.

– [9]Hazırqı rohiy çüşkünlük, endişilik ehvalımızda [10]bu sözni qılışqa heqlıqsen. Emma, oqutquçı bolğan kişi- [11]niñ özini tutalmaslıqı, bipervalıqı osal iş.

– [12]Pelsepe satmısañçu, hoylığa nedin kirdiñ, dédi [13]Rozı Sadıqnıñ gépini késip.

– [14]Varqırap varqırap añlıtalmay ağır tamdın çüş- [15]tüm.

– [16]Oğrılıqnımu öginipsen de?

– [17]Ehval muşundaq bolsa herném̀e bolımız de, dédi [18]Sadıq béşını liñşitip, u ġezeplinip muştını tızığa urup [19]olturup sözini davam qıldı, bu gomındañçılarnıñ peyli [20] muşundakla bolıdığan bolsa, bizni beğt-saadetke, medeniyet- [21]ke élıp barımız dégini quruq gép. Ğelq aç yalıñaç [22]qélıp ğorluq, gadaylıq, nadanlıq apetlirige uçrıdı. Ğelq- [23]nı medeniyetke başlaydığan muellimlerniñ ehvalı mana muşun- [24]daq. Beğt saadetniñ cayı zından boldı. Teqıp qılış, [25]çéqımçılıq, muttehemlik, ğıyanet, töhmet, oğrılıqlar u- [26]çığa çıqtı. Téğı bu gézendiler uyalmastın üç vilayette [27]zulumġa, hoquqsızlıqqa qarşı qozğalğanlarnı oğrılar dep [28]teşviqat qılıvatıdu. Öz hoquqı üçün küreşküçiler oğrı [29]bolsa, ğelqnı bulap- talığuçılarğa, hoquqnı ayağ astı **[5a]** [1]qılğuçılarğa némidep nam bériş kérek. Mana bu talaş üstidin [2]adil höküm çıkarğuçılar gomındañçılarnı oğrı dep, azad- [3]lıqnı telep qılğuçılarnı toğrı deydi. He, Rozı mana qara [4]eger bizmu azadlıqnı ğalaydıkenmiz, mundaq buluñ puçqaqta [5]ıslışıp kirge eğletke çöküp üç vilayette başlan- [6]ğan küreşniñ mahiyitini ğelqqe çüşendürüp, ğelq azadlıqı [7]yolıda qolımızdın kelgen yardımımızını körsitişimiz kérek.

– [8]Toğra éyttiñ Sadıq, elvette mundaq peytte biz ceñge [9]kirelmey qalğan bolsaqmu, bu yerdigi ğelqqe kim oğrı, kim [10]toğrı, yeni dost kim, düşmen kim ikenlikini çüşendü- [11]rüş bizniñ üstimizdiki qerz.

[12]İkki muellim ğélı vaqıtqıçe sözsiz cım olturuşup [13]qaldı.

[14]Rozı béşını asta kötürüp, Sadıq'qa birném̀e démekçi [15]bolup, toğtap qaldı. Némişqa u köñlige kelgen sözni [16]dostığa éytalmıdı. Çünki, birinçidin, Rozı éh- [17]tiyatçan idi, ikkinçidin, bu vaqıtta kişiler bir birige [18]ançe işenmes bolup qalğandı. Şuniñ üçün Rozı Ürümçi- [19]diki yaşlar içide gomındañğa qarşı boluvatqan meğpiy heri-

[20]ketni Sadıḳ'ḳa tamamen sözlep berip, unımu bu heriketke [21]tartıştın éhtiyat ḳıldı. U: "Kim bilidu, birḳançe vaḳıt- [22]tın béri Sadıḳ ḳeyerde, kimler bilen bille boldı. Bir [23]birini tutup béridiġanlar azmu hazır…" dep oylıġanıdı. [24]Lékin, Rozınıñ Sadıḳ toġrısıdiki mundaḳ gumanlıḳ oylırı [25]toġra emes idi.

[26]Sadıḳ külümsirep:

– [27]He, birnéme démekçi bolup toḫtap ḳaldıñġu sözle [28]ḳorḳunçaḳ dep Rozı'ġa ḳarıdı.

– [29]Ḳoysañçu Sadıḳ! dédi Rozı birnersidin yirgen- [30]gendek çırayını türüp, özüñniñ ehvalı ḳandaḳ adaş?

– **[6a]** [1]Némini soraysen, Cavyütiñda Sendobadiki mektepke [2]şyavcañlıḳḳa saylındıñ dégen gepni añlap çıḳḳınımda siler: [3]"Mana Sadıḳ mudır boptu. Biz bolsaḳ muellim beḫtiñ bar [4]iken, beḫtiñ…" déyişip méni tebriklişip ḳaldıñlar. [5]Men siler bilen ḫuşal ḫoşlışıp harva izdep deñ deñge [6]yügürüp kettim. Aḫır bir ölermen kala harvısını tépip [7]şuniñ bilen yolġa çıḳıp üç kün bolay dégende etrapı saz- [8]lıḳ, tam toruslırı sañgilap turġan zey bir taşlanduḳ [9]öyge yétip kélip, şu yerde beş kün ḳonduḳ. Çile purap [10]turıdıġan sésıḳçılıḳta paşınıñ destide ḳénıpḳına birdem uḫ- [11]lıyalmıdım. Beş kün içide héçkim men bilen tüzükrek [12]gepleşmidi yaki ḳılıdıġan işimġa evetmidi. Toġrısı, men [13]bu yerge oḳutḳuçılıḳ vezipisi bilen çıḳtımmı yaki mehbus [14]bolup palandımmu? Unı acrıtıvalalmıdım. İsit, bir neççe [15]ḳétım miñ puşayman ḳıldım. Aḫır çıdılmay, solısañ bı- [16]raḳla sola, yatarmen dédim de baturluḳ ḳılıp Şyencañniñ [17]aldıġa toptoġra kirdim. Şyencañ bir ḳolıda tamaka bir ḳolıda [18]çay ḳuyulġan istakannıñ üstidin tutup aldıdıki ḳeġezge [19]ḳarap olturuptıken. U maña boynını burap gep ḳılmastın [20]ḳarap turdı. Men unıñ bu ḳarışıdın héç nerse uḳalmı- [21]dım de: "Şyencañ canabliri, men néme iş ḳılımen? Alte [22]kün boldı, zérikip yatımenġu" dédim de, ḳızırıp titrep [23]kettim. U bipervalıḳ bilen hiciyip azraḳ oylınıvalġandın [24]kéyin: "Bu yerde hazır Uyġur mektipi yoḳ, sen ḫata çıḳıp [25]ḳapsen" dédi. "Undaḳ bolsa men ḳaytıp kéteymu?" dégeni- [26]dim, Şyencañ ḫuddı mendin şu gepni kütüp turġan bolsa [27]kérek etimalım: "Men işliyelmeydikenmen dep bir parçe erz [28]yézıp bérıp andın ketseñ boldu" dédi u béşını liñşi- [29]tip. Kéyin ḳolıdiki tamakiniñ aḫırḳı ḳısmını çékivé- [30]tip, istakandiki çaynı sümürüp cım bolup ḳaldı. Şu **[7a]** [1]künila erz yézıp tapşurdım. Şyencañ mendin ḳutulġanġa ḫuş, [2]menmu igisiz ittek keçkiçe zey yerde zérikip aç [3]yétıştın ḳutulġınımġa ḫuş. Şu küni keç kirgenge ḳarımay bopam- [4]nı dümbemge artıp, piyade yolġa çüştüm. Mana bügün Ürümçi [5]şehirige kelgili üç aydek boldı…

– [6]Üç aydın béri néme iş ḳıldıñ?

– [7]Saybağķa kélip kések ķuydum.

– [8]Belli, mundaķmu hünirim bar dégin.

– [9]Zey yerge kirivélip, sazañdek bikar yatķandın köre, [10]emgek ķılış ķandaķ yaḫşı. Ķorsaķmu toydu, tenmu [11]çénıķıdu.

– [12]He mudır, iş şundaķ dégin.

– [13]Menmu SİFEN'ni tumşuķumnı tirep yürüp tügetkenidim. [14]Aḫır muellim bolalmay ķaldım. Sen özüñ néme iş ķılıvatı- [15]sen dep sorıdı Sadıķ.

– [16]Meniñ muellimlikim séniñ temtirep yürüşüñdin [17]ançe perķ ķılmaydı. Bu ehvallarnı ata anamızdın yoşurup [18]yürüşke ançe orunmu ķalmıdı adaş dep Rozı mulayım [19]ķıyapette yastuķ astıdiki ḫetnı élıp Sadıķ'ķa uzattı. Sadıķ [20]oķuşķa kirişken ḫette mundaķ sözler yézılganıdı:

[21]Séġınışlıķ salam ḫet:

[22]Méhribanım ana! Ġem ķayġular içide ķalġan derdlik [23]oġluñ Rozıdın salam!

[24]Cénım ana! Ésimdin zadı çıķmaydu. Sen keç küzniñ [25]bir etigenliki méni yuyundurup, çıraylıķ kiyindürdüñ, [26]güllep tikilgen ciltini boynumġa ésıp ķoyduñ, anılıķ méh- [27]riñni çéçıp yumşaķ koluñ bilen büdür çaçlırımnı sılap [28]turup: (méniñ oġlum bügündin tartıp beḫt yolıġa kiridü. [29]Yür ķara közüm, men séni beḫt öyige tapşurımen) dep [30]mehellimizdiki başlanġıç mektepke apırıp berdiñ. Men şu **[8a]** [1]kündin tartıp oķuşķa kiriştim. Mana bu yıl toptoġra on [2]ikki yıl oķudum.

[3]Ķarıġına, méhrıban ana çırayımġa! Menmu burun aldıñdiki [4]balañġa oḫşaş budruķķına, ķızıl yüzlük oġluñ Rozı emes- [5]midim. Şundaķ, men şu Rozı. Bıraķ, hazırķı hoķuķsız- [6]lıķ, endişilik hayatımda yigirme ikki yaşlıķ Rozı'nıñ sen [7]sılıġan ķara büdür çaçlırı aķardı. Çıraylırı sarġıyıp [8]péşanisige sızıķlar tartıldı.

[9]Cénım ana! Baraver hoķuķķa ige bolġan caylardiki oķu- [10]muşluķ kişilerniñ beḫtlik hayatını körüp, yürekparem [11]oġlumnı oķutsam, beḫtlik bolar, dégen şérin arzular [12]bilen bar yoķuñġa ķarımay méni oķutķanıdıñ. Lékin, men [13]beḫtsiz bolup çıķtım, ḫatırcem emesmen, hetta özümniñ [14]sayısıdın özüm ķorķıdıġan bolup ķaldım. Her küni çüşümde [15]zından, ölüm, zulum körimen. Şunıñ üçün burnumġa hemi- [16]şe ķan hidi puraydu. Yürikim sıķılıdu… Yaķ, men tuġulġanda [17]mundaķ beḫtsiz emeslikimge işinimen. Ana oġluñnı ha- [18]zırçe beḫtsiz ķılġan ve öz ḫelķige muellimni rodo, set [19]ķılıp körsetken nersiniñ néme ikenlikinimu yaḫşı çüşen- [20]dim, u teñsiz cemiyet, u istibdat hakimiyet. [21]Ana, siler İli'da turup külüvatisiler! Biznimu séġınġansi- [22]ler? Ḫuşallıķıñlarġa, beḫtıñlarġa biznimu şérik ķılġuñlar [23]kélidiġandu? Silergimu muellim kérektu? Men yaḫşı bili- [24]men, elvette kérek. Öz balısıdın, öz anısıdın, ḫelķı- [25]dın,

vetinidin kéçidiġan kişiler séniñ bilen biz emes. [26]Méhriban ana! Oġlum bunıñdın özgerdimikin dep hergiz [27]guman ķılma. Menmu azadlıķ yolıda, beẖt yolıda küreşke [28]teyyar!”

[1b] [1]RODUPAY

[2]Añlıġan bolsımu, körmigenler bar, körsimu, körmeske [3]salıdıġanlar bar, lékin körgenler köp.

[4]Ademler palaketke yoluḳup ḳélıştın nahayiti éhtiyat ḳı- [5]lışıdu. Lékin, palaket ḳandaḳ süretlik nerse, u ḳeyerde [6]yüridu, néme iş ḳılıvatıdu dese, “Tañey” deydıġanlar bar. [7]Ular özliri palaketni uçısıda kötürüp béḳıp yürüp çoñ [8]ḳılıdıyu, unı tonumaydu, namıdın endişe ḳılıdı, emma “Pala- [9]ketke yoluḳmısa, ecep rahet, erkin yaşaydu kişi” dep [10]oylaydu .

[11]Palaket toġrısıda ata bovılırımız: “Mekki’niñ yolıda [12]Rodupay bar, u palaket uçrap ḳalsa, saña çaplışıvalıdu, [13]unıñdın acrımaḳ tes. Rodupay’nıñ közini çoḳuydıġan bir [14]kuş bar. Sen aşu ḳuşnı uçratḳuçe u gézendini kötürüp [15]yürisen” déyişidu.

[16]Men u péşkeldin nahayiti endişe ḳılıp bir küni bo- [17]vamdın:

– [18]Bova, sen hecge barġanda yolda Rodupay uçrımıdımu? [19]Saña çaplaşmıdımu? U ademge oḫşamdiken dep sorı- [20] dım.

[21]Bovam méniñ kelse kelmes némilerdin endişe ḳılıp [22]yürginimge küldi, kéyin oylıvélıp çüşendürdi:

– [23]Maña yolda Mekki’niñ nahayiti tola ġérib miskinliri [24]yoluḳtı. Men ularġa sedeḳe berdim. Ular ḫuşal bolup ḳélış- [25]tı. Beziler şunlarnı sürüştürmeyle Rodupay deydiken, yaḳ, [26]undaḳ emes. Ular ġérib miskin, aç yalıñaç ḳalġan **[2b]** [1]kişiler. Hindistan bilen mañġuçılarġa rast rodupayla uç- [2]raptudek, ularnıñ éytişiçe: Rodupay’nıñ putlırı tol- [3]ġımaç tolġımaç bolup sörülüp yüridiken. Özi ḳérıp [4]kétiptu, lékin közi huvḳuşniñkidek yaman iken. Emma, [5]yavaş körünüşke kirivélıp, ḫelḳtın yardem soraydıken, u- [6]nıñġa içiñ aġrıp yéḳınlaşsañ, çaplışıvalıdıken.

– [7]Emise Rodupay dégen ḳandaḳ yerde yüridiken, unıñ [8]süriti némige oḫşaydıken ?

– [9]U ademlerge arılışıp yüridiken. Özimu adem süri- [10]tide bolsa kérek. Emma, u aç köz ve toymas bolıdıken. [11]Şunıñ üçün hemme éġırlıḳını yelkeñge artıp ḳoydıken [12]de, asta asta tuyguzmay ḳéniññı şoraydıken. Unı hapaşlap [13]yürüvérip dermansızlınıp yıḳılsañmu, u gézende uçañdın [14]héç çüşmeydiken.

[15]Kişilerniñ erkin yürüşüş turuşı üçün Rodupay [16]dégen palaketniñ şunçıvıla yaman tosalġu boluşi ġezıpımnı [17]keltürgenliktin:

– [18]Rodupay'dın ḳutuluşnıñ zadı çarısı yoḳmiken, [19]bova? dédim.

– [20]Bar, dédi bovam ve Rodupay'nıñ cacısını bergen [21]bir kişiniñ veḳesini sözlep berdi:

– [22]Bu veḳe çoñ bir kitab, unıñ hemmisini sözlep [23]bérelmeymen, mezmunınıla éytsam, mana mundaḳ Senuber dégen [24]bir batur yigit Gülyar dégen peri ḳızġa aşıḳ bolup [25]ḳaldı . U Gülyar'nı izdep neççe yıl taġ taş, çöl [26]cezirilerni piyade kézip yürüp cıḳ muşekketlerni çekti, [27]u yollarda acayıp ġarayıp hadisilerni uçrattı. Bir cayda [28]hemme nersiler teltöküs bolġan asman pelek ésil binalar- [29]nı kördü, lékin igisiz, birmu can yoḳ. Yene bir cayda **[3b]** [1]acayıp mermer taştın sélınġan zinnetlik saray içide altun [2]cabduḳlar, göherlik neḳişler turattı, ademzat körümeyt- [3]ti, lékin, teḫt üstige ġelıte hayvanlar çıḳıp olturuşu- [4]valaġnıdı. Yene bir cayda her türlük méviler bilen tolġan [5]baġlıḳ imaretler içide neççe yerge ḳazan ésılıp, cahanda [6]barliki her türlük tamaḳlar pışıvatḳan. Dostuḫanlar türlük [7]nazunémetler bilen bézılıp, ḳaça ḳomuç caycayıda tızıl- [8]ġan, çoñ toy hazırlıḳı turattı. Lékin héç insan körün- [9]meytti. Giyahlarnıñ yıltızlırını yep yürgen aç yigit [10]mundaḳ ésil nazunémetlerni görüp: " Ya beḫt " dédi de, [11]çoñ iştiha bilen yéyişke kirişti. U manta yémekçi bolup [12]ḳol sozġanıdı, ḳasḳan sekrep ketti de, unı harġuçe [13]urup ḳoġlıvetti. Halva yey dep ḳol sozġanıdı, çömüç [14]urup, unıñ baş közini yérıvetti. Bu adem heyran [15]ḳalġudek ḳızıḳ hadise boldı. Héç ḳazan unıñġa bir çişlem [16]tamaḳ bermey, azar berdi. Ya teḫsiler [17]bir tal ḳaḳ, ya dereḫler bir tal méve bermidi, hemmisi urup ḳoġlıvetti.

[18]Yigit mundaḳ hadisilerni cıḳ körgen, mundaḳ tayaḳlarnı [19]cıḳ yégen bolġaçḳa, artuḳ eceblinip turmay, yene yolıġa [20]ravan boldı.

[21]Aşıḳ yigit insanlarnıñ yüzini körüşke zar idi. Bir [22]küni u hérıp éçıp çıdımay yene bir baġḳa tevekkül dep, [23]kirip ḳaldı. Ḳaysı közi bilen körsün, taza pışḳan alma [24]tüvide mulayım ḳıyapetlik bir ademniñ hiciyip olturġanlıḳı- [25]nı kördi. Yigit he, mana emdi pelekniñ çaḳı durus [26]çörgileptu, dep oylıdı de, mana beḫt ana !... dep yügü- [27]rüp kélip, hélıḳı ademni ḳuçaḳlap dédi:

– [28]Hörmetlik ata, néme ḳılıp olturısız bu yerde?

– [29]Cénım balam, dédi u yıġlamsırap yalvurup, **[4b]** [1]men baġven idim, zey yerde yétıp paleç bolup ḳaldım . [2]Aylap aylap baġḳa karaymen, lékin öz ḳolum bilen

şéḫıda [3]turġuzup birmu alma üzüp yéyelmeymen. Méniñ dunyada birle [4]muradım bar, u bolsımu şu öz ḳolum bilen bir tal méve üzüp [5]yésem, béşıñdın miñ örgiley, yardem ḳılsañ idi.

– [6]Boldı, yıġlap derdlengen yürekni titretme, maña ha- [7]paş bol! Alma üstige élıp çıḳay, öz ḳoluñ bilen ḳançı- [8]nı yéseñ ye, muradıñ hasıl bolsun dédi merd yigit [9]ve paleç baġvenni alma üstige élıp çıktı. Yigit ḳoyuḳ [10]almısı bar bir şaḫḳa minip arḳısıġa ḳarap, sen yevatam- [11]sen? Ruḫset ḳılsañ, menmu beş alte tal alma [12]yésem, dégendi. Baġvendin héçḳandaḳ ün çıḳmıdı. Unıñ [13]közi ḳarıġu yapılaḳnıñ közidek parḳırap, aġzı hiciyip tu- [14]rattı.

[15]Paleç muradıġa yetkenliki üçün ḫuşallıḳıdın tılı söz- [16]ge kelmeyvatsa kérek" dep oylıġan yigit toyġuçe alma yep:

– [17]Menmu almañnı toyġuçe yédim, senmu yégensen, emdi [18]çüşüp kéteylimu? dep yene arḳısıġa ḳarıdı.

[19]Lékin, baġvendin zuvan çıḳmıdı. U puşuldap yigitniñ [20]dümbisini yalavatattı. Yigit "Bunuñ ḳorsıḳı köyüp ketken [21]oḫşaydu" dep oylap yamışıp yerge çüşüp: "Ḳéni emise [22]asta çüşe" dep zoñzıyıp olturdı paleçtin zuvan çıḳmı- [23]dı, u barġanséri kanidek mehkem çaplışıp toḫtımay pu- [24]şuldap tılı bilen yigitniñ dümbisini yalavattı, yigitniñ [25]ġıdıḳı geldi.

– [26]Hay néme ḳılıvatısen?!

– [27]…

– [28]Muradımġa yettim dep, yene uçamda ölüp ḳalma, çüş!

– [29]…

– **[5b]** [1]Hoy bir yériñ aġrıvatamdu?

– [2]…

– [3]Zuvan sürmeysenġu? Çüşe, çüş!

[4]Baġven tılını sözge bermeydu, haman yalayttı. Yigit [5]térikişke başlap, mürisini ḳarmıvalġan paleçniñ ḳollırını [6]arḳısıġa ittirdi.

– [7]Oyun çaḳçaḳ şunçilik bolġını yaḫşı, çüşe, men [8]yolumdın ḳalmay!

– [9]…

[10]Yigitniñ boyu şürkündi, unı silkidi, neççe ķétım [11]olturup ķoptı, péşanısıdın arķıġa ittirdi paleç zadıla [12]çüşmidi, ya gep ķılmıdı. Yigit ġezeplinip paleçni tıllı- [13]dı, ķolını arķısıġa ķılıp muştlıdı, alma yaġaçlırıġa [14]apırıp urdı ve birķançe ķétım égiz égiz sekridi. [15]Paleç bolsa, barġanséri mehkem turup çaplışıp kétip barat- [16]tı. Yigit uçısıġa çaplışıp ķalġan paleçniñ mulayım baġven [17]emes, Rodupay dégen palaket ikenlikini emdi sezdi [18]de öz halıġa éçınıp.

[19]“Bir baladın ķutulup,

[20]Miñ balaġa uçrıdım.

[21]Miñ baladın ķutulup,

[22]Rodupay’ġa uçrıdım.”

[23]dep Rodupay’nı hapaş ķılıp yene öz yolıġa ravan boldı.

[24]Aşıķ yigit bir neççe ay yol yürüp, ķumluķ çöller- [25]din, muzluķ davanlardın aştı. U kündin künge samandek [26]sarġıyıp maġdursızlınıp barattı. Aḫır biçarınıñ ķovurġı- [27]lırı éçılıp, tapanlırı téşilip, ustıḫanları körünüp **[6b]** [1]ķaldı. Lékin, u çıdam ve ġeyret bilen öz yolıda yürüşni [2]toḫtatmıdı.

[3]Yigit künlerniñ biride öley öley dep ķalganda, [4]yıķılıp, ķopup acayıp çıraylıķ menzirilik bir cayġa yétip [5]keldi. Süpsüzük sulırı çayķılıp turġan, ķırġaķlırıġa [6]köz yetmeydiġan çoñ bir köl. Bu köl yénıda yoġan bir çınar [7]baraķsan şaḫlırını etraplırıġa yéyıp su boyıġa saye çüşürüp [8]turattı. Salķın şamalda unıñ yopurmaķlırı bir biri bilen [9]oynışıp, ķandaķtur sırlıķ bir avaz aşıķ yigitniñ ķulıķıġa [10]pıçırlavatķandek tuyulattı. Kölniñ pütün etrapıdiki otlaķlar [11]ķuyaşnıñ altun nurı astıda yıraķlardın yapyéşıl duḫavıdek [12]tavlınıp turattı. Otlaķlarda reñmureñ güller éçılıp, yaş [13]ķızlardek erkilep yelpünüp turuşattı.

[14]Aşıķ yigit bu caynıñ sap havasıdın köksi toyġuçe [15]nepes élıp, éġır bir tınıp: “Emdi Rodupay’nı kötürüp [16]bunıñdın arduķ yürsem ölimen. Aḫırķı ķétım bar küçümni [17]yıġıp bu palaket bilen élışay, eger ölsem acayıp çıray- [18]lıķ huş havalıķ cay iken, cesitim muşu yerde ķalsun“ [19]dep oylıdı. U çınarġa yölinip dem aldı ve kölniñ süyidin [20] ķanġuçe sümürüp sümürüp içti. Su unıñġa küç bergen- [21]dek boldı. Oñda yétıp köpkök asmanġa ķarap ḫıyal sürüp [22]ketti, unıñ oyıġa nahayiti bir yaḫşı pikir keldi. Çınar- [23]nıñ

üstige yamışıp çıḳtı. Çınarnıñ kélişken bir açısıġa [24]Rodupay'nıñ béşını ḳısıp péşanısıdın bésıp, bar küçi bi- [25]len özini kölge attı .

[26]Yigit kölde çayḳılıp çayḳılıp yuyunup çıḳḳanıdı, [27]pütün ezaları taptaza, ḫuddı burunḳı batur yigit bolup [28]ḳaldı .

[29]Batur yigit birdin, ésılġan Rodupay'ġa ḳarıdı, u nahayiti [7b] [1]set avaz bilen çırḳırap tépırlavétıptu. Birdin cahannı [2]tütek bésıp herḫıl sürlük ünler peyda boldı. Dehşetlik [3]ḳara boran çıḳıp çınarñın yopurmaḳlırı sarġıyıp töküldi. [4]Güller tozup ketti. Bir demniñ içide köl muzlap, şıvır- [5]ġanlar oynap huşḳuttı. Batur yigit bu hadisiler içide hodu- [6]ḳup ketmidi, ġeyret ve çidem bilen çınar üstige çıḳıp, [7]Rodupay'nı mıcıp taşlıdı.

[8]Cahan küldi, muzlar érip, derehler kökerdi. Güller [9]burunḳıdın neççe hesse artuḳ çıraylıḳ bolup yene éçıldı. [10]Batur yigitni neççe yıl azablıġan tılsım sundı. Yigit emdi [11]héçḳandaḳ temtirimestin erkin nepes aldı…

[12]Aḫır bérıp bérıp u gülzar arısıda Gülyar'ı bilen [13]uçraştı. Gülyar şundaḳ çıraylıḳ ḳız idiki, unı tesvir- [14]leşke ḳelimim, sözleşke tılım acızlıḳ ḳılıdu.

[15]Siler aşıḳ yigitniñ Gülyar'ınıñ çıraylıḳ söyümlük [16]ikenlikini öz közüñler bilen körmigüçe, men unı çüşen- [17]dürüp bérimen, dep maḫtınalmaymen. Şundaḳ ḳılıp dunyada [18]tuncı ḳétım Rodupay'nı yancıp taşlap, unıñ cacısını bergü- [19]çi Gülyar'nıñ aşıḳı Senuber dégen batur yigit bolġanıken .

[20]Men bu hékayidin Rodupay dégen palaketnimu yoḳıtış mum- [21]kin ikenlikini añlap ḫuş bolup yürettim. Bizniñ baġlarda [22]Rodupay yoḳ, biz ḫatırcem kün keçürimiz, dep oylayttım. [23]Kéyin ésimni tapḳanda bayḳap baḳsam, undaḳ emes iken, [24]bizniñ baġlardimu Rodupaylar bar iken. Ular köpçilik [25]térip térip östürgen baġlarġa yalġandın baġven boluvélıp, [26]ḫelḳḳe öziniñ yétiştürgen mévisini bermeydiken. Ḫelḳ bol- [27]sa, yoḳsuzluḳ, gadaylıḳtın zarlınıdıken. Lékin, bunıñ [28]seveblirini bilidiġanlar az iken. Ular bolsa, Rodupaylarnıñ [29]hiyle mikirlirini ve ularnıñ heḳiḳiy ept beşirilirini [8b] éçıp:

– [2]Hey ḫalayıḳ, zarlınısıler, azabta iñraysiler, bu [3]palaketni sélıvatḳanlar kim? Ḳénınlarñı soravatḳan aşu teyyar- [4]tap Rodupaylarnı némışḳa körmeysiler? dep ḫıtap ḳılışḳa [5]başlıdı. Ḫelḳmu közini yoġan éçıp etrapḳa ḳaraşḳa ve palaket- [6]lerniñ yıltızlırını körüşke başlıdı …

[7]Aḫır bizmu Rodupay dégen palakettin ḳutuluşnıñ çarısı- [8]nı oylap taptuḳ.

[9]Senuber, Rodupay’nıñ boynını açа yaġaçḳa ḳısıp ḳoyup, [10]béşını üzüp taşlıġandın béri, Rodupay’nıñ evladı barlıḳ [11]yaġaçtın, şunıñdek tayaḳ toḳmatın ḳorḳıdıġan bolup ḳalġa- [12]nıdı. Biz mana şulardın paydılınıp bégımızdiki Rodupaylarnı [13]taza dumbalıduḳ. Ayhay… Rodupay tayaḳtın şundaḳ ḳorḳıdıken- [14]ki, bikar yétıp yep, semrip mañalmay ḳalġan paleçler [15]aldı keyniġe ḳarımay ḳaçtı.

[1c] [1]KÜÇÜKKE HUCUM

[2]1946 yılı. Keç küz künliriniñ biride Ürümçi [3]asmınınıñ ķapıķı türülgen, çırayı tolımu sörün körünet- [4]ti. Koçılarda yürüş turuşmu şundaķla köñülsiz bolup [5]turġan bir peytte Nengüen koçısıdıkı aşpuzuldın ḫotunı [6]bilen bir herbiy adem çıktı. Érı égizrek, ḫotunı bolsa [7]pakarraķ idi. Bizniñ bilidiginimiz peķet şula. Herbiy ki- [8]şiniñ étını biz bilmeymiz, emma unıñ uçısıda çapras [9]tasmısı sarġuç yéñi herbiy kiyimi bolup, belvéġınıñ aldı [10]oñ teripide yaltıraķ ķaplıķ tapançısı ésıķlıķ turattı. U- [11]nıñ yaķısıda ķandaķtur herbiy unvannıñ belgiliri bar idi. [12]Bu ķıyapettiki kişini körgenler: “He, bu ḫélı çoñ ofit- [13]sér ikenġu” depla ķoyuşattı. U vizovod komandirimu, rota [14]komandirimu yaki kiçikrekmu, kapitanmu yaki polk komandiri- [15]mu, unı sürüştürgili bolamdu? Eger sizniñ étıñız né- [16]me, néme ḫızmet ķılısız? dep sorısaķ, bizge éytıp [17]bérettimu? Yaķ, undaķ iştin hezer ķılış kérek. Bolmısa [18]sen sorap baķķına ķénı? Unıñ yüzi sörünlişip, kapıķıdın [19]muz yéġıp kétidu ve aġzıdın zeherdek aççıķ sözler çı- [20]ķıp, çéçılıp tükürüvetse, yüzüñ éçışıp kétidu, hetta [21]çıdımığınıdın özimu ornıda turup üç ķétım sekreydu. [22]Çünki, ularnıñ nurġunlığan şériklириniñ şundaķ köñülge [23]tegküdek muamile ķılganlıķı bizge nahayiti oçuķ bolġanlıķı [24]üçün éhtiyat ķılımız de, …

[25]Mana bundaķ ademlerni biz sepramicez yaki kökeme deymiz. [26]Mundaķ herbiy kişiler ḫélı köpiyip ķalġanıdı. Ular özli- **[2c]** [1]riçe: “Ḫelķnıñ erkinlikini himaye ķılımız” déyişip yüri- [2]du. Lékin, ḫelķ heķiķiy erkinlik toġrısıda ulardın bir [3]nerse sorap ķalsa, hélıķıdek seprayı örleydu de, pilimot- [4]lırını sörep çıķıdu, goya ķoralsız, ķoydek yavaş ḫelķ [5]ular bilen ceñ ķılġılı kelgendek. Démsimu ölkiniñ başķa [6]şehirliride bolsa gomındañ herbiyliri bilen ceñmu boluvatat- [7]tı. Şuña, ularnıñ nérvisi buzulġan bolsa kérek.

[8]Biz hélıķı étını bilmeydiġan ofitsér toġruluķ gep [9]ķılmaķçıduķ. Lékin, sel çetke çıķıp kettuķ. Eslide [10]silerge sözlep bermekçi bolġan hékayemiz tövendikiçe:

[11]Ofitsér ḫotunı bilen aşpuzulda yaḫşı tamaķ yégenidi. [12]Şunıñ üçün unıñ keypi çaġ, aldırımay kétip barattı. [13]Aşpuzulnıñ bosuġısını purap, héç nerse tapalmığan vicik [14]küçük birdinla burulup ofitsérniñ arķısıġa çüştü. O- [15]fitsérdin maylıķ tamaķnıñ yéķımlıķ hidi kélip burnıġa purı- [16]dımu yaki unıñ maylatķan bacingiriniñ purıķını purıdımu, her [17]halda küçük egeşküdek bir puraķ bolsa kérek.

[18]Küçük ofitsérniñ betinkisini purıdı. Avval ofit- [19]sér özиniñ söletlik méñışını buzmay betinkisiniñ ökçi- [20]si bilen küçükni ittirivetti. Küçük ofitsérdin yaḫşı- [21]lıḳ körmigini üçün unı ḳarġap ḳavaşḳa başlıdı. Ofitsér [22]arḳısıġa burulup unıñġa alaydı. Küçükmu unıñġa kiçikkine [23]dügilek közliri bilen alıyıp ḳarap turdı. Ofitsér u [24]terepke bir ḳedem méñıp heyve ḳıldı. Küçük bolsa, arḳısıġa [25]ikki ḳedem çékinip béşını kötürüp yene ḳarap turdı. [26]Ofitsér unıñ ḳorḳḳanlıḳını sézip, ḫatırcem bolup aldıġa [27]ḳarap méñışnı davam ḳıldı. Lékin, küçük unıñdın ḳorḳmı- [28]ġaniken, yene unıñ arḳısıdın marap kéliverdi. Ofitsér [29]bolsa, ikki üç ḳétım arḳısıġa burulup unı tıllıdı. **[3c]** [1]Küçükmu unıñġa ḳarap kavaşnı toḫtatmıdı. Ofitsérniñ sep- [2]rayı birdinla örlividi. Çırayı pürüşüp, bir ḳéşı ve sol [3]terep kalpukı kötürülüp kirişken çışlırı körünüp ḳaldı [4]… Küçüktimu şundaḳ bir ḳıyapet peyda bolġanıdı.

[5]Mana emdi ceñ başlınıp ketti. Birdem küçük ḳaçıdu, [6]birdem ofitsér. Ofitsér ḳorḳsa küçük ḳavaydu, küçük [7]ḳorḳsa ofitsér tıllaydu. Ḫeyriyet, cıḳ macıradın kéyin [8]ġalibiyet ofitsérniñ bolup çıḳtı. Küçük koçınıñ ottu- [9]rısıda halsızlınıp yıḳıldı. Yeñgüçi bolsa, pütün küçi [10]bilen unıñġa hucum ḳılıp dessep tépivatıdu. Yéñilgüçiniñ [11]aġzıdın ḳan ḳuyulup tursımu, téḫıla tırışıp ġıñşıvatıdu. [12]Ofitsérniñ ḫotunı bilikidin tutup:

– [13]Boldı emdi, boldı! Kérek yoḳ, dep unı sörep [14]aran yolnıñ çétige élıp çıḳtı.

[15]Lékin, ofitsérniñ aççıḳı téḫıla örlep turattı. Şu- [16]nıñ üçün öz düşminini yancıp yer yüzidin yoḳ ḳılıvetküçe [17]ḳoyup bermigen ḫotunını néri ittirivétip, unımu, can [18]talışıvatḳan kiçikkine küçüknimu tıllayttı.

– [19]Tüfi lalma! Téḫı méni ḳorḳutmaḳçı bolduñmu?! [20]dédi u küçük terepke tükürüp. Unıñ aççıḳıġa çıdımay, [21]yérım gez, bir gez sekrevatḳanlıḳını körgen ḫelḳ külüşüp [22]ketti. Ofitsér ıza tartḳınıdın ḳızırıp, tatırıp, téḫımu [23]ḳattıḳraḳ térikip, mana emdi aççıḳı evcige çıḳtı. U [24]şart ḳılıp tapancısını suġuruvélıp, toplanġan kişilerge [25]teñlidi.

– [26]Hemmiñ it, yoḳal! Mana muşundaḳ étıp taş- [27]laymen, dédi de, ölük küçükniñ cesitige üç pay [28]oḳ attı ve unıñ béşını dessep yancıvetti.

[4c] [1]Tamaşıçılardın biri ofitsérġa añlatmastın zañlıḳ [2]ḳılıp:

– [3]Ḳaltıs “ḳehriman” iken bu! Dunyada muşundaḳ ġey- [4]retlik “ḳehriman” ötkenmidu? dédi.

– [5]He, ötken. Mana bu gomındañ ofitséridinmu “ġeyret- [6]likrek”, hetta ķoylarġımu hucum ķılıdıġan Donkiẖot dégen [7]“ķehriman” ötken.

[8]Tamaşıçılar éhtiyat bilen asta külüşüp tarķılıştı. [9]Ofitsér bolsa, ceñde düşminini ķırıp taşlap, ġezep otı [10]peseygen meġrur ġalib “Donkiẖot ķehriman” dek éġır çam- [11]dap öz yolıġa yürüp ketti. Ḫotunı bolsa ḫelķnıñ külkisi- [12]din ḫıcalet bolup, unıñġa yétişivélıp aldırap yürüp ket- [13]ti, şunıñ bilen koça cımıp ķaldı.

[1ç] [1]İKKİ BARMIĶIM BİLEN

[2]Yañ ve Cıñ dégen cyañcünler hökümranlıķ ķılıvatķan [3]devrlerde Ürümçi'diki ķara but özиniñ baylıķı bilen meşhur [4]idi. U yer zémin ve kirim bérip turıdıġan orunlırınıñ [5]köplüki bilen Şincañ'diki pütün butlarnıñ ḫocayını dégüdek [6]orunda turattı. Ķara butnıñ mal mülkini başķurġuçılar unı [7]başķa tirik cazanıḫorlardın özini üstün tutıdıġan dokaraķ, [8]çoñ cazanıḫorġa aylandurup ķoydı. Şunıñ üçünmu ular [9]parçe purat kişilerge pul bériştin nomus ķılıp, [10]şengen, dotey ve loyılıķ menseplirini élış yolıda devalışıvat- [11]ķan bolġusı emeldarlarġa ayımay pul bérip turattı. Netici- [12]de, ķara butnıñ méhmanḫanılırıda bir neççe yıldın béri cañcün- [13]din mensep sorap yatķan mensep sétıvalġuçı emeldarlar u- [14]nıñġa nahayiti nurġun ķerzdar bolup ķalattı.

[15]On yıllap emel kütüp, yéniçe yatmaķ asan iş e- [16]mes. Ular epyün çékip keyp bolup aççıķ çüçük ve [17]tatlıķ ḫıyal sürüp kün ötküzüvetti. Ularnıñ içide bezi [18]ķısķa oylaydıġan ķorķaķlırı pıldırlap turġan cınçıraġnıñ [19]yénıda yétıp epyün şorap ķorķunçluķ ḫıyallarġa çömüp ké- [20]tıdu: "Ķerzım taġdek ösüp kétip barıdu, barġanséri é- [21]ġırlışıp méni basmaķta. Aymu ay köklep, ösümi köpeymek- [22]te. Hey, isit, ömüçükniñ torıġa çüşüp ķaldım de, [23]muşundaķ çirmiliversem, halaketke uçrımaymenmu he? El- [24]vette, çapsanraķ mensep alalmısam yaki mutleķ alalmısam, [25]ķerz téġı astıda yancılıp kétimen. Nemışķa bu cyañcün [26]yamuldiki emeldarlar şunçe bergen paramġa téḫıla toymaydu. Bu **[2ç]** [1]parılarnıñ, bu yalvurup baş ķoyuşlarnıñ neticisi ķaçan çé- [2]ķıdıkın? Eger mensep alsam, unıñdın kélidiġan daramet [3]ķerzımnı ķaplap kétermu?..."

[4]Lékin, hemmisila mundaķ ķısķa oylımayttı. Bezi uzaķ- [5]nı köridiġan parasetlik, bolġusı mensepdarlar başķıçırek [6]oylayttı: "Çoñraķ şeherniñ şengenliki tégip ķalsa, uh, [7]beḫt teley dégen mana şu. Tyanşandek éġır ķerzım bolsımu, [8]alte ay ötmey töleymen. Eger ikki yıl şyencañlıķ ķılı- [9]valsam, balamdın balamġa ķalġudek dunyaġa ige bolup ķalımen. [10]Yan yandiki işiklerdin kirivatķan altun, kümüş, yambu ve [11]pullar, gilem, samavarġa oḫşaş öy cahazlırınıñ hésabı- [12]nı élışķa vaķıt kérek. Yurtnı soraş işidin unı soraş [13]işiġa köprek vaķıt çıķırış kérek. Mana bunı başķuruş [14]üçün köñüldikidek şérikler kérek. Mundaķ dost [15]yarenlerni elvette yerlik beglerdin, ḫuşametçi mötiverlerdin [16]tapımen de,…"

[17]Bu ḫıyallarnı ķılġuçılar şu devrniñ emeliyitige ķarap, [18]cahalet ve zulum zencirige çırmalġan ḫelķnıñ üstidin her- [19]ķandaķ zorluķ, zulum ve bulañ talañçılıķ ķolıdın kélidiġan [20]kişiler idi. Şunıñ üçün bundaķ işlarnı ķuruķ ḫıyal [21]dégili bolmayttı.

Çünki, ularniñ dost yarenliri bundaq [22]işlarni tecribidin ötküzgen ve nurġun mensep sodigerliri [23]şundaq şengenlikniñ méġizini çaqkan, barġanla yerdin qazını- [24]mu, çömüçimu yaġ bolup qaytqanıdı.

[25]Mana künlernin biride hélıqı qara butnıñ qerzdarlarıdın [26]qısqa oylaydıġan biri Qeşqer şehiriniñ şengenlik mensipige [27]saylınıp qaldı. Bu yéñi şyencañnıñ qolıġa şengenlik guñsa [28]kélip tégişi bilen hayacan içide qollırı titrep ketti. [29]U guñsını neççe qétım yandurup yandurup oqudı, **[3ç]** [1]imir çimir bolup ketken közlirini birqançe qétım uvu- [2]lıdı, ŋuşallıqıdın zey purap turġan öyniñ içide neççe [3]qétım aylandı. Ŋélı vaqıtlardın béri, bu yéñi şengenniñ [4]kirlişip ketken mileñzisige özidin başqa héç kişiniñ [5]qolı tegmigenidi. Kişiler bu yaqta tursun, hetta qotur [6]küçüklermu birer nerse teme qılıp, bu mileñzini purımas [7]bolup qalġanıdı. Bügün bolsa cımcıtlıq ve qayġu höküm [8]sürüvatqan bu öyniñ aldıda dost yarenlerniñ tebriklep [9]atqan pocañzılırınıñ avazı çañıldımaqta. Qızıl qeġezlerge [10]yézılġan tebriknamiler çaplanmaqta. Salpıyıp turġan muñluq [11]mileñze mubareklep kelgen méhmanlarnıñ qolıda tınmay oynap [12]turmaqta.

[13]Mana emdi bu tentene başlanġan öyde Qeşqer şehiriniñ [14]teqdiri qolıġa tapşurulġan “Uluġ” ademniñ turġanlıqıdın [15]héçkim guman qılmayttı. Ŋélı vaqıtlerġıçe muşu zey öyde [16]qurttek lömşüp yatqan bu kişi qolıdiki “mubarek” guñsı [17]bilenla şundaq küçlük bir kişige aylandiki, u hazır ŋalısa [18]Qeşqer ŋelqını yuġurup pomzek qılıp tépidu, ŋalısa leñmen [19]qılıp sozıdu.

[20]Yéñi şyencañ işençlik katta ademge aylanġanlıqı üçün [21]qara butnıñ ŋezinisidin ŋalığınıçe qerz pul élıp, mepe [22]bilen Qeşqer’ge qarap yolġa çıqtı. U Kuça’dın ötküçe [23]öy cabduqlırı ve türlük mallarnı bésıp Ürümçi’ge kéli- [24]vatqan ottuz neççe harvını uçrattı.

[25]U harvıkeşlerdin:

– [26]Bu kimniñ yüki? dep sorap mañattı.

[27]Harvıkeşler:

– [28]Ornıdın çüşken şengenniñ, dep cavap béri- [29]şetti.

[4ç] [1]Yéñi şengen bunıñġa heyran bolup, öz yolını davam qılat- [2]tı. Çünki, bu qısqa oylaydıġan adem bolġını üçün ikki [3]yıl şengen bolup şunçe dunyaġa ige boluşqa közi yetmeytti. [4]U Aqsu’dın ötküçe yene kona şyencañnıñ on neççe harva [5]yükini

uçrattı. Maralvéşı'dın ötkende bolsa, kona şengen [6]bilen yéñi şengen yol üstide uçrışıp ḳaldı. Kona şengen [7]yette at ḳoşḳan harvıġa altun, kümüş, gilem ve yipek [8]mallarnı bésıp üstige öy yasap kirivalġanıdı. U ḳatmuḳat [9]tavar körpiler üstide ġañzısını şorap sésıḳ kékirip [10]olturattı. Yéñi şengen bolsa, şamalda uçuvatḳan panus [11]leglikidek lepildep kétip barġan oruḳ bir at ḳoşḳan mepide [12]esnep olturattı.

[13]Yéñi şengen kona şengenniñ ikki yıl içidila şunçe [14]dunyadepinige ige boluşıda melum bir sır bolsa kérek, dep [15]oylıdı de, şu sırnı bilivélıp çapsanraḳ bay boluşnı [16]arzu ḳıldı. Şunıñ üçün u kona şengendin tövençilik [17]bilen soraşḳa başlıdı:

– [18]Hörmetlik darın canabliri, eger malal kelmise, [19]özliridin birer nersini sorıvalġum kélidu.

– [20]Ḫoş ḳénı, yene néme sorımaḳçısen? dédi ornı- [21]dın çüşken şengen tene ḳılıpraḳ, bu tene unıñ "yene" dégen [22]sözide ipade ḳılınattı. Çünki, bu "yene" sen téḫı nurġun [23]baylıḳ toplaydıġan orunumnı tartıvaldıñ, emdi yene mendin néme [24]sorımaḳçıdıñ, dégen menini bildüretti. Lékin, yéñi [25]şengen unıñ özige adavıtı barlıḳını, şunıñ üçün tene ḳılıvatḳan- [26]lıḳını çüşenmestin, nurġun dunya toplaşnıñ ḳayġusıda bili- [27]valmaḳçı bolġan sırını soraverdi.

– [28]Özliridin sorımaḳçı bolġınım, teḳsir, şunçe köp [29]baylıḳnı az vaḳıt içide ḳandaḳ yol bilen toplaşḳa mumkin **[5ç]** [1]boldıkin?

[2]Kona şengen ġañzısını aġzıdın çıḳardı de, bir müri- [3]sini sel kötürüp epyünde sarġıyıp ketken çışını kör- [4]setti.

– [5]Men, dedi u peḫırlengen ḳıyapette ikki barmıḳı- [6]nı körsitip, mana muşu ikki barmıḳım bilen toplıdım.

– [7]Şunçe dunyanı toplaşḳa ikki barmaḳnıñ küçi yétermu, [8]teḳsir? Canabliri… bunıñda birer sır boluşı kérekku, dey- [9]men…

– [10]Eḫmaḳ! Men séhirger yaki cadugar emesmen, bu- [11]nıñda sır néme iş ḳılıdu?

– [12]Ḫoş teḳsir, şundaḳ elvette, mesilen, bunıñ mahi- [13]yiti ḳeyerdikin?

– [14]Sen nahayiti ḳısḳa oylaydikensen. Şunıñġımu eḳlıñ [15]yetmise, némidep şyencañlıḳnı talaştıñkin?

– [16]Ḳénı ḳénı parasetlik canabliri, mañımu ögitip [17]ḳoysıla, körsetken iltipatlırını untumas iduḳ, dep [18]ikki püklinip tezim ḳıldı yéñi şyencañ.

– [19]Sen idare ḳılıdıġan yerdiki ḫelḳnı ḳotandiki ḳoyum [20]yaki séġın kalam, dep perez ḳılsañ bolıvérıdu.

– [21]Ḫoş ḫoş, şundaḳ, elvette. Ḳénı ḳenı, sili [22]ularnı ḳandaḳ soyup, ḳandaḳ saġdıla, teḳsir? İltipat ḳı- [23]lıp, mana şunı…

– [24]Mesilen, béşını égizrek kötürgen birini “sen [25]yaman!” dep işaret barmıḳımnı körsitip ḳoysam, ḳorḳup [26]kétip, bar dunyasını ayımay öyüme ekélip béridu. Eger [27]bezisini “sen yaḫşı” dep başmaltıḳımnı körsitip ḳoysam, [28]umu ḫuşamet ḳılıp eñ yaḫşı nersilirini öyümge toşuydu. [29]Mana ḳarar şu ikki barmıḳım bilenla iş pütidu.

– **[6ç]** [1]He, mundaḳ désile canabliri, bunıñ üçün ançe köp [2]eḳıl ketmeydikenġu.

[3]Kona şyencañ bilen yéñi şyencañ ḫoşlışıp öz yollırıġa [4]çüşti. Konısınıñ éġır harvısıdiki yoġan çaḳlar asta [5]pırḳırayttı. Yéñisi olturġan yénik mepiniñ çaḳlırı bolsa [6]ittik pırḳırap kétip barattı.

[1d] [1]PERMAN

[2]Bar iken de, yoḳ iken, aç iken de, toḳ iken. [3]Bizniñ yurtımızda tuyuḳsızla "başḳan" dégen bir idare peyda [4]bolġanıken. Unıñ başlıḳı eḫmaḳ iken. Ḫelḳ biaram iken.

– [5]"Başḳan" némidégen söz?

– [6]Men néme biley? Ömrümde birinçi ḳétım añlıdım.

– [7]Sen bilemsen?

– [8]Sençu?

[9]Ḫelḳ téḫı şu bir sözniñ menisini çüşinelmey heyran [10]bolup yürse, bir küni başḳannıñ reisi: "Her bir koylulı- [11]rıñ çalışıp birdem buyre yapıp başḳa niyege géldirmiş [12]byuruyurem…" dégen mezmunda perman yézıp déhḳanlarġa çıḳı- [13]rıptu. Lékin, déhḳanlar arısıda bu permannıñ mezmunını çü- [14]şengüdek birmu kişi tépılmastın, nurġun ġulġula boptu.

– [15]Bizçe ḫettek turıdığu bu, sen némışḳa oḳu- [16]yalmaysen he?

– [17]Peḳet çüsinelmidim.

– [18]İsit, silerniñ mektepte oḳugınıñlar bovay [19]şundaḳ dep ḫetni üçinçi oḳuġuçınıñ ḳolıdın cudun bilen [20]tartıvélıp, yene birige sunuptu.

[21]Tötinçi oḳuġuçı:

– [22]Herbir koylu… lek… liriñ…

– [23]Néme, néme deysen, yene koylek?

– [24]Néme dések bolıdıkıntañ, birdin köñlek dégendek [25]ḳılıdığu.

– [26]Senmu bilmidiñ, me, emdi sen oḳup baḳ! deptu **[2d]** [1]helıḳı bovay. Erz ve salam ḫet yézıp kün keçüridiġan [2]dümçek bir kişi oḳuşḳa başlaptu:

– [3]Herbir … koyler…lır… lırıñ. Çalıḳ, lışıp, [4]birden, bir buyr… kore…

– [5]Estaġpurulla, bu néme gep, zadı néme deydığandu?

– [6]Çar arılaşmığan bir daden bir küridin buġday bérisi- [7]ler dégenge oḫşaydu.

[8]Toplışıvalġan deḫḳanlarnıñ méñisidin tütün çıḳıp kétip- [9]tu. Yene az tola Erebçe sözniñ menisini çüşinidiġan bir [10]kişi:

– [11]Yaq, toğtañlar! Bu buğday sélıqı toğrısıdiki söz [12]emes, mana bu yerde başnı ye, deptu.

– [13]Tova, zadı şu başnı ye dégen néme dégen söz?

– [14]Başnı ye, yaq, bular ye demeydu, ber deydu.

[15]Alahazel qıyas, cıq macıra boptu. Déhqanlar bu permandın [16]héç nerse uqalmay, ensirep ağır şeherge kirişiptu. [17]Şeherde Ğenzuçe tılda yézılğan ğetlerni oqup, çüşendürgü- [18]dek ğélı kişiler uçrısımu, téğı bu ğıldiki ġelite yéñi [19]permanlarnı oqup béridiġan "melumatlıq" kişilerni uçrı- [20]tış nahayiti qıyınğa toğtaptu.

[21]Déhqanlarmu şu perman çıqqan başqannıñ özige kélip, [22]qesten şundaq tılda sözleydıġan kişi tépıp tercime qıldur- [23]dımu, ya bolmısa şeherde şundaq bir kişi uçrap qaldımu, [24]unısı bizge namelum, her halda permannıñ mezmunıdın vaqıplan- [25]ġan boluşsa kérek, "herbir déhqannıñ baş idarige birdin [26]böre tutup ekélıp bérişi" buyrulġanmış.

[27]Déhqanlar héçqaçan munçe sergerdan bolup azab çekmigen [28]bolġıyttı. Er ğotun hemmisi taġu taşlarnı kézip miñ [29]bir balalıqta bir neççe börini tirik tutuşuptu. Ular tayaq [3d] [1]toqmaqlar bilen qorallanġan halda qorqunç ve dehşet içide [2]ularnı sörep yürüp aran dégende başqanġa élıp kélişiptu.

[3]Başqan reis ordısınıñ böriler bilen tolġanlıqını kö- [4]rüp nahayiti qorqup kétiptu. U şunçe éğır nepes alıdı- [5]ken, her tınġanda ikkilik oruqlap ketkendek bolıdıken. [6]Birdemdıla unıñ uzun inçike boynı yaġaçtek qétıp qaptu. [7]Aqarġan çaçlırı ve qısqa qırqılġan aq burutlırı yiñnidek [8]bolup her terepke tik turup kétiptu. Déhqanlar unıñ murdi- [9]dek qétıp qalġan sörün qıyapitige qarap, çoñqur süküt [10]içide cım turuşuptu. Bir hazadın kéyin reis can kirivat- [11]qan murdidek közini lap qılıp éçıptu de, cénınıñ [12]barıçe:

– [13]Ah, vehşiylerniñ palakiti! dep ġezep bilen [14]varqıraptu. U bu hadısını başqan reiske bolġan qarşılıq [15]dep çüsiniptu de, déhqanlarġa qattıq caza bérişni buyruptu.

[16]Déhqanlar bir neççe kéçe kündüz tartqan azab oqubetli- [17]ri, aç ve harġınlıqlırı üstige yene birqançıdın tayaq yep, [18]haqaretlinip ikkinçi böre tutmaslıqqa tova qılduruluptu. [19]Ular börilirini yene dalığa élıp çıqıp, qoyup bérişke per- [20]man élıp, aran qutulup çıqıp kétişiptu. Eslıda perman: [21]"Déhqanlar tırışıp birdin bora toqup élıp

kelsun” dégen [22]mezmunda iken. Ḫatalıḳ tercimandın ötkenmu yaki yurtımıznıñ [23]ḫelḳı héç uḳmaydığan tılda perman yazġan katiptin ötkenmu, [24]ışḳılıp ötken. Toġrısını éytḳanda, ḳesten şu tılda söz- [25]leşni teşebbus ḳılġan reisniñ özidin ötken. Unıñ ü- [26]çün mundaḳ sözlerni uḳalmığan biçare déhḳanlarnıñ şunçe cıḳ [27]azab çekkini ve cazalanġını nahayiti osal iş bolġan.

[1e] [1]MAĠDUR KETKENDE

[2]Biz téḫı kiçik iduḳ. Şunıñ üçün dadımızdın ḳalġan [3]bir neççe ḫoyerni özimiz térip başḳuralmayttuḳ. Mehellimiz- [4]de öziniñ nahayiti nurġun yerlirige déhḳançılıḳ ḳılıp, yene [5]yérini tériyalmıġan bir neççe déhḳan bilen ortaḳçılıḳ ḳılıdı- [6]ġan bir bay bar idi.

[7]Bir yılı bizmu şu bay bilen ortaḳçılıḳ ḳılıduḳ. Etiyaz- [8]da unıñ yıllıḳçılırı kélip, ḳoş bilen bir kündila bizniñ [9]töt ḫo yérimizni heydep, uruḳnı topıġa kömüp bérip ket- [10]ti.

[11]Yazıçe buġdaynı suġırıp, asrap östürduḳ. Mana emdi [12]küzde buġdaynı biz orup yıġımız. Ortaḳçı bay bolsa ormıġa [13]ikki emgek, ḫaman élış üçün bir adem béridu. Tuluḳnı [14]biz heydeymiz, baynıñ çıḳarġan adımı bolsa ara tutıdu.

2

[15]U béşını töven sañgilatḳan halda arınıñ uçı bilen [16]çoyundek ḳatḳan yerni sıcap olturattı. Men tuluḳ heydevatat- [17]tım.

[18]Kün neyze boyı örligendin tartıp namezdigergiçe bir [19]dairini aylınıvériş ve tuluḳnıñ bir ḫıl güpüldigen avazı [20]méni zériktüretti. Toġrısını éytḳanda, ustıḫanlırım ac- **[2e]** [1]rap ketkendek bolup, pütün ezalırım sırḳırap, harduḳ [2]yétıp ḳalġanıdı. Ücme tayıḳı bilen atnıñ çıvısıġa küçüm- [3]niñ barıçe bir neççe ḳétım urımen, dévitip tizginini sil- [4]kiymen. At yene ḳıtırap kétidu, beş alte ḳétım çörgi- [5]lep ḳoyup, éġır yük tartḳandek asta méñışḳa başlaydu. Menmu [6]aram alġandek bolup, dımıġımda ġıñşıp naḫşa éytıp ḫıyal [7]sürüp kétimen: “Dukandarlarnı ḳara, ular aptapta köymeydu, [8]terlimeydu, su sépip ḳoyup sayıda olturuşıdu. Saḫtıpez- [9]lik ḳılışıp rahet köridu. (Ḫaman almaḳ - şeher almaḳ) [10]dégenler rast éytḳanıken. Téḫı muşu dövileklik buġday [11]baġlırını yumışıtış kérek. Buġdaynı samandın, topıdın, [12]çadın acrıtıp ḳıpḳızıl çeş ḳılış kérek. Çeş burnını [13]ayrıymız. Ḳelenderler yügürüşüp kélidu. Ularġa bir ik- [14]ki gürcektin kepsen bérimiz. U küni ḫamanġa manta ḳoyġan- [15]larġa ikki put bérimiz. Ormıçılarġa töt ḫo buġday bériş [16]kérek. Ondın birini öşre ayrıymız. Andın çeşniñ aldı- [17]diki danlıḳraḳ yerdin ḫamandıla ügüt étıp hökümetke tapşu- [18]rıdıġan denni ḳaçılap ḳoyuş kérek. Hem dan,

hem öşre [19]alsa, déhḳanlarġa éġır bolmamdu? Birini alsımu bolıdıġu. Biz [20]musulman bolġanlıḳımız üçün hem hökümetniñ ġelle parıḳı- [21]nı, hem musulmançılıḳnıñ öşrisini töleydikenmiz. Téḫı [22]haşarġa, medikarġa bérip ḳoyġan pulı üçün ortaḳçı ḫocayın [23]yérım bahada buġday hésablap alıdu. Unıñġa ḳançilik buġday [24]kéterkin? Arpa, bede sélıḳı bar. Unıñġımu buġday sétıp [25]bériş kérek. Harva sélıḳı kömür seysisi, yene men [26]bilmeydıġan ḳandaḳ derd balalar barkin? Buġdayımıznıñ uruḳı [27]töt ḫo, eger yaḫşı bolġan bolsa, ḳırıḳ ḫo bolar. Bunıñdın [28]bizge yigirme ḫo tégip, on ḫosı danġıla bérilse, şunıñ [29]bilen yıllıḳ ozuḳḳa aşamdu, yoḳ? Aşmaydu. Eger danġa pul **[3e]** [1]alsa, başḳa nersilerni sétıp tügitip, on ḫoçe buġday [2]saḳlap ḳoyuş kérek…" Turmuşnıñ ḳattıḳ ve ḳarañġu caylı- [3]rıġa çüşüp ḳalmay, ḳandaḳ ḳılıp yaḫşıraḳ beḫtlik kün [4]keçürüş ḫıyallırı méni etrapımnı orıvalġan hadisilerdin [5]acrıtıvélıp, allıḳandaḳ tégi yoḳ dolḳunluḳ déñiz içige [6]atḳanıdı. Atnıñ tuyuḳsız purḳırışı bilen ḫamanda tuluḳ hey- [7]devatḳanlıḳım ésimge çüşti. At bolsa, toḫtap ḳélıp buġday [8]yevétiptu. Ḫaman tépıdıġan kişi arını ḳuçaḳlıġan boyiçe [9]uḫlap ḳaptu. Unıñ çırayı ḫuddı yénıdiki samannıñ reñi- [10]dek, ḳapaḳlırı ışşıḳ, gez baġlap ketken kalpukliri üs- [11]tide tükürük köpükçiliri gıjıldap, çüşinip bolmaydıġan [12]ġelite avazlar çıḳırıp turattı. Köñleksiz ténige kiyivalġan [13]ḫélı cıḳ yamaḳ çüşken ve çırıp ketken peşmiti, maylaşḳan [14]şapaḳ böki unıñ çırayını téḫımu setleştürüp körsitidu. [15]Unıñ köñülge ġeşlik salıdıġan kıyapitini körüp téḫımu [16]biaram boldum.

[17]"Bu bolumsız hurun adem" deymen içimde, yene bir [18]yaḳtın unıñġa éçınımen, "bu gañgırap ḳalġan adem, menmu [19]çoñ bolġuçe tüzükrek yol tapalmısam, ene şundaḳ temtirep [20]ḳalımen de!" dégen endişilik ḫıyallarġa bérilimen.

[21]Némışḳa nurġun ademler muşundaḳ yaman künlerge ḳalıdu? [22]Men bu sualnıñ tégige oylap yételmes idim. Yene ḫıyalım [23]çigiş kirip ketken leglekniñ tanısıdek bolup ketti. [24]Közümni çeksiz ketken étız baġrıġa taşlıdım.

[25]Bir birige tutışıp sozulġan étızlar aptapta sapsérıḳ [26]altundek tavlınattı. Érıḳnıñ ḳırlırıdiki çöpler ve del [27]dereḫlerla yéşıl bolup körünetti. Uyaḳ, buyaḳtiki ḫamanlar- [28]dın asmanġa fontan bolup étılıvatḳan topanlar ve buġdaylıḳlarda [29]mükçiyip bes beste ömilip kétip barġan ademlerniñ **[4e]** [1]heriketliri topıġa çéçılıp ketken danlarnı yıġıvélış üçün [2]başlanġan küreşniñ ciddiy ikenlikini körsitip turattı. [3]Yıraḳ caylardın orma naḫşısı añlınıp turıdu:

[4]Ormını tola orup,

[5]Bilikiñ taldımu yarım?

[6]Az kün oynap ayrılduķ,

[7]Yürikiñ ķandımu yarım?

[8]Altun amrıķım, omıķım…

[9]Ohu! Neķeder çıraylıķ naḫşa éytıdıġan ademler bu? [10]Arzu armanlarġa ķanmıġan hesretlik yüreklerdin ene şundaķ [11]parķırap turıdıġan ünçidek sözler urġup çıķıdiken de.

[12]Ene aşu yüreklerni ézivetküdek derdlik naḫşa éytıvat- [13]ķan ormıçı yigit tınmay işlep ķançılık hosul alıdı- [14]kin? He, tayınlıķ, heķaçan ormıġa yetküçe umu cazanḫor- [15]larġa birmunçe ķerzdar bolġandu. Yaḫşı, toķ turmuş keçüri- [16]miz dep arzu ķılġan, lékin, yaz boyı işlep, aygıda hosul [17]ornıġa ara, gürcekni ķoltuķlap ķalġan déhķanlar azmu?...

[18]Etidin keçkiçe alte ķırlıķ éġır taş tuluķnı söri- [19]gen at, unıñ üstige minivalġan men bu bir tügimes [20] dairini aylansaķ, yuķırıķıdek aḫırı üzülmes çigiş ḫı- [21]yallardın méniñ béşım aylınattı…

[22]Ḫamanġa bizniñ ortaķçı ḫocayın keldi. U ķorsıķını [23]aldıġa çıķırıp, ķolını keynige tutķan halda maña ķarımayla [24]uḫlavatķan ademniñ yénıġa kélip toḫtıdı. Özimu hazırla [25]uyķudın turġan bolsa kérek etimalım, aç böriniñkidek [26]ķızarġan közlirini çeķçeytip:

– [27]Hey Baķı dep varķırıdı uḫlavatķan ademni tapını **[5e]** [1]bilen ittirip, muşu iş boldımu, ölümtük.

[2]Baķı temtirep ķopup:

– [3]Yumşap kétıptıġu, méni némışķa uyġatmaysen dep [4]maña ķarıdı. Men unıñġa cavap bergüçe ortaķçı ḫocayın [5]cudun bilen:

– [6]Séni ḫamanġa uḫlap aram élıvalġın, dep evetmi- [7]gen. Künlüküñge alıdıġan yérım put buġdaynı halallap alsañ [8]bolmamdu dédi.

– [9]Micezim yoķ, dédi Baķı, u artuķ söz ķılalmay [10]yerge ķarap ķaldı.

– [11]Taşla arını! Micezi yoķmış, micezi yoķ adem [12]işliyelmeymen déyişi kérek.Tepse taġni örüydiġan némiler [13]iş tapalmay yüridu, her halda uşşaķ balılırı bar,

tapavıtı [14]bolup ķalsun dep künlükige yérım put buġday bergenni bilmey- [15]du. Micezi yoķ kişi öziniñ görige kirip yatsun, bu [16]késel yatıdıġan cay emes, bilip ķoy, bu – ҕaman!!

[17]Ҕocayınnıñ zerde bilen ķılġan aççıķ sözlirini içige [18]yutuvetken Baķı gez baġlap ketken kalpuklirini yalap [19]uluġ kiçik tındı de, matemdar kişilerdek béşını töven [20]salġan halda mehelle terepke bir bésıp, ikki bésıp yürüp [21]ketti.

[22]Unıñ üç kündin béri késeldin ķıynılıp yürüp işli- [23]gen heķķımu bikar ketti. Ҕocayın unıñ yérım can adem [24]ikenlikini bilip turup, erzan heķ bilen işlitişni oy- [25]lıġanıdı. Emdiçu, muşu bahane bilen unıñ bir yérım put [26]buġdıyınımu bermeydiġan boldı. Baķı birinçidin, kembeġellik- [27]te üstvéşı set körüngen bilen köñli çıraylıķ, zıl [28]bolġını üçün ķattıķ gepni kötürelmeydu. İkkinçidin, u [29]açlıķtın ölsimu erz ķılıp bérişni éġır alıdu. U kem- [6e] [1]beġeller üçün yaķa yırtıdıġan soraķçı tépış hemmidin tes [2]ikenlikini öz béşıdın ötküzgenidi.

3

[3]Baharҕan kiçikkine ķızınıñ vay salġınıġa ķarımay unıñ [4]yérılġan putlırını çıraġ yéġı bilen daġlavatattı.

– [5]Ezbirayı Ҕuda, toydum muşu kündin, dédi Baķı [6]ķolıdiki betinkini yerge étıp, bigiz sancılġan ķolını [7]silkidi, – bunıñ cayı ķıġ, alvastınıñ… Oçaķķa taşlap [8]köydürimen!

– [9]Evey tömür bolsımu upraydu, bu yıl ķış çıķsa şu [10]betinkige beş yıl bolıdu. Hélımu yaz boyı unı ayap yalañġı- [11]daķ yürimen.

[12]Baķı ҕotunınıñ betinkisini yene yamaşķa kirişti. Yamapķu [13]unıñġa yamaķ sélıvatķını yoķ, çige bilen uyaķtın buyaķtın [14]tartıp pürüştüretti. Çırıp ketken ķırım çak tutalmayttı. [15]Baķı betinkini pütün vucudı bilen bérilip tikişke kiriş- [16]ti. Yiñne ötken cayġa tükürükini pürküp, barmaķ bilen [17]bésıp turup çigini avaylap tartattı.

[18]Adem boyıdın bir ġériçla égizliktiki öy, bunı öy [19]dep éytķılımu bolmaydu, momaylarnıñ “Alvastı kepisi” dégi- [20]nige oҕşaşla birnerse. Oyuķta orun körpe namı bilen [21]bir ķuçaķ eski tüski nersiler tızıp ķoyulġan, yerde ikki [22]ġulaççe tıtılıp ketken kigiz; çélek, çögün, çö- [23]müç tömürdin yasalġan nersiler emes, déhķanlar özi téri- [24]valġan ķapaķlar. Nahayiti bu öyde pulġa yarıġudek birla [25]nerse kiçikkine bir ķazan

bar. Bıraķ, ķum ķazanmu yaki [26]çoyun ķazanmu bayķıvalalmıdım. Belki, cezmen ķum ķazandur. **[7e]** [1]Men déhķanlarnıñ ķum ķazan, ķum çögün işlitkinini cıķ [2]körgenidim.

[3]Öyniñ buluñlırıda toşķandek tügülüp üç töt bala [4]olturıdu. Ana balılarnıñ bir biridin perķ ķılmaydığan [5]topa reñ çırayıdın ademge yarışıdığan ıssıķlıķ [6]hoşallıķlar körünmeydu. Hemme ķapaķlar türük, öyde ġemkin [7]bir cımcıtlıķ höküm süridu. "Balılıķ öy bazar, balısız [8]öy mazar" dégen sözler bu öyde ķéni? "Ih ıh" lığan [9]ünler, ķaysı biriniñ ķattıķraķ ıñrığan avazı añlığanıdı, [10]dadısı ķarġaşķa başlıdı:

– [11]Seprayımnı örletme! Hazır uçuķturuvétimen! Ya öl- [12]midi bu ıncımaruķ cın tepkenler… Ḫudayım tiligenlerge [13]berse bolmamdığandu bu itniñ küçüklirini…

– [14]Némançe sepralıķ bu!? Can ağrığandın kéyin dadlımam- [15]du. Özlirimu tañ atķuçe ġiñşıp, yötilip yatalmaydı- [16]lığu, dédi Baharḫan Baķı'ġa tikilip.

[17]Yene cımcıtlıķ höküm süridu. Ķara çıraġdın bir ġériç [18]örlep tarķılıvatķan ıs tam toruslarnı ķara reñde boyımaķ- [19]ta. Öyniñ içi barġanséri gugumlışıp içidiki ademler [20]ḫıyaliy bir gevdige aylanmaķta. Men aççıķ zerde gepler bolup [21]turıdığan bu öyge kiriştin keçtim. Biçare ademge özre [22]éytip kéley dégen ḫıyalım suġa çüşken ķardek yoķķa çıķķa- [23]nıdı. Pencire tüvidin asta asta ķedem bésıp arķığa yénıp [24]kettim.

[25]Öyge bérıp yatķanda tınç uḫlıyalmıdım. Unıñ balılırı [26]şunçe mulayım. Ular başķa kişilerniñ balılırıdek koçınıñ [27]u béşıdın bu béşığa ķıķas çuķan sélıp yügürüşmeydu, [28]tal çıvıķtın at étip, koçını çañ keltürüşnimu bilmey- [29]du. Bosuġıda, öyniñ buluñ puçķaķlırıda dermansız şümşi- **[8e]** [1]yip olturġını olturġan. Oynaş üçün ķorsaķ toķ, kö- [2]ñül ḫatırcem, ten saķ boluşı kérekte. Hemmisi ağrıķ, [3]yene unıñ üstige yüreklerge neşterdek sancılıdığan söz- [4]ler, silkiş, her küni birneççe ķétım Teñridin ölüm ti- [5]leş, ata anılırımu ağrıķ, oķet ķılıdığan kişi yoķ. [6]Peķet ular ķarġış, renciş, köñül ağrıķını kesip ķılı- [7]valġandekla körinidu. Bu neķeder osal kün [8]keçürüş he?!

[9]Baķı her küni mesçit aldıda yanpaşlap yatıdu. Baharḫan [10]mehelle béşıdın yaki ayığıdın külümsirep, bolmısa salpı- [11]yıp kélidu. Unıñ paḫpayġan çaçlırı, çapaķ bésıp ķızar- [12]ġan közliri, culcul bolup ketken köñlikinіniñ yırtıķlırı- [13]dın körünüp turġan kül reñ téni külsimu, yıglısmu [14]Baķı'nıñ "alvastı" dep tıllaydığan ķıyapitini eslitetti. [15]Lékin, dunyada Baķığa bunıñdın méhriban başķa héç nerse pütmi- [16]genidi. Muhebbet uluġ nerse dése, mana şunıñġa işense [17]bolıdu. Bezi ademler yirginip gepleşküsi kelmigen bilen [18]dunyada Baķı'ġa unıñdın çıraylıķ körünidiġan ikkinçi bir [19]adem yoķ. Uruşuş tıllışış, rencişiş bu ailege [20]esli ḫas emes. Ular birbirige néme yamanlıķ ķılışķan

[21]gunahı üçün zerde ḳılışıdu. Néme talışıdu, uruşḳudek [22]iş barmu? Yoḳ, turmuşnıñ aççıḳ zehiri mest ḳılġan [23]çaġdıla şundaḳ bolup ḳalıdu.

[24]Baharḫan nan yaḳḳan caydın bir ikki ıssıḳ nan, [25]toḳaç, gahi çaġda kir yuġan cayıdın kozıda ya hécırda tamaḳ [26]kötürüp kélidu. Şunıñ üçün u öy terepke ḳayrıldımu, [27]Baḳı unıñ arḳısıdın héç terepke ḳarımay dokuldap kirip [28]kétidu. Baharḫan nemiki tapsa, otturıġa ḳoyup özi çette [29]ḳarap turattı. Çoñ adem nepsini yıgıvélış mumkin, lékin **[9e]** [1]çala tamaḳ yep ḳalġan kiçik balılarnıñ közlirige tikilip [2]ḳaraş nahayiti tes. Bunıñ köñülniñ nazuk yerlirige bolġan [3]tesirini korsıḳı toḳ kişilerge çüşendürüp bérişmu tes. [4]Bu ailide köp vaḳıtta şundaḳ yérım toyunuş höküm süretti. [5]Balılar tamaḳnı bir biridin ḳızġınıp çaynımay yutıdu. Ḳaçıda [6]héç nerse ḳalmıġandın kéyin, tamaḳnıñ tatlıḳı ḳalġan barmaḳlı- [7]rını yalap, şümüp anısıġa “yeniçu” dégende boynını siñayan [8]ḳılıp telmürüp turattı.

[9]Men balılarnı mundaḳ ḳıyapette körgende, içimni némidur [10]birnerse tatılavatḳandek hés ḳılıp, çıdap turalmay yerge [11]ḳarıvalattım.

4

[12]Keç küzniñ bir kéçisi tonur béşıda olturattıḳ.

– [13]Biz hayvan evladı emesḳu! Tova ḳıldım, dédi Baḳı [14]yaḳısını tutup, héçkim bizni élıvetken tırnıḳıġa teñ [15]ḳılmaydu. Ḫuddı biz süpürendi eḫlet. Bizmu cahan [16]tutup körgenġu, elniñ gülige gül, ḫılıġa ḫıl ḳoyġan, [17]mundaḳla emes iduḳ.

[18]U bir nerse tıñşavatḳan ademdek boynını égip cım bo- [19]lup ḳaldı. Men tonurdın putumnı tartıvélıp, asmanġa ḳarı- [20]dım. Yéḳın bir caydiki ḳarıyaġaç şaḫlırı arısıdan tolun [21]ay marap turattı. Yumşaḳ şamalda titrigen yopurmaḳlarnıñ [22]tonur béşıdiki ala köleñgisi oynayttı. Kéçe bek çıraylıḳ [23]idi. Yıraḳ yerlerdin étızdın at béḳıp ḳaytḳan kişilerniñ [24]naḫşılırı añlınıp turıdu. Men yene putumnı tonurġa sañgili- [25]tip:

[26]Cımıp kettiñizġu Baḳı’ka, cahannıñ karı tügimeydu. **[10e]** [1]Ḳénı naḫşa éytıña, dédim. U ḫırıldıġan avaz bilen uzun [2]bir uh tartıp, çışınıñ éḳını körsetti.

– [3]Rast, biz naḫşa éytḳan. Küç ḳuvvıtımız bar çaġda [4]ḳandaḳ yigit iduḳ, bilemsen?! Bizniñ péşanımızġımu yer [5]pütken, on ḫoçe yérim bar idi méniñ. Bir at, bir harva, [6]séġıp içidiġan bir kalımız, öz aldımızġa ḳoşḳa ḳatıdıġan [7]bir cüp uyımız bar idi. Torġay çoñ çıllıġanda ḳopup, [8]orma orġan ezimet iduḳ, biz éçıḳ étış üçün ḳomu- [9]rup kötürgen çimni ikki üç adem aran kötüretti. [10]Naḫşını mana şu çaġdıla éytıp arılışıp ketken dégine biz, [11]hey… Emdi küç yoḳ, yürek yoḳ!

[12]U béşını liñşitip ḳoyup, yaş, yigitlik çağlırıdiki [13]şérin hatırılırını zoḳ bilen sözleşke çüşti:

– [14]Méniñ naḫşa éytalaydığanlıḳımnı añlaptikensen de, [15]rasttın éytḳanda, muşu mehellide méniñçilik naḫşa éytalay- [16]dığan kişi yoḳ idi. Men bolġan toy tögün, meşrepler [17]alahide ḳızıp kétetti. Ottuz oġulniñ ser ḫıl bir güli [18]idim. Hemme méni Baḳım Baḳım déyişip aġzıdın çüşür- [19]meytti.

– [20]Bolupmu men naḫşını ḳaçan tola éytattım, mana bunı saña [21]sözlep bérimen. Hey, isit yaşlıḳ çağlar?... Ḳançılik [22]şoḫluḳlarnı ḳılġan biz!

[23]Baḳı nahayiti ḳırıḳ beş yaşlardiki kişi bolsımu, özi- [24]ni seksen, toḳsan yaşlardiki bovay çağlayttı. Çünki, teñ- [25]siz turmuşniñ ezgüçi ḳattıḳ ḳolı uniñ yaḳısını dem [26]aldurmay sıḳkan, sölükler ḳénını şorap, unı ḳuruḳ ḳaḳ- [27]şal ḳılıp mağdursız, apaḳ saḳal bovay ḳılıp ḳoyġanıdı.

[28]U ḳurup ketken tamıḳını höllep, tükürüküni yutup [29]sözini davam ḳıldı:

– **[11e]** [1]Örükler rasa mey baġlap pışḳan çağ idi. Hava [2]tıncıḳ. Madaḫan ḳılınġan aldı oçuḳ köñlikimniñ hemme [3]izmilirini yéşivettim. Béşımda ḳırlanġan aḳ malıḫay, pu- [4]tumda pes paşna meskap ötük, tam şorılırıdın atlap çü- [5]şüp, çañgallıḳ baġda örük tallap yep yürgenidim. Ḳopuḳ [6]örük dereḫliri arısıdın üç töt balını egeştürüp, [7]bir ḳız kélivatattı. Men unı tonudum. U ḳoyuḳ ḳara çaçlırı [8]uşşaḳ örülgen, piste közlük, levliri cinestidek ḳı- [9]zarġan sumbatlıḳ Bahar idi. Biz uçrışıp ḳalġan çağlarda [10]bir birimizge ḳarap külimsirişip ötüp kétettuḳ. Bahar [11]külgen çağda ikki ḳovuzıdiki zınıḳı maña uniñ çırayını [12]nahayiti yéḳımlıḳ ḳılıp körsitetti.

[13]Ene, ular toptoġra men terepke kélivatıdu. Yürigim dü- [14]püldep ketti. Men aldımdiki égiz ösken baraḳsan şaḫlıḳ [15]örük üstige çıḳıvaldım.

[16]Bahar şu örük tüvige kélip:

– [17]Tériñler ukılırım, muşu yaḫşı örük, dédi [18]de, ḳolıdiki sévetni yerge ḳoyup, örük térişke başlıdı. [19]Men kepterni marap yatḳan müşüktek yopurmaḳlar arısıdın [20]ḳarap, uniñ herkitini tamaşa ḳılıvatımen. Uniñ ikki [21]meñzi girde nandek ḳızarġan, burnıniñ uçıda gül üstidi- [22]ki uşşaḳ şebnem daniliridek ter tamçılırı tızılıp turattı. [23]Éñişkende ikki meñzidin aldıġa çüşken çaçlırını ep- [24]çillik bilen silkitip arḳısıġa itip ḳoyıdu. Arılap [25]arılap közige çıraylıḳ körüngen örüklerni aġzıga [26]sélıvalıdu.

[27]Ala bolġan örüktin üç töt tal üzüp aldım de, [28]ġolını çellep turup birni atḳanıdım, aldıġa çüşti. U [29]uyaḳ buyaḳḳa ḳarap ḳoyup, yene örük térişke tutundı. **[12e]**

[1]İkkinçi ḳétım atḳanıdım, béşıġa ḳattıḳ tegdi. Etimalım [2]ḳoşumısını türgen boyı ornıdın ittik turup:

– [3]U… huy ḳaysıñuy, némandaḳ ḳılısen, dep [4]arḳısıda örük térivatḳan balıġa göleydu. Men özümni tutal- [5]may külüvetkenidim.

– [6]Viyey … sarañ, dédi de, çalvaḳap sévetkimu [7]ḳarımay domsayġan boyı baġdın çıḳıp ketti. Uh, mana emdi [8]ḳaldım balaġa. U şunçe nazuk iken de, némışḳa oynaştım [9]he… Emdi bu gunahnı ḳandaḳ yuyuş kérek.

[10]Balılar bilen sévetni örükke lıḳıdda taşḳuzup, Bahar- [11]nıñ öyige élıp kétip barımen. U anısıġa yıġlap barġan [12]bolsa, “Huy cuvaynımek ketkür, ḳızımġa némışḳa té- [13]giştiñ…” dep cavıldap ketse, néme deymen? Sévetni işik [14]aldıġa ḳoyup, unı ḳıçḳırış kérek.

[15]İş men oylıġandek bolup çıḳmıdı, pütünley başḳıçe. [16]Örükni kötürüp barġınımda Bahar’nıñ anısı hoylıdın paypas- [17]lap çıḳıvatattı. Gep ḳılmastın sevétni işik aldıġa ḳoy- [18]dum.

– [19]Rehmet balam, Ḫuda ömrüñni bersun. Bahar özi [20]ḳeyerde ḳaldı, dédi u.

[21]Meniñ gunahım téḫı bu yerlerġe yétip kelmigini sé- [22]zip:

– [23]Kélivatıdu, hazırçe mendin ḫoş bolġan bilen [24]kéyin tıllaysenġu, dep oylap artuḳ söz ḳılalmastın arḳamġa [25]yandım.

– [26]Hım, taza işlitivaldımmu, taza ḳorunıñ yénıdiki [27]çolaḳ tam keynidin tuyuḳsız çıḳḳan bu gep meni çöçütüvet- [28]ti. İttik arḳıġa ḳarısam, Bahar külümsirep turıdu.

– [29]Vay tavı nazuk, şunıñġımu yamanlap kettiñizma **[13e]** [1]dédim.

[2]U ünçıḳmay çéçınıñ uçını oynap yerge ḳarap turat- [3]tı. Unıñ külke yéġıp turġan ḫumarlaşḳan közidin rencigen- [4]lik alamiti sézilmeytti. Unıñ

“Tavı nazuk” dep ḳılġan [5]tenemge cavab ḳayturmastın şundaḳ yékımlıḳ, mulayım ḳarap [6]turuşı “men séni yaḫşı körimen” dégendin béşaret bérivat- [7]ḳandek tuyuldı, şu vaḳıtta u ḫuddı “geh” désem, uçup [8]kélip ḳolumġa ḳonıdıġan ḳurġuydek körünetti. Yaşlıḳ [9]arzu istekliri mevcide telpünüp turġan köñlümde u [10]tuncı ḳétım héçnéme bilen teñleştürüp bolmaydıġan ıssıḳ [11]bir tuyġu ḳozġıdı. Ḫıcalet boluşḳa başlıdım. Şunıñ üçünmu [12]néme déyişimni bilmey temtirep ḳélıp:

– [13]Bügünki ıssıḳta örük taza pışıdu, dédim.

– [14]Bıraḳ, künniñ şunçe teptide siz téḫıla ġora iken- [15]siz, dédi Bahar külüp.

[16]“Hım, mana oḫşattı séni, emdi néme deysen” dédim [17]içimde. Şu peytte u ḳızġa gep tépıp béreleydıġandek emes [18]idim. Öz teñtuşlırım arısıda iştila emes, çaḳçaḳ [19]gep sözdimu çéçen idim. Emma, şu tapta méniñ u çéçen [20]tılım ḳandaḳtur bir séhirlik küç séhirlep ḳoyġandek cüret- [21]siz idi. Yaḫşı unı anısı ḳıçḳırıp, sözimiz şu yerde [22]üzülüp ḳaldı.

[23]Şunıñdın kéyin köñlümde “Bahar” dégen çıraylıḳ bir [24]isim yadlınıdıġan boldı. Bıraḳ, başḳılarġa oḫşaş “ ışıḳ [25]otıġa giriptar boldum, méniñ derdim bar” dep laḳıldap yür- [26]ginim yoḳ. Zoḳ bilen işlep étıznıñ baġrını gül ḳılıvet- [27]tim. Yelpünüp turġan köpkök buġdaylar, ḳoġun ḳapaḳlar, [28]barañ etrapda éçılġan gül, zarañzılar her kimniñ zoḳını [29]keltüretti. Mana şu çaġda ḳın ḳınımġa patmay naḫşa éytat- **[14e]** [1]tım. Kimken u méni maḫtımaydıġan, hemmisi öpçöremdin [2]aylınıp kételmeytti. Ene, étızım bostan, men bolsam bul- [3]bul bolup sayrıġan. Şundaḳ çıraylıḳ çaġlarda Bahar bilen yar [4]boluşḳan. Güllük barañda söyüşkeniduḳ!...

[5]U her küni bizniñ barañġa ḳoġun tavuzġa kéletti.

– [6]Muşu ḳoġunluḳ saña ḳaraydu, özüñ tallap üzü- [7]val, deyttim.

[8]Bahar’mu köp çaġlarda étızġa ḳuruḳ kelmeytti. U anısı- [9]dın yoşurup yürüp yipektin gül çékip tikken ḳolyaġlıḳ [10]bilen tamaka ḫaltısını maña yadnama ḳılġan. Piyaz şakili bilen [11]ḳızartıp pişurġan tuḫumlarnı ekélip béretti. Künler [12]şundaḳ köñüllük ötüp turattı. Bunıñdınmu tatlıḳ arzular téḫı [13]aldımızda idi…

[14]Baḳı kökrikini kötürüp ḳanġuçe dem aldı de, yene [15]cım bolup ḳaldı.

[16]Men kösey bilen tonurdiki nursızlanġan otnı çoḳçılı- [17]dım. Éçılġan ḳoḳasnıñ yoruḳıda Baḳı’nıñ yüzige sepsalġanı- [18]dım, unıñ aġzıdın añlavatḳan gül, bostan, bulbul, Bahar [19]dégen çıraylıḳ sözler ḫıyalımdın uçtı. Çünki, unıñ [20]çırayı soġuḳ şamalda titrep aldımızġa çüşüvatḳan keç küz- [21]diki üşşük yopurmaḳlarġa oḫşayttı. Bu köñülsiz cımcıt- [22]lıḳḳa tozmıdım. Unıñ hazırḳı çırayını emes, bulbul bolup [23]sayrap yürgen çaġlırını körgüm keldi.

– [24]Baḳıka, şu çaġdiki naḫşılardın birerni éytıp baḳmam- [25]sız dédim.

– [26]Naḫşa, naḫşa … he, baya dédimġu, naḫşa éytḳuçıliki- [27]miz ḳaldımu, sen téḫı uḳmaysen…

[28]U yene özıniñ kona sergüzeştisige çüşüp ketti.

– [29]Bizniñ mehellide Baharẖanlarnıñ térılġu yerliri bolmığı- **[15e]** [1]nı üçün, ata anısı tirikçilik izdep Sultanveyisi'ge [2]köçüp ketti. Şunıñ bilen méniñ Baharımmu Sultanveyis'te [3]bolup ḳaldı.

[4]Bahar ketkendin kéyin, ḳapıḳım ançe éçılmaydıġan bolup [5]ḳaldı. Öydikiler bilen erzimes işlarġımu uruşup ḳalı- [6]men. Dadam: "He, bu sarañnıñ burnı köpti" dep ḳoyattı.

[7]Men at béḳışnı bahane ḳılıp, tola vaḳıtlarda kéçilerni [8]étızda ötküzüvétimen, étıznıñ aydıñ kéçiliri ḳandaḳ [9]sırlıḳ, ḳançılıḳ çıraylıḳ dégine! Bir birige tutışıp [10]sozulup ketken étız érıḳlar, taẖta bolġan buġdaylar, [11]yapyéşıl yelpüngen bédiliklerde mest bolup "vıtıvaldaḳ, [12]vıẖ…vıẖ" ḳılıp sayraġan bödünilerniñ avazı köñül- [13]ni allıḳayaḳlarġa élıp ḳaçıdu. Ġuyuldap uçuvatḳan şamalda [14]yıraḳtın kélivatḳan ḳuşlarnıñ avazlırını añlaş ḳandaḳ kö- [15]ñüllük! Ene, köz yetküzsiz yerlerde Abral téġı çoḳçıyıp [16]turıdu. Ene şu Abral taġ baġrıda méniñ güzel Bahar'ım uyḳuġa [17]ketkendu. Men şu terepke ḳarap tañ atḳuçe toymay naẖşa éy- [18]tıp çıḳımen, ohu!... Bu ḳandaḳ naẖşılar… Yürekni yérıp [19]çıḳıdu. Men ömrümde séġınışnıñ mundaḳ lezzetlik ẖumarı- [20]nı sezmigenidim, dep köksini tutup bir uh tartḳanıdı, [21]men tesirlinip unıñdın:

– [22]Şunıñdın kéyin yarıñız bilen uçraşmıdıñızmu, [23]dep sorıdım.

– [24]Ḳısḳısı, biz muradımızġa yetkeniduḳ. Bahar bilen öy [25]tuttuḳ. Kéçe kündüz bille işlep, rahetnimu capanımu [26]bille körettuḳ. Ḳolımızda artuḳ nerse bolmısımu, bilekniñ [27]küçige tayınıp, vaḳtımızını çaġ ötküzmekte iduḳ.

[28]Etiyaz aylırı, ḳızıḳ ḳoş heydevatḳan künlerniñ biri- [29]de, dadam uzaḳ tartḳan sıl késili bilen yérım kéçide can **[16e]** [1]üzdi. Dadam az tola kitab oḳuşnı bilidigini üçün yurt [2]içide abruyı bar idi. Şunıñ üçün mehelle çoñlırı [3]çapsanla yétip kélişti. He, rasttınla bir gepni untup [4]ḳaptımen. Men hazır şunçe ẖar bolup ḳalġan bolsammu, dadam- [5]nıñ arḳısıda yürüp ançe munçe ḳara ẖet tonup ḳalġanıdım. [6]Ḳarıġına, şunıñmu hörmiti bolıdiken.

[7]Yurt çoñlırınıñ meslihiti boyıçe on hoçe buġdaynı [8]harvıġa bésıp, toẖu ikki ḳıçarġan çaġdıla şeherge kirip [9]kettim.

[10]Bazardın képenliklerni élıp bolġandın kéyin, şeher [11]içige (sépil içige) kirip tuġḳınımızını namazġa éytıp [12]ḳaytḳanıdım, deñ dervazıdın ötelmey turup ḳaldım. Hey… [13]şeytanlarnıñ işi dégine! Hemme péşkellikniñ avvılı mana şu [14]yerdin başlandı. Şu vaḳıtta aldırap içimniñ tit tit [15]boluvatḳanlıḳını ḳaysı tıl bilen añlıtay, aşvaḳtı bilen [16]kelgen adem ta çıñḳı çüşkiçe saḳlap turdum. Dervazınıñ [17]içi téşıda maña oẖşaş yol talışıp turġan at harvsı, [18]öküz harvsı, atlıḳ, eşeklik, piyade kişilerniñ sanı [19]yoḳ. Deñ dervaza içi ẖuddı çoñ bir patḳaḳ deryası. Unıñda [20]atlar üzidu. Patḳaḳḳa çılışıp kétıp

barġan harvılar ademge [21]ḳéyıḳnı eslitidu. Piyade ademler bolsa, bundaḳ [22]“ḳéyıḳlar” ġa ikki guvaza, tola aldırap ketkenler bir teñge [23]kira bérip ötüşüp turıdu. Yol talışıp atlıḳlarnıñ, adem- [24]lerniñ baş közige ḳamçılar tégidu. Téyilip yıḳılġan adem- [25]lerniñ teletige ḳarap külgüñ kélidu.

Bir turup unıñ resva [26]bolġan éçınışlıḳ ḳıyapitige ḳarap içiñ aġrıydu yaki yıġ- [27]lıġuñ kélidu. Atlar müdürüp ketse yaki sella putını égiz- [28]rek kötürse, pütün etrapḳa patḳaḳ möldürdek yaġıdu. Mundaḳ [29]vaḳıtta ademler özini ḳaçurup nahayiti külkilik ḳıyapetlerge **[17e]** [1]kirivalıdu, zarlınıdı, lenet oḳuydu, tızıġıçe patḳaḳ kéçip [2]yürüp muştlışıvalıdu. Ademlerniñ reñgi ruḫsarıġa ḳarap [3]téḫımu ḳattıḳ külgüñ kélidu. Lékin, bu yerdiki éçınışlıḳ [4]ehvallar, yürekni tılıp taşlıġudek aççıḳ tıllar külkilerni [5]basıdu. Bolupmu şu küni ademlerniñ ötüşelmey köprek tu- [6]rup ḳélışıġa bir déhḳan sevebçi boldı. Bıraḳ, şu seveb [7]boldı dep tıllay déseñ, unıñ hali hemminiñkidin yaman [8]bolġanıdı. Ḫelıḳı déhḳannıñ cınazıġa oḫşap ḳalġan étı pat- [9]ḳaḳtın harvını tartıp çıḳıralmay taza çoñḳur yerde yıḳıldı. [10]Unı sevebçi boldı dégen kişilermu insap ḳılışı kérek, [11]elvette. Patḳaḳ deryasıġa çöküp ketken étını çıḳırımen dep [12]unıñ tartḳan küni azmu, aḫır étı ölüp ḳutuldıġu. Biçare [13]déhḳannıñ buġa cavenni mürisige sélıp süzme ḫaltısıdek [14]bolup çıḳıvatḳınını, unıñ yüzidiki patḳaḳnı, éḳıp çüşü- [15]vatḳan taram taram yéşını körgen ademler yene unı seveb [16]bolduñ dep ḳandaḳ tıllımaḳçıdı. Eslide seveb bolġan kim, [17]néme?! Şu ḳara dervazıda ademlerniñ yolını torap ḳoyġan [18]dervaza igisi “uluġlar” de.

[19]Miñ balalıḳta maña emdi ötüş növiti kelgenidi, ḳaysı [20]közüm bilen körey, teleti sörün bir yayı kélip, étımnıñ [21]tumşıḳıġa bir ḳamça urdı de:

– [22]Harvañnı arḳıġa ḳaytur, dédi.

– [23]Aka, méniñ işim aldıraş… sözüm ayaġlaşḳuçe [24]baş közümge ḳamça yaġdı. Yene bir yayı kélip atnıñ [25]çulvırını tuttı de, harvımnı arḳıġa aylanduruvetti.

[26]“Yaḫşı söz taşnı éritidu” déyişetti, ḳénı éritki- [27]ni! Men şu küni dunyadiki bar yaḫşı sözni ḳıldımġu.[28]Yalvurdım, itḳa oḫşaş ularġa küçüklinip yıġlıdım. Dadam- [29]nıñ ölükini ve pütün evliyalarnıñ ervahını şépi keltür-**[18e]** [1]düm. Méni zadıla ḳoyup bermidi. Ularnıñ baġrı taştınmu [2]ḳattıḳ, pütün téni muzdın yarıtılġan ademler idi. Ademler [3]dunyaġa birini biri muşundaḳ bozek ḳılış üçün tuġulġanmu, [4]derdiñni añlaydıġan ademler ḳeyerde?...

[5]Maña oḫşaş ottuz harvıkeş sañdın buġday ḳaçılap [6]Sarbulaḳ’ḳa mañdı…

(Bu vaḳıtta Sarbulaḳ’tiki tügmende çérikler [7]üçün un tartılattı). Yalvuruş tügimigeniken téḫı, töt [8]kün avare bolup yürüp buġdaynı tügmenge ötküzduḳ. At [9]harva

bilen özüñ neççe kün bikarġa işlisen, rehmet [10]tezim ķéni? Mana ķara, rehmet tezim ornıġa “oġrı, buġday [11]kem” dep yüzlirimge tükürüp, yette kişini körede üç kün [12]solap ķoydı… Mana paleçlerniñ kaşılısı. Men solaķtın [13]çıķsam, “étiñ ölüp ķaldı” dédi de, aldımġa atnıñ töt [14]tuyuķını taşlap ķoydı. U méniñ étımnıñ tuyıķımı emes. [15]Mana özliri oġrı. Ezbirayı Ḫuda, mensepdarlarnıñ özliri [16]oġrı. Bu ehvaldın bir yerge dadlaşmu tes. Kimge erz [17]ķılsañ bolıdu? “ Dadam ölüp ķaldı, cénım aka… déginiñge [18]ķarımay ķamçılap séni Ġulcı’dın Köre’ge heydep kelgen adem- [19]lergimu yaki “oġrı” dep solap ķoyġan çériklerniñ eñ [20]çoñı cıñşusıġımu? Ularnıñ aldıġa bérıp baş ķoyuştın [21]yene néme payda çıķar?... Attınmu, atıdınmu ayrıldım. Buġa [22]cavenni öşnemge sélıp Ġulcı’ġa ķayttım. Ḫeyr, umu ketti.

[23]U adettiki sözini özgertip, tuyuķsızla ķaynap:

– [24]Şumu ademgerçilikmu, bu neķeder uyatsız iş, [25]ularçu ķara, ḫuddı ġalcır it, dep ḫırķırap toḫtap [26]ķaldı.

[27]Men öçüp tügey dep ķalġan saman otınıñ eñ aḫırķı [28]ķatlamlırını çoķçılıġanıdım, unıñ ķaşlırı çımırılıp közi- [29]de ġezep otı çaķnıġandek köründi.

[19e] [1]Ay biz bilen allıķaçan ḫoşlaşķan, cahan barġanséri [2]ķarañġuluķ içige patmaķta. Yéķın bir caydiki itniñ huvlı- [3]ġan zuvanlıķ avazı köñülge ķorķunç sélıp ötetti.

[4]Baķı sözini davam ķıldı.

– [5]Bizniñ öyde ölüm merikisi boldı. Ölgen kişi [6]bolsa, méniñ dadam, unı ķandaķ uzatķandu? Men hazıdar, [7]bélimge aķ baġlap, kök tayaķ tayınıp, cınaza aldıda yıġlap [8]çıķışım kérek idiġu. Méni dadam ķançe éġırçılıķlar bilen [9]baķtı? Mendin némilerni kütkenidi? Ķéni u? Ķéni méniñ [10]esķatķınım? İsit, isit beḫtsizlik… Yurt aldıġa némi- [11]dep, ķaysı yüzüm bilen çıķımen… Şundaķ tügimes pütmes [12]ḫıyallar bilen kéçiçe piyade yürüp, çay vaķtı bilen dotey [13]yamulınıñ aldıġa yétip keldim.

– [14]Hey cımbu kötürgen, toḫta, dédi béde sım [15]orıġan ķamçısı bar bir adem.

– [16]Yaķ satmaymen, dep yolumġa kétivergenidim, hélıķı [17]yügürüp kélıp:

– [18]Kimiñni eḫmeķ ķılısen çoşķa! Mañ buyaķķa, seyse [19]ķılısen dédi de, arkamġa ittirivetti.

– [20]Yene néme seyse bu? Men hazır seysidin keldimġu!

– [21]Saḫtıpezlik ķılma, yaḫşılıķçe mañ, it!

– [22]Ezbirayı Ḫuda, men seysidin keldim.

– [23]Yaḫşılıḳçe mañamsen yoḳ?! Hélı bikar körgülü- [24]küñni körisen, çoşḳınıñ balısı.

– [25]Özüñ çoşḳa, özüñ ġalcır it, mañmaymen, néme [26]ḳılısen?!

[27]U ḳamçısı bilen bir neççini urġanıdı, ḳolını arḳısı- [28]ġa ḳayırıp çıñ tutuvaldım. Bunıñġa boy bermigenlikimni kö- [29]rüp, nedindur ikki çérik yügürüp keldi. Üçisi bir **[20e]** [1]bolup méni dotey yamulıġa heydep kirdi. Avval harġuçe [2]urup, tépip dumbalıdı. Kéyin bir ḳarañġu öyge solap [3]ḳoydı.

[4]Harġınlıḳ ve ḳorsaḳnıñ açlıḳıda esnep esnep kö- [5]züm uyḳuġa ketkeniken, yene hélıḳı ḳapıḳı yaman, sım orıġan [6]ḳamçısı bar yayı:

– [7]Ture oġrı, dep béşımġa tépip oyġıtıvetti.

– [8]Emdi çıḳıp kéteymu aka?

– [9]Anañnıñ yénıġa baramsen harımı…

– [10]Yene néme deysiz bégim?!

– [11]He, emdi hélı çöçüp ḳapsen. Aldımġa çüşüp [12]mañ, dédi de, maña oḫşaş paytımısını tetür orıġan [13]seysikeş bir adem bilen ikkimizni çüşkiçe béde toġrattı. [14]Unıñdın kéyin namazdigergiçe ḳıġ toşutup ḳoyup berdi. Mana [15]kördüñmu, bu némidégen ḫorluḳ.

[16]Öz atısınıñ ölükini taşlap kétidiġan ademlermiduḳ [17]biz, mundaḳ osallıḳnı men öz ıḫtıyarım bilen ḳıldımmu? [18]Yaḳ. İş şundaḳ bolsımu, yene hemmisi mendin köñül aġrı- [19]tıdu. Yurt içide men eñ baġrı taş yaman adem! Hetta [20]ademmu emes, ḫuddı kala yaki it. Toġra, ularnıñ şundaḳ [21]ḳattıḳ rencişige heḳḳı bar. Bıraḳ, kasapetke özüm yoluḳay [22]dep atayıten barmıdım de, uruḳ tuġḳanlar maña oçuḳ [23]çıray açmaydu.

– [24]Dadañ özi tapḳan bir cüp öküzni sétıp, bir [25]künlük merikisini uzattuḳ. Senmu oġul bala men dep béliñ- [26]ni baġlap yürisenġu. Ḳénı yette nezirini ḳandaḳ ḳılısen yaki [27]dadañnıñ yettisinimu bermemsen, dégendek sözliri [28]can cénımdın ötüp yürekke neşterdek sancılıp turattı. [29]Uruḳ tuġḳanlarnıñ tenisini bésış üçün dadamnıñ yette [30] nezirini nahayiti çoñ ötküzdüm.

[21e] [1]Şu yıldın başlapla öz aldımġa yer heydelmidim. [2]Ḳoş, at, harva, hetta uruḳluḳḳa bir ḫu buġday üçünmü [3]başḳılarġa sarġıyıdıġan bolup kaldım. Emdi kéçe kündüz [4]can köydürüp işlisekmu çapınımız tızdın aşmaydıġan bolup [5]ḳaldı. Üç töt yılġa barmay yérimizniñ muḳım parıḳı den [6]ve başḳa alvañlarnı bérelmestin, yerni sétip bérip unıñdın- [7]mu ada taptuḳ… Şunıñdın béri talada ḳélıp, herkimniñ [8]işikide temtirep yürimiz. İkkimiz ḫaman tepken küni hé- [9]lıḳı ḫocayınnıñ zeherlik sözlirini özüñmu añlıdıñ. He, [10]mana bizni şundaḳ aç köz ḫocayınlar, alvan yasaḳlar, [11]ḫorluḳ haḳaretler

ķuruķ ķaķşal ķılıp ķoydı. Mana hazır [12]özüñ körüp turısen, bizdin emdi maġdur ketken. Tirik- [13]çilik bolsa, muşu… Ķénı yaşlıķ! Ķénı köñülde yalķuncap [14]turıdıġan zoķlar! Emdi köñülge aram bergüdek çıraylıķ [15]naḫşa éytış mumkinmu? Yaķ, unıñġa zoķ kérek, maġdur [16]kérek.

[17]Baķı köñlidiki hesritini morıdın ķaplışıp çıķķan tü- [18]tündek uzun ve éġır bir tınıp çıķardı de, toḫtap [19]ķaldı.

[20] Yerni ķuçaķlıvalġan kéçiniñ éġır ķapķara bésımını [21]buzup her tereptin ḫorazlar ķıçķardı. Bu avazlar şerķni ķaplap [22]yatķan ķoyuķ ķarañġuluķnı népizlitişke başlıdı. Biz tonurġa [23]éñişkeniduķ, kavınıñ köyüp pışķan purıķı dımaġķa kélip [24]tegdi. Unı tonurdın ketmende avaylap alduķ de, Baķı'nıñ [25]öyige kirip kettuķ.

5

[26]Baharḫan ölgendin kéyin, Baķı'nıñ sıl késili éġır- [27]lışıp, orun tutup yétıp ķalġanlıķını añlıġanıdım. Bir **[22e]** [1]küni unı yoķlap ķoymaķçı bolup yézıġa çıķtım. Silerge [2]tonuş bolġan hélıķı "alvastı kepisi" burunķıdın neççe [3]hesse setlişip kétiptu. Hemmige nur bérişke séḫıy bolġan [4]künmu bu bir éġız öy içige öziniñ ıssıķ aķ nurını [5]çéçıp ötmeydu. Bir neççe vaķıttın béri Baharḫan'nıñ şıvaķ [6]süpürgisidin ķutulup ķalġan eḫlet çirindiler ve késel- [7]niñ ġeldi ġeşliri ıntayın yaman puraķ çéçıp turuptu. [8]Mundaķ öylerde kimmu köñli éçılıp aram élıp turalaydu? [9]Toġrısını éytķanda, hayvanlarmu muşundaķ caylarda uzaķ çıdap [10]yatalmaydu. Lékin, Baķı'nıñ ailisidek milyonlıġan aile ki- [11]şiliri muşunıñġa oḫşaydıġan "alvastı kepiliri"de kün [12]keçürüp yürüp aççıķ hesrette dunya bilen vaķıtsız ḫoşlı- [13]şattı.

[14]Öyde cımcıtlıķ höküm süretti. Yéñi tirilip Baķı'nıñ [15]etrapıda uçup yürgen çivinlerniñ gıjıldışı ve öyniñ [16]buluñıda uḫlavatķan avaķ puşķaķ müşükniñ yumşaķ ḫırıldışı [17]bu cımlıķķa éçınarlıķ muñ bérip turattı. Bu muñluķ cımlıķ [18]içide Baķı'nıñ töt balısı dan toşup turġuçı anısıdın [19]ayrılġan sérıķ tüklük kepter baçkiliridek yérım aç halda [20]şümşiyip yétışıdu.

[21]Men Baķı'nıñ yette yaşlıķ balısı Toḫtı'dın:

– [22]Dadañ kişi tonumdu dep sorıdım.

– [23]Üç kün boldı gep ķılmıġılı, közini açmı- [24]ġılı…, dédi u pes avaz bilen.

– [25]Yüzini yépıp ķoyupsenġu, dédim.

– [26]Baya dadam i… i ķılıp hicaydı, aġzıġa çivin [27]olışıp ketti, yépıp ķoydum, dédi u külümsirep. [28]Unıñ öñgen yüzide ḫıre yanġan huşallıķ nurı dadısınıñ

[29]emdi yaḫşı bolġanlıḳını ipade ḳılmaḳçıdı. Lékin, eks **[23e]** [1]halda maña unıñ yüzi birnersidin yirginivatḳan ademniñ [2]çırayıdek köründi.

[3]Baḳı'nıñ yüzini asta éçıp baḳḳanıdım, men unı çırayı [4]tamdek tatırıp, éñiki töven çüşken halda kördüm. Ténim [5]cuġuldap ketti. Ḳorḳunç bastı. Balılırıġa tuydurmastın as- [6]ta talaġa çıḳım kettim.

[7]Etisi etigende mehellidiki bir neççe kembeġel, köyüm- [8]çan ademler yıġılıp, söget şaḫlırı bilen cınaza toḳudı. [9]Unı ġérib yopuḳı bilen yaptı de, aşvaḳtı bilen Baḳı'nıñ [10]namızını çüşürüp mehellidin yıraḳtiki tupraḳlıḳḳa élıp mé- [11]ñişti. Unıñ közge körünerlik hazıdarı yoḳ idi. Cınaza [12]mehellidin heşemetsiz, yénik heriketler bilen uzıtıldı. [13]Nahayiti cınaza aldıda Baḳı'nıñ yette yaşlıḳ oġlı yıġlamsırap [14]burnını tartıp, öz gevdisini başḳuralmay, müdürüp müdü- [15]rüp kétip barattı. Unıñ arḳısıdın bolsa beş yaşlıḳ siñ- [16]lisi pıldırlap egişip barıdu. Bu kiçikkine ḳızınıñ yumşaḳ [17]çaçlırı aylap tarġaḳ körmey paḫpaḳ bolup ḳalġan, putı yalañ [18]ayaġ, nahayiti uçısıda her reñlik latılar bilen yamalġan [19]kir, yırtıḳ köñliki bar idi. Bu kiçikkine ḳara közlirini [20]küç bilen éçıp, bir arḳısıġa, bir aldıġa möldürlep ḳaray- [21]du. Bir yügürüydu, bir toḫtap akısınıñ ḳolını tutuvalı- [22]du. Unıñ monçaḳtek parḳırıġan közidin "apam ḳénı, emdi [23]dadamnı nege élıp barısıler, biz ḳandaḳ ḳılımız?" dégen- [24]dek meniler çéçılattı. Ḫuddı şu vaḳıtta Baḳı'nıñ tumanlıḳ [25]ve ḳarañġu hayatı éġır köleñge bolup, cınaza üstidin ötet- [26]ti. Men hesret deryasıġa çömgen halda béşımnı töven sé- [27]lıp kétip barımen. Méniñmu beş yaşlıḳ çéġımda ġubarsız [28]yürikimde anamdın ayrılġan mundaḳ künlerniñ aççıḳ déġı [29]ḳalġanıdı. Şunıñ üçünmu yürekni ézıdıġan mundaḳ éçınış- **[24e]** [1]lıḳ körünüşler maña hemmidin çoñḳurraḳ tesir beḫş etti.

[2]Mana, tupraḳlıḳka yétip kelduḳ. Bu yerde beḫtsiz hayattın [3]ḫoşlaşḳan miñlap ademlerni öz ḳoynıġa alġan kona tupraḳlar [4]dümçek dümçek körünüp turıdu. Hemme ḳebre bir ḫıl [5]körünüşte emes idi. Himayiçiliridin ayrılġanlırı oyul- [6]ġan yaki ıznası tügep kiçikkine dümçek bolup ḳalġan. [7]Bezilириniñ bolsa üstige taş, yaġaç, ḳoçḳar müñgüzliri [8]ḳoyulġan, anda sanda salasun bilen oralġan ve gümbez [9]ḳılıp ḳaturulġan mötiver ḳebriler üstige yopurmaḳlıḳ şaḫlar [10]ḳadalġan yaki güller térilip su ḳuyup ḳoyulġanıdı. Mana şu- [11]larnıñ arısıdın yéñi topa dövilengen Baḳı'nıñ addiy ḳebrisi [12]orun aldi. Kündin künge köpiyivatḳan ḳebrilerge yene bir [13]ḳebre ḳoşuldı.

[14]Baḳı'nıñ ḳebrisige müñgüz ḳoyulmıdı yaki gül térilmi- [15]di. Unıñ ḳebrisi téḫı etiyaznıñ yumşaḳ kokatlırı bilen [16]ḳaplanmıġan yalıñaç muñluḳ ḳebre bolup ḳaldı.

[1f] [1]ÇÉNIĶIŞ

1

[2]Metniyaz'nıñ ķıçısı muşu yézıdiki déhķanlarnıñ ķıçılırı- [3]dın ḫélı burun térılġan, şunıñ üçün aptap kişiniñ [4]ténini tonurdek ķızıtıdıġan mezgilde pışıp ķaldı. Pışıp [5]ķaldıla emes, toġrısı orıdıġan vaķtıdın bir neççe kün ö- [6]tüp ketti. Adette déhķanlar ķıçısınıñ mosını ķatar ķatmas- [7]tınla oruvélışattı.

[8]Némışķa désiñiz, pışıp şaldırlap ketken ķıçılarġa or- [9]ġaķ salġanda, ularnıñ altundek yaltıraķ danlırı her terepke [10]çéçılıp zaye bolup kétidu. Metniyaz'nıñ ķıçısı mana şu [11]ehvalġa çüşüp ķalġanıdı. Ḫeyr, ķandaķlar bolmısun, bügün [12]ķıçıġa orġaķ tégiptu. Ķırıķçe orunġa bir tutam bir tutam [13]ķılıp tızıp ķoyġan ünçini eger çıñ ķılıp baġlısa, [14]ikki üç baġ ķorayçilik boldu. Néme bolsa bolsun, iş [15]davam ķılışı kérek idi. Emma, bu hesretlik yétim étızını [16]ḫuşal ķılıp işķa kirişken ormıçı töt saettin béri [17]yoķ, u nege ketkendu?

[18]Yeñidin éñızġa aylınıvatķan étızlar üstidiki girim- [19]sen yıraķlardın körüngen sudek çımırlap turıdu. Érıķnıñ [20]yaķısıġa arķanlap ķoyġan at ot çişlimestin tınmay béşını [21]silkimekte. Aşlıķlar içidiki çéketkilerniñ avazlırını a- [22]ran ķozġılıvatķan ıssıķ şamallar hurunluķ bilen ḫélı yer- [23]lergiçe élıp kétidu. "Çıj-çıj-çıj" ķılıp tınmay **[2f]** [1]kélivatķan bu avazlar Metniyaz'nıñ ġeşlikini keltüridu. Aptap- [2]tın ķéçıp yoġan ķéri ücminiñ sayısige kélivalġan bolsı- [3]mu, héç çıdap bolmaydıġan ıssıķtın ḫever bérip turıdıġan [4]bu avazmu unı ķıynayttı.

– [5]He hım, hemme nerse köyüp kétidiġu mundaķ ıs- [6]sıķta, dep ġoduñşıdı Metniyaz ücminiñ şéḫıda ķonup [7]turġan toñ ķaġıġa ķarap. Onlap yıllap ömür sürgen bu ķéri [8]ķaġa şorlışıp képek örlep ketken tumşuķını kérip, hel- [9]ķumını lıpıldıtıp turattı. Metniyaz bolsa, ter purap ketken [10]köñlikini kokatķa orap béşıġa ķoyġan, yalıñaç dümbisini nem [11]yerge çaplıġan halda oñda yatattı. Unıñ yumşaķ ténige [12]çavar çatķallar pétıp, bezeñ çivinler bolsa, u yeridin [13]ķoġlısa bu yerige ķonup biaram ķılattı. Metniyaz'nı bu yıl [14]etiyazdın béri can canıvarlarmu, méhnetmu, mana hazırķıdek [15]ıssıķmu ķıynavatıdu. Bu héç yalġan emesķu. Ene şu hasıra- [16]vatķan ķéri ķaġa Metniyaz'nı bozek etmigenmidi.

[17]Yérım putluķ yerge ķonaķ térısa peķet yigirme üç tüp [18]ünüp çıķıptu. Eslide u yerge yérım çélekçe ķonaķ çaçķanı- [19]dı. Miñlap miñlap danlar ķéni? Ücminiñ şéḫıda

oltur- [20]ġan muşu kasapetler yep ketti de, ķaġınıñ lıpıldap turġan [21]peysiz helķumıġa ķarap yétıp Metniyaz'nıñ azraķ aççıķı [22]keldi.

– [23]Ķanatlırıñ köyüp ketsun, haram tamaķ, dédi u [24]elem bilen ve ķağını közümmu körmisin, dégendek ķılıp, [25]örülüp düm yétıvaldı. Unıñ közliri uyķusırap pat pat [26]yumulup ķalsımu, ḫıyalını orıvalġan puşayman ve éġır hes- [27]retler, bunı az dep çivinlerniñ gıjıldap ġıdıķlaşlırı u- [28]nıñ uyķusıġa aram bermeytti. Metniyaz ussap ketti. U [29]öpkisi ķurup gez baġlap ketken ķélın levlirini yalaşķa **[3f]** [1]başlıdı. U ķırıķ yaşķa kirgüçe bügünkidek teşnalıķ azabı- [2]nı tartmıġandı. Teşnalıķ hélıķı biz körüp ötken ķıçıġa [3]orġaķ sélış bilen başlanġan. Metniyaz'nıñ teliyige yéķın [4]etrapta éķıvatķan muzdek sumu yoķ idi. Şunıñ üçün u [5]öskileñ otlar ķaplıġan érıķ oymanlırdiki toḫtam sularnı [6]içivérip éġırlışıp ketti. Teşnalıķķa kim çıdaydu. Su [7]içiş kérek idi. Bıraķ, muşu turķıda hélıķı toḫtam [8]sularmu ıssıp ketti. Çoñ östeñge baray dése, bu pıjġı- [9]rım aptapta alte yette yüz métir yol méñış kérek. Metniyaz [10]bolsa, u yerge bérışķa cüret ķılalmaydu. U şeherdin yézıġa [11]çıķıp ķalġınıġa puşayman ķılattı. Méhriban merhum anısını [12]yadıġa keltürdi. Yalġuz oġul bolġını üçün anısı unıñġa [13]tolımu amraķ bolup, erke östürgenidi. Şunıñ üçün [14]Metniyaz déhķançılıķ işiġa kirişken tuncı yılı zey sayın [15]yerde yumşaķ ķurttek mıdırlap ötküzgen yıllırıġa, yeni ķı- [16]rıķ yıllıķ ömrige héç oḫşımayttı. "Bu muşaķķet dunyaġa [17]némışķımu tuġulġandimen? Kaşki, kiçik çaġdıla ölüp ket- [18]semçu, bu derdlerni tartmas idim", dep oylıdı u.

[19]Bu yéñi déhķan muşu yaşķa kelgüçe hemişe ḫıyal ķılsı- [20]mu, lékin öylinişke cüret ķılalmıġan. Şunıñ üçün u- [21]nıñ hazırķıdek ussıġan çaġda soġ çay ekélip bérip [22]halıdın ḫever alıdıġan ḫotunımu yoķ, déhķançılıķķa işlitidı- [23]ġan at, kala hem ķoş cabduķlırı, hetta tuḫum bérip [24]turıdıġan birer toḫusımu yoķ. Peķet, déhķançılıķķa kérek bolı- [25]dıġan epçil bir dane ketmini, bügün birinçi ķétım ķıça [26]oruşķa işletken ene avu baş teripide turġan ücme yaġıçıġa [27]sancıķlıķ bir dane ötkür orġıķı ve ikki dane taġırı bar. [28]Emma, unıñ déhķançılıķ üçün işlitidıġan yirik cabduķlı- [29]rı bolmıġan bilen yézıdiki déhķanlarnıñ héçķaysısıda yoķ **[4f]** [1]birmunçe cabduķlırı bar idi.

[2]Siler yézınıñ cenubıdiki érıķnı yaķlap mañsañlar [3]koça tereptiki tamlırı örülüp ot bésıp ketken beş [4]alte tüp alma ve aççıķ örüki bar, otturısıdiki ġollırı [5]ķurup ķalġan, lékin tüvidin yene ķoyuķ şaḫlap çıķıvatķan [6]kiçikkine şaptulluķ baġnı körisiler. Baġnıñ şımalıdiki [7]dalını örülüp kétip, yalġuz ķalġan bir éġız öyge kirip [8]ķarap béķıñlar: oçaķta datlışıp ketken kiçikkine bir ķazan [9]ésıķlıķ turıdu. Öyniñ otturısıda bir kişi yatķudek o- [10]run boş bolup, atnıñ toķumıçilik bir parçe yırtıķ kigiz [11]sélıķlıķ, kigiz yerge çaplışıp ketiptu. Etimalım u bu- [12]run aķ bolsa kérek, lékin hazır undaķ dése héç kişi

[13]işenmeydu. Çünki, u çañ topa ve köyündilerniñ destidin [14]ķaramtul kül reñ bolup ķalġanıdı. Öyniñ toġra kelgen [15]yeride tömürçilik, yaġaççılıķ, mozduzluķ ve satıraşlıķ [16]üçün kéreklik türlük cabduķlar bir birige arılışıp [17]çéçılıp yatıdu. Ķazan béşı ve oyuķlarġa burunķı zamanlardın [18]ķalġan tömür ķutılar, dat basķan sunuķ ustırılar, uşşaķ [19]vénta, gayka, eski taķa ve mıḫlar taşlap ķoyulġan. Oyuķta [20]ķélın, çörisi ķırçılıp yaġlışıp ketken kona Ceñname kita- [21]bidinmu ikkisi turıdu. Torusnıñ her teripide hem isli- [22]şip ketken tamlarda ésıķlıķ turġan ķol here, yaġaç téşidi- [23]ġan üşke, ķélıpnı tartıp çıķırıdıġan bolcurġa oḫşaş [24]nersilerge ömüçükler tor baġlap ketken.

[25]Metniyaz'nıñ tömürçilik, yaġaççılıķ, mozduzluķ ve satı- [26]raşlıķ hünerlirige ķolı kelidu. U mozduzluķ ķılsa, [27]ötüklerniñ ķélıpını özi çapıdu. Belçe, bürende, bigiz [28]yiñnilernimu özi yasıvalıdu. Eger satıraşlıķ ķılsa, us- [29]turıdın tartıp ta ķulaķ kolıġuçķıçe bolġan cabduķlırını **[5f]** [1]özi yasıvalıdu.

[2]U mehellidiki kişilerniñ ayaġ kiyimlirini yamap, [3]das çéleklirini tüvlep, sunġan liñgirçaķ ve buġa [4]cavenlirinimu tüzep béridu. Lékin, heķ berse talaşmay alı- [5]du, héç nerse bermey ķuruķ rahmet dep ķoysımu ḫuşal [6]bolup ķélıvérıdu. Birer çine ķaymaķ çay yaki tamaķķa ķıçķırıp [7]ķoysıġu taġdek ḫuş bolup kétidu. Lékin, teme ķılıp héç- [8]kimniñ işikige barmaydu. Ķısķısı, unıñ payda ziyan [9]bilen ançe karı bolmaydıġanlıķı hemmige melum idi. Şundaķ [10]bolsımu köp kişiler Metniyaz'ġa nersilirini yasıtışķa ançe [11]ķızıķmayttı. Bunıñ sevebi némidu?

[12]Metniyaz'nıñ esliy kespi satıraş, u hünerni şeherde [13]dadısıdın ögengen ve dadısınıñ heydekçiliki bilen on [14]neççe yıl davam ķılġan. Boşışıp kétey dégende ķulaķıdın [15]sozup, burap burap ķoyıdıġan dadısı ölgendin kéyin, [16]u hünirini taşlap, satıraşlıķ ķılıdıġan dukannı gazır [17]purçaķ satıdıġan tenze ķılıvaldı. Bu tenze az künde ķuruķdı- [18]lıp ķaldı, kéyin etiyazda Metniyaz özi yasıġan türlük [19]leglekler bilen yene éçıldı. Lékin, u bu nersiler bilen [20]dukan ıcarısını töliyelmigini üçün igisi unı ķayturu- [21]valdı. Şunıñdın kéyin u bunıñdın bir neççe yıl burun [22]dadısıdın miras ķalġan yézıdiki hélıķı bir éġız öyi bar [23]kiçik béġıġa köçüp çıķķanıdı. Metniyaz her nersige zéhin [24]ķoyup yürgenliktin közi körgenla işni ķılattı. Şunıñ [25]üçün satıraşlıķtın başķa hünerlerni déhķanlarnıñ hacıtıdın [26]çéķış ceryanıda özlükidin öginivalġan. Bıraķ, u başlıġan [27]işni aḫırıġıçe davam ķılduralmayttı. Eger anda sanda [28]bir işni pütkürgen bolsımu, u yigirme ottuz ķétım [29]üzülüp, taşlınıp, igisi zérikmey kélip turuvalġandın **[6f]** [1]kéyin pütken iş bolattı. Bir déhķan Metniyaz'ġa érġolu [2]harvınıñ bir çaķını tüzitiş üçün bérip, unıñ aldıġa [3]alte ay ķatrap yürdi, bir neççe ķétım yalvurup, birneççe [4]ķétım tıllıdı.

Metniyaz'nı tıllısañmu, yaḫşı gep ḳılsañmu [5]hiciyipla turuvéridu. Şundaḳ bolġandikin, unıñ bilen héç [6]kişi uruşalmaydu de, elvette.

[7]Her halda bu déhḳan mehkem turuvalġanlıḳtın çaḳ pütüp [8]ketti. Metniyaz bezi vaḳıtlarda déhḳanlarnıñ çaçlırını çüşü- [9]rüp, saḳal burutlırını yasap ḳoyıdu. Unıñġa baş çüşürt- [10]ken kişiniñ aldıraş işi bolmaslıḳı ve özimu zérikmes- [11]liki kérek. U işikniñ aldıdiki taşta olturġan kişiniñ [12]béşını avval on on beş minutḳıçe ḳuruḳ uvulaydu, [13]kéyin oçomıġa su élıp uşşaḳ ḳollırınıñ arısıdın éḳı- [14]tıp yene uvulaşḳa başlaydu. Bu heriket ḫélı vaḳıtḳıçe davam [15]ḳılıp, çaç aldurġuçınıñ ḳulaḳ çöriliri ve ḳaşlırını [16]boylap yundı éḳıp köñleklirini höl ḳılıvétıdu. Satıraş [17]bolsa, unıñġa ehmiyet bermestin ezmilik bilen Ceñname [18]ḳıssılırını sözlevérip, ḳollırınıñ toḫtap ḳalġanlıḳlırını [19]sezmey ḳalıdu. Taki taş üstide mükçiyip olturġan ki- [20]şi: "Ustam, çaç ḳurup kettiġu" dégendin kéyin, Metni- [21]yaz yene höldep uvulaşḳa kirişidu ve şunıñ bilen teñla [22]tügimes ḳıssılırını davam ḳılışḳa başlaydu:

– [23]Padişah Cemşit Leyliveş'ke hemme nersilirini uttu- [24]rup ḳoyġandın kéyin, eñ çıraylıḳ ḫotunı melike Dilsoz'nı [25]ḳımarġa tikti. Leyliveş bu nazının perizatnımu utuvaldı [26]de, hi, hi, hi…- u öziniñ gépige özi huzur ḳılıp [27]kületti. Lékin, ḳarap turġan kişiniñ unıñ külkisi bilen [28]yıġısını acrıtıvélışı tes idi. Unıñ piste közliri [29]pürülüp, uçlırı cavġıyıġa égilip turıdıġan kiçikkine **[7f]** [1]şalañ sarġuç burutı kötürülüp kétetti. U béşı sel aldı- [2]ġıraḳ éñişken, uyḳuġa mayıl, mulayım ḳıyapetlik çaḳçaḳçı [3]adem idi. Şunıñ üçün unı héçkim artuḳ yamanmu körmey- [4]du ve kişiniñ içini pişurıdıġan işlirini körgende zañ- [5]lıḳ ḳılıp külmeymu turalmaydu. Emma, u başḳılarnımu ve [6]özinimu hecviy ḳılıp yüridu.

[7]Kadırlar yer ıslahatıda muşu mehellidiki zomıger poméş- [8]çikniñ beş yüz ellik moçe yérini kembeġel déhḳanlarġa [9]bölüp berdi. Mana şu yerdin Metniyaz'ġımu yette sekkiz [10]çarek uruḳ barıdıġan birinçi yer hésabıdiki bir étız teg- [11]kenidi. Mana u ḳırıḳ yaşḳa kélip bu yerge birinçi ḳétım [12]déhḳançılıḳ ḳıldı. "Déhḳançılıḳnı Metniyaz ḳıldı" dep éyt- [13]saḳmu, lékin u yerni heydeşke cüret ḳılalmıġanıdı.

[14]Pütün canlıḳta hayat zoḳını ḳozġatḳuçı étiyaznıñ yéḳım- [15]lıḳ şamılı uçup turġan bir etigenliki Metniyaz ikki [16]ḳolını keynige tutup çıraylıḳ tekşi étızlarnı tamaşa ḳılıp [17]aylınıp yüretti. Kün barġanséri ıssıtışnı küçeytivatḳan [18]nurlırını yerge seḫıylıḳ bilen çaçattı. Köpüşüp tavlınıvat- [19]ḳan étızlardın nem topınıñ purıḳı bilen şıvaḳnıñ ötkür [20]purıḳı kélip dımaġḳa urulattı.

[21]Қışıçe heriketsiz yatқan қurt қoñğuzlar üçekliridin [22]çıқıp yéñidin heriketke çüşmekte. Issıқraқ caylarğa қış- [23]lap kéliş üçün ketken uçar қanatlarmu қaytıp kélip, [24]yazıçe қılıdığan işliriniñ pilanını tüzmekte. Déhқanlar bol- [25]sa, қoş hazırlıқını ciddiy қılmaқta. Mana bügün yéñi déhқı- [26]nımızmu étız қırıda turup: “Bu yerni néme қılsam bolıdı- [27]kın?” dep baş қaturuvatқanda yénığa kélip қalğan Hemra’nı [28]sezmidi.

– [29]Ḫoş ustam! Bu yerni néme қılmaқçı boluvatıdıla, **[8f]** [1]dédi Hemra külümsirep.

– [2]Otturısı baġ, çörisini taġ қılaymikin devatımen, [3]қandaқ deysiz Hemracan, dédi Metniyaz çaқçaқ қılıp.

– [4]Béğıñızğa patmay қalğan yava çöplerni köçürüp kélidi- [5]kensiz de, undaқta.

– [6]“Bozçı halvıçı bolsa, közini çapaқ bésıptu” dégen- [7]dek, bizge қalğan iş şundaқ bolmay, néme bolıdu deysiz.

[8]Metniyaz kişilerniñ aldıda öziniñ bipervalıқını, [9]mıs mıslıқını қızıқçılıқ қılıp éytıvéretti. Şunıñ [10]üçün u: “Men direş tutsam, unıñ uçı ötükniñ çemige [11]kirip uḫlap қalıdu” deytti. Hemra Metniyaz’nıñ şundaқ o- [12]çuқ köñüllükini yaḫşı köretti. Lékin, unıñ қamlaşmığan [13]işlirini daim tenқid қılıp, ciddiyraқ iş қılışқa [14]ündeytti.

– [15]Қolıñızdiki çaşқan mayaқlırı sovup қaldı. Aġzı- [16]ñızğa sélıvetsiñizçu, dédi Hemra Metniyaz’nıñ ḫélıdın [17]bérı çekmey alıқınıda tutup turğan nasvılını şeret [18]қılıp, naümid şeytannıñ işi, bunı öziñiz yaḫşı bili- [19]siz.

[20]Metniyaz nasvalnı kalpukınıñ astığa sélıp unı tılı [21]bilen tövenge bastı, orunlaşmay қalğan ikki danısını pür- [22]küvétip ġelite ahañ bilen sözlidi:

– [23]Bu yerni néme қılsam bolıdıkın? Alıdığan ḫéridar [24]bolsa, sétıp rasa yaġ çaynıvalaymikin tañ.

[25]Hemra’nıñ aptapta pışıp, girde nandek қızarğan yüzi [26]ciddiy tüs aldı. U қoy közliriniñ üstidiki қoyuқ [27]қaşlırını çımırlıtıp:

– [28]Partiye kembeġellerge yerni sodigerçilik қılış ü- [29]çün bermidi, déhқançılıқ қılış üçün berdi, dédi.

– **[9f]** [1]Şundaқ, şundaқ.

– [2]He, şundaқ bolsa bu yerge birnerse tériñ de, [3]hosulnı élıp unı yemsiz yaki sétıp yaġ élıp çaynamsız, [4]öziñizniñ ıḫtıyarı.

– [5]Yene élıp satımen dep yürgüçe yaġnıñ özinila téri- [6]maymenmu, dep ḫırқırap küldi Metniyaz.

[7]Hemra unıñ sözini avval çaḳçaḳ dep çüşendi. Kéyin [8]ḳıça termekçi bolġınını bilip külüp ketti.

– [9]Meyli ustam, bu yerge ḳıça çéçıñ, dedi Hemra [10]ḳoġuşundek éġır alıḳını bilen Metniyaz'nıñ yelkisige u- [11]rup.

– [12]Men heydep uruḳnımu çéçıp bérimen. Siz bir [13]çélek ḳıça tapsıñızla iş pütidu.

[14]Mana şunıñdın béri Hemra'nıñ teşebbusı bilen Metniyaz'nıñ [15]déhḳançılıḳı başlanġınıdı. Hemra unıñ yette sekkiz çarek- [16]lik étızını heydep ḳıça çéçıp berdi. Bunıñ bedilige Metni-[17]yaz bir pare topley tikip bermek bolup, öz özidin vede [18]bergenidi.

[19]Metniyaz bir bay déhḳanġa liñgirçaḳ yasap bérip unıñdın [20]on ḳadaḳ kömmiḳonaḳ alġan. Bunı yene bir déhḳannıñ ötükini [21]yamap bérip bir putluḳ yerge çaçḳuzġanıdı. Ḳonaḳlar ünmey [22]ḳaldı. Emma, ḳıçısı yaẖşı aynıp, sapsérıḳ güllep, özi-[23]ge ẖas yéḳımlıḳ purıḳını çaçtı. Ḳalġan bir putluḳ yerge [24]bolsa, yañyu tériymen, ḳoġun tériymen dep yürüp héç nerse [25]térimey aḳ taşlıvetti. Metniyaz'nıñ déhḳançılıḳ toġrısıda ya- [26]zıçe ḳılġan işi ḳıçıġa üç ḳétım su tutuş boldı. Su [27]tutuşmu nahayiti asan ötti. Çünki, Metniyaz'nıñ pütün étı- [28]zı peḳetla ikki éçıḳtın suġurılıdıġan bolup, ḳıça téril-[29]ġan cay bir éçıḳtınla suġa ḳanġanlıḳtın, u capa tartıp tuġan **[10f]** [1]sélışḳımı toġra kelmidi. U kéçisi sudın ḳorḳattı. Şu- [2]nıñ üçün üçla ḳétım kündüzi su tuttı. Emma, birinçi [3]ḳétım su unıñġa boy bermey, yollarġa, başḳa kişilerniñ [4]étızlırıġa ḳeçıp kétip nurġun avare ḳılġanıdı. Şu küni [5]u suġa, patḳaḳlarġa neççe ḳétım yıḳılıp çüşüp, kiyimliri [6]çöp çöp ve lay halda kişilerge körünmey öyge asta [7]kirivalġan. Şundaḳ bolsımu, u başḳılarnıñ az tola tapa [8]tenisidinmu ḳuruḳ ḳalmıġanıdı. U bu tenilerge öz layıḳıda [9]çaḳçaḳ arılaş cavab ḳayturup: "Şeytannıñ şaptul yéginige [10]men heyran dégendek, bu sunıñ başlıġan étızıdın éşıp, [11]başḳılarnıñ yerige ketkinige men heyran uka, hi…hi…[12]hi…" dep mana emdi ḳıçını orıdıġan vaḳtıda kündüzi [13]aptaptın ḳorḳup, "ücme pış, aġzımġa çüş" dep ene [14]sayıda oñda yatıdu.

[15]U béşını asta kötürüp yıraḳtiki étızlarġa ḳarıġanıdı, [16]hemkarlıḳ guruppısıdiki déhḳanlarnıñ boluḳ buġdaylırınıñ [17]başlırını égişip, aptapta altundek tavlınıp turġanlıḳını [18]kördi. Étıznıñ bir çétıda birḳançe kişiniñ tınmay ḳımır- [19]lavatḳanlıḳı bilinip turattı. Ular hemkarlıḳ guruppısı eza- [20]lırı bolup, tünügün keçḳurun bu buġdaylarnı yıġıvélış üçün [21]muzakire ötküzgen, bügün tañ yoruş bilen ömlükte ḳız- [22]ġın ormıġa çüşkenidi. Bu ademlerniñ tınımsız heriketli- [23]ri, unı az dégendek arılap oyun çaḳçaḳlırı, carañlıḳ [24]naẖşılırı unı bir çettin heyran ḳaldursa, yene bir çettin [25]özige celp ḳılıp, zérikiş hés ḳıldurmayttı. U ġemkin [26]közlirini hemkarlıḳ guruppısı ezalırı heriket ḳılıvatḳan

[27]étızdın ḳaçurup, başḳa terepke taşlığanıdı, égiz ösken [28]ḳaramtul yéşıl, keñ yopurmaḳlıḳ ḳonaḳlarnı, ḳoġun pélekli- [29]ri, érıḳ yaḳısıġa bésıp ḳoyġan ot düvilirini kördi. **[11f]** [1]Érıḳ boyıdiki çığır yolda birneççe ḫotun kétip barattı. [2]Ularnıñ bezisiniñ ḳollırıda çélek, bezilириniñ müriside [3]ḫurcun yaki yoġan boġma ḳapaḳlar bar idi. Ular [4]elvette hemkarlıḳ guruppısı aililiridiki ḫotunlar bolup, [5]orma oruvatḳan guruppa ezalırıġa ḳaymaḳlıḳ etkençay, nan [6]ve kéçe ḳaynıtıp sovutup ḳoyġan soġuḳ çaylarnı élıp ké- [7]tip barattı. Metniyaz hemminiñ aldıda kétip barġan ḳızıl [8]köñleklik ḫotunnı tonudı. U yaġlıḳını çékilivélip, ḳulı- [9]ḳıġa ḳandaḳtur güllerni ḳısıvaptu. Etraptiki ḫotunlarġa çaḳ- [10]çaḳ ḳılıp, harġuçe küldürüvatıdu. Metniyaz Hemra'nıñ siñ- [11]lisi bu ḫoş çaḳçaḳ İzzetḫan'nıñ mezzilik tamaḳlırını [12]yep, ḳaymaḳlıḳ çaylırını birḳançe ḳétım içken. Ḳénı muşu [13]turḳıda aşu ḳapaḳtiki muzdek soġuḳ çaynı ekélip berse [14]eceb yaḫşı bolattı. Metniyaz telmürüp ḳarap turġan bilen [15]nomus yar bermey, varḳıraşḳa cüret ḳılalmıdı. U ḳurup [16]ketken tamıḳıġa tıḳılıp ḳalġan yaman nepsini bastı de, [17]béşını yene asta cayıġa ḳoyup İzzetḫan'nı oylaşḳa başlıdı. [18]İzzetḫan eceb kélişken ḳavul çokan. U akısıġa oḫ- [19]şaşla namratlarġa şepḳetlik. Némışḳa Ḫudayım şundaḳ ḫotunlar- [20]dın birerini "Al ḳulum" dep bérivetmeydiġandu? Metniyaz [21]İzzetḫan'nıñ akisiniñkige oḫşaş ḳara egme ḳaşlırını, [22]ḳoyuḳ kirpiklik ḳoy közlirini, anardek meñzlirini, ké- [23]lişken sumbatını köz aldıġa keltürdi. U etiyaz İzzetḫan'nıñ [24]putını çige bilen ölçevatḳanda domılaḳ paçıḳı tégip kétip [25]bilikini ıssıtıvetkenliki yadıġa çüşüp biaram boldı. U [26]İzzetḫan'nıñ yuyup yéyıp ḳoyġan güllük çıt köñlikini [27]körgendimu, özide ḳandaḳtur ġelite ıssıḳ bir tuyġu peyda [28]bolıdığınını biletti. Hetta İzzetḫan'ġa tikivatḳan topleymu téḫı [29]unıñ putıġa sépılmay turup, öydiki pütün nersilerdin **[12f]** [1]başḳıçırek yéḳımlıḳ körünetti, u pat pat "muşunı kiyi- [2]du he" dep alıḳını bilen asta sılap ḳoyattı. Ġulca [3]ḫurumıdın tikilgen bu topleyniñ raskalıḳı [4]ayda pütüp, [45]ayda ḳélıpḳa tartılġanıdı. Çemi çaplınıp paşnılırı [5]süzülüp bolup, perdaz ḳılıp ḳélıptın çıḳırışla ḳalġanda [6]taşlınıp ḳaldı. Metniyaz topleyni muşu çaġḳıçe apırıp ber- [7]migenlikige ḫıcalet boluşḳa başlıdı. U yene béşını kötürüp [8]ḫotunlar ketken terepke uzaḳ ḳarap olturdı.

2

[9]Metniyaz ḳıça oruşnı toḫtıtıp, İzzetḫan'nıñ topleyini [10]perdaz ḳılıp çıḳardı. Emdi topleyni igisige apırıp bériş [11]üçün ornıdın turdı de, unı alıḳınıġa ḳoyup birdem [12]ḳarap turdı. Acayıp yaḫşı perdaz ḳılınıptu. Ḳarımamsen [13]bunıñ parḳırıġanını! U topleyniñ tumşıḳını yéñi bilen yene [14]bir ḳatar sürtüp, ḳarıgüllük kir yaġlıḳıġa çigdi. Yaġlıḳtın [15]ter purıḳı, topleydin bolsa mom purıḳı kélip turattı.

[16]Keçḳurun Hemra'nıñ ailisidiki hemmeylen kava barıñı- [17]nıñ astıġa yıġılıp aş içivatḳanda Metniyaz topleyni kötü- [18]rüp kirip keldi. Hoylıġa kiriş bilenla unıñ dımıġıġa [19]yumġaḳsüt ve pinne köki sélınġan suyuḳaşnıñ mezzilik [20]purıḳı kélip tegdi.

[21]Hemar ḫuşal ḳarşı élıp:

– [22]Ohu, ḳénı ḳénı ustam buyaḳḳa, dep Metniyaz'nı [23]cozıġa teklip ḳıldı, atlırı hérıp ḳalġılı tas [24]ḳaptu de.

– [25]Hoş hoş, men ḳaytay, dédi Metniyaz topleyni [26]sunup, manı élıp kélividim.

[13f] [1]İzzetḫan külümsirep kélip topleyni aldı, Hemra bol- [2]sa Metniyaz'nıñ ḳolıdın tartıp cozıġa olturġuzuvétip:

– [3]Bügün ḳayaḳtın kün çıḳtı, ustam, dep sorıdı.

– [4]Rasttınla men téḫı ḳum çéçekligende, töginiñ ḳuy- [5]ruḳı yerge tegkende, pütemdiken bu topley dep yürettim, [6]dep çéḳıştı İzzetḫan. Metniyaz mundaḳ söz oyunlırıġa cavab [7]bérişke ḫélı usta bolsımu hazırḳıdek ehvalda, bolupmu [8]İzzetḫan'nıñ aldıda çaḳçaḳ ḳılışḳa cüret ḳılalmayttı. Şu- [9]nıñ üçün u héçnéme démestin ḳızırıp aş içivatattı. [10]Başḳılar bolsa, topleyni bir ḳatardın körüp maḫtışattı. Aḫır [11]İzzetḫan'nıñ töt yaşlıḳ oġlı Erkin bir pay topleyni élıp [12]ḳaçtı. Anısı unı ḳoġlıġanıdı ḳéçıp bérıp Metniyaz'nıñ [13]ḳuçıḳıġa çıḳıvaldı.

– [14]Bunı maña ekeldiñiz he?

– [15]Hee.

– [16]Bunı men kiyimen he, Hemya çoñ dada?

– [17]Bunı apañġa bérivet oġlum, men saña bunıñdın çıray- [18]lıḳ ḳızıl topley élıp bérimen.

– [19]Eke! Cénım balam, öyge ekirip ḳoyay.

– [20]He taza, saña béyimen.

[21]İzzetḫan balısıdın topleyni tartıp élıvatḳanda, Metniyaz'- [22]nıñ yüzige unıñ ıssıḳ ve yumşaḳ tınıḳı uruldı. Metniyaz [23]sımabtek érip kétişke az kalġan ténini aran aran [24]tutuvaldı. U bu haletniñ yene birdem davam ḳılışını tileytti. [25]Bıraḳ, İzzetḫan topleyni balısıdın tartıvélıp öyge kirip [26]ketti. Ustam anısınıñ purıḳı siñip ḳalġan balınıñ ḳulaḳ- [27]lırını purap erkilitetti. Kiçik bala béşını sılıġan ve [28]özi bilen semimiy, ḫuşḫuy muamile ḳılġan kişilerge [29]amraḳ bolıdu. İzzetḫan'nıñ oġlımu özini ḳuçıḳıda tutup **[14f]** [1]olturġan bu yumşaḳ muamililik kişini obdan köretti.

[2]Erkin alte aylıq vaqtıda dadısı ölüp kétip, anısı [3]unı Hemra'larniñkige yandurup élıp kelgen. Şunıñ üçün [4]u ata méhrige teşna bolup öskenidi. İzzetḫan bolsa, éri [5]ölüp ketken töt yıldın bérı tul yüridu. U burunqı érini [6]yaḫşı körgenlikidin qayta turmuş quruşqa ançe qızıqmayttı. [7]Çıqqan layıqlarnıñ birini uruşqaqmış, dil azarı tartımen-[8]mikin, bezisini balısı bar iken, balamnı patquzmasmikin, [9]ögeylik qılamdikin dep unımay qoyattı. Emdi Metniyaz'ġa [10]kélidiġan bolsaq, unıñdın bu tereplerde endişe qılışqa o- [11]run yoq idi, bıraq İzzetḫan ustamnıñ boşañlıq ve biper- [12]valıqını yaman körüp zañlıq qılattı. Eger ustam başqılarġa [13]oḫşaş dadılıraq bolup, emgekke qatnışıdiġan bolsa, elvet- [14]te İzzetḫan unıñ bilen bille turmuş keçürüşke teyyar [15]idi.

[16]Hemra éşı içilip bolġan çinilerni destilep nérıraq [17]ittirip qoydı de, Metniyaz'nıñ qıçısı toġrısıda gep [18]başlıdı:

– [19]Ustam bu néme bolġını, qıçını yene taşlıvétipsizġu?

– [20]Orma oruşmu hünerge oḫşaydu, men bu hünerni [21]öginelmeyvatımen.

[22]Hemra Metniyaz'nıñ özinıñ çıdamsızlıqını "hüner" dé- [23]gen söz bilen yépıvatqanlıqını sézip, unıñ mıyıqıda kü- [24]lüp qarap:

– [25]Bir tereptin qarıġanda toptoġra, bir tereptin qarıġanda [26]muġember adem de, siz, dédi unıñdın aptapqa [27]çidimidim dep toġrısını éytsıñız bolmamdu?

– [28]Emdiġu şundaq, dédi Metniyaz Hemra'nıñ del üs- [29]tidin çüşkenlikige ḫıcalet bolup, emma orma oruş- **[15f]** [1]nıñmu épi bar iken, mana qarımamsız, dep orġaq kési- [2]vetken qolını körsetti.

[3]Hemra unıñ qolıġa qarımastın zerde qılıpraq sözlidi:

– [4]Elvette, orma oruşnı öginiş kérek. Unı aptap- [5]qa ve işqa çıdıġan adem bir ikki kündila öginip kéti- [6]du. Emma, bu ḫalısa qılıp, ḫalımısa taşlap qoyıdıġan sili-[7]niñ popuç tikişlirige oḫşımaydu. Hazır boşañlıq bilen [8]ötküzüvetken herbir kün aylap qılınġan işlarnı zaye qılı- [9]vétıdu.

– [10]Şundaq şundaq, bu toġra. Emdi qandaq qılsam [11]bolıdıkin?

– [12]Men devatımenġu! Yapsam pışamdikin, kömsem pışamdi- [13]kin dep ḫıyal sürüp olturıdıġan vaqıt emes bu, belni [14]çıñ bağlap, qıçını orup yığış kérek.

– [15]Yığışnıġu yığarmen. Rastını éytsem, tes kélivatı- [16]du de.

– [17]Hey, ustam, dédi Hemra éçınġan qıyapet [18]bilen, aşlıqnı yığıp tépıvélış unı yıqıtıp qoyuştın [19]oñay emes. Hemmisige çıdam kérek, çıdam.

– [20]Ġeyret lazım désile.

– [21]He, mana emdi taptıñız. Ġeyret kérek. Unıñ üçün [22]seher turup, kün ķızığuçe orma orısız. Aptap köydürey [23]dégende sérıķ söget sayisige bérıp birdem uḫlıvalsıñız [24]bolıdu, salķın çüşkende yene orısız. Hazır bolsa kéçisi [25]aydıñ. Ġeyritiñiz cayıda bolsa, aydıñ kéçisimu orısız. [26]Kéçisi ķıçınıñ mosını poşkaldek yumşaķ ķalıdu. Oruşķı- [27]mu asan hem danlırı ançe çéçılıp ketmeydu, öziñizmu [28]aptapta köyüp ketmeysiz. Şundaķ ġeyret ķılıversiñiz hemme [29]iş öz vaķtıda tügeydu.

[16f] [1]Metniyaz ķıçını Hemra körsetkendek oruşķa ġeyret ķı- [2]lıdıgan bolup öyge ķayttı. U Hemra'nıñ bergen orunluķ [3]nesihet ve meslihitidin ġeyretlendimu yaki İzzetḫan'nıñ hé- [4]lıķı balısınıñ ķolıdın topleyni élış vaķtıda yüzini sıypap [5]ötken nepisidin ġeyretlendimu bunısı énıķ emes, ışķılıp [6]unıñ vucudıġa bir yéñi ķızġınlıķ ruhı kirgenidi. Bügün [7]seher ķopuşnı niyet ķılġanlıķı üçün el yatķuçe mesçitniñ [8]aldıdiki yaġaçta gep sétışnı ķoydı de, mehellidiki hemme [9]kişidin burun yétıp ķaldı. Emma, mehellidiki hemme kişi [10]aram élıp, tatlıķ uyķuġa ketkende Metniyaz téḫı uḫlımıġanı- [11]dı. U birdem péşanisige yézılġan ķıçınıñ capalıķ emgiki- [12]ni, birdem İzzetḫan'nıñ baya yüzini sıypap ötken şérin ve [13]ıssıķ nepisi ve çıraylıķ camalını ḫıyal ķılattı. [14]Bu aççıķ çüçük şérin ḫıyallar unıñġa uyķu bermeytti. [15]Aḫır u bir neççe ķetım uyaķ buyaķķa örülüp yétıp, baş [16]toḫu ķıçķarġandın kéyin uḫlap ķaldı.

[17]Metniyaz ķattıķ uyķuġa çömgenliktin tañ süzülgende uy- [18]ğınalmıdı. U penciride künniñ hal reñ nurı yaltırap, [19]öyniñ içide çivinler gıjıldap uçuşķa başlıġanda ornıdın [20]teslikte turup, yüzini yumayla çayġa ot yéķışķa urundı. U [21]bu çaġda déhķanlarnıñ allıķaçan işķa çıķıp ketkenlikini sé- [22]zip, öziniñ şularġa oḫşaş tuncı ķattıķ işķa kirişişke [23]cüret kılıdıġan küni vaķ ķalġanlıķıġa ökündi, şundaķla [24]başķılarnıñ keçkiçe işlep hérıp, yene etigen ornıdın [25]turalaydıġanlıķıġa heyranmu boldı. "He, rast, ularda ġeyret [26]üstün" dégen oyġa keldi. Bu yéñi déhķan tañ seherde [27]turuşķa adetlenmigen; u her küni kün neyze boyı örligende [28]közini éçıp yene ikki saetçe ḫıyal sürüp ķopalmay ķalat- [29]tı. Her halda bügün başķa künlerge ķarıġanda etigenrek turġı-

[17f] [1]nı üçün ḫuşal boluşımız kérek, umu ene işķa aldırava- [2]tıdu. Otnı çapsanraķ tutaşturuş üçün tınmay püvlep, [3]aççıķ ısnıñ destiden közidin yaş aķmaķta.

– [4]Ebediy yanmay ketersen ilahım, dep ġoduñşıdı [5]u közini uvulavétıp. Mana çay ķaynıtıştınmu keçti [6]de, hélıķı topleyni çigken yaġlıķķa bir parçe ķattıķ nannı [7]orap koltuķıġa ķısıp, orġaķnı élıp étızġa ketti. U- [8]nıñ keşi putınıñ soñıġa yumşaķ yumşaķ urulup kétip [9]barattı. Keş öz igisiniñ adettikidin başķıçırek tézlik- [10]te heriket ķılışķa cüret ķılıvatķanlıķını sézip, külgen- [11]dek şaķıldap ķoyattı.

[12]Etigen yürüşüp turġan salḳın şamal allıḳaçan toḫtap [13]ḳaldı. Kün örligendin kéyin bovaylar sözlep yüridiġan buġa [14]tıncıḳı yene başlandı. Dereḫlerniñ eñ uçıdiki yopurmaḳlırı- [15]mu ḳımırlımay cım turattı. Metniyaz'nıñ tuncı ḳétım ormıġa [16]kirişkinige ḳarıġanda heḳiḳeten ḫélı ġeyret ḳılġanlıḳı bélini [17]alalmıġanlıḳıdın melum bolup turattı.

– [18]Vay vay vay kasapet eceb aġrıydikina, [19]u ikki bıḳınını ḳamap turup, gevdisini toġrılıdı. Bir [20]neççe minutḳıçe bélini uvulap, orġıḳını yene ḳolıġa aldı. [21]Bu ormıçı şunçilik ġeyret ḳıldiki, mükçiyivérip béli [22]aġrıġandın kéyin, zoñzıyıp olturup, gahıda tizlinip [23]yürüp orma orıdı, meyde ve ġolıdiki çoñḳurluknı boylap [24]ter şorḳırap aḳattı. Höl bolup çaplışıp ḳalġan köñlikini [25]ténidin soyup yaḳısıdın tumşuḳını tıḳıp püvleytti. Ḳéşını [26]boylap tınmay éḳıp çüşüvatḳan terni siyrip ḳolını sil- [27]kiytti. Aḫır tamıḳı ḳurup unıñ mıdırlıġuçilik dermanı [28]ḳalmıġandın kéyin, béşını töven salġan halda ücme sayisi [29]terepke keşini sörep asta méñıp ketti. U üç öyniñ **[18f]** [1]orniçilik yerdiki ḳıçını orıġanıdı.

[2]Tañ bilen buġday ormısıġa çüşken hemkarlıḳ gurup- [3]pısıdiki déhḳanlarnıñ herbiri bolsa, şu peytte unıñkidin [4]on on beş hesse oşuḳ caynıñ buġdıyını yıḳıtıp [5]boldı.

[6]Hemra çüşlük dem élış vaḳtıda Metniyaz'nıñ étızıġa [7]kélip, unıñ ehvalını körüp ḳaytḳanıdı. Şunıñ üçün [8]hemkarlıḳ guruppısı ezalırı bügün aydıñ kéçidin paydılı- [9]nıp unıñ ḳıçısını orup bérişke teklip ḳılındı. Köpçi- [10]lik Hemra'nıñ teklipige ḳoşulup: "Boldı, unı birdemdıla [11]orıvétımız" dep vede bérişti. Lékin, bir kişi narazı [12]bolup ġoduñşıp baralmaslıḳını éyttı. U bolsa "ḳoşnı eñ [13]avval méniñ yérimge salmıdıñlar", "méniñ étım sémiz, [14]harvamnıñ cazısımu başḳılarnıñkidin keñ, şunıñ üçün baş- [15]ḳılardın artuḳ nomur bérisiler" dep türlük uşşaḳ çataḳ [16]çıḳırıp yüridiġan Séyit Aḫun idi. U uşşaḳ gep ve [17]menpeet toḳunışıdın mezze alattı. U Hemra'nıñ rehberlik [18]işliridinmu birḳançe ḳétım orunsız çataḳ çıḳırıp let [19]bolġan.

[20]Bu hemkarlıḳ guruppısı sekkiz ailidin teşkil tapḳan [21]bolup, alte aile kembeġel, ikkisi ottura déhḳan, peḳet [22]ottura déhḳan Séyit Aḫun'dın başḳa hemmisige yer ıslahatıda [23]yer teḳsim ḳılınġan. Kembeġel déhḳan Hemra guruppa başlıḳı [24]bolup, muşu yézıdiki déhḳanlar bu hemkarlıḳ guruppısını [25]"Hemra Guruppısı" dep atayttı. Hemra işçan, toġra, sal- [26]maḳlıḳ bolġını üçün guruppa ezalırı unı nahayiti yaḫşı [27]köridu. Guruppa bu yıl ḳurulupla yerlirini yaḫşı işlep [28]térimini hemmidin avval, öz vaḳtıda ötküzdi. Yaz boyı [29]guruppa ezalırı işta ve ailivi hayatta inaḳlıḳ bilen hem- **[19f]** [1]karlaştı. Peḳet, Séyit Aḫun'nıñ térim vaḳtıda körsetken [2]közi kiçiklikini hésablımıġanda, yézıdiki déhḳanlarġa yaman [3]tesir bergüdek çataḳ çıḳmıġanıdı.

Hazırmu Metniyaz'ġa kiçik- [4]kine yardem ḳolını sozup ḳoyuş teklipiniñ Séyit Aḫun'ġa [5]yaḳmıġanlıḳı guruppa ezalırını héçḳandaḳ tevritelmidi. Gu- [6]ruppıda hazır orma orıvatḳan on beş emgek küçi bar [7]idi. Ular (Séyit'tin başḳısı) on töt künlük aynıñ [8]süttek yoruḳıda Metniyaz'nıñ ḳıçısını heş peş dégüçe [9]oruvétip kétişti.

[10]Ḳızġın iş vaḳtı keldi. Déhḳanlar etıdın ta keçkiçe [11]danlarnı ot saman ve topıdın acrıtıvélış üçün çélış- [12]maḳta. Ene avu ḫamanda Hemra guruppısınıñ ezalırı buġday [13]soruvatıdu, saman keyni keynidin havaġa fontandek urġup [14]çıḳmaḳta, marcandek danlar bolsa, déhḳanlarnıñ aldıġa şarıldap [15]çüşüp turattı. Déhḳanlarnıñ ḫotun ve işḳa yaraydıġan balılı- [16]rımu ḫaman yénıdiki ḳonaḳlıḳḳa yıġılġan, ular İzzetḫan'nıñ [17]başçılıḳıda naḫşa éytişip ḳonaḳ üzüvatıdu. Bu ömlüktiki [18]ḳızġın heriket işniñ evcige çıḳḳanlıḳını bildürüp [19]turattı.

[20]Şu peytte Metniyaz'mu arġamçıda baġlanġan töt baġ ḳıçını [21]yüdüp yéḳın arıdiki ḫamanġa kétip barattı. U arġamça müri- [22]sige patḳanséri mükçiyip ḳıça ve arġamçılarnı tıllayttı, [23]pat patla kötürgen yükini yerge ḳoyup üstide oltu- [24]rattı de, ḳonaḳlıḳ tereptin kélivatḳan naḫşa, oyun külke [25]avazlırını tıñşap, şu yerge barġusı kéletti. "Muşu derdni [26]désem, ḳıçını yıġıvélıştın miñ mertive keçsem bolıdu. Ene [20f] [1]şularnıñ yénıġa bérıp, ular bilen toyġuçe parañ sélışıp, [2]çaḳçaḳ ḳılışıp, bille işlisem némidégen yaḫşı" dep oylı- [3]dı. U hemkarlıḳ guruppısıġa eza bolup kirişni ançe [4]ḫalımayttı. Çünki, ciddiy sürüp iş ḳılış unı çöçütet- [5]ti. U hemkarlıḳ guruppısıġa eza bolsam, işligende iş- [6]lep, uḫlıġanda uḫlap öz erkim bilen yüreleymen, dep [7]oylayttı. Emma, u barġanséri kişiler ömlişip işligende [8]naḫşa, ḫuş çaḳçaḳ, oyun külkiler bilen işniñ köñül- [9]lük bolıdıḳalnlıḳıġa ḳızıḳıp ḳaldı.

[10]Siler Metniyaz'nıñ yuḳırıdiki ḳılıḳ ve oylırını zañlıḳ [11]ḳılamsiler yaki ular heḳte başḳıçe höküm çıḳarımsiler, [12]ḳedirlik hékaye oḳuġuçılar, men silerniñ ıḫtıyarıñlarnı [13]özümge celp ḳılmaḳçı emesmen. Bıraḳ, unıñ opçı em- [14]gekke ḳızıḳıp ḳélişı bilen başḳa oylırını arılaşturup [15]éytışḳa bolmaydu. Çünki, kolléktip méhnetniñ yaḫşı ḫusu- [16]siyetliridin biri méhnetniñ senet dericisige ḳarap örlep [17]bérışı, bu kişilerge rohiy kötüreñgülük ata ḳılıdu. Her- [18]ḳandaḳ iştin ḳızıḳış ve rohiy kötüreñgülük bolmısa yaḫşı [19]netice çıḳmaydu.

[20]Hazır Metniyaz'ni yalġuzluḳ, rohiy çüşkünlük kişini [21]zériktüridiġan incıḳ ehval bezdürüp, kolléktip mehnet [22]ḳoynıdiki zoḳ şoḳ ḳızıḳtırġanıdı. Şunıñ üçün [23]unıñ bu ḳızıḳışını zañlıḳ ḳılġılı bolamdu? Yoḳsu, yaḫşı yaman [24]oylarnıñ hemmisini bir tayaḳta heydeştin éhtiyat ḳılış [25]kérek, elvette.

[26]Küz yaḫşı kélip, bu yézınıñ hemme déhḳanlırı aşlıḳlı- [27]rını zaye ḳılmay élıp boldı. Peḳet, bezgekke giriptar bolup [28]ḳalġan bir yekke déhḳan bilen Metniyaz aşlıḳını ḫelıla zaye [29]ḳılıvetken bolsımu, yıġışturuvalġan boldı. Metniyaz'nıñ ḳı- **[21f]** [1]çısı oruş vaḳtıdın ötüp kétip, birmunçe çéçılıp ket- [2]ti. Kéyin u ḳıçınıñ teñdin tolısını baġlap ḫamanġa toşu- [3]ġan bolsa, ḳalġan ḳısmını arġamçıġa nıḳtap baġlap kötürgende [4]unıñ basḳan yérige ḳıça térilip ketti. Baġlanmay ḳalġan bir [5]ḳısım ḳıçını bolsa, mozay topraḳ, kéyinrek kalılar ké- [6]lip çeylep, unıñ işini çapsanlaşturup tügetti.

[7]Şundaḳ ḳılıp, bizniñ yéñi déhḳan bu yıl özıniñ déhḳan- [8]çılıḳı bilen mehellide ḫelıla söz çöçek ve külkige [9]ḳaldı.

[10]Ötken yaz bezi hemkarlıḳ guruppısı ezalırı içide [11]ulaġlırıġa tayınıvélıp özi yenikrek iş ḳılışḳa urunuş, [12]yalġandın aġrıvélış, işḳa çıḳmaslıḳ yaki öz ornıġa kiçik [13]balılırını çıḳırıp ḳoyuş, başḳa ezalarnıñ işini ḳolınıñ [14]uçıdıla çala işleş, özıniñ ulıġını ayap, başḳılarnıñ [15]ulıġını heddidin taşḳırı işlitiş, ayallarnıñ emgikini [16]kemsitişke oḫşaş ehvallar bolup ötkenidi. Hemra gurup- [17]pısıda bolsa, herbir iş ḫelḳçılıḳ asasta hemminiñ ma- [18]ḳullıḳını élış, işini estayıdıl pilanlaş, bir birige [19]heḳ ḳayturuşla adil boluş pirinsipi boyçe élıp bérıldı. [20]Şundaḳ ḳılıp bu guruppa mol hosul élış ve ittipaḳlıḳ [21]cehette başḳa guruppılarġa ülge boldı. Mana emdi Hemra gu- [22]ruppısı ḳışıçe öginiş élıp bérıp yene bir ḳedem ilgiri- [23]ligen halda daimiy yıllıḳ hemkarlaşıp işleş guruppısıġa [24]aylandı.

[25]Metniyaz'nıñ ḳızıḳışını étibarġa élıp, Hemra unı ö- [26]ginişke ḳatnaşturdı. Hazır bolsa, köp sanlıḳ ezalarnıñ [27]maḳullışı bilen Metniyaz daimiy yıllıḳ hemkarlıḳ guruppı- [28]sıġa ḳobul ḳılındı. Lékin, unıñ guruppıġa ḳoşuluşı **[22f]** [1]bilen Hemra'nıñ şeḫsiyetige tégidiġan gepler peyda bolup ḳal- [2]dı: "Hemra tul siñlisini Metniyaz'ġa bériş üçün unı [3]yölevatıdu", "déhḳançılıḳ işliriġa işlitidıġan héçḳandaḳ [4]cabduḳ yaki birmu ulıġı yoḳ, özi bolsa emgekke yarımaydı- [5]ġan ademni guruppısıġa élışta Hemra'nıñ başḳa ġerizi bar [6]de, elvette", "guruppıdiki başḳılarnıñ menpeitini hurunġa [7]ḳurban ḳılıp bermekçi". Mana bundaḳ gepler guruppıdiki bezi [8]ezalarnı Hemra'nıñ adillıḳı toġrısıda ikkilendürüşke [9]başlıdı.

[10]Partiyiniñ rehberlikide déhḳanlarnıñ teşkilleştürüş ü- [11]çün tınmay işlevatḳan kadırlar Hemra başçılıḳ ḳılġan gurup- [12]pını kopiratıpḳa aylanduruşnı nışanlap terbiyilimekte idi. [13]Şunıñ üçün guruppa ezalırınıñ telim terbiye işlirini [14]başḳurup turġan yaş kadır teşvişlinişke başlıdı. Eslide [15]bu gep sözlerge Séyit Aḫun sevebçi boluvatattı. U bir [16]yaḳtın déhḳanlar arısıda yuḳırıḳıdek geplerni tarḳatsa, yene bir [17]yaḳtın kadırlarġa birni on ḳılıp körsitetti.

[18]Bu yıl [2]. aynıñ aḫırıda kün ıssıp yézınıñ koçılı- [19]rıda egiz éḳışḳa başlıdı. Ḳışıçe ḳarnıñ astıda yatḳan [20]yopurmaḳlar semrip almılıḳ baġlardın ḫuş puraḳ ḳozġalmaḳta. [21]Nemleşḳen mévilik dereḫlerniñ puraḳlırı bilen koçıdiki aḳ [22]téreklerniñ sus puraḳlırı arılışıp, yézınıñ havasıda [23]eceb yéḳımlıḳ puraḳ egip yüretti.

[24]Hemra ikki déhḳan bilen üç harvıda étızġa ḳıġ élıp [25]kétivatattı. Ular mehelliniñ çétige kelgende, Séyit'niñ [26]hoylısıdın ḳolıda türteklivalġan ḳeġez kötürüvalġan dombılaḳ [27]yüzlük bir yigit çıḳıp, Hemra'nıñ yénıġa ittik méñıp [28]keldi. Bu teşvişlinip ḳalġan yaş kadır Savutcan idi.

– [29]Hemra aka, ḳolıñız boşıġanda biz terepke barsıñız, **[23f]** [1]biraz söhbetleşsek, dédi Savutcan.

– [2]Boldı, söhbetlişeyli, dédi Hemra külüm- [3]sirep, bügün érıḳnıñ ḳırlırı éçılıpla ḳaldı, ḳarnıñ [4]cénımu az ḳalġan bolsa kérek. Harvıġa çıḳıñe, étızlarnı [5]körüp kéleyli.

[6]Savutcan ḳarşılıḳ ḳılmayla harvınıñ şotısıġa olturdı. [7]Harva mehellidin çıḳıp étız terepke buruldı. Aldıdiki [8]ikki harva ḫélı uzap ketkendin kéyin, keñ dalıdiki [9]kökirip suġa aylınışḳa az ḳalġan ḳar déñizini tamaşa ḳılıvat- [10]ḳan Savutcan Hemra'ġa ḳarımastınla söz başlıdı:

– [11]Ötken yıl hosulnı ḫélı obdan aldıñlar, emdi bu [12]yıl daimiy yıllıḳ hemkarlıḳ guruppısını téḫımu musteh- [13]kemlep, mol hosul élışta ülge bolsañlar nahayiti yaḫşı [14]bolattı da.

– [15]Elvette, dédi Hemra ḳarlıḳ yolda harvını küçep [16]tartıvatḳan atnıñ bocısını silkip, partiye bilen hökü- [17]met silerdek kadırlarnı çıḳırıp yardem bérivatsa, mol ho- [18]sul élış üçün bizmu pütün küçimiz bilen işleymiz [19]de, Savutcan.

– [20]Sizġu işleysiz, başḳılarçu?

– [21]Başḳılarmu işleydu.

– [22]Lékin, Metniyaz silerge ḳoşulġını yaḫşı bolmıdı- [23]ġandek turıdu.

– [24]Némışḳa, heyran bolup sorıdı Hemra.

– [25]U héç işḳa yarımaydıġan saḫtıpez bir adem iken.

[26]Hemra'nıñ bir ḳéşı kötürülüp, çırayı ciddiy tüs al- [27]dı. U adettikidin başḳıçe ahañda:

– [28]Metniyaz'ġa bergen bu bahayıñız ançe toġra bolmıdı, [29]dep béşını çayḳıdı, u barġanséri emgekte çénıḳıvatıdı- **[24f]** [1]ġu? Hazır unıñ néme işḳa yaravatḳanlıḳıġa ḳaraş kérek. [2]Heḳiḳeten saḫtıpez bolsa, ḳuruḳ rehmet üçünla işlimey [3]kişilerni aldap ketken bolattı de.

– [4]He, u sizgila şundaḳ körünse kérek, Hem- [5]raka, dep Savutcan yasıma sıpaylik bilen zañlıḳ arılaş [6]küldi.

– [7]Némige asaslınıp şundaḳ deysiz?

– [8]Ötken yazdın béri unıñ néme ḳılġanlıḳı hemmige [9]melumġu.

[10]Savutcan ictimaiy işlarda téḫi toluḳ çénıḳmıġanlıḳ- [11]tın bezi vaḳıtlarda kişilerge baha bérişte ve mesililerni [12]tehlil ḳılışta yéterlik ḫulase çıḳıralmay ḳalattı. Mana hazır- [13]mu Metniyaz toġrısıdiki mesilide üç kişi unıñ tesevvurıda [14]ḳandaḳ bahalarġa ige boluştı? Birinçidin, Séyit Aḫun Metniyaz'- [15]nıñ ḳılmışlırını tonuşturup hem unıñ daimiy yıllıḳ [16]hemkarlıḳ guruppısıġa ḳoşulġınıġa bolġan narazılıḳlarnı yet- [17]küzüp, semimiylik bilen guruppa menpeitini himaye ḳılı- [18]vatıdu. Hemra bolsa, Metniyaz'ni ġerezlik himaye ḳılıp, unı [19]yasap tonuşturup, köpçilikniñ menpeitini unıñġa ḳurban [20]ḳılıp bermekçi. Metniyaz özi bolsa, heḳiḳeten héç işḳa [21]yarımaydıġan saḫtıpez, teyyartap bir kişi. Bu ḫulasige munu [22]işlar delil bolġanıdı.

[23]Ötken yıl Metniyaz déhḳançılıḳ işliri üstide ikki [24]kemçilik ötküzdi. Biri, tériş, oruştımu yardem bolup [25]turġan ehvalda burunḳı boşañlıḳı bilen ḳıçını birmunçe zaye [26]ḳılıp yıġıvaldı. Bunı pütün kişi bilidu. İkkinçi, déhḳan- [27]lar çoñ üsteñni rémont ḳılışḳa mañġanda Metniyaz ḳamlaşmı- [28]ġan bir iş ḳılıp ḳoydı: aşlıḳlar yıġılıp bolup [29]érıḳ oymanlarnı sapsérıḳ ġazañ ḳaplıvalġan keç küzniñ **[25f]** [1]bir etigini yézılıḳ hökümetniñ başlıḳı mehellidiki pütün [2]déhḳanlarnı östeñ çépışḳa çaḳırdı. Şu küni Metniyaz'mu ket- [3]menni dolısıġa sélıp hemminiñ aldıda östeñ terepke kétip [4]barattı. U ḳedimini barġansérı çapsanlatıp köpçiliktin ḫé- [5]lı uzap ketti de, tam yaḳısıdiki pakar pakar ḳoyuḳ [6]ösken örük yaġaçlırı arısıġa möküvaldı. Arḳıda kélivat- [7]ḳanlar yüz ḳedemçe néridinla unıñ şaḫ arısıda kirpidek tügü- [8]lüp olturġınını körüp ḳélıştı. Unıñ bundaḳ oñay bayḳı- [9]lıp ḳélışınıñ sevebi: u örüklükke söñgüp kirivatḳanda [10]tikenlik şaḫlar tetür örüp ḳoyġan aḳ ḳoy térisidin tikil- [11]gen kona cuvısınıñ peşliri "mana Metniyaz meyerde" dep [12]körsitip turattı. Öziniñ ḳamlaşmıġan bu eḫmıḳane oyunı [13]östeñge mañġuçılar üçün ḫélı külke boldı.

– [14]Hey, meyerde sémizla bir ḳoy ölüp ḳaptıġu, dédi [15]keke saḳal Tömür Metniyaz'nıñ cuvısını körsitip. Köpçi- [16]lik külüşüp unıñ etrapıġa olaştı.

– [17]"Toptın ayrılġannı böre yer" bu hemrahlırıdın ḳaç- [18]ḳan ḳoy bolsa kérek. Biçarını birnéme boġup ḳoyuptu de.

– [19]Hay hay, toḫtañlar! Siler bunı ḳoy deysiler, [20]müriside ketmen turıdıġu bunıñ?

– [21]Déhḳançılıḳnı öginivalġan ḳoy bolsa kérek.

– [22]Hey, tirik iken, mıdırlavatıdu.

[23]Metniyaz tikenlik şaḫlardın aran ḳutulup, arḳısıçe [24]silcip çıḳıp ornıdın turdı.

– [25]Estaġpurulla, ġelite iş boldı de, möküvalsam [26]körüp ḳaldıñlar, dédi u ḫıcalet bolup, hiciyip yüzini [27]töven ḳarattı.

– [28]Eyib silide emes, ustam, dédi [29]Tömür, eyib mavu cuvıda. Cuva silini ḳoy süritide **[26f]** [1]puskaytıp körsitip ḳoymıġan bolsa, biz hergiz tapalmayt- [2]tuḳ. Ḫoş, bu néme ḳılġınlırı Metniyaz Aḫun?

– [3]Emdi emdi ḳızıḳçılıḳ bolsun dep… Rastını [4]éytḳanda, men eyiblik, dédi Metniyaz ḳol ḳoşturup.

[5]Bayatın béri yol boyıdiki tamġa yölinip olturup tamaşa [6]körüvatḳan Séyit Aḫun müşükniñkige oḫşaydıġan ötkür [7]közlirini oynıtıp, topnıñ aldıġa yorġılap ötüvaldı de:

– [8]He, tutuldı. Metniyaz'nıñ bu ḳılıḳı oyun emes [9]östeñge bérıştın ḳéçışken de, bu némidégen saḫtı- [10]pezlik he, mana ḳarañlar, dédi.

– [11]Şundaḳ héç ḳamlaşmıġan bir oy méñemge kirip [12]ḳaldı de, östeñge bérıştın ḳéçıp möküvaldım.

– [13]Emdi bunı néme ḳılış kérek, dédi Séyit Aḫun [14]Metniyaz terepke ḳolını sozup.

– [15]Musapirniñ küçükidek boynımızını égip turduḳ, [16]néme ḳılsañlar ıhtıyar silerde, dédi Metniyaz ḳol ḳoştu- [17]rup boynını egken halda.

– [18]Ḳénı ketmenni dolıġa alsıla, ustam, dédi [19]Tömür, musapirniñ küçükimu, böre talıvetken ḳoymu bolmı- [20]sıla, östeñ çépışta nemuniçi bolup, bu kemçilikni iş [21]bilen yusıla boldı. Biz silini çıñ çıñ ketmen çépıştın [22]başḳa nersige dalalet ḳılalmaymız.

[23]Şu çaġda Metniyaz köpçilik bilen östeñge bérıp, on [24]kün işlep kelgenidi. U nemuniçi bolarlıḳ işlimigen [25]bolsımu, ġeyret ḳılıp ottura hal emgek ḳılalaydıġan bir [26]kişi çapıdıġan ketmenni çaptı hem zembil kötürdi. Özimu [27]köpçilik bilen bille emgek ḳılışnıñ köñüllük ikenlikige [28]téḫımu ḳızıḳıp, éçılıp gepte ve ḳızıḳçılıḳta hemmini hey- [29]ran ḳaldurġanıdı.

[27f] [1]Metniyaz'nıñ ḳılmışlırı dep atalġan bu oyun çaḳçaḳlar [2]Séyit Aḫun'nıñ davrañ ḳılışıġa matériyal boldı. Bu matéri- [3]yalnı Savutcan'ġa köptürüp körsetkenidi. Séyit Aḫun'nıñ [4]bundaḳ ḳılıştiki meḳsiti muşu munasivet bilen Hemra'nıñ [5]guruppa ezalırınıñ içide küçiyip bérıvatḳan abruyınıñ [6]tesirini suslıtış idi. Hemra'nıñ adillıḳı Séyit Aḫun'ġa [7]ançe yaḳmayttı. Bolmısa Séyit adillıḳ togrısıda köp söz- [8]leyttimi?

[9]Bir ḳétımlıḳ mecliste Hemra:

– [10]Yoldaşlar! Biz burun déhḳançılıḳḳa işlitidıġan ulaġ [11]ve başḳa saymanlarnıñ nomurını (belgilengen heḳḳını démekçi) [12]oşuḳraḳ békitiptikenmiz. Emdi unı azraḳ çüşürüşimiz [13]kérek, dégende, Séyit kalpukliri titrep, ornıdın [14]çaçrap turdı de:

– [15]Bu ġelite gep! Ulaġ bolmısa yer ḳandaḳ heydilidu? [16]At harva bolmısa hemme nerse yötkelmey öz ornıda ḳélıver- [17]memdu? Mana, emdize hemme nersini hel ḳılıdıġan şundaḳ [18]küçniñ nomurı kémiyip ketse, kim béridu unı!? Ḳéni [19]şularsız déhḳançılıḳ ḳılıp béḳıñlarçu köreyli, dep or- [20]nıda olturuvaldı.

– [21]Ruḫsetmu? Ruḫsetmu? dep ikki üç kişi [22]ornıdın turġanıdı, Tömür alıḳını kérilgen ḳolılırını so- [23]zup, ularġa gep bermestinla sözlep ketti:

– [24]Toḫtap turuñlar, hey! Toḫtap turuñlar, men gep [25]ḳılay… hey Séyit gépiñçe ulaġ saymanlırı barlar- [26]nıñ aldıda başḳılar héçnémige erzimeydiken de, ḳéni sé- [27]niñ atlırıñ yer heydep, uruḳ çéçıp baḳsunçu, bizmu [28]köreyli!?

[29]Ruḫset sorıġanlardın biri:

– **[28f]** [1]Hebbelli, héçḳaçan at kalılar déhḳançılıḳ ḳılalı- [2]ġan emes, unı ademler ḳılġan, dédi.

– [3]Harvılar öz özidin ḳıġ toşup, baġ tartḳanmu [4]démemsen, dep ḳoşumçe ḳıldı yene biri.

[5]Hemra salmaḳlıḳ bilen ornıdın turup:

– [6]Mayaḳḳa ḳarañlar, orunsız talaş tatış ḳılġannıñ [7]paydısı yoḳ, dep hemmini aġzıġa ḳarıtıp sözini davam [8]ḳıldı, hemmini hel ḳılıdıġan nersiniñ adem ikenliki [9]rast, cabduḳsız yaki ulaġsızmu déhḳançılıḳ ḳılıp mol [10]hosul alġılı bolmaydıġanlıḳımu rast. Emma, bizniñ gépimiz [11]bu toġruluḳ emes. Bizniñ meḳsitimiz yalġuz ḳılalmaydıġan [12]işlarni hemmimiz teñ küç çıḳırıp orundap, yerdin köp- [13]rek hosul élıp köpçilikniñ turmuşını yaḫşılaş. Dé- [14]mek, başḳılar néme bolsa bolsun, peḳet mañıla bolsa boldı, [15]dep hemmimiz özimizniñla menpeitini ḳoġdaydıġan bolsaḳ, [16]ḳéni éytıñlarçu, birlişişniñ néme kériki? Şuña bir [17]birimizge yar yölek bolup, özara payda yetküzüşimiz ké- [18]rek. Ulaġ saymanlırı cıḳlar héçnémisi yoḳlarnıñ az [19]nomur élıvatḳanlıḳını étibarġa élışı kérek. Saymanlarnıñ [20]nomurını burunḳıdın kemrek ḳılsaḳ, saymını yoḳlarnıñ menpe- [21]itige étibar bergen bolımız, unıñ bilen köpçilikniñ men- [22]peiti teñşilidu. Şuña, hemmimiz bir pikirge kélişimiz [23]kérek.

[24]Mana şu mecliste déhḳançılıḳḳa işlitidıġan ulaġ ve say- [25]manlarnıñ nomurını kémeytişke hemmisi bir éġızdın razı [26]bolup, bu iş emelge aşurulġanıdı. Şunıñdın béri

Séyit [27]ikki at, bir öküz, bir harvısığa yölinivélip, azraḳ [28]emgek ḳılıp köprek hosulġa ige boluşnı özi ḫalığançe [29]toluḳ emelge aşuralmığanlıḳı hem Metniyaz'nı hemkarlıḳ gu-

[29f] [1]ruppısığa kirgüzgenliki üçün (u guruppığa héç nersisi [2]yoḳlar kirse, méni "ġacaydu" dep oylayttı) içide Hemra'ġa [3]ḫapa idi. Lékin, u munasivette çıraylıḳ yaġlıma sözler [4]bilen sırını sezdürmey, Hemra'ġa kadırlar arḳılıḳ zerbe [5]bermekçidi.

[6]İş Séyit Aḫun'nıñ oylığınıdek bolup çıḳmıdı.

[7]Hemra söhbet ötküzülgen künniñ etisi Savutcan'nı [8]Metniyaz'nıñ hoylısığa başlap bardı. Unıñ bir neççe yıldın [9]béri ögzisiz turġan dalını yépılıp, aldığa péşayvan yasal- [10]ġanıdı. Üstige lay sélınıp suvalmığan bolsımu, neççe [11]yıldın bérıḳı veyrane körünüşi özgirip, etiyaznıñ yıllıḳ [12]aptıpı çüşüp turġan péşayvan kişini özige tartıp turattı. [13]Şunıñdek bu öyniñ igisimu ḫélıla özgirip ḳaldı. U [14]bunıñdın ikki yıl avval etiyazlıḳ hazırḳı péşayvannıñ [15]ornıda dümbisini aptapḳa ḳaḳlap topıda yatattı yaki özıniñ [16]gépi boyçe "musapirniñ küçükidek béşını sañgilitip" [17]ḫıyal sürüp olturattı. Emdi ehval başḳıçe idi. Bu [18]yerge Savutcan bilen Hemra kirip kelgende, Metniyaz péşayvan- [19]da bendıñge minivélıp, liñgirçaḳ yasavatattı. Ḳozuḳta yéñi- [20]din yasap ésıp ḳoyġan cavenler, taḫtıvéşıda ḳatlap ḳoyulġan [21]bir neççe yéñidin yasalġan ve rémont ḳılınġan liñgirçaḳ turat- [22]tı. Bir çette Tömür bilen İzzetḫan talnıñ çıvıḳlırıdın [23]zembil toḳuvatattı. Ular zembil toḳuşnı téḫı tünügünle Met- [24]niyaz'dın ögengenidi. Şunıñ üçün ular ḳamlaşturalmığan [25]yerlirini "ustam, bunı ḳandaḳ ḳılımız" dep sorap turattı. [26]Ustam bolsa ḳılıvatkan işini taşlap aldırımay olturup, [27]ularġa körsitidu. Bunı yoşurup ḳoyuşnıñ héç kériki [28]yoḳki, zembil toḳuşnı öginivatḳan İzzetḫan'ġa hüner ögi- [29]tiş ustam üçün ḳandaḳ köñüllük ikenlikini silermu **[30f]** [1]bilisiler.

– [2]Mana bunı körüp ḳoyuñ, Savutcan, dédi Hemra [3]Tömür'niñ yénıdiki pütken zembilni yölep, emdi bikar [4]bolup ḳalġanlar keçkiçe tamġa yölinip olturmaydu, ḳoşumçe [5]işlep çıḳırışnı yolġa ḳoyuş üçün ustamdın paydılanmaḳçı- [6]mız.

[7]Savutcan zembilniñ ikki sépıdın tutup ḳarap:

– [8]Maymaḳraḳmu néme bu, dep külümsiridi.

– [9]Birinçi ḳétımḳı işimiz, ukam, dédi [10]Tömür, tünügün bunı toḳuymız dep keçkiçe hepilişip [11]aran şunçılik ḳılduḳ. Ḳénı bunı körüp béḳıñ, [12]ornıdın turup yérım toḳulġan zembilni Savutcan'ġa sundı.

– [13]He, bu ḫélı ḳamlışıptu. Bunı toḳuşnı kimdin ögi- [14]nivaldıñlar?

– [15]Mana ustımızmu yénımızda, dep Metniyaz'nı körset- [16]ti Tömür.

– [17]Bundaḳmu hünirim bar deñ ustam.

– [18]Bu hüner bolamdu? Toḳuġannı bir körgen adem ḳılıp [19]ketivéridu, dédi Metniyaz.

– [20]Elvette, bunı toḳuşmu hüner de, unı körüp [21]ögenmigen adem ḳılalmaydu.

– [22]Ustamnıñ içide hüner tola, Savutcan, dédi [23]Hemra, ustam bizge hünervençilikni ögitidu. Biz us- [24]tamġa déhḳançılıḳnı ögitimiz. Şundaḳ ḳılıp buġa, caven, [25]liñgirçaḳ üçün bazarġımu ḳatrımaymız de, u Metniyaz' [26]nıñ aldıdiki liñgirçaḳnı ḳolıġa élıp sözini davam ḳıldı.

– [27]Mana şu yasılıvatḳan nersiler köpçilikniñ otturıda işli- [28]tidıġan cabduḳlırı bolup ḳaldu.

[29]Savutcan Metniyaz'nıñ kéyinki işlirini obdanraḳ bil- **[31f]** [1]gendin kéyin, Séyit Aḫun'nıñ sözi bilen unı "héç işḳa [2]yarımas adem" dep ḫata ḫulase çıḳarġanlıḳıġa ıḳrar boldı; [3]Metniyaz'nıñ emgek ve rohiy cehetten ilgirilişige Hemra'[4]nıñ heḳiḳiy yardem ḳılıvatḳanlıḳını sezdi.

[5]Şunıñdın kéyin Savutcan cüret ḳılsa ḳolıdın iş [6]kélidiġan, lékin özini taşlıvetken, turmuşı ḳalaḳ bir [7]ademni emgek ḳaynımıġa tartıp kirip, çıdamlıḳ, işçanlar- [8]nıñ ḳatarıġa ḳoşuşnıñ yaḫşılıḳı toġrısıda déhḳanlarġa sözlep [9]bérişni oylıdı.

[10]Hemra guruppısı kopiratipḳa aylınıp, yene birḳançe déhḳan- [11]nı öz ḳoynıġa aldı. Emgek küçi ilgirikidin üç hessi- [12]din köprek aştı. Yer ulaġ ve cabduḳlarmu yéterlik deri- [13]cide köpeydi. Bir neççe iş hayvını, ikki dane soḳa, bir [14]dane orma maşinısı ve bir neççe uşşaḳ. Cabduḳ birdinla köp- [15]çilikniñ ortaḳ mülki bolup ḳaldı.

[16]Hemra'nıñ teşebbusı bilen uyuşturulġan ḳoşumçe iş- [17]lep çıḳırış guruppısı Metniyaz'nıñ ustıkarlıḳı bilen boş [18]vaḳıtlardın paydılınıp, buġa, caven, kendir arġamça, zem- [19]bil, sévetḳe oḫşaş nersilerdin ḫélı nurġun işlep çı- [20]ḳardı.

[21]Hazır bolsa, ellik emgek küçidin teşkillengen bu [22]kopiratip ezalırı déhḳançılıḳnı keñ kölemde élıp bérıp [23]yazıçe yétiştürgen aşlıḳlırını yıġışturuvélış üçün [24]hemmisi birlikte hösnige tolup taşḳan keñ ve güzel étız- [25]lırınıñ baġrıġa toplaştı.

[26]Bu kopiratipniñ asası bolġan Hemra guruppısı mol [27]hosul élışta her yılı arḳıġa çékinmestin ülge bolup [28]kelgini üçün, kopiratipniñ namı "Alġa" boldı, köpçilik- **[32f]** [1]niñ maḳullışı bilen Hemra mudır bolup saylandı.

[2]Rayonluḳ partiye komitéti Hemra'nıñ ictimaiy heriket- [3]lerde çenıḳḳanlıḳını, unıñ herbir işta adil ve omumnıñ [4]menpeitige can köyer ikenlikini étibarġa alġanıdı. Hazır [5]bolsa Hemra partiye ezası. U yézıdiki partiye yaçéykisi ve [6]kadırlar bilen zıç

munasivette bolup, “Alġa” kopiratipini [7]namıġa layıḳ téḫımu alġa basturuş yolıda aktip işlimekte.

[8]Metniyaz’mu “Alġa” kopiratipniñ közge körünerlik eza- [9]lırıdın biri bolup ḳaldı. Unıñ siler körüp ötken burun- [10]ḳı veyrane turmuşı pütünley özgirip ketti. U ötken yıl [11]hemkarlıḳ guruppısıda aldırımay işlisimu, aḫırġıçe çı- [12]dam bilen resmiy bir kişilik emgekke ḳatnaştı. Közde [13]déhḳançılıḳ ve ḳoşumçe işligen nersiliridin ḫélı nurġun [14]mehsulat aldı.

[15]Metniyaz’nıñ éytip tügetküsiz yene bir ḫuşallıḳı bar, [16]u bolsımu İzzetḫan bilen turmuş ḳurup, muradıġa yetti. [17]Şunıñ bilen u ḫotunluḳ ve balılıḳ bolup, beḫtlik aile [18]lezzitini tétıdu. Hazır unıñ yénıda bille emgek ḳılıvatḳan [19]köyümçan ḫotunı, aldıda “dada, dada” dep yügürüp yürgen [20]tılı tatlıḳ bodruḳḳına oġlı Erkincan bar.

[21]Hélıḳı bizge tonuş bolġan öyniñ tamlırı süttek aḳar- [22]tılġan. Ḳazan béşı bolsa, sarġuç séġız lay bilen sılıḳ [23]ḳılıp suvalġan. İzzetḫan’nıñ buyrutmısı bilen Metniyaz ö- [24]zi térek yaġıçıdın sıpta ḳılıp yasıġan karıvatnıñ astıġa [25]tor tutulġan aḳ çayşap yépılġan bolup, yuḳırıḳı çétide [26]ikki dane aḳ yastuḳ kéliştürüp tızıp ḳoyuluptu. Ustam- [27]nıñ ḳalaymıḳan cabduḳlırı yaġaç sanduḳlarġa ḳaçılınıp, dalan- [28]dın özige tégişlik orun aptu. Oyuḳtiki kozılar, ḳozuḳ- [29]tiki çömüçler ve öyniñ başḳa közge körünerlik cahazılırı- **[33f]** [1]nıñ pakiz, çıraylıḳ tertipte turuşı bu öyni başḳurup, [2]bésıḳturup turġuçı ayalnıñ işçan ve seremcanlıḳını kör- [3]sitip turattı.

[4]Metniyaz ḳıça tergen yılı ussuzluḳḳa çıdımay sayısıda [5]yatḳan yoġan ücme derıḫınıñ yénıda hazır söletlik ikki [6]barañ ḳed kötürüptu, ikki barañnıñ etrapıda menpu ḫéne [7]cüḫar ve mizi güller evcige kélip, tekşi çıraylıḳ éçı- [8]lıp kétiptu.

[9]“Alġa” kopiratipniñ ezalırı yasıġan bu barañlar aldıġa [10]kélip etrapḳa ḳarap baḳsıñız. Köz yétim yerlergiçe sozul- [11]ġan pelekler arısıda ḫuddı otlavatḳan ḳoynıñ ḳozılırıdek [12]körüngen ḳoġun, tavuz, kavılarnı, otyaşlıḳtiki apḳur çi- [13]nidek yoġınıġan ḳıpḳızıl pemidorlarnı, tekşi ösken piyaz- [14]larnı, barañda ziççide sañgilişip turġan ḳapaḳ ve etraptiki [15]tavlınıp turġan çıraylıḳ güllerni körüp, kişiniñ zoḳı [16]tolup taşıdu.

[17]Ene, avu étızlarda bolsa kopiratipniñ mol hosulluḳ [18]buġdaylırı çanaḳlırını kérişip, burutlırını dordaytḳan halda [19]başlırını kötürüşelmey égilip turuşıdu. Şamal bolsa [20]ularnı ırġıtıp başlırını bir birige tegküzidu. Ular şu [21]tapta ḫuddı: “He, ezimetler, bizni béḳıp östürgüçe nur- [22]ġun ecır siñdürüñlar! Şunıñġa layıḳ bizmu toluḳ muradımız- [23]ġa yettuḳ. Emdi bizni çapsanraḳ öyüñlerge eketmemsiler” [24]dep pıçırlışıvatḳandek tuyulattı.

[25]Şunıñ üçün bügün “Alġa” kopiratipniñ ezalırı hem- [26]midin burun pütün küçini uyuşturup emgek ḳaynımıġa [27]çüşkenidi. Ular kün taza ḳızıġan çaġda aram élıp [28]ḳoġun tavuz yéyiş üçün ücme sayısı ve barañlarġa kéliva- [29]tıdu.

[34f] [1]Bu barañlarnı yasaşta ve vayıġa yetken aşlıḳlarnı yétiştü- [2]rüşte Metniyaz’nıñmu hessisi bar. Şunıñ üçün umu köpçi- [3]lik bilen bille işçençilik halda barañlıḳnıñ aldıġa kélip [4]toḫtıtıdı.

[5]Barañnıñ içide bir neççe ayal çaḳçaḳ ḳılışıp, külü- [6]şüp ḳoġun yéyişivatattı. İzzetḫan barañdın yérım ḳoġunnı [7]kötürüp Metniyaz’nıñ aldıġa çıḳtı.

– [8]Manı yep baḳsıla! Eceb tatlıḳ ḳoġunken, dédi [9]u ḳoġunnı tılıp.

[10]Metniyaz navat reñ süyi téşıp turġan göşlük ḳoġunnı [11]yevétip:

– [12]Ḳandaḳ ḳoġunken, ḳandeḳ, dédi.

[13]Barañnıñ içidiki ḫotunlardın biri:

– [14]Şérinniñ ḳolı tegken de, ustam, dep bularġa [15]añlatmastın çaḳçaḳ kılıġanıdı, hemmisi paraḳlap külüvetti.

– [16]Néme boldı bular? Ḳın ḳınıġa patmay ḳaptıġu, [17]dédi Metniyaz barañ terepke ḳarap.

[18]İzzetḫan başḳılarnıñ özige ġayıvane çaḳçaḳ ḳılıvatḳanlı- [19]ḳını sézip:

– [20]Hey, eşede bir torġay sayravatıdu, dédi de, [21]bérıp ücme tüvide olturdı. Şu çaġda ḳoġunluḳtın bir soy- [22]mını kötürüp üç töt bala bilen “apa”, “dada” dep çuḳan [23]sélıp Erkin çépıp keldi.

[24]Bu ata ana ve bala üçi ücme sayısıda bir birige [25]ḳarap olturuşup, hélıḳı navat reñ süyi éḳıp turıdıġan [26]eceb şérin “abınavat”nıñ yene birini yéyişip ussuzluḳı- [27]nı ḳanduruştı.

[1g] [1]GUMAN

[2]Külkiniñ sevebliri nahayiti tola. Mesilen, kişiler [3]ḫuşal boluşsa külidu; zoḳ eylisimu külidu, heyran ḳal- [4]sımu, meġrurlansımu külidu, zañlıḳ ḳılıpmu, tene ḳılıpmu, [5]ḫuşamet ḳılıpmu, éçınıpmu külidu. Bezide şundaḳ ehvallar [6]bolıduki, ḫıcalet bolsımu külidu, ḫıcalet ḳılsımu küli- [7]du, erzimes işlar üçün orunsız ve orunluḳ külidiġan [8]kişilermu bar. Yene aptapperesttek boynını çüştin avval [9]başḳa yaḳḳa, çüştin kéyin başḳa yaḳḳa mulayım egken halda [10]külüvérip vaḳıtnı çaġ ötküzidiġanlarmu bar… Külmeydıġan [11]adem kem yaki undaḳ ademni héç yerdin tapalmaymız.

[12]Kimniñ néme sevebtin külgenlikini bilivélış tuyġun [13]kişilerge asandek körünidi. Lékin, bezi keypiyatlarda u- [14]larmu azġışıp ḳalsa kérek, bunı tövende silerge hékaye [15]ḳılıp bermekçi bolġan ikki külke toġrısıda nahayiti tuyġun- [16]luḳ bilen çıḳırılġan ḫulasıdın bayḳıvalımız.

[17]Keç saet altılerde üstelniñ ikki terepidiki orun- [18]duḳta er ḫotun ikkisi ḳarımuḳarşı olturuşup tamaḳ [19]yéyişivatattı. Bular bir éġızmu söz ḳılışmay hem bir [20]birige ḳarımay leñmenni teḫsidin tartıp élıp aġzıġa sélı- [21]şattı. Alımcan arılap çokını silkip silkip çöpni [22]séyi bilen arılaşturup ḳoyattı. Mesture bolsa, unıñ bu [23]herikitidin ḳandaḳtur bir hapalıḳı barlıḳını, şunıñ üçün [24]zerde ḳılıvatḳanlıḳını sézip, üç barmıḳı bilen çımdap aġ- [25]zıġa salġan aşnı iştihasızlıḳ bilen éġır çaynayttı. Bu [26]cımcıtlıḳ, bu sözleşmeslik başlanġınıġa muşu turḳıda top- **[2g]** [1]toġra bir kéçe kündüz bolġanıdı.

[2]Oçuḳ çıray geplişip, külüşüp yürgen yéḳın kişi- [3]siniñ ḳuduḳḳa çüşüp ketken taştek cımcıt bolup ḳélıp, [4]ün çıḳarmay yürüşi köñülge ġeşlik salıdıġanlıḳı- [5]nı Mesture tuncı ḳétım çoñḳur süküt içide sezmekte.

[6]U Alımcan'nıñ köñli ḳalġudek néme iş ḳılġanlıḳını [7]oylap zadı tapalmayttı: "Ülüşkün men unı oynışıp itti- [8]rivetken, tünügün ḳolumdın çine çüşüp kétip sunup [9]ketti. He rast, etigen çaynı vaḳtıda ḳaynıtıp bérelmi- [10]dim, ḫızmetke sel kéçikip ḳaldı. Yaḳ, bunıñġımu munçe [11]ḫapa bolup ketmes, etimalım ḳopalraḳ bir gep ḳıldımmikin. [12]Héç esliyelmeymenġu, nahayiti népiz de, bu…"

[13]Türlük ḫıyallar bilen unıñ béşı ḳattı. Aḫır Alımcan'[14]nıñ özidin soraşḳa toġra keldi:

– [15]Bölekçıla tutulup kettiñizġu, néme boldı sizge?

[16]Alımcan cavab bérişniñ ornığa Mesture'ge yer astıdın [17]ḳarap:

– [18]Hım hım, dédi de, soğuḳ külümsiridi. [19]Unıñ ḳısḳıraḳ ḳaşlırı bir birige yéḳınlışıp, ḳarçığı- [20]nıñ közlirige oḫşaş ötkür közliri yaltırığanıdı, so- [21]zunçaḳ yüzi sürlük tüs aldı.

[22]Mesture déríziniñ havareñ perdisige sancıp ḳoyulġan [23]ḳızıl tavar gülge, kéyin öyniñ buluñıdiki üç burceklik [24]üstelçe üstidiki süret ve atkritkilarġa ḳarap uluġ [25]kiçik tındı. U nersiler bunıñdın on töt ay avvalḳı [26]toynıñ şérin ḫatırılırını eslitip turattı. Atkritkiler [27]Mesture'niñ dostlırı terepidin unıñ turmuşını tebriklep [28]teḳdim ḳılınġan, ularġa Alımcan bilen Mesture'niñ turmuşı- [29]nıñ meñgü beḫtliñ boluşı, ikkisiniñ daim ḫuşal **[3g]** [1]ḫuram ötüşi, bir birige bolġan heḳiḳiy muhebbetliriniñ [2]güllep yaşnışı toġrısıda tilekdaşlıḳ ve dostluḳ işençler [3]yézılġanıdı.

– [4]Tünügün keçḳurun bizniñ işik aldıda turġan kim [5]u, dep sorıdı Alımcan Mesture'ge yirginçlik ḳarap.

[6]Tuyuḳsız soralġan bu soaldın Mesture sel hoduḳupraḳ [7]cavab berdi:

– [8]He, u Toḫtı.

– [9]Sen unıñ bilen nede tonuşup ḳalġan?

– [10]Burun bir mektepte oḳup yettinçi sınıpnı bille [11]tügetken biz.

– [12]Biz, dep tekrarlıdı Alımcan tene bilen, [13]şunıñ üçün gülḳeḳeliriniñ éçılıp kétiptiken de.

– [14]Viyey devatḳan gépini. Savaḳdaşlar bir biri bilen [15]gepleşmemdu?!

– [16]Ayrılmas dostlar elvette geplişidu, külüşidu, [17]şérin söhbet ḳuruş üçün eplik caymu tépışıdu.

– [18]Bu néme dégen gépiñiz, men héç çüşenmidimġu?

– [19]Men çüşinimen.

– [20]Némini?

– [21]Bir biriniñ közlirige ḳarap külüşlirini! [22]Aşıḳ meşuḳlarnı!

[23]Bu sözler Mesture'niñ köñlige neşterdek sancılıdı. U- [24]nıñ kötüreñgü köksi yuḳırı töven bolup yüzige ḳan [25]yügürüşke başlıdı. Tamıḳığa birnerse turup ḳalġandek bolup [26]avazı sel titrep:

– [27]Viyey tova, ademniñ çışığa tegmisiñizçu, dédi.

– [28]Hım, çışığa tégptimişmen téӈı, unıñ közиniñ [29]içige ķarap külüşniñ sevebi néme? Bunı men yaӈşı bilimen. **[4g]** [1]Bir biriniñ camalığa ķarap külüşkendikin, elvette çatıķı [2]bar de.

– [3]Sizçe, bir birige ķarap külgenler er ayalnıñ [4]çatıķı bar iken de, mavu tétıķsız gepke ķarañ.

[5]Alımcan'nıñ reñgi tatırıp ketti. U ġezep uçķundap [6]turġan közlirini Mesture'ge tikip:

– [7]Tétıķsızmış! Hiyliger, uyalmas, devatķan sözini [8]ķara, dédi.

[9]Mesture néme déyişni bilelmey ķaldı. Unıñ démi içi- [10]ge çüşüp, bezgiki tutķan kişidek titrep, bérıp karıvatķa [11]özini taşlıdı de, ikki alıķını bilen yüzini mehkem [12]yépıp yığlaşķa başlıdı.

[13]Alımcan işikni aççıķı bilen ķattıķ yaptı de, koçı- [14]ġa çıķıp negidur ketti. İşikniñ taķ ķılġan avazı Mestu- [15]re'niñ yürikige ӈencer bolup sancıldı ve böşüktiki üç [16]aylıķ bovaķnımu oyġıtıvetti. Emdi balınıñ yığısı Mesture'- [17]niñ yığısını yeñdi. U balısını émitivatķanda, uzun kir- [18]piklik ķapķara közliride egip toӈtap ķalġan aӈırķı yaş [19]tamçılırı bovaķnıñ yüzige témıp çüşti.

[20]U balını tevritip olturup Alımcan'nıñ özi bilen bol- [21]ġan bezibir munasivetlirini esleşke kirişti.

[22]Bular öy oçaķlıķ bolup etimalım beş alte ayġıçı- [23]mikin, Alımcan Mesture'ni "siz" dep yürdi. Eslide A- [24]lımcan'nıñ çırayı dégendek kélişken bolmısımu, gep sözi [25]cayıda, edeplik, hörmetçan yigit idi, ӈususen u ayal- [26]larnıñ aldıda ķoynıñ ķozısıdek mulayım, ӈuşhuy bolup [27]kétetti. Uruş talaş ķılmastın inaķ turmuş keçüridi- [28]ġan oķutķuçı ailiside ӈuş muamililik, aķ köñül bo- [29]lup ösken Mesture'ge Alımcan'nıñ micezi yaķķanıdı.

[5g] [1]Turmuş ķurġandın kéyin, bara bara néme bolup kétip [2]barıdu he? "Hiyliger" bu Mesture üçün yat ve naheķ [3]gep. U dostlırı arısıda rast sözlüklüki bilen hörmetke [4]ige emesmidi. U héçkimni tıllap baķmığan, şunıñ üçün- [5]mu Mesture'ge héçkimmu haķaretlik söz ķılmığan. Emdi [6]bolsa Toӈtı'nı, burunķı savaķdışını işik aldıda uçrı- [7]tıp ķélıp, unıñ bilen külüşüp oçuķ çıray gepleşkini [8]üçünla Alımcan'dın añlığan haķaretlik söz köñlige nahayiti [9]ķattıķ tegkenidi.

[10]Her halda muşu munasivet bilen Mesture Alımcan'nıñ [11]kündeşlik ḳılıdıġan micezini payḳap ḳaldı. Eslide bunı [12]ḫélı burunla séziş mumkin idi. Lékin, Mesture'niñ sad- [13]da, tüz köñli unı bügünkidek ḳattıḳ toḳunuş bolmıġuçe [14]bahalıyalmıġanıdı. Bolmısa mundaḳ işlarmu bolup ötken [15]idiġu.

[16]Yamġur yéġıp yollar sel patḳaḳ bolup ḳalġan bir küni [17]keçḳurun dervaza éçılġandek ḳıldı, lékin öyge ḫélı vaḳıt- [18]ḳıçe héç kişi kirmidi.

[19]Mesture ḳarap baḳay dep çıḳsa, Alımcan yerge égişip [20]birnersige sınçılap ḳaravétıptu.

– [21]Yerniñ astıdiki altunnı körüp ḳaldıñızmu néme, [22]dep çaḳçaḳ ḳılıp küldi Mesture.

[23]Alımcan yüzide peyda bolġan ḫıcıllıḳ alametlirini külke [24]bilen yoşurup:

– [25]He, he, altun bu yerde néme ḳılıdu? Ġelite bir [26]canıvar… dédi de, öyge kirip ketti. Mesture unıñ [27]tekşürgen yérige ḳaraġanıdı, héçḳandaḳ canıvarnı ve unıñ [28]izinimu körmidi. U yerde canıvarnıñ izi emes, baya [29]ḫémirturuç sorap kirgen ḳoşna ayalnıñ ḳoñaltuḳ kalıçı- **[6g]** [1]nıñ izi turattı.

[2]Yene künlerniñ biride Mesture anısınıñ öyige bérıp [3]keçḳurun saet toḳḳuzlarda öyige ḳayttı. Héç kişi yoḳ [4]ḳarañġu koçıda kélivatḳanda térekniñ arḳısıdın bir kişi- [5]niñ atḳan çalmısı aldıġa çüşti. Mesture'niñ boyı bir [6]şürkündi de, gep ḳılmay öz yolıġa kétiverdi. Hayal [7]ḳalmay yene arısıdın bir kişiniñ huşḳıtḳan avazı añlandı. [8]Mesture birer mestniñ özige çaḳçaḳ ḳılıvatḳanlıḳını sézip, [9]ünçıḳmay aldıġa ḳarap yügürdi. Lékin, tuyuḳsızla bir külke [10]unı yügürüştin toḫtattı. U özige tonuş bolġan külkini [11]tuyup ḳalġanıdı. Mesture yéñilmidi. Unıñ aldıġa Alımcan [12]ḫuşal keypiyatta keldi.

– [13]Bu néme ḳılġınıñız, dédi Mesture sel térikip.

– [14]Ḳızıḳçılıḳ bolsun dep, dédi Alımcan. Mesture'- [15]niñ ḳorḳup yügürgini unı tuyuḳsızla küldürüvetkenidi.

[16]Eger iş undaḳ bolmıġanda, Alımcan özini aşkara [17]ḳılattımu, ya öyge barġanda Mesture'ni gepke sélıp çékıp [18]baḳattımu, her halda unıñ bundaḳ avare bolup yürüştiki oyı [19]bizge ḳarañġu idi.

[20]Lékin, unıñ bu ḫuş çaḳçaḳ oyunı köñüllük bolmıġan- [21]lıḳtınmıkin, yene azraḳ ḫıcalet bolġandek külümsirigini [22]melum bolup ḳaldı.

[23]Yene bir küni Alımcan birnersige heyran bolup Mesture'- [24]din ġelite soal sorığanıdı. U çüş vaḳtıda karıvatta purli- [25]şip turġan pey yastuḳnı körüp ḳélıp:

– [26]Bu yerge yastuḳ ḳoyulup ḳaptığu, dédi.

– [27]Baya balını yatḳuzup ḳoyġanıdım, dep cavab berdi [28]Mesture.

– [29]Muştek balımu şunçe yoġan yastuḳta yatamdu?

– **[7g]** [1]Yastuḳıñızını balıñızdın ayavatamsız? Démek, balıdın [2]yastuḳ etivaraḳ iken de, sizge.

– [3]Yaḳ…

– [4]Emise bu néme dégiñiz?

– [5]Balınıñ boynı aġrıp kétemdikin deymen de, [6]Alımcan'nıñ yüzidiki heyranlıḳ alamiti emdi sus ḫıcalet [7]külkisi astıda ḳaldı.

[8]Mana emdi bu munasivetlerniñ sırı Mesture'niñ aldıda [9]nahayiti roşen éçıldı.

[10]Unıñ oḳuşını davam ḳıldurup yuḳırıraḳ bilim élış [11]yaki birer orunda cemiyet üçün ḫızmet ḳılış teleplirini [12]Alımcan'nıñ türlük bahaniler bilen arḳıġa sürüp kelgenliki- [13]niñmu şu sır bilen baġlıḳ ikenliki melum boldı.

[14]Alımcan'nıñ orunsız gumanları bilen ḳılıp yürgen [15]külkilik işliri Mesture'niñ oġısını ḳaynıyışḳa başlıdı. [16]"Burunġu bu ehvalnı sezmiginim üçün ünçıḳmaptımen. Bü- [17]gün unıñ bilen némışḳa oçuḳ gepleşmey ḳaldım he". U [18]téḫıçıla tartınçaḳlıḳ ḳılıp yürgenliki ve kişiler bilen [19]talaş tartış bolup ḳalsa, gep tépıp berelmey ḳélışını [20]oylap, öz özidin rencidi. Emdi u özi üçün haḳaret [21]hésablınıdıġan gumanḫorluḳ toġrısıda Alımcan bilen heḳ da- [22]dıġa yetküçe sözlişişni ḳarar ḳıldı.

[23]Mesture pikir ḳılıştın toḫtap béşını kötürgenidi, [24]ḳulaḳlırı guñuldap, yüriki sıḳıldı. U bérıp dérizini [25]éçış bilen teñ keç küzniñ muzdek şamılı yüzige uruldı. [26]U salḳın havadın ḳarnı köksi tolġuçe sümürüp éġır bir [27]tındı de, koçıdiki dereḫlerniñ tekşi uçlırıġa, kéyin [28]oçuḳ havadiki san sanaḳsız yultuzlarġa ḳarıdı.

[29]Yultuzlarnıñ beziliri Mesture'ge oḫşaş çıraylıḳ i- **[8g]** [1]di. Ularmu uzun uzun nur kirpiklirini çımıldıtıp [2]Mesture'ge külümsirep ḳarap turuşattı. Unıñ yadıġa Alımcan [3]bilen yéñi tonuşḳan çaġlardiki Alımcan'nıñ "Çaçlırıñız ḳun- [4]duz, közliriñiz ḫuddı külüp turġan yultuz " dep özini [5]erkiletken sözliri keldi.

[6]Mesture yénikleşkendek bolup külümsiridi. “U muşu [7]çağqıçe nede yüridığandu” dep oylıdı de, etrapqa ensirep [8]nezer saldı.

[9]Vaqıt saet on ikkige yéqınlışıp qaldı. Héçqayaqtın [10]ademniñ avazı añlanmaydı. Peqet yıraqlarda qavığan itlarnıñ [11]boğuq, sus avazlırı ve yéqın etraptiki itlarnıñ aççıq [12]hem bom avazlırıla kéçiniñ köñülge bolğan éğır bésımını [13]tevretkendek bolattı.

[14]Kulubqa bérıp oyun körgendin kéyin, Alımcanıñ köñ- [15]li kötürülüp aççıqınıñ esirimu qalmıdı. Şunıñ üçün u [16]yénıda bille kélivatqan qızğa güldek éçılıp sılık ve mula- [17]yımlıq bilen sözlep kélivatattı.

– [18]Avazıñız némidégen çıraylıq, naŋşıñızını añlap ö- [19]zümni yoqıtıp qoyayla dep qaldım.

– [20]Viyey, aşuruvettiñiz Alımcan aka, dédi qız [21]ŋıcalet arılaş ŋuşal bolup.

– [22]Mana mana, işenmeysiz, dédi Alımcan qızınıñ [23]közige menilik qarap rastını éytsam, bügün sehnide [24]şundaq yéqımlıq ve tesirlik naŋşa éyttiñizki, ŋuddı yüri- [25]kimni suğuruvalğandek boldıñızğu.

[26]“Hım, indekke keldiñğu” dep oylıdı Alımcan. Lé- **[9g]** [1]kin, qız öz talantınıñ maŋtaşqa sazaver bolğanlıqı bilen [2]mest idi. U Alımcan maŋtığançilik séhirlik naŋşa éy- [3]talmısımu, her halda otturahal yéqımlıq avazğa ige idi. [4]Bıraq u téŋı avaznı qandaq işitişni ve naŋşa qaidiliri- [5]nimu yaŋşı bilmeytti. U artis boluşnı çın köñlidin [6]arzu qılıp, melum bir heveskarlar tiyatır senet kuruju- [7]kığa qatnışıp yüretti. Qız méñıştın toŋtap:

– [8]Sizniñ ŋélı ditiñiz barğu Alımcan aka! Rastını [9]éytıña, men artis bolalaymenmu, dédi.

– [10]Elvette bolısız, şunçe yéqımlıq avazıñız bilen siz [11]artis bolmısıñız, kim bolıdu emdi? Siz naŋşıñızınıñ [12]bügün qandaq alqışlanğanlıqını bilgensiz. Némidégen küçlük [13]urulğan çavaklar, kulub lerzige kélip titrep ketti. Menmu [14]qollırım qıpqızıl bolup ketquçe çavak çaldım. Köpçilikke [15]yarığandikin, boldı de.

– [16]Hemişe undaq bolıvermes.

– [17]Adem dégen özıniñ talantığa işinişi kérek. Siz [18]talantlıq hem şundaq çıraylıq. Sehnige acayıp yarışıdıken- [19]siz. Men bügün taza diqket qılıp turdum. Siz sehniniñ [20]aldığa şundaq kélip, qeddiñizni toğrılap zalğa bir qarıvıdı- [21]ñız, ŋuddı sehnide bir top qızılgül éçılğandek bolup [22]ketti.

[23]Alımcan'nıñ şérin şeker sözler bilen maḫtaşlırı [24]heveskar ḳızınıñ köñlini taġdek östüretti. U öz [25]özidin memnun bolup: "Başḳılarmu méniñ talantımġa Alımcan'- [26]dek toġra bana berse bolmamdu, ular mana bu yéri kemçilik [27]mana u yéri kemçilik, déyişip ademge rohiy zerbe bérişi- [28]du", dep oylıdı. Şérin sözler unıñ béşını aylandurġan [29]bolsa kérek, işikniñ aldıdın ḫélı yerġiçe ötüp [30]kétiptu.

– **[10g]** [1]Viyey, bizniñ öy arḳımızda ḳaptıġu, dédi he- [2]veskar ḳız, ḫoş Alımcan aka, men öyge ḳaytay.

[3]U Alımcan'ġa minnetdarlıḳ bildürgen ḳıyapette ḳarap yéḳım- [4]lıḳ külüp, ḫoşlışış üçün ḳolını uzattı. Alımcan [5]unıñ ḳolını ḳoyup bermestin, köziniñ içige ḳarap tu- [6]rup:

– [7]Némançe aldıraysız, dédi de, ḳolını tartıp [8]ḳızını ḳoçaḳlımaḳçı boldı. Ḳız ḳolını silkip tartıvaldı. [9]Unıñ közidin ġezep uçḳunlırı çaçrap ketti. Emdi unıñ [10]yüzide héçḳandaḳ külkiniñ alametliri ḳalmıġanıdı.

– [11]Bu néme ḳılġanıñız?! Men sizni öz akamdek körüp- [12]timen.

– [13]Néme boldu emdi, muhebbetḳu.

– [14]Muhebbet imiş! Uyalmay dégen sözini.

[15]Alımcan eyibni heveskarnıñ özige yüklemekçi bolup, [16]ḫıcalet arılaş pes avazda:

– [17]Emise öziñiz némışḳa ademge ḳarap külüvérisiz, [18]dédi.

– [19]Sizge ḳarap külgenla kişiniñ başḳa ġerizi [20]bolıdiken hiyliger adem ikensiz, dédi heveskar [21]ḳız çalvaḳap burulup öyi terepke téz téz yürüp ketti.

– [22]Alımcan emdi külke toġrısıda ikkilinip ḳaldı. U- [23]nıñ "ayallar külgen çaġda közige ḳarapla ularnıñ ḳandaḳ ġeri- [24]zi barlıḳını bilivalımen" dep maḫtınıdıġan evliyalıḳ kara- [25]miti aşkara bolup ḳaldı.

[26]Bügün Mesture bilen heveskar ḳız meslihetlişi- [27]valġandek, Alımcan'nıñ er ayallarnıñ bir birige ḳarap [28]külüşliri toġrısıdiki ḳarışıġa ikkilisi oḫşaş reddiye [29]berdi. Unıñ Mesture'ge naheḳ ḳılġan "hiyliger", "uyal- **[11g]** [1]may" dégen haḳaretlik sözliri mana emdi heḳlıḳ revişte [2]heveskar ḳız teripidin özige yandurup bérildi.

[3]Alımcan öyge mulayım ḳıyapette külümsirep kirip kel- [4]di. Mesture'mu unıñ çırayıġa ḳarap külüp ḳoydı. U külüm- [5]sireşlerge pervasızlıḳ bilen ḳarısıñız er ḫotun ikki- [6]siniñ aççıḳı tarḳap, eplişip ḳalġanlıḳını bayḳaysız. Eger [7]ötkür közler ularnıñ

héssiyatığıçe diḳḳet ḳılıp ḳarısa, [8]Mesture'niñ külkisi mesḫırını, Alımcan'nıñ külkisini bolsa [9]ḫıcaletçilikni ipade ḳılattı.

DİZİN

abınavat Bal gibi, çok tatlı olan.
a.+nıñ 34f/26
[=1]

Abral Doğu Türkistan'ın kuzeyında bulunan dağın ismi.
A. 15e/15, 15e/16
[=2]

abru (<Far. āb-rū) İtibar, saygınlık.
a.+yı 16e/02
a.+yınıñ 27f/05
[=2]

acayıp (<Ar. acāʿib) Acayip, garip, tuhaf.
a. 2b/27, 3b/01, 6b/04, 6b/17, 9g/18, 12f/12
[=6]

acızlıḳ Acizlik, güçsüzlük.
a. ḳıl- 7b/14
[=1]

acrat- Ayırmak.
a.-ıp (acrıtıp) 2e/12
[=1]

acrı- Ayrılmak, kurtulmak.
a.-maḳ 1b/13
a.-p (acrap ket-) 1e/20
[=2]

acrıtıval- Ayırmak, ayırıp kendinde bulundurmak.
a.-ıp (acrıtıvélıp) 3e/05
a.-ışı (acrıtıvélışı) 6f/28
a.-ış (acrıtıvélış üçün) 19f/11
[=3]

acrıtıvalal- Ayırabilmek.
a.-mıdım 6a/14
[=1]

aç Aç, tok olmayan.
a. 1b/26, 3b/09, 3d/17, 4a/21, 4e/25, 7a/02
a. halda 22e/19
a. iken 1d/02
a. köz Aç gözlü, doymayan. 2b/10, 21e/10
[=10]

aç- 1. Açmak, bir şeyi kapalı durumdan kurtarmak.
a.- (!) 3a/19
a.-ıp (éçıp) 8b/05, 16f/28, 23e/20
a.-ıp (éçıp baḳ-) 23e/03
a.-ıptu (éçıptu de) 3d/11
a.-ış (éçış bilen teñ Açar açmaz, açmasıyla beraber) 7g/25
a.-mıġılı 22e/23
a.-tı 3a/24
2. Gerçeği ortaya çıkartmak.
a.-ıp (éçıp) 8b/01
3. Güler yüzle karşılamak.
a.-maydu 20e/23
[=11]

açа Çatal.
a. 8b/09
a.+sıġa (açısıġa) 6b/23

aççıḳ 1. Acı, tatlının karşıtı.
a. 4f/04, 8e/22
2. Sert, keskin, hoş olmayan.
a. 1c/19, 2a/05, 5e/17, 7e/20, 17e/04, 8g/11, 16f/14, 17f/03, 22e/12, 23e/28
3. Öfke, kızgınlık.
a.+ı 3c/15, 3c/23
a.+ı bilen 4g/13
a.+ı kel- 2f/21
a.+ı tarḳı- 11g/06
a.+ıġa 3c/20
a.+ınıñ 8g/15
[=19]

aççıḳ çüçük Çoban salatası.
a. 1ç/16
[=1]

açlıḳ Aç olma durumu, kıtlık, yoksulluk.
a.+ıda 20e/04
a.+tın 5e/29
[=2]

ada İş sonu.
a. tap- Sona ermek. 21e/07
[=1]

adaş Dost, arkadaş.
a. 4a/04, 4a/06, 5a/30
a. dep 7a/18
[=4]

adavet (<Ar. adāvat) Kin, nefret.
a.+ı (adavıtı) 4ç/25
[=1]

addiy (<Ar. ʿādī) Basit, sade.
a. 24e/11
[=1]

adem (<Ar. ādam) İnsan, adam.

a. 1c/06, 1e/13, 1g/11, 2a/28, 2b/09, 3a/03, 3a/09, 3a/11, 3b/14, 3e/17, 3e/18, 4ç/02, 5e/11, 6e/18, 8e/19, 8e/29, 9g/17, 10e/09, 15f/05, 16e/16, 19e/15, 20e/19, 30f/18, 30f/21
a. bilen 20e/13
a.+de 14f/26
a.+dek 9e/18
a. dep 31f/02
a.+ge 1b/19, 3ç/20, 7e/05, 7e/21, 9g/27, 10g/17, 16e/20
a.+i (adımı bolsa) 1e/14
a. idi 7f/03
a. iken 10g/20, 23f/25
a. ikenlik 5e/23, 28f/08
a.+ler 1b/04, 3e/21, 4e/09, 7e/19, 8e/17, 16e/29, 17e/15, 18e/02, 18e/04, 23e/08, 28f/02
a.+ler bolsa 16e/21
a.+ler idi 18e/02
a.+lerge 2b/09
a.+lergimu 18e/18
a.+lermiduḳ 20e/16
a.+lerni 1c/25, 24e/03
a.+lerniñ 3e/29, 10f/22, 16e/23, 16e/24, 17e/02, 17e/05, 17e/17
a.+mu emes 20e/20
a.+ni 1g/11, 3a/23, 3b/27, 4e/27, 22f/05, 31f/07
a.+niñ 3b/24, 3ç/14, 3g/27, 4e/24, 8g/10, 23e/01
[=79]

ademgerçilik İnsanlık.
a.+mu 18e/24
[=1]

ademzat (<Far. ādam-zād) İnsanoğlu.
a. 3b/02
[=1]

adetlen- Alışmak.
a.-migen 16f/27
[=1]

adette Genellikle.
a. 1f/06
a.+tiki 18e/23
a.+kidin (adettikidin) 17f/09, 23f/27
[=4]

adil (<Ar. ādil) Adil, adaletle iş gören.
a. 5a/02, 32f/03
a. bol- 21f/19
[=3]

adillıḳ Adillik.
a. 27f/07
a.+ı 22f/08, 27f/06
[=3]

aġrı- Ağrımak, acı hissetmek.
a.-ġandın kéyin 7e/14, 17f/22
a.-p 2b/06
a.-p ket- 7g/05
a.-şınımu 2a/12
a.-vatamdu 5b/01
a.-ydikina 17f/18
a.-ydu 16e/26
[=8]

aġrıḳ Acı, ağrı.
a. 8e/02, 8e/05
a.+ını 8e/06
[=3]

aġrıt- Acıtmak.
a.-ıdu 20e/18
köñül aġrıt- 20e/18
[=1]

aġrıvélış Hastalanıverme durumu.
a. 21f/12
[=1]

ah (Ünlem) Öfke, kızgınlık duygusunu ifade eder.
a. 3d/13
[=1]

ahañ (<Far. āhank) Ahenk, uyum.
a. bilen 8f/22
a.+da 23f/27
[=2]

aḫır (<Ar. āhir) Son, nihayet.
a. 2d/16, 2g/13, 4a/14, 5b/26, 6a/06, 6a/15, 7a/14, 7b/12, 8b/07, 13f/10, 16f/15, 17e/12, 17f/27
a.+ġıçe 32f/11
a.+ı 4e/20
a.+ıda 22f/18
a.+ıġıçe 5f/27
[=17]

aḫırḳı Sonuncu, sona ait olan.
a. 4g/18, 6a/29, 6b/16, 18e/27
[=4]

aḫun (<Far. āḫūn) Din adamı, molla.

a. 22f/15, 24f/14, 26f/02, 26f/06, 26f/13
a.+dın 18f/22
a.+ġa 19f/04, 27f/06
a. idi 18f/16
a.+nıñ 19f/01, 27f/02, 27f/03, 29f/06, 31f/01
[=14]

aile (<Ar. āʾila) Aile.
a. 18f/21, 22e/10, 32f/17
a.+de (ailide) 9e/04
a.+din (ailidin) 18f/20
a.+ge 8e/19
a.+liridiki (aililiridiki) 11f/04
a.+side (ailiside) 4g/28
a.+sidek (ailisidek) 22e/10
a.+sidiki (ailisidiki) 12f/16
[=10]

ailivi (<Ar. āʾilavī) Aileye ait.
a. 18f/29
[=1]

aḳ Beyaz.
a. 3a/26, 3d/07, 4g/28, 9f/25, 11e/03, 19e/07, 22e/04, 22f/21, 25f/10, 32f/25, 32f/26
a. bolsa 4f/12
a.+ını (éḳını) 10e/02
[=13]

aḳ- Akmak, sıvı maddeler için bir yerden başka yere doğru gitmek.
a.-attı 17f/24
a.-ıp (éḳıp) 6f/16
a.-ıp (éḳıp çüş-) 17e/14, 17f/26
a.-ıp (éḳıp tur-) 34f/25
a.-ışḳa (éḳışḳa başlı-) 22f/19
a.-ıvatḳan (éḳıvatḳan) 3f/04
a.-maḳta 17f/03
[=8]

aka Ağabey, yaşça büyük erkek kardeş (Yaşça büyük erkelere saygı ifadesi olarak da kullanılır).
a. 8g/20, 9g/08, 10g/02, 17e/23, 18e/17, 20e/08, 22f/29
a.+mdek 10g/11
a.+sıġa (akısıġa) 11f/18
a.+sınıñ (akısınıñ) 23e/21
a.+siniñkige (akisiniñkige) 11f/21
[=11]

aḳar- Beyazlamak.
a.-dı 8a/07
a.-ġan 3d/07
[=2]

aḳartıl- Beyaza boyalmak.
a.-ġan 32f/21
[=1]

Aḳsu Doğu Türkistan şehri. Tarım havzasının kuzey kenarında, Tanrı dağlarının eteklerinde, tarihi İpek Yolu üzerine bulunan önemli bir yerleşim merkezi.
a.+dın 4ç/04
[=1]

aktip (<Rus. aktiv) Etkin, canlı, hareketli.
a. 32f/07
[=1]

al- 1. Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, koparmak, çekip çıkarmak, kesmek.
a.-dı 13f/01, 17f/20
a.-dım de 11e/27
a.-duḳ de 21e/24
a.-ıp (élıp) 1g/20, 6f/13, 7a/19, 13f/11, 17f/07, 22f/24, 30f/26
a.-ıp (élıp bar-) 4a/21, 21f/22, 23e/23, 31f/22
a.-ıp (élıp bérıl- İş vs. için yürütülmek) 21f/19
a.-ıp (élıp çıḳ-) 3c/14, 3d/19, 4b/07, 4b/09
a.-ıp (élıp ḳaç-) 15e/13
a.-ıp (élıp kel-) 3d/21, 12f/26, 14f/03
a.-ıp (élıp ket-) 1f/23, 11f/06, 12e/11
a.-ıp (élıp kéliş-) 3d/02
a.-ıp (élıp kétil-) 2a/25
a.-ıp (élıp méñiş-) 23e/10
a.-ıvatḳanda (élıvatḳanda) 13f/21
a.-ıvetken (élıvetken) 9e/14
a.-sıla 26f/18
2. Kabul etmek, edinmek.
a.- (!) 11f/20
a.-dı 24e/12, 31f/11, 32f/14
a.-dıñlar 23f/11
a.-ġan 9f/20, 24e/03
a.-ġanıdı 32f/04

a.-ġılı 28f/10
a.-ıdıġan 5e/07
a.-ıdıkin 4e/13
a.-ıdu 2e/23, 5f/04
a.-ıp (élıp) 3ç/21, 9f/03, 12f/21, 21f/25, 28f/13
a.-ıp (élıp bol-) 20f/27
a.-ıptu (aptu) 32f/28
a.-ış (élış) 1ç/10, 16f/04, 18f/06, 21f/18, 7g/10, 21f/20
a.-ış (élış üçün) 1e/13, 23f/18
a.-ışta (élışta) 22f/05, 23f/13, 31f/27
a.-ışı (élışı kérek) 28f/19
a.-ıvatḳanlıḳını (élıvatḳanlıḳını) 28f/19
a.-maḳ 2e/09, 2e/09
a.-sa 2e/19, 3e/01
a.-saḳ 1a/20
a.-sam 2ç/02
a.-sañ 5e/07
a.-sımu bol- 2e/19
3. (Nefes, tat vs. için) Algılamak, hissetmek.
a.-attı 18f/17
a.-dı 6b/19, 7b/11
a.-dı de 14e/14
a.-ġandek bol- 2e/06
a.-ıdıġan 3f/22
a.-ıdıken 3d/04
a.-ıdu 5e/29
a.-ıp (élıp) 3d/20, 6b/15, 16f/10, 22e/08, 33f/27
a.-ışḳa (élışḳa) 2ç/12
4. Belirgin bir şekle girmek, mahiyet kazanmak.
a.-dı 2g/21, 8f/26, 23f/26
a.-ġanıdı 1a/12
5. Satın almak.
a.-ıdıġan 8f/23
a.-ıp (élıp) 9f/03, 9f/05, 13f/18
a.-ıp (élıp bol-) 16e/10
aram al- 33f/27
dem al- 6b/19, 14e/14
éġır al- 5e/29
étibarġa al- 1a/20, 32f/04
hever al- 3f/22
ḳarşı al- 12f/21
mezze al- 18f/17
nepes al- 3d/04, 6b/15, 7b/11
orun al- 24e/12
tartıp al- 1g/20
tüs al- 1a/12, 2g/21, 8f/26, 23f/26
[=89]

ala Alaca, aynı renkten olmayan.
a. 9e/22, 11e/27
[=2]

alahazel (<Ar. al-ḥazar) Şaşma ifadesi.
a. 2d/15
[=1]

alahide Özel,ayrı.
a. 10e/17
[=1]

alal- 1. Kaldırabilmek.
a.-mıġanlıḳıdın 17f/17
2.Elde edebilmek.
a.-mısam 1ç/24
belini alal- 17f/17
mensep alal- 1ç/24
[=2]

alamet (<Ar. ʿalāmat) Belirti, işaret.
a.+i (alamiti) 7g/06, 13e/04
a.+liri 10g/10
a.+lirini 5g/23
[=4]

alay- Sert bakmak.
a.-dı 2c/22
a.-ıp (alıyıp) 2c/23
[=2]

ald Ön, ön taraf.
a.+ı 1c/09, 11e/02
a.+ı keyni 8b/15
a.+ıda 3ç/08, 3g/04, 4g/26, 5g/06, 7g/08, 8e/09, 8f/08, 11f/07, 13f/08, 19e/07, 23e/13, 25f/03, 27f/26, 32f/19
a.+ıdın 2a/21, 9g/29
a.+ıdiki 2e/16, 6a/18, 6f/11, 16f/08, 23f/07, 30f/26
a.+ıġa 2c/26, 3a/05, 4e/23, 6a/17, 6f/02, 6g/05, 6g/09, 6g/11, 9g/20, 11e/23, 11e/28, 11f/23, 12e/14, 12e/17, 18e/20, 19e/10, 19e/13, 19f/14, 23e/20, 26f/07, 29f/09, 33f/09, 34f/03, 34f/07
a.+ığıraḳ 7f/01
a.+ımdiki 11e/14
a.+ımġa 18e/13, 21e/01

a.+ımġa çüş- 20e/11
a.+ımızda idi 14e/13
a.+ımızġa 10e/06, 14e/20
a.+ıñdiki 8a/03
[=58]

aldı- Kandırmak, yalan söylemek.
a.-p (aldap ket-) 24f/03
[=1]

aldıraş Acil, aceleye gelen.
a. 6f/10, 17e/23
[=2]

aldıraşlıḳ Acelecilik.
a. bilen 3a/13
[=1]

aldırı- Acele etmek.
a.-may 2c/12, 29f/26, 32f/11
a.-p (aldırap) 4c/12, 16e/14
a.-p (aldırap ket-) 16e/22
a.-vatıdu (aldıravatıdu) 17f/01
a.-ysız (aldıraysız) 10g/07
[=8]

aldur- (Saç için) Kısaltmak.
a.-ġuçınıñ 6f/15
2. Dinlendirmek, dinlenmesini sağlamak.
a.-may 10e/26
çaç aldur- Saç kestirmek. **6f/15**
dem aldur- Dinlendirmek10e/26
[=2]

alġa İleri, ileriye doğru.
a. 31f/28, 32f/06, 32f/08, 33f/09, 33f/25
a. basturuş 32f/07
[=6]

alıḳan El ayası, avuç.
a.+ı (alıḳını) 27f/22
a.+ı (alıḳını bilen) 4g/11, 9f/10, 12f/02
a.+ıda (alıḳınıda) 8f/17
a.+ıġa (alıḳınıġa) 12f/11
[=6]

Alimcan "Guman" hikâyesinde şahıs adı. Mesture'nin kocası.
A. 1g/21, 2g/16, 3g/05, 3g/12, 4g/13, 4g/23, 5g/19, 5g/23, 6g/11, 6g/14, 6g/16, 6g/23, 8g/20, 8g/22, 8g/26, 9g/02, 9g/08, 10g/02, 10g/04, 10g/15, 10g/22, 11g/03
A. bilen 2g/28, 7g/21, 8g/02
A.+dek 9g/25
A.+dın 5g/08
A.+ġa 10g/03
A.+ıñ 8g/14
A.+nıñ 2g/06, 2g/13, 4g/05, 4g/20, 4g/23, 4g/29, 5g/10, 7g/06, 7g/12, 7g/14, 8g/03, 9g/23, 10g/27, 11g/08
[=43]

alḳışlan- Alkışlanmak.
a.-ġanlıḳını 9g/12
[=1]

allıḳaçan Çoktan.
a. 16f/21, 17f/12, 19e/01
[=3]

allıḳandaḳ Nasıl olduğu belli olmayan, herhangi bir.
a. 3e/05
[=1]

allıḳayaḳ Neresi olduğu belli olmayan, herhangi bir yer.
a.+larġa 15e/13
[=1]

alma Elma.
a. 4b/03, 4b/11, 4b/16, 4f/04, 5b/13
a.+ñını 4b/17
a.+sı (almısı) 4b/10
a. tüvi 3b/23
a. üsti 4b/07, 4b/09
[=10]

almılıḳ Elmalık, elma yetişen bağ.
a. 22f/20
[=1]

alte Altı.
a. 2ç/08, 2e/04, 3f/09, 4b/11, 4e/18, 4f/04, 4g/22, 6a/21, 6f/03, 14f/02, 18f/21
a. miñ toḳḳuz yüz ḳırıḳ alte 1c/02
a.+lerde (altılerde) 1g/17
[=13]

altun Altın.
a. 2ç/10, 3b/01, 4ç/07, 4e/08, 5g/25, 6b/11
a.+dek 1f/09, 3e/26, 10f/17
a.+nı 5g/21
[=10]

alvan yasaḳ Haraç, zorla alınan para.
a. 21e/10
[=1]

alvañ Vergi.
a.+larnı 21e/06
[=1]
alvastı Cadı, büyücü.
a. dep 8e/14
a. kepe 22e/02
a. kepeliri 22e/11
a. kepisi 6e/19
a.+nıñ 6e/07
[=5]
amraḳ Sevgili.
a. 3f/13, 13f/29
a.+ım (amrıḳım) 4e/08
[=3]
ana Anne.
a. 7a/22, 7a/24, 7e/04, 8a/03, 8a/09, 8a/17, 8a/21, 8a/26, 34f/24
a. dep 3b/26
a.+lırımu (anılırımu) 8e/05
a.+m 1a/03
a.+mdın 23e/28
a.+mızdın 7a/17
a.+ñnıñ 20e/09
a.+sı (anısı) 3f/12, 12e/16, 13e/21, 13f/12, 14f/02, 15e/01
a.+sıdın (anısıdın) 8a/24, 14e/08, 22e/18
a.+sıġa (anısıġa) 1a/05, 9e/07, 12e/11
a.+sını (anısını) 3f/11
a.+sınıñ (anısınıñ) 6g/02, 13f/26
[=30]
anar Nar.
a.+dek 11f/22
[=1]
ançe Çok, birçok, o kadar.
a. 5a/18, 5f/09, 5f/10, 6ç/01, 7a/17, 7a/18, 14f/06, 15e/04, 15f/27, 16e/05, 20f/03, 23f/28, 27f/07
[=13]
anda sanda Zaman zaman, bazen.
a. 5f/27, 24e/08
[=2]
anılıḳ Annelik.
a. méhri 7a/26
[=1]
añlan- Duyulmak, işitilmek.
a.-dı 6g/07
a.-ıp (añlınıp tur-) 3a/18, 4e/03, 9e/24
a.-ıvatḳan (añlınıvatḳan) 2a/04
a.-maydı 8g/10
[=6]
añlat- Duyurmak, işittirmek.
a.-ay (añlıtay) 16e/15
a.-mastın 4c/01, 34f/15
[=3]
añlı- Duymak, işitmek.
a.-dım 1d/06
a.-dıñ 21e/09
a.-ġan 1b/02, 5g/08
a.-ġanıdı 7e/09
a.-ġanıdım 21e/27
a.-p (añlap) 6a/02, 7b/21, 8g/18
a.-ptikensen (añlaptikensen de) 10e/14
a.-ş (añlaş) 15e/14
a.-vatḳan (añlavatḳan) 14e/18
a.-ydıġan (añlaydıġan) 18e/04
[=13]
añlıtal- Duyurabilmek, işittirebilmek.
a.-may 4a/14
[=1]
apa Anne.
a. 34f/22
a.+m 23e/22
a.+ñġa 13f/17
[=3]
apaḳ Bembeyaz.
a. 10e/27
[=1]
apar- Götürmek.
a.-ıp (apırıp) 5b/14
a.-ıp (apırıp ber-) 7a/30, 12f/06, 12f/10
[=4]
apet (<Ar. āfat) Afet, yıkım.
a.+lirige 4a/22
[=1]
apḳur Büyük kase.
a. 33f/12
[=1]
aptap (<Far. āf-tāb) Güneş.
a. 1f/03, 15f/22
a.+ı (aptıpı) 29f/12
a.+ḳa 14f/26, 15f/04, 29f/15
a.+ta 2e/07, 3e/25, 3f/09, 8f/25, 10f/17, 15f/28

a.+tın 2f/01, 10f/13
[=14]

aptapperes Tutumsuz, durum ve çıkara göre yön değiştiren.
a.+tek 1g/08
[=1]

ara I Ara, iki şey arasında bulunan yer.
a. 4e/17
a.+diki (arıdiki) 19f/21
a.+nı (arını) 3e/08
a.+sı (arısıda) 7b/12
a.+sıda (arısıda) 1d/13, 3a/09, 5g/03, 13e/18, 22f/16, 25f/07, 33f/11
a.+sıdan (arısıdan) 9e/20
a.+sıdın (arısıdın) 6f/13, 6g/07, 11e/06, 11e/19, 24e/11
a.+sıġa (arısıġa) 2a/12, 25f/06
[=19]

ara II Yaba, harman savurmakta kullanılan çatal biçiminde tarım aracı.
a. tut- 1e/14
a.+nı (arını) 5e/11
a.+nıñ (arınıñ) 1e/15
[=3]

aram (<Far. ārām) Dinlenme.
a. al- 2e/06, 16f/10, 22e/08, 33f/27
a. ber- 2f/28, 21e/14
a. élıval- 5e/06
[=7]

aran Zor, güç.
a. 1f/21, 3c/14, 3d/02, 3d/20, 10e/09, 25f/23, 30f/11
a. aran 13f/23
[=8]

arduḳ *bk.* artuḳ.
a. 6b/16
[=1]

arġamça Halat, urgan.
a. 19f/21, 31f/18
a.+da (arġamçı.da) 19f/20
a.+ġa (arġamçıġa) 21f/03
a.+larnı (arġamçılarnı) 19f/22
[=5]

arılap Ara sıra.
a. 1g/21, 10f/23, 11e/25
[=3]

arılaş Karışık.
a. 8g/21, 10f/09, 10g/16, 24f/05
[=4]

arılaş- Karışmak, karışık duruma gelmek.
a.-ıp (arılışıp) 2b/09, 4f/16, 22f/22
a.-ıp (arılışıp ket-) 10e/10
a.-mıġan 2d/06
[=5]

arılaştur- Karıştırmak, karışık duruma getirmek.
a.-up 20f/14
a.-up ḳoy- 1g/22
[=2]

arılı- Arasından geçmek.
a.-p 11e/24
[=1]

arḳa Arka, arka taraf.
a.+da (arḳıda) 25f/06
a.+ġa (arḳıġa) 5b/11, 7e/23, 7g/12, 12e/28, 17e/22, 17e/25, 31f/27
a.+lıḳ (arḳılıḳ) 29f/04
a.+mġa 12e/24, 19e/19
a.+mızda (arḳımızda) 10g/01
a.+sıçe (arḳısıçe) 25f/23
a.+sıda (arḳısıda) 12e/04, 16e/05
a.+sıdın (arḳısıdın) 2c/28, 6g/04, 8e/27
a.+sıdın (arḳısıdın bolsa) 23e/15
a.+sıġa (arḳısıġa) 2c/22, 2c/24, 2c/29, 4b/10, 4b/18, 5b/06, 5b/13, 11e/24, 19e/27, 23e/20
a.+sıġa (arkısıġa) 2c/14
[=30]

arḳılıḳ Üzerinden, vasıtası ile.
a. 29f/04

arḳanlı- İple, halatla bağlımak.
a.-p (arḳanlap ḳoy-) 1f/20
[=1]

arman (<Far. armān) Arzu, istek
a.+larġa 4e/10
[=1]

arpa Arpa.
a. 2e/24
[=1]

art- Yüklemek.
a.-ıp 7a/04
a.-ıp ḳoy- 2b/11

[=2]

artis (<Rus. artist) Sanatçı.
a. 9g/09, 9g/11
a. bol- 9g/05
[=3]

artuḳ Fazla, çok. *Krş.* arduḳ.
a. 3b/19, 5e/09, 7b/09, 7f/03, 12e/24, 15e/26, 18f/15
[=7]

arzu (<Far. ārzū) Arzu, hayal.
a. 4e/10, 13e/09
a. ḳıl- 4ç/16, 4e/16, 9g/06
a.+lar 14e/12
a.+lar bilen 8a/11
[=7]

as- Asmak.
a.-ıp (ésıp ḳoy-) 7a/26, 29f/20
[=2]

asan (<Far. āsān) Kolay, basit.
a. 1ç/15, 9f/27, 15f/27
a.+dek 1g/13
[=4]

asas (<Ar. asās) Temel, esas.
a.+ı 31f/26
a.+ta 21f/17
[=2]

asaslan- Temele, esasa dayanmak.
a.-ıp (asaslınıp) 24f/07
[=1]

asman (<Far. āsmān) Gökyüzü.
a. 2b/28
a.+ġa 3e/28, 6b/21, 9e/19
a.+ġıçe 2a/01
a.+ıda (asmınıda) 1a/26
a.+ınıñ (asmınınıñ) 1c/03
[=7]

asrı- Korumak, beslemek.
a.-p (asrap) 1e/11
[=1]

ast Alt, taban.
a.+ıda 1ç/25, 6b/11, 7g/07, 22f/19
a.+ıdın 2g/16
a.+ıdiki 5g/21, 7a/19
a.+ıġa 1a/15, 8f/20, 12f/17, 32f/24
[=11]

asta (<Far. āhasta) Sakin, yavaş.
a. 2e/05, 4b/22, 4c/08, 5a/14, 6ç/04, 10f/06, 10f/15, 11f/17, 12f/02, 17f/29, 23e/03, 23e/05
a. asta 2b/12, 7e/23
[=14]

aş Aş, yemek.
a. 12f/17, 13f/09
a.+ı (éşı) 14f/16
a.+nı 1g/25
[=4]

aş- Aşmak.
a.-amdu 2e/29
a.-ıp (éşıp) 10f/10
a.-maydıġan 21e/04
a.-maydu 2e/29
a.-tı 5b/25, 31f/12
[=6]

aşıḳ (<Ar. ʿāşiḳ) Aşık.
a. 3b/21, 3g/22, 5b/24, 6b/09, 6b/14, 7b/15
a. bol- 2b/24
a.+ı 7b/19
[=8]

aşkara (<Far. āşikār) Açık, belli.
a. 3a/18
a. bol- 10g/25
a. ḳıl- 6g/16
[=3]

aşlıḳ Tahıl, hububat, ekin.
a.+ını 20f/28
a.+lar 1f/21, 24f/28
a.+larnı 34f/01
a.+lırını 20f/26, 31f/23
a.+nı 15f/18
[=7]

aşpuzul Lokanta, yemekhane.
a.+da 2c/11
a.+dın 1c/05
a.+nıñ 2c/13
[=3]

aşu Şu, işte şu.
a. 1b/14, 4e/12, 8b/03, 11f/13
[=4]

aşur- Abartmak.
a.-uvettiñiz 8g/20
[=1]

aşural- Gerçekleştirebilmek.
a.-mıġanlıḳı 28f/29
emelge aşural- Gerçekleştirmek 28f/29

[=1]

aşurul- Gerçekleştirilmek.
a.-ġanıdı 28f/26
emelge aşurul- 28f/26
[=1]

aşvaḳtı Öğle yemeği zamanı.
a. bilen 16e/15, 23e/09
[=2]

at I Ad, isim.
a.+ını (étını) 1c/08, 2c/08
a.+ıñız (étıñız) 1c/15
a.+nıñ 4f/10
[=5]

at II At, binek hayvan.
a. 1f/20, 2e/04, 3f/23, 4ç/07, 4ç/11, 4e/19, 7e/28, 9e/23, 10e/05, 16e/17, 18e/08, 18e/13, 21e/02, 27f/16, 28f/01, 28f/27
a. baḳ- 15e/07
a. bolsa 3e/07
a.+ı (étı) 17e/12
a.+ım (étım) 18f/13
a.+ımnıñ (étımnıñ) 17e/20, 18e/14
a.+ını (étını) 17e/11
a.+ıñ (étıñ) 18e/13
a.+lar 16e/20, 16e/27
a.+lırı 12f/23
a.+lırıñ 27f/27
a.+nıñ 2e/02, 3e/06, 17e/24, 23f/16
a.+tınmu 18e/21
[=32]

at- 1. Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak.
a.-ıp (étıp) 6e/06
a.-ḳan 3ç/09, 6g/05
a.-ḳanıdı 3e/06
a.-ḳanıdım 11e/28, 12e/01
a.-tı 6b/25
2. Vurmak, ateş etmek.
a.-ıp (étıp taşlı- Vurmak) 3c/26
a.-tı 3c/28
3. Sabah olmak.
a.-ḳuçe 7e/15, 15e/17
oḳ at- 3c/28
tañ at- 7e/15, 15e/17
[=11]

ata I Baba.
a. 1b/11, 3b/28, 7a/17, 8e/05, 14f/04, 15e/01, 34f/24
a.+dınmu (atıdınmu) 18e/21
a.+sınıñ (atısınıñ) 20e/16
[=9]

ata II (<Ar. atā) Hediye, armağan.
a. ḳıl- 20f/17
[=1]

atal- Adlanmak.
a.-ġan 27f/01
[=1]

atayıten Özel olarak, mahsus.
a. 20e/22
[=1]

atı- Ad takmak, isimlendirek.
a.-yttı (atayttı) 18f/25
[=1]

atkritka (<Rus. atkritka) Tebrik kartı.
a.+larġa (atkritkilarġa) 2g/24
a.+ler (atkritkiler) 2g/26
[=2]

atlı- Atlamak.
a.-p (atlap) 11e/04
[=1]

atlıḳ At üzerinde bulunan kişi.
a. 16e/18
a.+larnıñ 16e/23
[=2]

avaḳ puşḳaḳ Çok zayıf. *Krş.* Puşḳaḳ.
a. 22e/16
[=1]

avare (<Far. āvāra) Zahmet, meşakkat, sersemlik.
a. bol- 6g/18, 18e/08
a. ḳıl- 10f/04
[=3]

avaylı- Dikkat etmek, özen göstermek.
a.-p (avaylap) 6e/17, 21e/24
[=2]

avaz (<Far. āvāz) Ses.
a. 2a/17, 6b/09
a. bilen 7b/01, 10e/01, 22e/24
a.+da 10g/16
a.+ġa 9g/03
a.+ı 1e/19, 3a/18, 3ç/09, 3g/26, 4g/14, 6g/07, 7e/09, 8g/10, 15e/12, 19e/03
a.+ıñız 8g/18
a.+ıñız bilen 9g/10
a.+lar 2f/01, 3e/12, 21e/21

a.+lırı 8g/11
a.+lırıla 8g/12
a.+lırını 1f/21, 15e/14, 19f/25
a.+mu 2f/04
a.+nı 9g/04
[=29]

avu O, işte o.
a. 3f/26, 19f/12, 33f/17
[=3]

avval Ar. Evvel, önce.
a. 1g/08, 2c/18, 6f/12, 9f/07, 18f/13, 18f/28, 20e/01, 29f/14
a.+ı (avvılı) 16e/13
a.+ḳı 2g/25
[=10]

ay 1. Yer yuvarlağının uydusu, kamer.
a. 9e/21, 19e/01
a.+nıñ 19f/07
2. Yılın on iki bölümünden her biri.
a. 1ç/21, 2ç/08, 2g/25, 5b/24, 6f/03
a.+da 12f/03, 12f/04
a.+dek 7a/05
a.+dın béri 7a/06
a.+ġıçımikin 4g/22
a.+lap 15f/08, 23e/17
a.+lap aylap 4b/02
a.+lırı 15e/28
a.+mu ay 1ç/21
a.+nıñ 22f/18
[=19]

ayaġ Ayak.
a. 5f/02, 23e/18
a. astı ḳıl- Yerle bir etmek 4a/29
a.+ıdın (ayıġıdın) 8e/10
[=4]

ayaġlaş- Bitmek, sona ermek.
a.-ḳuçe 17e/23
[=1]

ayal (<Ar. ʿayāl) Kadın.
a. 34f/05
a.+lar 10g/23
a.+larnıñ 4g/25, 10g/27, 21f/15
a.+nıñ 4g/03, 5g/29, 33f/02
[=8]

aydıñ Aydınlık, ışıklı.
a. 15e/08, 15f/25, 15f/25, 18f/08
[=4]

ayġıda Sonunda.
a. 4e/16
[=1]

ayhay (Ünlem) Ayhay, şaşkınlık ve sevinç ifade etmek için kullanılır.
a. 8b/13
[=1]

ayı- 1. Dikkatli kullanmak.
a.-p (ayap) 6e/10, 21f/14
2. Esirgemek, kıskanmak.
a.-may 1ç/11, 5ç/26
a.-vatamsız (ayavatamsız) 7g/01
[=5]

aylan- Dönmek, dönüşmek.
a.-attı (aylınattı) 4e/21
a.-dı 3ç/03, 21f/24
a.-diki 3ç/17
a.-ġanlıḳı üçün 3ç/20
a.-ıp (aylınıp) 2a/01, 7f/17, 14e/02, 31f/10
a.-ışḳa (aylınışḳa) 23f/09
a.-ıvatḳan (aylınıvatḳan) 1f/18
a.-maḳta 7e/20
a.-saḳ 4e/20
[=13]

aylandur- Döndürmek, dönüştürmek, çevirmek.
a.-ġan bolsa 9g/28
a.-up ḳoy- 1ç/08
a.-uşnı 22f/12
a.-uvetti 17e/25
béşını aylandur- 9g/28
[=4]

aylıḳ Aylık, …aydan beri var olan.
a. 4g/16, 14f/02
[=2]

aylınıver- Sürekli dönmek.
a.-iş (aylınıvériş) 1e/19
[=1]

aynı- Olgunlaşmak.
a.-p 9f/22
[=1]

ayrı- Ayırmak.
a.-ymız 2e/13, 2e/16
[=2]

ayrıl- Ayrılmak.
a.-dım 18e/21
a.-duḳ 4e/06
a.-ġan 22e/19, 23e/28

a.-ġanlırı 24e/05
a.-ġannı 25f/17
a.-mas 3g/16
[=7]

az Az, fazlanın karşıtı.
a. 2d/09, 4ç/29, 4e/06, 5f/17, 10f/07, 10f/23, 13f/23, 16e/01, 23f/04, 28f/18
a. dep 2f/27
a. iken 7b/28
a. ḳal- 23f/09
a.+mu 4e/17, 5a/23, 17e/12
[=16]

azab (<Ar. ʿazāb) Azap, çile.
a. 3d/16
a. çek- 2d/27, 3d/27
a.+ını tart- 3f/01
a.+ta 8b/02
[=5]

azablı- Çile çektirmek, azap vermek.
a.-ġan 7b/10
[=1]

azadlıḳ Azatlık, serbestlik.
a. 8a/27
a.+ı 5a/06
a.+nı 5a/02, 5a/04
[=4]

azar (<Far. āzār) Cefa, eziyet.
a. ber- 3b/16
a.+ı 14f/07
[=2]

azġaş- Azmak.
a.-ıp (azġışıp ḳal-) 1g/14
[=1]

azraḳ Biraz.
a. 2f/21, 6a/23, 6g/21, 27f/12, 28f/27
[=5]

bacingir Bot, ayakkabı çeşidi.
b.+iniñ 2c/16
[=1]

baçka Güvercin yavrusu.
b.+liridek (baçkiliridek) 22e/19
[=1]

baġ 1. Bağ, bahçe.
b. 1f/14, 8f/02, 19f/20, 28f/03
b.+da 11e/05
b.+dın 12e/07
b.+ıġa (béġıġa) 5f/23
b.+ımızdiki (béġımızdiki) 8b/12
b.+ıñızġa (béġıñızġa) 8f/04
b.+ḳa 3b/22, 4b/02
b.+larda 7b/21
b.+lardımu 7b/24
b.+lardın 22f/20
b.+larġa 7b/25
b.+lırını 2e/11
b.+nı 4f/06
b.+nıñ 4f/06
2. Bağlam, deste, demet.
b. 1f/14, 19f/20, 28f/03
b.+lırını 2e/11
[=16]

bağır Yürek, bağır, kucak.
b.+ı (bağrı) 18e/01
b.+ı (bağrı taş Acımasız, duygusuz) 20e/19
b.+ıda (bağrıda) 15e/16
b.+ıġa (bağrıġa) 3e/24, 31f/25
b.+ını (bağrını) 13e/26
[=6]

bağlan- Bağlanmak.
b.-ġan 19f/20
b.-may ḳal- 21f/04
[=2]

bağlı- Bağlamak, sarmak.
b.-p (bağlap) 11e/01, 15f/14, 19e/07, 20e/26, 21f/02, 21f/03
b.-p (bağlap ket-) 2f/29, 3e/10, 4f/24, 5e/18
b.-sa 1f/13
gez bağlı- 3e/10
[=11]

bağlıḳ I Bağı, bahçesi olan.
b.3b/05
[=1]

bağlıḳ II Alakalı, bağlı.
b. ikenlik 7g/13
[=1]

bağven Bahçıvan.
b. 5b/04, 7b/25
b.+din 4b/12, 4b/19
b. emes 5b/16
b. idim 4b/01
b.+ni 4b/09
[=7]

baha (<Far. bahā) Paha, fiyat, değer.
b. ber- 9g/26, 24f/11
b.+da 2e/23
b.+larġa 24f/14

b.+yıñız 23f/28
[=5]

bahaliyal- Fiyat biçebilmek.
b.-mıġanıdı 5g/14
[=1]

bahane (<Far. bahāna) Bahane.
b. bilen 5e/25
b. ḳıl- 15e/07
b.+ler (bahaniler bilen) 7g/12
[=3]

Bahar "Maġdur Ketkende" hikâyesinde şahıs adı. Baḳı'nın karısı. *Krş.* Baharhan.
B. 11e/10, 11e/16, 12e/19, 12e/28, 13e/15, 13e/23, 14e/18, 15e/04
B. bilen 14e/03, 15e/24
B.+ım 15e/16
B.+ımmu 15e/02
B. idi 11e/09
B.+mu 14e/08
B.+nıñ 12e/10, 12e/16
[=16]

Baharhan *bk.* Bahar.
B. 6e/03, 7e/16, 8e/09, 8e/24, 8e/28, 21e/26
B.+larnıñ 14e/29
B.+nıñ 22e/05
[=8]

baḳ- 1.Bakmak.
b.-ḳanıdım 23e/03
2. Beslemek, geçindirmek, büyütmek.
b.-ıp (béḳıp) 1b/07, 9e/23
b.-ıp (béḳıp östür-) 33f/21
b.-ışnı (béḳışnı) 15e/07
b.-tı 19e/09
3. İncelemek, denemek.
b.- (!) 1d/26
b.-attımu 6g/18
b.-ay dep 5g/19
b.-ıñ (béḳıñ) 30f/11
b.-ıñlar (béḳıñlar) 4f/08
b.-ıñlarçu (béḳıñlarçu) 27f/19
b.-ḳına 1c/18
b.-mamsız 14e/24
b.-mıġan 5g/04
b.-sam 7b/23
b.-sıla 34f/08
b.-sıñız 33f/10
b.-sunçu 27f/27
at baḳ- 15e/07
ḳılıp baḳ- 27f/19
körüp baḳ- 30f/11
oḳup baḳ- 1d/26
tıllap baḳ- 5g/04
yep baḳ- 34f/08
[=19]

Baḳı "Maġdur Ketkende" hikâyesinde şahıs adı. Bahar'ın kocası.
B. 5e/02, 5e/09, 5e/18, 5e/26, 6e/05, 6e/12, 6e/15, 8e/09, 8e/27, 9e/13, 10e/23, 14e/14, 19e/04, 21e/17
B. aka (Baḳıka) 9e/26, 14e/24
B. dep 4e/27
B.+ġa 7e/16, 8e/15, 8e/18
B.+m 10e/18, 10e/18
B.+nıñ 8e/14, 14e/17, 21e/24, 21e/26, 22e/10, 22e/14, 22e/18, 22e/21, 23e/03, 23e/09, 23e/13, 23e/24, 24e/11, 24e/14
[=36]

bala I (<Ar. balā) Bela, içinden çıkılması güç sakıncalı durum.
b.+ġa 12e/08
[=1]

bala II Çocuk.
b. 7e/03, 13f/27, 20e/25, 34f/24
b. bilen 34f/22
b.+dın 5b/19, 5b/21
b.+dın (balıdın) 7g/01
b.+ġa 5b/20
b.+ġa (balıġa) 12e/04
b.+lar 2e/26
b.+lar (balılar) 9e/05
b.+lar bilen 12e/10
b.+larnı (balılarnı) 9e/09
b.+larnıñ (balılarnıñ) 7e/04, 9e/01
b.+lırı (balılırı) 5e/13, 7e/25
b.+lırıdek (balılırıdek) 7e/26
b.+lırıġa (balılırıġa) 23e/05
b.+lırımu (balılırımu) 19f/15
b.+lırını (balılırını) 21f/13
b.+m 3b/29, 12e/19, 13f/19
b.+mdın 2ç/09
b.+mġa 2ç/09
b.+mnı 14f/08
b.+mu (balımu) 6g/29

b.+nı (balını) 4g/20, 6g/27, 11e/06
b.+nıñ (balınıñ) 4g/16, 7g/05, 13f/26
b.+ñıġa oḫşaş 8a/04
b.+ñızdın (balıñızdaın) 7g/01
b.+sı (balısı) 14f/08, 19e/24, 22e/18, 22e/21
b.+sıdın (balısıdın) 8a/24, 13f/21, 13f/25
b.+sını (balısını) 4g/17
b.+sınıñ (balısınıñ) 16f/04
[=46]

balalıḳ Zorluk.
b.+ta 2d/29, 17e/19
[=2]

baldurḳı Önceki, evvelki.
b. 3a/26
[=1]

balılıḳ Çocuklu.
b. 7e/07, 32f/17
[=2]

balısız Çocuksuz.
b. 7e/07
[=1]

bar Var, mevcut.
b. 1b/02, 1b/03, 1b/06, 1b/12, 1b/14, 1g/08, 1g/10, 2b/20, 2e/24, 3f/27, 4b/04, 4b/10, 4f/04, 5ç/26, 5e/13, 5f/22, 6b/16, 6b/24, 6e/25, 7a/08, 8a/12, 10e/03, 17e/27, 19e/15, 20e/06, 20e/21, 30f/17, 32f/15, 32f/20, 34f/02
b.+de 4g/02, 22f/05
b. dep 13e/25
b.+ġu 9g/08
b. idi 1c/11, 1e/06, 4f/01, 10e/05, 10e/07, 11f/03, 16e/02, 19f/06, 23e/19
b. iken 1d/02, 4g/04, 6a/03, 7b/24, 14f/08, 15f/01
b.+kin 2e/26
b.+larnıñ 27f/25
b.+lıḳını 4ç/25, 1g/23, 10g/24
b.+i 3b/06
b.+mu 3a/15, 8e/22
[=57]

bar- Gitmek, varmak, ulaşmak, devamlılığı sürdürmek.
b.-a bara 5g/01
b.-amsen 20e/09
b.-attı 2c/12, 5b/15, 5b/26, 6ç/06, 11f/01, 11f/07, 17f/09, 19f/21, 23e/15, 25f/04
b.-ay 3f/08
b.-dı 29f/08
b.-ġan 3e/29, 4ç/11, 11f/07, 16e/20
b.-ġan bolsa 12e/11
b.-ġanda 1b/18, 6g/17
b.-ġanla 2ç/23
b.-ġınımda 12e/16
b.-ġusı kel- 19f/25
b.-ıdıġan 7f/10
b.-ıdu 1ç/20, 3a/04, 4a/06, 5g/02, 23e/16
b.-ımen 12e/11, 23e/27
b.-ımız 4a/21
b.-ıp (bérıp) 4g/10, 6g/02, 7b/12, 7e/25, 7g/24, 8g/14, 13f/12, 15f/23, 18e/20, 20f/01, 21f/22, 26f/23, 31f/22, 34f/21
b.-ısıler 23e/23
b.-ışı (bérışı) 20f/17
b.-ışḳa (bérışḳa) 3f/10
b.-ışnı (bérışnı) 5e/29
b.-ıştın (bérıştın) 26f/09, 26f/12
b.-ıvatḳan (bérıvatḳan) 27f/05
b.-may 21e/05
b.-maydu 5f/08
b.-mıdım de 20e/22
b.-sıñız 22f/29
başlap bar- 29f/08
bolup kétip bar- 5g/02
çaplışıp kétip bar- 5b/15
egişip bar- 23e/16
élıp bar- 4a/21, 21f/22, 23e/23, 31f/22
élıp kétip bar- 11f/07, 12e/11
işḳa bar- 4a/06
kétip bar- 2c/12, 3a/04, 4ç/11, 6ç/06, 11f/01, 11f/07, 16e/20, 17f/09, 19f/21, 23e/15, 23e/27, 25f/04
küçiyip bar- 27f/05
maġdursızlınıp bar- 5b/26
ömilip kétip bar- 3e/29
ösüp kétip bar- 1ç/20
[=68]

baraḳsan Gür.
b. 6b/07, 11e/14
[=2]
baral- Gidebilmek, varabilmek.
b.-maslıḳını 18f/12
[=1]
barañ Alaçık, kulübe. *Krş.* barañlıḳ.
b. 13e/28, 33f/06, 34f/17
b.+da 14e/04, 33f/14
b.+dın 34f/06
b.+ġa 14e/05
b.+ınıñ (barıñınıñ) 12f/16
b.+lar 33f/09
b.+larġa 33f/28
b.+larnı 34f/01
b.+nıñ 33f/06, 34f/05, 34f/13
[=14]
barañlıḳ *bk.* barañ.
b.+nıñ 34f/03
[=1]
baraver (<Far. barābar) Eşit, denk, aynı.
b. 8a/09
[=1]
barıçe Olduğu kadar, ne kadar varsa.
b. 3d/12, 2e/03
[=2]
barlıḳ Tüm, bütün.
b. 8b/10
[=1]
barmaḳ Parmak.
b. bilen 6e/16
b.+ı (barmıḳı bilen) 1g/24
b.+ım (barmıḳım bilen) 1ç/01, 5ç/06, 5ç/29
b.+ımnı (barmıḳımnı) 5ç/25
b.+ını (barmıḳını) 5ç/05
b.+lırını 9e/06
b.+nıñ 5ç/07
[=9]
barġanséra Gittikçe.
b.1a/23, 1ç/20, 4b/23, 5b/15, 7e/19, 7f/17, 19e/01, 20f/07, 23f/29, 25f/04
[=10]
bas- Basmak, kaplamak.
b.-ıdu 17e/05
b.-ıp (bésıp) 3ç/23, 4ç/08, 5e/20, 5e/20, 6b/24, 7b/02, 7e/23, 8e/11, 16e/08
b.-ıp (bésıp ket-) 4f/03
b.-ıp (bésıp ḳoy-) 10f/29
b.-ıp (bésıp tur-) 6e/17
b.-ıptu (bésıptu) 8f/06
b.-ış (bésış üçün) 20e/29
b.-ḳan 4a/02, 4f/18, 21f/04
b.-maḳta 1ç/21
b.-tı 8f/21, 23e/05
b.-tı de 11f/16
korḳunç bas- 23e/05
topa bas- 4a/02
tütek bas- 7b/02
[=22]
basturuş Gitme, ilerleme durumu.
b.alġa basturuş 32f/07
[=1]
baş Baş, kafa.
b. 2d/25, 3b/14, 3f/26, 6f/09, 16e/24, 16f/15, 17e/24
b.+ı (béşı) 4f/17, 7f/01
b.+ı (béşı bolsa) 32f/22
b.+ı (béşı ḳat-) 2g/13
b.+ıda (béşıda) 9e/12
b.+ıdın (béşıdın) 6e/02, 7e/27, 8e/10
b.+ıdiki (béşıdiki) 9e/22
b.+ıġa (béşıġa) 2f/10, 7e/27, 12e/01
b.+ım (béşım) 4e/21
b.+ımda (béşımda) 11e/03
b.+ımga (béşımġa) 20e/07
b.+ımnı (béşımnı) 23e/26
b.+ını (béşını) 1e/15, 1f/20, 2a/11, 2a/19, 2c/25, 3a/03, 3c/28, 4a/18, 5a/14, 5ç/24, 5e/19, 6a/28, 6b/24, 6f/12, 7g/23, 8b/10, 10e/12, 10f/15, 11f/17, 12f/07, 13f/27, 17f/28, 23f/29, 29f/16
b.+ını (béşını aylandur-) 9g/28
b.+ınıñ (béşınıñ) 3a/09
b.+ıñdın (béşıñdın) 4b/05
b. ḳatur- 7f/27
b. ḳoy- 2ç/01, 18e/20
b.+lırı 3a/06
b.+lırını 10f/17, 33f/19, 33f/20
b.+nı 2d/12, 2d/13, 2d/14
[=60]
başçılıḳ Önderlik, liderlik.
b.+ıda 19f/17
b. ḳıl- 22f/11

[=2]

başḳa Başka, diğer.
b. 1a/14, 1ç/07, 1g/09, 1g/09, 2c/05, 3ç/04, 3e/01, 5f/25, 7e/26, 8e/15, 10f/03, 10f/27, 10g/19, 16f/29, 18f/22, 20f/14, 21e/06, 21f/13, 21f/21, 22f/05, 26f/22, 27f/11, 32f/29
b.+lar (başḳılar) 27f/26, 28f/14
b.+lar (başḳılar bolsa) 13f/10
b.+larçu (başḳılarçu) 23f/20
b.+lardın (başḳılardın) 18f/14
b.+larġa (başḳılarġa) 14f/12, 21e/03
b.+larġa (başḳılarġa oḫşaş) 13e/24
b.+larmu (başḳılarmu) 9g/25, 23f/21
b.+larnımu (başḳılarnımu) 7f/05
b.+larnıñ (başḳılarnıñ) 10f/07, 10f/11, 16f/24, 21f/14, 22f/06, 34f/18
b.+larnıñkidin (başḳılarnıñkidin) 18f/14
b.+sı (başḳısı) 19f/07
[=42]

başḳan Başkan, reis.
b. 1d/03, 1d/05, 3d/03, 3d/14
b.+ġa 3d/02
b.+nıñ 1d/10, 2d/21
[=7]

başḳaniye Başkanlık, başkanın makamı (Kelime Yeni Uygur yazı dilinde kullanılmamaktadır, "Perman" hikâyesinde bir ağız özelliği olarak geçmektedir).
b.+ge 1d/11
[=1]

başḳıçe Farklı şekilde.
b. 12e/15, 20f/11, 23f/27
b. idi 29f/17
[=4]

başḳıçırek Daha farklı.
b. 2ç/05, 12f/01, 17f/09
[=3]

başḳur- Yönetmek.
b.-ġuçlar 1ç/06
b.-up 22f/14, 33f/01
b.-uş üçün 2ç/13
[=4]

başḳural- Yönetebilmek.
b.-may 23e/14
b.-mayttuḳ 1e/03
[=2]

başlan- Başlanmak.
b.-dı 16e/14, 17f/14
b.-ġan 3ç/13, 3f/03, 4e/02, 5a/05
b.-ġınıdı 9f/15
b.-ġınıġa 1g/26
b.-ıp (başlınıp ket-) 3c/05
[=9]

başlanġıç İlk, başlangıç.
b. mektep 7a/30
[=1]

başlı- Başlımak.
b.-dı 2a/21, 2c/21, 3a/14, 3f/01, 3g/25, 4ç/17, 4g/12, 7e/10, 7g/15, 8b/05, 8b/06, 11e/18, 11f/17, 12f/07, 14f/18, 21e/22, 22f/09, 22f/14, 22f/19, 23f/10
b.-dım 13e/11
b.-ġan 5f/26, 10f/10
b.-ġanda 16f/19
b.-ġanıdı (başlaġanıdı) 2a/23
b.-p (başlap) 5b/05
b.-p (başlap bar-) 29f/08
b.-pla (başlapla) 21e/01
b.-ptu (başlaptu) 2d/02
b.-ydıġan (başlaydıġan) 4a/23
b.-ydu (başlaydu) 2e/05, 6f/14, 6f/22
boluşḳa başlı- 12f/07
davam ḳılışḳa başlı- 6f/22
éḳışḳa başlı- 22f/19
gep başlı- 14f/18
ḫıcalet boluşḳa başlı- 13e/11
ḫıtap ḳılışḳa başlı- 8b/05
ikkilendürüşke başlı- 22f/09
ḳarġaşḳa başlı- 7e/10
ḳavaşḳa başlı- 2c/21
ḳaynıtışḳa başlı- 7g/15
kiyinişke başlı- 3a/14
körüşke başlı- 8b/06
méñışḳa başlı- 2e/05
oḳuşḳa başlı- 2d/02
oylaşḳa başlı- 11f/17
ötüşke başlı- 2a/23
soraşḳa başlı- 4ç/17
söz başlı- 23f/10
teşvişlinişke başlı- 22f/14

térikişke başlı- 5b/05
térişke başlı- 11e/18
titreşke başlı- 2a/21
uçuşḳa başlı- 16f/19
yalaşḳa başlı- 3f/01
yıġlaşḳa başlı- 4g/12
yügürüşke başlı- 3g/25
[=33]

başlıḳ Başkan, lider, reis.
b.+ı 1d/04, 18f/23, 25f/01
[=3]

başmaltaḳ Baş parmak.
b.+ımnı (başmaltıḳımnı) 5ç/27
[=1]

batur Bahadır, kahraman.
b. 2b/24, 6b/27, 6b/29, 7b/05, 7b/10, 7b/19
[=6]

baturluḳ Kahramanlık, bahadırlık.
b. ḳıl- 6a/16
[=1]

bay Zengin.
b. 1e/06, 9f/19
b. bilen 1e/07
b. bol- 4ç/15
b. bolsa 1e/12
b.+nıñ 1e/14
[=6]

baya Demin.
b. 5g/28, 6g/27, 14e/26, 16f/12, 22e/26
b.+tın béri 26f/05
[=6]

bayḳı- Gözden geçirmek, farkına varmak.
b.-p (bayḳap baḳ-) 7b/23
b.-ysız (bayḳaysız) 11g/06
[=2]

bayḳıl- Fark edilmek.
b.-ıp ḳal- 25f/08
[=1]

bayḳıval- Fark etmek, farkına varmak.
b.-ımız 1g/16
[=1]

bayḳıvalal- Farkedebilmek.
b.-mıdım 6e/26
[=1]

baylıḳ Zenginlik.
b. 4ç/23
b.+ı bilen 1ç/03
b.+nı 4ç/29
[=3]

bazar Pazar.
b. 7e/07
b.+dın 16e/10
b.+ġımu 30f/25
[=3]

bedel Ar. Bedel, karşılık.
b.+ige (bedilige) 9f/16
[=1]

beg Bey.
b.+im (bégim) 20e/10
b.+lerdin 2ç/15
[=2]

beḫş (<Far. baḫşiş) Bağış, ihsan.
b. et- 24e/01
[=1]

beḫt (<Far. baḫt) Baht, talih.
b. 2ç/07, 3b/10, 3b/26, 4a/20, 4a/24, 7a/28, 7a/29, 8a/27
b.+ıñlarġa 8a/22
b.+iñ 6a/03, 6a/04
[=11]

beḫtlik Mutlu, mesut.
b. 3e/03, 8a/10, 8a/11, 32f/17
b. bol- 2g/29
[=5]

beḫtsiz Mutsuz, bahtsız.
b. 8a/13, 24e/02
b. emes 8a/17
b. ḳıl- 8a/18
[=4]

beḫtsizlik Mutsuzluk, talihsizlik.
b. 19e/10
[=1]

bek Pek.
b. 9e/22
[=1]

bel Bel, insan bedeninde göğüsle karın arasında daralmış bölüm.
b.+i (béli) 17f/21
b.+imge (bélimge) 19e/07
b.+ini (bélini) 17f/16, 17f/20
b.+iñni (béliñni) 20e/25
b.+ni 15f/13
[=6]

belçe Kazağı, demir kürek.
b. 4f/27
[=1]

belge İşaret.

b.+liri (belgiliri) 1c/11
[=1]

belgilen- İşaretlenmek.
b.-gen 27f/11
[=1]

belki Belki.
b. 6e/26
[=1]

belli (<Far. balī) Evet, anlaşıldı.
b. 4a/04, 7a/08
[=2]

belvağ Kemer, kuşak.
b.+ınıñ (belvéğınıñ aldı) 1c/09
[=1]

bendıñ Ç. Sandalye.
b.+ge 29f/19
[=1]

ber- Vermek.
b.- (!) 2d/14
b.-di 2b/21, 3b/16, 3g/07, 6g/27, 7f/09, 8f/29, 9f/16, 10g/29, 20e/14
b.-dim 1b/24
b.-diñ 7a/30
b.-etti (béretti) 14e/11
b.-ettimu (bérettimu) 1c/17
b.-gen 1ç/26, 2b/20, 16f/02, 23f/28, 28f/21
b.-gendek bol- 6b/20
b.-genidi 9f/18
b.-genni 5e/14
b.-güçe 5e/04
b.-güçi 7b/18
b.-güdek 19f/03, 21e/14
b.-idi (béridu) 1e/13
b.-idiğan (béridiğan) 2d/19
b.-idiğanlar (béridiğanlar) 5a/23
b.-idu (béridu) 5ç/26, 5f/04, 27f/18
b.-imen (bérimen) 9f/12, 10e/21, 13f/18
b.-imen (bérimen dep) 7b/17
b.-imen (béyimen) 13f/20
b.-imiz (bérimiz) 2e/14, 2e/15
b.-ip (bérip) 2a/19, 3f/21, 5a/20, 6a/28, 6f/02, 9f/19, 9f/21, 16e/23, 21e/06
b.-ip (bérip ket-) 1e/09
b.-ip (bérip ḳoy-) 2e/22
b.-ip (bérip tur-) 1ç/04, 1ç/11, 2f/03, 3f/23, 22e/17
b.-isiler (bérisiler) 2d/06
b.-isiler (bérisiler dep) 18f/15
b.-iş (bériş kérek) 2e/15, 2e/25, 5a/01
b.-iş (bériş üçün) 12f/10, 22f/02
b.-işi (bérişi) 2d/26
b.-işke (bérişke) 3d/19, 13f/07, 18f/09, 22e/03
b.-işmu (bérişmu) 9e/03
b.-işni (bérişni) 3d/15, 31f/09
b.-işniñ (bérişniñ) 2g/16
b.-işte (bérişte) 24f/11
b.-iştin (bériştin) 1ç/09
b.-ivatḳandeḳ (bérivatḳandek) 13e/06
b.-ivatsa (bérivatsa) 23f/17
b.-ivet (bérivet) 13f/17
b.-ivetmeydiğandu (bérivetmeydiğandu) 11f/20
b.-mek 9f/17
b.-mekçi 1g/15, 2c/10, 22f/07, 24f/20
b.-mekçidi 29f/05
b.-memsen 20e/27
b.-mestin 6f/17, 10g/05
b.-mestinla 27f/23
b.-mey 3b/16, 5f/05, 10f/03, 11f/15
b.-meydiğan bol- 5e/26
b.-meydiken 7b/26
b.-meydu 5b/04
b.-meytti 2f/28, 16f/14
b.-midi 3b/17, 8f/29, 18e/01
b.-migen 3c/17
b.-migenlikige 12f/06
b.-migenlikimni 19e/28
b.-se 5f/04, 7e/13, 9g/26, 11f/13
b.-sun 12e/19
apırıp ber- 7a/30
aram ber- 21e/14, 2f/28
azar ber- 3b/16
baha ber- 9g/26
béşaret ber- 13e/06
boy ber- 10f/03
cacısını ber- 2b/20, 7b/18
cavab ber- 3g/07, 13f/07, 5e/04
çéçıp ber- 9f/12, 9f/16
çüşendürüp ber- 7b/17

ekélip ber- 5ç/26
étibar ber- 28f/21
éytip ber- 1c/17
gep ber- 27f/23
hékaye ḳılıp ber- 1g/15
ḳoyup ber- 3c/17, 3d/19, 10g/05, 18e/01, 20e/14
oḳup ber- 2d/19
orun ber- 2a/19
reddiye ber- 10g/29
sözlep ber- 2b/21, 2c/10, 5a/20, 10e/21
tutup ber- 5a/23
tüzep ber- 5f/04
vede ber- 9f/18
yar ber- 11f/15
yardem ber- 23f/17
zerbe ber- 29f/05
[=107]

berel- Verebilmek.
b.-mey 7g/19
tépıp berel- 7g/19
[=1]

bes bes Yarışırcasına.
b.+te 3e/29
[=1]

beş Beş.
b. 2e/04, 4b/11, 4f/03, 4g/22, 6a/09, 6a/11, 6e/10, 6f/12, 10e/23, 12f/04, 19f/06, 23e/15, 23e/27
b. beş yüz ellik 7f/08
b. on beş18f/04
[=15]

beşire (<Ar. başīr) Görünüş, dış görünüş.
b.+lirini (beşirilirini) 7b/29
[=1]

betinke (<Rus. botinka) Bot, kışlık ayakkabı.
b.+ge (betinkige) 6e/10
b.+ni (betinkini) 6e/06, 6e/15
b.+sini (betinkisini) 2c/18, 6e/12
b.+siniñ (betinkisiniñ) 2c/19
[=6]

bezdür- Bezdirmek, usandırmak.
b.-üp 20f/21
[=1]

bezeñ Sürekli rahatsız eden, bezdiren, bıkkınlık veren.
b. 2f/12
[=1]

bezgek Sıtma, malarya.
b. 2a/20
b.+i (bezgiki tut-) 4g/10
b.+ke 20f/27
[=3]

bezi (<Ar. baʿż) Bazı, birtakım.
b. 1ç/17, 1g/13, 2ç/04, 6f/08, 8e/17, 21f/10, 22f/07, 24f/11
b.+de 1g/05
b.+ler 1b/25
b.+liri 7g/29
b.+liriniñ 11f/02
b.+liriniñ bolsa 24e/07
b.+sini 5ç/27, 14f/08
b.+siniñ 11f/02
[=16]

bezibir Bellibiri.
b. 4g/21
[=1]

béde Yonca.
b. 2e/24, 19e/14, 20e/13
[=3]

bédilik Yonca yetişen yer.
b.+lerde 15e/11
[=1]

békit- Onaylamak.
b.-iptikenmiz 27f/12
[=1]

bérel- Verebilmek.
b.-eydıġandek emes 13e/17
b.-mestin 21e/06
b.-meymen 2b/23
b.-midim 2g/09
sözlep bérel- 2b/23
tépıp bérel- 13e/17
[=4]

bérı Beri, bu yana.
b.(+dın bérı) 1ç/12, 3ç/03, 7a/06, 14f/05, 24f/08, 28f/26, 29f/09
b.(+din bérı) 2f/14, 5e/22, 8b/10, 8f/17, 9f/14
b.(+tın bérı) 22e/05, 26f/05
b.(+tin bérı) 1f/16
b (+din bérı) 21e/07
b.(+tın bérı) 5a/22
b.+ḳı (+dın bérıḳı) 29f/11
[=18]

bérıl- Varılmak, gidilmek.

b.-dı (élıp bérıl- Yürütmek) 21f/19
[=1]

béril- Verilmek.
b.-di 11g/02
b.-imen 3e/20
b.-ip 6e/15
b.-se 2e/28
[=4]

bériş- (Çoğul şahıslar için) Vermek.
b.-etti 3ç/28
b.-idu dep 9g/27
b.-ti 18f/11
cavab bériş- 3ç/28
vede bériş- 18f/11
zerbe bériş- 9g/27
[=3]

bésıḳtur- Evdeki eşyaları yerli yerine koymak.
b.-up tur- 33f/02
[=1]

bésım Basınç.
b.+ını 8g/12, 21e/20
[=2]

béşaret (<Ar. başārat) İşaret, belirti, anlam.
b. ber- 13e/06
[=1]

bézel- Süslü olmak, süslenmiş olmak.
b.-ip 3b/07
[=1]

bıḳın Böğür, yan.
b.+ını 17f/19
[=1]

bıraḳ Bırak, ama.
b. 3f/07, 5f/26, 6e/25, 8a/05, 9g/04, 13e/14, 13e/24, 13f/25, 14f/11, 17e/06, 20e/21, 20f/13
[=12]

biaram (<Far. bī-ārām) Endişe, telaşlı, rahatsız.
b. bol- 3e/16, 11f/25
b. iken 1d/04
b. ḳıl- 2f/13
[=4]

biçare (<Far. bī-çāra) Çaresiz, zavallı.
b. 3a/08, 3d/26, 7e/21, 17e/12
b.+ni (biçarını) 25f/18
b.+niñ (biçarınıñ) 5b/26
[=6]

bigiz Kuduracılıkta kullanılan bir çeşit tığ.
b. 4f/27, 6e/06
[=2]

bikar (<Far. bī-kār) Boş, işsiz.
b. 7a/09, 8b/14, 19e/23, 30f/03
b.+ġa 18e/09
b. ket- 5e/23
[=6]

bil- Bilmek, haberdar olmak.
b.-emsen 1d/07, 10e/04
b.-etti 11f/28
b.-ey 1d/06
b.-gendin 30f/29
b.-gensiz 9g/12
b.-idiġanlar 7b/28
b.-idigini üçün 16e/01
b.-idiginimiz 1c/07
b.-idu 5a/21, 24f/26
b.-imen 3g/29, 8a/23
b.-ip 9f/08
b.-ip ḳoy- 5e/16
b.-ip tur- 5e/24
b.-isiler 30f/01
b.-isiz 8f/18
b.-mey 13e/12
b.-meydıġan 2e/26
b.-meydıġan 2c/08
b.-meydu 5e/14, 7e/28
b.-meymiz 1c/08
b.-meytti 2a/26, 9g/05
b.-midiñ 1d/26
[=27]

bildür- Bildirmek, ifade etmek.
b.-etti 4ç/24
b.-gen 10g/03
b.-üp tur- 19f/18
minnetdarlıḳ bildür- 10g/03
[=3]

bilek Elle kolun birleştiği yer, bilek.
b.+idin (bilikidin) 3c/12
b.+ini (bilikini) 11f/25
b.+iñ (bilikiñ) 4e/05
b.+niñ 15e/26
[=4]

bilel- Bilememek.
b.-mey ḳal- 4g/09
[=1]

bilen (Bağlama edatı) İle.

b. 1a/17, 1c/06, 1ç/01, 1ç/03, 1ç/05, 1d/19, 1e/05, 1e/07, 1e/08, 1e/15, 1f/22, 1g/16, 1g/22, 1g/24, 1g/25, 2a/07, 2b/01, 2c/05, 2c/06, 2c/11, 2c/20, 2c/23, 2ç/28, 2e/02, 2e/29, 2f/24, 2g/13, 2g/28, 3a/13, 3a/22, 3b/04, 3b/07, 3b/11, 3b/23, 3c/10, 3ç/22, 3d/01, 3d/03, 3d/13, 3e/06, 3f/03, 3f/29, 3g/09, 3g/12, 3g/14, 4b/02, 4b/04, 4b/07, 4b/24, 4c/08, 4c/13, 4ç/06, 4ç/17, 4ç/29, 4g/11, 4g/13, 4g/20, 5a/22, 5ç/06, 5e/01, 5e/05, 5e/17, 5e/24, 5e/25, 5e/27, 5f/09, 5f/13, 5f/19, 5f/19, 5g/03, 5g/07, 5g/10, 5g/24, 6a/05, 6a/07, 6a/11, 6a/13, 6a/23, 6b/01, 6b/17, 6b/24, 6ç/03, 6e/04, 6e/13, 6e/15, 6e/16, 6e/20, 6f/05, 6f/17, 6f/21, 6f/27, 7a/27, 7b/01, 7b/06, 7b/12, 7b/16, 7f/18, 7f/19, 7g/12, 7g/13, 7g/14, 7g/17, 7g/18, 7g/21, 7g/25, 8a/12, 8a/25, 8e/17, 8f/21, 8f/22, 8g/03, 8g/17, 9f/10, 9f/14, 9g/01, 9g/10, 9g/23, 10e/01, 10e/13, 10f/21, 10g/26, 11e/24, 11f/14, 11f/24, 11g/05, 12e/10, 12e/23, 12f/02, 12f/13, 13e/10, 13e/26, 13f/28, 14e/03, 14e/10, 14e/10, 14e/16, 14f/14, 14f/23, 15e/02, 15e/05, 15e/22, 15e/24, 15e/29, 15f/07, 15f/18, 16e/15, 16e/15, 17e/20, 18e/09, 18f/02, 18f/29, 19e/01, 19e/08, 19e/11, 19e/12, 19e/12, 19e/27, 20e/13, 20e/17, 20f/01, 20f/06, 20f/08, 20f/14, 20f/28, 21f/08, 21f/27, 22e/12, 22e/24, 22f/01, 22f/21, 22f/24, 23e/08, 23e/09, 23e/09, 23e/12, 23e/18, 23e/20, 23f/16, 23f/18, 24e/08, 24e/15, 24f/05, 24f/17, 24f/25, 26f/21, 26f/23, 26f/27, 27f/04, 28f/05, 28f/21, 29f/04, 29f/18, 29f/22, 31f/01, 31f/16, 31f/17, 32f/01, 32f/06, 32f/12, 32f/16, 32f/17, 32f/22, 32f/23, 34f/03, 34f/22
b.+la 3ç/17, 5ç/29, 12f/18
[=208]

bilim Bilgi, ilim.
b. al- 7g/10
[=1]

bilin- Bilinmek.
b.-ip tur- 10f/19
[=1]

bilival- Bilivermek, öğrenivermek.
b.-ımen dep 10g/24
b.-ıp (bilivélıp) 4ç/15
b.-ış (bilivélış) 1g/12
b.-maḳçı bol- 4ç/26
[=4]

bille Beraber, birlikte.
b. 3a/01, 3g/10, 8g/16, 14f/14, 15e/25, 15e/26, 20f/02, 26f/27, 32f/18, 34f/03
b.bol- 5a/22
[=11]

bina (<Ar. binā) Bina.
b.+larnı 2b/28
[=1]

bipervalıḳ Kaygısızlık, ihmalkarlık.
b. bilen 6a/23
b.+ı 4a/11
b.+ını 8f/08, 14f/11
[=4]

bir Sayıların ilki, bir, bu sayı kadar olan.
b. 1a/07, 1a/17, 1a/18, 1a/20, 1b/13, 1b/16, 1c/05, 1c/06, 1ç/12, 1d/03, 1d/09, 1d/10, 1d/10, 1e/03, 1e/05, 1e/06, 1e/07, 1e/08, 1e/13, 1e/18, 1e/19, 1f/05, 1f/12, 1f/12, 1g/19, 1g/23, 2a/18, 2a/20, 2b/21, 2b/22, 2b/24, 2b/27, 2b/29, 2c/02, 2c/17, 2c/24, 2d/02, 2d/04, 2d/06, 2d/06, 2d/09, 2d/23, 2d/29, 2d/29, 2e/03, 2e/13, 2g/01, 2g/11, 3a/02, 3a/13, 3b/04, 3b/15, 3b/16, 3b/17, 3b/21, 3b/22, 3b/24, 3c/02, 3c/04, 3c/21, 3ç/17, 3d/10, 3d/16, 3e/17, 3f/25, 3f/27, 3g/10, 4b/04, 4b/10, 4ç/11, 4ç/14, 4e/19, 4f/07, 4f/08, 4f/09,

4f/10, 5b/01, 5b/19, 5b/24, 5ç/02, 5e/20, 5e/25, 5f/21, 5f/22, 5f/28, 5g/16, 5g/25, 6a/06, 6a/08, 6a/14, 6a/17, 6a/17, 6a/27, 6b/04, 6b/06, 6b/06, 6b/09, 6b/15, 6b/22, 6b/23, 6e/18, 6e/21, 6e/25, 6f/01, 6f/02, 6f/03, 6g/04, 6g/05, 6g/07, 6g/09, 6g/23, 7a/25, 7b/04, 7e/07, 7e/17, 7e/20, 7f/10, 7f/15, 7g/26, 8e/18, 8e/24, 9e/12, 9e/18, 9e/20, 9f/12, 9f/17, 9f/19, 9f/20, 9f/21, 9f/23, 9f/29, 9g/06, 9g/20, 9g/21, 10e/02, 10e/05, 10e/05, 10e/06, 10e/07, 10e/17, 10f/18, 10f/24, 10f/24, 11e/07, 11f/27, 12f/14, 13e/11, 13e/20, 13e/23, 13f/10, 13f/11, 14f/25, 14f/25, 15e/20, 15f/05, 16e/03, 16e/19, 16e/22, 16e/25, 16f/06, 16f/15, 17e/06, 17e/20, 17e/21, 17e/24, 17f/06, 17f/19, 18e/16, 18f/11, 19e/02, 19e/15, 19e/27, 20e/02, 20e/13, 20e/24, 20e/24, 20f/24, 20f/28, 21e/02, 21e/18, 21e/27, 21f/04, 21f/22, 22e/04, 22e/05, 22f/15, 22f/16, 22f/27, 23e/07, 23e/20, 23e/20, 23e/21, 23e/21, 23f/25, 23f/26, 24e/04, 24e/12, 24f/21, 24f/28, 25f/01, 25f/14, 26f/11, 26f/25, 27f/09, 28f/16, 28f/22, 28f/25, 28f/27, 28f/27, 29f/08, 29f/21, 29f/22, 30f/18, 31f/06, 31f/13, 31f/13, 31f/14, 32f/12, 32f/15, 34f/05, 34f/20, 34f/21

b. bol- 19e/29

b.+den 2d/04

b.+i 2ç/26, 4c/01, 18e/03, 20f/16, 24f/24, 27f/29, 28f/04, 32f/09, 34f/13

b.+ide 1c/02, 2ç/25, 6b/03, 6g/02, 15e/28

b.+ige 1d/20

b.+ini 2e/16, 2e/19, 3a/03, 5ç/24, 14f/07, 34f/26

b.+iniñ 7e/09

b.+la 6e/24

b.+la 4b/03

b.+mu 1d/14, 2b/29, 4b/03, 22f/04

b.+ni 11e/28, 22f/17

[=272]

bir biri Karşılıklı olarak biri ötekini, öteki de onu.

b. 34f/24

b. bilen 6b/08, 3g/14

b.+idin 7e/04, 9e/05

b.+ige 3e/25, 1g/19, 1g/20, 2g/19, 3g/01, 4g/03, 5a/17, 8e/20, 10g/27, 21f/18, 34f/24, 4f/16, 15e/09, 33f/20

b.+imizge 28f/17

b.+imizge 11e/10

b.+ini 5a/22, **5a/23,** 18e/03

b.+iniñ 3g/21, 4g/01

[=26]

biraz Biraz, yeterince değil.

b. 23f/01

[=1]

birdem Bir an, hemen.

b. 1d/11, 3c/05, 3c/06, 6a/10, 12f/11, 13f/24, 15f/23, 16f/11, 16f/12

[=9]

birdemdıla Bir anda.

b. 3d/06, 18f/10

[=2]

birdin Birdenbire, ansızın.

b. 1d/24, 2d/25, 3d/21, 6b/29, 7b/01

[=5]

birdinla Ansızın, ani olarak.

b. 2c/14, 3c/02, 31f/14

[=3]

birer Her birine bir, birer.

b. 3ç/06, 3f/24, 4ç/19, 5ç/08, 5f/06, 6g/08, 7g/11

b.+ini 11f/20

b.+ni 14e/24

[=9]

birinçi Birinci.

b. 1d/06, 3f/25, 7f/10, 7f/11, 10f/02, 30f/09

b.+din 5a/16, 5e/26, 24f/14

[=9]

birḳanҫe Birkaç, çok olmayan.

b. 3ç/01, 5a/21, 5b/14, 10f/18, 11f/12, 18f/18, 31f/10

b.+dın (birḳançıdın) 3d/17
[=8]

birlikte Birlikte, ortaklaşa.
b. 31f/24
[=1]

birlişiş Birleşme.
b.+niñ 28f/16
[=1]

birmunçe Birtakım, belirsiz olan çokluk.
b. 4e/15, 4f/01, 21f/01, 24f/25
[=4]

birneççe Birkaç tane.
b. 6f/03, 8e/04, 11f/01
[=3]

birnerse Bir şey.
b. 3g/25, 6e/20, 9e/10, 9f/02
b.+din (birnersidin) 5a/29, 23e/01
b.+ge (birnersige) 5g/20, 6g/23
[=8]

birnéme Ne olduğu belli olmayan şey.
b. 5a/14, 5a/27, 25f/18
[=3]

biz Biz.
b. 1c/08, 1c/25, 1e/02, 1e/12, 1e/14, 2c/08, 2e/19, 3f/02, 3g/11, 5a/08, 6a/03, 7b/22, 8b/12, 9e/13, 9e/15, 10e/03, 10e/08, 10e/10, 10e/22, 11e/09, 15e/24, 20e/17, 21e/22, 22f/29, 23e/23, 26f/01, 26f/21, 27f/10, 30f/23
b. bilen 19e/01
b.+çe 1d/15
b. dep 3g/12
b.+din 21e/12
b. emes 8a/25
b.+ge 1c/16, 1c/23, 2d/24, 2e/28, 6g/19, 8f/07, 30f/23, 32f/21
b.+mu 1e/07, 5a/04, 8b/07, 9e/15, 23f/18, 27f/27, 33f/22
b.+ni 4a/20, 9e/14, 21e/10, 33f/21, 33f/23
b.+nimu 8a/21, 8a/22
b.+niñ 1c/07, 1d/03, 1e/08, 3g/04, 4e/22, 5a/11, 7b/21, 7b/24, 10e/04, 10g/01, 14e/05, 14e/29, 19e/05, 21f/07, 28f/10, 28f/11
[=72]

boca Dizgin.
b.+sını (bocısını) 23f/16
[=1]

bodruḳḳına Tombul.
b. 32f/20
[=1]

boġ- Boğmak, boğarak öldürmek.
b.-up ḳoy- 25f/18
[=1]

boġma ḳapaḳ Su kabağı.
b. 11f/03
[=1]

boġuḳ Boğuk, kısılmış.
b. 8g/11
[=1]

bol- Olmak.
b.- (!) 4b/07
b.-amdu 1c/15, 4a/05, 20f/23, 30f/18
b.-ar 2e/27, 8a/11
b.-arlıḳ 26f/24
b.-attı 2a/25, 6f/01, 8g/13, 11f/14
b.-attı da 23f/14
b.-attı de 24f/03
b.-ay 6a/07
b.-dı 2g/15, 3b/15, 3b/20, 3c/13, 3c/13, 4a/24, 4b/06, 5a/22, 5b/23, 5e/26, 6a/22, 6b/21, 7a/05, 7b/02, 7g/13, 9f/26, 10g/08, 11f/25, 13e/24, 16f/25, 17e/06, 17e/10, 18f/05, 18f/10, 19e/05, 20f/27, 20f/29, 21f/21, 22e/23, 23f/02, 25f/13, 26f/21, 27f/02, 31f/02, 31f/28, 34f/16
b.-dı de 9g/15, 25f/25
b.-dı dep 17e/07, 28f/14
b.-dıkin 5ç/01
b.-dımu 5e/01
b.-dıñızġu 8g/25
b.-du 1f/14, 6a/28, 10g/13
b.-dum 3e/16, 13e/25
b.-duñ dep 17e/16
b.-duñmu 3c/19
b.-ġaçka 3b/19
b.-ġan 1g/15, 2b/28, 2c/10, 3d/14, 3d/27, 3g/01, 4a/10, 4ç/27, 4f/29, 4g/20, 5g/23, 6g/10, 8a/09, 8g/12, 9e/02, 10e/16, 11e/27, 14f/16, 15e/10,

16e/26, 17e/16, 18f/19, 22e/02, 22e/03, 24f/16, 31f/26, 32f/21
b.-ġan bilen 12e/23
b.-ġan bolsa 2e/27
b.-ġandek 6g/21
b.-ġandın kéyin 16e/10
b.-ġandikin 6f/05
b.-ġandu 4e/15
b.-ġanıdı 2g/01, 3c/04, 17e/08, 24f/22
b.-ġanıken 1d/04
b.-ġaniken 7b/19
b.-ġanlıḳı bilen 9g/01
b.-ġanlıḳı üçün 1c/23
b.-ġanlıḳımız üçün 2e/20
b.-ġanlıḳını 22e/29
b.-ġını 5b/07, 14f/19
b.-ġını üçün 3f/12, 4ç/02, 5e/28, 18f/26
b.-ġınım 4ç/28
b.-ġınını 9f/08
b.-ġıyttı 2d/28
b.-ġuçe 3e/19
b.-ġusı 1ç/11, 2ç/05
b.-ıdıġan 3f/24, 4a/20
b.-ıdıġınını 11f/28
b.-ıdıġu 2e/19
b.-ıdıḳalnlıḳıġa 20f/09
b.-ıdıken 2b/10, 3d/05
b.-ıdıkın dep 7f/26
b.-ıdıḳıntañ 1d/24
b.-ıdıkin 15f/11
b.-ıdiken 10g/20, 16e/06
b.-ıdikin 8f/23
b.-ıdu 6e/10, 8e/17, 8f/07, 9g/11, 13f/29, 15f/24, 18e/17, 19f/26
b.-ıduki 1g/06
b.-ımız 1a/21, 28f/21
b.-ımız de 4a/17
b.-ısız 9g/10
b.-ıvermes 9g/16
b.-mamdıġandu 7e/13
b.-mamdu 2e/19, 5e/08, 9g/26, 14f/27
b.-mañlar 3a/17
b.-maslıḳı 6f/10
b.-may 8f/07
b.-maydıġan 2f/03, 3e/11, 13e/10
b.-maydıġanlıḳı 5f/09
b.-maydıġanlıḳımu 28f/10
b.-maydu 3a/26, 6e/19, 20f/15
b.-mayttı 2ç/21
b.-mıdı dep 23f/28
b.-mıdıġandek 23f/22
b.-mıġan bilen 3f/29
b.-mıġanda 6g/16
b.-mıġanlıḳtınmıkin 6g/20
b.-mıġını üçün 14e/29
b.-mıġuçe 5g/13
b.-mısa 1c/17, 2d/23, 5g/14, 8e/10, 20f/18, 27f/07, 27f/15, 27f/16
b.-mısıla 26f/19
b.-mısımu 4g/24, 15e/26
b.-mısıñız 9g/11
b.-mısun 1f/11
b.-sa 1a/08, 1c/06, 1e/12, 1e/14, 1f/14, 1g/22, 2a/09, 2c/06, 2c/24, 2c/29, 2e/27, 2f/09, 2f/12, 3c/09, 3ç/07, 3e/07, 3f/10, 4a/17, 4a/20, 4a/29, 4c/09, 4c/11, 4ç/05, 4ç/10, 5b/15, 5g/06, 6a/25, 6ç/05, 6f/17, 7b/26, 7b/28, 7f/24, 8f/06, 8f/24, 9f/02, 9f/24, 11g/08, 12e/12, 12f/15, 13f/01, 13f/10, 14f/04, 14f/13, 15f/24, 15f/25, 16e/21, 18f/03, 18f/12, 19e/06, 19f/14, 21e/13, 21f/03, 21f/05, 21f/17, 21f/26, 22f/04, 23e/15, 24e/07, 24f/02, 24f/18, 24f/20, 26f/01, 28f/14, 28f/14, 29f/26, 31f/21, 32f/05, 32f/22, 33f/17, 33f/19
b.-sa kérek 2b/10, 2c/07, 2c/17, 4ç/14, 4e/25, 4f/12, 6a/26, 9g/29, 23f/04, 25f/18, 25f/21
b.-saḳ 6a/03, 14f/10, 28f/15
b.-saḳmu 5a/09
b.-sam 14e/02, 20f/05
b.-sammu 16e/04
b.-sañlar 23f/13
b.-sımu 1b/02, 1g/06, 2ç/07, 2f/02, 4b/04, 5f/10, 5f/28, 6e/09, 10e/23, 10f/07, 13f/07, 20e/18, 20f/29, 26f/25, 29f/10, 32f/16
b.-sun 1f/14, 4b/08, 28f/14
b.-sun dep 6g/14, 26f/03
b.-up 1c/04, 1c/09, 1ç/16, 1d/10, 2a/02, 2b/03, 2c/26, 2ç/24, 2d/27, 2e/01, 2e/06, 3b/11,

3d/08, 3e/27, 3e/28, 3f/13, 3g/24, 3g/25, 4b/01, 4c/12, 4ç/01, 4ç/03, 4f/10, 4g/15, 4g/22, 4g/28, 5a/15, 5a/27, 5f/06, 5g/01, 5g/14, 6a/14, 6g/23, 7b/09, 7b/21, 7e/20, 8g/06, 8g/21, 9f/17, 9f/28, 9g/25, 10f/20, 10g/15, 11f/04, 12f/05, 14e/03, 14e/22, 14f/04, 14f/13, 14f/29, 15e/11, 16f/02, 17e/14, 17f/24, 18f/12, 18f/21, 18f/24, 20e/01, 20f/03, 22e/01, 23e/25, 23f/24, 24f/28, 25f/26, 26f/20, 28f/17, 28f/26, 30f/04, 32f/06, 32f/17, 32f/25
b.-up çıḳ- 3c/08, 8a/13, 12e/15, 29f/06
b.-up ḳal- 1ç/14, 2a/08, 2b/24, 2ç/09, 2g/03, 3ç/07, 4f/14, 5a/18, 5e/14, 5g/16, 6a/30, 6b/27, 6g/22, 7g/19, 8a/14, 8b/11, 8e/23, 9e/18, 10g/25, 14e/15, 15e/03, 15e/04, 16e/04, 20f/27, 21e/03, 21e/04, 22f/01, 23e/17, 24e/06, 24e/16, 30f/28, 31f/15, 32f/09
b.-up kel- 31f/27
b.-up ket- 1f/10, 2g/11, 3ç/01, 3e/23, 4g/26, 5f/07, 8e/12, 9g/14, 9g/21
b.-up ḳélış- 1b/24
b.-up öt- 21f/16
b.-up saylan- 32f/01
b.-up tur- 1a/19, 17f/17, 24f/24
b.-up yür- 6g/18, 18e/08
b.-upmu 10e/20, 13f/07, 17e/05
b.-uptu (bop-tu) 1d/14
b.-uptu (boptu) 2d/15, 6a/03
b.-uş 21f/19
b.-uşı 2b/16, 2g/29
b.-uşı kérek 5ç/08, 8e/02
b.-uşıda 4ç/14
b.-uşımız kérek 17f/01
b.-uşḳa 4ç/03
b.-uşḳa başlı- 12f/07, 13e/11
b.-uşnı 4ç/15, 9g/05, 28f/28
b.-uvatattı 2c/06, 22f/15
b.-uvatıdıla 7f/29
b.-uvatḳan 2a/27, 5a/19
b.-uvatḳanlıḳını 16e/15
acrap ketkendek bol- 2e/01
alsımu bol- 2e/19
aram alġandek bol- 2e/06
artis bol- 9g/05
aşıḳ bol- 2b/24
aşkara bol- 10g/25
avare bol- 6g/18
bay bol- 4ç/15
beḫtlik bol- 2g/29
bergendek bol- 6b/21
bermeydiġan bol- 5e/26
biaram bol- 3e/16, 11f/25
bilivalmaḳçı bol- 4ç/27
bille bol- 5a/22
bir bol- 20e/01
bolup ḳal- 4b/01
cım bol- 2a/08, 6a/30, 9e/18
çıdap bol- 2f/03
çüşinip bol- 3e/11
dégili bol- 2ç/21
démekçi bol- 5a/15, 5a/27
eza bol- 20f/03, 20f/05
éçılġandek bol- 9g/21
éçılmaydıġan bol- 15e/04
élıp bol- 20f/27
éytışḳa bol- 3a/26, 20f/15
ġayıb bol- 2a/25
giriptar bol- 13e/25, 20f/27
ḫapa bol- 3a/17
hasıl bol- 4b/08
ḫatırcem bol- 2c/26
heyran bol- 1d/10, 4ç/01, 6g/23, 16f/25, 23f/24
ḫıcalet bol- 1g/06, 4c/12, 6g/21, 14f/29, 25f/26
höl bol- 17f/24
ḫuşal bol- 5f/06, 8g/21
ıḳrar bol- 31f/02
içilip bol- 14f/16
ige bol- 2ç/09, 28f/28
işense bol- 8e/17
ḳapḳara bol- 2a/02
ḳerzdar bol- 4e/15
keyp bol- 1ç/16
kérek bol- 1a/19
ḳılsañ bol- 18e/17
ḳoçaḳlımaḳçı bol- 10g/08
ḳorḳutmaḳçı bol- 3c/19
let bol- 18f/19
melum bol- 6g/22, 7g/13

memnun bol- 9g/25
mest bol- 15e/11
mumkin bol- 5ç/01
narazı bol- 18f/12
oruḳlap ketkendek bol- 3d/05
paḫpaḳ bol- 23e/17
peyda bol- 1d/04, 3c/04, 7b/02, 11f/28, 22f/01
ravan bol- 3b/20, 5b/23
razı bol- 28f/26
sazaver bol- 9g/01
sergerdan bol- 2d/27
seveb bol- 17e/07, 17e/16, 17e/16
sevebçi bol- 17e/10, 22f/15
séhiy bol- 22e/03
sorımaḳçı bol- 4ç/28
suġurılıdığan bol- 9f/28
sürüştürgili bol- 1c/15
süzülüp bol- 12f/05
teñleştürüp bol- 13e/10
tervetkendek bol- 8g/13
teşna bol- 14f/04
töven bol- 3g/24
turup kalġandek bol- 3g/25
tügetken bol- 1a/21
usta bol- 13f/07
ülge bol- 21f/21
yadlınıdığan bol- 13e/24
yar yölek bol- 28f/17
yémekçi bol- 3b/11
yénikleşkendek bol- 8g/06
yépılġan bol 32f/25
yığılıp bol- 24f/28
yıḳıtıp bol- 18f/05
yüklemekçi bol- 10g/15
zañlıḳ ḳılġılı bol- 20f/23
[=446]

bolal- Olabilmek.
b.-aymenmu 9g/09
b.-may ḳal- 7a/14
[=2]

bolcur Kunduracılıkta çizmenin içinden kalıbı çıkarmaya yarayan alet.
b.+ġa 4f/23
[=1]

bolıver- Oluvermek, olmasında sakınca olmamak.
b.-ıdu (bolıvérıdu) 5ç/20
[=1]

boluḳ Bol, bolluk.
b. 10f/16
[=1]

bolumsız Beceriksiz, yaramaz.
b. 3e/17
[=1]

boluş- (Çoğul şahıslar için) Olmak.
b.-ḳan 14e/04
b.-sa 1g/03
b.-sa kérek 2d/25
b.-tı 24f/14
ḫuşal boluş- 1g/03
ige boluş- 24f/14
[=4]

boluval- (-mış gibi) olmak.
b.-ıp (boluvélıp) 7b/25
[=1]

bom (Ses için) Gür, kalın.
b. 8g/12
[=1]

bopa Ç. Bagaj, yol eşyası.
b.+mnı 7a/03
b.+sını (bopısını) 4a/02
[=2]

bora Kamıştan yapılmış hasır.
b. 3d/21
[=1]

boran Borağan, fırtına.
b. 7b/03
[=1]

bostan Far. Bostan.
b. 14e/02, 14e/18
[=2]

bosuġa Eşik.
b.+da (bosuġıda) 7e/29
b.+sını (bosuġısını) 2c/13
[=2]

boş Boş.
b. 4f/10, 31f/17
[=2]

boşañlıḳ Uyuşuk, gevşek.
b. 14f/11
b. bilen 15f/07
b.+ı bilen 24f/25
[=3]

boşaş- Gevşemek.
b.-ıp (boşışıp ket-) 5f/14
[=1]

boşı- Boşalmak, müsait olmak.
b.-ġanda 22f/29

b. ḳol boşı- 22f/29
[=1]

bova Dede, yaşlı amca. *Krş.* bovay.
b. 1b/18, 2b/19
b.+lırımız (bovılırımız) 1b/11
b.+m 1b/21, 2b/20
b.+mdın 1b/16
[=6]

bovaḳ Bebek.
b.+nımu 4g/16
b.+nıñ 4g/19
[=2]

bovay *bk.* bova.
b. 1d/18, 2d/01, 10e/24, 10e/27
b.+lar 17f/13
[=5]

boy 1. Boy, gövde.
b. ber- 10f/03, 19e/28
b.+ı 6g/05, 16f/27
b.+ıdın 6e/18
b.+u 5b/10
2. Kenar, kıyı.
b.+ıdiki 11f/01, 26f/05
b.+ıġa 6b/07
3.Süre
b.+ı 1e/18, 4e/16, 6e/10, 18f/28
[=13]

boyçe *bk.* boyıçe.
b. 21f/19, 29f/16
[=2]

boyı Halde, şekilde.
b.+ı 12e/02, 12e/07

boyı- Boyamak.
b.-maḳta 7e/18
[=1]

boyıçe Boyunca. *Krş.* boyçe.
b. 16e/07
b. (+ġan boyıçe) 3e/08
[=2]

boylı- Kenarından gitmek.
b.-p (boylap) 6f/16, 17f/23, 17f/26
[=3]

boyun Boyun, gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi.
b.+ı (boynı) 3d/06, 7g/05
b.+ımızı (boynımızı) 26f/15
b.+ını (boynını) 1g/08, 6a/19, 8b/09, 9e/07, 9e/18, 26f/17
b.+umġa (boynumġa) 7a/26
[=10]

bozçı Boz adında bir çeşit pamuktan dokunan kumaş ustası.
b. 8f/06
[=1]

bozek Alay, küçümseme.
b. et- 2f/16
b. ḳıl- 18e/03
[=2]

bödüne Bıldırcın.
b.+lerniñ (bödünilerniñ) 15e/12
[=1]

bök Başlık, şapka.
b.+i 3e/14
[=1]

böl- Bölmek, parçalara ayırmak.
b.-üp 7f/09
[=1]

bölekçıla Alışılmışın dışında, farklı.
b. 2g/15
[=1]

böre Kurt.
b. 2d/26, 3d/18, 25f/17, 26f/19
b.+ler (böriler bilen) 3d/03
b.+lirini (börilirini) 3d/19
b.+ni (börini) 2d/29
b.+niñkidek (böriniñkidek) 4e/25
[=8]

böşük Beşik.
b.+tiki 4g/15
[=1]

bu 1. (Sıfat) Bu.
b. 1a/02, 1a/04, 1a/08, 1a/20, 1a/23, 1c/12, 1ç/25, 1ç/26, 1d/13, 1f/15, 1g/22, 1g/25, 1g/26, 2a/03, 2a/10, 2b/22, 2ç/01, 2ç/17, 2ç/27, 2d/12, 2d/15, 2d/18, 2f/01, 2f/04, 2f/07, 2f/13, 2f/13, 2f/15, 3a/11, 3b/14, 3b/28, 3ç/03, 3ç/05, 3ç/06, 3ç/08, 3ç/13, 3ç/16, 3ç/26, 3d/14, 3e/17, 3e/18, 3e/22, 3f/08, 3f/16, 3f/18, 3f/19, 3g/06, 3g/23, 4a/10, 4a/19, 4a/26, 4c/05, 4ç/02, 4ç/21, 4e/09, 4e/19, 5a/01, 5a/09, 5a/17, 5a/20, 5f/17, 5f/19, 5g/25, 6a/13, 6a/20, 6a/24, 6b/06, 6b/14, 6b/17, 6e/09, 6e/24, 6f/07, 30f/08, 6f/14, 6f/25, 6g/20,

6g/26, 7a/17, 7b/05, 7b/20, 7e/08, 7e/12, 7e/13, 7e/14, 7e/21, 7f/11, 7f/26, 7f/29, 7g/08, 7g/16, 8a/01, 8b/02, 8e/19, 8f/23, 9e/04, 9f/02, 9f/09, 9g/26, 10f/08, 10f/10, 10f/20, 10f/22, 11f/11, 12e/09, 12e/21, 12e/27, 12f/03, 13f/05, 13f/24, 14e/21, 14f/01, 14f/10, 14f/19, 14f/20, 15e/06, 15e/18, 15f/06, 16f/14, 16f/21, 16f/26, 17e/03, 17f/21, 18e/06, 18e/16, 18e/24, 18f/20, 18f/24, 18f/27, 19f/17, 20e/15, 20f/17, 20f/23, 20f/26, 21e/21, 21f/07, 21f/20, 22e/17, 22e/17, 22f/15, 22f/18, 22f/28, 23e/16, 23e/19, 23f/11, 23f/28, 24e/02, 24f/21, 25f/12, 26f/08, 26f/09, 27f/01, 27f/02, 27f/15, 28f/26, 29f/13, 29f/17, 31f/21, 31f/26, 33f/09, 34f/01, 34f/24

2. (Zamir) Bu.

b. 1d/15, 2d/05, 2d/11, 2g/12, 3g/18, 4c/03, 4ç/22, 5e/15, 5e/16, 5g/02, 6g/13, 7e/27, 7g/04, 8e/07, 10g/11, 15f/10, 15f/13, 19e/20, 22e/04, 25f/17, 26f/02, 26f/20, 28f/11, 30f/13, 30f/18, 33f/01

b.+lar 2d/14, 1g/19, 4g/22, 34f/16

b.+larġa 34f/14

b.+nı 1g/14, 2ç/13, 2f/27, 3g/29, 5g/11, 6e/18, 8f/18, 9f/20, 10e/20, 13f/14, 13f/16, 13f/17, 24f/26, 25f/19, 26f/13, 29f/25, 29f/27, 30f/02, 30f/10, 30f/11, 30f/13, 30f/20

b.+nıñ 4b/20, 5ç/12, 5f/11, 6e/07, 7b/27, 9e/02, 9f/16, 12f/13, 25f/20

b.+nıñ üçün 6ç/01

b.+nıñda 5ç/08, 5ç/10

b.+nıñdın 2e/27, 2g/25, 5f/21, 8a/26, 8e/15, 13f/17, 29f/14

b.+nıñdın arduḳ 6b/16

b.+nıñdınmu 14e/12

b.+nıñġa 4ç/01, 19e/28

b.+nıñġımu 2g/10

b.+nısı 16f/05

[=233]

budruḳḳına Sevimli, hoş, tatlı.

b. 8a/04

[=1]

buġa tıncıḳı Boğucu, bunaltıcı sıcaklık.

b. 17f/13

[=1]

buġa caven (At için) At arabaya koşulurkan yarım halka şeklinde boynuna takılan koşum takımı.

b. 18e/21, 31f/18, 5f/03

b.+ler 29f/20

b.+lirinimu 5f/04

b.+ni 17e/13, 18e/22

[=7]

buġday Buğday.

b. 2d/06, 2e/10, 2e/15, 2e/23, 2e/23, 2e/24, 3e/01, 3e/07, 5e/14, 18e/05, 18e/10, 18f/02, 19f/12

b.+ımızınñ 2e/26

b.+ını (buġdıyını) 18f/04

b.+ınımu (buġdıyınımu) 5e/26

b.+lar 13e/27, 15e/10

b.+larnı 10f/20

b.+lırı 33f/18

b.+lırınıñ 10f/16

b.+nı 1e/11, 1e/12, 2e/11, 5e/07, 16e/07, 18e/08

b. sélıḳı 2d/11

b. üçün 21e/02

[=29]

buġdaylıḳ Buğday yetişen yer.

b.+larda 3e/28

[=1]

bujuldı- (Ter için) Boncuklanmak, boncuk biçiminde yuvarlak taneler oluşturmak.

b.-p (bujuldap) 3a/21

[=1]

bulañ talañçılıḳ Yağmacılık, soygunculuk.

b. 2ç/19

[=1]

bulbul Far. Bülbül.

b. 14e/02, 14e/18, 14e/22

[=3]

bulı- Yağma etmek, soymak.

b.-p (bulap) 4a/29

[=1]

buluñ Köşe.
b.+ıda 22e/16
b.+ıdiki 2g/23
b.+lırıda 7e/03
b. puçkaḳ 5a/04, 7e/29
[=5]

bundaḳ Böyle.
b. 1c/25, 2ç/20, 6g/18, 16e/21, 22f/07, 25f/08, 2ç/21
b. ḳıl- 27f/04
b.+mu 30f/17
[=6]

burceklik Köşeli.
b. 2g/23
[=1]

burı- Çevirmek.
b.-p (burap) 6a/19
b.-p (burap burap ḳoy-) 5f/15
[=2]

burul- Dönmek.
b.-dı 23f/07
b.-up 2c/14, 2c/22, 2c/29, 10g/21
[=5]

burun 1. Evvel, önce, geçen.
b. 1f/03, 3g/10, 4f/11, 5f/21, 8a/03, 16f/09, 27f/10, 33f/26
b.+ġu 7g/16
b.+la 5g/12
2. Burun.
b.+ı (burnı) 15e/06
b.+ıġa (burnıġa) 2c/15
b.+ını (burnını) 2e/12, 23e/14
b.+ınıñ (burnınıñ) 11e/21
b.+umḳa (burnumġa) 8a/15
[=16]

burunḳı Önceki.
b.3a/28, 4f/17, 5g/06, 6b/27, 14f/05, 24f/25, 32f/09
b.+dın 7b/09, 22e/02, 28f/20
[=10]

burut Bıyık.
b.+ı 7f/01
b.+lırı 3d/07
b.+lırını 6f/09, 33f/18
[=4]

but Far. Put.
b. (ḳara but) 1ç/03
b.+larnıñ 1ç/05
b.+nıñ (ḳara but) 1ç/06, 1ç/12, 2ç/25, 3ç/21
[=6]

buyaḳ Burası, yakındaki yer.
b.+ḳa 19e/18
b.+ḳa (uyaḳ buyaḳḳa) 16f/15
b.+ḳa dep 12f/22
b.+ḳa uyaḳ buyaḳ 11e/29
b.+tın 6e/13
b.+tiki (uyaḳ buyaḳ) 3e/27
[=6]

buyr "Perman" hikâyesinde mektubu okurken çıkarılan anlamsız hece.
b. 2d/04
[=1]

buyre Hasır anlamındaki bora kelimesinin yanlış yazılmış şekli.
b. yap- 1d/11
[=1]

buyrul- Buyurulmak.
b.-ġanmış 2d/26
[=1]

buyur- Buyurmak, emretmek. *Krş.* byuru-
b.-uptu (buyruptu) 3d/15
[=1]

buyurtma Sipariş.
b.+sı (buyrutmısı bilen) 32f/23
[=1]

buz- Bozmak, yıkmak.
b.-may 2c/19
b.-up 21e/21
b.-up tur- 2a/07
[=3]

buzul- Bozulmak, yıkılmak.
b.-ġan 2c/07
[=1]

büdür Kıvırcık.
b. 7a/27, 8a/07
[=2]

bügün Bugün.
b. 1f/11, 3a/11, 3f/25, 7a/04, 7f/25, 7g/16, 8g/23, 9g/12, 9g/19, 10f/21, 10g/26, 13f/03, 16f/06, 16f/29, 18f/08, 23f/03, 33f/25
b. bolsa 3ç/07
b.+din tartıp 7a/28
b.+ki 13e/13
b.+kidek 3f/01, 5g/13
[=22]

bürende Kunduracılıkta kullanılan özel bıçak.
b. 4f/27
[=1]

bürgi Pire.
b.+ler bolsa 2a/09
[=1]

byuru- *bk.* buyur-
b.-yurem 1d/12
[=1]

cabduḳ Alet, takım.
c. 22f/04, 31f/14
c.+lar 3b/02, 4f/16
c.+larmu 31f/12
c.+lırı 3ç/23, 3f/23, 3f/28, 4f/01, 30f/28, 32f/27
c.+lırını 4f/29
c.+nı 1a/21
[=13]

cabduḳsız Aletsiz.
c. 28f/09
[=1]

caca Ceza.
c.+sını (cacısını ber-) 2b/20, 7b/18
[=2]

caduġar (<Far. cādū-gar) Sihirbaz.
c. emes 5ç/10
[=1]

cahalet (<Ar. cahālat) Cehalet, bilgisizlik.
c. 2ç/18
[=1]

cahan (<Far. cahān) Evren, alem, dünya.
c. 7b/08, 9e/15, 19e/01
c.+da 3b/05
c.+nı 7b/01
c.+nıñ 9e/26
[=6]

cahaz (<Ar. cihāz) Cihaz, alet, takım.
c.+ılırınıñ 32f/29
c.+lırınıñ 2ç/11
[=2]

callat (<Ar. callād) Cellat.
c. 2a/21
[=1]

camal (<Ar. camāl) Cemal, yüz güzelliği.
c.+ıġa 4g/01
c.+ını 16f/13
[=2]

can (<Far. cān) Can.
c. 2b/29, 5e/23, 7e/14, 20e/28
c. canıvar 2f/14
c.+ım (cénım) 3b/29, 7a/24, 8a/09
c.+ım (cénım aka) 18e/17
c.+ım (cénım balam) 13f/19
c.+ımdın (cénımdın) 20e/28
c.+ımu (cénımu) 23f/04
c.+ınıñ (cénınıñ) 3d/11
c. kir- Dirilmek. 3d/10
c. köydür- Fedakârlık etmek. 21e/04
c. köyer Fedakâr. 32f/04
c. talaş- Can çekişmek. 3c/17
c. üz- Ölmek.15e/29
[=18]

canab (<Ar. canāb) Cenab.
c.+liri 4ç/18, 5ç/08, 5ç/16, 6a/21, 6ç/01
[=5]

canıvar (<Far. cān- āvar) Canlı varlık.
c. 5g/26
c.+larmu 2f/14
c.+nı 5g/27
c.+nıñ 5g/28
[=4]

canlıḳ Canlı, yaşayan, diri olan.
c.+ta 7f/14
[=1]

cañcün Ç. General.
c.+din 1ç/12
[=1]

capa (<Ar. cafā) Cefa, eziyet.
c.+nımu 15e/25
c. tart- 9f/29
[=2]

capakeş (<Far. cafā-kaş) Cefakeş, cefa çeken.
c. 1a/10
[=1]

capalıḳ Meşekkatli, zahmetli.
c. 16f/11
[=1]

carañlı Sedalı.
c. 10f/23
[=1]

cavab (<Ar. cavāb) Yanıt.

c. 6g/27, 10f/09, 13e/05
c. ber- 2g/16, 3g/07, 5e/04, 13f/06
c. bériş- 3ç/28
[=8]

cavġı Ağız kenarı.
c.+yıġa 6f/29
[=1]

cavıldı- Durmadan konuşmak.
c.-p (cavıldap ket-) 12e/13
[=1]

cavyütiñ Ç. Eğitim idaresi.
c.+da 6a/01
[=1]

cay (<Far. cāy) Yer, mekan, yöre.
c. 9f/29
c. cayıda 3b/07
c.+da 2b/27, 2b/29, 3b/04
c.+dın 8e/24
c.+diki 9e/20, 19e/02
c. emes 5e/16
c.+ġa 6b/04, 6e/16
c.+ı 4a/24, 6e/07
c.+ıda 4g/25, 15f/25
c.+ıdın 8e/25
c.+ıġa 11f/17
c. iken 6b/18
c.+larda 22e/09
c.+lardın 4e/03
c.+lardiki 8a/09
c.+larġa 7f/22
c.+lırıġa 3e/02
c.+mu 3g/17
c.+nıñ 6b/14, 18f/04
[=26]

caylaş- Yerleşmek.
c.-ıp ket- 1a/16
[=1]

caza (<Ar. cazāʿ) Ceza.
c. ber- 3d/15
c.+sımu (cazısımu) 18f/14
[=2]

cazalan- Cezalanmak.
c.-ġını 3d/27
[=1]

cazanıḫor Far. Murabahacı, tefeci.
c.+ġa 1ç/08
c.+lardın 1ç/07
c.+larġa 4e/14
[=3]

cehet (<Ar. cihat) Cihet, taraf.
c.+te 21f/21
c.+ten 31f/03
[=2]

celp (<Ar. calb) Celp, kendi üzerine çekme.
c. ḳıl- 10f/25, 20f/13
[=2]

cemiyet (<Ar. camʿiyyat) Toplum.
c. 8a/20
c. üçün 7g/11
[=2]

Cemşit Cemşīd. Şehname'de geçen kahramanın adı.
C. 6f/23
[=1]

cenub (<Ar. canūb) Güney.
c.+ıdiki 4f/02
[=1]

ceñ (<Far. cang) Cenk, savaş.
c. 3c/05
c.+de 4c/09
c.+ge 5a/08
c. ḳıl- 2c/05
c.+mu 2c/06
[=5]

Ceñname Cenkname. Şehname'de geçen bir bölümün adı.
C. 4f/20, 6f/17
[=2]

ceryan (<Ar. carayān) Cereyan, süreç, süre.
c.+ıda 5f/26
[=1]

ceset (<Ar. casad) Ceset, ölü, leş.
c.+ige (cesitige) 3c/27
c.+im (cesitim) 6b/18
[=2]

ceynek Dirsek.
c.+iniñ (ceynikiniñ) 2a/12
[=1]

cezire (<Ar. cazīra) Ada.
c.+lerni (cezirilerni) 2b/26
[=1]

cezmen (<Ar. cazman) Muhakkak, şüphesiz.
c. 3a/12, 6e/26
[=2]

cıḳ Çok.

c. 2b/26, 2d/15, 3b/18, 3b/19, 3c/07, 3d/26, 3e/13, 7e/01
c.+lar 28f/18
[=9]

cım Suskun, sessiz.
c. bol- 2a/08, 6a/30, 9e/18, 14e/15
c. ḳal- 5a/12
c. tur- 17f/15
c. turuş- 3d/10
[=7]

cımbu Arabaya koşarken eşeğin boynuna takılan yuvarlak alet.
c. 19e/14
[=1]

cımcıt Sakin, sessiz.
c. bol- 2g/03
[=1]

cımcıtlıḳ Sessizlik.
c. 1g/26, 3ç/07, 7e/07, 7e/17, 22e/14
c.+ı 2a/03
c.+ḳa 14e/21
[=7]

cımı- Susmak, sessizleşmek.
c.-p ḳal- 4c/13
c.-p ket- 9e/26
[=2]

cımlıḳ Sessizlik.
c. 22e/17
c.+ḳa 22e/17
[=2]

cın (<Ar. cinn) Cin.
c. 7e/12
[=1]

cınaza (<Ar. canāza) Cenaze töreni.
c. 19e/07, 23e/08, 23e/11, 23e/13, 23e/25
c.+ġa (cınazıġa) 17e/08
[=6]

cınçıraġ Yağ kandili, lamba.
c.+nıñ 1ç/18
[=1]

Cıñ Şahıs adı. “İkki Barmıḳım Bilen” hikâyesinde bir general adı.
C. 1ç/02
[=1]

cıñşu Ç. Büyük emel sahibi.
c.+sıġımu 18e/20
[=1]

ciddiy (<Ar. ciddī) Ciddi, şaka olmayan.
c. 7f/25, 8f/26, 20f/04, 23f/26
c. ikenlik 4e/02
[=5]

ciddiyraḳ Daha ciddi.
c. 8f/13
[=1]

cilte Çanta.
c.+ni (ciltini) 7a/26
[=1]

cineste Vişne.
c.+dek (cinestidek) 11e/08
[=1]

coza Masa.
c.+ġa (cozıġa) 12f/23, 13f/02
[=2]

cudun Şiddet, sertlik.
c. bilen 1d/19, 5e/05
[=2]

cuġuldı- Ürpermek.
c.-p (cuġuldap ket-) 23e/05
[=1]

culcul Delik deşik, yıpranmış.
c. 8e/12
[=1]

cuva Kürk, kışlık palto.
c. 25f/29
c.+da (cuvıda) 25f/29
c.+sını (cuvısını) 25f/15
c.+sınıñ (cuvısınıñ) 25f/11
[=4]

cuvaynımek Lanet etme, lanet okuma.
c. ket- 12e/12
[=1]

cühar Ç. Çiçek türü.
c. 33f/07
[=1]

cümek Musluk.
c.+i (cümiki) 1a/18
[=1]

cüp (<Far. cuft) Çift, eş.
c. 10e/07, 20e/24
[=2]

cüret (<Ar. curʿat) Cüret, yüreklilik.
c. ḳıl- 16f/23, 17f/10, 31f/05
c. ḳılal- 3f/10, 3f/20, 7f/13, 11f/15, 13f/08
[=8]

cüretsiz Curetsiz, yüreksiz.
c. idi 13e/20
[=1]
cyañcün Ç. General.
c. 1ç/25
c.+ler 1ç/02
[=2]
ça Başak kalıntısı, kesmik.
ç.+dın 2e/12
[=1]
çaç Saç.
ç. 6f/15, 6f/20
ç.+ınıñ (çéçınıñ) 13e/02
ç.+lırı 3d/07, 8a/07, 8e/11, 11e/07, 23e/17
ç.+lırımnı 7a/27
ç.+lırını 6f/08, 11e/23
ç.+lırıñız 8g/03
[=12]
çaç- Saçmak, serpmek.
ç.-attı 7f/18
ç.-ıñ (çéçıñ) 9f/09
ç.-ıp (çéçıp) 7a/27, 22e/07, 27f/27
ç.-ıp (çéçıp ber-) 9f/12, 9f/16
ç.-ıp (çéçıp öt-) 22e/05
ç.-ḳanıdı 2f/18
ç.-tı 9f/23
[=10]
çaçḳuz- Serptirmek, saçtırmak.
ç.-ġanıdı 9f/21
[=1]
çaçrı- Sıçramak.
ç.-p (çaçrap) 27f/14
ç.-p (çaçrap ket-) 10g/09
[=2]
çaġ I Çağ, zaman, vakit.
ç.+da 3f/21, 8e/25, 10e/03, 10g/23, 11e/11, 13e/29, 16f/21, 26f/23, 33f/27, 34f/21
ç.+dıla 3f/17, 8e/23, 10e/10, 16e/08
ç.+diki 14e/24
ç.+ımda (çéġımda) 23e/27
ç.idi 11e/01
ç.+ḳıçe 8g/07, 12f/06
ç.+lar 10e/21
ç.+larda 11e/09, 14e/03, 14e/08
ç.+lardiki 8g/03
ç.+lırıdiki 10e/12
ç.+lırını 14e/23
çaġ II Hoşnut, memnun, neşeli.
ç. 1g/10, 2c/12, 15e/27
[=29]
çaġlı- Tahmin etmek, ayarlamak.
ç.-yttı (çaġlayttı) 10e/24
[=1]
çak Dikiş.
ç. 6e/14, 6f/07
[=2]
çaḳ (<Far. çarḫ) Çark.
ç.+ı 3b/25
ç.+ını 6f/02
ç.+lar 6ç/04
ç.+lırı bolsa 6ç/05
[=4]
çaḳ- 1. Sokmak, ısırmak.
ç.-ıp (çéḳıp baḳ-) 6g/17
2. Anlamak.
ç.-ḳan 2ç/23
ç.-ış (çéḳış) 5f/26
méġizini çaḳ- 2ç/23
[=3]
çaḳçaḳ Şaka.
ç. 5b/07, 6g/20, 10f/09, 11f/11, 13e/18, 20f/08
ç. dep 9f/07
ç. ḳıl- 5g/22, 6g/08, 8f/03, 11f/09, 13f/08, 34f/15, 34f/18
ç. ḳılış- 20f/02, 34f/05
ç.+lar 27f/01
ç.+lırı 10f/23
[=18]
çaḳçaḳçı Şakacı.
ç. 7f/02
[=1]
çaḳır- Çağırmak.
ç.-dı 25f/02
[=1]
çaḳnı- Parlamak.
ç.-ġandek 18e/29
[=1]
çal- Çalmak, vurmak.
ç.-dım 9g/14
çavak çal- 9g/14
[=1]
çala Tam değil, yarı, bitmemiş.
ç. 9e/01, 21f/14
[=2]

çalıḳ “Perman” hikâyesinde mektubu okurken çıkarılan anlamsız hece.
ç.2d/03
[=1]

çalış- Çalışmak.
ç.-ıp 1d/11
[=1]

çalma Kurumuş çamur veya kerpiç parçası.
ç.+sı (çalmısı) 6g/05
[=1]

çalvaḳı- Sinirlenmek, kızmak.
ç.-p (çalvaḳap) 10g/21, 12e/06
[=2]

çamadan (<Rus. çemodan) Valiz.
ç.+nı 1a/20
[=1]

çamdı- Adımlamak.
ç.-p (çamdap) 4c/10
[=1]

çamġur Turp.
ç.+ġa 1a/22
[=1]

çanaḳ I Göz çukuru.
ç. içi 3a/27

çanaḳ II Kabuk, kavkı.
ç.+lırını 33f/18
[=2]

çañ Toz.
ç. 4f/13
ç. keltür- 7e/28
[=2]

çañgallıḳ Salkım söğüt bulunan yer.
ç. 11e/05
[=1]

çañıldı- Çıngırdamak.
ç.-maḳta 3ç/09
[=1]

çap- I Kazmak, açmak, oymak.
ç.-ıdıġan 26f/26
ç.-ıdu 4f/27
ç.-ışḳa (çépışḳa) 25f/02
ç.-tı 26f/26
ç.+ışta (çépışta) 26f/20
ç.+ıştın (çépıştın) 26f/21
[=6]

çap- II Koşmak.
ç.-ıp (çépıp kel-) 34f/23
[=1]

çapaḳ Çapak.
ç. 8f/06
ç. bas- 8e/11
[=2]

çapan Cüppe, palto.
ç.+ımız (çapınımız) 21e/04
ç.+ımnı (çapınımnı) 3a/17
ç.+ınıñ (çapınınıñ) 3a/21
[=3]

çaplan- Yapışmak.
ç.-ıp (çaplınıp) 12f/04
ç.-maḳta 3ç/10
[=2]

çaplaş- Yapışmak, sarılmak, usandırmak.
ç.-ıp (çaplışıp) 4b/23
ç.-ıp (çaplışıp ḳal-) 5b/16, 17f/24
ç.-ıp (çaplışıp ket-) 4f/11, 5b/15
ç.-mıdımu 1b/19
[=6]

çaplı- Yapıştırmak.
ç.-ġan halda 2f/11
[=1]

çaplışıval- Yapışıvermek.
ç.-ıdıken 2b/06
ç.-ıdu 1b/12
[=2]

çapras Çapraz.
ç. 1c/08
[=1]

çapsan Çabuk, hızlı.
ç.+la 16e/03
[=1]

çapsanlaştur- Hızlandırmak.
ç.-up 21f/06
[=1]

çapsanlat- Hızlandırmak.
ç.-ıp 25f/04
[=1]

çapsanraḳ Biraz hızlı, biraz çabuk.
ç. 1ç/24, 4ç/15, 17f/02, 33f/23
[=4]

çar Buğday kabuğu.
ç. 2d/06
[=1]

çare (<Far. çāra) Çare, tedbir.
ç.+si (çarısı) 2b/18
ç.+sini (çarısını) 1a/05, 8b/07
[=3]

çarek (<Far. çār-yak) Çeyrek.
ç. 7f/10

[=1]
çareklik Çeyrek kadar olan.
ç. 9f/15
[=1]
çaşḳan Fare, sıçan.
ç. 8f/15
ç.+larnıñ 2a/06
[=2]
çataḳ Aksilik, karışıklık, düzensizlik.
ç. çıḳ- 19f/03
ç. çıḳar- 18f/15, 18f/18
ç.+ı (çatıḳı) 4g/01, 4g/04
[=5]
çatḳal Çırpı, dal budak kırpıntısı.
ç.+lar çavar çatḳal 2f/12
[=1]
çavak Alkış.
ç. çal- Alkışlamak. 9g/14
ç.+lar 9g/13
[=2]
çavar çatḳal Çalı çırpı.
ç.+lar 2f/12
[=1]
çay Çay.
ç. 3f/21, 5f/06, 6a/18, 17f/05, 19e/12
ç. demli- 1a/18
ç.+ġa 16f/20
ç.+larnı 11f/06
ç.+lırını 11f/12
ç.+nı 6a/30, 11f/13
ç.+nı (etigen çay) 2g/09
[=12]
çayḳal- Sallanmak, çalkanmak.
ç.-ıp (çayḳılıp) 6b/05, 6b/26
[=2]
çayḳı- Sallamak, çalkalamak.
ç.-dı 23f/29
[=1]
çaynı- Çiğnimek.
ç.-may 9e/05
ç.-msız (çaynamsız) 9f/03
ç.-yttı (çaynayttı) 1g/25
[=3]
çaynıval- Çiğniyivermek.
ç.-aymikin 8f/24
[=1]
çayşap (<Far. çādar-i şab) Çarşaf.
ç. 32f/25
[=1]
çek- 1. Çekmek
ç.-ip (çékip) 14e/09
ç.-kini 3d/27
ç.-migen 2d/27
ç.-ti 2b/26
2. İçmek (sigara içmek).
ç.-ip (çékip) 1ç/16
ç.-ivétip (çékivétip) 6a/29
ç.-mey 8f/17
azab çek- 2d/27, 3d/27
muşeḳḳet çek- 2b/26
epyün çek- 1ç/16
[=7]
çeḳçeyt- Gözlerini fal taşı gibi açmak.
ç.-ip 4e/26
[=1]
çeksiz Sınırsız, uçsuz bucaksız.
ç. 3e/24
[=1]
çelle- Nişan almak.
ç.-p tur- 11e/28
[=1]
çem (<Far. çarm) Kösele.
ç.+i 12f/04
ç.+ige 8f/10
[=2]
çeş Buğdayın kabuklarından ayrılmış hali.
ç. 2e/12
ç. ḳıl- 2e/12
ç.+niñ aldı 2e/16
[=3]
çet Kıyı, kenar, yan.
ç.+ıda (çétıda) 10f/18
ç.+ide (çétide) 32f/25
ç.+ige (çétige) 3c/14, 22f/25
ç.+ke 2c/09
ç.+te 8e/28, 29f/22
ç.+tin 2a/14, 10f/24, 10f/24
[=10]
çeyli- Çiğnemek.
ç.-p (çeylep) 21f/06
[=1]
çéçekli- Çiçeklemek, çiçek açmak.
ç.-gende 13f/04
[=1]
çéçen Hazırcevap.
ç. 13e/19
ç. idim 13e/19
[=2]

çéçıl- 1.Saçılmak.
ç.-attı 23e/24
ç.-ıp 1f/10, 4f/17
ç.-ıp ket- 4e/01, 15f/27, 21f/01
ç.-ıp yat- 1a/10
2. Sinirlenmek.
ç.-ıp 1c/20
[=8]
çéketke Çekirge.
ç.+lerniñ (çéketkilerniñ) 1f/21
[=1]
çéḳımçılıḳ Laf yetiştirme olayı.
ç. 4a/25
[=1]
çéḳış- Şakalaşmak.
ç.-tı 13f/06
[=1]
çékilivel- Bağlamak.
ç.-ip (çékilivélip) 11f/08
[=1]
çékin- Geriye gitmek.
ç.-ip 2c/25
ç.-mestin 31f/27
[=2]
çélek Kova.
ç. 6e/22, 9f/13, 11f/02
ç.+lirini 5f/03
[=4]
çélekçe Küçük kova.
ç. 2f/18
[=1]
çélış- Mücadele vermek, sebat göstermek.
ç.-maḳta 19f/11
[=1]
çénıḳ- Çelikleşmek, sağlamlaşmak, dayanıklı olmak.
ç.-ḳanlıḳını 32f/03
ç.-ıdu 7a/11
ç.-ıvatıdıġu 23f/29
ç.-mıġanlıḳtın 24f/10
[=5]
çénıḳış Sağlamlaşma, dayanıklı olma.
ç. 1f/01
[=1]
çérik Asker.
ç. 19e/29
ç.+ler üçün 18e/06
ç.+lerniñ 18e/19
[=3]
çıdal- Dayanabilmek.
ç.-may (çıdılmay) 6a/15
[=1]
çıdam Tahammül, dayanma gücü.
ç. 6b/01, 15f/19, 31f/17
ç. bilen 32f/11
ç. kérek 15f/19
[=4]
çıdamlıḳ Dayanıklı.
ç. 31f/07
[=1]
çıdamsızlıḳ Dayanıksız, tahammülsüz.
ç.+ını 14f/22
[=1]
çıdı- Dayanmak.
ç.-ġan 15f/05
ç.-may 3b/22, 3c/20, 33f/04
ç.-mıdım dep 14f/27
ç.-mıġınıdın 1c/21
ç.-p (çıdap) 22e/09
ç.-p (çıdap bol-) 2f/03
ç.-p (çıdap tural-) 9e/10
ç.-ydu (çıdaydu) 3f/06
[=10]
çıġır Çığır, dar patika.
ç. 11f/01
[=1]
çıj (Taklidî ses) Çekirgenin çıkardığı ses.
ç. ḳıl- 1f/23
[=1]
çıḳ- 1. Çıkmak, içeriden dışarıya varmak, gitmek.
ç.-ar 18e/21
ç.-ıdu 2c/04
ç.-ımen 19e/11
ç.-ıñe 23f/04
ç.-ıp 6a/07, 1c/19, 4g/14, 6a/07, 7f/22, 12e/07, 16f/21, 22f/27, 23f/07, 25f/24
ç.-ıp ḳal- 3f/11
ç.-ıp ket- 2c/09, 2d/08, 20e/08, 23e/06
ç.-ışım kérek 19e/08
ç.-ıvatattı 12e/17
ç.-ıvatḳınını 17e/14
ç.-ḳan 3a/21, 12e/27, 14f/07, 21e/17
ç.-ḳanıdı 6b/26
ç.-ḳınımda 6a/02

ç.-maptımen 7g/16
ç.-maslıḳ 21f/12
ç.-maydu 7a/24, 20f/19
ç.-mıdı 4b/12, 4b/19, 4b/22,
ç.-sa 5g/19, 6e/09
ç.-sam 18e/13
ç.-tı 1c/06, 3ç/22, 34f/07
ç.-tım 22e/01
ç.-tımmı 6a/13
2. Belli olmak.
ç.-ḳanıdı 7e/22
ç.-ıdıkin (çéḳıdıkin) 2ç/01
3. Meydana gelmek, ortaya çıkmak.
ç.-ıdiken (urġup çıḳ-) 4e/11
ç.-ḳan 2d/21
ç.-maḳta 19f/14
ç.-tı (bolup çıḳ-) 3c/08, 8a/13, 12e/15, 29f/06
4. Ayrılmak, ilgisini kesmek.
ç.-ıp (ḳutulup çıḳ-) 3d/20
ç.-ḳanıdı (köçüp çıḳ-) 5f/23
5. Doğmak.
ç.-tı (kün çıḳ-) 13f/03
6. Yükselmek, artmak.
ç.-ḳanlıḳını 19f/18
ç.-tı (evcige çıḳ-) 3c/23
7. Oluşmak.
ç.-ıp 7b/03
ç.-ıvatḳan 4f/05
ç.-ıp (ḫata çıḳ-) 6a/24
ç.-ıptu (ünüp çıḳ-) 2f/18
ç.-mıġanıdı (çataḳ çıḳ-) 19f/03
ç.-ıp (ḫata çıḳ-) 6a/24
8. Sürekli, durmadan yapmak.
ç.-ımen (éytip çıḳ-) 15e/18
9. Götürmek.
ç.-ay 4b/07 4b/09
ç.-ıp 3d/19
ç.-tı (élıp çıḳ-) 3c/14, 4b/09
10. Bir şeyin yukarısına varmak veya yükselmek.
ç-ıp 3b/03, 7b/06
ç.-tı 4a/26, 6b/23
11. Talepte bulunmak, istemek.
ç.-ḳan 14f/07
perman çıḳ- 2d/21
yoḳḳa çıḳ- 7e/22
yolġa çıḳ- 3ç/22, 6a/07
[=75]

çıḳar- 1. Çıkarmak, çıkmasını sağlamak.
ç.-dı 12f/10
ç.-dı de 5ç/02, 21e/18
ç.-ıdıġan (çıḳırıdıġan) 4f/23
ç.-ımen (çıḳırımen dep) 17e/11
ç.-ıp (çıḳırıp) 3e/12, 4e/23
ç.-ışla (çıḳırışla) 12f/05
ç.-may 2g/04
2. Göndermek, yollamak.
ç.-ġan 1e/14
ç.-ıp (çıḳırıp ḳoy-) 21f/13
ç.-ıptu (çıḳırıptu) 1d/12
3. Üretmek.
ç.-dı 31f/19
ç.-ış 31f/17
ç.-ışnı (çıḳırışnı) 30f/05
4. Ayırmak.
ç.-ış (çıḳırış kérek) 2ç/13
5. Oluşturmak.
ç.-ġanlıḳıġa 31f/02
ç.-ġuçılar 5a/02
ç.-ımsiler 20f/11
ç.-ıp (çıḳırıp) 18f/16, 18f/18, 23f/17, 28f/12
çataḳ çıḳar- 18f/16, 18f/18
höküm çıḳar- 5a/02, 20f/11
ḫulase çıḳar- 31f/02
işlep çıḳar- 31f/19
ün çıḳar- 2g/04
[=23]

çıḳıral- Çıkarabilmek, çıkmasını sağlayabilmek.
ç.-may 17e/09
2. Oluşturabilmek.
ç.-may ḳal- 24f/12
ḫulase çıḳıral- 24f/12
[=2]

çıḳıril- Çıkarılmak.
ç.-ġan 1g/16
[=1]

çıḳıval- Çıḳıvermek.
ç.-dı 13f/13
ç.-dım 11e/15
[=2]

çılaş- Batmak, ıslanmak.
ç.-ıp (çılışıp ket-) 16e/20
[=1]

çıllı- Ötmek.
ç.-ġanda 10e/07

[=1]

çımdı- Çimdiklemek, çimdik atmak.
ç.-p (çımdap) 1g/24
[=1]

çımıldat- Gözlerini kıpıştırmak.
ç.-ıp (çımıldıtıp) 8g/01
[=1]

çımırıl- Çatmak.
ç.-ıp 18e/28
[=1]

çımırlat- Çatmak.
ç.-ıp 8f/27
[=1]

çımırlı- Yanar döner olmak.
ç.-p (çımırlap) 1f/19
[=1]

çın Gerçek, doğru, hakikiy.
ç. 9g/05
[=1]

çınar Çınar.
ç. 6b/06
ç.+ġa 6b/19
ç.+nıñ 6b/23, 7b/03
ç.+nıñ üsti 6b/22
ç. üsti 7b/06
[=6]

çıñ Sağlam, berk, sıkı, sabit.
ç. 1f/13, 15f/14, 19e/28
ç. çıñ 26f/21
ç.+ḳı 16e/16
[=5]

çıraġ (<Far. çirāġ) Kandil, yağ lambası.
ç. 6e/04
ç.+dın 7e/17
[=2]

çıray (<Far. çirāy) Yüz, sima, çehre.
ç. 2g/02, 5g/07, 20e/23
ç.+ı 1c/03, 3c/02, 3e/09, 4g/24, 14e/20, 23e/03, 23f/26
ç.+ıdek 23e/02
ç.+ıdın 7e/05
ç.+ıġa 11g/04
ç.+ımġa 8a/03
ç.+ını 3e/14, 5a/30, 11e/11
ç.+ını emes 14e/22
ç.+lırı 8a/07
[=19]

çıraylıḳ Güzel.
ç. 4e/09, 5e/27, 6b/04, 6b/17, 6f/24, 7a/25, 7b/09, 7b/13, 7b/15, 7f/16, 8e/18, 8g/18, 9g/18, 11e/25, 13e/23, 13f/17, 14e/03, 14e/19, 15e/09, 16f/13, 21e/14, 29f/03, 33f/01, 33f/07, 33f/15
ç. idi 7g/29, 9e/22
[=27]

çırı- Çürümek.
ç.-p ket- 3e/13, 6e/14
[=2]

çırḳırı- Çığlık atmak.
ç.-p (çırḳırap) 7b/01
[=1]

çırmal- Sarılmak, iç içe olmak.
ç.-ġan 2ç/18
[=1]

çış Diş.
ç.+ıġa teg- Sinirine dokunmak. 3g/27, 3g/28
ç.+ınıñ 10e/02
ç.+ını 5ç/03
ç.+lırı 3c/03
[=5]

çıt Basma, bir çeşit kumaş.
ç. 11f/26
[=1]

çıvı Kasık.
ç.+sıġa 2e/02
[=1]

çıvıḳ Çubuk.
ç.+lırıdın 29f/22
ç.+tın 7e/28
[=2]

çig Düğüm.
ç.+ini 6e/17
[=1]

çig- Düğümlemek, bağlamak.
ç.-di 12f/14
ç.-ken 17f/06
[=2]

çige Kenevir, kendir.
ç. bilen 6e/13, 11f/24
[=2]

çigiş Karışık, düğümlenmiş.
ç. 2a/18, 3e/23, 4e/20
[=3]

çile Gübre, hayvan pisliği.
ç. 6a/09

[=1]

çim Çim, çimen.
ç.+ni 10e/09
[=1]

Çimencan "Muellimniñ Ḫéti" hikâyesinde şahıs adı. Rozı'nın annesi.
Ç.+ġa 1a/03
[=1]

çine Çini, porselen.
ç. 2g/08, 5f/06
ç.+dek (çinidek) 33f/12
ç.+lerni (çinilerni) 14f/16
[=4]

çirindi Çürümüş şey, bozuk şey.
ç.+ler 22e/06
[=1]

çirmiliver- Dolanmak, sarılmak.
ç.-sem 1ç/23
[=1]

çişlem Parça, bir ısırılmış kadar.
ç. 3b/15
[=1]

çişli- Isırmak.
ç.-mestin 1f/20
[=1]

çivin Sivri sinek.
ç. 22e/26
ç.+ler 16f/19
ç.+ler bolsa 2f/12
ç.+lerniñ 2f/27, 22e/15
[=5]

çoka Yemek çubuğu (çatal yerine kullanılan Çin mutfak aleti).
ç.+nı (çokını) 1g/21
[=1]

çoḳan Gürültü, uğultu, bağırma.
ç. 11f/18
[=1]

çoḳçay- Dimdik durmak, ucu çıkmak.
ç.-ıp 15e/15
[=1]

çoḳçılı- Karıştırmak.
ç.-dım 14e/16
ç.-ġanıdım 18e/28
[=2]

çoḳu- Gagalamak, gagasıyla vurmak.
ç.-ydıġan 1b/13
[=1]

çola Boş vakit, serbest zaman, müsait zaman.
ç.+sı (çolısı teg- İzne ayrılmak.) 3a/11
[=1]

çolaḳ Yıkık, yıkık dökük.
ç. 12e/27
[=1]

çoñ Büyük.
ç. 1b/07, 1c/12, 1ç/08, 2b/22, 3b/08, 3b/11, 3e/19, 3f/08, 6b/06, 8e/29, 10e/07, 13f/16, 16e/19, 20e/30, 24f/27
ç.+ı 18e/20
ç.+lırı 16e/02
ç.+lırınıñ 16e/07
[=18]

çoñḳur Derin.
ç. 1a/05, 2g/05, 3a/27, 3d/09, 17e/09
[=5]

çoñḳurluḳ Derinlik.
ç.+nı 17f/23
[=1]

çoñḳurraḳ Daha derin.
ç. 24e/01
[=1]

çoñraḳ Biraz büyük.
ç. 2ç/06
[=1]

çoşḳa Domuz.
ç. 19e/18, 19e/25
ç.+nıñ (çoşḳınıñ) 19e/24
[=3]

çoyun Font, dökme demir.
ç. 6e/26
ç.+dek 1e/16
[=2]

çöçek Çiçek.
ç. 21f/08
[=1]

çöçü- Ürkmek, korkmak.
ç.-p ḳal- 20e/11
[=1]

çöçüt- Ürkütmek, korkutmak.
ç.-etti 20f/04
ç.-üvetti 12e/27
[=2]

çögün Demlik altı, çay için su kaynatılan kap.

ç. 1a/18, 6e/22, 7e/01
[=3]

çök- Dalmak, batmak.
ç.-üp 5a/05
ç.-üp ket- 17e/11
[=2]

çöl Çöl.
ç. 2b/25
ç.+lerdin 5b/24
[=2]

çöm- Dalmak, içine girmek.
ç.-di 1a/06
ç.-gen halda 23e/26
ç.-genliktin 16f/17
ç.-üp 2a/02
ç.-üp ket- 1ç/19
ḫıyalġa çöm- 1a/06
ḫıyallarġa çöm- 1ç/19
uyḳuġa çöm- 2a/02, 16f/17
[=5]

çömüç Kepçe.
ç. 3b/13, 6e/22
ç.+imu 2ç/24
ç.+ler 32f/29
[=4]

çöp I Ot, bitki.
ç.+ler 3e/26
ç.+lerni 8f/04
[=2]

çöp II Erişte.
ç.+ni 1g/21
[=1]

çöp çöp (Taklidi ses) Üzerindeki giysinin ıslanarak yapış yapış olmasını ifade eder.
ç. 10f/06
[=1]

çöre Çevre.
ç.+liri (çöriliri) 6f/15
ç.+si (çörisi) 4f/20
ç.+sini (çörisini) 8f/02
[=3]

çörgili- Kuşatmak, çevirmek.
ç.-p (çörgilep ḳoy-) 2e/04
ç.-ptu (çörgileptu dep) 3b/26
[=2]

çuḳan Gürürltü, bağırtı.
ç. ḳıḳas çuḳan 7e/27
ç. sal- Gürültü yapmak 34f/22
[=2]

çulvır Dizgin.
ç.+ını 17e/25
[=1]

çüçük Tatlı.
ç. 16f/14
[=1]

çüçün Ç. Tahtabiti.
ç.+ler 2a/08
[=1]

çümki- Örtmek, kapatmak, sarmak.
ç.-p (çümkep) 3a/03
[=1]

çünki (<Far. çün ki) Çünkü.
ç. 1c/22, 2a/21, 2ç/21, 4ç/02, 4ç/22, 4f/13, 5a/16, 9f/27, 10e/24, 14e/19, 20f/04, 20f/15
[=12]

çüsinel- Anlayabilmek.
ç.-midim 1d/17
[=1]

çüş I Rüya.
ç.+ümde 8a/14
[=1]

çüş II Öğle.
ç.+kiçe 16e/16, 20e/13
ç.+tin avval 1g/08
ç.+tin kéyin 1g/09
ç. vaḳtı 6g/24
[=5]

çüş- 1. İnmek, yukarıdan aşağıya gelmek.
ç.- (!) 4b/28, 5b/03
ç.-e 5b/03, 5b/07
ç.-e dep 4b/22
ç.-ken 3ç/28, 4ç/21, 11e/23
ç.-ken halda 23e/04
ç.-kenlikige 14f/29
ç.-meydiken 2b/14
ç.-midi 5b/12
ç.-ti 4g/19
ç.-tüm 4a/14
ç.-üp 4b/18, 4b/21, 11e/04
ç.-üvatḳan 17e/14 , 17f/26
2. Geçmek.
ç.-tü 2c/14
ç.-üp 2a/24, 4g/10, 20e/11
3. Arabaya binmek.
ç.-üp 3a/02
4. Koyulmak.
ç.-ti 6ç/04

ç.-tüm 7a/04
5. Düşmek, yakalanmak.
ç.-ken 7e/22
ç.-kenidi 33f/27
ç.-üp 10f/05
ç.-üp ḳal- 1ç/22, 3e/03
ç.-üp ket- 2g/03, 2g/08
ç.-üp tur- 19f/15
6. Başlamak.
ç.-ken 18f/02
ç.-kende 15f/24
ç.-kenidi 10f/22
ç.-mekte 7f/22
ç.-ti 10e/13
ç.-üp ket- 14e/28
7. Gelmek.
ç.- (!) dep 10f/13
ç.-ti 3e/07, 11e/28, 6g/05
ç.-üp 11f/25
ç.-üp tur- 29f/12
ç.-üvatḳan 14e/20
8. Dikilmek.
ç.-ken 3e/1
9. Belirli bir halde olmak.
ç.-üp ḳal- 1f/11
aldımġa çüş- 20e/11
éḳıp çüş- 17e/14, 17f/26
ésimge çüş- Akla gelmek 3e/07
yadıġa çüş- 11f/25
heriketke çüş- 7f/22
salḳın çüş- Serinlemek15f/24
sözleşke çüş- 10e/13
yıḳılıp çüş- 10f/05
yolġa çüş- 7a/04
yollırıġa çüş- 6ç/04
[=43]

çüşen- Anlamak.
ç.-di 9f/07
ç.-dim 8a/19
ç.-dürgüdek 2d/17
ç.-güdek 1d/13
ç.-idiġan (çüşinidiġan) 2d/09
ç.-imen (çüşinimen) 3g/19
ç.-ip (çüşinip bol-) 3e/11
ç.-iptu (çüsiniptu de) 3d/15
ç.-mestin 4ç/26
ç.-midimġu 3g/18
[=10]

çüşendür- Anlatmak.
ç.-di 1b/22
ç.-üp 5a/06
ç.-üp ber- 7b/16, 9e/03
ç.-üş 5a/10
[=5]

çüşinel- Anlayabilmek.
ç.-mey 1d/09
[=1]

çüşkünlük Moral bozukluğu, can sıkıntısı.
ç. 4a/09, 20f/20
[=2]

çüşlük Öğlen, öğle zamanına ait.
ç. 18f/06
[=1]

çüşür- 1. (Gölge için) Meydana getirmek.
ç.-üp 6b/07
2. Saç kesmek, traş etmek.
ç.-üp 6f/08
3. Bırakmak.
ç.-meytti 10e/18
4. Başlayıp bitirmek, tamamlamak.
ç.-üp 23e/10
5. Azaltmak.
ç.-üşimiz kérek 27f/12
aġzıdın çüşür- 10e/18
[=5]

çüşürt- Traş ettirmek.
ç.-ken 6f/09
[=1]

da Kuvvetlendirme edatı.
d. 23f/14
[=1]

dad Far. İmdat.
d.+ıġa (heḳ dad) 7g/21
[=1]

dada Baba.
d. 13f/16
d. dep 32f/19, 34f/22
d.+m 15e/06, 15e/29, 16e/01, 18e/17, 19e/06, 19e/08, 22e/26
d.+mızdın (dadımızdın) 1e/02
d.+mnı 23e/23
d.+mnıñ 16e/04, 17e/28, 20e/29
d.+ñ 20e/24, 22e/22
d.+ñnıñ 20e/27
d.+sı (dadısı) 5f/15, 7e/10, 14f/02
d.+sıdın (dadısıdın) 5f/13, 5f/22

d.+sınıñ (dadısınıñ) 5f/13, 22e/28
[=24]

daden Ç. 25 desilitreye denk gelen hecim birimi.
d. 2d/06
[=1]

dadılıraḳ Biraz cesaretli, biraz gözü pek.
d. 14f/13
[=1]

dadlı- 1. İmdat istemek, yardım istemek
d.-mamdu 7e/14
2. Acıdan bağırmak, feryad etmek.
d.+şmu (dadlaşmu) 18e/16
[=2]

daġ Dağ.
d.+ı (déġı) 23e/28
[=1]

daġlı- Kızgın yağla yağlamak.
d.-vatattı (daġlavatattı) 6e/04
[=1]

daim (<Ar. dāʿim) Sürekli.
d. 2g/29, 8f/13
[=2]

daimiy (<Ar. dāʿimī) Sürekli, kalıcı, her.
d. 21f/23, 21f/27, 23f/12, 24f/15
[=4]

daire (<Ar. dāʿira) Daire, bir çemberin içinde kalan düzlem parçası.
d.+ni (dairini) 1e/19, 4e/20
[=2]

dala İstep, bozkır.
d.+diki (dalıdiki) 23f/08
d.+ġa (dalıġa) 3d/19
[=2]

dalalet (<Ar. dalālat) İşaret, kanıt olma.
d. ḳılal- 26f/22
[=1]

dalan Far. Dış oda, bekleme odası.
d.+dın 32f/27
d.+ı (dalını) 4f/07, 29f/09
[=3]

dan Tohum.
d. 2e/18, 22e/18
d.+ġa 2e/29
d.+ġıla 2e/28
d.+lar 2f/19
d.+lar bolsa 19f/14
d.+larnı 4e/01, 19f/11
d.+lırı 1f/09, 15f/27
[=10]

dane (<Far. dāna) Tane.
d. 1a/17, 3f/25, 3f/27, 3f/27, 31f/13, 31f/14, 32f/26
d.+liridek (daniliridek) 11e/22
d.+sini (danısını) 8f/21
[=9]

danlıḳraḳ Tohumlu.
d. 2e/17
[=1]

daramet (<Far. dar-āmad) Gelir.
d. 2ç/02
[=1]

darın Ç. Efendi, hazret.
d. 4ç/18
[=1]

das (<Ar. ṭās) Tas, leğen.
d. 5f/03
[=1]

dastıḫan (<Far. dast-i ḫān) Sofra.
d.+lar 3b/06
[=1]

dat Pas.
d. bas- Paslanmak. 4f/18
[=1]

datlaş- Paslanmak.
d.-ıp (datlışıp ket-) 4f/08
[=1]

davam (<Ar. davām) Devam, sürme, kesilmeme.
d. ḳıl- 4a/19, 1f/15, 2c/27, 4ç/01, 5f/14, 6f/14, 6f/22, 10e/29, 13f/24, 19e/04, 28f/07, 30f/26
d. ḳıldur- 7g/10
d. ḳıldural- 5f/27
[=14]

davan Dağ boğazı, yokuş.
d.+lardın 5b/25
[=1]

davrañ Yaygara, velvele
d. ḳıl- 27f/02
[=1]

de Kuvvetlendirme edatı.
d. 1a/04, 1c/24, 1ç/22, 1d/02, 1d/02, 2a/20, 2b/12, 2c/03, 2ç/16, 2f/20, 2g/12, 2g/18, 3a/13, 3a/24, 3b/10, 3b/26, 3c/27, 3d/11, 3d/15, 3e/20,

3g/13, 4a/03, 4a/16, 4a/17, 4ç/15, 4e/11, 4g/02, 4g/04, 4g/11, 4g/13, 5b/18, 5ç/02, 5e/19, 5g/26, 6a/16, 6a/21, 6a/22, 6f/06, 6f/26, 6g/06, 7g/02, 7g/05, 7g/27, 8f/05, 8g/07, 9f/02, 9g/15, 10e/14, 10g/07, 11e/18, 11e/27, 11f/16, 12e/06, 12e/08, 12f/11, 12f/24, 14e/14, 14f/17, 14f/26, 15f/16, 16f/08, 17e/18, 17e/21, 17e/25, 17f/06, 18e/13, 19e/19, 19f/24, 20e/12, 20e/22, 21e/18, 21e/24, 22f/06, 23e/09, 23f/19, 24f/03, 25f/05, 25f/18, 25f/25, 26f/07, 26f/09, 26f/12, 27f/14, 27f/26, 30f/20, 30f/25, 34f/14, 34f/20
[=88]

dehşet (<Ar. dahşat) Dehşet, ürküntü.
d. 3a/20, 3d/01
[=2]

dehşetlik Dehşetli.
d. 2a/18, 2a/22, 7b/02
[=3]

dehşetlikrek Daha dehşetli.
d. 2a/29
[=1]

del Tam.
d. 14f/28
[=1]

del dereḫ Ağaçlar.
d.+lerla 3e/26
[=1]

delil (<Ar. dalīl) Delil, kanıt.
d. 24f/22
[=1]

dem I 1. Nefes.
d. al- 14e/14
d.+i (démi) 4g/09
2. Dinlenme, istirahat.
d. al- 6b/19
d. aldur- 10e/25
d. élış 18f/06
[=5]

dem II Far. An, lahza, esna.
d.+niñ 7b/04
[=1]

demli- Demlemek.
d.-ş (demleş) 1a/18
çay demli- 1a/18
[=1]

den Tahıl, hububat.
d.+ni 2e/18
[=1]

deñ Ç. Kervansaray.
d. 16e/19
d. deñge Oradan oraya. 6a/05
[=2]

dep (Sona gelen edat) Diye.
d. 1a/04, 1b/09, 1b/19, 1c/16, 1d/19, 2f/06, 2f/27, 3a/25, 3b/13, 3b/22, 3b/26, 3b/26, 3c/13, 3ç/26, 3ç/28, 3d/13, 3d/15, 3f/18, 3g/05, 3g/12, 4a/08, 4a/27, 4b/16, 4b/18, 4b/21, 4b/22, 4b/28, 4ç/14, 4e/16, 4e/27, 4g/23, 5a/02, 5a/28, 5b/23, 5ç/17, 5ç/20, 5ç/25, 5ç/27, 5e/03, 5e/06, 5e/14, 5g/19, 5g/22, 6a/05, 6a/27, 6b/03, 6b/19, 6e/19, 6g/14, 6g/27, 7a/15, 7a/18, 7a/29, 7b/17, 7b/22, 7f/12, 7f/27, 8a/26, 8b/04, 8e/14, 8g/04, 8g/07, 8g/19, 8g/26, 9f/05, 9f/06, 9f/07, 9f/24, 9g/28, 10f/12, 10f/13, 10g/24, 11f/20, 12e/03, 12e/13, 12e/24, 12f/02, 12f/22, 13e/04, 13e/25, 13f/03, 13f/05, 13f/06, 14f/09, 14f/27, 15e/20, 15e/23, 15f/01, 15f/13, 17e/07, 17e/11, 17e/16, 17f/04, 18e/11, 18e/19, 18e/25, 18e/27, 18f/11, 18f/15, 18f/25, 19e/16, 20e/07, 20e/22, 20e/25, 20f/02, 20f/06, 22e/22, 23f/29, 24f/05, 25f/11, 26f/03, 27f/01, 27f/19, 27f/21, 28f/04, 28f/07, 28f/15, 29f/02, 29f/25, 30f/08, 30f/10, 30f/15, 31f/02, 32f/19, 33f/24, 34f/14, 34f/22
d. ḳoy- 5f/05, 15e/06
d.+la ḳoyuş- 1c/13
d. oylı- 5a/23
[=131]

depter (<Ar. daftar) Defter.
d. 1a/11
[=1]

derd (<Far. dard) Üzüntü, hastalık.
d. 2e/26
d.+im 13e/25

d.+iñni 18e/04
d.+lerni 3f/18
d.+ni 19f/25
[=5]

derdlen- Üzüntüye kapılmak, dertli duruma gelmek.
d.-gen 4b/06
[=1]

derdlik Dertli.
d. 4e/12, 7a/22
[=2]

dereḫ (<Far. diraḫt) Ağaç.
d.+ınıñ (derıhınıñ) 33f/05
d.+ler 3b/16, 7b/08
d.+lerla (del dereḫlerla) 3e/27
d.+lerniñ 7g/27, 17f/14, 22f/21
d.+liri 11e/06
[=8]

derice (<Ar. daraca) Derece, basamak, aşama.
d.+de (dericide) 31f/12
d.+sige (dericisige) 20f/16
[=2]

derman (<Far. darmān) Güç, kuvvet, kudret.
d.+ı 17f/27
[=1]

dermansız Güçsüz, kuvvetsiz.
d. 7e/29
[=1]

dermansızlan- Güçsüzlenmek.
d.-ıp (dermansızlınıp) 2b/13
[=1]

derru Far. Hemen, derhal.
d. 3a/25
[=1]

dervaza (<Far. darvāza) Büyük kapı.
d. 5g/17, 16e/19, 17e/18
d.+da (dervazıda) 17e/17
d.+dın (dervazıdın) 16e/12
d.+nıñ (dervazınıñ) 16e/16
[=6]

derya (<Far. daryā) Derya.
d.+sı 16e/19
d.+sıġa 17e/11, 23e/26
[=3]

dessi- Ayakla ezmek..
d.-p (dessep) 3c/10, 3c/28
[=2]

dest (<Far. dast) Vesile.
d.+ide 6a/10
d.+iden 17f/03
d.+idin 4f/13
[=3]

destili- Yığmak, toplamak.
d.-p (destilep) 14f/16
[=1]

devalaş- Dava açışmak, yarışa girmek.
d.-ıvatḳan (devalışıvatḳan) 1ç/10
[=1]

devr Ar. Devir, dönem.
d.+lerde 1ç/03
d.+niñ 2ç/17
[=2]

dé- Demek, söylemek.
d.-di (dédi) 2b/20, 2f/23, 3a/16, 3b/27, 3b/29, 3c/20, 3g/27, 4a/12, 4a/17, 4b/08, 4c/04, 4ç/20, 4g/08, 5a/29, 5ç/05, 5e/08, 5e/09, 6a/25, 6a/28, 6e/05, 6g/13, 6g/14, 6g/26, 7e/16, 8f/01, 8f/03, 8f/16, 8f/29, 8g/20, 8g/22, 9e/13, 9f/09, 9g/09, 10g/01, 10g/18, 10g/20, 12e/20, 12f/25, 13e/15, 14f/26, 14f/28, 15f/17, 17e/22, 19e/14, 22e/24, 22e/27, 23f/01, 23f/02, 23f/15, 25f/14, 25f/26, 25f/28, 26f/04, 26f/10, 26f/13, 26f/16, 26f/18, 28f/02, 30f/02, 30f/09, 30f/19, 30f/22, 34f/08, 34f/12, 34f/17
d.-di (dédi de) 2g/18, 3a/24, 3b/10, 3c/27, 5g/26, 10g/07, 11e/17, 12e/06, 18e/13, 19e/19, 20e/12, 34f/20
d.-dim (dédim) 2b/19, 6a/22, 10e/01, 13e/01, 13e/13, 13e/16, 14e/25, 22e/25
d.-dim (dédim de) 6a/16
d.-dimġu 14e/26
d.-gen 1ç/02, 1d/03, 1d/12, 2b/07, 2b/16, 2b/23, 2b/24, 2ç/07, 2d/13, 2d/13, 3d/21, 3e/20, 3g/18, 4c/06, 4ç/21, 4ç/24, 5b/17, 6a/02, 7b/19, 7b/20, 7e/08, 7e/22, 8a/11, 8b/07, 9g/17, 10g/14, 11g/01, 13e/23, 14e/19, 14f/22, 16f/26, 17e/10

d.-gende 3d/02, 5f/14, 6a/07, 9e/07, 15f/23, 27f/13
d.-gendek 4g/24, 8f/06, 10f/10, 10f/23, 20e/27, 23e/23
d.-gendek (dégendek ḳıl-) 1d/24, 2f/24
d.-gendi 4b/12
d.-gendin 13e/06
d.-gendin (dégendin kéyin) 6f/20
d.-genge (dégenge oḫşı-) 2d/07
d.-genidim 6a/25
d.-genler 2e/10
d.-gili (dégili bol-) 2ç/21
d.-gin 7a/08, 7a/12
d.-gine 10e/10, 15e/09, 16e/13
d.-gini 4a/21
d.-ginige 6e/19
d.-giniñge 18e/17
d.-giñiz 7g/04
d.-güçe 19f/08
d.-güdek 1ç/05
d.-mek 28f/13
d.-mekçi 27f/11
d.-mekçi (démekçi bol-) 5a/14, 5a/27
d.-memsen (démemsen dep) 28f/04
d.-mestin 13f/09
d.-meydu 2d/14
d.-msimu 2c/05
d.-ñ 16e/12, 30f/17
d.-ptu 1d/26, 2d/12
d.-se 1b/06, 3f/08, 4f/12, 8e/16
d.-sek 1d/24
d.-sem 13e/07, 19f/26
d.-señ 17e/07
d.-sile 6ç/01, 15f/20
d.-siñiz 1f/08, 3a/26
d.-vatımen 8f/02
d.-vatımenġu 15f/12
d.-vatḳan 3g/14, 4g/07
d.-ydıġandu (deydıġandu) 2d/05
d.-ydıġanlar (deydıġanlar) 1b/06
d.-ydi (deydi) 5a/03
d.-ydiken (deydiken) 1b/25
d.-ydu (deydu) 2d/14
d.-yişi (déyişi kérek) 5e/12
d.-yişimni (déyişimni) 13e/12
d.-yişni (déyişni) 4g/09
d.-ymen (deymen) 3e/17, 5ç/08, 12e/13
d.-ymen (deymen de) 7g/05
d.-ymiz (deymiz) 1c/25
d.-ysen (deysen) 1d/23, 13e/16
d.-ysiler (deysiler) 25f/19
d.-ysiz (deysiz) 8f/03, 8f/07, 20e/10, 24f/07
d.-ytti (deytti) 8f/11
d.-yttim (deyttim) 14e/07
[=201]

déhḳan (<Far. dihḳān) Çiftçi.
d. 3f/19, 6f/01, 6f/07, 16f/26, 17e/06, 18f/21, 18f/22, 18f/23, 21f/07
d. bilen 1e/05, 20f/28, 22f/24
d.+ġa 9f/19
d.+ımızmu (déhḳınımızmu) 7f/25
d.+lar 1d/13, 1f/06, 2d/15, 2d/27, 3d/08, 3d/16, 3d/21, 4e/17, 6e/23, 18f/24, 19f/10, 22f/16, 24f/26
d.+lar bolsa 7f/24
d.+larġa 1d/12, 2e/19, 3d/15, 7f/08, 19f/02, 31f/08
d.+larmu 2d/21
d.+larnı 25f/02
d.+larnıñ 1f/02, 2d/08, 3d/26, 3f/29, 5f/25, 6f/08, 7e/01, 10f/16, 16f/21, 18f/03, 19f/14, 19f/15, 22f/10
d.+lırı 20f/26
d.+nı 31f/10
d.+nıñ 2d/25, 9f/20, 17e/08, 17e/13
[=55]

déhḳançılıḳ Çiftçilik.
d. 1e/04, 3f/14, 9f/25, 22f/03, 24f/23, 32f/13
d.+ı 9f/15
d.+ı bilen 21f/07
d.+ḳa 3f/22, 27f/10, 28f/24
d.+ḳa kérek 3f/24
d. ḳıl- 7f/12, 8f/29, 27f/19, 28f/09
d. ḳılal- 28f/01
d.+nı 7f/12, 25f/21, 30f/24, 31f/22
d. üçün 3f/28
[=22]

démek O halde, şu halde.
d. 7g/01
[=1]
déñiz Deniz.
d. 3e/05
d.+ini 23f/09
[=2]
dérize (<Far. darīça) Pencere.
d.+ni (dérizini) 7g/24
d.+niñ (dériziniñ) 2g/22
[=2]
dévit- Dehlemek.
d.-ip 2e/03
[=1]
déyiş- (Çoğul şahıslar için) Demek.
d.-etti 17e/26
d.-idu 1b/15
d.-ip 2c/01, 6a/04, 9g/27, 10e/18
[=6]
dımaġ Dımağ, burun.
d.+ıġa (dımığıġa) 12f/18
d.+ımda (dımığımda) 2e/06
d.+ḳa 7f/20, 21e/23
[=4]
dikket (<Ar. diḳḳat) Dikkat.
d. ḳıl- 9g/19, 11g/07
[=2]
dil Far. Gönül.
d. azarı Gönül kırıcı. 14f/07
[=1]
dilsoz Kalpten söylenen söz.
d.+nı 6f/24
[=1]
direş İğnenin kolay geçmesine yardımcı olan alet.
d. tut- 8f/10
[=1]
dit Anlayış, kavrayış, zevk.
d.+iñiz 9g/08
[=1]
dokaraḳ Daha zengin.
d. 1ç/07
[=1]
dokuldı- Yerinde duramamak.
d.-p (dokuldap) 8e/27
[=1]
dola Omuz.
d.+ġa (dolıġa) 26f/18
d.+sıġa (dolısıġa) 25f/03
[=2]
dolḳunluḳ Dalgalı.
d. 3e/05
[=1]
dombılaḳ Tombul.
d. 22f/26
[=1]
domılaḳ Yuvarlak.
d. 3a/26, 11f/24
[=2]
domsay- Somurtmak, suratını asmak.
d.-ġan boyı 12e/07
[=1]
Donkihot Don Kişot. İspanyol romancı Miguel de Cervantes Saavedra tarafından yazılan romandaki asıl şahsiyetin adı.
D. 4c/06, 4c/10
[=2]
dordayt- Kabarmak.
d.-ḳan halda 33f/18
[=1]
dost (<Far. düst) Dost, yakın arkadaş.
d. 2ç/14, 2ç/21, 3ç/08, 5a/10
d.+ı 3a/25
d.+ıġa 5a/16
d.+lar 3g/16
d.+lırı 2g/27, 5g/03
[=9]
dostluḳ Dostluk.
d. 3g/02
[=1]
dotey Ç. Vali.
d. 1ç/10, 19e/12, 20e/01
[=3]
dövileklik Yığılmış, toplanmış.
d. 2e/10
[=1]
dövilen- Yığılmak, toplanmak.
d.-gen 24e/11
[=1]
duḫava Far. Kadife.
d.+dek (duḫavıdek) 6b/11
[=1]
dukan (<Ar. dukkān) Dükkan.
d. 5f/20
d.+nı 5f/16
[=2]
dukandar (<Far. dukkāndār) Dükkancı, tezgahtar.
d.+larnı 2e/07

[=1]

dumbalı- Dayaklamak, dövmek.
d.-dı 20e/02
d.-duḳ 8b/13
[=2]

dunya (<Ar. dunyā) Dünya.
d. 4ç/26
d. bilen 22e/12
d.+da 4b/03, 4c/03, 7b/17, 8e/15, 8e/18
d.+diki 17e/27
d.+ġa 2ç/09, 3f/16, 4ç/03, 18e/03
d.+nı 5ç/07
d.+sını 5ç/26
[=14]

dunyadepine (<Ar. dunyā-dafīna) Define, para ve değerli şeyler.
d.+ge (dunyadepinige) 4ç/14
[=1]

durus (<Far. durust) Doğru, yanlışsız.
d. 3b/25
[=1]

dügilek Yuvarlak.
d. 2c/23
[=1]

düm Yüzükoyun.
d. 2a/12, 2f/25
[=2]

dümbe Arka, sırt.
d.+mge 7a/04
d.+sini (dümbisini) 2f/10, 4b/20, 4b/24, 29f/15
[=5]

dümçek Kambur, tümsek.
d. 2d/02, 24e/04, 24e/06
[=3]

düpüldi- Takırdamak, çarpmak.
d.-p (düpüldep ket-) 11e/13
[=1]

düşmen (<Far. duşmān) Düşman.
d. 5a/10
d.+ini (düşminini) 3c/16, 4c/09
[=3]

düve Dokurcun, yığın.
d.+lirini (düvilirini) 10f/29
[=1]

ebediy (<Ar. abadī) Sonsuz, ölümsüz.
e. 17f/04
[=1]

eceb (<Ar. ʿacīb) Hayret, şaşırtıcı.
e. 1b/09, 11f/14, 11f/18, 17f/18, 22f/23, 34f/08, 34f/26
[=7]

eceblen- Hayrete düşmek, şaşırmak.
e.-ip (eceblinip) 3b/19
[=1]

ecır (<Ar. acr) Emek, zorluk.
e. 33f/22
[=1]

edeplik Edepli, terbiyeli.
e. 4g/25
[=1]

eg- Eğmek, bükmek.
e.-ip 4g/18, 22f/23
e.-ip (égip) 9e/18, 26f/15
e.-ken halda 1g/09, 26f/17
[=6]

eger Far. Eğer, şayet.
e. 1c/15, 1f/13, 2ç/02, 2ç/08, 2e/27, 2e/29, 4ç/18, 4f/28, 5a/04, 5ç/26, 5f/27, 6b/17, 6g/16, 11g/06, 14f/12
[=15]

egeş- Peşinden gitmek, arkasına takılmak.
e.-ip (egişip bar-) 23e/16
e.-küdek 2c/17
[=2]

egeştür- Beraberinde götürmek.
e.-üp 11e/06
[=1]

egiz Su birikintisi.
e. 22f/19
[=1]

egme Eğme.
e. ḳaş 11f/21
[=1]

eḫlet (<Ar. aḫlāt) Çöp.
e. 9e/15, 22e/06
e.+ke 5a/05
[=3]

eḫmeḳ (<Ar. aḥmaḳ) Aptal, kafası çalışmayan.
e. 5ç/10
e. iken 1d/04
e. ḳıl- 19e/18
[=3]

eḫmıḳane (<Far. aḥmaḳāna) Aptalca.
e. 25f/12
[=1]

ehmiyet (<Ar. ahammiyyat) Ehemmiyet, önem.
e. ber- 6f/17
[=1]

ehval (<Ar. aḥvāl) Ehval, durum.
e. 4a/17, 20f/21, 29f/17
e.+da 13f/07, 24f/25
e.+dın 18e/16
e.+ġa 1f/11
e.+ı 4a/23, 5a/30
e.+ımızda 4a/09
e.+ını 18f/07
e.+lar 1g/05, 17e/04, 21f/16
e.+larnı 7a/17
e.+nı 7g/16
[=16]

eke- Getirmek, alıp gelmek.
e.- (!) 13f/19
[=1]

ekel- Getirmek, alıp gelmek.
e.-diñiz 13f/14
e.-ip (ekélip) 3f/21, 11f/13, 14e/11
e.-ip (ekélip ber-) 2d/26, 5ç/26
[=6]

eket- Götürmek, alıp gitmek.
e.-memsiler dep 33f/23
[=1]

eḳıl (<Ar. ʿaḳl) Akıl, us.
e. 6ç/02
e.+ıñ (eḳlıñ) 5ç/14
[=2]

ekir- Alıp girmek, içeri getirmek.
e.-ip 13f/19
[=1]

eks (<Ar. ʿaks) Ters, zıt.
e. halda 22e/29
[=1]

el Vatan, memleket, il.
e. 2a/02, 16f/07
e.+niñ 9e/16
[=3]

elem Ar. Elem, üzüntü, azap.
e. bilen 2f/24
[=1]

ellik Elli.
e. 31f/21
e. beş yüz ellik 7f/08
[=2]

elvette (<Ar. albatta) Elbette, şüphesiz.
e. 1ç/23, 2ç/15, 3g/16, 4g/01, 5a/08, 5ç/12, 5ç/21, 6f/06, 8a/24, 9g/10, 11f/04, 14f/13, 15f/04, 17e/11, 20f/25, 22f/06, 23f/15, 30f/20
[=18]

emdi Şimdi.
e. 1d/26, 1e/11, 3a/20, 3b/25, 3c/05, 3c/13, 3c/23, 3ç/13, 4b/17, 4ç/23, 4g/16, 5b/17, 6b/15, 7b/10, 7g/06, 7g/08, 7g/20, 9g/11, 10e/11, 10f/12, 10g/09, 10g/13, 10g/22, 11g/01, 12e/07, 12e/09, 12f/10, 13e/16, 14f/09, 15f/10, 15f/21, 17e/19, 20e/08, 20e/11, 21e/03, 21e/12, 21e/14, 21f/21, 22e/29, 23e/22, 23f/11, 26f/03, 26f/13, 27f/12, 29f/17, 30f/03, 33f/23
e. bolsa 5g/05
e.+çu 5e/25
e.+ġu 14f/28
[=50]

emdize Artık, şimdi ise.
e. 27f/17
[=1]

emel (<Ar. ʿamal) İş, görev, emel.
e. 1ç/15
e.+ge aşural- 28f/29
e.+ge aşurul- 28f/26
[=3]

emeldar (<Far. ʿamal-dar) Emel sahibi, bürokrat.
e.+lar 1ç/13, 1ç/26
e.+larġa 1ç/11
[=3]

emeliyet (<Ar.ʿamaliyyāt) Pratik, gerçek.
e.+ige (emeliyitige) 2ç/17
[=1]

emes Değil.
e. 1b/26, 1ç/15, 1f/05, 2d/12, 5b/17, 5e/16, 5g/28, 6e/23, 8a/25, 8e/20, 13e/18, 14e/22, 15f/13, 15f/19, 16f/05, 18e/14, 20e/20, 25f/28, 26f/08, 28f/02, 28f/11
e. idi 5a/25, 24e/05
e. idim 13e/17
e. iduḳ 9e/17

e. iken 7b/23
e.+ku 2f/15, 9e/13
e.+men 5ç/10, 8a/13, 20f/13
e.+midi 5g/04
e.+midim 8a/04
[=33]

emeslik Değillik.
e.+imge 8a/17
[=1]

emgek Emek.
e. 1e/13, 19f/06, 31f/03, 31f/07, 31f/11, 31f/21, 32f/18, 33f/26
e.+ini (emgikini) 16f/11, 21f/15
e.+ke 14f/13, 20f/13, 22f/04, 32f/12
e. ḳıl- 7a/10, 26f/27, 28f/28
e. ḳılal- 26f/25
e.+te 23f/29
[=19]

emise Yada, veya.
e. 2b/07, 4b/21, 7g/04, 10g/17
[=4]

emma Ama, lakin.
e. 1b/08, 1c/08, 1f/15, 2b/04, 2b/10, 3f/28, 4a/10, 7f/05, 9f/22, 10f/02, 13e/19, 14f/29, 15f/06, 16f/09, 20f/07, 28f/10
[=16]

endişe (<Far. andīşa) Endişe.
e. ḳıl- 1b/08, 1b/16, 1b/21, 14f/10
[=4]

endişilik Endişeli.
e. 3e/20, 4a/09, 8a/06
[=3]

ene İşte.
e. 2f/15, 3a/03, 3e/19, 3f/26, 4e/10, 4e/12, 10f/13, 11e/13, 14e/02, 15e/15, 15e/16, 17f/01, 19f/12, 19f/26, 33f/17
[=15]

ensiri- Kaygılanmak, üzülmek
e.-p (ensirep) 2d/16, 8g/07
[=2]

eñ En, başına geldiği sıfatın en üstün dercede olduğunu gösterir.
e. 5ç/28, 6f/24, 17f/14, 18e/19, 18e/27, 18f/12, 20e/19
[=7]

ep Usul, yöntem.
e.+i (épi) 15f/01
[=1]

epçil Becerikli, mahir.
e. 3f/25
[=1]

epçillik Beceriklilik.
e. bilen 11e/23
[=1]

epleş- Barışmak, anlaşmak.
e.-ip (eplişip ḳal-) 11g/06
[=1]

eplik Uygun, münasip.
e. 3g/17
[=1]

ept (<Far. aft) Yapı, sima.
e. 7b/29
[=1]

epyün Afyon.
e. 1ç/19
e. çek- 1ç/16
e.+de 5ç/03
[=3]

er Erkek eş, koca.
e. 1g/18, 2d/28, 4g/03, 10g/27, 11g/05
e.+i (éri) 1c/06, 14f/04
e.+ini (érini) 14f/05
[=8]

Erebçe Arapça, Arap dili.
E. 2d/09
[=1]

erk Hürriyet, azadlık, özgürlik.
e.+im bilen 20f/06
[=1]

erke Sevimli, şımarık.
e. 3f/13
[=1]

erkili- Şımarmak, nazlanmak.
e.-ep 6b/13
[=1]

erkilet- Şımartmak, sevmek.
e.-tetti 13f/27
e.-ken 8g/05
[=2]

erkin Hür, serbest, özgür.
e. 1b/09, 2b/15, 7b/11, 13f/11, 14f/02, 34f/23
[=6]

Erkincan "Çénıḳış" hikâyesinde şahıs adı. İzzethan'ın oğlu.

E. 32f/20
[=1]
erkinlik Özgürlük, hürriyet.
e. 2c/02
e.+ini 2c/01
[=2]
ervah (<Ar. arvāḥ) Ruh.
e.+ını 17e/29
[=1]
erz Dilek, istek, şikayet.
e. 2d/01, 6a/27, 7a/01
e. ḳıl- 5e/29, 18e/16
[=5]
erzan (<Far. arzān) Ucuz.
e. 5e/24
[=1]
erzi- Dikkate değmek.
e.-meydiken de 27f/26
[=1]
erzimes Önemsiz, değmez.
e. 15e/05, 1g/07
[=2]
es Hafıza.
e.+imdin (ésimdin) 7a/24
e.+imge (ésimge çüş-) 3e/07
e.+imni (ésimni tap-) 7b/23
[=3]
esir I (<Ar. ʿaṣr) Asır, yüzyıl, çağ.
e.+niñ 2a/28
[=2]
esir II (<Ar. aṯar) Kalıntı, belirti, iz.
e.+imu 8g/15
[=2]
esḳat- Yardımcı olmak, işe yaramak.
e.-ḳınım 19e/10
[=1]
eski Eski, kötü.
e. 1a/14, 1a/20, 4f/19
[=3]
eski tüski Eski püskü.
e. 6e/21
[=1]
eslet- Hatırlatmak.
e.-idu (eslitidu) 16e/21
e.-ip (eslitip tur-) 2g/26
[=2]
esli (<Ar. aṣlī) Temel olarak alanan, esas olan. Krş. esliy.
e. 8e/20
[=1]
esli- Hatırlamak.
e.-şke (esleşke kiriş-) 4g/21
e.-tetti 8e/14
[=2]
eslide Aslında.
e. 2c/09, 2f/18, 3d/20, 4g/23, 5g/11, 17e/16, 22f/14
[=7]
esliy *bk.* esli.
e. 5f/12
[=1]
esliyel- Hatırlayabilmek.
e.-meymeṅgu 2g/12
[=1]
esni- Esnemek.
e.-p (esnep) 4ç/12, 20e/04
[=2]
estaġpurulla (<Ar. astaġfuruʿllah) Estağfirullah.
e. 2d/05, 25f/25
[=2]
estayıdıl Far. Candan, içtenlikle.
e. 21f/18
[=1]
eşe Şu, işte şu.
e.+de 34f/20
[=1]
eşeklik Eşeklik, akılsızlık.
e. 16e/18
[=1]
et Beden.
e.+i (éti) 17e/08
[=1]
et- Etmek, kılmak, yapmak.
e.-ip (étip) 2e/17, 7e/28
e.-ış (étış üçün) 10e/08
e.-migenmidi 2f/16
e.-ti 24e/01
behş et- 24e/01
bozek et- 2f/16
[=5]
ete 1. Yarın.
e.+si (etisi) 23e/07, 29f/07
2. Sabah.
e.+din (etidin) 4e/18, 19f/10
e.+gini (etigini) 25f/01
[=5]
etigen Sabah.
e. 16f/24, 17f/12
e. çay 2g/09

e.+de 23e/07
[=4]

etigenlik Sabahki, sabahleyin.
e.+i 7a/25, 7f/15
[=2]

etigenrek Biraz erken.
e. 16f/29
[=1]

etimal (<Ar. iḥtimāl) İhtimal.
e.+ım 2g/11, 4e/25, 4f/11, 4g/22, 6a/27, 12e/01
[=6]

etivaraḳ Daha değerli.
e. iken 7g/02
[=1]

etiyaz İlkbahar.
e. 11f/23, 15e/28
e.+da 1e/07, 5f/18
e.+dın béri 2f/14
e.+nıñ 24e/15, 29f/11, 7f/14
[=8]

etiyazlıḳ İlkbahar vakti.
e. 29f/14
[=1]

etkençay Sütlü çay.
e. 11f/05
[=1]

etrap (<Ar. aṭrāf) Etraf, çevre.
e.+da 13e/28
e.+ı 6a/07
e.+ıda 22e/15, 33f/06
e.+ıdiki 6b/10
e.+ığa 25f/16
e.+ımnı 3e/04
e.+ḳa 8b/05, 8g/07, 16e/28, 33f/10
e.+lırığa 6b/07
e.+ta 2a/03, 3f/04
e.+tiki 8g/11, 11f/09, 33f/14
[=17]

evc (<Ar. avc) Doruk, en üst derece.
e.+ige 33f/07
e.+ige çıḳ- 3c/23, 19f/18
[=3]

evet- Göndermek.
e.-işniñ 1a/05
e.-midi 6a/12
e.-migen 5e/06
[=3]

evey Üstün kaliteli.
e. 6e/09
[=1]

evlad (<Ar. avlād) Evlat.
e.+ı 8b/10
e.+ı emes 9e/13
[=2]

evliya (<Ar. avliyā) Evliya.
e.+larnıñ 17e/29
[=1]

evliyalıḳ Evliyalik.
e. 10g/24
[=1]

eyib (<Ar. ʿayb) Kusur, suç.
e. 25f/28, 25f/29
e.+ni 10g/15
[=3]

eyiblik Suçlu, kusurlu.
e. 26f/04
[=1]

eyle- Eylemek.
e.-simu (eylisimu) 1g/03
zoḳ eyle- 1g/03
[=1]

ez- Ezmek.
e.+güçi 10e/25
e.-ıdığan (ézıdığan) 23e/29
e.-ivetkündek (ézivetkündek) 4e/12
[=3]

eza (<Ar. aʿżā) Üye.
e. bol- 20f/03, 20f/05
e.+ları 6b/27
e.+larnı 22f/08
e.+larnıñ 21f/13, 21f/26
e.+lırı 10f/19, 10f/26, 18f/08, 18f/26, 18f/29, 19f/12, 21f/10, 31f/22, 33f/09, 33f/25
e.+lırıdın 32f/08
e.+lırığa 11f/05
e.+lırım 2e/01
e.+lırını 19f/05
e.+lırınıñ 22f/13, 27f/05
e.+sı 32f/05
[=23]

ezbirayı Yemin etme.
e. Ḫuda 6e/05, 18e/15, 19e/22
[=3]

ezimet Yiğit.
e. iduḳ 10e/08
e.+ler 33f/21
[=2]

ezmilik Gevezelik.
e. bilen 6f/17
[=1]
éçıḳ Arık ağzı, su yolu.
é. 10e/08
é.+tın 9f/28
é.+tınla 9f/29
[=3]
éçıl- Açılmak.
é.-dı 5f/19, 7b/09, 7g/09
é.-ġan 13e/28, 14e/17
é.-ġandek bol- 9g/21
é.-ġandek ḳıl- 5g/17
é.-ıp 5b/27, 6b/12, 8g/16, 22e/08, 26f/28
é.-ıp ket- 3g/13, 33f/07
é.-ıpla ḳal- 23f/03
é.-maydıġan bol- 15e/04
[=16]
éçın- Acınmak.
é.-ġan 15f/17
é.-ımen 3e/18
é.-ıp 5b/18
é.-ıpmu 1g/05
[=4]
éçınarlıḳ Acıklı.
é. 22e/17
[=1]
éçınışlıḳ Acıklı.
é. 16e/26, 17e/03, 23e/29
[=3]
éçış- Acımak, sızlamak.
é.-ıp ket- 1c/20
[=1]
égeş- Çömelmek.
é.-ip (égişip) 5g/19, 10f/17
[=2]
éġır Ağır, çetin, güç.
é. 1g/25, 2ç/07, 2e/05, 2e/19, 2f/26, 3d/04, 4c/10, 4e/18, 6b/15, 6ç/04, 7g/26, 8g/12, 9f/10, 21e/18, 21e/20, 23e/25
é. al- 5e/29
[=17]
éġırçılıḳ Zorluk, güçlük.
é.+lar bilen 19e/08
[=1]
éġırlaş- Ağırlaşmak.
é.-ıp (éġırlışıp) 1ç/20, 21e/26
é.-ıp (éġırlışıp ket-) 3f/06
[=3]
éġırlıḳ Ağırlık.
é.+ını 2b/11
[=1]
éġız Ağız.
é. 4f/07, 5f/22, 22e/04
é.+dın 28f/25
é.+ı (aġzı) 1a/19, 4b/13
é.+ıdın (aġzıdın) 1c/19, 3c/11, 5ç/02, 14e/18
é.+ıdın (aġzıdın çüşür-) 10e/18
é.+ıġa (aġzıġa) 1g/20, 1g/24, 11e/25, 22e/26, 28f/07
é.+ımġa (aġzımġa) 10f/13
é.+ıñızġa (aġzıñızġa) 8f/15
é.+mu 1g/19
[=19]
égil- Eğilmek.
é.-ip 6f/29
é.-ip turuş- 33f/19
[=2]
égiz Yüksek.
é. 10f/27, 11e/14
é. égiz 5b/14
[=3]
égizlik Yükseklik.
é.+tiki 6e/18
[=1]
égizrek Biraz yüksek.
é. 1c/06, 5ç/24, 16e/27
[=3]
éhtiyat (<Ar. iḫtiyāṭ) İhtiyat.
é. bilen 4c/08
é. ḳıl- 1c/24, 5a/21, 20f/24
é. ḳılış- 1b/04
[=5]
éhtiyatçan İhtiyatlı, dikkatli.
é. idi 5a/16
[=1]
éḳıt- Akıtmak.
é.-ıp 6f/13
[=1]
élış- Mücadele etmek.
é.-ay 6b/17
[=1]
élıval- Alıvermek.
é.-ġın dep 5e/06
[=1]
émit- Emzirmek.
é.-ivatḳanda 4g/17

[=1]

énıḳ Açık, net.
é. emes 16f/05
[=1]

éñek Çene.
é.+i (éñiki) 23e/04
[=1]

éñız Tarla, kır.
é.+ġa 1f/18
[=1]

éñiş- Bükülmek.
é.-ken 7f/02
é.-kende 11e/23
é.-keniduk 21e/23
[=3]

érgolu Ç. Çift tekerlekli at arabası.
é. 6f/01
[=1]

érıḳ Kanal, su yolu.
é. 3f/05, 10f/29, 24f/29
é. boyı 11f/01
é.+lar 15e/10
é.+nı 4f/02
é.+nıñ 1f/19, 3e/26, 23f/03
[=9]

éri- Erimek.
é.-p 7b/08
é.-p ket- 13f/23
[=2]

érit- Eritmek.
é.-idu 17e/26
é.-kini 17e/26
[=2]

ésıḳlıḳ Asılı.
é. 4f/09, 4f/22
é. tur- 1c/10
[=3]

ésıl- Asılmak.
é.-ġan 6b/29
é.-ıp 3b/05
[=2]

ésil (<Ar. aṣīl) Farklı, değerli, kıymetli.
é. 2b/28, 3b/10
[=2]

étıl- Atılmak, fırlamak, vurulmak.
é.-ıvatḳan 3e/28
[=1]

étız Tarla, kır, ekin alanı.
é. 3e/24, 7f/10, 7f/26, 15e/10, 23f/07
é.+da 15e/08
é.+dın 10f/27, 9e/23
é.+ġa 17f/07, 22f/24, 14e/08
é.+ı 9f/27
é.+ıdın 10f/10
é.+ıġa 18f/06
é.+ım 14e/02
é.+ını 9f/16
é.+lar 1f/18, 3e/25
é.+larda bolsa 33f/17
é.+lardın 7f/19
é.+larġa 10f/15
é.+larnı 7f/16, 23f/04
é.+lırıġa 10f/04
é.+lırınıñ 31f/24
é.+nı 1f/15
é.+nıñ 10f/18, 13e/26, 15e/08
[=29]

étibar (<Ar. iʿtibār) Saygınlık, prestij.
é. ber- Önem vermek. 28f/21
é.+ġa al- Değer vermek. 91a/20, 21f/25, 28f/19, 32f/04
[=4]

éyt- Söylemek.
é.-attım 10e/20, 13e/29
é.-ıdıġan 4e/09
é.-ıña 10e/01
é.-ış 21e/15
é.-ışḳa bol- 3a/25, 20f/15
é.-ıvatḳan 4e/12
é.-ıña 9g/09
é.-ıñlarçu 28f/16
é.-ıp 2e/06, 10e/10, 16e/11
é.-ıp baḳ- 14e/24
é.-ıp ber- 1c/16
é.-ıp çıḳ- 15e/17
é.-ıp kel- 7e/22
é.-ıp tüget- 32f/15
é.-ḳan 10e/03
é.-ḳanda 1e/20, 3d/24, 10e/15, 22e/09, 26f/04
é.-ḳanıken 2e/10
é.-ḳılımu 6e/19
é.-ḳuçılikimiz 14e/26
é.-saḳmu 7f/12
é.-sam 2b/23, 8g/23
é.-sem 15f/15
é.-sıñız 14f/27

é.-tı 18f/12
é.-tıñ 5a/08
é.-tıñızki 8g/24
naḫşa éyt- 21e/15
[=35]

éytal- Söyleyebilmek.
é.-aydıġan 10e/15
é.-aydıġanlıḳımnı 10e/14
é.-mıdı 5a/16
é.-mısımu 9g/02
[=4]

éytiş- (Çoğul şahıslar için) Söylemek.
é.-ip 19f/17
[=1]

éytişiçe Söylediğine göre.
é. 2b/02
[=1]

éytiver- Söyleyivermek.
é.-etti 8f/09
[=1]

fontan Rus. Fıskiye.
f. 3e/28
f.+dek 19f/13
[=2]

ġacı- Kemirmek.
ġ.-vatkan (ġacavatḳan) 2a/06
ġ.-ydu (ġacaydu dep) 29f/02
[=2]

gadaylıḳ Yoksulluk, fakirlik.
g. 4a/22
g.+tın 7b/27
[=2]

gah (<Far. gāh) Kah, bazen. *Krş.* gahi.
g.+ıda 17f/22
[=1]

gahi *bk.* gah.
g. 8e/25
[=1]

ġalcır Kuduz, kudurmuş
ġ. 18e/25, 19e/25
[=2]

ġalib (<Ar. ġālib) Galip, yenen.
g. 4c/10
[=1]

ġalibiyet (<Ar. ġālibiyyat) Galibiyet, zafer, başarı.
ġ. 3c/08
[=1]

gañgırı- Sersemlemek, aklını şaşırmak.
g.-p (gañgırap ḳal-) 3e/18
[=1]

gañza Ç. Pipo.
g.+sını (gañzısını) 4ç/09, 5ç/02
[=2]

ġarayıp (<Ar. ġarāʿib) Tuhaf, garip.
ġ. 2b/27
[=1]

ġayıb (<Ar. ġāʿib) Ortada görünmeyen, kayıp.
ġ. bol- 2a/25
[=1]

ġayıvane (<Ar. ġāyıbāna) Gıyabi.
ġ. 34f/18
[=1]

gayka Rus. Somun, civataya takılan ortası delik, altı köşeli parça.
g. 4f/19
[=1]

ġazañ Yere düşen sonbahar yaprağı.
ġ. 24f/29
[=1]

gazır purçaḳ Ç. Ayçiçeği çekirdeği. *Krş.* purçaḳ.
g. 5f/16
[=1]

geh (Taklidî ses) Kuş çağırmak maksadıyla kullanılır.
g. 13e/07
[=1]

ġeldi ġeş Çöp.
ġ. 22e/07
[=1]

ġelite (<Ar. ġalaṭ) Tuhaf, garip.
ġ. 2d/18, 3b/03, 3e/12, 5g/25, 6g/24, 8f/22, 11f/27, 25f/25, 27f/15
[=9]

ġelle (<Ar. ġalla) Mahsul, ekin.
ġ. 2e/20
[=1]

ġem (<Ar. ġamm) Dert, acı, keder.
ġ. 7a/22
[=1]

ġemkin Gamlı, üzüntülü, hüzünlü.
ġ. 7e/06, 10f/25
[=2]

gep (<Far. gap) Söz, kelime.

g. 2d/05, 4a/21, 4g/24, 5g/03, 7g/19, 12e/27, 13e/17, 13e/19, 18f/16, 22f/15, 27f/15
g. başlı- 14f/17
g. ber- 27f/23
g.+i (gépi) 29f/16
g.+ige (gépige) 6f/26
g.+imiz (gépimiz) 28f/10
g.+ini (gépini) 3g/14, 4a/13
g.+iñçe (gépiñçe) 27f/25
g.+iñiz (gépiñiz) 3g/18
g.+ke 4g/04
g.+ke sal- Konuşturmak 6g/17
g. ḳıl- 12e/17
g. ḳıl- 2c/08, 2g/11, 5b/12, 6a/19, 6f/04, 6g/06, 22e/23, 27f/24
g.+ler 7e/20, 22f/01, 22f/07
g.+lerni 22f/16
g.+ni 5e/28, 6a/02, 6a/26, 16e/03
g. sat- 16f/08
g.+te 26f/28
[=41]

gepleş- Konuşmak.
g.-idu (geplişidu) 3g/16
g.-ip (geplişip) 2g/02
g.-kini üçün 5g/07
g.-küsi kel- 8e/17
g.-memdu 3g/15
g.-mey ḳal- 7g/17
g.-midi 6a/12
[=7]

ġerez Ar. Amaç, çıkar, kasıt.
ġ.+i (gerizi) 10g/19, 10g/23, 22f/05
[=3]

ġerezlik Amaçlı, çıkar güden, kasıtlı.
ġ. 24f/18
[=1]

ġeş Bulantı, hoş omayan his.
ġ.+likini 2f/01
ġ.+liri ġeldi ġeş 22e/07
[=2]

ġeşlik Rahatsızlık, sinirlilik.
ġ. 2g/04, 3e/15
[=2]

gevde Gövde, vücut.
g.+ge (gevdige) 7e/20
g.+ler (gevdiler) 3a/07
g.+simu (gevdisimu) 3a/28
g.+sini (gevdisini) 17f/19, 23e/14
[=5]

ġeyret (<Ar. ġayrat) Gayret.
ġ. 7b/06, 15f/28, 16f/01, 16f/25
ġ. bilen 6b/01
ġ.+iñiz (geyritiñiz) 15f/25
ġ. kérek 15f/21
ġ. ḳıl- 17f/16, 17f/21, 26f/25
ġ. lazım 15f/20
[=11]

ġeyretlen- Cesaretlenmek.
ġ.-dimu 16f/03, 16f/05
[=2]

ġeyretlik Gayretli.
ġ. 4c/03
[=1]

ġeyretlikrek Daha gayretli, daha cesur.
ġ. 4c/05
[=1]

gez I Far. Arşın (71 santimetre).
g. 3c/21, 3c/21

gez II Tebeşir.
g. baġlı- Dudakları çatlamak. 2f/29, 3e/10, 5e/18
[=5]

ġezep (<Ar. ġażab) Gazap, hiddet, öfke.
ġ. 4g/05, 10g/09
ġ. bilen 3d/13
ġ.+imni (ġezipimni keltür-) 2b/16
ġ. otı 4c/09, 18e/29
[=6]

ġezeplen- Öfkelenmek.
ġ.-ip (gezeplinip) 4a/18, 5b/12
[=2]

géldir- (Çağ. kéltür-) Getirmek.
g.-miş 1d/11
[=1]

ġérıç Karış.
ġ. 7e/17
ġ.+la 6e/18
[=2]

ġérib (<Ar. ġarīb) 1. Kimsesiz, zavallı.
ġ. 1b/23, 1b/26
[=2]
2. Garip, tuhaf.
ġ. 23e/09
[=1]

gézende (<Far. gazanda) Zararlı, muzır.
g. 2b/13
g.+ler (gézendiler) 4a/26
g.+ni (gézendini) 1b/14
[=3]
ġıdıḳ Gıdık.
ġ.+ı kel- 4b/25
[=1]
ġıdıḳlı- Gıdıklamak.
ġ.-şlırı (ġıdıklaşlırı) 2f/27
[=1]
gıjıldı- Cızırdamak.
g.-p (gıjıldap) 2f/27, 3e/11, 16f/19
g.-şı 22e/15
[=4]
ġıñşı- Sesler çıkarmak.
ġ.-p 2e/06, 7e/15
ġ.-vatıdu 3c/11
[=3]
gilem (<Far. gilīm) Kilim, halı.
g. 2ç/11, 4ç/07
[=2]
girde nan Kalın tandır ekmeği.
g. 8f/25, 11e/21
[=2]
girimsen Donuk, sönük, renksiz.
g. 1f/18
[=1]
giriptar (<Far. giriftār) Karşılaşmak, yakalanmak.
g. bol- 13e/25, 20f/27
[=2]
giyah (<Far. giyāh) Yabani ot.
g.+larnıñ 3b/09
[=1]
ġoduñşı- Gürültülü konuşmak.
ġ.-dı 2f/06, 17f/04
ġ.-p 18f/12
[=3]
ġol 1. Omuz, bel kemiği.
ġ.+ıdiki 17f/23
ġ.+ını 11e/28
[=2]
2. Ağaç gövdesi.
ġ.+lırı 4f/04
[=1]
Gomındañ Ç. Milliyetçi Çin Partisi.
G. 2c/06, 4c/05
G.+ġa ḳarşı 5a/19
[=3]
gomındañçı Milliyetçi Çin Partisi'nin taraftarı, üyesi.
g.+larnı 5a/02
g.+larnıñ 4a/19
[=2]
ġora Yetişmemiş, ermemiş.
ġ. iken 13e/14
[=1]
goya (<Far. gūyā) Sanki, güya.
g. 2a/01, 2c/04
[=2]
göherlik İncili, incisi olan.
g. 3b/02
[=1]
göley- Yan yan bakmak.
g.-du 12e/04
[=1]
gör Far. Kabir, mezar.
g.+ige 5e/15
[=1]
göşlük Etli (kavun).
g. 34f/10
[=1]
ġubarsız Temiz, iyi.
ġ. 23e/27
[=1]
gugumlaş- Karanlık olmak.
g.-ıp (gugumlışıp) 7e/19
[=1]
ġulaççe İki kol uzunluğu kadar, kulaç kadar.
ġ. 6e/22
[=1]
Ġulca Doğu Türkistan'ın kuzeyinde bir ilçe ve oradaki şehir.
Ġ.+dın (Ġulcıdın) 18e/18
Ġ.+ġa (Ġulcıġa) 18e/22
Ġ. ḫurumı 12f/02
Ġ. şehiri 1a/02
[=4]
ġulġula Panik, ürkü, telaş.
ġ. 1d/14
[=1]
guman (<Far. gumān) Şüphe.
g. 1g/01
g. ḳıl- 3ç/15, 8a/27
g.+ları bilen 7g/14
[=4]
gumanḫorluḳ Şüphecilik.

g. 7g/21
[=1]

gumanlıḳ Şüpheli.
g. 5a/24
[=1]

gunah (<Far. gunāh) Günah, suç.
g.+ı üçün 8e/21
g.+ım 12e/21
g. ḳıl- 2a/25
g.+nı 12e/09
[=4]

guñsa Ç. Belge. *Krş.* guñsı.
g. 2ç/27
[=1]

guñsı *bk.* guñsa.
g. bilen 3ç/16
g.+nı 2ç/29
[=2]

ġuñuldı- Uğuldamak.
ġ.-p (ġuñuldap) 7g/24
[=1]

guruppa (<Rus. gruppa) Grup, takım.
g. 11f/05, 18f/23, 18f/26, 18f/27, 18f/29, 19f/05, 21f/20, 22f/13, 24f/17, 27f/05
g.+da (guruppıda) 19f/05
g.+diki (guruppıdiki) 22f/06, 22f/07
g.+ġa (guruppıġa) 21f/28, 29f/01
g.+larġa (guruppılarġa) 21f/21
g.+nı (guruppını) 22f/11
g.+sı (guruppısı) 10f/19, 10f/26, 11f/04, 18f/08, 18f/20, 21f/10, 21f/21, 31f/10, 31f/17, 31f/26
g.+sı (guruppısı dep) 18f/25
g.+sıda (guruppısıda) 32f/11
g.+sıda (guruppısıda bolsa) 21f/16
g.+sıdiki (guruppısıdiki) 10f/16, 18f/02
g.+sıġa (guruppısıġa) 20f/03, 20f/05, 21f/23, 21f/27, 22f/05, 24f/16, 28f/29
g.+sını (guruppısını) 18f/24, 23f/12
g.+sınıñ (guruppısınıñ) 19f/12
[=41]

guvaza Ç. Para birimi.
g. 16e/22
[=1]

ġuyuldı- Hızlı gitmek.
ġ.-p (ġuyuldap) 15e/13
[=1]

güçsiz Zayıf, güçsüz.
g. 1a/24
[=1]

gül (<Far. gul) Çiçek, gül.
g. 9e/16, 11e/21, 13e/26, 13e/28, 14e/09, 14e/18, 24e/14
g.+dek 8g/16
g.+ge 2g/23
g.+i idim 10e/17
g.+ige 9e/16
g.+ler 6b/12, 7b/04, 7b/08, 24e/10, 33f/07
g.+lerni 11f/09, 33f/15
[=18]

gülḳeḳe Neşe.
g.+liriñ 3g/13
[=1]

gülli- Çiçek açmak.
g.-p (güllep) 7a/26, 9f/22
g.-p (güllep yaşnı-) 3g/02
[=3]

güllük Çiçekli.
g. 11f/26, 14e/04
[=2]

Gülyar "Rodupay" hikâyesinde şahıs adı. Senuber'in sevgilisi.
G. 2b/24, 7b/13
G.+ı bilen 7b/12
G.+ınıñ 7b/15
G.+nı 2b/25
G.+nıñ 7b/19
[=6]

gülzar (<Far. gülzār) Gül bahçesi.
g. 7b/12
[=1]

gümbez (<Far. günbad) Kubbe.
g. 24e/08
[=1]

güpüldi- Güm güm etmek.
g.-gen 1e/19
[=1]

gürcek Kürek.
g.+ni 4e/17
g.+tin 2e/14
[=2]

güzel Güzel.

g. 15e/16, 31f/24
[=2]

hacet (<Ar. ḥācat) Hacet, ihtiyaç.
h.+ıdın (hacıtıdın) 5f/25
[=1]

hadise (<Ar. ḥādiṣa) Hadise, olay.
h. 3b/15
h.+ler (hadisiler) 7b/05
h.+lerdin (hadisilerdin) 3e/04
h.+lerni (hadisilerni) 2b/27, 3b/18
h.+lerniñ (hadisilerniñ) 2a/10
h.+ni (hadısini) 3d/14
[=7]

haḳaret (<Ar. ḥaḳārat) Hakaret.
h. 2a/27, 7g/20
h.+ler 21e/11
[=3]

haḳaretlen- Hakarete uğramak.
h.-ip (hakaretlinip) 3d/18
[=1]

haḳaretlik Hakaretli.
h. 5g/05, 5g/08, 11g/01
[=3]

hakimiyet (<Ar. ḥākimiyyat) Hakimiyet.
h. 8a/20
[=1]

hal (<Ar. ḥāl) Hal, durum, vaziyet.
h. 16f/18, 26f/25
h.+da 1e/15, 1g/09, 2a/12, 2c/17, 2d/24, 2f/11, 3d/01, 4e/23, 5e/13, 5e/20, 5g/10, 6f/07, 6g/18, 9g/03, 10f/06, 16f/29, 17f/28, 21f/23, 22e/19, 23e/01, 23e/04, 23e/26, 26f/17, 33f/18, 34f/03
h.+ıdın 3f/22
h.+ıġa 5b/18
h.+i 17e/07
[=30]

halaket (<Ar. halākat) Mahvolma, yıkım.
h.+ke 1ç/23
[=1]

halallı- Hak vermek, temize çıkarmak.
h.-p (halallap) 5e/07
[=1]

ḫalayıḳ (<Ar. ḫalāyʿ iḳ) Halk.
ḫ. 8b/02
[=1]

halet (<Ar. ḥālat) Durum, vaziyet.
h.+niñ 13f/24
h.+te 2a/21
[=2]

ḫalı- İstemek.
ḫ.-ġançe 28f/28
ḫ.-ġınıçe 3ç/21
ḫ.-mayttı 20f/04
ḫ.-mısa 15f/06
ḫ.-sa 3ç/17, 3ç/18, 15f/06
ḫ.-ydıkenmiz (ḫalaydıkenmiz) 5a/04
[=8]

halsız Yorgun, halsiz.
h. 3a/08
[=1]

halsızlan- Yorgun düşmek, kuvvetsizlenmek.
h.-ıp (halsızlınıp) 3c/09
[=1]

ḫalta Torba.
ḫ.+sıdek (ḫaltısıdek) 17e/13
ḫ.+sını (ḫaltısını) 14e/10
[=2]

halva (<Ar. ḥalvā) Helva.
h. 3b/13
[=1]

halvıçı Helvacı.
h. 8f/06
[=1]

ḫaman (<Far. ḫirman) Harman.
ḫ. 1e/13, 2e/09, 3e/08, 5b/04, 5e/16, 19f/16
ḫ.+da 3e/06, 19f/12
ḫ.+dıla 2e/17
ḫ.+ġa 2e/14, 4e/22, 5e/06, 19f/21, 21f/02
ḫ.+lardın 3e/27
ḫ. tep- 21e/08
[=16]

ḫapa Üzgün, mahzun.
ḫ. bol- 2g/11, 3a/17
ḫ. idi 29f/03
[=3]

ḫapalıḳ Üzgünlük, mahzunluk.
ḫ.+ı 1g/23
[=1]

hapaş Sırtına alma, sırtında kaldırma.
h. bol- 4b/06
h. ḳıl- 5b/23

[=2]

hapaşlı- Sırtına almak, sırtında kaldırmak.
h.-p (hapaşlap) 2b/12
[=1]

ẖar Hor, harap.
ẖ. bol- 16e/04
[=1]

har- Yorulmak.
h.-ġuçe 3b/12, 11f/10, 20e/01
h.-ıp (hérıp) 16f/24
h.-ıp (hérıp éçıp) 3b/22
h.-ıp (hérıp ḳal-) 12f/23
[=6]

haram (<Ar. ḥarām) Haram.
h. tamaḳ 2f/23
[=1]

harduḳ Yorgunluk, bitkinlik.
h. 2e/01
[=1]

harġınlıḳ Yorgunluk.
h. 20e/04
h.+lırı 3d/17
[=2]

harımı Hileli madrabaz.
h. 20e/09
[=1]

harva (<Ar. ʿaraba) Araba.
h. 6a/05, 2e/25, 4ç/04, 10e/05, 21e/02, 23f/07, 23f/08, 27f/16
h. bilen 18e/09
h.+da (harvıda) 22f/24
h.+ġa (harvıġa) 4ç/07, 16e/08, 23f/04
h.+lar (harvılar) 16e/20, 28f/03
h.+mnı (harvımnı) 17e/25
h.+mnıñ 18f/14
h.+nı (harvını) 3ç/24, 17e/09, 23f/15
h.+nıñ (harvınıñ) 6f/02, 23f/06
h.+ñnı 17e/22
h.+sı (harvsı) 16e/17, 16e/18
h.+sıdiki (harvısıdiki) 6ç/04
h.+sıġa (harvısıġa) 28f/27
h.+sını (harvısını) 6a/06
[=27]

harvıkeş Arabacı.
h. 18e/05
h.+ler 3ç/27
h.+lerdin 3ç/25
[=3]

ẖas (<Ar. ẖāṣṣ) Has, özgü.
ẖ. 9f/23
ẖ. emes 8e/20
[=2]

hasıl (<Ar. ḥāṣil) Olan, ortaya çıkan.
h. bol- 4b/08
[=1]

hasırı- Nefes nefese kalmak.
h.-ġan 3a/17
h.-vatḳan (hasıravatḳan) 2f/15
[=2]

haşar Ar. Gönüllü yardımlaşma.
h.+ġa 2e/22
[=1]

ẖata (<Ar. ẖaṭāʿ) Hata.
ẖ. 31f/02
ẖ. çıḳ- 6a/24
[=2]

ẖatalıḳ Yanlışlık.
ẖ. 3d/22
[=1]

ẖatırcem (<Far. ẖāṭır-camʿ) Telaşsız, sakin, teselli.
ẖ. 7b/22, 8e/02
ẖ. bol- 2c/26
ẖ. emes 8a/13
[=4]

ẖatırcemsiz Telaşlı, endişeli.
ẖ. 4a/06
[=1]

ẖatıre (<Ar. ẖāṭira) Hatıra, anı, akıl.
ẖ.+lırını (ẖatırılırını) 2g/26
ẖ.+lırını (ẖatırılırını) 10e/13
[=2]

hava (<Ar. havā) Hava.
h. 11e/01
h.+dın 7g/26
h.+diki 7g/28
h.+ġa 19f/13
h.+sıda 22f/22
h.+sıdın 6b/14
[=6]

havalıḳ Havası olan.
h. 6b/18
[=1]

havareñ (<Far. havā-rang) Gök renk, mavi.
h. 2g/22
[=1]

hay (Ünlem) Hey, seslenmek veya ilgi dikkat çekmek için söylenir.
h. hay 25f/19
[=1]
hayacan (<Far. hayacān) Heyecan.
h. 2ç/28
[=1]
hayal (<Ar. ḫayāl) Hayal.
h. 6g/06
[=1]
hayat (<Ar. ḥayāt) Hayat.
h. 7f/14
h.+ı 23e/25
h.+ımda 8a/06
h.+ını 8a/10
h.+ta 4a/06, 18f/29
h.+tın 24e/02
[=7]
hayvan (<Ar. ḥayvān) Hayvan.
h. 9e/13
h.+dek 3a/03
h.+ı (hayvını) 31f/13
h.+lar 3b/03
h.+larmu 22e/09
[=5]
haza Ar. An, süre.
h.+dın kéyin 3d/10
[=1]
hazıdar (<Far. ʿazādār) Yaslı, müsibetli.
h. 19e/06
h.+ı 23e/11
[=2]
hazır (<Ar. ḥāżır) Şimdi.
h. 3a/16, 3a/24, 3ç/17, 4f/12, 6a/24, 7e/11, 15f/07, 16e/04, 19e/20, 19f/06, 20f/20, 21e/11, 24f/01, 32f/18, 33f/05
h. bolsa 15f/24, 21f/26, 31f/21, 32f/04
h.+çe 12e/23
h. dep 5a/23
h.+la 4e/24
h.+mu 19f/03, 24f/12
[=24]
hazırḳı Şimdiki, şimdiye ait olan.
h. 4a/01, 4a/09, 8a/05, 14e/22, 29f/14
h.+dek 2f/14, 3f/21, 13f/07
[=8]
hazırçe Şimdilik, geçici süreliğine.
h. 8a/17
[=1]
hazırlıḳ Hazırlık.
h.+ı 3b/08
h.+ını 7f/25
[=2]
he Evet, iyi. *Krş.* hee.
h. 1c/12, 1ç/23, 1d/16, 2f/05, 2g/09, 3b/25, 3g/08, 4c/05, 4e/14, 4e/14, 5a/03, 5a/27, 5g/02, 6ç/01, 7a/12, 7g/17, 8e/08, 9f/02, 12e/09, 13f/14, 13f/16, 13f/20, 14e/26, 15e/06, 15f/21, 16e/03, 16f/25, 20e/11, 21e/09, 24f/04, 26f/08, 26f/10, 30f/13, 33f/21
h. dep 12f/02
h. he 5g/25
[=36]
hebbelli Aferin, çok güzel.
h. 28f/01
[=1]
hec (<Ar. ḥacc) Hac.
h.+ge 1b/18
[=1]
hecviy (<Ar.) Hicvi.
h. 7f/06
[=1]
hed (<Ar. ḥadd) Sınır, hudut.
h.+didin 21f/15
[=1]
hee *bk.* he.
h. 13f/15
[=1]
heḳ (<Ar. ḥaḳḳ) Hak, geçmiş ve harcanmış emek.
h. 5f/04, 7g/21
h. bilen 5e/24
h. ḳaytur- 21f/19
h.+ḳı 20e/21
h.+ḳımu 5e/23
h.+ḳını 27f/11
[=7]
heḳiḳeten (<Ar. ḥaḳīḳatan) Hakikaten, gerçekten.
h. 17f/16, 24f/02, 24f/20
[=3]
heḳiḳiy (<Ar. ḥaḳīḳī) Gerçek.
h. 2c/02, 3g/01, 7b/29, 31f/04
[=4]

heḳlıḳ Haklı, doğru.
h. 11g/01
h.+sen 4a/10
[=2]
heḳte Hakkında.
h. 20f/11
[=1]
hel (<Ar. ḥall) Çözme, sonuca varma.
h. ḳıl- 27f/17, 28f/08
[=2]
ḫelḳ (<Ar. ḫalḳ) Halk, millet.
h. 1d/04, 1d/09, 2c/02, 2c/04, 3c/21, 4a/21, 5a/06
h. bolsa 7b/26
h.+ı 3d/23
h.+ıdın 8a/24
h.+ını 3ç/18
h.+ige 8a/18
h.+ke 2a/22, 5a/06, 5a/09, 7b/26
h.+mu 8b/05
h.+nı 4a/22, 4a/29, 5ç/19
h.+nıñ 2c/01, 2ç/18, 4c/11
h.+tın 2b/05
[=24]
ḫelḳçılıḳ Halkçılık, demokrasi.
h. 21f/17
[=1]
helḳum Gırtlak.
h.+ıġa 2f/21
h.+ını 2f/08
[=2]
hem **Far.** (Bağlama edatı) Hem, ve.
h. 1a/08, 1a/18, 1g/19, 2e/18, 2e/18, 2e/20, 2e/21, 3f/23, 4f/21, 8g/12, 9g/18, 15f/27, 24f/15, 26f/26, 28f/29
[=15]
hemişe (<Far. hamīşa) Her zaman.
h. 3f/19, 8a/15, 9g/16
[=3]
hemkarlaş- İşbirliği etmek.
h.-ıp 21f/23
h.-tı 18f/29
[=2]
hemkarlik İş birliği.
h. 10f/16, 10f/19, 10f/26, 11f/04, 18f/02, 18f/08, 18f/20, 18f/24, 20f/03, 20f/05, 21f/10, 21f/27, 23f/12, 24f/16, 28f/29, 32f/11
[=16]
hemme Herkes.
h. 1a/20, 2b/11, 2b/28, 2f/05, 6f/23, 7e/06, 10e/18, 11e/02, 15f/28, 16e/13, 16f/08, 16f/09, 20f/26, 24e/04, 27f/16, 27f/17
h.+din (hemmidin) 6e/01, 18f/28, 24e/01, 33f/25
h.+ge (hemmige) 5f/09, 22e/03, 24f/08
h.+miz (hemmimiz) 28f/12, 28f/15, 28f/22
h.+ni (hemmini) 26f/28, 28f/07, 28f/08
h.+niñ (hemminiñ) 11f/07, 21f/17, 25f/03
h.+niñkidin (hemminiñkidin) 17e/07
h.+ñ (hemmiñ) 3c/26
h.+si (hemmisi) 1a/15, 2d/28, 3b/17, 8e/02, 14e/01, 20e/18, 28f/25, 31f/24, 34f/15
h.+sige (hemmisige) 15f/19, 18f/22
h.+sila (hemmisila) 2ç/04
h.+sini (hemmisini) 2b/22, 20f/24
[=48]
hemmeylen Hep beraber.
h. 12f/16
[=1]
Hemra "Çénıḳış" hikâyesinde şahıs adı. İzzetḫan'ın ağabeyi. *Krş.* Hemracan, Hemya.
H. 8f/01, 8f/11, 8f/16, 9f/07, 9f/09, 9f/15, 12f/21, 14f/16, 14f/22, 15f/03, 15f/17, 16f/01, 18f/06, 18f/23, 18f/25, 18f/25, 19f/12, 21f/16, 21f/21, 21f/25, 22f/02, 22f/11, 22f/24, 22f/29, 23f/02, 23f/15, 23f/24, 27f/09, 28f/05, 29f/07, 29f/18, 30f/02, 30f/23, 31f/10, 31f/26, 32f/01, 32f/05
H. aka (Hemraka dep) 24f/04
H. bolsa 13f/01, 24f/18
H.+ġa 23f/10, 29f/02, 29f/04
H.+larniñkige 14f/03
H.+nı 7f/27

H.+nıñ 8f/25, 9f/14, 11f/10, 12f/16, 14f/28, 16f/02, 18f/10, 18f/17, 22f/01, 22f/05, 22f/08, 22f/27, 23f/26, 27f/04, 27f/06, 31f/03, 31f/16, 32f/02
[=63]

Hemracan *bk.* Hemra.
H. 8f/03
[=1]

hemrah (<Far. ham-rāh) Yoldaş, yol arkadaşı.
h.+lırıdın 25f/17
[=1]

Hemya (Çocuk dilinde) Hemra. *Bk.* Hemra.
H. 13f/16
[=1]

ḫencer (<Far. ḫancar) Hançer.
ḫ. 4g/15
[=1]

Ḫenzuçe Çince, Çin dili.
Ḫ. 2d/17
[=1]

hepileş- Elde etmeye çalışmak.
h.-ip (hepilişip) 30f/10
[=1]

her Far. Her.
h. 1d/10, 1f/09, 3b/04, 3b/06, 3d/05, 3d/08, 4f/21, 5f/23, 8a/14, 8e/04, 8e/09, 13e/28, 14e/05, 16f/27, 21e/21, 23e/18, 31f/27
h. halda 2c/16, 2d/24, 5e/13, 5g/10, 6f/07, 6g/18, 9g/03, 16f/29
[=25]

herbir Herbir.
h. 1d/22, 2d/03, 2d/25, 15f/08, 21f/17, 32f/03
h.+i bolsa 18f/03
[=7]

herbiy (<Ar. ḥarbī) Askeri.
h. 1c/06, 1c/07, 1c/09, 1c/11, 1c/26
h.+liri bilen 2c/06
[=6]

here Testere, bıçkı.
h. 4f/22
[=1]

hergiz Far. Hiçbir zaman.
h. 8a/26, 26f/01
[=2]

herḫıl Her türli, çeşitli.
h. 7b/02
[=1]

heriket (<Ar. ḥarakat) Hareket.
h. 6f/14, 10f/26, 19f/18
h.+idin (herikitidin) 1g/23
h.+ini (herkitini) 11e/20
h.+ke 5a/20
h.+ke çüş- 7f/22
h. ḳıl- 17f/10
h.+ler bilen 23e/12
h.+lerde 32f/02
h.+liri 4e/01, 10f/22
h.+ni 5a/19
[=13]

heriketsiz Hareketsiz.
h. 2a/07, 7f/21
[=2]

herḳandaḳ Herhangi.
h. 2ç/18, 20f/17
[=2]

herkim Herkes.
h.+niñ 21e/07
[=1]

hernéme Herşey.
h. 4a/17
[=1]

hesret (<Ar. ḥasrat) Hasret, özlem.
h. 23e/26
h.+ini (hesritini) 21e/17
h.+ler 2f/26
h.+te 22e/12
[=4]

hesretlik Hasretli.
h. 1f/15, 3a/08, 4e/10
[=3]

hesse (<Ar. ḥiṣṣa) Pay, hisse.
h. 2a/29, 7b/09, 18f/04, 22e/03
h.+di (hessidin) 31f/11
h.+si (hessisi) 34f/02
[=6]

heş peş Hemen, bir anda.
h. peş dégüçe 19f/08
[=1]

heşemetsiz Muhteşem olmayan, sade.
h. 23e/12
[=1]

ḫet (<Ar. ḫaṭṭ) Mektup.
ḫ. 1a/02, 2d/01, 7a/21, 16e/05

ḫ.+i (ḫéti) 1a/01
ḫ.+lerni 2d/17
ḫ.+ni 1a/04, 1d/19, 7a/19
ḫ.+te 7a/20
ḫ.+tek 1d/15
[=11]

hetta (<Ar. ḥattā) Hatta, bile.
h. 1c/20, 3ç/05, 3f/23, 4c/06, 8a/13, 11f/28, 20e/19, 21e/02
[=8]

ḫever (<Ar. ḫabar) Haber, bilgi.
ḫ. al- 3f/22
ḫ. ber- 2f/03
[=2]

heveskar (<Far. havaskār) İstekli, talip.
h. 9g/24, 10g/01, 10g/20, 10g/26, 11g/02
h.+lar 9g/06
h.+nıñ 10g/15
[=7]

hey 1. (Ünlem) Pişmanlık ifade etmek söylenir.
h. 1ç/22, 10e/11, 10e/21, 16e/12
2. (Ünlem) Seslenmek veya dikkat çekmek için söylenir.
h. 2a/16, 3a/15, 4e/27, 8b/02, 15f/17, 19e/14, 25f/14, 25f/22, 27f/24, 27f/25
3. İşte, uzakta olanı göstermek için kullanılır.
h. 34f/20
[=15]

heydekçilik Teşvik etme.
h.+i bilen 5f/13
[=1]

heydel- Tarla sürebilmek.
h.-idu (heydilidu) 27f/15
h.-midim 21e/01
[=2]

heydi- 1. Dürtmek, itmek.
h.-p (heydep) 20e/01
2. Yönetip yürütmek, çalışmasını sağlamak.
h.-vatattım (heydevatattım) 1e/16
h.-vatḳan (heydevatḳan) 15e/28
h.-vatḳanlıḳım (heydevatḳanlıḳım) 3e/06
h.-ymiz (heydeymiz) 1e/14
3.Tarla sürmek.
h.-p (heydep) 1e/09, 9f/12, 9f/16, 18e/18, 27f/27
h.-şke (heydeşke) 7f/13
h.-ştin (heydeştin) 20f/24
[=12]

ḫeyr Elbette.
ḫ. 1f/11, 18e/22
[=2]

heyran (<Ar. ḥayrān) Şaşkın, şaşmış.
h. 10f/10, 10f/11
h. bol- 1d/09, 4ç/01, 6g/23, 23f/24
h. ḳal- 1g/03, 3b/14
h. ḳaldur- 10f/24, 26f/28
h.+mu bol- 16f/25
[=11]

heyranlıḳ Şaşkınlık.
h. 7g/06
[=1]

heyriyet Çok şükür.
h. 3c/07
[=1]

heyve Ar. Tehdit etmek, korkutmak
h. ḳıl- 2c/24
[=1]

hezer (<Ar.ḥaẕar) İğrenme.
h. ḳıl- 1c/17
[=1]

ḫezine (<Ar. ḫazīna) Hazine.
ḫ.+sidin (ḫezinisidin) 3ç/21
[=1]

ḫécır Porselen tabak.
h. 1a/17
h.+da 8e/25
[=2]

héç (<Far. hīç) Hiç.
h. 1g/11, 2b/14, 2c/13, 2d/16, 2f/03, 2f/15, 2g/12, 3b/08, 3b/15, 3ç/04, 3d/23, 3f/16, 3g/18, 4f/12, 5f/05, 5g/18, 6a/20, 6f/05, 6g/03, 8e/15, 8e/27, 9e/06, 9f/24, 23f/25, 24f/20, 26f/11, 29f/01, 29f/27, 31f/01
[=29]

héçḳaçan Hiçbir zaman.
h. 2d/27, 28f/01
[=2]

héçḳandaḳ Hiçbir şekilde.
h. 4b/12, 5g/27, 7b/11, 10g/10, 19f/05, 22f/03

[=6]

héçḳayaḳ Hiçbir yer.
h.+tın 8g/09
[=1]

héçḳaysı Hiçbiri.
h.+sıda 3f/29
h.+sını 2a/10
[=2]

héçkim Hiçkimse.
h. 2a/26, 3ç/15, 6a/11, 7f/03, 9e/14
h.+mu 5g/05
h.+ni 5g/04
h.+niñ 5f/07
[=8]

héçnéme Hiçbir şey.
h. 13f/09
h. bilen 13e/10
h.+ge (héçnémige) 27f/26
h.+si (héçnémisi) 28f/18
[=4]

hékaye (<Ar. ḥikāya) Hikaye. Öykü.
h. 20f/12
h.+din (hékayidin) 7b/20
h. ḳıl- 1g/14
h.+miz 2c/10
[=4]

hélı Demin.
h. 1c/12, 1c/26, 1f/03, 1f/22, 2d/18, 3ç/03, 3ç/15, 3e/13, 5a/12, 5g/12, 5g/17, 6f/14, 9g/08, 9g/29, 13f/07, 17f/16, 19e/23, 20e/11, 23f/08, 23f/11, 25f/04, 25f/13, 30f/13, 31f/19, 32f/13
h.+dın bérı 8f/16
h.+ḳı 2c/08, 2ç/25, 3b/27, 3f/02, 3f/07, 5f/22, 16f/03, 17f/06, 19e/16, 20e/05, 21e/08, 22e/02, 32f/21, 34f/25, 2d/01, 17e/08
h.+ḳıdek 2c/03
h.+mu 6e/10
[=44]

ḫélıla Epey, bir sürü, çokça.
ḫ. 29f/13, 20f/28, 21f/08
[=3]

ḫémirturuç Hamur mayası.
ḫ. 5g/29
[=1]

ḫéne (<Ar. ḥinnā) Kına çiçeği.
ḫ. 33f/06
[=1]

ḫéridar (<Far. ḫaridār) Müşteri.
h. bolsa 8f/23
[=1]

hés (<Ar. ḥiss) His.
h. ḳıl- 9e/10
h. ḳıldur- 10f/25
[=2]

hésab (<Ar. ḥisāb) Hesap.
h.+ıdiki 7f/10
h.+ını al- 2ç/11
[=2]

hésablan- Hesaplanmak.
h.-ıdığan (hésablınıdığan) 7g/21
[=1]

hésablı- Hesaplamak.
h.-mığanda 19f/02
h.-p (hésablap) 2e/23
[=2]

héssiyat (<Ar. ḥissiyyāt) Duygular.
h.+ığıçe 11g/07
[=1]

ḫıcalet (<Ar. ḫıcālat) Utanç, sıkılma.
ḫ. 7g/06, 8g/21, 10g/16
ḫ. bol- 1g/06, 4c/12, 6g/21, 12f/07, 13e/11, 14f/29, 25f/26
ḫ. ḳıl- 1g/06
[=11]

ḫıcaletçilik Sıkıntı.
ḫ.+ni 11g/09
[=1]

ḫıcıllıḳ Utangaçlık, sıkılganlık, mahcubiyet.
ḫ. 5g/23
[=1]

ḫıl Far. Çeşit, tür.
ḫ. 1e/19, 9e/16, 10e/17, 24e/04
ḫ.+diki 2d/18
ḫ.+ığa 9e/16
[=6]

hım (Ünlem) Tasdik ifade eder.
h. 2f/05, 2g/18, 2g/18, 3g/28, 8g/26, 12e/26, 13e/16
[=7]

ḫıre Donuk.
ḫ. 22e/28
[=1]

ḫırıldı- Horuldamak.
ḫ.-ġan 10e/01

ḫ.-şı 22e/16
[=2]

ḫırḳırı- Böğürmek, bağırmak.
ḫ.-p (ḫırḳırap) 9f/06, 18e/25
[=2]

ḫıtab (<Ar. ḫiṭāb) Hitap.
ḫ. ḳıl- 8b/04
[=1]

ḫıyal (<Ar. ḫayāl) Hayal.
ḫ. 2ç/20
ḫ.+ġa çöm- 1a/06
ḫ.+ım 3e/22, 7e/22
ḫ.+ımdın 14e/19
ḫ.+ını 1a/25, 2f/26
ḫ. ḳıl- 3f/19, 16f/13
ḫ.+lar 16f/14
ḫ.+lar bilen 2g/13, 19e/12
ḫ.+lardın 4e/20
ḫ.+larġa 3e/20
ḫ.+**larġa çöm-** 1ç/19
ḫ.+larnı 2ç/17
ḫ.+lırı 2a/18, 3e/04
ḫ. sür- 1ç/17, 2e/06, 15f/13, 16f/28, 29f/17
ḫ. sürüp- 6b/21
[=24]

ḫıyaliy (<Ar. ḫayālī) Hayali, hayal ürünü olan.
ḫ. 7e/20
[=1]

ḫıyanet (<Ar ḫiyānat) İhanet.
ḫ. 4a/25
[=1]

ḫızmet (<Ar. ḫidmat) Hizmet.
ḫ.+ini (ḫızmıtını ḳıl-) 1a/09
ḫ.+ke 2g/10
ḫ. ḳıl- 1c/16, 7g/11
[=4]

hi Gülerken çıkarılan ses.
h. 10f/12
h.hi hi 6f/26
h.hi hi dep 10f/11
[=3]

hicay- 1. Sırıtmak.
h.-di 22e/26, 4b/13
2. Gülümsemek.
h.-ıp (hiciyip) 3b/24, 6a/23, 25f/26
h.-ıpla (hiciyipla) 6f/05
[=8]

hid Koku.
h.+i 2c/15, 8a/16
[=2]

himaye (<Ar. ḥimāya) Himaye, koruma.
h. ḳıl- 2c/01, 24f/17, 24f/18
[=3]

himayiçi Himaye eden, koruyan.
h.+liridin 24e/05
[=1]

Hindistan Hindistan. Güney Asya'da bulunan ülke adı.
h. bilen 2b/01
[=1]

hiyle (<Ar. ḥīla) Hile, entrika.
h. 7b/29
[=1]

hiyliger (<Far. ḥīlagar) Hile yapan, hileci.
h. 4g/07, 5g/02, 10g/20, 10g/29
[=4]

ḫo Ç. 1.64 kg ağırlığındaki ölçü birimi.
ḫ. 1e/03, 1e/09, 2e/15, 2e/27, 2e/27, 2e/28, 21e/02
ḫ.+sı 2e/28
[=8]

ḫoçe 1.64 kg kadar.
ḫ.+çe 3e/01, 10e/05, 16e/07
[=3]

ḫocayın Sahip, patron.
ḫ. 2e/22, 4e/22, 5e/04, 5e/23
ḫ.+ı 1ç/05
ḫ.+lar 21e/10
ḫ.+nıñ 5e/17, 21e/09
[=8]

hoduḳ- Telaşlanmak, heyecanlanmak.
h.-up 3a/16
h.-up ket- 7b/05
h.-upraḳ 3g/06
[=3]

hoḳuḳ (<Ar. ḥuḳūḳ) Hukuk.
h.+ı üçün 4a/28
h.+ḳa 8a/09
h.+nı 4a/29
[=3]

hoḳuḳsızlıḳ Hukuksuzluk.
h. 8a/05
h.+ḳa ḳarşı 4a/27
[=2]

ḫoraz (<Far. ḫorūs) Horoz.

ḫ.+lar 21e/21
[=1]

ḫorluḳ Yüzkarası, rezalet, ayıp.
ḫ. 4a/22, 20e/15, 21e/11
[=3]

hosul (<Ar. ḥāṣil) Ürün, verim.
h. 4e/13, 4e/16, 23f/13, 23f/17, 28f/10, 28f/13, 31f/27
h. al- 21f/20
h.+ġa 28f/28
h.+nı 9f/03, 23f/11
[=11]

hosulluḳ Verimli.
h. 33f/17
[=1]

ḫoş Far. Hoş, iyi.
ḫ. 11f/11, 12e/23
ḫ. 4ç/20, 5ç/12, 5ç/21, 5ç/21, 7f/29, 10g/02, 26f/02
ḫ. ḫoş 12f/25
[=10]

ḫoşlaş- Vedalaşmak.
ḫ.-attı (ḫoşlışattı) 22e/12
ḫ.-ıp (ḫoşlışıp) 6a/05, 6ç/03
h.-ış (ḫoşlışış üçün) 10g/04
ḫ.-ḳan 19e/01, 24e/03
[=6]

ḫotun Kadın eş, bayan.
ḫ. 1g/18, 2d/28, 11f/01, 11g/05, 19f/15
ḫ.+ı 3c/12, 6f/24, 32f/19
ḫ.+ı bilen 1c/05, 2c/11
ḫ.+ı bolsa 1c/06, 4c/11
ḫ.+ımu 3f/22
ḫ.+ını 3c/17
ḫ.+ınıñ 6e/12
ḫ.+lar 11f/04, 12f/08
ḫ.+lardın 11f/19, 34f/13
ḫ.+larġa 11f/09
ḫ.+nı 11f/08
[=21]

ḫotunluḳ Eşli, kadınlı.
ḫ. 32f/17
[=1]

hoy (Ünlem) Seslenme ifade eder.
h. 3a/19, 4b/26, 5b/01
[=2]

hoylı (<Far. avlu) Avlu, bahçe.
h.+dın 12e/16
h.+ġa 3a/18, 4a/12, 12f/18
h.+sıdın 22f/26
h.+sıġa 29f/08
[=6]

höküm (<Ar. ḥukm) Hüküm.
h. çıḳar- 5a/02, 20f/11
h. sür- 2a/03, 3ç/07, 7e/07, 7e/17, 9e/04, 22e/14
[=8]

hökümet (<Ar. ḥukūmat) Hükumet.
h. 23f/16
h.+ke 2e/17
h.+niñ 2e/20, 25f/01
[=4]

hökümranlıḳ Hükümranlık.
h. ḳıl- 1ç/02
[=1]

höl Islak, nemli, yaş, rutubetli.
h. 6f/16
h. bol- 17f/24
[=2]

höldi- Islatmak, nemlendirmek.
h.-p (höldep) 6f/21
[=1]

hölli- *bk.* höldi-
h.-p (höllep) 10e/28
[=1]

hörmet (<Ar. ḥurmat) Hürmet, saygı.
h.+i (hörmiti) 16e/06
h.+ke 5g/03
[=2]

hörmetçan Saygı gösteren.
h. 4g/25
[=1]

hörmetlik Saygılı.
h. 3b/28, 4ç/18
[=2]

hösn (<Far. ḥūsn) Güzellik.
h.+ige 31f/24
[=1]

hucum (<Ar. hucūm) Saldırı, hücum.
h. 1c/01
h. ḳıl- 3c/10, 4c/06
[=3]

Ḫuda (<Far. Ḫudā) Tanrı.
Ḫ. 12e/19
Ḫ.ezbirayı Ḫuda 6e/05, 18e/15, 19e/22
Ḫ.+yım 7e/12, 11f/19
[=6]

ḫuddı (<Far. ḫud) Aynı, tıpkı.

ḫ. 3e/09, 6a/26, 6b/27, 8g/04, 8g/24, 9e/15, 9g/21, 13e/07, 16e/19, 18e/25, 20e/20, 23e/24, 33f/11, 33f/21
[=14]

ḫulase (<Ar. ḫulāṣa) Sonuç.
ḫ. çıḳar- 31f/02
ḫ. çıḳıral- 24f/12
ḫ.+dın (ḫulasıdın) 1g/16
ḫ.+ge (ḫulasige) 24f/21
[=4]

ḫumar (<Far. ḫumār) İhtiras, tutku.
ḫ.+ını 15e/19
[=1]

ḫumarlaş- Tutsaklaşmak.
ḫ. 13e/03
[=1]

ḫumpar Haylaz.
ḫ. 3a/23
[=1]

ḫuram (<Far. ḫurram) Sevimçli, şen.
ḫ. ḫuşal ḫuram 3g/01
[=1]

ḫurcun (<Ar. ḫurc) Hurç.
ḫ. 11f/03
[=1]

ḫurum (<Rus. xrom) Krom.
ḫ.+ıdın (Ġulca ḫurumıdın) 12f/03
[=1]

hurun Tembel.
h. 3e/17
h.+ġa 22f/06
[=2]

hurunluḳ Tembellik.
h. bilen 1f/22
[=1]

ḫususen (<Ar. ḫuṣūṣan) Bilhassa, özellikle.
ḫ. 4g/25
[=1]

ḫususiyet (<Ar. ḫuṣūṣiyyat) Özellik, ayrıcalık.
ḫ.+liridin 20f/15
[=1]

ḫuş (<Far. ḫoş) Hoş, iyi.
ḫ. 4g/28, 6b/18, 6g/20, 7a/01, 7a/03, 20f/08, 22f/20
ḫ. bol- 5f/07, 7b/21
[=9]

ḫuşal Memnun, sevinçli.
ḫ. 6a/05, 6g/12, 12f/21
ḫ. bol- 1b/24, 5f/05, 1g/03, 8g/21, 17f/01
ḫ. ḫuram 2g/29
ḫ. ḳıl- 1f/16
[=10]

ḫuşallıḳ Memnuniyet, sevinç.
ḫ. 22e/28
ḫ.+ı 32f/15
ḫ.+ıdın 3ç/02, 4b/15
ḫ.+ıñlarġa 8a/22
ḫ.+lar 7e/06
[=6]

ḫuşamet (<Far. ḫūş-amād) Kompliman, dalkavukluk.
ḫ. ḳıl- 1g/05, 5ç/28
[=2]

ḫuşametçi Dalkavuk.
h. 2ç/15
[=1]

ḫuşḫuy (<Far. ḫūş-ḫūy) İyi huylu.
ḫ. 4g/26, 13f/28
[=2]

huşḳıt- Islık çalmak.
h.-ḳan 6g/07
[=1]

huşḳut- Kendinden geçmek.
h.-tı 7b/05
[=1]

huvḳuş Baykuş.
h.+niñkidek 2b/04
[=1]

huvlı- Ulumak.
h.-ġan 19e/02
[=1]

huy (Ünlem) Uzaktaki birisine seslenirken kulanılır.
h. 12e/03, 12e/12
[=2]

huzur (<Ar. ḥużūr) Huzur, gönül rahatlığı.
h. ḳıl- 6f/26
[=1]

hüner (<Far. hunar) Hüner, ustalık.
h. 14f/22, 29f/28, 30f/18, 30f/22
h.+de 30f/20
h.+ge 14f/20
h.+im (hünirim) 7a/08, 30f/17
h.+ini (hünirini) 5f/16

h.+lerni 5f/25
h.+lirige 4f/26
h.+ni 5f/12, 14f/20
[=13]

hünervençilik Ustaçılık.
h.+ni 30f/23
[=1]

icara (<Ar. icāra) Kira.
ı.+sını (ıcarısını) 5f/20
[=1]

ıh Hastalıktan veya acıdan inler gibi çıkartılan ses.
ı. 7e/08
[=1]

ıhlı- Ihlamak, acıdan inler gibi ıh sesi çıkartmak.
ı.-ġan 7e/08
[=1]

ıġtıyar (<Ar. iġtiyār) İrade, istem.
ı. 26f/16
ı.+ı 9f/04
ı.+ım bilen 20e/17
ı.+ıñlarnı 20f/12
[=4]

ıḳrar (<Ar. iḳrār) İtiraf.
ı. bol- 31f/02
[=1]

inaḳ Dost, barışçıl.
i. 4g/27
[=1]

incıḳ Kaprisli.
i. 20f/21
[=1]

ıncımaruḳ İşe yaramayan.
ı. 7e/12
[=1]

ıntayın Gayet, çok, pek.
ı. 22e/07
[=1]

ıñrı- İnlemek.
ı.-ġan 7e/09
[=1]

ırġat- Atlatmak, sıçratmak.
ı.-ıp (ırġıtıp) 33f/20
[=1]

ıs Duman, is.
ı. 7e/18
ı.+nıñ destiden 17f/03
[=2]

ıslahat (<Ar. işlāḥāt) Islahat, düzeltme işleri.
ı.+ıda 7f/07, 18f/22
[=2]

ıslaş- İs tutmak, ise maruz kalmak.
ı.-ıp (ıslışıp) 1a/13, 5a/05
ı.-ıp (ıslışıp ket-) 4f/21
ı.-ḳan 1a/22
[=4]

ıssı- Isımak.
ı.-p 22f/18
ı.-p ket- 3f/08
[=2]

ıssıḳ Sıcak.
ı. 1f/22, 8e/24, 11f/27, 13e/10, 13f/22, 16f/13, 22e/04
ı.+mu 2f/15
ı.+ta 13e/13
ı.+ta dep 2f/05
ı.+tın 2f/03
[=11]

ıssıḳlıḳ Sıcaklık.
ı. 7e/05
[=1]

ıssıḳraḳ Daha sıcak.
ı. 7f/22
[=1]

ıssıt- Isıtmak.
ı.+ışnı 7f/17
ı.-ıvetkenliki 11f/25
[=2]

ışıḳ (<Ar. ʿaşḳ) Aşk.
ı. otı 13e/24
[=1]

ışḳılıp Ne de olsa.
ı. 3d/24, 16f/05
[=2]

ışşıḳ Şişkinlik, şiş.
ı. 3e/10
[=1]

ıza (<Ar. ıḍaʿa) Öfke, hiddet.
ı. tart- Öfkelenmek. 3c/22
[=1]

ızna Çevre çizgisi.
ı.+sı 24e/06
[=1]

i (Taklidî ses) Gülerken çıkarılır.
i. ḳıl- 22e/26
[=1]

i- 1. (Ana yardımcı fiil) İsimleri yüklem yapar.
i.-di 1c/07, 1c/11, 1ç/04, 1e/06, 1f/15, 2ç/20, 3b/21, 3f/04, 3f/07, 4f/01, 4g/25, 5a/17, 5a/25, 5f/09, 5g/12, 6f/28, 6g/19, 7f/03, 7g/29, 9e/23, 9g/02, 9g/03, 10e/05, 10e/07, 10e/16, 11e/01, 11e/09, 13e/21, 14e/13, 14f/11, 14f/15, 16e/02, 18e/02, 18f/16, 19f/07, 22f/28, 23e/11, 23e/19, 24e/05, 27f/06, 29f/03, 29f/17
i.-diġu 19e/08
i.-diki 7b/13
i.-dim 4b/01, 10e/18, 13e/18, 13e/19
i.-dim dep 3f/18
i.-duḳ 1e/02, 9e/17, 10e/04, 10e/08
i.-ken 1d/02, 1d/04, 1d/04, 2b/04, 3d/22, 4c/03, 6a/04, 6b/18, 7b/23, 7b/24, 7b/28, 14f/08, 15f/01, 23f/25, 25f/22
i.-ken de 1d/02, 1d/02, 4g/04, 7g/02, 12e/08
i.-kenġu 1c/13
i.-kenliki 7g/13, 28f/08
i.-kenlikige 26f/27
i.-kenlikini 2a/14, 4e/02, 5a/10, 5b/17, 5e/24, 6e/02, 7b/16, 7b/21, 29f/29, 32f/04
i.-kenlikinimu 8a/19
i.-kensen 4a/04
i.-kensiz 10g/20, 13e/14
i.-miş 10g/14
2. (Asıl yardımcı fiil) Fiillerin birleşik çekimini yapmada kullanılır.
i.-di 4b/05, 11f/03, 22f/12
i.-diġu 5g/15
i.-dim 3e/22
i.-duḳ 15e/27
i.-duḳ dep 5ç/17
i.-mes idim 3e/22
i.-sañ idi 4b/05
i.-ken 1d/02
i.-ken idiġu 5g/15
i.-mas iduḳ 5ç/17
i.-mekte idi 22f/12
i.-mekte iduḳ 15e/27
[=100]
ictimaiy (<Ar. ictimāʿī) Toplumsal, sosyal.
i. 24f/10, 32f/02
[=2]
iç İç.
i.+i 1a/23, 7e/19, 16e/17, 16e/19
i.+ide 1ç/17, 2ç/28, 2g/05, 3a/27, 3b/01, 3b/05, 3ç/02, 3d/01, 3d/10, 4ç/29, 5a/19, 6a/11, 7a/22, 7b/04, 7b/05, 16e/02, 16f/19, 20e/19, 21f/10, 22e/18, 27f/05, 29f/02, 30f/22, 34f/05
i.+idiki 1f/21, 7e/19, 34f/13
i.+idila 4ç/13
i.+ige 3e/05, 3g/29, 4g/09, 5e/17, 10g/05, 16e/11, 16e/11, 19e/02, 22e/04
i.+imde 3e/17, 13e/17
i.+imni 9e/09
i.+imniñ 16e/14
i.+ini 7f/04
i.+iñ 2b/06, 16e/26
[=48]
iç- İçmek.
i.-idiġan 10e/06
i.-iş kérek 3f/07
i.-ivatattı 13f/09
i.-ivatḳanda 12f/17
i.-ken 11f/12
i.-ti 6b/20
[=6]
içil- İçilmek.
i.-ip bol- 14f/16
[=1]
içiver- Sürekli içmek.
i.-ip (içivérip) 3f/06
[=1]
idare (<Ar. idāra) İdare.
i. 1d/03
i.+ge (idarige) 2d/25
i. ḳıl- 5ç/19
[=3]
ige İye, sahip.
i. bol- 2ç/09, 4ç/03, 4ç/14, 8a/09, 28f/28
i. boluş- 24f/14
i. emes 5g/04
i. idi 9g/03
i.+si (igisi) 5f/20, 5f/29, 17e/18

i.+sige (igisige) 12f/10
i.+simu (igisimu) 29f/13
i.+siniñ (igisiniñ) 17f/09
[=14]
igisiz Sahipsiz.
i. 2b/29, 7a/02
[=2]
ikki İki.
i. 1ç/01, 1e/13, 1f/14, 1g/15, 1g/17, 2a/11, 2c/25, 2c/29, 2ç/08, 2e/13, 2e/15, 3f/27, 4ç/02, 4ç/13, 4g/11, 5a/12, 5ç/05, 5ç/06, 5ç/07, 5ç/18, 5ç/29, 5e/20, 6e/21, 7f/15, 8a/06, 8e/24, 8f/21, 9f/28, 10e/09, 11e/11, 11e/20, 11e/23, 15f/05, 16e/08, 16e/22, 16f/28, 17f/19, 19e/29, 22f/18, 22f/24, 23f/08, 24f/23, 27f/21, 28f/27, 29f/14, 30f/07, 31f/13, 32f/26, 33f/05, 33f/06
i. on ikki 8a/02
i.+ge (on ikki) 8g/09
i.+lisi 10g/28
i.+miz 21e/08
i.+mizni 20e/13
i.+si 1g/18, 4f/21, 18f/21
i.+siniñ 2g/29, 11g/05
[=60]
ikkilen- Tereddüt etmek.
i.-ip (ikkilinip ḳal-) 10g/22
[=1]
ikkilendür- Tereddüt ettirmek, kararsız bırakmak.
i.-üşke başlı- 22f/08
[=1]
ikkilik İkili.
i. 3d/05
[=1]
ikkinçi İkinci.
i. 3d/18, 8e/18, 12e/01, 24f/26
i.+din 5a/17, 5e/28
[=6]
İlah (<Ar. ilāh) Tanrı.
İ.+ım dep 17f/04
[=1]
ilgiri Daha önce, daha erken.
i.+kidin 31f/11
[=1]
ilgirili- İlerlemek.
i.-gen halda 21f/22
i.+şige 31f/03
[=2]
İli Gulca şehri için kullanılan diğer ad.
İ.+da 8a/21
[=1]
iltipat (<Ar. itifāt) İltifat.
i. ḳıl- 5ç/22
i.+lırını 5ç/17
[=2]
imaret (<Ar. ʿimarat) İmaret.
i.+ler içi 3b/05
[=1]
imir çimir Göz kamaşması durumu.
i. 3ç/01
[=1]
inaḳlıḳ Dostluk, mutabakat.
i. bilen 18f/29
[=1]
inçike İnce.
i. 3d/06
[=1]
indek Tuzak.
i.+ke kel- 8g/26
[=1]
insan (<Ar. insān) İnsan.
i. 3b/08
i.+larnıñ 3b/21
[=2]
insap (<Ar. inṣāf) İnsaf.
i. ḳıl- 17e/10
[=1]
iñri- İnlemek.
i.-ysiler (iñraysıler) 8b/02
[=1]
ipade (<Ar. ifāda) İfade.
i. ḳıl- 11g/09, 22e/29
i. ḳılın- 4ç/22
[=3]
isim (<Ar. ism) İsim, ad.
i. 13e/24
[=1]
isit Yazık.
i. 1ç/22, 1d/18, 6a/14, 10e/21, 19e/10, 19e/10
[=6]
istakan (<Rus. stakan) Bardak.
i.+diki 6a/30
i.+nıñ üsti 6a/18
[=2]

istek İstek.
i.+liri 13e/09
[=1]
istibdat (<Ar. istibdād) İstibdat.
i. 8a/20
[=1]
iş İş.
i. 1f/14, 3d/27, 4a/11, 5ç/29, 5e/01, 5e/13, 6f/01, 6g/16, 7a/12, 8e/22, 8f/07, 9f/13, 12e/15, 15f/29, 18e/24, 19f/10, 20e/18, 21f/17, 25f/25, 28f/26, 29f/06, 31f/05, 31f/13
i. bilen 26f/20
i. emes 1ç/15
i.+i 6f/10, 8f/18, 9f/26, 16e/13
i.+iġa 2ç/13, 3f/14
i.+idin 2ç/12
i.+im 17e/23
i.+imġa 6a/12
i.+imiz 30f/09
i.+ini 21f/06, 21f/13, 21f/18, 29f/26
i.+ḳa 15f/05, 16f/21, 17f/01, 19f/15, 21f/12, 24f/01, 24f/20, 31f/01
i.+ḳa bar- 4a/06
i.+ḳa kiriş- 1f/16, 16f/22
i.+ḳa yarı- 23f/25
i. ḳıl- 1b/06, 2g/06, 5ç/11, 6a/21, 7a/06, 7a/14, 8f/13, 20f/04, 21f/11, 24f/28
i.+lar 24f/22
i.+lar üçün 1g/07
i.+larda 24f/10
i.+larġımu 15e/05
i.+larmu 5g/14
i.+larnı 2ç/20, 2ç/22, 15f/08, 28f/12
i.+liri 7g/15, 24f/23
i.+liridinmu 18f/18
i.+liriġa 22f/03
i.+lirini 7f/04, 8f/13, 22f/13, 30f/29
i.+lириniñ 7f/24
i.+ni 5f/24, 5f/27, 5f/28
i.+niñ 19f/18, 20f/08
i.+ta 18f/29, 32f/03
i.+tin 1c/17, 20f/18
[=88]

işaret (<Ar. işārat) İşaret.
i. 5ç/25
[=1]
işçan Çalışkan.
i. 18f/25, 33f/02
i.+larnıñ 31f/07
[=3]
işçençilik Çalışkanlık.
i. halda 34f/03
[=1]
işen- İnanmak, güvenmek.
i.-di 3a/12
i.-imen (işinimen) 8a/17
i.-işi (işinişi kérek) 9g/17
i.-mes 5a/18
i.-meydu 4f/13
i.-meysiz 8g/22
i.-se bol- 8e/16
[=7]
işenç Güven.
i.+ler 3g/02
[=1]
işençlik Güvenli.
i. 3ç/20
[=1]
işik Kapı.
i. aldı 3g/04, 5g/06, 12e/13, 12e/17
i.+ide 21e/08
i.+ige 5f/08
i.+lerdin 2ç/10
i.+ni 3a/19, 3a/24, 4g/13
i.+niñ 1a/17, 4g/14, 6f/11
i.+niñ aldı 9g/29
[=14]
işit- İşitmek, duymak.
i.-işni 9g/04
[=1]
işleş İşlem.
i. 1a/08
[=1]
işlet- Kullanmak, işe yaratmak.
i.-idıġan (işlitidıġan) 3f/28, 22f/03, 27f/10, 28f/24, 30f/27
i.-idiġan (işlitidiġan) 3f/22
i.-iş (işlitiş) 21f/15
i.-işni (işlitişni) 5e/24
i.-ken 3f/26
i.-kinini (işlitkinini) 7e/01
[=10]

işli- Çalışmak.
i.-gen 5e/22, 32f/13
i.-gende 20f/05, 20f/07
i.-mekte 32f/07
i.-mey 24f/02
i.-migen 26f/24
i.-p (işlep) 4e/13, 4e/16, 13e/26, 15e/25, 16f/24, 18f/27, 20f/05, 30f/05
i.-p (işlep çıḳar-) 31f/19
i.-p (işlep çıḳırış) 31f/16
i.-p (işlep kel-) 26f/24
i.-sekmu 21e/04
i.-sem 20f/02
i.-sen 18e/09
i.-simu 32f/11
i.-ş (işleş) 21f/14, 21f/23
i.-vatḳan (işlevatḳan) 22f/11
i.-ydu (işleydu) 23f/21
i.-ymiz (işleymiz de) 23f/18
i.-ysiz (işleysiz) 23f/20
[=28]

işlitival- Çalıştırmak, kullanmak.
i.-dımmu 12e/26
[=1]

işliyel- Çalışabilmek.
i.-meydikenmen dep 6a/27
i.-meymen 5e/12
[=2]

iştihasızlıḳ İştahsızlık.
i. bilen 1g/25
[=1]

iştiha (<Ar. iştihā) İştah.
i. bilen 3b/11
[=1]

iştila Çekingen.
i. emes 13e/18
[=1]

it İt, köpek.
i. 3c/26, 19e/21, 19e/25, 20e/20
i. dep 18e/25
i.+ḳa 17e/28
i.+larnıñ 2a/05, 8g/10, 8g/11
i.+niñ 7e/13, 19e/02
i.+tek 7a/02
[=16]

ittik Çabuk, hızlı.
i.+tik 6ç/06, 12e/02, 12e/28, 22f/27
[=4]

it- İtmek.
i.-ip ḳoy- 11e/24
[=1]

ittipaklıḳ Birleşmiş.
i. 21f/20
[=1]

ittir- İttirmek.
i.-di 5b/06, 5b/11
i.-ip 5e/01
i.-ip ḳoy- 14f/17
i.-ivetken 2g/07
i.-ivetti 2c/20, 19e/19
i.-ivétip 3c/17
[=8]

iz İz.
i.+i 6g/01
i.+i emes 5g/28
i.+inimu 5g/28
[=3]

izdi- Aramak.
i.-p (izdep) 6a/05, 2b/25, 15e/01
[=2]

izme Düğüm, ilmek.
i.+lirini (izmilirini) 11e/03
[=1]

İzzetḫan "Çénıḳış" hikâyesinde şahıs adı. Hemra'nın kız kardeşi.
İ. 11f/18, 13f/01, 13f/06, 13f/21, 13f/25, 14f/11, 14f/14, 29f/22, 34f/06, 34f/18
İ. bilen 32f/16
İ. bolsa 14f/04
İ.+ġa 11f/28, 29f/28
İ.+nı 11f/17
İ.+nıñ 11f/11, 11f/21, 11f/23, 11f/26, 12f/09, 13f/08, 13f/11, 13f/29, 16f/03, 16f/12, 19f/16, 32f/23
[=27]

ḳaç- Kaçmak.
ḳ.-ıdu 3c/05, 15e/13
ḳ.-ıp (ḳéçıp) 2f/02, 13f/12, 26f/12
ḳ.-ıp (ḳéçıp ket-) 10f/04
ḳ.-ış iken (ḳéçışken de) 26f/09
ḳ.-ḳan 25f/17
ḳ.-tı 8b/15, 13f/12
[=10]

ḳaça Kase.
ḳ.+da (ḳaçıda) 9e/05

[=1]

ḳaça ḳomuç Tabak çanak.
ḳ. 3b/07
[=1]

ḳaçan Ne zaman.
ḳ. 2ç/01, 4e/14, 10e/20
[=3]

ḳaçılan- Doldurulmak.
ḳ.-ıp (ḳaçılınıp) 32f/27
[=1]

ḳaçılı- Doldurmak, sandıklamak.
ḳ.-p (ḳaçılap) 18e/05
ḳ.-p (ḳaçılap ḳoy-) 2e/18
[=2]

ḳaçur- Kaçırmak, çekmek.
ḳ.-up 10f/27, 16e/29
[=2]

ḳadaḳ Ağırlık birimi (409,5 gram).
ḳ. 9f/20
[=1]

ḳadal- Saplanmak, takılmak.
ḳ.-ġan 24e/10
[=1]

kadır (<Rus. kadr) Personel.
k. 22f/14, 22f/28
k.+lar 7f/07, 22f/11, 29f/04
k.+lar bilen 32f/06
k.+larġa 22f/17
k.+larnı 23f/17
[=8]

ḳaġa Karga.
ḳ. 2f/08, 2f/16
ḳ.+ġa (ḳaġıġa) 2f/07
ḳ.+nı (ḳaġını) 2f/24
ḳ.+nıñ (ḳaġınıñ) 2f/20
[=5]

ḳaġcırı- Kurup çatlamak.
ḳ.-p (ḳaġcırap) 3a/09
[=1]

ḳaide (<Ar. ḳāʿida) Kaide, kural.
ḳ.+lirinimu (kaidilirinimu) 9g/04
[=1]

ḳaḳ Meyve kurusu.
ḳ. 3b/16
[=1]

ḳaḳlı- Kurutmak.
ḳ.-p (ḳaḳlap) 29f/15
[=1]

ḳaḳşal Çok kuru, kurumuş.
ḳ. 10e/26
ḳ. ḳıl- 21e/11
[=2]

ḳal- Kalmak, olduğu yeri ve durumu korumak.
ḳ.-attı 1ç/14, 16f/28, 24f/12
ḳ.-dı 1f/04, 2b/25, 2ç/27, 2g/10, 3b/23, 3c/03, 4b/01, 4c/13, 4ç/06, 4g/09, 5a/13, 5a/15, 5e/10, 5f/18, 5g/11, 6a/30, 6b/01, 6b/28, 6g/22, 7g/07, 8f/15, 8g/09, 9e/19, 9f/22, 10g/22, 10g/25, 12e/20, 12f/06, 13e/22, 14e/15, 15e/03, 15e/05, 16f/09, 16f/16, 17f/13, 18e/13, 18e/17, 18e/26, 20f/09, 21e/05, 21e/19, 21f/09, 22f/01, 23f/03, 24e/16, 29f/13, 31f/15, 32f/09
ḳ.-dı de 26f/12
ḳ.-dıla emes 1f/05
ḳ.-dım 7a/14, 7g/17, 8a/14, 8g/19, 12e/08, 16e/12, 21e/03
ḳ.-dım de 1ç/22
ḳ.-dımu 2d/23, 14e/27
ḳ.-dıñġu 5a/27
ḳ.-dıñızmu 5g/21
ḳ.-dıñlar 6a/04, 25f/26
ḳ.-du 30f/28
ḳ.-ġan 1b/26, 1e/02, 2a/02, 3d/09, 3e/18, 3g/09, 4e/17, 4f/05, 4f/07, 4f/18, 4g/18, 5a/09, 5b/16, 5f/22, 5g/16, 7a/22, 7f/27, 8b/14, 8f/04, 8f/07, 8f/21, 9e/01, 9e/06, 9f/23, 11e/09, 11f/16, 13f/23, 13f/26, 16e/04, 17e/08, 17f/24, 18e/27, 20f/28, 21f/03, 21f/04, 22e/06, 22f/28, 23e/17, 23f/04, 23f/09, 24e/06
ḳ.-ġanda 6b/03, 12f/05
ḳ.-ġandek 3a/28
ḳ.-ġandek bol- 3g/25
ḳ.-ġandı 5a/18
ḳ.-ġanıdı 1c/26, 1f/11, 2e/02, 3a/28, 3ç/07, 4f/14, 6g/11, 8b/11, 23e/29
ḳ.-ġanıdım 16e/05
ḳ.-ġanlar 30f/04
ḳ.-ġanlıḳıġa 16f/23
ḳ.-ġ anlıḳını 2a/08, 11g/06, 21e/27
ḳ.-ġanlıḳlırını 6f/18

ḳ.-ġılı 12f/23
ḳ.-ġınıġa 3f/11
ḳ.-ġudek 2ç/09, 2g/06, 3b/15
ḳ.-ıdu 3e/21, 6f/19, 8e/23, 8f/11, 15f/26
ḳ.-ımen 2ç/09, 15e/05
ḳ.-ımen de 3e/20
ḳ.-ıp (ḳélıp) 2g/03, 3e/07, 4a/22, 5g/07, 6g/25, 13e/12, 21e/07
ḳ.-ıpsen (ḳapsen) 6a/25
ḳ.-ıpsen (ḳapsen)
ḳ.-ıptıġu (ḳaptıġu) 6g/26, 10g/01, 25f/14, 34f/16
ḳ.-ıptımen (ḳaptımen) 16e/04
ḳ.-ıptu (ḳaptu) 3d/06, 3e/09
ḳ.-ıptu (ḳaptu de) 12f/24
ḳ.-ışı (ḳélışı bilen) 20f/14
ḳ.-ışıġa (ḳélışıġa) 17e/06
ḳ.-ışını (ḳélışını) 7g/19
ḳ.-ışınıñ (ḳélışınıñ) 25f/09
ḳ.-ıştın (ḳélıştın) 1b/04
ḳ.-ma 4b/28
ḳ.-may 3e/03, 5b/08, 6g/07
ḳ.-mıdı 7a/18, 8g/15
ḳ.-mıġandın kéyin 9e/06, 17f/28
ḳ.-mıġanıdı 10f/08, 10g/10
ḳ.-sa 1b/12, 2c/03, 2ç/06, 7g/19
ḳ.-sa kérek 1g/14
ḳ.-sımu 1g/03, 2f/26
ḳ.-sun dep 5e/14, 6b/18
aşıḳ bolup ḳal- 2b/25
aşkara bolup ḳal- 10g/25
az ḳal- 23f/09
azġışıp ḳal- 1g/14
baġlanmay ḳal- 21f/04
bayḳılıp ḳal- 25f/09
bilelmey ḳal- 4g/09
bolalmay ḳal- 7a/14
bolup ḳal- 2a/08, 4f/14, 5a/18, 5e/14, 5g/16, 6b/28, 8a/14, 8b/11, 8e/23, 15e/03, 21e/03, 21e/05, 24e/06, 24e/16, 30f/28, 31f/15, 32f/09
cım bolup ḳal- 6a/30, 9e/19, 14e/15
cım ḳal- 5a/13
cımcıt bolup ḳal- 2g/03
cımıp ḳal- 4c/13
çaplışıp ḳal- 5b/16, 17f/24
çıḳıp ḳal- 3f/11
çöçüp ḳal- 20e/11
çüşüp ḳal- 1ç/22, 1f/11, 3e/03
eplişip ḳal- 11g/06
éçılıpla ḳal- 23f/03
éçılmaydıġan bolup ḳal- 15e/05
gañgırap ḳal- 3e/18
gepleşmey ḳal- 7g/17
giriptar bolup ḳal- 20f/28
ḫar bolup ḳal- 16e/04
ḫata çıḳıp ḳal- 6a/25
heyran ḳal- 1g/03, 3b/15
ḫulase çıḳıralmay ḳal- 24f/12
ige bolup ḳal- 2ç/09
ikkilinip ḳal- 10g/22
ḳarap ḳal- 5e/10
ḳerzdar bolup ḳal- 1ç/14
kéçikip ḳal- 2g/10
kélip ḳal- 7f/27
ḳétıp ḳal- 2a/02, 3d/06, 3d/09
ḳızıḳıp ḳal- 20f/09
kirelmey ḳal- 5a/09
kirip ḳal- 3b/23, 26f/12
ḳoltuḳlap ḳal- 4e/17
ḳoyulup ḳal- 6g/26
köñli kal- 2g/06
köpiyip ḳal- 1c/26
körünüp ḳal- 3c/03, 6b/01
körüp ḳal- 5g/21, 6g/25, 25f/26
ḳ.ḳuruḳ ḳal- 10f/08
ḳuruḳdılıp ḳal- 5f/18
ḳurup ḳal- 4f/05
ḳutulup ḳal- 22e/06
külkige ḳal- 21f/09
melum bolup ḳal- 6g/22
miras ḳal- 5f/22
oḫşap ḳal- 17e/08
orunlaşmay ḳal- 8f/21
ölüp ḳal- 4b/28, 18e/13, 18e/17, 25f/14
özgirip ḳal- 29f/13
paḫpaḳ bolup ḳal- 23e/17
paleç bolup ḳal- 4b/01
payḳap ḳal- 5g/11
peyda bolup ḳal- 22f/01
pıldırap ḳal- 3a/28
pişip ḳal- 1f/04, 1f/05
purımas bolup ḳal- 3ç/07
saylınıp ḳal- 2ç/27
sezmey ḳal- 6f/19
siñip ḳal- 13f/26

sorap ḳal- 2c/03
sovup ḳal- 8f/15
talaş tartış bolup ḳal- 7g/19
taşlınıp ḳal- 12f/06
temtirep ḳal- 13e/12
teşvişlinip ḳal- 22f/28
tıḳılıp ḳal- 11f/16
toḫtap ḳal- 3e/07, 4g/18, 5a/15, 5a/27, 6f/18, 17f/13, 18e/26, 21e/19
tonup ḳal- 16e/05
tonuşup ḳal- 3g/09
turup ḳal- 3g/25, 16e/12
tuyup ḳal- 6g/11
uçrap ḳal- 1b/12, 2d/23
uçrışıp ḳal- 4ç/06, 11e/09
uçrıtıp ḳal- 5g/07
uḫlap ḳal- 3e/09, 8f/11, 16f/16
uruşup ḳal- 15e/05
ünmey ḳal- 9f/22
üzülüp ḳal- 13e/22
viciklep ḳal- 3a/28
yéḳınlışıp ḳal- 8g/09
yétip ḳal- 16f/09, 2e/02, 21e/27
yolumdın ḳal- 5b/08
yumulup ḳal- 2f/26
[=184]

kala İnek.
k. 3f/23, 6a/06, 20e/20
k.+lar (kalılar) 21f/05, 28f/01
k.+m dep 5ç/20
k.+mız (kalımız) 10e/06
[=7]

ḳalaḳ Geri kalmış.
ḳ. 31f/06
[=1]

ḳalaymıḳan Karışık, düzensiz.
ḳ. 1a/10, 3a/14, 32f/27
[=3]

ḳaldur- Bırakmak.
ḳ.-ġanıdı 26f/29
ḳ.-sa 10f/24
[=2]

kaliç Lastik ayakkabı.
k.+iniñ 5g/29
[=1]

kalpuk Dudak.
k.+ı 3c/03
k.+ınıñ 8f/20
k.+liri 3e/10, 27f/13
k.+lirini 5e/18
[=5]

ḳaltıs Sağlam.
ḳ. 4c/03
[=1]

ḳamça Kamçı.
ḳ. 17e/21, 17e/24
ḳ.+lar (ḳamçılar) 16e/24
ḳ.+sı (ḳamçısı) 19e/15, 20e/06
ḳ.+sı (ḳamçısı bilen) 19e/27
[=6]

ḳamçılı- Kamçılamak, kamçı ile vurmak.
ḳ.-p (ḳamçılap) 18e/18
[=1]

ḳamı- Hapsetmek.
ḳ.-p (ḳamap) 17f/19
[=1]

ḳamlaş- Güzel olmak.
ḳ.-ıptu (ḳamlışıptu) 30f/13
ḳ.-mıġan 8f/12, 24f/27, 25f/12, 26f/11
[=5]

ḳamlaştural- İyisini ve güzelini yapabilmek.
ḳ.-mıġan 29f/24
[=1]

ḳan Kan.
ḳ. 3c/11, 8a/16, 25f/18
ḳ.+ġa 3a/05
ḳ.+ını (kénını) 2a/09, 10e/26
ḳ.+ıñlarnı (kénıñlarnı) 8b/03
ḳ.+ıñnı (kénıñnı) 2b/12
ḳ. yügür- 3g/24
[=9]

ḳan- Kanmak, doymak.
ḳ.-dımu 4e/07
ḳ.-ġanlıḳtın 9f/29
ḳ.-ġuçe 6b/20, 14e/14
ḳ.-ıpḳına (ḳénıpḳına) 6a/10
ḳ.-mıġan 4e/10
[=6]

ḳanat Kanat.
ḳ.+larmu 7f/23
ḳ.+lırıñ 2f/23
[=2]

ḳançe Kaç, ne kadar.
ḳ. 19e/08
ḳ.+nı (ḳançını) 4b/07
[=2]

ḳançılik Kaç, ne kadar.
ḳ. 2e/23, 4e/13, 10e/21, 15e/09
[=4]

ḳandaḳ Nasıl.
ḳ. 1b/05, 2b/07, 2e/26, 4a/06, 4ç/29, 5a/30, 5ç/22, 5ç/22, 7a/10, 8f/03, 9g/04, 9g/12, 10e/04, 10g/23, 12e/09, 15e/08, 15e/14, 15e/18, 17e/16, 19e/06, 24f/14, 27f/15, 29f/29
ḳ. ḳıl- 1a/05, 3e/03, 15f/10, 20e/26, 23e/23, 29f/25
ḳ.+lar 1f/11
ḳ.+tur 1c/11, 1g/23, 6b/09, 11f/09, 11f/27, 13e/20
[=36]

ḳanduruş- Kanmasını sağlamak, doyurmak.
ḳ.-tı 34f/27
[=1]

kani Pire.
k.+dek 4b/23
[=1]

ḳanlıḳ Kanlı.
ḳ. 2a/22, 2a/28
[=2]

ḳapaḳ Göz kapağı.
ḳ. 33f/14
ḳ.+ı (ḳapıḳı) 20e/05
ḳ.+ı (ḳapıḳı türül-) 1c/03
ḳ.+ıdın (ḳapıḳıdın) 1c/18
ḳ.+ım (ḳapıḳım) 15e/04
ḳ.+lar 6e/24, 7e/06, 11f/03, 13e/27
ḳ.+lırı 3e/10
ḳ.+tiki 11f/13
[=11]

kapitan Rus.Yüzbaşı, kaptan.
k.+mu 1c/14
[=1]

ḳapḳara Simsiyah.
ḳ. 4g/18, 21e/20
ḳ. bol- 2a/02
[=3]

ḳaplan- Kaplanmak, örtülmek.
ḳ.-mıġan 24e/16
[=1]

ḳaplaş- Buram buram tütmek.
ḳ.-ıp (ḳaplışıp) 21e/17
[=1]

ḳaplı- Kaplamak, örtmek.
ḳ.-ġan 3f/05
ḳ.-p (ḳaplap ket-) 2ç/03
ḳ.-p (ḳaplap yat-) 21e/21
[=3]

ḳaplıḳ Kaplı.
ḳ. 1c/10
[=1]

ḳaplıval- Örtüvermek, kaplayıvermek.
ḳ.-ġan 24f/29
[=1]

ḳar Kar.
ḳ. 23f/09
ḳ.+dek 7e/22
ḳ.+nıñ 22f/19, 23f/03
[=4]

kar (<Far. kâr) İş.
k.+ı 5f/09, 9e/26
[=2]

ḳara Kara, siyah.
ḳ. 1a/17, 7a/29, 7b/03, 7e/17, 7e/18, 8a/07, 11e/07, 11f/21, 16e/05, 17e/17, 23e/19
ḳ. 1ç/03, 1ç/06, 1ç/12, 2ç/25, 3ç/21
[=16]

karamet (<Ar. karāmat) Önceden haber verme, kehanet.
k.+i (karamiti) 10g/24
[=1]

ḳaramtul Siyaha dönük.
ḳ. 4f/14, 10f/28
[=2]

ḳarañġu Karanlık.
ḳ. 1a/26, 3e/02, 6g/04, 20e/02, 23e/25
ḳ. idi 6g/19
[=6]

ḳarañġulaş- Karanlık olmak.
ḳ.-ışı bilen 2a/07
ḳ.-maḳta 1a/23
[=2]

ḳarañġuluḳ Karanlık.
ḳ. 19e/02
ḳ.+nı 21e/22
[=2]

ḳarar (<Ar. ḳarār) Karar.
ḳ. 5ç/29
ḳ. ḳıl- 7g/22
[=2]

ḳaraş Bakış.
ḳ. 9e/02
ḳ.+ıdın (ḳarışıdın) 6a/20
ḳ.+ıġa (ḳarışıġa) 10g/28
ḳ.+ta 3a/25
[=4]

ḳarat- Baktırmak.
ḳ.-ıp (ḳarıtıp) 28f/07
ḳ.-tı 25f/27
[=2]

ḳaray- Kararmak.
ḳ.-ġan 3a/27, 4a/08
[=2]

ḳarçıġa Aladoğan.
ḳ.+nıñ (ḳarçıġınıñ) 2g/19
[=1]

ḳarġı- Lanetlemek, beddua etmek.
ḳ.-p (ḳarġap) 2c/21
ḳ.-şḳa (ḳarġaşḳa başlı-) 7e/10
[=2]

ḳarġış Beddua.
ḳ. 8e/06
[=1]

ḳarı- Bakmak.
ḳ. (ḳara!) 2e/07, 4g/08, 5a/03, 18e/10, 18e/25
ḳ.-dı 4b/18, 5a/28, 5e/04, 6b/29, 7g/28
ḳ.-dım 9e/19
ḳ.-ġan 2a/14
ḳ.-ġanda 14f/25, 14f/25, 16f/29, 17f/16
ḳ.-ġanıdı (ḳaraġanıdı) 5g/27
ḳ.-ġanııdı 10f/15
ḳ.-ġına 8a/03, 16e/06
ḳ.-ġu 4b/13
ḳ.-mamsen 12f/12
ḳ.-mamsız dep 15f/01
ḳ.-mastın 15f/03
ḳ.-mastınla 23f/10
ḳ.-may 1g/20, 6e/03, 7a/03, 8a/12, 8b/15, 8e/27, 12e/07, 18e/18
ḳ.-mayla 4e/23
ḳ.-ñ (ḳarañ) 4g/04
ḳ.-ñlar (ḳarañlar) 26f/10, 28f/06
ḳ.-p (ḳarap) 2a/20, 2c/27, 2ç/17, 2f/07, 2f/21, 2g/17, 2g/24, 3c/01, 3ç/22, 3d/09, 3g/05, 3g/21, 3g/29, 4b/10, 4g/01, 4g/03, 6a/19, 6a/20, 6b/21, 6f/27, 6g/09, 8e/29, 8g/02, 8g/23, 10g/03, 10g/05, 10g/17, 10g/19, 10g/27, 11e/10, 11e/20, 11f/14, 11g/04, 12f/08, 13e/02, 13e/05, 14f/24, 15e/17, 16e/25, 16e/26, 17e/02, 20f/16, 30f/07, 33f/10, 34f/17, 34f/25
ḳ.-p (ḳarap baḳ-) 4f/08, 5g/19
ḳ.-p (ḳarap ḳal-) 5e/10
ḳ.-p (ḳarap ḳoy-) 11e/29
ḳ.-p (ḳarap tur-) 2c/23, 2c/25, 12f/12
ḳ.-plar (ḳarapla) 10g/23
ḳ.-sa 11g/07
ḳ.-sam 12e/28
ḳ.-sıñız 11g/05
ḳ.-ş (ḳaraş kérek) 24f/01
k.-şḳa (ḳaraşḳa) 8b/05
ḳ.-vétiptu (ḳaravétıptu) 5g/20
ḳ.-vıdıñız 9g/20
ḳ.-ydu (ḳaraydu) 14e/06, 23e/20
ḳ.-ymen (ḳaraymen) 4b/02
[=101]

ḳarıdı- Kararmak.
ḳ.-p (ḳarıdap ket-) 1a/07, 1a/13
[=2]

ḳarıgüllük Siyah çiçekli.
ḳ. 12f/14
[=1]

ḳarımu ḳarşı Karşılıklı.
ḳ. 1g/18
[=1]

ḳarın Karın.
ḳ.+nı (ḳarnı) 3a/05, 7g/26
[=2]

ḳarıval- Bakıvermek.
ḳ.-attım 9e/11
[=1]

karıvat (<Rus. kravat) Yatak, karyola.
k.+ḳa 4g/10
k.+nıñ 32f/24
k.+nıñmu 1a/09
k.+ta 6g/24
[=4]

ḳarıyaġaç Karağaç.
ḳ. 9e/20
[=1]

ḳarlıḳ Karlı.
k. 23f/15

[=1]

ḳarmıval- Kaplamak, yapışmak.
ḳ.-ġan 5b/05
[=1]

ḳarşı Karşı.
ḳ. 4a/27, 5a/19
ḳ. al- 12f/21
[=3]

ḳarşılıḳ Karşılık.
ḳ. dep 3d/14
ḳ. ḳıl- 23f/06
[=2]

kartina Rus. Resim, görüntü.
k.+liri (kartiniliri) 2a/22
[=1]

kasapet (<Ar. kasāfat) Berbat, pisleme.
k. 17f/18
k.+ke 20e/21
k.+ler 2f/20
[=3]

ḳasḳan Buhar tenceresi.
ḳ. 3b/12
[=1]

ḳassap (<Ar. ḳaṣṣāb) Kasap.
ḳ.+lırınıñ 3a/11
[=1]

ḳaş Kaş.
k.+ı (ḳéşı) 3c/02, 23f/26
ḳ.+ını (ḳéşını) 17f/25
ḳ.+lırı 2g/19, 18e/28
ḳ.+lırını 6f/15, 8f/27, 11f/21
[=8]

kaşıla Engel, mania.
k.+sı (kaşılısı) 18e/12
[=1]

kaşki (<Far. kāşki) Keşke.
k. 3f/17
[=1]

ḳat- 1. Katmak, eklemek.
ḳ.-ıdıġan 10e/06
2. Sertleşmek, donmak.
ḳ.-ar 1f/06
ḳ.-ıp (ḳétıp ḳal-) 2a/02, 3d/06, 3d/09
ḳ.-ḳan 1e/16
ḳ.-mastınla 1f/06
3. Yorulmak.
ḳ.-tı 2g/13
béşı ḳat- 2g/13
ḳoşḳa ḳat- 10e/06
[=8]

ḳatar Sıra, dizi.
ḳ. 3a/10, 12f/14
ḳ.+dın 13f/10
ḳ.+ıġa 31f/08
[=4]

katip (<Ar. kātib) Katip, yazman.
k.+tin 3d/23
[=1]

ḳatlam Kat, tabaka.
ḳ.+lırını 18e/28
[=1]

ḳatlı- Katlamak.
ḳ.-p (ḳatlap) 29f/20
[=1]

ḳatmuḳat Üst üste.
ḳ. 4ç/08
[=1]

ḳatnaş- Katılmak.
ḳ.-ıdıġan (ḳatnışıdıġan) 14f/13
ḳ.-ıp (ḳatnışıp yür-) 9g/07
ḳ.-tı 32f/12
[=3]

ḳatnaştur- İştirak ettirmek.
ḳ.-dı 21f/26
[=1]

ḳatrı- Gidip gelmek.
ḳ.-maymız de 30f/25
ḳ.-p (ḳatrap) 6f/03
[=2]

katta Büyük.
k. 3ç/20
[=1]

ḳattıḳ Katı, sert.
ḳ. 2a/02, 2a/06, 3d/15, 3e/02, 4g/13, 5e/28, 5g/09, 5g/13, 10e/25, 12e/01, 16f/17, 16f/22, 17e/03, 17f/06, 18e/02, 20e/21
[=16]

ḳattıḳraḳ Daha sert.
ḳ. 3c/23, 7e/09
[=2]

ḳatur- Yormak.
ḳ.-uvatḳanda 7f/27
baş ḳatur- 7f/27
[=1]

ḳaturul- Sertleştirilmek, dondurulmak.
ḳ.-ġan 24e/09
[=1]

kava Kabak.

k. 12f/16
k.+larnı (kavılarnı) 33f/12
k.+nıñ (kavınıñ) 21e/23
[=3]

ḳavı- Havlamak.
ḳ.-ġan 8g/10
ḳ.-şḳa (ḳavaşḳa başlı-) 2c/21
ḳ.-şlırı (ḳavaşlırı)2a/05
ḳ.-şnı (ḳavaşnı)3c/01
ḳ.-ydu (ḳavaydu) 3c/06
[=5]

ḳavul Sağlam, güçlü.
ḳ. 11f/18
[=1]

ḳayaḳ Nere.
ḳ.+tın 13f/03
[=1]

ḳayġu Kaygı, hasret.
ḳ. 3ç/07
ḳ.+lar 7a/22
ḳ.+sıda 4ç/26
[=3]

ḳayır- Döndürmek, çevirmek.
ḳ.-ıp 19e/28
[=1]

ḳaymaḳ Kaymak.
ḳ. 5f/06
[=1]

ḳaymaḳlıḳ Kaymaklı.
k. 11f/05, 11f/12
[=2]

ḳaynam Kalabalık, insan denizi.
ḳ.+ġ a (ḳaynımıġa) 31f/07, 33f/26
[=2]

ḳaynat- Kaynatmak.
ḳ.-ıp (ḳaynıtıp) 2g/09, 11f/06
ḳ.-ışḳa (ḳaynıtışḳa başlı-) 7g/15
ḳ.-tınmu 17f/05
[=4]

ḳaynı- Coşmak.
ḳ.-p (ḳaynap) 18e/23
[=1]

ḳayrıl- Dönmek, çevrilmek.
ḳ.-dımu 8e/26
[=1]

ḳaysı Hangi.
ḳ. 3b/23, 7e/09, 16e/15, 17e/19, 19e/11
ḳ.+ñuy 12e/03
[=6]

ḳayt- Geri dönmek.
ḳ.-ay 10g/02, 12f/25
ḳ.-ıp 7f/23
ḳ.-ıp ket- 6a/25
ḳ.-ḳan 9e/23
ḳ.-ḳanıdı 2ç/24, 18f/07
ḳ.-ḳanıdım 16e/12
ḳ.-tı 6g/03, 16f/02
ḳ.-tım 18e/22
[=11]

ḳayta Tekrar.
ḳ. 14f/06
[=1]

ḳaytur- Geri çevirmek, döndürmek.
ḳ.- (!) 17e/22
ḳ.-mastın 13e/05
ḳ.-up 10f/09
ḳ.-uşla 21f/19
[=4]

ḳayturuval- Geri çevirivermek, dödürüvermek.
ḳ.-dı 5f/20
[=1]

ḳazan Tencere.
ḳ. 3b/05, 3b/15, 4f/08, 4f/17, 6e/25, 7e/01, 32f/22
ḳ.+dur 6e/26
ḳ.+ımu (ḳazınımu) 2ç/23
ḳ.+mu 6e/25, 6e/26
[=11]

ḳebre (<Ar. ḳabr) Mezar, kabir.
ḳ. 24e/04, 24e/13, 24e/16
ḳ.+ler (ḳebriler) 24e/09
ḳ.+lerge (ḳebrilerge) 24e/12
ḳ.+si (ḳebrisi) 24e/11, 24e/15
ḳ.+sige (ḳebrisige) 24e/14
[=8]

keç Geç.
k. 1c/02, 1g/17, 7a/24, 7g/25, 9e/12, 14e/20, 24f/29
k.+kiçe 4e/18, 7a/02, 16f/24, 19f/10, 30f/04
k.+kiçe (kéçiçe) 19e/12, 30f/10
k. kir- 7a/03
[=15]

keç- 1. Vaz geçmek, caymak.
k.-idigan (kéçidiġan) 8a/25
k.-sem 19f/26
k.-ti de 17f/05

k.-tim 7e/21
2. Geçmek.
k.-ip (kéçip) 17e/01
[=5]
keçḳurun Gece vakti.
k. 3g/04, 5g/17, 6g/03, 10f/20, 12f/16
[=5]
keçür- Geçirmek, geçmesini sağlamak.
k.-idiġan 2d/01, 4g/27
k.-imiz dep 4e/15, 7b/22
k.-üp 4a/03
k.-üp yür- 22e/12
k.-üş 3e/04, 8e/08
k.-üşke 14f/14
közdin keçür- 4a/03
kün keçür- 2d/01, 7b/22, 22e/12
[=9]
ḳed (<Ar. ḳadd) Boy, duruş.
ḳ.+diñizni 9g/20
ḳ. kötür- 33f/06
[=2]
ḳedem (<Ar. ḳadam) Adım, kadem.
ḳ. 2c/24, 2c/25, 3a/12, 7e/23, 21f/22
ḳ.+ini (kedimini) 25f/04
[=6]
ḳedemçe Adım kadar.
ḳ. 25f/07
[=1]
ḳedirlik Değerli.
ḳ. 20f/12
[=1]
ḳeġez Kağıt.
ḳ. 22f/26
ḳ.+ge 6a/18
ḳ.+ler 1a/11
ḳ.+lerge 3ç/09
[=4]
ḳehriman (<Far. ḳahramān) Kahraman.
k. 4c/04, 4c/07
k.+dek 4c/10
k.iken 4c/03
[=4]
keke Sivri.
k. saḳal 25f/15
[=1]
kel- Gelmek.
k.-di 2f/22, 2g/14, 3a/10, 4b/25, 4e/22, 6b/05, 6b/22, 6g/12, 8g/05, 11g/03, 12f/18, 14e/23, 16f/26, 19e/29, 19f/10, 22f/28, 34f/23
k.-dim 19e/13, 19e/22
k.-dimġu 19e/20
k.-diñġu dep 8g/26
k.-duḳ 24e/02
k.-etti (kéletti) 14e/05, 19f/25
k.-ey (kéley) 7e/22
k.-eyli (kéleyli) 23f/05
k.-gen 3ç/11, 4f/14, 5a/07, 5a/15, 14f/03, 16e/16, 18e/18
k.-gende 22f/25, 29f/18
k.-gendek 2c/05
k.-genidi 17e/19, 26f/24
k.-genlikiniñmu 7g/12
k.-gili 7a/05
k.-gini üçün 31f/28
k.-güçe 3f/19
k.-idiġan (kélidiġan) 31f/06
k.-idiġan (kélidiġan) 2ç/02, 2ç/19, 14f/10
k.-idiġandu (kélidiġandu) 8a/23
k.-idikensiz (kélidikensiz de) 8f/04
k.-idu (kélidu) 2e/13, 4ç/19, 4f/26, 8e/11, 8e/26, 16e/25, 16e/27, 17e/03
k.-ip (kélip) 1e/08, 2c/15, 2ç/28, 2d/21, 3a/23, 3b/27, 4e/24, 5f/29, 6a/09, 7a/07, 7f/11, 7f/20, 7f/23, 9g/13, 9g/20, 11e/16, 12f/20, 13e/08, 13f/01, 17e/20, 17e/24, 18f/07, 19e/17, 20f/26, 21f/05, 33f/07, 33f/10, 34f/03
k.-ip (kélip ḳal-) 7f/27
k.-ip (kélip teg-) 21e/23
k.-ip (kélip tur-) 12f/15
k.-iş (kéliş üçün) 7f/23
k.-ivatattı (kélivatattı) 8g/17, 11e/07
k.-ivatıdu (kélivatıdu) 11e/13, 12e/23, 33f/28
k.-ivatıdu (kélivatıdu de) 15f/15
k.-ivatḳan (kélivatḳan) 2f/01, 3ç/23, 8g/16, 15e/14, 19f/24
k.-ivatḳanda (kélivatḳanda) 6g/04
k.-ivatḳanlar (kélivatḳanlar) 25f/06

k.-iverdi (kéliverdi) 2c/28
k.-ividim (kélividim) 12f/26
k.-mes (kelse kelmes) 1b/21
k.-meytti 14e/08
k.-meyvatsa kérek 4b/16
k.-midi 10f/01
k.-migen bilen 8e/17
k.-migini 12e/21
k.-mise 4ç/18
k.-se kelmes 1b/21
k.-sun 3d/21
aççıqı kel- 2f/22
bolup kel- 31f/28
çépıp kel- 34f/23
élıp kel- 3d/21, 14f/03
éytip kel- 7e/22
gepleşküsi kel- 8e/17
gıdıqı kel- 4b/25
indekke kel- 8g/26
kirip kel- 12f/18
ḳolı kel- 4f/26
ḳolıdın kel- 2ç/19
ḳolımızdın kel- 5a/07
körgüm kel- 14e/23
körüp kel- 23f/05
lerzige kel- 9g/13
malal kel- 4ç/18
oyġa kel- 16f/26
sorıvalġum kel- 4ç/19
sürüp kel- 7g/12
şérik kılġuñlar kel- 8a/23
toġra kel- **2g**/14, 4f/14, 10f/01
yétip kel- 6a/09, 6b/05, 12e/21, 19e/13, 24e/02
yıġlıġıñ kel- 16e/27
yügürüp kel- 19e/17, 19e/29
[=112]

ḳelem (<Ar. ḳalam) Kalem.
ḳ.+im (ḳelimim) 7b/14
[=1]

ḳelender (<Far. ḳalandar) Dilenci.
ḳ.+ler 2e/13
[=1]

keltür- (<Çağ. kéltür-) Getirmek.
k.-di 3f/12, 11f/23
k.-düm 17e/29
k.-etti 13e/29
k.-genliktin 2b/17
k.-idu 2f/01
k.-üşnimu 7e/28
çañ keltür- 7e/28
ġezıpımnı keltür- 2b/17
şépi keltür- 17e/29
yadıġa keltür- 3f/12
[=7]

kem Far. Az, eksik.
k. 1g/11
k. dep 18e/11
[=2]

kembeġel (<Far. kambaġal) Fakir, yoksul.
k. 7f/08, 18f/21, 18f/23, 23e/07
k.+ler üçün 5e/29
k.+lerge 8f/28
[=6]

kembeġellik Fakirlik, yoksulluk.
k.+te 5e/26
[=1]

kemçilik Kusur, eksiklik.
k. 9g/26, 9g/27, 24f/24
k.+ni 26f/20
[=4]

kemrek Daha az.
k. 28f/20
[=1]

kemsit- Aşağılamak, hor görmek.
k.-işke 21f/16
[=1]

ḳen (<Ar. ḳand) Şeker.
ḳ.+dek 34f/12, 34f/12
[=2]

kendir Kendir, kenevir.
k. 31f/18
[=1]

keñ Geniş.
k. 1a/18, 10f/28, 18f/14, 23f/08, 31f/22, 31f/24
[=6]

kepe Kulübe.
k.+liride (kepiliride) 22e/11
k.+si (kepisi) 6e/19, 22e/02
[=3]

kepsen Bir küreklik miktar, bir kürek kadar.
k. 2e/14
[=1]

kepter (<Far. kabūtar) Güvercin.
k. 22e/19
k.+ni 11e/19
[=2]

ker- Germek.
k.-ip (kérip) 2f/08
[=1]
ḳerz (<Ar. ḳarż) Borç.
ḳ. 1ç/25, 3ç/21, 5a/11
ḳ.+ım 1ç/20, 2ç/07
ḳ.+ımnı 2ç/03
[=6]
ḳerzdar (<Far. ḳarż-dār) Borçlu.
ḳ. 1ç/14
ḳ. bol- 4e/15
ḳ.+larıdın 2ç/25
[=3]
kes- Kesmek.
k.-ip (késip) 4a/13
k.-ivetken (késivetken) 15f/01
[=2]
kesip (<Ar. kasb) Meslek.
k. 8e/06
k.+i (kespi) 5f/12
[=2]
ḳesten (<Ar. ḳaṣdan) Kasıtlı olarak.
ḳ. 2d/22, 3d/24
[=2]
keş Terlik.
k. 17f/09
k.+i 17f/08
k.+ini 17f/29
[=3]
Ḳeşḳer Kâşgar şehri. Doğu Türkistan'da Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin batısında yer alan vaha şehirin adı.
Ḳ. 3ç/18
Ḳ.+ge 3ç/22
Ḳ. şehiri 2ç/26, 3ç/13
[=4]
ket- Gitmek.
k.-emdikin (kétemdikin) 7g/05
k.-erkin (kéterkin) 2e/24
k.-ermu (kétermu) 2ç/03
k.-ersen 17f/04
k.-etti (kétetti) 4g/27, 7f/01, 10e/17
k.-ettuḳ (kétettuḳ) 11e/10
k.-ey (kétey de-) 5f/14
k.-eylimu (kéteylimu dep) 4b/18
k.-eymu (kéteymu) 6a/25, 20e/08
k.-idiġan (kétidiġan) 20e/16
k.-idiġu (kétidiġu) 2f/05
k.-idu (kétidu) 1c/19, 1c/20, 1ç/19, 1f/10, 1f/23, 2e/04, 5f/07, 8e/28, 15f/05
k.-imen (kétimen) 1ç/25, 2e/07
k.-ip (kétip) 2g/08, 4f/07, 5ç/26, 10f/04, 11f/24, 14f/02, 21f/01
k.-ip (kétip bar-) 1ç/20, 2c/12, 3a/04, 3e/29, 4ç/11, 5b/15, 5g/01, 6ç/06, 11f/01, 11f/06, 11f/07, 12e/11, 16e/20, 17f/08, 19f/21, 23e/15, 23e/27, 25f/03
k.-iptiġu (kétiptiġu) 5e/03
k.-iptiken (kétiptiken de) 3g/13
k.-iptu (kétiptu) 2b/04, 2d/08, 3d/04, 3d/08, 4f/11, 9g/30, 22e/03, 33f/08
k.-işke (kétişke) 13f/23
k.-ivatattı (kétivatattı) 22f/25
k.-iverdi (kétiverdi) 6g/06
k.-ken 1a/07, 1a/14, 1a/16, 1a/16, 1a/20, 1f/08, 2f/08, 2f/09, 2f/29, 2g/03, 3a/29, 3ç/01, 3ç/04, 3e/10, 3e/13, 3e/23, 3e/24, 4b/20, 4e/01, 4f/03, 4f/08, 4f/20, 4f/22, 4f/24, 5ç/03, 5e/18, 6e/14, 6e/22, 7f/23, 8e/12, 10e/10, 10e/28, 11f/16, 12f/08, 14f/05, 15e/10, 17e/11, 21e/12, 24f/03
k.-kende 1e/01, 16f/10
k.-kendek 3d/05
k.-kendek bol- 2e/01
k.-kendin kéyin 15e/04, 23f/08
k.-kendu 1f/17, 15e/17
k.-kenidi 1a/13, 3a/02
k.-keniken 20e/05
k.-kenler 16e/22
k.-kenlikini 16f/21
k.-kinige 10f/11
k.-kuçe 9g/14
k.-kür 12e/12
k.-mes 2g/11
k.-meydikengu 6ç/02
k.-meydu 15f/27
k.-meysiz 15f/28
k.-midi 7b/06
k.-se 12e/13, 16e/27, 27f/18
k.-semçu 3f/17
k.-señ 6a/28
k.-sun 2f/23

k.-ti 1e/09, 1f/06, 2a/19, 2ç/28, 2f/28, 2g/09, 3c/05, 3c/22, 3e/23, 3f/06, 3f/08, 4c/11, 4c/12, 4g/05, 4g/14, 5e/21, 5e/23, 5g/26, 6b/22, 6f/08, 7b/04, 9f/08, 9g/13, 9g/22, 10g/09, 10g/21, 11e/14, 12e/07, 13f/26, 14e/28, 15e/02, 17f/07, 17f/29, 18e/22, 21f/01, 21f/04, 22e/27, 23e/05, 27f/23, 32f/10
k.-ti de 2f/20, 3b/12, 25f/05
k.-tiġu 6f/20
k.-tim 6a/06, 6a/23, 7e/24, 16e/09, 23e/06
k.-tiñizġu 2g/15, 9e/26
k.-tiñizma 12e/29
k.-tuḳ 2c/09, 21e/25
aġrıp ket- 7g/05
aldap ket- 24f/03
aldırap ket- 16e/22
arılışıp ket- 10e/10
aslışıp ket- 1a/16
baġlap ket- 5e/18
başlınıp ket- 3c/05
bikar ket- 5e/23
bolup ket- 3e/23, 9g/14
cavıldap ket- 12e/13
caylışıp ket- 1a/16
cımıp ket- 9e/26
cuġuldap ket- 23e/05
culcul bolup ket- 8e/12
cuvaynımek ket- 12e/12
çaçrap ket- 10g/09
çaplışıp ket- 4f/11, 5b/15
çéçılıp ket- 4e/01, 15f/27, 21f/01
çıḳıp ket- 2c/09, 2d/08, 20e/08, 23e/06
çırıp ket- 3e/13, 6e/14
çöküp ket- 17e/11
çüşüp ket- 2g/03, 2g/08, 4b/18, 14e/28
datlışıp ket- 4f/08
düpüldep ket- 11e/14
éçılġandek bolup ket- 9g/22
éçılıp ket- 3g/13, 33f/08
éçışıp ket- 1c/20
éğırlışıp ket- 3f/06
élıp ket- 11f/06
érip ket- 13f/23
gez baġlap ket- 2f/29, 3e/10
ḫapa bolup ket- 2g/11
ḫıyal sürüp ket- 6b/22
ḫıyallarġa çömüp ket- 1ç/19
ḫoduḳup ket- 7b/06
ḫuşal bolup ket- 5f/07
ḫuşḫuy bolup ket- 4g/27
ıslışıp ket- 4f/22
ıssıp ket- 3f/08
imir çimir bolup ket- 3ç/01
ḳarıdap ket- 1a/07, 1a/13
ḳaytıp ket- 6a/25
kéçıp ket- 10f/04
kémeyip ket- 27f/18
ḳérıp ket- 2b/04
ḳızıp ket- 10e/17
kirip ket- 3e/23, 5g/26, 13f/26, 16e/09, 21e/25
kirlişip ket- 3ç/04
ḳorḳup ket- 3d/04, 5ç/26
köçüp ket- 15e/02
kömüp bérip ket- 1e/09
kötürülüp ket- 7f/01
köyüp ket- 2f/23, 4b/20, 15f/28
ḳurup ket- 6f/20, 10e/28, 11f/16
külüşüp ket- 3c/22
maġdur ket- 1e/01, 21e/12
maḳçıyıp ket- 1a/20
müdürüp ket- 16e/27
olışıp ket- 22e/27
oruḳlap ketkendek bol- 3d/05
ot bésıp ket- 4f/03
öginip ket- 15f/05
ölüp ket- 3f/17, 14f/02, 14f/05
ömilip ket- 3e/29
örlep ket- 2f/08
örülüp ket- 4f/07
ösüp ket- 1ç/20
ötüp ket- 1f/06, 9g/30, 21f/01
özgirip ket- 32f/10
purap ket- 2f/09
pütüp ket- 6f/08
sarġıyıp ket- 5ç/03
sekrep ket-de 3b/12
setlişip ket- 22e/03
sozulup ket- 15e/10
sözlep ket- 27f/23
sunup ket- 2g/09
şaldırlap ket- 1f/08
tatırıp ket- 4g/05
tégip ket- 11f/24

térilip ket- 21f/04
tıtılıp ket- 6e/22
tik turup ket- 3d/08
titrep ket- 2ç/28, 6a/23, 9g/13
tor bağlap ket- 4f/24
tozup ket- 7b/04
tutulup ket- 2g/15
uçup ket- 2a/19
ussap ket- 2f/28
uyḳuġa ket- 15e/17, 16f/10, 20e/05
uzap ket- 25f/05
yağlışıp ket- 4f/20
yamanlap ket- 12e/29
yancılıp ket- 1a/14, 1ç/25
yanmay ket- 17f/04
yéġıp ket- 1c/19
yénıp ket- 7e/24
yırtılıp ket- 3a/29
yoḳap ket- 3a/02
yumşap ket- 5e/03
yürüp ket- 10g/21
zaye bolup ket- 1f/10
[=183]

ketmen Çapa.
k. 25f/20, 26f/21
k.+de 21e/24
k.+i (ketmini) 3f/25
k.+ni 25f/02, 26f/18, 26f/26
[=7]

ḳeyer Nere.
ḳ.+de 1b/05, 5a/22, 12e/20, 18e/04
ḳ.+dikin 5ç/13
ḳ.+dindur 2a/04
ḳ.+lergidur 2a/19
[=7]

keyp (<Ar. kayf) Keyif.
k. bol- Sarhoş olmak.1ç/16
k.+i 2c/12
[=2]

keypiyat (<Ar. kayfiyyat) Keyfiyet.
k.+larda 1g/13
k.+ta 6g/12
[=2]

kez- Gezmek.
k.-ip (kézip) 2b/26, 2d/28
[=2]

kéçe Gece.
k. 2g/01, 3d/16, 9e/22, 11f/06, 15e/25, 21e/03
k.+de (kéçide) 3a/23, 15e/29
k.+din (kéçidin) 18f/08
k.+lerni (kéçilerni) 15e/07
k.+liri (kéçiliri) 15e/08
k.+niñ (kéçiniñ) 2a/04, 8g/12, 21e/20
k.+si (kéçisi) 9e/12, 10f/01, 15f/24, 15f/26
k.+si (kéçisi bolsa) 1a/08
k.+simu (kéçisimu) 15f/25
[=20]

kéçidile Geceleyin
k. 3a/02
[=1]

kéçik- Gecikmek, geç kalmak.
k.-ip ḳal- 2g/10
[=1]

kékir- Geğirmek.
k.-ip 4ç/09
[=1]

ḳélın Kalın.
ḳ. 2f/29, 4f/20
[=2]

ḳélıp (<Ar. ḳālib) Kalıp.
ḳ.+ını 4f/27
ḳ.+ḳa tartıl- 12f/04
ḳ.+nı 4f/23
ḳ.+tın 12f/05
[=4]

ḳélış- (Çoğul şahılar için) Kalmak.
ḳ.-tı 1b/24, 25f/08
bolup ḳélış- 1b/24
körüp ḳalış- 25f/08
[=2]

ḳélıver- Kalıvermek.
ḳ.-ıdu (ḳélıvérıdu) 5f/06
ḳ.-memdu 27f/16
[=2]

kéliş- (Çoğul şahıslar için) Gelmek.
k.-imiz kérek 28f/22
k.-iptu 3d/02
k.-ti 16e/03
élıp kéliş- 3d/02
yétip kéliş- 16e/03
[=3]

kélişken Boylu boslu, yakışıklı.
k. 3a/28, 4g/24, 6b/23, 11f/18, 11f/22

[=5]

kéliştür- Yakıştırmak.
k.-üp 32f/26
[=1]

kélival- Gelivermek.
k.-ġan 2f/02
[=1]

kémey- Azalmak.
k.-ip (kémiyip ket-) 27f/18
[=1]

kémeyt- Azaltmak.
k.-işke 28f/25
[=1]

ķénı Hani.
ķ. 1c/18, 2f/19, 4b/21, 4ç/20, 5ç/16, 5ç/16, 5ç/21, 5ç/21, 7e/08, 10e/01, 11f/12, 17e/26, 18e/10, 19e/09, 19e/09, 20e/26, 21e/13, 21e/13, 23e/22, 26f/18, 27f/18, 27f/26, 28f/16, 30f/11
ķ.ķénı 12f/22
[=25]

képek Kepek.
k. 2f/08
[=1]

képenlik Kefenlik.
k.+lerni 16e/10
[=1]

kérek Gerek, lazım.
k. 1c/17, 1g/14, 2b/10, 2c/07, 2c/17, 2ç/12, 2ç/13, 2ç/14, 2d/25, 2e/11, 2e/12, 2e/16, 2e/18, 2e/25, 3a/04, 3c/13, 3e/02, 3f/09, 3f/24, 4e/25, 4f/12, 5a/01, 5a/07, 5e/12, 6a/27, 6f/11, 8a/24, 9g/17, 9g/29, 12e/09, 12e/14, 15f/04, 15f/14, 15f/19, 15f/21, 17e/10, 17f/01, 20f/25, 21e/15, 21e/16, 23f/04, 24f/01, 24f/04, 25f/18, 25f/21, 26f/13, 27f/13, 28f/17, 28f/19, 28f/23
k.bol- 1a/19
k.dep 4a/07, 4b/16, 4ç/14
k.+i (kériki) 28f/16, 29f/27
k.idi 1f/15, 3f/07, 19e/08
k.+ku 5ç/08
k.+te 8e/02
k.+tu 8a/23
[=62]

kéreklik Lazım olan, gerekli.
k. 4f/16
[=1]

ķérı Yaşlı.
ķ. 2f/02, 2f/07, 2f/16
[=3]

ķérı- Yaşlanmak.
ķ.-p ket- 2b/03
[=1]

kéril- Gergin olmak.
k.-gen 27f/22
[=1]

kériş- Gergin olmak, gerinmek.
k.-ip 33f/18
[=1]

kések Ham tuğla.
k.ķuy- 7a/07
[=1]

késel Hasta.
k. 5e/16
k.+din 5e/22
k.+i (késili) 21e/26
k.+i (késili bilen) 15e/29
k.+niñ 22e/06
[=5]

késil- Kesilmek.
k.-gen 3a/07
[=1]

kétel- Gidebilmek.
k.-meytti 14e/02
[=1]

ķétım Defa, kere.
ķ. 1c/21, 1d/06, 2c/29, 2ç/29, 2e/03, 2e/04, 2g/05, 3ç/01, 3ç/03, 3f/25, 5b/10, 5b/14, 5f/28, 6a/15, 6b/16, 6f/03, 6f/04, 7b/18, 7f/11, 8e/04, 9f/26, 10f/02, 10f/03, 10f/05, 11f/12, 12e/01, 13e/10, 16f/15, 17f/15, 18f/18
ķ.+ķı 30f/09
[=31]

ķétımlık Defalık, kerelik.
ķ. 27f/09
[=1]

kétil- Gidilmek.
k.-di 2a/26
élıp kétil- 2a/26
[=1]

kétiş- (Çoğul şahıslar için) Gitmek.
k.-iptu 3d/20
k.-ti 19f/09

[=2]
kétiver- Gidivermek.
k.-genidim 19e/16
k.-idu (kétivéridu) 30f/19
[=2]
ḳéyıḳ Kayık.
ḳ.+larġa 16e/22
ḳ.+nı 16e/21
[=2]
kéyin Sonra.
k. 1b/22, 1g/09, 2g/23, 3c/07, 3d/10, 5f/15, 5f/18, 5f/21, 5g/01, 6a/24, 6a/29, 6f/01, 6f/13, 6f/20, 6f/24, 7b/23, 7e/14, 7g/27, 8g/14, 9e/06, 9f/07, 12e/24, 13e/23, 15e/04, 15e/22, 16e/10, 16f/16, 17f/13, 17f/22, 17f/28, 20e/02, 20e/14, 21e/26, 21f/02, 23f/08, 31f/01, 31f/05
k.+i (keyni) 19f/13
k.+idin (keynidin) 12e/27, 19f/13
k.+ige (keynige) 4e/23, 7f/16, 8b/15
k.+ki 30f/29
[=44]
kéyinrek Daha sonra.
k. 21f/05
[=1]
ḳıça Kenevir.
ḳ. 3f/25, 9f/08, 9f/09, 9f/13, 9f/16, 9f/28, 12f/09, 19f/22, 21f/04, 33f/04
ḳ.+ġa (ḳıçıġa) 1f/12, 3f/02, 9f/26
ḳ.+larġa (ḳıçılarġa) 1f/08
ḳ.+lırıdın (ḳıçılırıdın) 1f/02
ḳ.+nı (ḳıçını) 10f/12, 14f/19, 15f/14, 16f/01, 18f/01, 19f/20, 19f/26, 24f/25
ḳ.+nı (ḳıçını bolsa) 21f/05
ḳ.+nıñ (ḳıçınıñ) 15f/26, 16f/11, 21f/02
ḳ.+sı (ḳıçısı) 1f/02, 1f/10, 9f/22, 14f/17, 20f/29
ḳ.+sını (ḳıçısını) 18f/09, 19f/08
ḳ.+sınıñ (ḳıçısınıñ) 1f/06
[=35]
ḳıçar- Ötmek.
ḳ.-ġan 16e/08
[=1]
ḳıçḳar- Çağırmak.
ḳ.-dı 21e/21
ḳ.-ġandın kéyin 16f/16
ḳ.-ıp 13e/21
ḳ.-ıp ḳoy- 5f/06
ḳ.-ış kérek 12e/14
[=5]
ḳıġ Gübre.
ḳ. 6e/07, 20e/14, 22f/24, 28f/03
[=4]
ḳıl- Kılmak, yapmak, etmek.
ḳ.-amdikin dep 14f/09
ḳ.-amsiler 20f/11
ḳ.-attı 2f/13, 3f/11, 4ç/01, 5f/24, 11g/09, 14f/12, 16f/13
ḳ.-attımu 6g/17
ḳ.-ay 27f/25
ḳ.-aymikin 8f/02
ḳ.-dı 2a/25, 2c/24, 2c/27, 4a/19, 4ç/16, 5a/21, 5ç/18, 5g/17, 7f/12, 7g/22, 10e/29, 12f/23, 19e/04, 28f/04, 28f/08, 30f/26
ḳ.-dı dep 7f/12
k.-dım 6a/15, 9e/13
ḳ.-dımġu 17e/27
ḳ.-dımmikin 2g/11
ḳ.-dımmu 20e/17
ḳ.-dıñ 7a/06
ḳ.-diki 17f/21
ḳ.-duḳ 30f/11
ḳ.-ḳan 3d/25, 4e/16, 4g/14, 5e/17, 5f/14, 8a/18, 8e/22, 9f/26, 10e/22, 10g/29, 13e/04, 13f/28, 14e/10, 22f/11, 28f/02
ḳ.-ġanıdı 10f/04
ḳ.-ġanıñız 10g/11
ḳ.-ġanlıḳı 1c/23, 17f/16, 24f/08
ḳ.-ġanlıḳı üçün 16f/07
ḳ.-ġanlıḳıġa 3a/12
ḳ.-ġanlıḳını 2g/06
ḳ.-ġannıñ 28f/06
ḳ.-ġılı 2c/05
ḳ.-ġılı bol- 20f/23
ḳ.-ġınıñız 6g/13
ḳ.-ġınlırı 26f/02
ḳ.-ġuçılar 2ç/17
ḳ.-ġuçılarġa 5a/01
ḳ.-ġuçılarnı 5a/03
ḳ.-ġuñlar kel- 8a/22
ḳ.-ıdı 1b/08

ḳ.-ıdıġan 1e/05, 4c/06, 5ç/19, 5f/16, 5g/11, 6a/12, 7f/24, 8e/05, 16f/01, 16f/23, 27f/17, 28f/08
ḳ.-ıdıġu 1d/25
ḳ.-ıdıyu 1b/08
ḳ.-ıdu 1a/09, 5ç/11, 5g/25, 7b/14, 20f/17
ḳ.-ıduḳ 1e/07
ḳ.-ıġanıdı 34f/15
ḳ.-ımen 6a/21
ḳ.-ımız 2c/01, 23e/23
ḳ.-ımız de 1c/24
ḳ.-ımız dep 29f/25
ḳ.-ıp 1a/05, 1b/16, 1b/21, 1ç/09, 1e/04, 1f/13, 1f/13, 1f/16, 1f/23, 2f/24, 3b/28, 3c/10, 3c/24, 3ç/06, 3ç/18, 3ç/19, 3d/11, 3e/03, 4c/02, 5b/13, 5b/23, 5ç/22, 5ç/28, 5e/29, 5f/07, 5g/22, 6a/16, 6f/15, 6f/26, 7b/17, 7f/05, 7f/06, 7f/16, 7g/14, 8a/19, 8f/03, 8f/09, 8f/13, 8f/18, 9e/08, 9e/10, 9g/06, 10e/27, 10f/25, 11e/12, 11f/10, 11g/07, 12f/05, 12f/10, 15e/07, 15e/12, 15f/06, 21f/07, 21f/20, 22e/26, 22f/07, 22f/17, 24e/09, 24f/18, 24f/20, 24f/26, 26f/25, 28f/09, 28f/28, 30f/24, 32f/23, 32f/24
ḳ.-ıp baḳ- 27f/19
ḳ.-ıp ber- 1g/15
ḳ.-ıp kétiver- 30f/18
ḳ.-ıp ḳoy- 10e/27, 21e/11, 24f/28
ḳ.-ıp tur- 9g/19
ḳ.-ıp yür- 7g/18
ḳ.-ıpmu 1g/04, 1g/04, 1g/05
ḳ.-ıpraḳ 4ç/21, 15f/03
ḳ.-ısen 19e/18, 19e/19, 19e/26, 20e/26
ḳ.-ısen dep 12e/03
ḳ.-ısız 1c/16
ḳ.-ış 4a/24, 7a/10, 7g/11, 20f/04
ḳ.-ış kérek 1c/17, 2e/12, 20f/24, 26f/13
ḳ.-ış üçün 8f/28, 8f/29, 18e/03
ḳ.-ışı kérek 1f/15, 17e/10
ḳ.-ışıġa 27f/02
ḳ.-ışını 13f/24
ḳ.-ışḳa 4a/10, 8f/13, 13f/08, 14f/10, 17f/10, 21f/11, 24f/27
ḳ.-ışḳa başlı- 6f/22, 8b/04
ḳ.-ışnıñ 26f/27
ḳ.-ışta 24f/12
ḳ.-ıştın 7g/23
ḳ.-ıştiki 27f/04
ḳ.-ıvalġandekla 8e/06
ḳ.-ıvatıdu 1b/06, 4a/28, 24f/17
ḳ.-ıvatımen 11e/20
ḳ.-ıvatısen 4b/26
ḳ.-ıvatısen dep 7a/14
ḳ.-ıvatḳan 1ç/02, 10f/26, 23f/09, 29f/26, 32f/18
ḳ.-ıvatḳanlıḳını 1g/24, 4ç/25, 6g/08, 17f/10, 31f/04, 34f/18
ḳ.-ıvetken 20f/29
ḳ.-ıvetküçe 3c/16
ḳ.-ıvettim 13e/26
ḳ.-ıvétıdu 6f/16, 15f/08,
ḳ.-ma 8a/27, 19e/21
ḳ.-maḳçı 7f/29, 20f/13
ḳ.-maḳçıdı 22e/29
ḳ.-maḳçıduḳ 2c/09
ḳ.-maḳta 7f/25
ḳ.-mastın 4g/27, 6a/19, 12e/17
ḳ.-may 6g/06, 20f/27
ḳ.-maydı 7a/17
ḳ.-maydıġan 7e/04
ḳ.-maydu 9e/15
ḳ.-mayla 23f/06
ḳ.-mayttı 3ç/15
ḳ.-mıdı 5b/12
ḳ.-mıġan 5g/05
ḳ.-mıġılı 22e/23
ḳ.-sa 4f/26, 4f/28, 31f/05
ḳ.-saḳ 28f/20
ḳ.-sam 7f/26, 8f/23, 15f/10
ḳ.-sañ 4b/05, 4b/11
ḳ.-sañ bol- 18e/17
ḳ.-sañ bolıver- 5ç/20
ḳ.-sañlar 26f/16
ḳ.-sañmu 6f/04
ḳ.-sımu 1g/06, 3f/19
acızlıḳ ḳıl- 7b/14
arzu ḳıl- 4ç/16, 4e/16, 9g/06
aşkara ḳıl- 6g/17
ata ḳıl- 20f/17
avare ḳıl- 10f/04
ayaġ astı ḳıl- 5a/01
bahane ḳıl- 15e/07
başçılık ḳıl- 22f/11

baturluḳ ḳıl- 6a/16
beḫtsız ḳıl- 8a/18
biaram ḳıl- 2f/13
celp ḳıl- 10f/25, 20f/13
ceñ ḳıl- 2c/05
cüret ḳıl- 16f/23, 17f/10, 31f/05
çaḳçaḳ ḳıl- 5g/22, 6g/08, 8f/03, 11f/10, 34f/15, 34f/18
çeş ḳıl- 2e/12
çıj ḳıl- 1f/23
davam ḳıl- 2c/27, 4a/19, 4ç/01, 5f/14, 6f/15, 10e/29, 19e/04, 28f/08, 30f/26
dégendek ḳıl- 1d/25, 2f/24
déhḳançılıḳ ḳıl- 7f/12, 28f/09
diḳḳet ḳıl- 11g/07
eḫmeḳ ḳıl- 19e/18
emgek ḳıl- 7a/10, 28f/28
endişe ḳıl- 1b/08, 1b/16, 1b/21
erz ḳıl- 5e/29, 18e/17
éçılġandek ḳıl- 5g/17
éhtiyat ḳıl- 1c/24, 5a/21
gep ḳıl- 2c/09, 2g/11, 5b/12, 6a/19, 6f/04, 6g/06, 12e/17, 22e/23, 27f/25
ġeyret ḳıl- 17f/16, 17f/21, 26f/25
guman ḳıl- 3ç/15, 8a/27
gunah ḳıl- 2a/25
hapaş ḳıl- 5b/23
hel ḳıl- 27f/17, 28f/08
heyve ḳıl- 2c/24
hékaye ḳıl- 1g/15
hés ḳıl- 9e/10
ḫıcalet ḳıl- 1g/06
hıtap ḳıl- 8b/04
ḫıyal ḳıl- 3f/19, 16f/13
ḫızmet ḳıl- 1c/16, 7g/11
ḫızmıtını ḳıl- 1a/09
himaye ḳıl- 2c/01, 24f/17, 24f/18
hökümranlıḳ ḳıl- 1ç/02
hucum ḳıl- 3c/10, 4c/06
ḫuşal ḳıl- 1f/16
ḫuşamet ḳıl- 1g/05, 5ç/28
huzur ḳıl- 6f/26
idare ḳıl- 5ç/19
iltipat ḳıl- 5ç/22
ipade ḳıl- 11g/09, 22e/29
iş ḳıl- 1b/06, 2g/06, 5ç/11, 6a/21, 7a/06, 7a/14, 20f/04
ḳaḳşal ḳıl- 21e/11
ḳandaḳ ḳıl- 1a/05, 3e/03, 15f/10, 20e/26, 23e/23, 29f/25
ḳarar ḳıl- 7g/22
ḳarşılıḳ ḳıl- 23f/06
ḳızıḳçılıḳ ḳıl- 8f/09
ḳoşumçe ḳıl- 28f/04
ḳurban ḳıl- 22f/07, 24f/20
kündeşlik ḳıl- 5g/11
lap ḳıl- 3d/11
mest ḳıl- 8e/22
mozduzluḳ ḳıl- 4f/26
muamile ḳıl- 1c/23, 13f/28
niyet ḳıl- 16f/07
nomus ḳıl- 1ç/09
oḳet ḳıl- 8e/05
ortaḳçılıḳ ḳıl- 1e/05, 1e/07
perdaz ḳıl- 12f/05, 12f/10
perez ḳıl- 5ç/20
perḳ ḳıl- 7a/17, 7e/04
puşayman ḳıl- 3f/11, 6a/15
ruḫset ḳıl- 4b/11
saḫtıpezlik ḳıl- 19e/21
satıraşlıḳ kıl- 4f/28, 5f/16
sılıḳ ḳıl- 32f/23
sıpta ḳıl- 32f/24
siñayan ḳıl- 9e/08
söz ḳıl- 5g/05, 12e/24
sözni ḳıl- 4a/10
şart ḳıl- 3c/24
şeret ḳıl- 8f/18
şérik ḳıl- 8a/22
şunçılik ḳıl- 30f/11
şundaḳ ḳıl- 7b/17, 21f/07, 21f/20, 30f/24
taḳ ḳıl- 4g/14
tamaşa ḳıl- 7f/16, 11e/20, 23f/09
tartınçaḳlıḳ ḳıl- 7g/18
teḳıp ḳıl- 4a/24
teklip ḳıl- 12f/23
telep ḳıl- 5a/03
teme ḳıl- 3ç/06, 5f/07
tene ḳıl- 1g/04, 4ç/21, 4ç/25
tenḳid ḳıl- 8f/13
teñ ḳıl- 9e/15
teşebbus ḳıl- 3d/25
teşrip ḳıl- 3a/12
teşviḳat ḳıl- 4a/28
tezim ḳıl- 5ç/18
tova ḳıl- 9e/13
vıtıvıldaḳ ḳıl- 15e/12

yadnama ḳıl- 14e/10
yardem ḳıl- 4b/05, 31f/04
yoḳ ḳıl- 3c/16
zañlıḳ ḳıl- 1g/04, 4c/02, 7f/05, 14f/12, 20f/11, 20f/23
zaye ḳıl- 20f/27, 20f/29, 24f/26
zerde ḳıl- 1g/24, 15f/03
[=267]

ḳılal- Kılabilmek, yapabilmek.
ḳ.-aydıġan 26f/25
ḳ.-ıġan emes 28f/01
ḳ.-mastın 12e/24
ḳ.-may 5e/09
ḳ.-maydıġan 28f/11
ḳ.-maydu 3f/10, 30f/21
ḳ.-maymız 26f/22
ḳ.-mayttı 2a/15, 13f/08
ḳ.-mıdı 11f/15
ḳ.-mıġan 3f/20
ḳ.-mıġanıdı 7f/13
cüret ḳılal- 3f/10, 3f/20, 7f/13, 11f/15, 13f/08
dalalet ḳılal- 26f/22
déhḳançılıḳ ḳılal- 28f/01
emgek ḳılal- 26f/25
parḳ ḳılal- 2a/15
söz ḳılal- 5e/09
[=13]

ḳıldur- Yaptırmak, ettirmek.
ḳ.-dımu 2d/22
ḳ.-mayttı 10f/25
ḳ.-up 7g/10
davam ḳıldur- 7g/10
hés ḳıldur- 10f/25
tercime ḳıldur- 2d/22
[=3]

ḳıldural- Yaptırabilmek, ettirebilmek.
ḳ.-mayttı 5f/27
davam ḳıldural- 5f/27
[=1]

ḳıldurul- Yaptırılmak, ettirilmek.
ḳ.-uptu 3d/18
tova ḳıldurul- 3d/18
[=1]

ḳılıḳ Davranış.
ḳ. 20f/10
ḳ.+ı 26f/08
[=2]

ḳılın- Yapılmak, edilmek.
ḳ.-attı 4ç/22
ḳ.-dı 18f/09, 21f/28
ḳ.-ġan 2g/28, 11e/02, 15f/08, 18f/23, 29f/21
ḳ.-ıptu 12f/12
ipade ḳılın- 4ç/22
ḳobul ḳılın- 21f/28
perdaz ḳılın- 12f/12
rémont ḳılın- 29f/21
teḳdim ḳılın- 2g/28
teklip ḳılın- 18f/09
[=9]

ḳılış- (Çoğul şahslar için) Kılmak.
ḳ.-ıdu 1b/04, 8e/21
ḳ.-ıp 2e/09, 20f/02, 34f/05
ḳ.-ḳan 8e/20
ḳ.-may 1g/19
çaḳçaḳ ḳılış- 20f/02, 34f/05
éhtiyat ḳılış- 1b/04
saḫtıpezlik ḳılış- 2e/09
söz ḳılış- 1g/19
yamanlıḳ ḳılış- 8e/20
[=7]

ḳılıval- Kılmak, yapmak.
ḳ.-dı 5f/17
ḳ.-sam 2ç/08
[=2]

ḳılıver- Yapıvermek, edivermek.
k.-siñiz 15f/28
[=1]

ḳılmış Suç, kabahat.
ḳ.+lırı dep 27f/01
ḳ.+lırını 24f/15
[=2]

ḳımar (<Ar. ḳimār) Kumar.
ḳ.+ġa tik- 6f/25
[=1]

ḳımırlı- Kımıldamak.
ḳ.-may 17f/15
ḳ.-vatḳanlıḳı (ḳımırlavatḳanlıḳı) 10f/18
[=2]

ḳın Kılıf.
k. 13e/29, 34f/16
k.+ıġa 34f/16
k.+ımġa 13e/29
[=4]

ḳıpḳızıl Kıpkırmızı.
k. 2e/12, 9g/14, 33f/13
[=3]

ḳır Sınır, hudut.

ḳ.+ıda (7f/26)
ḳ.+lırı 23f/03
ḳ.+lırıdiki 3e/26
[=2]

ḳır- Toptan imha etmek.
ḳ.-ıp taşlı- 4c/09
[=1]

ḳırçıl- Bitkin bir hale gelmek.
ḳ.-ıp 4f/20
[=1]

ḳırgaḳ Kenar, kıyı.
ḳ.+lırıġa 6b/05
[=1]

ḳırıḳ Kırk.
ḳ. 2e/27, 3f/01, 3f/15, 7f/11, 10e/23
ḳ. miñ toḳḳuz yüz ḳırıḳ alte 1c/02
[=6]

ḳırıḳçe Kırk sayısı kadar.
ḳ. 1f/12
[=1]

ḳırım Ayakkabı tabanı.
ḳ. 6e/14
[=1]

ḳırḳıl- Kesilmek.
ḳ.-ġan 3d/07
[=1]

ḳırlan- Biçilmek.
ḳ.-ġan 11e/03
[=1]

ḳırlıḳ Köşeli.
ḳ. 4e/18
[=1]

ḳıs- Kısmak, sıkmak.
ḳ.-ıp 6b/24, 17f/07
ḳ.-ıp ḳoy- 8b/09
[=3]

ḳısm Kısım, parça, bölük.
ḳ. 21f/05
ḳ.+ını 6a/29, 21f/03
[=2]

ḳısıval- Sıkıvermek, kısıvermek.
ḳ.-ıptu (ḳısıvaptu) 11f/09
[=1]

ḳısḳa Kısa.
ḳ. 1ç/18, 2ç/04, 2ç/26, 3d/07, 4ç/02, 5ç/14
ḳ.+sı (ḳısḳısı) 5f/08, 15e/24
[=8]

ḳısḳıraḳ Biraz kısa.
ḳ. 2g/19
[=1]

ḳısse Kıssa, hikaye.
ḳ.+lirini (ḳıssılırını) 6f/18, 6f/22
[=2]

ḳış Kış.
ḳ. 6e/09
ḳ.+ıçe 7f/21
[=2]

ḳışıçe Kış boyunca.
ḳ. 21f/22, 22f/19
[=2]

ḳışlı- Kışlamak, kışı geçirmek.
ḳ.-p (ḳışlap) 7f/22
[=1]

kıtırlı- Kıtırdamak.
k.-şlırı (kıtırlşlırı) 2a/06
[=1]

ḳıtırı- (At için) Arabaya koşulu olan atın kamçılandıktan sonra zorlanarak kalkış hareketinde bulunmak.
ḳ.-p (ḳıtırap ket-) 2e/04
[=1]

ḳıyapet (<Ar. ḳıyāfat) 1. Kıyafet, kılık.
ḳ. 3c/04
ḳ. bilen 15f/17
ḳ.+ige (ḳıyapitige) 3d/09
ḳ.+ini (ḳıyapıt.ını) 4a/01
ḳ.+lerge 16e/29
ḳ.+liri 3a/08
2. Görünüm.
ḳ.+ige (ḳıyapitige) 16e/26
ḳ.+ini (ḳıyapitini) 3e/15, 8e/14
ḳ.+te 5ç/05, 7a/19, 9e/09, 10g/03, 11g/03
ḳ.+tiki 1c/12
[=15]

ḳıyapetlik Görünümlü.
ḳ. 3b/24, 7f/02
[=2]

ḳıyas (<Ar. ḳiyās) Kıyas.
ḳ. 2d/15
[=1]

ḳıyın Zor, güç.
ḳ.+ġa 2d/20
[=1]

ḳınal- Zorlanmak.
ḳ.-ıp (ḳınılıp) 5e/22

[=1]

ḳıynı- Zorlamak.
ḳ.-p (ḳıynap) 2a/29
ḳ.-şlarnı (ḳıynaşlarnı) 2a/27
ḳ.-vatıdu (ḳıynavatıdu) 2f/15
ḳ.-yttı (ḳynayttı) 2f/04
[=4]

ḳız Kız.
ḳ. 8g/20, 9g/01, 9g/07, 10g/02, 10g/08, 10g/21, 10g/26, 11e/07, 11g/02
ḳ.+ġa 2b/24, 8g/16, 13e/17
ḳ.+ımġa 12e/12
ḳ.+ınıñ 6e/03
ḳ. idi 7b/13
ḳ.+lardek 6b/13
ḳ.+nı 10g/08
ḳ.+nıñ 8g/22, 9g/24, 23e/16
[=20]

ḳızar- Kızarmak.
ḳ.-ġan 4e/26, 8e/11, 8f/25, 11e/08, 11e/21
ḳ.-ıp (ḳızarıp) 3c/22, 6a/22, 13f/09
[=8]

ḳızart- Kızartmak, kızmızı yapmak.
ḳ.-ıp 14e/11
[=1]

ḳızġan- Kıskanmak.
ḳ.-ıp (ḳızġınıp) 9e/05
[=1]

ḳızġın Enerjik, coşkun.
ḳ. 10f/21, 19f/10, 19f/18
[=3]

ḳızġınlıḳ Coşkunluk, ateşlilik.
ḳ. 16f/06
[=1]

ḳızı- 1. Isımak.
ḳ.-ġan 33f/27
ḳ.-ġuçe 15f/22
2. Coşmak.
ḳ.-p ket- 10e/17
[=3]

ḳızıḳ 1. Kızgın.
ḳ. 15e/28
2. İlginç, cazip.
ḳ. 3b/15
[=2]

ḳızıḳ- İlgilenmek, dikkat etmek.
ḳ.-ıp 26f/28
ḳ.-ıp ḳal- 20f/09, 20f/14
ḳ.-mayttı 5f/11, 14f/06
[=5]

ḳızıḳçılıḳ Şakacılık.
ḳ. 6g/14, 26f/03
ḳ. ḳıl- 8f/09
ḳ.+ta 26f/28
[=4]

ḳızıḳış Merak, ilgilenme.
ḳ. 20f/18
ḳ.+ını 20f/23, 21f/25
[=3]

ḳızıḳtır- İlgisini uyandırmak.
ḳ.-ġanıdı 20f/22
[=1]

ḳızıl Kırmızı.
ḳ. 2g/23, 3ç/09, 8a/04, 11f/07, 13f/18
[=5]

ḳızılgül Kızıl gül.
ḳ. 9g/21
[=1]

ḳızıt- Isıtmak.
ḳ.-ıdıġan 1f/04
[=1]

kiçik Küçük.
k. 3f/17, 5f/23, 9e/01, 13f/27, 21f/12
k. iduḳ 1e/02
k. uluġ 5e/19
k. uluġ kiçik 2g/25
[=8]

kiçikkine Küçücük.
k. 2c/22, 3c/18, 4f/06, 4f/08, 6e/03, 6e/25, 6f/29, 19f/03, 23e/16, 23e/19, 24e/06
[=11]

kiçiklik Küçüklük.
k.+ini 19f/02
[=1]

kiçikrek Biraz küçük.
k.+mu 1c/14
[=1]

kigiz Keçe.
k. 4f/10, 4f/11, 6e/22
[=3]

ḳıḳas Yaygara, gürültü.
ḳ. çuḳan sal- 7e/27
[=1]

kim Kim.

k. 3f/06, 3g/04, 5a/09, 5a/09, 5a/10, 5a/21, 8b/03, 9g/11, 17e/16, 27f/18
k.+din 30f/13
k.+ge 18e/16
k.+iken (kimken) 14e/01
k. ikenlik 5a/10
k.+iñni 19e/18
k.+ler bilen 5a/22
k.+mu 22e/08
k.+niñ 1g/12, 3ç/26, 13e/28
[=20]

kir 1. Kirli, kirlenmiş.
k. 12f/14, 23e/19
2. Çamaşır (kirli çamaşır).
k.+ge 5a/05
k. yu- 8e/25
[=4]

kir- Girmek.
k.-di 20e/01
k.-dim 6a/17
k.-diñ 4a/12
k.-gen 3a/24, 5g/29
k.-genge 7a/03
k.-genidi 16f/06
k.-güçe 3f/01
k.-idü 7a/28
k.-ip 4f/07, 5e/15, 8e/27, 8f/11, 11g/03, 16e/11, 29f/18, 31f/07
k.-ip ḳal- 3b/23, 26f/11
k.-ip kel- 12f/18
k.-ip ket- 3e/23, 5g/26, 13f/25, 16e/08, 21e/25
k.-iş bilen 12f/18
k.-işni 20f/03
k.-iştin 7e/21
k.-ivatḳan 2a/17, 2ç/10, 3d/10
k.-ivatḳanda 25f/09
k.-midi 5g/18
k.-se 29f/02
can kir- 3d/10
keç kir- 7a/03
tartıp kir- 31f/07
[=34]

kira (<Ar. kirā) Kira.
k. 16e/23
[=1]

kirel- Girebilmek.
k.-mey ḳal- 5a/09
[=1]

kirgüz- Girmesini sağlamak, girdirmek.
k.-genliki üçün 29f/01
[=1]

kirim Gelir, gelen para.
k. 1ç/04
[=1]

kiriş- 1. (Çoğul şahıslar için) Girmek.
k.-ken 3c/03
2. Girişmek.
k.-idu 6f/21
k.-iptu 2d/16
k.-işke 16f/22
k.-ken 1f/16, 3f/14, 7a/20
k.-kinige 17f/16
k.-ti 2a/09, 3b/11, 4g/21, 6e/12, 6e/15
k.-tim 8a/01
esleşke kiriş- 4g/21
işka kiriş- 1f/16
oḳuşḳa kiriş- 7a/20, 8a/01
şoraşka kiriş- 2a/09
tikişke kiriş- 6e/15
uvulaşḳa kiriş- 6f/21
yamaşḳa kiriş- 6e/12
yéyişke kiriş- 3b/11
[=14]

kirival- Girmek.
k.-ġan 10f/07
k.-ġanıdı 4ç/08
k.-ıdu 17e/01
k.-ıp (kirivélip) 2b/05, 7a/09
[=5]

kirleş- Kirlenmek.
k.-ip (kirlişip)1a/11
k.-ip (kirlişip ket-) 3ç/04
[=2]

kirpi Kirpi.
k.+dek 25f/07
[=1]

kirpik Kirpik.
k.+lirini 8g/01
[=1]

kirpiklik Kirpikli.
k. 4g/17, 11f/22
[=2]

kişi Kişi.
k. 1d/14, 2a/14, 2d/02, 2d/10, 2d/22, 2d/23, 3ç/16, 3e/08, 4f/09, 4f/12, 5e/15, 5g/18, 6f/06, 6f/19, 6g/03, 8e/05, 10e/16,

10e/23, 16f/09, 18f/11, 22e/22, 24f/13, 24f/21, 24f/26, 26f/26, 27f/21
k. bolsa 19e/05
k.+dek 2a/20, 4g/10
k. dep 1b/09
k.+din 16f/09
k.+ge 3ç/17
k.+ler 1c/26, 1g/02, 2a/24, 2b/01, 2d/18, 3ç/05, 5a/17, 5f/10, 8a/25, 20f/07
k.+ler bilen 7g/18
k.+ler idi 2ç/20
k.+lerdek 5e/19
k.+lerge 1ç/09, 1g/13, 3c/24, 9e/03, 10f/06, 13f/28, 20f/17, 24f/11
k.+lermu 1g/08, 17e/10
k.+lerni 2d/19, 24f/03
k.+lerniñ 2b/15, 5f/02, 7e/26, 8a/10, 8f/08, 9e/23, 10f/03, 16e/18
k.+liri 22e/10
k.+ni 1c/12, 14f/01, 18e/11, 20f/20, 29f/12
k.+niñ 1c/07, 1f/03, 2b/21, 3ç/04, 4a/10, 6f/10, 6f/11, 6f/27, 6g/04, 6g/07, 7f/04, 10f/18, 10g/19, 33f/15
k.+siniñ 2g/02
[=86]

kişilik Kişilik, herhangi bir kişiye yetecek kadar.
k. 32f/12
[=1]

kitab (<Ar. kitāb) Kitap.
k. 1a/11, 2b/22, 16e/01
k.+idinmu 4f/20
[=4]

kiy- Giymek.
k.-idu 12f/01
k.-imen 13f/16
[=2]

kiyim Giysi.
k.+i 1c/09
k. kéçek 3a/29
k.+liri 10f/05
k.+lirini 5f/02
[=4]

kiyin- Giyinmek
k.-işke başlı- 3a/14
[=1]

kiyindür- Giyindirmek.
k.-düñ 7a/25
[=1]

kiyival- Giymek.
k.-ġan 3e/12
[=1]

ḳobul (<Ar. ḳabūl) Kabul.
ḳ. ḳılın- 21f/28
[=1]

koça (<Far. kuça) Cadde, sokak.
k. 1a/26, 4c/13, 4f/03
k.+da (koçıda) 6g/04
k.+diki (koçıdiki) 7g/27, 22f/21
k.+ġa (koçıġa) 4g/13
k.+larda (koçılarda) 1c/04
k.+lırıda (koçılırıda) 22f/18
k.+nı (koçını) 7e/28
k.+nıñ (koçınıñ) 3c/08, 7e/26
k.+sıdiki (koçısıdiki) 1c/05
[=13]

ḳoçaḳlı- Kucaklımak.
ḳ.-maḳçı bol- 10g/08
[=1]

ḳoçḳar Koç.
ḳ. 24e/07
[=1]

ḳoġdaydı- Korumak.
ḳ.-ġan 28f/15
[=1]

ḳoġlı- Kovalamak, sürmek.
ḳ.-ġanıdı 13f/12
ḳ.-sa 2f/13
ḳ.-vetti 3b/13, 3b/17
[=4]

ḳoġun Kavun.
ḳ. 9f/24, 10f/28, 13e/27, 14e/05, 33f/12, 33f/28, 34f/06
ḳ.+ken 34f/08, 34f/12
ḳ.+nı 34f/06, 34f/09, 34f/10
[=12]

ḳoġunluḳ Kavunluk.
ḳ. 14e/06
ḳ.+tın 34f/21
[=2]

ḳoġuşun Kurşun.
ḳ.+dek 9f/10
[=1]

ḳoḳas Sıcak kül, ateşli kül.

ḳ.+nıñ 14e/17
[=1]

kokat Yeşillik, bitki.
k.+ḳa 2f/10
k.+lırı bilen 24e/15
[=2]

ḳol Kol, el.
ḳ. 4f/22
ḳ.+ı 3ç/05, 10e/25, 34f/14
ḳ.+ı kel- 4f/26
ḳ.+ıda 3ç/11, 6a/17, 6a/17, 22f/26
ḳ.+ıdiki 3ç/16
ḳ.+ıdın 1d/19, 13f/02, 16f/04, 31f/05
ḳ.+ıdın kel- 2ç/19
ḳ.+ıdiki 6a/29, 6e/06, 11e/18
ḳ.+ıġa 2ç/27, 3ç/14, 4a/08, 15f/03, 17f/20, 30f/26
ḳ.+ılırını 27f/22
ḳ.+ımızda 15e/26
ḳ.+ımızdın kel- 5a/07
ḳ.+ını 4e/23, 5b/13, 6e/06, 7f/16, 10g/04, 10g/05, 10g/07, 10g/08, 15f/02, 17f/26, 19e/27, 19f/04, 23e/21, 26f/14
ḳ.+ınıñ 2a/11, 21f/13
ḳ.+ıñız 22f/29
ḳ.+ıñızdiki 8f/15
ḳ. ḳoştur- 26f/04, 26f/16
ḳ.+lırı 2ç/28
ḳ.+lırıda 11f/02
ḳ.+lırım 9g/14
ḳ.+lırını 5b/05
ḳ.+lırınıñ 6f/13, 6f/18
ḳ. soz- 3b/12, 3b/13
ḳ.+um bilen 4b/02, 4b/04
ḳ.+umdın 2g/08
ḳ.+umġa 13e/08
k.+uñ 4a/06
ḳ.+uñ bilen 4b/07, 7a/27
[=62]

kolı- Kazmak.
k.-vatḳan (kolavatḳan) 3a/08
[=1]

ḳolıġuç Karıştırıcı.
ḳ.+ḳıçe 4f/29
[=1]

kolléktip (<Rus. kollektiv) Topluluk.
k. 20f/15, 20f/21
[=2]

ḳoltuḳ Koltuk.
ḳ.+ıġa 17f/07
[=1]

ḳoltuḳlı- Kolunun altına sıkıştırmak.
ḳ.-p (ḳoltuḳlap ḳal-) 4e/17
[=1]

ḳolyaġlıḳ Mendil.
ḳ. bilen 14e/09
[=1]

komandir Rus. Komutan.
k.+imu 1c/13, 1c/14, 1c/14
[=3]

komitét Rus. Komite.
k.+i 32f/02
[=1]

ḳomur- Koparmak.
ḳ.-up 10e/08
[=1]

ḳon- Konmak.
ḳ.-duḳ 6a/09
ḳ.-ıdıġan 13e/08
ḳ.-up 2f/06, 2f/13
[=4]

kona (<Far. kohna) Köhne, eski.
k. 4ç/04, 4ç/05, 4ç/06, 4ç/13, 4ç/16, 4f/20, 5ç/02, 6ç/03, 14e/28, 24e/03, 25f/11
k.+sınıñ (konısınıñ) 6ç/04
[=12]

ḳonaḳ Mısır.
ḳ. 2f/17, 2f/18, 19f/17
ḳ.+lar 9f/21
ḳ.+larnı 10f/28
[=5]

ḳonaḳlıḳ Mısır tarlası.
ḳ. 19f/24
ḳ.+ḳa 19f/16
[=2]

konvért (<Rus. konvert) Mektup için zarf.
k. üsti 1a/02
[=1]

ḳoñaltuḳ Çorapsız, çıplak.
ḳ. 5g/29
[=1]

ḳoñġuz Böcek.
ḳ.+lar 7f/21
[=1]

ḳop- Kalkmak.

ḳ.-tı 5b/11
ḳ.-up 5e/02, 6b/04, 10e/07
ḳ.-uşnı 16f/07
[=5]

ḳopal- Kalkabilmek.
ḳ.-may 16f/28
[=1]

ḳopalraḳ Biraz kaba.
ḳ. 2g/11
[=1]

kopiratip (<Rus. kooperativ) Kooperatif.
k. 31f/22
k.+ini 32f/06
k.+ḳa 22f/12, 31f/10
k.+niñ 31f/26, 31f/28, 32f/08, 33f/09, 33f/17, 33f/25
[=10]

ḳopuḳ Kopmuş, kopuk.
ḳ.11e/05
[=1]

ḳorallan- Silahlanmak.
ḳ.-ġan halda 3d/01
[=1]

ḳoralsız Silahsız.
ḳ. 2c/04
[=1]

ḳorayçilik Kurumuş bitki, ot.
ḳ. 1f/14
[=1]

kore "Perman" hikâyesinde mektubu okurken çıkarılan anlamsız hece.
k.2d/04
[=1]

ḳorḳ- Korkmak.
ḳ.-attı 10f/01
ḳ.-ıdıġan 8a/14, 8b/11
ḳ.-ıdıkenki 8b/13
ḳ.-ḳanlıḳını 2c/26
ḳ.-ma (!) 3a/19
ḳ.-mıġaniken 2c/27
ḳ.-sa 3c/06, 3c/07
ḳ.-up 6g/15, 10f/13
ḳ.-up ket- 3d/04, 5ç/25
[=13]

ḳorḳaḳ Korkak.
ḳ.+lırı 1ç/18
[=1]

ḳorḳunç Korkunç.
ḳ. 3d/01
ḳ. bas- 23e/05
ḳ.+ḳa 2a/18
ḳ. sal- Korkutmak. 19e/03
[=4]

ḳorḳunçaḳ Korkak.
ḳ. dep 5a/28
[=1]

ḳorḳunçluḳ Korkulu.
ḳ. 1ç/19
[=1]

ḳorḳut- Korkutmak.
ḳ.-amısen 3a/23
ḳ.-maḳçı bol- 3c/19
[=2]

ḳorsaḳ Mide, karın.
ḳ. 8e/01
ḳ.+ı (ḳorsıḳı) 4b/20, 9e/03
ḳ.+ını (ḳorsıḳını) 4e/22
ḳ.+mu 7a/10
ḳ.+nıñ 20e/04
[=6]

ḳoru Duvar veya parmaklık ile çevrilmiş saha.
k.+nıñ 12e/26
[=1]

ḳoş (Tarla sürmede kullanılan hayvanlar için) Çift, eş.
k. 3f/23, 7f/25, 15e/28, 21e/02
ḳ. bilen 1e/08
ḳ.+ḳa ḳat- 10e/06
ḳ.+nı 18f/12
[=7]

ḳoş- Eklemek, katmak.
ḳ.-ḳan 4ç/07, 4ç/11
ḳ.-uşnıñ 31f/08
[=3]

ḳoşna Komşu.
ḳ. 5g/29
[=1]

ḳoştur- Kavuşturmak, bir araya getirmek.
ḳ.-up 26f/04, 26f/16
ḳol ḳoştur- 26f/04, 26f/16
[=2]

ḳoşul- Katılmak, eklenmek.
ḳ.-dı 24e/13
ḳ.-ġını 23f/22
ḳ.-ġınıġa 24f/16
ḳ.-up 18f/10
ḳ.-uşı bilen 21f/28
[=5]

ḳoşuma Kaş.
ḳ.+sını (ḳoşumısını tür- Kaş çatmak.) 12e/02
[=1]
ḳoşumçe İlave, ek.
ḳ. 30f/04, 31f/16, 32f/13
ḳ. ḳıl- 28f/04
[=4]
ḳotan Ağıl.
ḳ.+diki 5ç/19
[=1]
ḳotur Uyuz, çepel.
ḳ. 3ç/05
[=1]
ḳovurġa Kaburga, kaburga kemiği.
ḳ.+lırı (ḳovurġılırı) 5b/26
[=1]
ovuz Avurt.
ḳ.+ıdiki 11e/11
[=1]
ḳoy Koyun.
ḳ. 8f/26, 11f/22, 25f/10, 25f/14, 25f/19, 25f/29
ḳ. bolsa 25f/18, 25f/21
ḳ.+dek 2c/04
ḳ.+larġımu 4c/06
ḳ.+mu 26f/19
ḳ.+nıñ 4g/26, 33f/11
ḳ.+um 5ç/19
[=14]
ḳoy- Koymak, bırakmak.
ḳ.- (!) 5e/16
ḳ.-attı 1g/22, 12f/02, 14f/09, 15e/06, 17f/11
ḳ.-ay 13f/19
ḳ.-ayla dep 8g/19
ḳ.-dı 1ç/08, 11g/04, 18e/12, 18e/14, 20e/03, 21e/11, 24f/28
ḳ.-dı de 14f/17, 16f/08
ḳ.-dum 12e/17, 22e/27
ḳ.-duñ 7a/26
ḳ.-ġan 1a/22, 1f/13, 1f/20, 2e/22, 2f/10, 9e/16, 10f/29, 11f/06, 11f/26, 17e/17, 18e/19, 25f/10, 29f/20
ḳ.-ġan halda 2a/12
ḳ.-ġandek 13e/20
ḳ.-ġandın kéyin 6f/24
ḳ.-ġanıdı 10e/27
ḳ.-ġanıdım dep 6g/27
ḳ.-ġanlarġa 2e/14
ḳ.-ıdıġan 5f/15, 15f/06
ḳ.-ıdiken de 2b/11
ḳ.-ıdu 6f/09, 11e/24
ḳ.-maḳçı 22e/01
ḳ.-mıġan 26f/01
ḳ.-sam 5ç/25, 5ç/27
ḳ.-sañçu 5a/29
ḳ.-sıġu 5f/07
ḳ.-sıla 5ç/17
ḳ.-sımu 5f/05
ḳ.-uñ 30f/02
ḳ.-up 2a/11, 2e/05, 2e/08, 4a/02, 5f/24, 8b/09, 8e/28, 10e/12, 11e/18, 11e/29, 11f/17, 12e/14, 12f/11, 19f/23
ḳ.-up ber- 3c/17, 3d/19, 10g/05, 18e/01, 20e/14
ḳ.-upsenġu 22e/25
ḳ.-uptu de 25f/18
ḳ.-uş 19f/04, 21f/13
ḳ.-uş kérek 2e/18, 3e/02
ḳ.-uş üçün 30f/05
ḳ.-uşlarnıñ 2ç/01
ḳ.-uşnıñ 29f/27
ḳ.-uştın 15f/18, 18e/20
arılaşturup ḳoy- 1g/22
artıp ḳoy- 2b/11
ayladurup ḳoy- 1ç/08
bérip ḳoy- 2e/22
bésıp ḳoy- 10f/29
boġup ḳoy- 25f/18
burap koy- 5f/15
çörgilep ḳoy- 2e/05
dep ḳoy- 5f/05, 15e/06
ésıp ḳoy- 7a/26, 29f/20
iş ḳılıp ḳoy- 24f/28
itip ḳoy- 11e/24
ittirip ḳoy- 14f/17
ḳaḳşal ḳılıp ḳoy- 21e/11
ḳarap ḳoy- 11e/29
ḳıçḳırıp ḳoy- 5f/07
ḳılıp ḳoy- 10e/27
ḳısıp ḳoy- 8b/09
körsitip ḳoy- 5ç/25, 5ç/27
körüp ḳoy- 30f/02
külüp ḳoy- 11g/04
lıñşıtıp ḳoy- 10e/12
ornıtıp ḳoy- 1a/22
ögitip ḳoy- 5ç/17

örüp ḳoy- 25f/10
séhirlep ḳoy- 13e/20
sépip ḳoy- 2e/08
sılap ḳoy- 12f/02
solap ḳoy- 18e/12, 18e/19, 20e/03
sovutup ḳoy- 11f/06
sozup ḳoy- 19f/04
şaḳıldap ḳoy- 17f/11
taşlap ḳoy- 15f/06, 18e/14
tızıp ḳoy- 1f/13
torap ḳoy- 17e/17
unımay ḳoy- 14f/09
utturup ḳoy- 6f/24
yasap ḳoy- 6f/09
yatḳuzup ḳoy- 6g/27
yérıp ḳoy- 22e/27
yéyıp ḳoy- 11f/26
yoḳıtıp ḳoy- 8g/19
yoḳlap ḳoy- 22e/01
yoşurup ḳoy- 29f/27
[=82]

koylek "Perman" hikâyesinde koylu "köylü" kelimesinin yanlış kullanımı.
k. 1d/23
[=1]

koylerlır "Perman" hikâyesinde mektubu okurken çıkarılan anlamsız kelime.
k. 2d/03
[=1]

koylu Köylü.
k. 1d/22
k.+lırıñ 1d/10
[=2]

ḳoyuḳ Koyu.
ḳ. 4b/09, 4f/05, 8f/26, 11e/07, 11f/22, 21e/22, 25f/05
[=7]

ḳoyul- Konulmak, bırakılmak.
ḳ.-ġan 2g/22, 4f/19, 6e/21, 24e/08, 29f/20
ḳ.-ġanıdı 24e/10
ḳ.-mıdı 24e/14
ḳ.-up ḳal- 6g/26
ḳ.-uptu 32f/26
sancıp ḳoyul- 2g/22
su ḳuyup ḳoyul- 24e/10
taşlap ḳoyul- 4f/19
tizip ḳoyul- 6e/21, 32f/26
[=9]

ḳoyun Kucak.
ḳ.+ıdiki (koynıdiki) 20f/22
ḳ.+ıġa (koynıġa) 24e/03, 31f/11
[=3]

ḳoyuş- Koymak fiilinin işteşlik eki almış hali.
ḳ.-attı 1c/13
depla ḳoyuş- 1c/13
[=1]

koza Tepsi.
k.+da (kozıda) 8e/25
k.+lar (kozılar) 32f/28
[=2]

ḳozġal- 1. Ayaklanmak, isyan etmek.
ḳ.-ġanlarnı 4a/27
2. Hareketlenmek.
ḳ.-ıvatḳan (ḳozġılıvatḳan) 1f/22
ḳ.-maḳta 22f/20
[=4]

ḳozġat- Harekete getirmek, canlandırmak.
ḳ.-ḳuçı 7f/14
[=1]

ḳozġı- Harekete gelmek, canlanmak.
ḳ.-dı 13e/11
[=1]

ḳozı Kuzu.
ḳ.+lırıdek 33f/11
ḳ.+sıdek 4g/26
[=2]

ḳozuḳ Kazık.
ḳ.+ta 29f/19
ḳ.+tiki 32f/28
[=2]

köç- Taşınmak.
k.-üp çıḳ- 5f/23
k.-üp ket- 15e/02
[=2]

köçür- Taşımak, göç ettirmek.
k.-üp 8f/04
[=1]

kök Mavi.
k. 2a/24, 3a/02, 19e/07
k.+i 12f/19
[=4]

kökeme İnatçı, aksi.
k. 1c/25, 2a/05
[=2]

köker- 1. Yeşermek, yeşillenmek.
k.-di 7b/08
2. (Kar için) Grileşmek, toprak rengini almak.
k.-ip (kökirip) 23f/09
[=2]
kökli- Kök salmak.
k.-p (köklep) 1ç/21
[=1]
kökrek Göğüs.
k.+ini (kökrikini) 14e/14
[=1]
köks Göğüs.
k.+i 3g/24, 6b/14, 7g/26
k.+ini 15e/20
[=4]
köl Göl.
k. 6b/06, 6b/06, 7b/04
k.+de 6b/26
k.+ge 6b/25
k.+niñ 6b/10, 6b/19
[=7]
kölem Hacim, oylum.
k.+de 31f/22
[=1]
köleñge Gölge.
k. 23e/25
k.+si (köleñgisi) 9e/22
[=2]
köm- Gömmek, defnetmek.
k.-sem 15f/12
k.-üp ber- 1e/09
[=2]
kömmiḳonaḳ Mısır bitkisi.
k. 9f/20
[=1]
kömül- Gömülmek.
k.-idigan 3a/07
[=1]
kömür Kömür.
k. 2e/25
k.+ge aylan- 2a/01
[=2]
köñlek Gömlek, elbise.
k. 1d/24
k.+i (köñliki) 23e/19
k.+imniñ (köñlikimniñ) 11e/02
k.+ini (köñlikini) 2f/10, 11f/26, 17f/24
k.+iniñ (köñlikininiñ) 8e/12
k.+lirini 6f/16
k.+siz 3e/12
[=9]
köñleklik Elbiseli.
k. 11f/08
[=1]
köñül Gönül.
k. 4g/28, 8e/01, 8e/06
k. aġrıt- Kalp kırmak. 20e/18
k.+de 21e/13
k.+dikidek 2ç/14
k.+din (köñlidin) 9g/05
k.+ge 2g/04, 3e/15, 8g/12, 19e/03, 21e/14
k.+ge teg- Bıkmak.1c/22
k.+i (köñli) 5e/27, 5g/13, 8g/14, 22e/08
k.+i (köñli kal-) 2g/06
k.+idiki (köñlidiki) 21e/17
k.+ige (köñlige) 3g/23, 5a/15
k.+ige (köñlige teg-) 5g/08
k.+ini (köñlini) 9g/24
k.+ni 15e/12
k.+niñ 9e/02
k.+ümde (köñlümde) 13e/09, 13e/23
[=27]
köñüllük Gönüllü, istekli.
k. 4a/07, 4a/07, 6g/20, 14e/12, 15e/14, 20f/08
k. ikenlik 26f/27, 29f/29
k.+ini 8f/12
[=9]
köñülsiz İsteksiz.
k. 1c/04, 14e/21
[=2]
köp Çok.
k. 1b/03, 4ç/28, 5f/10, 6ç/01, 9e/04, 14e/08, 21f/26, 27f/07
k.+ti dep 15e/06
[=9]
köpçilik Çoğunluk.
k. 7b/24, 18f/09, 25f/15
k. bilen 26f/23, 26f/27, 34f/02
k.+ke 9g/14
k.+niñ 24f/19, 28f/13, 28f/21, 30f/27, 31f/14, 31f/28
k.+tin 25f/04
[=14]
köpey- Çoğalmak, artmak.

k.-di 31f/13
k.-ip (köpiyip ḳal-) 1c/26
k.-ivatḳan (köpiyivatḳan) 24e/12
k.-mekte 1ç/21
[=4]
köpkök Masmavi.
k. 6b/21, 13e/27
[=2]
köplük Çokluk.
k.+i bilen 1ç/05
[=1]
köprek Daha fazla.
k. 2ç/13, 17e/05, 28f/12, 28f/28, 31f/12
[=5]
köptür- Abartmak, şişirilme.
k.-üp 27f/03
[=1]
köpükçe Kabarcık.
k.+liri (köpükçiliri) 3e/11
[=1]
köpüş- Kabarmak.
k.-üp 7f/18
[=1]
kör- Görmek.
k.-di 3b/25, 10f/18, 10f/29
k.-dü 2b/29
k.-düm 23e/04
k.-düñmu 20e/15
k.-etti 8f/12, 14f/01
k.-ettuḳ 15e/26
k.-ey 17e/20
k.-eyli 27f/28
k.-eyli dep 27f/19
k.-gen 3b/18, 3c/21, 17e/15, 30f/18
k.-gende 7f/04, 9e/09
k.-gendimu 11f/27
k.-gendin kéyin 8g/14
k.-genġu 9e/16
k.-genidim 7e/02
k.-genla 5f/24
k.-genler 1b/03, 1c/12
k.-genlikidin 14f/06
k.-güm kel- 14e/23
k.-idiġan 2ç/05
k.-idu 2e/09, 18f/27
k.-imen 8a/15, 13e/06
k.-isen 19e/24
k.-isiler 4f/06
k.-meske sal- 1b/02
k.-mey 23e/17
k.-meydu 7f/03
k.-meysiler dep 8b/04
k.-midi 5g/28
k.-migenler 1b/02
k.-migini üçün 2c/21
k.-migüçe 7b/16
k.-misin 2f/24
k.-simu 1b/02
k.-sün 3b/23
k.-üp 3b/10, 3d/03, 3e/15, 8a/10, 13f/10, 14f/12, 18f/07, 19e/28, 30f/20, 33f/15
k.-üp baḳ- 30f/11
k.-üp ḳal- 5g/21, 6g/25, 25f/26
k.-üp kel- 23f/05
k.-üp ḳélış- 25f/08
k.-üp ḳoy- 30f/02
k.-üp öt- 3f/02, 32f/09
k.-üp tur- 21e/12
k.-üptimen 10g/11
k.-üşke 3b/21
k.-üşke başlı- 8b/06
k.-üvatḳan 26f/06
[=76]
köre I Göre, bir şeye uygun olarak.
k.(+dın köre) 7a/09
k.+de 18e/11
[=2]
Köre II Yer adı.
K.+ge 18e/18
[=1]
körgülük Kader, alın yazısı.
k.+üñni 19e/23
[=1]
körin- Görünmek.
k.-idu 8e/07
[=1]
körpe Pamuklu döşek.
k. 1a/10
k.+ler (körpiler) 4ç/09
k. (orun körpe) 6e/20
[=3]
körset- Göstermek.
k.-etti (körsitetti) 4a/01, 11e/12, 22f/17
k.-idu (körsitidu) 3e/14, 29f/27
k.-ip (körsitip) 5ç/06, 25f/15

k.-ip (körsitip ḳoy-) 5ç/25, 5ç/27, 26f/01
k.-ip (körsitip tur-) 4e/02, 25f/12, 33f/02
k.-işimiz (körsitişimiz kérek) 5a/07
k.-ivatḳan (körsitivatḳan) 2a/22
k.-ken 5ç/17, 8a/19, 19f/01
k.-kendek 16f/01
k.-kenidi 27f/03
k.-ti 5ç/03, 10e/02, 15f/02, 30f/15
[=24]
körün- Görünmek.
k.-di 18e/29, 23e/02
k.-erlik 23e/11, 32f/08, 32f/29
k.-etti 1c/03, 3a/29, 3e/27, 12f/01, 13e/08
k.-gen 1f/19, 11e/25, 33f/12
k.-gen bilen 5e/27
k.-idi 1g/13
k.-idiġan 8e/18
k.-mey 10f/06
k.-meydu 2a/01, 7e/06
k.-meytti 3b/02, 3b/08
k.-se kérek 24f/04
k.-üp ḳal- 3c/03, 5b/27
k.-üp tur- 8e/13, 24e/04
[=26]
körünerlik Görülür, göze çarpan.
k. 1a/15
[=1]
körünüş Görünme, görünüş.
k.+i 29f/11
k.+ke 2b/05
k.+ler 24e/01
k.+te emes 24e/05
[=4]
kösey Ateş kancası.
k. bilen 14e/16
[=1]
kötür- Kaldırmak.
k.-di 26f/26
k.-di de 2a/20
k.-etti 10e/09
k.-gen 5ç/24, 10e/09, 19e/14, 19f/23
k.-gende 21f/03
k.-genidi 7g/23
k.-se 16e/28
k.-üp 1b/07, 1b/14, 2c/25, 5a/14, 5ç/03, 6b/15, 8e/26, 10f/15, 12e/16, 12f/07, 12f/17, 14e/14, 34f/07, 34f/22
k.-üptu 33f/06
ḳed kötür- 33f/06
[=25]
kötürel- Kaldırabilmek.
k.-meydu 5e/28
[=1]
kötüreñgü Yüksek.
k. 3g/24
[=1]
kötüreñgülük Yükseklik.
k. 20f/17, 20f/18
[=2]
kötürül- Kalkmak.
k.-üp 3c/03, 23f/26
k.-üp ket- 7f/01
k.-üp (köñli kötürül- Teselli bulmak.)
[=4]
kötürüşel- Beraber kaldırabilmek.
k.-mey 33f/19
[=1]
kötürüval- Kaldırıvermek.
k.-ġan 22f/26
[=1]
köy- Yanmak.
k.-er ikenlik (can köyer) 32f/04
k.-meydu 2e/07
k.-üp 21e/23
k.-üp ket- 2f/05, 2f/23, 4b/20, 15f/28
[=7]
köydür- Yakmak, ateşe vermek.
k.-ey 15f/22
k.-imen 6e/08
k.-üp 21e/04
can köydür- 21e/04
[=3]
köyümçan Acıyan, şefkatli.
k. 23e/07, 32f/19
[=2]
köyündi Yanmış şey.
k.+lerniñ 4f/13
[=1]
köz Göz.
k. 11f/23, 21e/10
k. aç köz 2b/10

k. aldı 2a/21, 3a/05
k.+din keçür- 4a/03
k.+ge 1a/14, 32f/08, 32f/29
k.+ge körün- 23e/11
k.+i 2b/04, 4b/13, 5f/24, 19f/02
k.+i bilen 3b/23
k.+i yet- 4ç/03
k.+ide 18e/28
k.+idek 4b/13
k.+idin 10g/09, 13e/03, 17f/03, 23e/22
k.+ige 8g/23, 10g/23, 11e/25, 16e/24
k.+ini 1b/13, 3b/14, 3d/11, 8b/05, 8f/06, 16f/28, 17f/05, 22e/23
k.+iniñ 3g/28, 10g/05
k.+ler 11g/07
k.+liri 2f/25, 2g/20, 3a/27, 6f/28, 8e/12
k.+liri bilen 2c/23
k.+liride 4g/18
k.+lirige 3g/21, 9e/01
k.+lirige oḫşaş 2g/20
k.+lirini 3ç/01, 4e/26, 4g/06, 10f/26, 11f/22, 23e/19, 26f/07
k.+liriniñ 8f/26
k.+liriñiz 8g/04
k.+üm 7a/29, 20e/04
k.+üm bilen 17e/20
k.+ümge 17e/24
k.+ümmu 2f/24
k.+ümni 3e/24
k.+üñler bilen 7b/16
k. yet- 6b/06, 15e/15
k. yétim 33f/10
[=66]

közde Görünüşe göre.
k. 32f/12
[=1]

közlük Gözlü, gözleri olan.
k. 11e/08
[=1]

Kuça Kuçar ilçesi.
K.+dın 3ç/22
[=1]

ḳuçaḳ Kucak.
ḳ. 6e/21
ḳ.+ıda (ḳuçıḳıda) 13f/29
ḳ.+ıġa (ḳuçıḳıġa) 13f/13
[=3]

ḳuçaḳlı- Kucaklamak, kucağına almak.
ḳ.-ġan boyıçe 3e/08
ḳ.-p (ḳuçaḳlap) 3b/27
[=2]

ḳuçaḳlıval- Kucaklamak, sarılmak.
ḳ.-ġan 21e/20
[=1]

ḳuduḳ Kuyu.
ḳ.+ḳa 2g/03
[=1]

ḳul Kul.
k.+um dep 11f/20
[=1]

ḳulaḳ Kulak.
ḳ. 4f/29, 6f/15
ḳ.+ıdın 5f/14
ḳ.+ıġa (ḳulıḳıġa) 6b/09, 11f/08
ḳ.+lırı 7g/24
ḳ.+lırını 13f/26
[=7]

kulub (<Rus. klub) Kulüp.
k. 9g/13
k.+ḳa 8g/14
[=2]

ḳum Kum.
ḳ. 6e/25, 6e/26, 7e/01, 7e/01, 13f/04
[=5]

ḳumluḳ Kumlu.
ḳ. 5b/24
[=1]

ḳunduz Kunduz.
ḳ. 8g/03
[=1]

ḳur- Kurmak, tesis etmek.
ḳ.-ġandın kéyin 5g/01
ḳ.-up 32f/16
ḳ.-uş üçün 3g/17
ḳ.-uşḳa 14f/06
turmuş ḳur- 5g/01, 14f/06, 32f/16
[=4]

ḳurban (<Ar. ḳurbān) Kurban.
ḳ. ḳıl- 22f/07, 24f/19
[=2]

ḳurġuy Aladoğan.
k.+dek 13e/08
[=1]

ḳurt Böcek, haşere.

ḳ. 7f/21
ḳ.+tek 3ç/16, 3f/15
[=3]

ḳuru- Kurumak.
ḳ.-p 2f/29, 17f/27
ḳ.-p ḳal- 4f/05
ḳ.-p ket- 6f/20, 10e/28, 11f/15
[=6]

kurujuk (<Rus. krujok) Belli bir amaçla bir araya gelen grup.
k.+ıġa 9g/06
[=1]

ḳuruḳ Kuru.
ḳ. 2ç/20, 3a/09, 4a/21, 5f/05, 6f/12, 10e/26, 14e/08, 21e/11, 24f/02
ḳ. ḳal- 10f/08
[=10]

ḳuruḳdılı- Hiçbir şey kalmamak.
ḳ.-p ḳal- 5f/17
[=1]

ḳurul- Kurulmak, tesis edilmek.
k.-upla 18f/27
[=1]

kuruşka (<Rus. kruşka) Büyük badrak.
k. bilen 1a/17
[=1]

ḳuş Kuş.
ḳ. 1b/14
ḳ.+larnıñ 15e/14
ḳ.+nı 1b/14
[=3]

ḳuşḫanı Mezbaha, salhane.
ḳ.+lardiki 2a/28
[=1]

ḳutı Kutu, sandık.
ḳ.+lar 4f/18
[=1]

ḳutul- Kurtulmak.
ḳ.-dıġu 17e/12
ḳ.-ġanġa 7a/01
ḳ.-ġınımġa 7a/03
ḳ.-up 5b/19, 5b/21, 25f/23
ḳ.-up çıḳ- 3d/20
ḳ.-up ḳal- 22e/06
ḳ.-uşnıñ 2b/18, 8b/07
[=10]

ḳuvvet Ar. Kuvvet, güç.
ḳ.+ımız (ḳuvvıtımız) 10e/03
[=1]

ḳuy- Dökmek, boşaltmak, akıtmak.
ḳ.-dum 7a/07
ḳ.-up ḳoyul- 24e/10
kések ḳuy- 7a/07
[=1]

ḳuyaş Güneş.
ḳ.+nıñ 6b/11
[=1]

ḳuyruḳ Kuyruk.
ḳ.+ı 13f/04
[=1]

ḳuyul- Dökülmek, boşaltılmak, akıtılmak.
ḳ.-ġan 6a/18
ḳ.-up tur- 3c/11
[=2]

küç Güç.
k. 6b/20, 10e/11, 13e/20, 28f/12
k. bilen 23e/20
k.+i 19f/06, 31f/11
k.+i bilen 3c/09, 6b/24
k.+i yet- 5ç/07
k.+idin 31f/21
k.+ige 15e/27
k.+imiz bilen 23f/18
k.+ini 33f/26
k. ḳuvvet 10e/03
k.+niñ 27f/18
k.+ümni 6b/16
k.+ümniñ 2e/02
[=18]

küçey- Güçlenmek, kuvvetlenmek.
k.-ip (küçiyip bar-) 27f/05
[=1]

küçeyt- Güçlendirmek, kuvvetlendirmek.
k.-ivatḳan 7f/17
[=1]

küçi- Kuvvetini germek.
k.-p (küçep) 23f/15
[=1]

küçlük Güçlü, kuvvetli.
k. 3ç/17, 9g/12
[=2]

küçük I Küçük.
k. (uluġ küçük) 3a/13
[=1]

küçük II Köpek yavrusu.

k. 2c/14, 2c/17, 2c/18, 2c/20, 2c/27, 3c/05, 3c/06, 3c/06, 3c/08, 3c/20
k. bolsa 2c/24
k.+idek 26f/15, 29f/16
k.+imu 26f/19
k.+ke 1c/01
k.+lermu 3ç/06
k.+lirini 7e/13
k.+mu 2c/22, 3c/01
k.+ni 2c/20
k.+nimu 3c/18
k.+niñ 3c/27
k.+timu 3c/04
[=23]

küçüklen- Dalkavukluk etmek.
k.-ip (küçüklinip) 17e/28
[=1]

kül Kül.
k. 4f/14, 8e/13
[=2]

kül- Gülmek.
k.-di 1b/22, 5g/22, 7b/08, 9f/06, 24f/06
k.-etti 6f/27
k.-gen 10g/23, 11e/11
k.-gendek 17f/10
k.-genla 10g/19
k.-genler 4g/03
k.-genlikini 1g/12
k.-güñ kel- 16e/25, 17e/03
k.-idiğan 1g/07
k.-idu 1g/03, 1g/03, 1g/04, 1g/05, 1g/06, 1g/06
k.-meydiğan 1g/10
k.-meymu 7f/05
k.-simu 8e/13
k.-üp 9f/08, 10g/04, 13e/15, 14f/23
k.-üp ḳoy- 11g/04
k.-üp tur- 8g/04
k.-üşliri 10g/28
k.-üşlirini 3g/21
k.-üşniñ 3g/29
k.-üvatisiler 8a/21
k.-üvetkenidim 12e/05
k.-üvetti 34f/15
[=36]

küldür- Güldürmek.
k.-üvatıdu 11f/10
k.-üvetkenidi 6g/15
[=2]

külke Gülme, gülüş, kahkaha.
k. 1g/15, 6g/09, 10g/22, 13e/03, 19f/24, 25f/13
k. bilen 5g/23
k.+ge (külkige ḳal-) 21f/08
k.+ler (külkiler bilen) 20f/08
k.+lerni (külkilerni) 17e/04
k.+ni (külkini) 6g/10
k.+niñ (külkiniñ) 1g/02, 10g/10
k.+si (külkisi) 7g/07, 11g/08
k.+si (külkisi bilen) 6f/27
k.+si (külkisi bolsa) 11g/08
k.+sidin (külkisidin) 4c/11
[=18]

külkilik Gülünçlü, güldürücü.
k. 7g/15, 16e/29
[=2]

külümsire- Gülümsemek.
k.-di (külümsiridi) 2g/18, 8g/06, 30f/08
k.-gini (külümsirigini) 6g/21
k.-p 5a/26, 8e/10, 8f/01, 8g/02, 11g/03, 12e/28, 13f/01, 22e/27, 23f/02
[=13]

külümsireş Gülümseme.
k.+lerge 11g/04
[=1]

külümsireş- (Çoğul şahıslar için) Gülümsemek.
k.-ip (külimsirişip) 11e/10
[=1]

külüş- (Çoğul şahıslar için) Gülmek.
k.-idu 3g/16
k.-kendikin 4g/01
k.-üp 2g/02, 4c/08, 5g/07, 25f/16, 34f/05
k.-üp ket- 3c/21
[=8]

külüver- Gülüvermek.
k.-ip (külüvérip) 1g/10
k.-isiz (külüvérisiz) 10g/17
[=2]

kümüş Gümüş.
k. 2ç/10, 4ç/07
[=2]

kün 1. Güneş.
k. 1e/18, 7f/17, 17f/13,

k. çıḳ- 13f/03
k.+mu 22e/04
k.+niñ 13e/14, 16f/18
2. Gün.
k.1f/05, 4e/06, 6a/07, 6a/09, 6a/11, 6a/22, 15f/08, 15f/22, 16f/27, 18e/08, 18e/09, 18e/11, 22e/23, 22f/18, 26f/24, 33f/27
k.+de 5f/17
k.+dila 1e/08, 15f/05
k.+din 5b/25, 6e/05
k.+din bérı 5e/22
k.+din kün 24e/12
k.+din tartıp 8a/01
k.+ge 5b/25, 24e/12
k.+i 1b/16, 1d/10, 2e/14, 3b/22, 5g/16, 6g/23, 7a/03, 8a/14, 8e/04, 8e/09, 10f/04, 14e/05, 16f/23, 16f/27, 17e/05, 17e/12, 17e/27, 21e/08, 22e/01, 25f/02
k.+ila 7a/01
k. keçür- 2d/01, 7b/22, 22e/11
k. keçürüş 3e/03, 8e/07
k.+ler 14e/11
k.+lerge 3e/21, 16f/29
k.+lernin 2ç/25
k.+lerniñ 6b/03, 6g/02, 15e/28, 23e/28
k.+liriniñ 1c/02
k.+niñ 29f/07
k. ötküz- 1ç/17
[=70]

kündeşlik Rakiplik.
k. ḳıl- 5g/11
[=1]

kündüz Gündüz.
k. 2g/01, 3d/16, 15e/25, 21e/03
k.+i 10f/02, 10f/12
[=6]

künlük Günlük.
k. 19f/07, 20e/25
k.+ige 5e/14
k.+üñge 5e/07
[=4]

küre Hecim birimi (2.5 desilitre).
k.+din (küridin) 2d/06
[=1]

küreş Güreş,mücadele.
k.+ke 8a/27
k.+niñ 4e/02, 5a/06
[=3]

küreş- Güreşmek, mücadele etmek.
k.-küçiler 4a/28
[=1]

küt- Beklemek.
k.-kenidi 19e/09
k.-üp 1ç/15, 6a/26
[=3]

küz Güz, sonbahar.
k. 1c/02, 20f/26
k.+de 1e/12
k.+diki 14e/20
k.+niñ 7a/24, 7g/25, 9e/12, 24f/29
[=8]

laḳıldı- Sallanmak.
l.-p (laḳıldap) 13e/25
[=1]

lalma Serseri.
l. 3c/19
[=1]

lap (Taklidi ses) Birdenbire, ansızın, ani olarak.
l. ḳıl- 3d/11
[=1]

lata Paçavra, kumaş parçası.
l.+lar (latılar bilen) 23e/18
[=1]

lay Far. Çamur, balçık.
l. 29f/10
l. bilen 32f/22
l. halda 10f/06
[=3]

layıḳ (<Ar. lāyiḳ) Layık, uygun.
l. 32f/07, 33f/22
l.+ıda 10f/08
l.+larnıñ 14f/07
[=4]

lazım (<Ar. lāzim) Lazım, gerekli.
l. 15f/20
[=1]

legleki Uçurtma.
l.+dek (leglikidek) 4ç/11
l.+ler bilen 5f/19
l.+niñ 3e/23
[=3]

lek "Perman" hikâyesinde mektubu okurken çıkarılan anlamsız hece.
l. 1d/22
[=1]

lenet (<Ar. lāʿnat) Lanet.
l. oḳu- 17e/01
[=1]

leñmen Kıymalı makarna.
l. 3ç/18
l.+ni 1g/20
[=2]

lepildi- Dalgalanmak, kıpırdamak.
l.-p (lepildep) 4ç/11
[=1]

lerze Far. Titreme, titreyiş.
l.+ge (lerzige kel-) 9g/13
[=1]

let Becerememe, mahcup duruma düşme.
l. bol- 18f/18
[=1]

lev Dudak.
l.+liri 11e/08
l.+lirini 2f/29
[=2]

Leyliveş Cenkname' de geçen kahraman adı.
L. 6f/25
L.+ke 6f/23
[=2]

lezzet (<Ar. laẕẕat) Lezzet.
l.+ini (lezzitini) 32f/18
[=1]

lezzetlik Lezzetli.
l. 15e/19
[=1]

lékin (<Ar. lākin) Lakin, fakat, ancak.
l. 1b/03, 1b/05, 1d/13, 1g/13, 2a/10, 2a/26, 2b/04, 2b/29, 2c/02, 2c/09, 2c/27, 2ç/04, 3b/03, 3b/08, 3c/15, 3f/20, 4b/02, 4b/19, 4ç/24, 4e/16, 4f/05, 4f/12, 5a/24, 5f/04, 5f/07, 5f/19, 5g/12, 5g/17, 6b/01, 6f/27, 6g/09, 6g/20, 7b/27, 7f/13, 8a/12, 8e/15, 8e/29, 8f/12, 8g/26, 17e/03, 18f/11, 21f/28, 22e/10, 22e/29, 23f/22, 29f/03, 31f/06
[=47]

lıḳıdda Tıka basa, hiç boş kalmayacak biçimde.
l. 12e/10
[=1]

liñşit- Sallandırmak.
l.-ip 4a/18, 6a/28
l.-ip ḳoy- 10e/12
[=3]

lıpıldı- Görünüp kaybolmak.
l.-p (lıpıldap) 2f/20
[=1]

lırıñ "Perman" hikâyesinde mektubu okurken çıkarılan anlamsız hece.
l. 2d/03
[=1]

lışıp "Perman" hikâyesinde mektubu okurken çıkarılan anlamsız hece.
l. 2d/03
[=1]

liñgirçaḳ Yük eyeri.
l. 5f/03, 9f/19, 29f/19, 29f/21
l.+nı 30f/26
l. üçün 30f/25
[=6]

lıpıldıt- Aşağı yukarı hareket ettirmek.
l.-ıp 2f/09
[=1]

liriñ "Perman" hikâyesinde mektubu okurken çıkarılan anlamsız hece.
l. 1d/22
[=1]

loyılıḳ Ağalık.
l. 1ç/10
[=1]

lömşü- Sürünmek, yavaş hareket etmek.
l.-p 3ç/16
[=1]

ma (Ağız) Bu.
m.+nı 12f/26, 34f/08
[=2]

macıra (<Ar. mācarā) Macera, vaka, olay.
m. 2d/15
m.+dın kéyin 3c/07
[=2]

madahan Desenli gömlek.
m. 11e/02
[=1]

maġdur (<Ar. maġdūr) Güç, kuvvet, kudret.
m.1e/01, 21e/12
m. kérek 21e/15
[=3]

maġdursız Kuvvetsiz, güçsüz.

m. 10e/27
[=1]

maġdursızlan- Güçsüzlenmek.
m.-ıp (maġdursızlınıp bar-) 5b/26
[=1]

mahiyet (<Ar. māhiyyat) Mahiyet, asıl.
m.+i (mahiyiti) 5ç/12
m.+ini (mahiyitini) 5a/06
[=2]

maḫtan- Övünmek.
m.-ıdıġan (maḫtınıdıġan) 10g/24
[=1]

maḫtaş- (Çoğul şahıslar için) Övmek.
m.-attı (maḫtışattı) 13f/10
[=1]

maḫtı- Övmek.
m.-ġançilik 9g/02
m.-şḳa (maḫtaşḳa) 9g/01
m.-şlırı (maḫtışlırı) 9g/23
m.-maydıġan 14e/01
[=4]

maḫtınal- Övünebilmek.
m.-maymen 7b/17
[=1]

makçay- Yassı hale gelmek, ezilmek.
m.-ıp (makçıyıp ket-) 1a/19
[=1]

maḳullı- Takdir etmek, tasvip etmek, onaylamak.
m.-şı bilen 21f/27, 32f/01
[=2]

maḳullıḳ Onay.
m.+ını 21f/17
[=1]

mal Servet.
m.+larnı 3ç/23, 4ç/08
m. mülk 1ç/06
[=3]

malal Ar. Zahmet.
m. kel- 4ç/18
[=1]

malıḫay Kürk şapka.
m. 11e/03
[=1]

mana İşte.
m. 1c/25, 1e/11, 1f/10, 2b/23, 2ç/07, 2ç/13, 2ç/25, 2d/12, 2f/14, 3a/16, 3b/25, 3b/26, 3c/05, 3c/23, 3c/26, 3ç/13, 4a/23, 4c/05, 5a/01, 5a/03, 5ç/06, 5ç/23, 5ç/29, 6a/03, 7a/04, 7f/09, 7f/11, 7f/25, 7g/08, 8a/01, 8b/12, 8e/16, 9f/14, 9g/26, 9g/27, 10e/10, 10e/20, 10f/12, 11g/01, 12e/07, 13e/16, 13e/29, 15f/01, 15f/21, 16e/13, 17f/05, 18e/10, 18e/12, 18e/15, 20e/14, 21e/10, 21e/11, 21f/21, 22f/07, 24e/02, 24e/10, 24f/12, 25f/11, 26f/10, 27f/17, 28f/24, 30f/02, 30f/15, 30f/27
m. mana 8g/22
[=65]

manta Mantı.
m. 2e/14, 3b/11
[=2]

mañ- Yürümek, hareket etmek, ilerlemek.
m.- (!) 19e/18, 19e/21, 20e/12
m.-amsen 19e/23
m.-attı 3ç/26
m.-dı 18e/06
m.-ġanda 24f/27
m.-ġuçılar üçün 25f/13
m.-ġuçılarġa 2b/01
m.-ıp 2c/24, 17f/29, 22f/27
m.-ış (méñış kérek) 3f/09
m.-ışḳa başlı- 2e/05
m.-ışnı 2c/27
m.-ıştın 9g/07
m.-maymen 19e/25
m.-sañlar 4f/02
[=18]

mañal- Hareket edebilmek.
m.-may 8b/14
[=1]

Maralvéşı Yer adı. Kâşgar şehrinin bir ilçesi.
M.+dın 4ç/05
[=1]

marcan (<Ar. marcān) Mercan.
m.+dek 19f/14
[=1]

marı- Gizlice bakmak.
m.-p (marap) 2c/28, 9e/21, 11e/19
[=3]

maşina Rus. Araba.
m.+ġa (maşınıġa) 2a/24
m.+ġa (maşınıġa) 3a/02

m.+sı (maşinısı) 31f/14
[=3]

matemdar (<Far. mātam-dār) Yas halinde.
m. 5e/19
[=1]

matériyal (<Rus. material) Materyal, malzeme.
m. 27f/02
m.+nı 27f/02
[=2]

mavu İşte bu.
m. 4g/04, 25f/29
[=2]

mayaḳ Bu taraf.
m.+ḳa 28f/06
m.+lırı 8f/15
[=2]

mayıl (Ar. māʿil) Mail, eğilimli.
m. 7f/02
[=1]

maylaş- Yağlanmak.
m.-ıp (maylışıp) 1a/07
m.-ḳan 3e/13
[=2]

maylat- Boyatmak.
m.-ḳan 2c/16
[=1]

maylıḳ Yağlı.
m. 2c/15
[=1]

maymaḳraḳ Biraz yamuk, eğri.
m.+mu 30f/08
[=1]

mazar (<Ar. mazār) Mezar.
m. 7e/08
[=1]

me- (Ağız) Almak.
m.- (!) 1d/26
[=1]

meclis Ar. Meclis, toplantı.
m.+te 27f/09, 28f/24
[=2]

medeniyet (<Ar. madaniyyat) Uygarlık.
m.+ke 4a/20, 4a/23
[=2]

medikar (<Far. mardikār) Gündelikçi, gündelikle çalışan işçi.
m.+ġa 2e/22
[=1]

meġrur (<Ar. maġrūr) Mağrur, kibirli, övüngen.
m. 4c/10
[=1]

meġrurlan- Mağrurlanmak.
m.-sımu 1g/04
[=1]

mehbus (<Ar. maḥbūs) Mahpus, tutuklu.
m. 6a/13
m.+larnıñ 3a/08
[=2]

mehelle (<Ar. maḥalla) Mahalle.
m. 5e/20, 8e/10, 16e/02
m.+de (mehellide) 10e/15, 14e/29, 21f/08
m.+diki (mehellidiki) 5f/02, 7f/07, 16f/08, 16f/09, 23e/07, 25f/01
m.+din (mehellidin) 23e/10, 23e/12, 23f/07
m.+mizde (mehellimizde) 1e/03
m.+mizdiki (mehellimizdiki) 7a/30
m.+niñ (mehelliniñ) 22f/25
[=18]

mehkem (<Ar. muhkam) Sağlam, dayanıklı.
m. 4b/23, 4g/11, 5b/15, 6f/07
[=4]

meḫpiy (<Ar. maḫfī) Gizli, saklı.
m. 5a/19
[=1]

mehsulat (<Ar. maḥṣūlāt) Ürünler.
m. 32f/14
[=1]

Mekke Mekke şehri. Bugunki Suudi Arabistan'ın en önemli iki şehrinden biri.
M.+niñ (Mekkiniñ) 1b/11, 1b/23
[=2]

meḳset (<Ar. maḳṣad) Amaç, maksat.
m.+i (meḳsiti) 27f/04
m.+imiz (meḳsitimiz) 28f/11
[=2]

mektep (<Ar. maktab) Okul.
m.+i (mektipi) 6a/24
m.+ke 6a/01, 7a/30
m.+te 1d/18, 3g/10
[=5]

melike (<Ar. malīka) Padişah karısı.
m. 6f/24
[=1]
melum (<Ar. maʿlūm) Malum, belli.
m. 4ç/14, 9g/06
m. bol- 6g/22, 7g/13, 17f/17
m.+ġu 24f/09
m. idi 5f/09
[=7]
melumatlıḳ Bilgili.
m. 2d/19
[=1]
memnun (<Ar. mamnūn) Memnun.
m. bol- 9g/25
[=1]
men (Şahıs zamiri) Ben.
m. 1b/16, 1b/24, 1d/06, 1e/16, 2e/25, 2g/07, 3a/16, 3a/16, 3a/19, 3e/22, 3g/18, 3g/19, 3g/29, 4b/01, 4e/19, 5b/07, 5ç/05, 5ç/10, 5e/04, 6a/05, 6a/12, 6a/20, 6a/21, 6a/25, 6a/27, 7a/29, 7a/30, 7b/16, 7b/20, 7e/01, 7e/20, 8a/05, 8a/12, 8a/16, 8a/23, 8f/10, 9e/09, 9e/19, 9e/24, 9f/12, 9g/09, 9g/19, 10e/16, 10e/20, 10f/10, 10f/11, 10g/02, 10g/11, 11e/07, 11e/13, 11e/14, 11e/19, 12e/04, 12e/15, 12f/25, 13e/06, 13f/04, 13f/16, 13f/17, 14e/02, 14e/16, 14f/20, 15e/07, 15e/17, 15e/19, 15e/21, 15f/12, 16e/04, 17e/27, 18e/12, 18e/27, 19e/06, 19e/20, 19e/22, 20e/17, 20e/19, 20f/12, 22e/21, 23e/03, 23e/26, 26f/04, 27f/24
m. bilen 6a/11
m. dep 20e/25
m.+din 4ç/23, 6a/26, 7a/01, 12e/23, 19e/09, 20e/18
m.+dinmu 4a/04
m. maña 1b/23, 4b/06, 4e/23, 5e/04, 6a/19, 11e/11, 13f/14, 14e/10, 16e/17, 17e/19, 18e/05, 20e/12, 20e/22, 23e/01, 24e/01
m. mañıla 28f/14
m. mañımu 5ç/16
m. méni 1ç/21, 1e/20, 3c/19, 3e/04, 5e/03, 6a/04, 7a/25, 8a/12, 10e/18, 12e/27, 14e/01, 18e/01, 19e/08, 20e/01, 29f/02
m. méniñ 7a/16, 12e/21, 1b/21, 4b/03, 4e/21, 7a/28, 9g/25, 10e/05, 10e/14, 13e/19, 13e/25, 15e/02, 15e/16, 17e/23, 18e/14, 18f/13, 18f/13, 19e/06, 19e/09
m. méniñçilik 10e/15
m. méniñmu 23e/27
m. mu 2e/05, 3e/18, 4b/11, 4b/17, 7a/02, 7a/13, 8a/03, 8a/27, 9g/13
[=153]
meni (<Ar. maʿnā) Mana, anlam.
m.+ler 23e/24
m.+ni 4ç/24
m.+sini 1d/09, 2d/09
[=4]
menilik Anlamlı, manalı.
m. 8g/23
[=1]
menpeet (<Ar. manfaʿat) Çıkar, fayda.
m. 18f/17
m.+i (menpeiti) 28f/21
m.+ige (menpeitige) 28f/20, 32f/04
m.+ini (menpeitini) 22f/06, 24f/17, 24f/19, 28f/15
[=8]
menpu Kına çiçeğinin bir çeşidi.
m. 33f/06
[=1]
mensep (<Ar. manṣab) Makam, rütbe.
m. 1ç/13, 1ç/13, 2ç/02, 2ç/22
m. alal- 1ç/24
m.+ige (mensipige) 2ç/26
m.+lirini 1ç/10
[=7]
mensepdar (<Far. manṣab-dār) Makam sahibi, mevki sahibi.
m.+lar 2ç/05
m.+larnıñ 18e/15
[=2]
menzirilik Manzaralı.
m. 6b/04
[=1]
meñgü Ebedi, sonsuz.
m. 2g/29
[=1]
meñza Ç. Yüz, çehre, sima.

m.+i (meñzi) 11e/21
m.+idin (meñzidin) 11e/23
m.+lirini (meñzlirini) 11f/22
[=3]

mepe Kapalı at arabası.
m.bilen 3ç/21
m.+de (mepide) 4ç/11
m.+niñ (mepiniñ) 6ç/05
[=3]

merd Far. Mert, yiğit.
m. 4b/08
[=1]

merhum (<Ar. marḥūm) Merhum, Tanrı rahmetine erişen.
m. 3f/11
[=1]

merike (<Ar. maʿraka) Merasim.
m.+si (merikisi) 19e/05
m.+sini (merikisini) 20e/25
[=2]

mermer Ar. Mermer.
m. 3b/01
[=1]

mertive (<Ar. martaba) Kere, defa.
m. 19f/26
[=1]

mesçit (<Ar. mascid) Cami.
m. aldı 8e/09
m.+niñ 16f/07
[=2]

mesḫıre (<Ar. masḫara) Alay, istihza.
m.+nı (mesḫırını) 11g/08
[=1]

mesile (<Ar. masʿala) Mesele.
m.+de (mesilide) 24f/13
m.+lerni (mesililerni) 24f/11
[=2]

mesilen (<Ar. maṣalan) Mesela, misalolarak.
m. 1g/02, 5ç/12, 5ç/24
[=3]

meskap (<Rus. Moskva' dan) Bir tür çizme.
m. 11e/04
[=1]

meslihet (<Ar. maṣlaḥat) Şura, tavsiye, danışma.
m.+i (meslihiti) 16e/07
m.+idin (meslihitidin) 16f/03
[=2]

meslihetlişival- Danışmak.
m.-ġandek 10g/26
[=1]

mest Far. Sarhoş.
m. bol- 15e/11
m. idi 9g/02
m. ḳıl- 8e/22
m.+niñ 6g/08
[=4]

Mesture "Guman" hikâyesinde şahıs adı. Alimcan'ın karısı.
M. 2g/05, 2g/22, 3g/06, 4g/09, 5g/10, 5g/19, 5g/22, 5g/26, 6g/02, 6g/08, 6g/11, 6g/13, 6g/28, 7g/23, 8g/06
M. bilen 10g/26
M. bolsa 1g/22
M.+din 6g/23
M.+ge 2g/16, 3g/05, 4g/06, 4g/29, 5g/05, 8g/02, 10g/29
M.+ge oḫşaş 7g/29
M.+mu 11g/04
M.+ni 4g/23, 6g/17
M.+niñ 2g/27, 2g/28, 3g/23, 4g/14, 4g/16, 5g/12, 6g/05, 6g/14, 7g/08, 7g/15, 11g/08
M. üçün 5g/02
[=41]

meşhur (<Ar. maşhūr) Meşhur, ünlü.
m. idi 1ç/03
[=1]

meşrep (<Ar. maşrab) Ziyafet, keyif meclisi.
m.+ler 10e/16
[=1]

meşuḳ (<Ar. maʿşūḳ) Sevgili, maşuk.
m.+larnı 3g/22
[=1]

Metniyaz "Çénıḳış" hikâyesinde şahıs adı.
M. 2f/06, 2f/28, 3f/14, 5f/18, 5f/23, 6f/08, 6f/20, 7f/12, 7f/15, 8f/03, 8f/08, 8f/20, 9f/06, 9f/16, 9f/19, 11f/07, 11f/10, 11f/14, 11f/20, 12f/06, 12f/09, 12f/17, 12f/25, 13f/06, 13f/22, 14f/28, 16f/01, 16f/10, 16f/17, 20f/28, 21f/27, 23f/22, 24f/13, 24f/20, 24f/23, 24f/27, 25f/11, 25f/23, 26f/02, 26f/04, 26f/14, 26f/16,

26f/23, 29f/18, 30f/19, 32f/23, 33f/04, 34f/10, 34f/17
M. bolsa 2f/09, 3f/09
M.+dın 29f/23
M.+ġa 5f/10, 6f/01, 14f/09, 19f/03, 22f/02, 23f/28
M.+ġımu 7f/09
M.+mu 19f/20, 25f/02, 32f/08
M.+nı 2f/13, 2f/16, 6f/04, 12f/22, 28f/29, 30f/15
M.+nıñ 1f/02, 1f/10, 2f/01, 2f/21, 3f/03, 4f/25, 5f/12, 8f/11, 8f/16, 9f/10, 9f/14, 9f/25, 9f/27, 13f/02, 13f/12, 13f/21, 14f/17, 14f/22, 17f/15, 18f/06, 19f/08, 20f/10, 20f/29, 21f/25, 24f/14, 25f/15, 26f/08, 27f/01, 29f/08, 30f/25, 30f/29, 31f/03, 31f/17, 32f/15, 34f/07
M.+nıñmu 34f/02
M.+ni 20f/20, 24f/18
[=106]

mevc (<Ar. mavc) Dalga.
m.+ide 13e/09
[=1]

mey (<Far. may) (Meyve için) Olgunlaşma.
m. bağlı- (Meyve için) olgunlaşmak. 11e/01
[=1]

meyde Mide, göğüs.
m. 17f/23
m.+sini (meydisini) 2a/11
[=2]

meyer Bu yer.
m.+de 25f/14
m.+de dep 25f/11
[=2]

meyli Olsun, olur, peki, kabul hoş.
m. 9f/09
[=1]

mezgil Ar. Zaman, an.
m.+de 1f/04
[=1]

mezmun (<Ar. mażmūn) Konu, anlam, mana.
m.+da 1d/12
m.+da iken 3d/22
m.+ıdın 2d/24
m.+ını 1d/13
m.+ınıla 2b/23
[=5]

mezze (<Far. mazza) Lezzet, tat.
m. al- 18f/17
[=1]

mezzilik Lezzetli.
m. 11f/11, 12f/19
[=2]

méġiz (<Far. maġz) Esas, öz.
m.+ini çaḳ- Anlamak. 2ç/23
[=1]

méhman (<Far. mihmān) Misafir.
m.+larnıñ 3ç/11
m.+nı 3a/25
[=2]

méhmanḫana Misafirhane.
m.+lırıda (méhmanḫanılırıda) 1ç/12
[=1]

méhnet (<Ar. miḥnat) Emek, iş.
m. 20f/21
m.+mu 2f/14
m.+niñ 20f/15, 20f/16
[=4]

méhr (<Far. mihr) Sevgi, merhamet.
m.+ige 14f/04
m.+iñni 7a/26
[=2]

méhriban (<Far. mihribān) Sevecen.
m. 3f/11, 8a/03, 8a/26, 8e/15
m.+ım 7a/22
[=5]

méñe Beyin.
m.+mge 26f/11
m.+sidin (méñisidin) 2d/08
[=2]

méñiş Yürüme, yürüyüş.
m.+ini 2c/19
[=1]

méñiş- (Çoğul şahıslar için) Yürümek.
m.-ti 23e/10
[=1]

métir (<Rus. metr) Metre.
m. 3f/09
[=1]

méve Meyve.
m. 3b/17, 4b/04
m.+ler (méviler bilen) 3b/04
m.+sini (mévisini) 7b/26
[=4]

mévilik Meyveli.
m. 22f/21
[=1]
mıcı- Ezmek, mıncıklamak.
m.-p taşlı- 7b/07
[=1]
mıcıl- Ezilmek, mıncıklanmak.
m.-ġan 3a/06
[=1]
mıdırlı- Kımıldamak, hareketlenmek.
m.-ġuçilik 17f/27
m.-p (mıdırlap) 3f/15
m.-vatıdu (mıdırlavatıdu) 25f/22
[=3]
mıḫ Çivi.
m.+lar 4f/19
[=1]
mıs mıslıḳ İnsanın sabrını tüketecek derecede yavaş ve mızmızca iş görme.
m. +ını 8f/09
[=1]
mıyıḳ Bıyık.
m.+ıda 14f/23
[=1]
micez (<Ar. macāz) Mecaz, karakter.
m.+i 4g/29, 5e/11, 5e/11, 5e/15
m.+im 5e/09
m.+ini 5g/11
[=6]
mikir (<Ar. makr) Kurnazlık.
m.+lirini 7b/29
[=1]
milen- Bulanmak.
m.-ip (milinip) 3a/05
[=1]
mileñze Ç. Kapı perdesi.
m. 3ç/11
m.+ni (mileñzini) 3ç/06
m.+sige (mileñzisige) 3ç/04
[=3]
milyon Rus. Milyon.
m.+lıġan 22e/10
[=1]
min- Binmek.
m.-ip 4b/10
[=1]
minival- Binivermek.
m.-ġan 4e/19
m.-ıp (minivélıp) 29f/19
[=2]
minnetdarlıḳ Mennettar olma hali.
m. bildür- 10g/03
[=1]
minut Rus. Dakika.
m.+ḳıçe 6f/12, 17f/20
[=2]
miñ Bin.
m. 2d/28, 4b/05, 5b/20, 5b/21, 6a/15, 17e/19, 19f/26
m. miñ tokkuz yüz kırık alte 1c/02
[=8]
miñlap Binlerce.
m. 2f/19, 2f/19, 24e/03
m. miñlap 2a/24
[=4]
miras (<Ar. mīrāṯ) Miras.
m. ḳal- 5f/22
[=1]
miskin (<Ar. miskīn) Miskin.
m. 1b/26
m.+liri 1b/23
[=2]
mizi Ç. Bir tür çiçek.
m. 33f/07
[=1]
mo Ç. Ölçü birimi (666.67m²).
m.+sını 1f/06, 15f/26
[=2]
moçe 666.67 m² kadar.
m. 7f/08
[=1]
mol Bol, çok.
m. 21f/20, 23f/13, 23f/17, 28f/09, 31f/26, 33f/17
[=6]
mom (<Far. mūm) mum.
m. 12f/15
[=1]
momay Yaşlı kadın.
m.+larnıñ 6e/19
[=1]
monçaḳ Boncuk.
m.+tek 23e/22
[=1]
mora Boru, baca.
m.+dın (morıdın) 21e/17
[=1]
mozay Buzağı.

m. 21f/05
[=1]

mozduzluḳ Kunduracılık, ayakkabıcılık.
m. 4f/15, 4f/25
m. ḳıl- 4f/26
[=3]

möküval- Gizlenmek, saklanmak.
m.-dı 25f/06
m.-dım 26f/12
m.-sam 25f/25
[=3]

möldür Dolu.
m.+dek 16e/28
[=1]

möldürli- Gözleri yaşlanmak, yaş akmak.
m.-p (möldürlep ḳarı-) 23e/20
[=1]

mötiver (<Ar. muʿtabar) Saygın, itibarı olan.
m. 24e/09
m.+lerdin 2ç/15
[=2]

muamile (<Ar. muʿāmala) Muamele, davranış.
m. ḳıl- 1c/23, 13f/28
[=2]

muamililik Muamelesi olan, davranışlı.
m. 4g/28, 14f/01
[=2]

mubarek (<Ar. mubārak) Mübarek, kutlu.
m. 3ç/16
[=1]

mubarekli- Kutlamak.
m.-p (mubareklep) 3ç/11
[=1]

mudır (<Ar. mudīr) Müdür, başkan.
m. 6a/03, 7a/12, 32f/01
[=3]

muellim (<Ar. muʿallim) Öğretmen.
m. 1a/02, 2a/10, 2a/26, 3a/11, 3a/16, 3a/20, 5a/12, 6a/03, 7a/14
m. kérek 8a/23
m.+lerniñ 4a/23
m.+ni 2a/17, 8a/18
m.+niñ 1a/01, 1a/15, 1a/25, 2a/07, 3a/01, 3a/25
[=19]

muellimlik Öğretmenlik.
m.+im 7a/16
[=1]

muġember Ar. Kurnaz, sinsi.
m. 14f/26
[=1]

muhebbet (<Ar. muḥabbat) Muhabbet, sevgi, sevme.
m. 8e/16
m. imiş 10g/14
m.+ku 10g/13
m.+liriniñ 3g/01
[=4]

muḳım (<Ar. muḳīm) Daima, aralıksız.
m. 21e/05
[=1]

mulayım (<Ar. mulāyim) Mülayim, latif, yumuşak.
m. 1g/09, 3b/24, 4g/26, 5b/16, 7a/18, 7e/26, 7f/02, 11g/03, 13e/05
[=9]

mulayımlıḳ Latiflik, yumuşaklık.
m. bilen 8g/16
[=1]

mumkin Ar. Mümkün, olabilir.
m. 8e/29
m. bol- 4ç/29
m. idi 5g/12
m. ikenlik 7b/20
m.+mu 21e/15
[=5]

munasivet (<Ar. munāsabat) Münasebet, ilişki.
m. bilen 5g/10, 27f/04
m.+lerniñ 7g/08
m.+lirini 4g/21
m.+te 29f/03, 32f/06
[=6]

munçe Bu kadar, şu kadar.
m. 2d/27, 2g/10, 16e/05
[=3]

mundaḳ Böyle.
m. 1c/26, 2b/23, 2ç/04, 2ç/14, 3b/10, 3b/18, 3b/18, 3d/26, 5a/04, 5a/08, 5a/24, 5g/14, 7a/20, 8a/17, 9e/09, 16e/28
m.+la 9e/17
m.+mu 7a/08
[=18]

bunu Bu.

m. 24f/21
[=1]

muñ Hüzün, elem, üzüntü.
m. 22e/17
[=1]

muñluḳ Kederli, hüzünlü.
m. 3ç/10, 22e/17, 24e/16
[=3]

murad (<Ar. murād) Murat, istek, dilek.
m.+ıġa 4b/15, 32f/16
m.+ım 4b/04
m.+ımġa 4b/28
m.+ımızġa 33f/22
m.+ımızġa yet- 15e/24
m.+ıñ 4b/08
[=7]

murdi Far. Ceset, ölü.
m.+dek 3d/11
m.+dek ḳat- 3d/08
[=2]

musapir (<Ar. musāfir) Yabancı.
m.+niñ 26f/15, 26f/19, 29f/16
[=3]

mustehkemli- Dayanıklı hale getirmek.
m.-p (mustehkemlep) 23f/12
[=1]

musulman (<Far. muslimān) Müslüman.
m. 2e/20
[=1]

musulmançılıḳ Müslümanlık.
m.+nıñ 2e/21
[=1]

muşeḳḳet (<Ar. maşaḳḳat) Güçlük, sıkıntı, zorluk.
m. 3f/16
m.+lerni çek- 2b/26
[=2]

muşt Far. Yumruk.
m.+ını 4a/18
m.+tek 6g/29
[=2]

muştlı- Yumruklamak.
m.-dı 5b/13
[=1]

muştlışıval- Yumruklaşmak.
m.-ıdu 17e/02
[=1]

muşu 1. (Sıfat) Bu, işte bu.
m. 2a/21, 1f/02, 1g/26, 2e/10, 2f/20, 3ç/15, 3f/07, 3f/19, 5ç/06, 5e/01, 5e/25, 5g/10, 6b/18, 6e/05, 7f/07, 8g/06, 10e/15, 11e/17, 11f/12, 12f/06, 14e/06, 18f/24, 19f/25, 21e/13, 27f/04
2. (Zamir) Bu.
m.+nı 12f/01
m.+nıñġa 22e/11
[=26]

muşundaḳ Böyle.
m. 3c/26, 3e/21, 4c/03, 22e/09, 1ç/23, 4a/23, 18e/03
m. bolsa 4a/17
m.+la 4a/20
[=9]

mutleḳ (<Ar. muṭlaḳ) Mutlak.
m. 1ç/24
[=1]

muttehemlik Alçaklık, namussuzluk.
m. 4a/25
[=1]

muz Buz.
m. 1c/19
m.+dek 3f/04, 7g/25, 11f/13
m.+dın 18e/02
m.+lar 7b/08
[=6]

muzakire (<Ar. muẕākara) Müzakere, danışma.
m. ötküz- 10f/21
[=1]

muzlı- Donmak, buz tutmak.
m.-p (muzlap) 7b/04
[=1]

muzluḳ Buzlu.
m. 5b/25
[=1]

müdür- Uyuklamak.
m.-üp 23e/14
m.-üp ket- 16e/27
[=2]

mükçey- İğilmek, kamburlaşmak.
m.-ip (mükçiyip) 3e/29, 6f/19, 19f/22
[=3]

mükçiyiver- Sürekli iğilmek.
m.-ip (mükçiyivérip) 17f/21
[=1]

mülk (<Ar. mulk) Mülk.
m.+i 31f/15
m.+ini (mal mülk) 1ç/06

[=2]

müñgüz Boynuz.
m. 24e/14
m.+liri 24e/07
[=2]

müre Omuz.
m.+side (müriside) 11f/02, 25f/20
m.+sige (mürisige) 17e/13, 19f/21
m.+sini (mürisini) 5b/05, 5ç/02
[=6]

müşük Kedi.
m.+niñ 22e/16
m.+niñkige 26f/06
m.+tek 11e/19
[=3]

nadanlıḳ Cahillik, bilgisizlik.
n. 4a/22
[=1]

nahayiti Pek, aşırı.
n. 1b/04, 1b/16, 1b/23, 1c/23, 1ç/14, 1e/04, 1g/02, 1g/15, 2a/03, 2d/20, 2g/12, 3d/04, 3d/27, 5ç/14, 5g/08, 6b/22, 6b/29, 6e/24, 7g/09, 9e/02, 9f/27, 10e/23, 11e/12, 16e/29, 18f/26, 20e/30, 23e/13, 23e/18, 23f/13
[=29]

naheḳ (<Far. nā-ḥaḳ) Haksız.
n. 5g/02, 10g/29
[=2]

naḫşa Şarkı.
n. 2e/06, 4e/09, 4e/12, 8g/24, 9g/02, 9g/04, 10e/01, 10e/03, 10e/14, 10e/15, 13e/29, 14e/26, 14e/26, 14e/26, 15e/17, 21e/15, 19f/17, 19f/24, 20f/08
n.+lar (naḫşılar) 15e/18
n.+lardın (naḫşılardın) 14e/24
n.+lırı (naḫşılırı) 9e/24, 10f/24
n.+nı (naḫşını) 10e/10, 10e/20
n.+ñızı (naḫşıñızı) 8g/18
n.+ñızıñ (naḫşıñızıñ) 9g/11
n.+sı (naḫşısı) 4e/03
[=27]

nam Far. Ad, isim.
n. ber- 5a/01
n.+ı 31f/28
n.+ı bilen 6e/20
n.+ıdın 1b/08
n.+ıġa 32f/07
[=5]

namaz (<Far. namāz) Namaz.
n.+ga 16e/11
n.+ını (namızını) 23e/10
[=2]

namazdiger (<Far. namāz-i dīgar) İkindi. *Krş.* namezdiger.
n.+giçe 20e/14
[=1]

namelum (<Far. nā-maʿlūm) Belirsiz.
n. 2d/24
[=1]

namezdiger *bk.* namazdiger.
n.+giçe 1e/18
[=1]

namrat Yoksul, fakir.
n.+larġa 11f/19
[=1]

nan Far. Ekmek.
n. 2a/06, 8e/24, 11f/05
n.+dek 8f/25
n.+dek (girde nan) 11e/21
n.+nı 17f/06
n. yaḳ- 8e/24
[=7]

narazı (<Far. nā-rāżī) Hoşnutsuz, memnun olmayan.
n. bol- 18f/11
[=1]

narazılıḳ Hoşnutsuzluk, itiraz.
n.+larnı 24f/16
[=1]

nasval Çiğnemek için özel yapılmış tütün.
n.+ını (nasvılını) 8f/17
n.+nı 8f/20
[=2]

naümid (<Far. nāımīd) Ümitsiz.
n. 8f/18
[=1]

navat Akide şekeri.
n. 34f/10, 34f/25
[=2]

nazının Far. Celveli , güzel, sevimli.
n. 6f/25
[=1]

nazuk (<Far. nāzuk) Nazik.

n. 9e/02, 12e/29
n. dep 13e/04
n. iken 12e/08
[=4]

nazunémet (<Far. nāz u niʿmat) Sofraya konulan en güzel nimetler.
n.+ler bilen 3b/07
n.+lerni 3b/10
[=2]

ne Nere.
n.+de 3g/09, 8g/07
n.+din 4a/12
n.+dindur 19e/29
[=4]

neççe Kaç.
n. 1ç/12, 1e/03, 1e/05, 1f/05, 2a/29, 2b/25, 2ç/29, 2d/29, 2e/03, 3b/05, 3ç/02, 3ç/24, 3d/16, 4ç/04, 5b/10, 5b/24, 5f/14, 5f/21, 6a/14, 6f/03, 7b/09, 7b/10, 10f/05, 16f/15, 17f/20, 18e/09, 22e/02, 22e/05, 23e/07, 29f/08, 29f/10, 29f/21, 31f/13, 31f/14, 34f/05
n.+ni (neççini) 19e/27
[=36]

nede Nerede.
n.+de 3g/09, 8g/07
[=1]

nege Nereye.
n. 1f/17, 2a/25, 23e/23
n.+dur (negidur) 4g/14
[=4]

neḳeder Ne kadar.
n. 4e/09, 8e/07, 18e/24
[=3]

neḳiş (<Ar. naḳş) Nakış.
n.+ler 3b/02
[=1]

nem Far. Nem, rutubet.
n. 2f/10, 7f/19
[=2]

nemleş- Nemlenmek.
n.-ken 22f/21
[=1]

nemuniçi Yenilikçi.
n. 26f/20, 26f/24
[=2]

Nengüen Ç. Sokak ismi.
n. 1c/05
[=1]

nepes (<Ar. nafas) Nefes.
n. al- 3d/04, 6b/15, 7b/11
n.+i (nepisi) 16f/13
n.+idin (nepisidin) 16f/05
[=5]

nepis (<Ar. nafs) Nefis, yeme içme gibi ihtiyaçların bütünü.
n.+ini (nepsini) 8e/29, 11f/16
[=2]

nerse Nesne, şey.
n. 1b/05, 2c/03, 2c/13, 2d/16, 2f/05, 3ç/06, 5f/05, 6a/20, 6e/25, 8e/15, 8e/16, 9e/06, 9e/18, 9f/24, 15e/26, 27f/16
n.+ge (nersige) 5f/23, 26f/22
n.+ler (nersiler) 2b/28, 2g/25, 6e/21, 30f/27
n.+ler (nersiler bilen) 5f/19
n.+ler (nersiler emes) 6e/23
n.+lerdin (nersilerdin) 11f/29, 31f/19
n.+lerdin (nersiliridin) 32f/13
n.+lerge (nersilerge) 4f/24
n.+lerni (nersilerni) 3e/01
n.+lerniñ (nersilerniñ) 1a/15
n.+lirini (nersilirini) 5ç/28, 5f/10, 6f/23
n.+ni (nersini) 4ç/19, 27f/17
n.+niñ (nersiniñ) 8a/19, 28f/08
n.+si (nersisi) 29f/01
[=38]

nesihet (<Ar. naṣīḥat) Nasihat.
n. 16f/03
[=1]

neşter (<Far. niştar) İğne, Diken.
n.+dek 3g/23, 8e/03, 20e/28
[=3]

netice (<Ar. natīca) Netice, sonuç.
n. 20f/19
n.+de (neticide) 1ç/11
n.+si (neticisi) 2ç/01
[=3]

neyze Far. Mızrak.
n. 1e/18, 16f/27
[=2]

nezer (<Ar. naẓar) Nazar, bakış.
n. sal- 8g/08
[=1]

nezir (<Ar. naẕr) Ölü gömdükten sonra verilen yemek.
n.+ini 20e/26, 20e/30
[=2]
némançe Neden bu kadar.
n. 7e/14, 10g/07
[=2]
némandaḳ Neden böyle.
n. 12e/03
[=1]
néme Ne.
n. 1b/06, 1c/15, 1c/16, 1d/06, 1d/24, 1f/14, 1g/12, 2a/25, 2d/05, 2d/05, 2d/13, 2g/06, 2g/15, 3b/28, 3g/18, 3g/29, 4b/26, 4ç/20, 4ç/23, 4g/09, 5ç/11, 5g/01, 5g/25, 6a/21, 6g/13, 7a/06, 7a/14, 7f/26, 7f/29, 7g/04, 8e/20, 8e/21, 8f/07, 8f/23, 10g/11, 10g/13, 12e/13, 13e/12, 13e/16, 14f/19, 17e/17, 18e/21, 19e/20, 19e/25, 20e/10, 24f/01, 24f/08, 26f/02, 26f/16, 28f/14, 28f/16, 30f/08, 34f/16
n. dep 5g/21
n. dep (némidep) 5a/01
n.+du (némidu) 5f/11
n.+dur (némidur) 9e/09
n.+ge (némige) 2b/08
n. ikenlik 8a/19
n. ḳıl- 26f/13
n.+ki (nemiki) 8e/28
n.+ler (némiler) 5e/12
n.+lerdin (némilerdin) 1b/21
n.+lerni (némilerni) 19e/09
n. néme 1d/23
n.+ni (némi.ni) 6a/01
n.+ni (némini) 3g/20
[=67]
némışḳa Niçin.
n. 1d/15, 1f/08, 3a/26, 3e/21, 5a/15, 5e/03, 7g/17, 8b/04, 10g/17, 11f/19, 12e/08, 12e/12, 23f/24, 1ç/25
n.+mu (némışḳımu) 3f/17
[=15]
némidep Ne diye.
n. 5ç/15, 19e/10
[=2]
némidégen Ne denen, nasıl.
n. 1d/05, 8g/18, 9g/12, 20e/15, 20f/02, 26f/09
[=6]
némige Niye.
n. 24f/07
[=1]
népiz (<Ar. nafīs) Zarif, narin.
n.+de 2g/12
[=1]
népizlet- Zarifletmek, narin hale getirmek.
n.-işke (népizlitişke) 21e/22
[=1]
nérı Öte.
n. 3c/17
n.+dınla 25f/07
[=2]
nérıraḳ Biraz öteye.
n. 14f/16
[=1]
nérv (<Rus. nerv) Sinir.
n.+isi 2c/07
[=1]
nıḳtı- Dürtmek, harekete geçirmek.
n.-p (nıḳtap) 21f/03
[=1]
nışanlı- Hedeflemek, amaç edinmek.
n.-p (nışanlap) 22f/12e
[=1]
niyet (<Ar. niyyat) Niyet.
n. ḳıl- 16f/07
[=1]
nomur (<Rus. nomer) Numara.
n. 18f/15, 28f/19
n.+ı 27f/18
n.+ını 27f/11, 28f/25
n.+unı 28f/20
[=6]
nomus (<Ar. nāmūs) Namus.
n. 11f/15
n. ḳıl- 1ç/09
[=2]
növet (<Ar. navbat) Nöbet, sıra.
n.+i (növiti kel-) 17e/19
[=1]
nuḳta (<Ar. nuḳṭa) Nokta.
n.+ġa (nuḳtıġa) 2a/20
[=1]
nur (<Ar. nūr) Nur, ışık.
n. 8g/01, 22e/03

n.+ı 6b/11, 6f/18, 22e/28
n.+ını 1a/24, 22e/04
n.+lırını 7f/18
[=8]

nurġun Çok.
n. 1ç/14, 1d/14, 1e/04, 2ç/22, 3e/21, 4ç/22, 4ç/26, 10f/04, 31f/19, 32f/13, 33f/21
[=11]

nurġunlı- Çoğalmak.
n.-ġan 1c/22
[=1]

nursızlan- Nursuzlanmak.
n.-ġan 14e/16
[=1]

obdan İyice.
o. 14f/01, 23f/11
[=2]

obdanraḳ Daha iyi.
o. 30f/29
[=1]

oçaḳ Ocak.
o.+ḳa 6e/07
o.+ta 4f/08
[=2]

oçaḳlıḳ Ocaklı.
o. 4g/22
[=1]

oçom Avuç.
o.+ıġa 6f/13
[=1]

oçuḳ Açık.
o. 1c/23, 2g/02, 5g/07, 7g/17, 7g/28, 8f/11, 11e/02, 20e/22
[=8]

ofitsér (<Rus. ofitser) Subay.
o. 2c/08, 2c/11, 2c/18, 2c/21, 2c/23, 2c/26, 3c/06, 3c/06, 3c/07, 3c/22
o. bolsa 2c/28, 4c/09
o.+din 2c/14, 2c/20
o.+ġa 4c/01
o.+idinmu 4c/05
o. iken 1c/12
o.+niñ 2c/14, 2c/18, 3c/01, 3c/08, 3c/12, 3c/15
[=23]

oġa Ağı.
o.+sını (oğısını ḳaynat- Sinirlendirmek.) 7g/15
[=1]

oġrı Hırsız.
o. 5a/09, 18e/10, 18e/15, 18e/16
o. bolsa 4a/28
o. dep 5a/02, 18e/19, 20e/07
o.+lar dep 4a/27
o.+lırı 3a/03
[=10]

oġrılıḳ Hırsızlık.
o.+lar 4a/25
o.+nımu 4a/16
[=2]

oġul Oğul.
o. 3f/12, 20e/25
o.+ı (oğlı) 13f/11, 23e/13, 32f/20
o.+ımu (oğlımu) 13f/29
o.+ıñız (oğlıñız) 1a/04
o.+nıñ 10e/17
o.+um (oğlum) 7a/28, 8a/26, 13f/17
o.+umnı (oğlumnı) 8a/11
o.+uñ (oğluñ) 7a/23, 8a/04
o.+uñını (oğluñını) 8a/17
[=15]

oḫşaş Benzer, gibi.
o. 2ç/11, 2g/20, 4f/23, 7g/29, 8a/04, 10g/28, 11f/21, 13e/24, 14f/13, 16e/17, 16f/22, 17e/28, 18e/05, 20e/12, 21f/16, 31f/19
o.+la 6e/20, 11f/18
[=18]

oḫşat- Benzetmek.
o.-tı 13e/16
[=1]

oḫşı- Benzemek.
o.-maydu 15f/07
o.-mayttı 3f/16
o.-mdiken (oḫşamdiken dep) 1b/19
o.-p (oḫşap ḳal-) 17e/08
o.-ydıġan (oḫşaydıġan) 22e/11, 26f/06
o.-ydıken (oḫşaydıken) 2b/08
o.-ydu (oḫşaydu) 2d/07, 14f/20
o.-ydu (oḫşaydu dep) 4b/21
o.-yttı (oḫşayttı) 14e/21
[=11]

ohu (Ünlem) Şaşma, sevinme gibi duyguları ifade eder.
o. 4e/09, 12f/22, 15e/18

[=3]

oḳ Tabanca, tüfek gibi hafif silahlarda kullanılan mermi.
o. at- Silahla ateş etmek. 3c/28
[=1]

oḳet Yemek, yiyecek.
o. ḳıl- 8e/05
[=1]

oḳu- Okumak.
o.-dı 2ç/29
o.-dum 8a/02
o.-ġan 3a/01
o.-ġınıñlar 1d/18
o.-ġuçı 1d/21
o.-ġuçılar 20f/12
o.-ġuçınıñ 1d/19
o.-p 2d/17, 3g/10
o.-p baḳ- 1d/26
o.-p ber- 2d/19
o.-şḳa başlı- 2d/02
o.-şḳa kiriş- 7a/20, 8a/01
o.-şnı 16e/01
o.-ydu 17e/01
lenet oḳu- 17e/01
[=17]

oḳubet (<Ar. ʿuḳūbat) Istırap,azap, sıkıntı.
o.+liri 3d/16
[=1]

oḳumuşluḳ Tahsilli olma, bilgili olma.
o. 8a/09
[=1]

oḳuş Eğitim.
o.+ını 7g/10
[=1]

oḳut- Okutmak.
o.-ḳanıdıñ 8a/12
o.-sam 8a/11
[=2]

oḳutḳuçı Öğretmen.
o. 4a/10, 4g/28
o.+nıñ 4a/04
[=3]

oḳutḳuçılıḳ Öğretmenlik.
o. 6a/13
[=1]

oḳuyal- Okuyabilmek.
o.-maysen 1d/15
[=1]

olaş- Çevrelemek, toplanmak.
o.-ıp (olışıp ket-) 22e/27
o.-tı 25f/16
[=2]

oltur- Oturmak.
o.-attı 1e/16, 4ç/10, 4ç/12, 29f/17
o.-attı de 19f/23
o.-attıḳ 9e/12
o.-dı 4b/22, 12f/08, 23f/06, 34f/21
o.-dı de 4a/03
o.-ġan 2f/19, 6ç/05, 6f/11, 6f/19, 8e/01, 14f/01
o.-ġanlıḳını 3b/24
o.-ġını 8e/01
o.-ġınını 25f/08
o.-ıdıġan 15f/13
o.-ıdu 7e/04
o.-ısız 3b/28
o.-maydu 30f/04
o.-up 4a/19, 4g/20, 5b/11, 17f/22, 26f/05, 29f/26
o.-uptıken 6a/19
[=31]

olturġuz- Oturtmak.
o.-uvétip 13f/02
[=1]

olturuş- (Çoğul şahıslar için) Oturmak.
o.-ıdu 2e/08
o.-up 1g/18, 3a/27, 5a/12, 34f/25
[=5]

olturuşuval- Birlikrte oturmak.
o.-ġanıdı 3b/03
[=1]

olturuval- Oturmak.
o.-dı 27f/20
[=1]

omaḳ Sevimli, şirin.
o.+ım (omıḳım) 4e/08
[=1]

omum (<Ar. ʿumūm) Umum, kamu.
o.+nıñ 32f/03
[=1]

on On.
o. 1ç/15, 2e/28, 2g/25, 3e/01, 4ç/04, 5f/13, 6f/12, 6f/12, 9f/20, 10e/05, 16e/07, 19f/06, 19f/07, 22f/17, 26f/23
o. on beş 18f/04
o. on ikki 8g/09

o.+dın 2e/16
o. ikki 8a/01
[=19]

onlap Onlarca.
o. 2f/07
[=1]

oñ Sağ.
o. 1c/10
o.+da 2f/11, 6b/21, 10f/14
[=4]

oñay Kolay.
o. 25f/08
o. emes 15f/19
[=2]

opçı Toplu.
o. 20f/13
[=1]

or- Biçmek, orakla biçmek.
o.-ġan 10e/08
o.-ıdı 17f/23
o.-ıdıġan 1f/05, 10f/12
o.-ıġanıdı 18f/01
o.-ısız 15f/22, 15f/24, 15f/25
o.-ıvatḳan 19f/06
o.-ıvétımız dep 18f/11
o.-up 1e/12, 4e/04, 15f/14
o.-up ber- 18f/09
o.-uş 21f/01
o.-uşḳa 3f/26, 16f/01
o.-uşḳımu 15f/26
o.-uşmu 14f/20
o.-uşnı 12f/09, 15f/04
o.-uşnıñmu 14f/29
o.-uştımu 24f/24
o.-uşnı 15f/04
o.-uvatḳan 11f/05
o.-uvétip 19f/09
[=25]

ora Çukur, kuyu.
o.+sını (orısını) 3a/07
[=1]

oral- Çevrilmek, sarılmak.
o.-ġan 24e/08
[=1]

orda Yuva, ocak.
o.+sınıñ (ordısınıñ) 3d/03
[=1]

orġaḳ Orak.
o. 1f/12, 15f/01
o.+ı (orġıḳı) 3f/27
o.+ını (orġıḳını) 17f/20
o.+nı 17f/07
o. sal- 1f/08, 3f/03
[=7]

orı- Sarmak, bağlamak, yumaklamak.
o.-ıġan 19e/15, 20e/05, 20e/12
o.-p (orap) 2f/10, 17f/07
[=5]

orıval- Kuşatmak, çevirmek, sarmak.
o.-ġan 2f/26, 3e/04
o.-ġanlıḳını 3a/20
[=3]

orma Biçim.
o. 4e/03, 10e/08, 11f/05, 14f/20, 14f/29, 15f/04, 15f/22, 17f/23, 19f/06, 31f/14
o.+ġa (ormıġa) 1e/12, 4e/14, 10f/22, 17f/15
o.+nı (ormını) 4e/04
o.+sıġa (ormısıġa) 18f/02
[=16]

ormıçı Biçici, biçen.
o. 1f/16, 4e/13, 17f/21
o.+larġa 2e/15
[=4]

ornat- Yerleştirmek.
o.-ıp (ornıtıp ḳoy-) 1a/22
[=1]

orniçilik …'nın sığacağı yer kadar.
o. (üç öyniñ orniçilik yer) 18f/01
[=1]

ortaḳ Ortak.
o. 31f/15
[=1]

ortaḳçı Ortakçı, yarıcı.
o. 1e/12, 2e/22, 4e/22, 5e/04
[=4]

ortaḳçılıḳ Ortakçılık.
o. ḳıl- 1e/05, 1e/07
[=2]

oruḳ Zayıf.
o. 4ç/11
[=1]

oruḳlı- Zayıflamak.
o.-p (oruḳlap ket-) 3d/05
[=1]

orun Yer.
o. 4f/09, 14f/10, 32f/28
o. al- 24e/12

o. ber- 2a/19
o.+da 1ç/06, 7g/11
o.+ġa 1f/12
o.+ıda (ornıda) 1c/21, 27f/16, 27f/19, 29f/15
o.+ıdın (ornıdın) 3ç/28, 4ç/20, 12e/02, 12f/11, 16f/19, 16f/24, 25f/24, 27f/13, 27f/22, 28f/05, 30f/12
o.+ıġa (ornıġa) 2g/16, 4e/17, 18e/10, 21f/12
o. körpe 6e/20
o.+lırınıñ 1ç/04
o.+mu 7a/18
o. tut- 21e/27
o.+umnı 4ç/23
[=32]

orundı- Becermek, halletmek.
o. 28f/12
[=1]

orunduḳ Sandalye, koltuk.
o.+ta 1g/17
[=1]

orunlaş- Yerleşmek.
o.-may ḳal- 8f/21
[=1]

orunluḳ Yerinde, geçerli.
o. 1g/07, 16f/02
[=2]

orunsız Yersiz, geçersiz.
o. 1g/07, 7g/14, 18f/18, 28f/06
[=4]

oruvélış- (Çoğul şahıslar için) Biçmek.
o.-attı 1f/07
[=1]

osal Kötü, iyi değil.
o. 3d/27, 4a/11, 8e/07
[=3]

osallıḳ Zayıflık, halsizlik.
o.+nı 20e/17
[=1]

oşuḳ Fazla.
o. 18f/04
[=1]

oşuḳraḳ Daha fazla.
o. 27f/12
[=1]

ot I Ot, bitki.
o. 1f/20, 10f/29, 19f/11
o. bas- 4f/03
o.+ınıñ 18e/27
o.+lar 3f/05
[=6]

ot II Ateş.
o.+ı 4c/09, 18e/29
o.+ıġa 13e/25
o.+nı 14e/16, 17f/02
o. yaḳ- 16f/20
[=6]

otlaḳ Otlak, yayla.
o.+lar 6b/10
o.+larda 6b/12
[=2]

otlı- Otlamak.
o.-vatḳan (otlavatḳan) 33f/11
[=1]

ottura Orta.
o. 18f/21, 18f/22, 26f/25
o.+da (otturıda) 30f/27
o. esir 2a/28
o.+ġa (otturıġa) 8e/28
o.+sı (otturısı) 8f/02
o.+sıda (otturısıda) 1a/07, 3c/08, 4f/09
o.+sıdiki (otturısıdiki) 4f/04
[=11]

otturahal Orta hal.
o. 9g/03
[=1]

ottuz Ottuz.
o. 3ç/24, 5f/28, 10e/17, 18e/05
[=4]

otyaşlıḳ Sebze tarlası.
o.+tiki 33f/12
[=1]

oy Düşünce, fikir, hayal.
o. 26f/11
o.+ġa kel- 16f/26
o.+ı 6g/18
o.+ıġa 6b/22
o.+larnıñ 20f/24
o.+lırı 5a/24
o.+lırını 20f/10, 20f/14
[=8]

oyġat- Uyandırmak.
o.-ıvetti (oyġıtıvetti) 4g/16, 20e/07
[=2]

oylı- Düşünmek.

o.-dı 3f/18, 6b/19, 8g/26, 9g/28, 20f/02, 31f/09
o.-dı de 3b/26, 4ç/15, 8g/07
o.-ġan 4b/16
o.-ġandek 12e/15
o.-ġanıdı 5a/23, 5e/24
o.-ġınıdek 29f/06
o.-mayttı 2ç/04
o.-p (oylap) 1a/05, 2g/07, 3e/22, 4b/21, 7g/20, 8b/08, 12e/24
o.-şḳa (oylaşḳa başlı-) 11f/17
o.-ydıġan (oylaydıġan) 1ç/18, 2ç/26, 4ç/02
o.-ydikensen (oylaydikensen) 5ç/14
o.-ydu (oylaydu) 1b/10
o.-yttı (oylayttı) 2ç/06, 20f/07, 29f/02
o.-yttım (oylayttım) 7b/22
[=32]

oylınıval- Düşünmek.
o.-ġandın kéyin 6a/23
[=1]

oylıval- Düşünmek.
o.-ıp (oylıvélıp) 1b/22
[=1]

oyman Çukur.
o.+larnı 24f/29
o.+lırdiki 3f/05
[=2]

oynaş- Oynamak.
o.-ıp (oynışıp) 2g/07, 6b/09
o.-tım 12e/08
[=3]

oynat- Oynatmak.
o.-ıp (oynıtıp) 26f/07
[=1]

oynı- Oynamak.
o.-p (oynap) 3ç/11, 4e/06, 7b/05, 13e/02
o.-ş (oynaş üçün) 8e/01
o.-yttı (oynayttı) 9e/22
[=6]

oyuḳ Çukur, oyuk, kazı.
o.+ıda 1a/16
o.+larġa 4f/17
o.+ta 4f/19, 6e/20
o.+tiki 32f/28
[=5]

oyul- Oyulmak, kazılmak.
o.-ġan 24e/05
[=1]

oyun Oyun.
o. 5b/07, 8g/14, 10f/23, 19f/24, 20f/08, 27f/01
o. emes 26f/08
o.+ı 6g/20, 25f/12
o.+lırıġa 13f/06
[=10]

ozuḳ Besin, yiyecek.
o.+ka 2e/29
[=1]

öç- Sönmek.
ö.-üp 18e/27
[=1]

ögen- Öğrenmek.
ö.-gen 5f/13
ö.-genidi 29f/24
ö.-ip (öginip ket-) 15f/05
ö.-ipsen (öginipsen de) 4a/16
ö.-iş (öginiş) 21f/22
ö.-iş (öginiş kérek) 15f/04
ö.-işke (öginişke) 21f/25
ö.-ivatkan (öginivatḳan) 29f/28
ö.-migen 30f/21
[=9]

öget- Öğretmek.
ö.-idu (ögitidu) 30f/23
ö.-imiz (ögitimiz) 30f/24
ö.-ip (ögitip ḳoy-) 5ç/16
ö.-iş (ögitiş) 29f/28
[=4]

ögeylik Üveylik.
ö. 14f/09
[=1]

öginel- Öğrenebilmek.
ö.-meyvatımen 14f/21
[=1]

öginival- Öğrenmek.
ö.-dıñlar 30f/13
ö.-ġan 5f/26, 25f/21
[=3]

ögzisiz Çatısız.
ö. 29f/09
[=1]

ökçe Ökçe.
ö.+si (ökçisi bilen) 2c/19
[=1]

ökün- Pişman olmak.
ö.-di 16f/23

[=1]

öküz Öküz.
ö. 16e/18, 28f/27
ö.+ni 20e/24
[=3]

öl- Ölmek.
ö.-gen 19e/05
ö.-gendin kéyin 5f/15, 21e/26
ö.-imen 6b/16
ö.-ey öley dep 6b/03
ö.-midi 7e/11
ö.-sem 6b/17
ö.-simu 5e/29
ö.-üp 17e/12
ö.-üp ḳal- 4b/28, 18e/13, 18e/17, 25f/14
ö.-üp ket- 3f/17, 14f/02, 14f/05
[=16]

ölçi- Ölçmek.
ö.-vatḳanda (ölçevatḳanda) 11f/24
[=1]

ölermen Ölecek durumda olan.
ö. 6a/06
[=1]

ölke Ülke, memleket.
ö.+niñ (ölkiniñ) 2c/05
[=1]

öltür- Öldürmek.
ö.-üşlerni 3a/01
[=1]

ölük Ölü.
ö. 3c/27
ö.+ini 17e/29, 20e/16
[=3]

ölüm Ölüm.
ö. 8a/15, 8e/04, 19e/05
ö. cımcıtlıḳı 2a/03
[=4]

ölümtük Leş.
ö. 5e/01
[=1]

ömili- Toplanmak.
ö.-p ket- 3e/29
[=1]

ömiliş- (Çoğul şahıslar için) Toplanmak.
ö.-ip 2a/08
[=1]

ömleş- Birleşmak, ittifaklaşmak.
ö.-ip (ömlişip) 20f/07
[=1]

ömlük Birlik, ittifaklık, topluluk.
ö.+te 10f/21
ö.+tiki 19f/17
[=2]

ömüçük Örümcek.
ö. 1a/13
ö.+ler 4f/24
ö.+niñ 1ç/22
[=3]

ömür (<Ar. ʿumr) Ömür.
ö.+ige (ömrige) 3f/16
ö. sür- 2f/07
ö.+ümde (ömrümde) 1d/06, 15e/19
ö.+üñni (ömrüñni) 12e/19
[=5]

öñ- Solmak, rengi atmak.
ö.-üp 3a/29
[=1]

öñgen Soluk.
ö. 22e/28
[=1]

öpçöre Yöre, çevre, civar.
ö.+mdin 14e/01
[=1]

öpke Akciğer.
ö.+si (öpkisi) 2f/29
[=1]

örgiley (Ünlem) Canım, ciğerim, şekerim anlamında sevgi ifade eder.
ö. 4b/05
[=1]

örlet- Yükseltmek.
ö.-me 7e/11
[=1]

örli- Yükselmek.
ö.-gende 16f/27
ö.-gendin kéyin 17f/13
ö.-gendin tartıp 1e/18
ö.-p (örlep) 7e/18
ö.-p (örlep bar-) 20f/16
ö.-p (örlep ket-) 2f/08
ö.-p (örlep tur-) 3c/15
ö.-vidi 3c/02
ö.-ydu de (örleydu) 2c/03
ö. seprayı örli- 2c/03, 3c/02
[=9]

örü- Çevirmek, yıkmak, devirmek.
ö.-p ḳoy- 25f/10
ö.-ydiġan 5e/12
[=2]

örük Erik.
ö. 11e/05, 11e/06, 11e/15, 11e/17, 11e/18, 11e/29, 12e/04, 13e/13, 25f/06
ö.+i 4f/04
ö.+ke 12e/10
ö.+ler 11e/01
ö.+lerni 11e/25
ö.+ni 12e/16
ö.+tin 11e/27
ö. tüvi 11e/16
[=16]

örüklük Eriklik, eriklerden oluşmuş bahçe.
ö.+ke 25f/09
[=1]

örül- 1. Çevrilmek, yıkılmak, devrilmek.
ö.-gen 11e/08
ö.-üp 2f/25, 4f/03, 16f/15
ö.-üp ket- 4f/07
2.Örülmek, saç örülmek.
ö.-gen 11e/08
[=5]

ös- Büyümek.
ö.-ken 4g/29, 10f/27, 11e/14, 25f/06, 33f/13
ö.-kenidi 14f/04
ö.-üp ket- 1ç/20
[=7]

öskileñ Boylu boslu, gür, sıkı, koyu.
ö. 3f/05
[=1]

östeñ Su kanalı. *Krş.* üsteñ.
ö. 25f/02, 25f/03, 26f/20
ö.+ge 3f/08, 25f/13, 26f/09, 26f/12, 26f/23
[=8]

östür- Büyütmek.
ö.-duḳ 1e/11
ö.-etti 9g/24
ö.-gen 7b/25
ö.-genidi 3f/13
ö.-güçe 33f/21
[=5]

ösüm Büyüme, yükselme, artma.
ö.+i 1ç/21
[=1]

öşne Sırt, arka.
ö.+mge 18e/22
ö.+sidiki (öşnisidiki) 4a/02
[=2]

öşre (<Ar. ʿuşr) Toprak ürünlerinden onda bir nisbetinde müslümanlardan alınan vergi.
ö. 2e/16, 2e/18
ö.+sini (öşrisini) 2e/21
[=3]

öt- Geçmek.
ö.-etti 19e/03, 23e/25
ö.-ken 3d/24, 3d/25, 3f/02, 4c/05, 4c/07, 6e/16, 16f/05, 16f/12, 21f/10, 23f/11, 24f/08, 24f/23, 32f/09, 32f/10
ö.-ken idigu 5g/14
ö.-kende 4ç/05
ö.-kenidi 21f/16
ö.-kenmidu 4c/04
ö.-kenmu 3d/22, 3d/23
ö.-küçe 3ç/22, 4ç/04
ö.-mey 2ç/08
ö.-meydu 22e/05
ö.-ti 9f/27
ö.-üp 11e/10, 20e/28
ö.-üp ket- 1f/05, 9g/29, 21f/01
ö.-üp tur- 14e/12
ö.-üşi 3g/01
ö.-üşke başlı- 2a/23
bolup öt- 21f/16
çéçıp öt- 22e/05
ḳorḳunç sélıp öt- 19e/03
körüp öt- 3f/02, 32f/09
[=35]

ötel- Geçebilmek.
ö.-mey 16e/12
[=1]

ötkür Keskin.
ö. 2g/20, 3f/27, 7f/19, 11g/07, 26f/06
[=5]

ötküz- Geçirmek.
ö.-di 18f/28, 24f/24
ö.-duḳ 18e/08
ö.-düm 20e/30
ö.-gen 2ç/22, 3f/15, 10f/21
ö.-genidi 6e/02

ö.-idiğanlarmu 1g/10
ö.-mekte 15e/27
ö.-üvetken 15f/08
ö.-üvetti 1ç/17
ö.-üvétimen 15e/08
kün ötküz- 1ç/17
muzakire ötküz- 10f/21
tecribidin ötküz- 2ç/22
[=13]

ötküzül- Geçirilmek, yapılmak.
ö.-gen 29f/07
[=1]

ötük Çizme.
ö. 11e/04
ö.+ini 9f/20
ö.+lerniñ 4f/27
ö.+niñ 8f/10
[=4]

ötüş Geçme, geçiş.
ö. 17e/19
[=1]

ötüş- (Çoğul şahıslar için) Geçmek.
ö.-üp tur- 16e/23
[=1]

ötüşel- Geçişebilmek.
ö.-mey 17e/05
[=1]

ötüval- Geçivermek.
ö.-dı de 26f/07
[=1]

öy Ev.
ö. 2ç/11, 3ç/23, 4ç/08, 4g/22, 6e/18, 7e/07, 7e/08, 8e/26, 10g/01, 22e/04
ö.+de 3ç/13, 3ç/15, 6e/24, 7e/06, 7e/08, 19e/05, 22e/14
ö.+dep 6e/18
ö.+diki 1a/20, 11f/29
ö.+dikiler bilen 15e/05
ö.+ge 3a/24, 4f/07, 5g/17, 5g/26, 6a/09, 6g/17, 7e/21, 7e/25, 10f/06, 10g/02, 11g/03, 13f/19, 13f/25, 16f/02, 20e/02
ö.+i 4a/05, 5f/22, 10g/21
ö.+ige 6g/02, 6g/03, 7a/29, 12e/11, 21e/25
ö.+lerde 22e/08
ö.+ni 33f/01
ö.+niñ 1a/07, 1a/12, 1a/23, 2a/07, 2g/23, 3ç/02, 4f/09, 4f/14, 7e/03, 7e/19, 7e/29, 16f/19, 17f/29, 22e/15, 29f/13, 32f/21, 32f/29
ö.+niñ aldı 3ç/08
ö. tut- 4a/07, 15e/24
ö.+üme 5ç/26
ö.+ümge 5ç/28
ö.+üñlerge 33f/23
[=69]

öylen- Evlenmek.
ö.-işke (öylinişke)3f/20
[=1]

öz Öz, kendi.
ö. 3c/16, 4a/28, 4b/02, 4b/04, 4b/07, 4c/11, 4ç/01, 5b/18, 5b/23, 6b/01, 6ç/03, 6e/02, 6g/06, 7b/16, 7g/20, 8a/18, 8a/24, 8a/24, 9f/17, 9g/01, 9g/24, 10e/06, 10f/08, 10g/11, 13e/18, 15f/29, 17f/09, 18f/28, 20e/16, 20e/17, 20f/06, 21e/01, 21f/12, 23e/14, 24e/03, 27f/16, 28f/03, 31f/11
ö.+i 2b/03, 4f/27, 4f/28, 5f/01, 5f/18, 6e/23, 6f/26, 8e/28, 12e/19, 20e/24, 21f/11, 28f/28, 32f/23
ö.+i bilen 4g/20, 13f/28
ö.+i bolsa 22f/04, 24f/20
ö.+i üçün 7g/20
ö.+ide 11f/27
ö.+idin 2g/14, 3d/25, 7g/20, 9f/17, 9g/25, 28f/03
ö.+idin başḳa 3ç/04
ö.+ige 2d/21, 4ç/25, 6g/08, 6g/10, 9f/22, 10f/25, 10g/15, 11g/02, 29f/12, 32f/28, 34f/18
ö.+imiz 1e/03
ö.+imizniñla 28f/15
ö.+imu 1c/21, 2b/09, 4e/24, 6f/10, 26f/26
ö.+ini 1ç/07, 3a/20, 4g/11, 6b/25, 6g/16, 8g/04, 10e/23, 13f/29, 16e/29, 31f/06
ö.+ini tutal- 4a/11
ö.+inila 9f/05
ö.+inimu 7f/06
ö.+iniñ 1ç/03, 1e/04, 2c/19, 3a/07, 5e/15, 6f/26, 7b/26, 8f/08, 9g/17, 14e/28, 14f/22, 16f/22,

21f/07, 21f/14, 22e/04, 25f/12, 29f/15
ö.+iñiz 8f/18, 10g/17
ö.+iñizmu 15f/27
ö.+iñizniñ 9f/04
ö.+liri 1b/07, 18e/15, 18e/15
ö.+liriçe 1c/26
ö.+liridin 4ç/19, 4ç/28
ö.+lirimu 7e/15
ö.+lükidin 5f/26
ö.+üm 8a/14, 20e/21
ö.+ümge 20f/13
ö.+ümni 8g/18, 12e/04
ö.+ümniñ 8a/13
ö.+üñ 3a/15, 7a/14, 14e/06, 18e/09, 19e/25, 19e/25, 21e/12
ö.+üñmu 21e/09
ö.+üññiñ 5a/30
[=139]

özara Kendi aralarında, karşılıklı.
ö. 28f/17
[=1]

özger- Değişmek.
ö.-dimikin dep 8a/26
ö.-ip (özgirip) 29f/11
ö.-ip (özgirip ḳal-) 29f/13
ö.-ip (özgirip ket-) 32f/10
ö.-tip 18e/23
[=5]

özre (<Ar. ʿuẕr) Özür.
ö. éyt- 7e/21
[=1]

pacie (<Ar. fāciʿa) Facia.
p.+liridinmu 2a/29
[=1]

paçaḳ Bacak, ayak.
p.+ı (paçıḳı) 11f/24
[=1]

padişah (<Far. pādşāh) Padişah.
p. 6f/23
[=1]

paḫpaḳ Karışık, kabarık.
p. bol- 23e/17
[=1]

paḫpay- Saçın karışık ve kabarık duruma gelmesi.
p.-ġan 8e/11
[=1]

pakar Kısa, alçak.
p. pakar 25f/05
[=1]

pakarrak Biraz kısa.
p. idi 1c/07
[=1]

pakiz (<Far. pākīza) Temiz.
p. 33f/01
[=1]

palaket (<Ar. falākat) Felaket, bela.
p. 1b/05, 1b/12
p. bilen 6b/17
p.+i (palakiti dep) 3d/13
p. ikenlik 5b/17
p.+ke 1b/04, 1b/08
p.+lerniñ 8b/05
p.+ni 1b/07, 8b/03
p.+nimu 7b/20
p.+niñ 2b/16
p.+tin 8b/07
p. toġrısı 1b/11
[=14]

palan- Sürgüne gönderilmek.
p.-dımmu 6a/14
[=1]

paleç (<Ar. falc) Felç.
p. 4b/09, 4b/15, 5b/11
p. bol- 4b/01
p. bolsa 5b/15
p.+ler 8b/14
p.+lerniñ 18e/12
p.+ni 5b/12
p.+niñ 5b/05, 5b/16
p.+tin 4b/22
[=11]

panus (<Far. fānūs) Fener.
p. 4ç/10
[=1]

para (<Far. pāra) Rüşvet.
p.+larnıñ (parılarnıñ) 2ç/01
p.+mġa 1ç/26
[=2]

paraḳlı- Kahkaha atmak.
p.-p (paraḳlap) 34f/15
[=1]

parañ Konuşma, sohbet, söz.
p. sélış- Sohbet etmek. 20f/01
[=1]

parasetlik Anlayışlı.
p. 2ç/05, 5ç/16
[=2]

parçe (<Far. pārça) Parça, bölük.

p. 4f/10, 6a/27, 17f/06
p.+lirini (parçilirini) 2a/06
p. purat 1ç/09
[=5]

pare (<Rus. para) Çift.
p. 9f/17
[=1]

parıḳ Vergi.
p.+ıden 21e/05
p.+ını 2e/20
[=2]

parḳırı- Parıldamak.
p.-ġan 23e/22
p.-ġanını 12f/13
p.-p (parḳırap) 4b/13
p.-p (parḳırap tur-) 4e/11
[=4]

partiye (<Rus. partiya) Parti.
p. 8f/28, 32f/02, 32f/05, 32f/05
p. bilen 23f/16
p.+niñ (partiyiniñ) 22f/10
[=6]

paskına Kirli, pis.
p. 4a/05
[=1]

paşa Sinek.
p.+nıñ (paşınıñ desti) 6a/10
[=1]

paşna Ökçe.
p. 11e/04
p.+lırı (paşnılırı) 12f/04
[=2]

pat pat Sık sık.
p.+la (pat pat) 19f/23
p. pat 2f/25, 12f/01, 19f/23
[=4]

pat- Batmak, sığmak.
p.-ıp (pétıp) 2f/12
p.-ḳanséri 19f/22
p.-maḳta 19e/02
p.-may 8f/04, 13e/29, 34f/16
[=6]

patḳaḳ Balçık, çamur.
p. 5g/16, 16e/19, 16e/28, 17e/01, 17e/11
p.+ḳa 16e/20
p.+larġa 10f/05
p.+nı 17e/14
p.+tın 17e/08
[=9]

patḳuz- Sığdırmak.
p.-masmikin 14f/08
[=1]

pay 1. Defa, kere.
p. 3c/27
2. Tane, adet.
p.13f/11
[=2]

payda (<Far. fāʿida) Fayda, kar.
p. 5f/08, 18e/21, 28f/17
p.+sı (paydısı) 28f/07
[=4]

paydılan- Faydalanmak.
p.-ıp (paydılınıp) 8b/12, 18f/08, 31f/18
p.-maḳçımız 30f/05
[=4]

payḳı- Farketmek.
p.-p (payḳap ḳal-) 5g/11
[=1]

paypaslı- Biçimsiz yürümek.
p.-p (paypaslap) 12e/16
[=1]

paytıma Ayağa sarmak için kullanılan bez.
p.+sını (paytımısını) 20e/12
[=1]

peḫırlen- Öğünmek, övünmek.
p.-gen 5ç/05
[=1]

peḳet (<Ar. faḳaṭ) Ancak, yalnız.
p. 1c/07, 1d/17, 2f/17, 3f/24, 8e/06, 8g/10, 18f/21, 19f/01, 20f/27, 28f/14
p.+la 9f/28
[=11]

pelek I (<Ar. falak) Gök, gökyüzü.
p. 2b/28
p.+niñ 3b/25
[=2]

pelek II Tarlada ekili bitkilerin bulunduğu sıra. *Krş.* pélek.
p.+ler 33f/11
[=1]

pelsepe (<Ar. falsafa) Felsefe.
p. sat- Boş konuşmak.c4a/12
[=1]

pemidor (<Rus. pomidor) Domates.
p.+larnı 33f/13
[=1]

pencire (<Far. pancara) Pencere.
p.+de (penciride) 16f/18
p.+diki (penciridiki) 2a/05
p.+din (penciridin) 2a/17, 3a/18
p.+niñ (penciriniñ) 1a/16
p. tüvi 4a/02, 7e/23
[=7]
perdaz (<Far. pardāz) Bezeme, süsleme.
p. ḳıl- 12f/05, 12f/10
p. ḳılın- 12f/12
[=3]
perde Far. Perde.
p.+sige (perdisige) 2g/22
[=1]
perez (<Ar. faraż) Faraziye, tahmin, zan.
p. ḳıl- 5ç/20
[=1]
peri (<Far. parī) Peri, güzel kadın.
p. 2b/24
[=1]
perizat (<Far. parīzād) Güzel.
p.+nımu 6f/25
[=1]
perḳ (<Ar. farḳ) Fark.
p. ḳıl- 7a/17, 7e/04
p. ḳılal- 2a/15
[=3]
perman (<Far. farmān) Ferman.
p. 1d/01, 1d/12, 3d/19, 3d/20, 3d/23
p. çıḳ- 2d/21
p.+dın 2d/15
p.+larnı 2d/19
p.+nıñ 1d/13, 2d/24
[=10]
pervane (<Far. parvāna) Pervane, kelebek.
p. 1a/24
[=1]
pervasızlıḳ Kaygısızlık, dikkatsizlik.
p. bilen 11g/05
[=1]
pes (<Far. past) Alçak, düşük.
p. 10g/16, 11e/04, 22e/24
[=3]
pesey- Alçalmak.
p.-gen 4c/10
[=1]
peş Giysinin alt kenarı.
p.+liri 25f/11
[=1]
peşmet Ceket.
p.+i (peşmiti) 3e/13
[=1]
pey (<Far. pat) Tüy.
p. 6g/25
[=1]
peyda (<Far. paydā) Zuhur, ortaya çıkma, peyda olma.
p. bol- 7b/02, 1d/03, 3c/04, 5g/23, 11f/27, 22f/01
[=6]
péil (<Ar. fiʿl) Huy, karakter.
p.+i (peyli) 4a/19
[=1]
peysiz Tüysüz.
p. 2f/21
[=1]
peyt Fırsat, vakit.
p.+te 1c/05, 5a/08, 13e/17, 18f/03, 19f/20
[=5]
pélek *bk.* pelek.
p.+liri 10f/28
[=1]
péşane (<Far. pīşāna) Alın.
p.+mızġımu (péşanımızġımu) 10e/04
p.+sidiki (péşanisidiki) 3a/21
p.+sidin (péşanisidin) 5b/11, 6b/24
p.+sige (peşanisige) 16f/11
p.+sige (péşanisige) 8a/08
[=6]
péşayvan Far. Balkon.
p. 29f/09, 29f/12
p.+da 29f/18
p.+nıñ 29f/14
[=4]
péşkel Sorun, sıkıntı veren durum.
p.+din 1b/16
[=1]
péşkellik Sıkıntı veren durum, dert.
p.+niñ 16e/13
[=1]
pıçırlaş- Fısıldamak fiilininin işteşlik eki almış hali.
p.-ıvatḳandek (pıçırlışıvatḳandek) 33f/24

[=1]
pıçırlı- Fısıldamak.
p.-vatḳandek (pıçırlavatḳandek) 6b/10
[=1]
pıjġırım Yakıcı sıcaklık.
p. 3f/08
[=1]
pıldırlı- Parıldamak, ışıldamak.
p.-p (pıldırlap) 1ç/18, 23e/16
p.-p (pıldırlap ḳal-) 3a/27
[=3]
pılıldı- *bk.* pıldırlı-
p.-vatḳan (pırıldavatḳan) 1a/24
[=1]
pırḳırı- Yuvarlanmak, dönmek.
p.-p (pırḳırap) 6ç/06
p.-yttı (pırḳıraytt ı) 6ç/05
[=2]
pış- Olgunlaşmak, ermek.
p.- (!) 10f/13
p.-amdikin 15f/12
p.-amdikin dep 15f/12
p.-ıdu 13e/13
p.-ıp 1f/08, 8f/25
p.-ıp ḳal- 1f/04, 1f/04
p.-ıvatḳan 3b/06
p.-ḳan 3b/23, 11e/01, 21e/23
[=12]
pikir (<Ar. fikr) Fikir.
p. 6b/22
p.+ge 28f/22
p. ḳıl- 7g/23
[=3]
pilan (<Rus. plan) Plan.
p.+ını 7f/24
[=1]
pilanlı- Planlamak, düzenlemek.
p.-ş (pilanlaş) 21f/18
[=1]
pilimot (<Rus.) Seri atış yapabilen silah.
p.+lırını 2c/03
[=1]
pinne Nane.
p. 12f/19
[=1]
pirinsip Rus. Prensip, ilke.
p.+i 21f/19
[=1]
piste Fıstık, antep fıstığı.
p. 11e/08
p. köz 6f/28
[=2]
pışur- Pişirmek.
p.-ġan 14e/11
p.-ıdıġan 7f/04
[=2]
piyade (<Far. piyāda) Piyade, yayan.
p. 2b/26, 7a/04, 16e/18, 16e/21, 19e/12
[=5]
piyaz (<Far. piyāz) Soğan.
p. 14e/10
p.+larnı 33f/13
[=2]
pocañza Ç. Havai fişek.
p.+lırınıñ (pocañzılırınıñ) 3ç/09
[=1]
polk Rus. Alay.
p. 1c/14
[=1]
poméşçik Rus. Toprak ağası.
p.+niñ 7f/07
[=1]
pomzek Top.
p. 3ç/18
[=1]
popuç Terlik.
p. 15f/07
[=1]
poşkal Pide, çörek.
p.+dek 15f/26
[=1]
potla Erimiş haldeki mum.
p.+sı (potlısı) 1a/22
p.+sıdın (potlısıdın) 4a/08
[=2]
puçkaḳ Bucak, kenar.
p.+lırıda (buluñ puçḳaḳ) 7e/29
p.+ta (buluñ puçḳaḳ) 5a/04
[=2]
pul (<Far. pūl) Para.
p. 1ç/09, 1ç/11, 2e/29, 3ç/21
p.+ġa 6e/24
p.+ı üçün 2e/22
p.+lar 2ç/11
[=7]
puraḳ Koku.
p. 22e/07, 22f/20, 22f/23
p.+bolsa 2c/17

p.+ı (purıḳı) 7f/20, 12f/15, 12f/15, 12f/20, 13f/26, 21e/23
p.+ı (purıḳı bilen) 7f/19
p.+ını (purıḳını) 2c/16, 9f/23
p.+lırı 22f/22
p.+lırı bilen 22f/21
[=15]

purat Parça.
p. parçe 1ç/09
[=1]

purçaḳ *bk.* gazır purçaḳ.
p. gazır purçaḳ 5f/17
[=1]

purı- Koklamak.
p.-dı 2c/18
p.-dımu 2c/15, 2c/16
p.-mas 3ç/06
p.-p (purap) 2c/13, 13f/27
p.-p (purap ket-) 2f/09
p.-p (purap tur-) 3ç/02, 6a/09
p.-ydu (puraydu) 8a/16
[=10]

purḳırı- Hızlı ve ani bir şekilde hareket etmek.
p.-şı bilen 3e/06
[=1]

purlaş- Buruşmak, kırışmak.
p.-ıp (purlişip) 6g/24
[=1]

pusḳayt- Büzüşmek.
p.-ıp 26f/01
[=1]

puşayman (<Far. paşīmān) Pişman.
p. 2f/26
p.ḳıl- 3f/11, 6a/15
[=3]

puşḳaḳ *bk.* avaḳ puşḳaḳ.
p. avaḳ puşḳaḳ 22e/16
[=1]

puşuldı- Fosurdamak, sık sık nefes almak.
p.-p (puşuldap) 4b/19, 4b/23
[=2]

put I 1. Rus. Ağırlık birimi, 16,3 kilo.
p. 2e/15, 5e/07, 5e/14, 5e/25
[=4]

put II Bacak, ayak.
p.+ı 23e/17
p.+ıġa 11f/29
p.+ını 11f/24, 16e/27
p.+ınıñ 17f/08
p.+lırı 2b/02
p.+lırını 6e/04
p.+umda 11e/03
p.+umnı 9e/19, 9e/24
[=10]

putluḳ Tarlada 16.3 kg ağırlığına denk gelecek miktarda mısır tohumunun ekileceği (alan).
p. 2f/17, 9f/21, 9f/23
[=3]

püklen- Kıvrılmak, katlanmak.
p.-ip (püklinip) 5ç/18
[=1]

pürkü- Sıçratmak, püskürtmek.
p.-p 6e/16
p.-vétip 8f/21
[=2]

pürül- Kıvrılmak.
p.-üp 6f/29
[=1]

pürüş- Buruşmak.
p.-üp 3c/02
[=1]

pürüştür- Buruşturmak.
p.-etti 6e/14
[=1]

püt- Bitmek.
p.-emdiken 13f/05
p.-idu 5ç/29, 9f/13
p.-ken 6f/01, 10e/05, 30f/03
p.-migenidi 8e/15
p.-üp 12f/03
p.-üp ket- 6f/07
yer püt- 10e/05
[=9]

pütkür- Bitirmek, tamamlamak.
p.-gen 5f/28
[=1]

pütmes Bitmez.
p. 19e/11
[=1]

pütün Bütün, tüm.
p. 1ç/05, 2a/03, 2e/01, 3c/09, 6b/10, 6b/27, 6e/15, 7f/14, 9f/27, 11f/29, 16e/28, 17e/29, 18e/02, 23f/18, 24f/26, 25f/01, 33f/26
[=17]

pütünley Büsbütün, tamamıyla.
p. 12e/15, 32f/10

[=2]

püvli- Üflemek.
p.-p (püvlep) 17f/02
p.-ytti (püvleytti) 17f/25
[=2]

rahet (<Ar. rāḥat) Rahat, huzur.
r. 1b/09
r. kör- 2e/09
r.+nimu 15e/25
[=3]

rasa Tam, hakiki, gerçek, fiili.
r. 8f/24, 11e/01
[=2]

raskalıḳ Ön hazırlık.
r.+ı 12f/03
[=1]

rast (<Far. rāst) Gerçek, hakiki, doğru.
r. 2b/01, 2e/10, 2g/09, 5g/03, 10e/03, 16f/25, 28f/09, 28f/10
r.+ını 8g/23, 9g/08, 15f/15, 26f/03
r.+tın 10e/15
r.+tınla 13f/04, 16e/03
[=15]

ravan (<Far. ravān) Yürüme, geçme, devam etme.
r. bol- 3b/20, 5b/23
[=2]

rayonluḳ Bölgeye ait, bölgesel.
r. 32f/02
[=1]

razı (<Ar. rāżī) Razı.
r. bol- 28f/25
[=1]

reddiye Ar. Reddiye, itiraz.
r. ber- 10g/28
[=1]

rehberlik Rehberlik.
r. 18f/17
r.+ide 22f/10
[=2]

rehmet (<Ar. raḥmat) Teşekkür.
r. 12e/19, 18e/09, 18e/10, 24f/02
r. dep 5f/05
[=5]

reis (<Ar. raʿīs) Reis, başkan.
r. 3d/03, 3d/10
r.+i 1d/10
r.+ke 3d/14
r.+niñ 3d/25
[=5]

renci- Gönül kırılmak, üzülmek.
r.-di 7g/20
r.-ş 8f/06
r.-şige 20e/21
[=3]

rencigenlik Kırılma, üzülme.
r. 13e/03
[=1]

rencişiş Karşılıklı kal kırma durumu.
r. 8e/19
[=1]

reñ (<Far. rang) Renk.
r. 4f/14, 7e/05, 8e/13, 16f/18, 34f/10, 34f/25
r.+de 7e/18
r.+gi 4g/05, 17e/02
r.+idek 3e/09
[=10]

reñlik Renkli, renginde olan.
r. 23e/18
[=1]

reñmureñ Rengarenk.
r. 6b/12
[=1]

resmiy (<Ar. rasmī) Resmi.
r. 32f/12
[=1]

resva (<Far. rusvā) Rezil.
r. bol- 16e/25
[=1]

revişte Şekilde, surette.
r. 11g/01
[=1]

rémont (<Rus. remont) Tamir, onarım.
r. ḳıl- 24f/27
r. ḳılın- 29f/21
[=2]

rodo Far. Aciz, güçsüz.
r. 8a/18
[=1]

Rodupay "Rodupay" hikâyesinde geçen, her türlü kılıkta insanın karşısına çıkabilen efsanevî kişi. Bu kişinin insanları kandırarak üzerlerine binip onlara felâket getirdiğine inanılmaktadır. Bu efsanevî kişiyi İran mitiolojisinde geçen, kayıştan

ayaklarıyla insanların boynuna ve beline dolanıp onlara eziyet eden Düvâl-pâ'ya benzetebiliriz.
R. 1b/01, 1b/12, 1b/18, 1b/25, 2b/07, 2b/15, 5b/17, 7b/20, 7b/22, 8b/07, 8b/13
R.+dın 2b/18
R.+ġa 5b/22, 6b/29
R.+la 2b/01
R.+lar 7b/24
R.+larnı 8b/04, 8b/12
R.+larnıñ 7b/28
R.+nı 5b/23, 6b/15, 7b/07, 7b/18
R.+nıñ 1b/13, 2b/02, 2b/20, 6b/24, 8b/09, 8b/10
[=29]

rohiy (<Ar. rūḥī) Ruhi, ruhla ilgili.
r. 4a/09, 9g/27, 20f/17, 20f/18, 20f/20, 31f/03
[=6]

roşen (<Far. roşan) Açık, parlak.
r. 7g/09
[=1]

rota Rus. Bölük.
r. 1c/13
[=1]

Rozı "Muellimniñ Ḫéti" hikâyesinde şahıs adı.
R. 2a/16, 2a/16, 3a/15, 3a/15, 4a/08, 4a/13, 5a/03, 5a/14, 5a/16, 5a/18, 5a/29, 7a/18, 8a/05
R.+dın 7a/23
R.+dın dep 1a/04
R. emes 8a/04
R.+ġa 5a/28
R.+ım (Rozem) 2a/16, 3a/19
R.+nıñ 4a/03, 8a/06
R.+niñ 5a/24
[=22]

ruh (<Ar. rūḥ) Moral, ruh.
r.+ı 16f/06
[=1]

ruḫsar (<Far. ruḫ-sār) Yüz, çehre.
r.+ıġa 17e/02
[=1]

ruḫset (<Ar. ruḫṣat) Ruhsat, izin.
r. 27f/29
r. ḳıl- 4b/11
r.+mu 27f/21
r.+mu dep 27f/21
[=4]

saadet (<Ar. saʿādat) Saadet, mutluluk.
s.+ke 4a/20
s.+niñ 4a/24
[=2]

sadda (<Far. sāda) Sade, basit.
s. 5g/12
[=1]

Sadıḳ "Muellimniñ Ḫéti" hikâyesinde şahıs adı. Rozı'nın arkadaşı.
S. 3a/19, 4a/02, 4a/18, 5a/08, 5a/22, 5a/24, 5a/26, 5a/29, 6a/03, 7a/15, 7a/19
S. dep 3a/25
S.+ḳa 5a/14, 5a/20, 7a/19
S.+nıñ 4a/13
[=16]

saet (<Ar. sāʿat) Saat.
s. 1g/17, 6g/03, 8g/09
s.+tin bérı 1f/16
[=4]

saetçe Saat kadar.
s. 16f/28
[=1]

saġ- Sağmak.
s.-dıla 5ç/22
s.-ıp (séġıp) 10e/06
[=2]

saḫtıpez (<Far. saḫta-bāz) Sahtekar.
s. 23f/25, 24f/02, 24f/21
[=3]

saḫtıpezlik Sahtekarlık.
s. 26f/09
s. ḳıl- 19e/21
s. ḳılış- 2e/08
[=3]

saḳ Sağlıklı.
s. 8e/02
[=1]

saḳal Sakal.
s. 6f/09, 10e/27, 25f/15
[=3]

saḳlı- Korumak, gizlemek.
s.-p (saḳlap ḳoy-) 3e/02
s.-p (saḳlap tur-) 16e/16
[=2]

sal- Koymak, yerleştirmek, çıkarmak.
s.-dı 8g/08
s.-ġan 1g/25

s.-ġan halda 5e/20, 17f/28
s.-ġanda 1f/09
s.-ġınıġa 6e/03
s.-ıdıġan 3e/15
s.-ıdıġanlar 1b/03
s.-ıdıġanlıḳını 2g/04
s.-ıp (sélıp) 6g/17, 7e/27, 8f/20, 17e/13, 18e/22, 23e/26, 25f/03, 34f/23
s.-ıp (sélıp öt-) 19e/03
s.-ış (sélış bilen) 3f/03
s.-ışḳımu (sélışḳımı) 10f/01
s.-ıvatḳanlar (sélıvatḳanlar) 8b/03
s.-ıvatḳını (sélıvatḳını) 6e/13
s.-ıvetsiñizçu (sélıvetsiñizçu) 8f/16
s.-madıñlar (salmıdıñlar) 18f/13
çuḳan sal- 34f/23
gepke sal- 6g/17
ḳıḳas çuḳan sal- 7e/27
körmeske sal- 1b/03
nezer sal- 8g/08
orġaḳ sal- 1f/09
vay sal- 6e/03
yamaḳ sal- 6e/13
[=24]

salam (<Ar. salām) Selam.
s. 7a/23
s. ḫet 1a/04, 2d/01, 7a/21
[=4]

salasun Parmaklık.
s. bilen 24e/08
[=1]

salḳın Serin.
s. 6b/08, 7g/26, 17f/12
s. çüş- 15f/24
[=4]

salmaḳlıḳ Ağır, ağırlıklı.
s. 18f/25
s. bilen 28f/05
[=2]

salpay- Gevşemek.
s.-ıp (salpıyıp) 3ç/10, 8e/10
[=2]

saman Saman.
s. 18e/27, 19f/11, 19f/13
s.+dek 5b/25
s.+dın 2e/11
s.+nıñ 3e/09
[=6]

samavar Rus. Semaver.
s.+ġa oḫşaş 2ç/11
[=1]

san Sayı.
s.+ı 16e/18
s. sanaḳsız 7g/28
[=2]

sanaḳsız Sayısız, çok.
s. san sanaḳsız 7g/28
[=1]

sancı- Batırmak, saplamak.
s.-p ḳoyul- 2g/22
[=1]

sancıḳlıḳ Saplanmış olan.
s. 3f/27
[=1]

sancıl- Batırılmak, saplanmak.
s.-dı 4g/15
s.-ġan 6e/06
s.-ıdı 3g/23
s.-ıdıġan 8e/03
s.-ıp tur- 20e/28
[=5]

sanduḳ (<Ar. ṣandūḳ) Sandık.
s.+larġa 32f/27
[=1]

sanı- Saymak.
s.-p (sanap) 1a/21
[=1]

sanlıḳ Sayılı.
s. 21f/26
[=1]

sañ Tahıl ambarı.
s.+dın 18e/05
[=1]

sañgilat- Sallandırmak, asılı bırakmak.
s.-ıp (sañgilitip) 9e/24, 29f/16
s.-ḳan halda 1e/15
[=2]

sañgili- Sallanmak, asılı kalmak.
s.-p (sañgilap) 6a/08
[=1]

sañgiliş- (Çoğul şahıslar için) Sallanmak, asılı durmak.
s.-ip tur- 1a/12, 33f/14
[=2]

sap I (<Ar. ṣāf) Saf, temiz.
s. 6b/14
[=1]

sap II Sap, bir aracı tutmaya yarayan bölüm.
s.+ıdın (sépıdın) 30f/07
[=1]

sapsérıḳ Sapsarı.
s. 3e/25, 9f/22, 24f/29
[=3]

sarañ Deli, akılsız.
s. 12e/06
s.+nıñ 15e/06
[=2]

saray (<Far. sarāy) Saray.
s. içi 3b/01
[=1]

Sarbulaḳ Korgas ilçesinde bir köy adı.
S.+ḳa 18e/06
S.+tiki 18e/06
[=2]

sarġay- Sararmak.
s.-ıdıġan (sarġıyıdıġan) 21e/03
s.-ıp (sarġıyıp) 5b/26, 7b/03, 8a/07
s.-ıp (sarġıyıp ket-) 5ç/03
[=5]

sarġuç Sarımsı, sarıya çalar.
s. 1c/09, 7f/01, 32f/22
[=3]

sat- Satmak.
s.-ıdıġan 5f/17
s.-ımen dep 9f/05
s.-ıp+(sétıp ber-) 2e/24
s.-ıp (sétıp) 3e/01, 8f/24, 9f/03, 20e/24, 21e/06
s.+ışnı (sétışnı) 16f/08
s.-maymen dep 19e/16
s.-mısañçu 4a/12
pelsepe sat- 4a/12
[=11]

satıraş (<Far. sartırāş) Berber.
s. 5f/12
s. bolsa 6f/16
[=2]

satıraşlıḳ Berberlik.
s. 4f/25
s. ḳıl- 4f/28, 5f/16
s.+tın 5f/25
s. üçün 4f/15
[=5]

savaḳdaş Sınıf arkadaşı.
s.+ını (savaḳdışını) 5g/06
s.+lar 3g/14
s.+lırınıñ 3a/01
[=3]

Savutcan "Çénıḳış" hikâyesinde şahıs adı.
S. 23f/01, 23f/06, 23f/10, 23f/19, 24f/05, 24f/10, 30f/02, 30f/07, 30f/22, 30f/29, 31f/05
S. bilen 29f/18
S.+ġa 27f/03, 30f/12
S. idi 22f/28
S.+nı 29f/07
[=16]

saybaġ İçinde akarsuyu olan bahçe.
s.+ḳa 7a/07
[=1]

saye (<Far. sāya) Saye, gölge.
s. 6b/07
s.+da (sayıda) 2e/08, 10f/14
s.+sıda (sayısıda) 33f/04
s.+si (sayısı) 33f/28
s.+si (sayisi) 17f/28
s.+side (sayısıda) 34f/24
s.+sidin (sayısıdın) 8a/14
s.+sige (sayısige) 2f/02
s.+sige (sayisige) 15f/23
[=10]

sayın Güneş görmeyen, gölgeli.
s. 3f/14
[=1]

saylan- Seçilmek.
s.-dı 32f/01
s.-dıñ (saylındıñ) 6a/02
s.-ıp (saylınıp ḳal-) 2ç/27
[=3]

sayman Alet.
s.+ı (saymını) 28f/20
s.+larnıñ 27f/11, 28f/19, 28f/24
s.+lırı 27f/25, 28f/18
[=6]

sayrı- Ötmek.
s.-ġ an 14e/03
s.-ġan (sayraġan) 15e/12
s.-p (sayrap) 14e/23
s.-vatıdu (sayravatıdu) 34f/20
[=4]

sazañ Solucan.
s.+dek 7a/09
[=1]

sazaver (<Far. sazāvār) Layık, değer.

s. bol- 9g/01
[=1]
sazlıḳ Bataklık.
s. 6a/07
[=1]
sedeḳe (<Ar. ṣadaḳa) Sadaka.
s. 1b/24
[=1]
seher (<Ar. saḥar) Seher, sabahleyin.
s. 15f/22, 16f/07
s.+de 16f/26
[=3]
sehne (Ar. ṣaḥna) Sahne.
s.+de (sehnide) 8g/23, 9g/21
s.+ge (sehnige) 9g/18
s.+niñ (sehniniñ aldı) 9g/19
[=4]
sekkiz Sekiz.
s. 7f/09, 9f/15, 18f/20
[=3]
sekreş- (Çoğul şahıslar için) Sıçramak.
s.-ip (sekrişip) 2a/09
[=1]
sekri- Sıçramak, atlamak.
s.-di 5b/14
s.-p (sekrep ket-) 3b/12
s.-vatḳanlıḳını (sekrevatḳanlıḳını) 3c/21
s.-ydu (sekreydu) 1c/21
[=4]
seksen Seksen.
s. 10e/24
[=1]
sel Biraz, azıcık.
s. 2c/09, 2g/10, 3g/06, 3g/26, 5ç/03, 5g/16, 6g/13, 7f/01
[=8]
sella Birazcık.
s. 16e/27
[=1]
semimiy (<Ar. ṣamīmī) Samimi, içten.
s. 13f/28
[=1]
semimiylik Samimilik.
s. bilen 24f/17
[=1]
semir- Şişmanlamak, kilo almak.
s.-ip (semrip) 8b/14, 22f/20
[=2]
sen Sen.
s. 1b/14, 1b/18, 1c/18, 1d/07, 1d/15, 1d/26, 3a/15, 3g/09, 4a/04, 4b/10, 4ç/22, 5ç/14, 5ç/19, 5ç/24, 5ç/27, 6a/24, 7a/14, 7a/24, 8a/06, 14e/27
s.+çu 1d/08
s.+mu 1d/26, 4b/17, 20e/25
s. saña 1b/12, 1b/19, 10e/20, 13f/17, 13f/20, 14e/06
s. séni 5e/06, 7a/29, 13e/06, 13e/16, 18e/18
s. séniñ 7a/16, 27f/25, 27f/26
s. séniñ bilen 8a/25
[=39]
Sendoba Ç. Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yer adı.
S.+diki 6a/01
[=1]
senet (<Ar. ṣanʿat) Sanat.
s. 9g/06, 20f/16
[=2]
Senuber "Rodupay" hikâyesinde şahıs adı. Gülyar'ın sevgilisi.
S. 2b/23, 7b/19, 8b/09
[=3]
sep- Serpmek, saçmak.
s.-ip (sépip ḳoy-) 2e/08
[=1]
sepra Sinir, kin.
s.+yı örli- 2c/03, 3c/01
s.+yımnı 7e/11
[=3]
sepralıḳ Sinirlilik.
s. 7e/14
[=1]
sepramicez Kavgacı, saldırgan.
s. 1c/25
[=1]
sepsal- Göz gezdirmek, bakmak.
s.-ġanıdım 14e/17
[=1]
ser (<Far. sar) Baş, esas.
s. 10e/17
[=1]
seremcanlıḳ Özenlilik, titizlik.
s.+ını 33f/02
[=1]
sergerdan (<Far. sar-gardān) Avare, sefil.
s. bol- 2d/27

[=1]
sergüzeşt Far. Macera, serüven.
s.+isige 14e/28
[=1]
seskendür- Korkutmak.
s.-üvetti 2a/17
[=1]
set Çirkin, yakışıksız.
s. 4a/01, 5e/27, 7b/01, 8a/18
[=4]
setleş- Çirkinleşmek.
s.-ip (setlişip ket-) 22e/03
[=1]
setleştür- Çirkinleştirmek.
s.-üp 3e/14
[=1]
seveb (<Ar. sabab) Sebep.
s. bol- 17e/06, 17e/15, 17e/16
s.+i 3g/29, 5f/11, 25f/09
s.+liri 1g/02
s.+lirini 7b/28
s.+tin 1g/12
[=9]
sevebçi Sebep olan.
s. 17e/06
s. bol- 17e/10, 22f/15
[=3]
seyse Ç. Vazife, yüküm, mükellefiyet.
s. 19e/18, 19e/20
s.+din (seysidin) 19e/20, 19e/22
s.+si (seysisi) 2e/25
[=5]
seysikeş Sebzeci.
s. 20e/13
[=1]
sez- Sezmek, hissetmek.
s.-di 3a/20, 31f/04
s.-di de 5b/17
s.-etti (sézetti) 3a/01
s.-gen 2a/08
s.-ip (sézip) 1g/24, 2c/26, 6g/08, 12e/21, 14f/23, 16f/21, 17f/10, 34f/19
s.-iş (séziş mumkin) 5g/12
s.-mekte 2g/05
s.-mey ḳal- 6f/19
s.-meydu 2a/10
s.-midi 7f/28
s.-migenidim dep 15e/20
s.-miginim üçün 7g/16
[=19]
sezdür- Sezdirmek, hissettirmek.
s.-mey 29f/04
[=1]
séġın Sağmal, sağımlı.
s. kala 5ç/20
[=1]
séġın- Özlemek.
s.-ġansiler 8a/21
[=1]
séġınış Özlem.
s.+nıñ 15e/19
[=1]
séġınışlıḳ Özlem içeren.
s. 7a/21
[=1]
séġız Yapışkan.
s. 32f/22
[=1]
séḫıy Cömert.
s. bol- 22e/03
[=1]
séḫıylıḳ Cömertlik.
s. bilen 7f/18
[=1]
séhirger (<Ar. siḥrgar) Sihirbaz.
s. 5ç/10
[=1]
séhirli- Sihir yapmak.
s.-p (séhirlep ḳoy-) 13e/20
[=1]
séhirlik Sihirli, afsunlu.
s. 9g/02, 13e/20
[=2]
sélıḳ Vergi.
s.+ı 2d/11, 2e/24, 2e/25
[=3]
sélıḳlıḳ Döşenmiş olan.
s. 4f/11
[=1]
sélın- 1. Konulmak, katılmak.
s.-ġan 12f/19
s.-ıp 29f/10
2. İnşa edilen.
s.-ġan 3b/01
[=3]
sélış- (Çoğul şahıslar için) Koymak, bırakmak.
s.-attı 1g/20
s.-ıp 20f/01

parañ sélış- 20f/01
[=2]
sélıval- Koymak.
s.-ıdu 11e/26
[=1]
sémiz Şişman.
s. 18f/13
[=1]
sémizla Şişman, dolgun.
s. 25f/14
[=1]
sépıl- Serpilmek.
s.-may tur- 11f/29
[=1]
sépil Kale.
s. içi 16e/11
[=1]
sérıḳ Sarı.
s. 15f/23, 22e/19
[=2]
sésıḳ Pis koku.
s. 4ç/09
[=1]
sésıḳçılıḳ Pis kokulu yer.
s.+ta 6a/10
[=1]
sétıval- Satın almak.
s.-ġuçı 1ç/13
[=1]
sévet (<Far. sapad) Sepet.
s.+ke 31f/19
s.+kimu 12e/06
s.+ni 11e/18, 12e/10, 12e/13, 12e/17
[=6]
séy Ç. Sebze.
s.+i bilen 1g/22
[=1]
Séyit "Çénıḳış" hikâyesinde şahıs adı.
S. 18f/16, 18f/22, 19f/01, 19f/04, 22f/15, 24f/14, 26f/06, 26f/13, 27f/02, 27f/03, 27f/06, 27f/07, 27f/13, 27f/25, 28f/26, 29f/06, 31f/01
S.+niñ 22f/25
S.+tin 19f/07
[=19]
sézil- Sezilmek.
s.-meytti 13e/04
[=1]
sıcı- Çizmek.
s.-p (sıcap) 1e/16
[=1]
sıḳ- Sıkmak.
s.-ḳan 10e/26
[=1]
sıkıl- Sıkılmak.
s.-dı 7g/24
s.-ıdu 8a/16
[=2]
sıl Verem, tüberkülöz.
s. 15e/29, 21e/26
[=2]
sılı- Okşamak.
s.-ġan 8a/07, 13f/27
s.-p (sılap ḳoy-) 12f/02
s.-p (sılap tur-) 7a/27
[=4]
sılıḳ Düz, pürüzsüz, cilalı.
s. 8g/16
s. ḳıl- 32f/22
[=2]
sım Tel.
s. 19e/14, 20e/05
[=2]
sımab Far. Civa.
s.+tek 13f/23
[=1]
sınçılı- İncelemek, tetkik etmek.
s.-p (sınçılap) 5g/20
[=1]
sınıp (<Ar. ṣinf) Sınıf.
s.+nı 3g/10
[=1]
sıpaylik Nezaketlilik.
s. bilen 24f/05
[=1]
sıpta Düz, dümdüz.
s. ḳıl- 32f/24
[=1]
sır (<Ar. sirr) Sır.
s. 4ç/14, 5ç/08, 5ç/11
s. bilen 7g/13
s.+ı 7g/08
s.+ını 4ç/27, 29f/04
s.+nı 4ç/15
[=8]
sırḳırı- Sızlamak, sancımak.
s.-p (sırḳırap) 2e/01
[=1]

sırlıḳ Gizli.
s. 6b/09, 15e/09
[=2]
sıypı- Hafifçe değmek, dokunmak.
s.-p (sıypap) 16f/04, 16f/12
[=2]
sızıḳ Çizgi.
s.+lar tartıl- 8a/08
[=1]
SİFEN Çin'de Pedagoji Enstitüsü'nün kısaltılmış adı.
s.+ni 7a/13
[=1]
silci- Sürülmek.
s.-p 25f/24
[=1]
silki- Silkmek, sallamak, dürtmek.
s.-di 5b/10, 6e/07
s.-mekte 1f/21
s.-p 1g/21, 10g/08, 23f/16
s.-ymen 2e/03
s.-ytti 17f/26
[=8]
silkiş Sallama.
s. 8e/04
[=1]
silkit- Sallamak.
s.-ip 1a/24, 11e/24
[=2]
siñ- Sinmek.
s.-ip ḳal- 13f/26
[=1]
siñayan Eğik.
s. ḳıl- 9e/07
[=1]
siñdür- Sindirmek.
s.-üñlar 33f/22
[=1]
siñil Küçük kız kardeş.
s.+isi (siñlisi) 11f/10, 23e/15
s.+isini (siñlisini) 22f/02
[=3]
siyri- Sıyırmak, silmek.
s.-p 17f/26
[=1]
siz Siz.
s. 9f/12, 9g/10, 9g/11, 9g/17, 9g/19, 13e/14, 14f/26
s.+çe 4g/03
s. dep 4g/23
s.+ge 2g/15, 7g/02, 10g/19
s.+gila 24f/04
s.+ġu 23f/20
s.+ni 10g/11
s.+niñ 1c/15, 9g/08
s. siler 4f/02, 6a/02, 7b/15, 8a/21, 20f/10, 25f/19, 32f/09
s. siler bilen 6a/05
s. silerde 26f/16
s. silerdek 23f/17
s. silerge 1g/14, 2c/10, 22e/01, 23f/22
s. silergimu 8a/23
s. silermu 29f/29
s. silerniñ 1d/18, 20f/12
s. sili 5ç/21
s. silide emes 25f/28
s. silini 25f/29, 26f/21
s. siliniñ 15f/06
[=40]
soal (<Ar. suʿāl) Sual, soru.
s. 6g/24
s.+dın 3g/06
s.+nıñ 3e/22
[=3]
sodiger (<Far. savdagar) Tüccar.
s.+liri 2ç/22
[=1]
sodigerçilik Tüccarlık.
s. ḳıl- 8f/28
[=1]
soġ Soğuk.
s. 3f/21
[=1]
soġuḳ Soğuk.
s. 2g/18, 11f/06, 11f/13, 14e/20
[=4]
soḳa Karasaban.
s. 31f/13
[=1]
sol Sol.
s. 3c/02
[=1]
solaḳ Hapishane.
s.+tın 18e/12
[=1]
solı- Hapsetmek.
s.- (sola!) 6a/16
s.-p (solap ḳoy-) 18e/12, 18e/19, 20e/02

s.-sañ bıraḳla sola 6a/15
[=5]

soñ Arka.
s.+ı 1a/14
s.+ıġa 17f/08
[=2]

sorakçı Yargıç.
s. 6e/01
[=1]

soral- Sorulmak.
s.-ġan 3g/06
[=1]

soraş Sorma.
s. 2ç/12
[=1]

soraver- Soruvermek.
s.-di 4ç/27
[=1]

sorı- Sormak, istemek.
s.-dı 3g/05, 7a/15, 13f/03, 23f/24
s.-dım 1b/19, 15e/23, 22e/22
s.-ġanıdı 6g/24
s.-ġanlardın 27f/29
s.-maḳçı bol- 4ç/28
s.-maḳçıdıñ 4ç/24
s.-maḳçısen 4ç/20
s.-p (sorap) 3ç/26, 5g/29
s.-p (sorap baḳ-) 1c/18
s.-p (sorap ḳal-) 2c/03
s.-p (sorap tur-) 29f/25
s.-p (sorap yat-) 1ç/13
s.-saḳ 1c/16
s.-ş (soraş) 2ç/12
s.-şḳa (soraşḳa) 2g/14
s.-şḳa (soraşḳa başlı-) 4ç/17
s.-vatḳan (soravatḳan) 8b/03
s.-ydıken (soraydıken) 2b/05
s.-ysen (soraysen) 6a/01
[=25]

sorıval- Sormak.
s.-ġum kel- 4ç/19
[=1]

soru- Savurmak.
s.-vatıdu 19f/13
[=1]

sovu- Soğumak.
s.-p ḳal- 8f/15
[=1]

sovut- Soğutmak.
s.-up ḳoy- 11f/06
[=1]

soy- Soymak, kesmek.
s.-ıdıġan 2a/28
s.-sa kérek 3a/04
s.-up 5ç/22, 17f/25
[=4]

soyman Küçük tatlı kavun.
s.+ı (soymını) 34f/21
[=1]

soz- Uzatmak, genişletmek.
s.-ġanıdı 3b/12, 3b/13
s.-ıdu 3ç/19
s.-up 5f/15, 26f/14, 27f/22
s.-up ḳoy- 19f/04
ḳol soz- 3b/12, 3b/13
[=7]

sozul- Uzamak, uzanmak.
s.-ġan 3e/25, 33f/10
s.-up ket- 15e/10
[=3]

sozunçaḳ Uzunca.
s. 2g/20
[=1]

söget Söğüt ağacı.
s. 15f/23, 23e/08
[=2]

söhbet (<Ar. ṣuḥbat) Sohbet.
s. 29f/07
s. ḳur- 3g/17
[=2]

söhbetleş- Sohbet etmek.
s.-eyli (söhbetlişeyli) 23f/02
s.-sek 23f/01
[=2]

söletlik Görkemli.
s. 2c/19, 33f/05
[=2]

sölük Sülük.
s.+ler 10e/26
[=1]

söñek Kemik.
s.+liri 3a/09
[=1]

söñgü- Aralamak.
s.-p 25f/09
[=1]

söri- Sürüklemek.
s.-gen 4e/18
s.-p (sörep) 2c/04, 3c/13, 3d/02, 17f/29

[=5]

sörül- Sürüklenmek.
s.-üp 2b/03
[=1]

sörün 1. Kederli, hüzünlü.
s. 1c/03
2. Gergin, soğuk.
s. 3d/09, 17e/20
[=3]

sörünleş- Gerginleşmek.
s.-ip (sörünlişip) 1c/18
[=1]

söyümlük Sevimli, hoş.
s. ikenlik 7b/15
[=1]

söyüş- Öpüşmek.
s.-keniduḳ 14e/04
[=1]

söz Söz, kelime.
s. 1d/05, 2d/13, 5g/08, 13f/06, 17e/26, 21f/08
s. başlı- 23f/10
s. bilen 14f/23
s.+dimu 13e/19
s. emes 2d/11
s.+ge 4b/15, 5b/04
s.+i 4g/24
s.+i bilen 31f/01
s.+ide 4ç/22
s.+imiz 13e/21
s.+ini 4a/19, 4g/07, 9f/07, 10e/29, 10g/14, 18e/23, 19e/04, 28f/07, 30f/26
s. ḳıl- 5g/05
s. ḳılal- 5e/09, 12e/24
s. ḳılış- 1g/19
s.+ler 1c/19, 3g/23, 4e/11, 7a/20, 7e/08, 8e/03, 9g/28, 14e/19
s.+ler bilen 9g/23, 29f/03
s.+lerge 22f/15
s.+lerni 3d/26
s.+liri 8g/05, 11g/01, 20e/27
s.+lirini 5e/17, 21e/09
s.+ni 5a/15, 17e/27
s.+ni ḳıl- 4a/10
s.+niñ 1d/09, 2d/09
s.+üm 17e/23
[=52]

sözleş- Konuşmak.
s.-işni (sözlişişni) 7g/22
[=1]

sözleşmeslik Konuşmama.
s. 1g/26
[=1]

sözlever- Söyleyivermek.
s.-ip (sözlevérip) 6f/18
[=1]

sözli- Söylemek, anlatmak.
s.- (sözle!) 5a/27
s.-di 8f/22, 15f/03
s.-p (sözlep) 8g/17, 17f/13
s.-p (sözlep ber-) 2b/21, 2c/10, 5a/20, 10e/21, 31f/08
s.-p (sözlep bérel-) 2b/22
s.-p (sözlep ket-) 27f/23
s.-şke (sözleşke) 7b/14
s.-şke (sözleşke çüş-) 10e/11
s.-şni (sözleşni) 3d/24
s.-ydıġan (sözleydıġan) 2d/22
s.-yttimi (sözleyttimi) 27f/07
[=17]

sözlüklük Sözlülük.
s.+i bilen 5g/03
[=1]

sözsiz Sözsüz, sessiz.
s. 5a/12
[=1]

su Su. *Krş.* sü.
s. 2e/08, 3f/06, 6b/20, 6f/13, 10f/03, 24e/10
s. boyı 6b/07
s.+dek 1f/19
s.+dın 10f/01
s.+ġa 7e/22, 9f/29, 10f/05, 23f/09
s.+larmu 3f/08
s.+larnı 3f/05
s.+lırı 6b/05
s.+mu 3f/04
s.+nıñ 10f/10
s. tut- 9f/26, 10f/02
[=21]

suġar- Sulamak.
s.-ıp 1e/11
[=1]

suġurıl- Sulanmak.
s.-ıdıġan bol- 9f/28
[=1]

suġuruval- Çekmek, çıkartmak.
s.-ġandek 8g/25

s.-ıp (suġuruvélıp) 3c/24
[=2]

suguruvélin- Çekip çıkartılmak, sökülmek.
s.-ip 3a/06
[=1]

Sultanveyis Yer adı.
S.+ge 15e/01
S.+te 15e/02
[=2]

sumbat (<Far. sunbāt) Dış görünüş, cazibe.
s.+ını 11f/23
[=1]

sumbatlıḳ Zarafetli, cazibeli.
s. 11e/09
[=1]

sun- 1. Kırılmak, parçalanmak.
s.-dı 7b/10
s.-ġan 5f/03
s.-up ket- 2g/08
2. Uzatmak.
s.-dı 30f/12
s.-up 12f/26
s.-uptu 1d/20
[=6]

sunuḳ Kırık.
s. 4f/18
[=1]

sus Ağır.
s. 7g/06, 8g/11, 22f/22
[=3]

suslat- Yavaşlatmak, ağırlaştırmak.
s.-ış (suslıtış) 27f/06
[=1]

suval- Sıvalmak.
s.-ġan 32f/23
s.-mıġan 29f/10
[=2]

suyuḳaş Sulu yemek.
s.+nıñ 12f/19
[=1]

sü *bk.* su.
s.+yi 34f/10, 34f/25
s.+yidin 6b/19
[=3]

süküt (<Ar. sukūt) Sükut, susma, sessizlik.
s. 2g/05, 3d/09
[=2]

sümür- İçine çekmek.
s.-üp 6a/30, 6b/20, 7g/26
[=3]

süpsüzük Şeffaf, saydam, duru.
s. 6b/05
[=1]

süpürendi Süprüntü.
s. 9e/15
[=1]

süpürge Süpürge.
s.+sidin (süpürgisidin) 22e/06
[=1]

sür- Etmek.
s.-etti 2a/03, 9e/04, 22e/14
s.-gen 2f/07
s.-idu 7e/07, 7e/17
s.-üp 1ç/17, 15f/13, 16f/28, 20f/04, 29f/17
s.-üp ket- 2e/07, 6b/21
s.-üvatḳan 3ç/08
2. Çekmek.
s.-üp kel- 7g/12
s.-meysenġu (zuvan sür-) 5b/03
ḫıyal sür- 1ç/17, 6b/21, 15f/13, 16f/28, 29f/17
höküm sür- 2a/03, 3ç/08, 7e/07, 7e/17, 9e/04, 22e/14
ömür sür- 2f/07
[=16]

süret (<Ar. ṣūrat) Surat, görüntü.
s. 2g/24
s.+i (süriti) 2b/08
s.+ide (süritide) 2b/09, 25f/29
[=4]

süretlik Suratlı, görüntülü.
s. 1b/05
[=1]

sürlük Sırlı.
s. 2a/04, 2g/21, 7b/02
[=3]

sürt- Silmek.
s.-üp 3a/22, 12f/14
[=2]

sürüştür- Soruşturmak.
s.-gili bol- 1c/15
s.-meyle 1b/25
[=2]

süt Süt.
s.+tek 19f/08, 32f/21
[=2]

süzme Süzülerek suyu çıkartılmış yoğurt.
s. 17e/13
[=1]
süzül- 1. Dalmak.
s.-gende 16f/17
2. Süzülmek.
s.-üp bol- 12f/05
[=2]
şaḫ (<Far. şāḫ) Dal.
ş. 25f/07
ş.+ıda (şéḫıda) 2f/06, 2f/19, 4b/02
ş.+ḳa 4b/10
ş.+lar 24e/09, 25f/10
ş.+lardın 25f/23
ş.+lırı 9e/20
ş.+lırı bilen 23e/08
ş.+lırını 6b/07
[=11]
şaḫlı- Dallanmak, budaklanmak.
ş.-p (şaḫlap) 4f/05
[=1]
şaḫlıḳ Dallı, budaklı.
ş. 11e/14
[=1]
şaḳıldı- Çatırdamak, şakırdamak.
ş.-p (şaḳıldap ḳoy-) 17f/11
[=1]
şakal Kabuk.
ş.+i (şakili bilen) 14e/10
[=1]
şalañ Seyrek, koyu olmayan.
ş. 7f/01
[=1]
şaldırlı- Hışırdamak.
ş.-p (şaldırlap ket-) 1f/08
[=1]
şam (<Ar. şamʿ) Mum.
ş.+nıñ 1a/22, 1a/24, 4a/08
[=3]
şamal (<Ar. şamāl) Rüzgar, yel.
ş. 17f/12
ş. bolsa 33f/19
ş.+da 4ç/10, 6b/08, 9e/21, 14e/20, 15e/13
ş.+ı (şamılı) 7f/15, 7g/25
ş.+lar 1f/22
[=10]
şapaḳ Şapka.
ş. 3e/14
[=1]
şaptul (<Far. şaft- ālū) Şeftali.
ş. 10f/09
[=1]
şaptulluḳ Şeftalilik.
ş. 4f/06
[=1]
şarıldı- Şarıldamak, şarıl şarıl akmak.
ş.-p (şarıldap) 19f/14
[=1]
şart (Taklidi ses) Çat.
ş. ḳıl- 3c/24
[=1]
şebnem Far. Çiy.
ş. 11e/22
[=1]
şeher (<Far. şahr) Şehir, kent.
ş. 2a/01, 2e/09
ş.+de 2d/17, 2d/23, 5f/12
ş.+din 3f/10
ş.+ge 2d/16, 16e/08
ş. içi 16e/10
ş.+ide (şehiride) 1a/02
ş.+idiki (şehiridiki) 1a/03
ş.+ige (şehirige) 7a/05
ş.+iniñ (şehiriniñ) 1a/26, 2ç/26, 3ç/13
ş.+liride (şehirliride bolsa) 2c/06
ş.+niñ 2ç/06
[=17]
şeḫsiyet (<Ar. şaḫṣiyyat) Kişilik.
ş.+ige 22f/01
[=1]
şeker Far. Şeker.
ş. 9g/23
[=1]
şengen Ç. Kaymakam.
ş. 1ç/10, 4ç/01, 4ç/03, 4ç/06, 4ç/06, 4ç/13, 4ç/21, 4ç/25, 5ç/02
ş. bilen 4ç/05
ş. bolsa 4ç/10
ş.+din 4ç/16
ş.+niñ 3ç/03, 4ç/13
ş.+niñ dep 3ç/28
[=15]
şengenlik Kaymakamlık.
ş. 2ç/26, 2ç/27
ş.+i 2ç/06
ş.+niñ 2ç/23

[=4]

Şéñ Şisey Şahıs adı. Milliyetçi Çin Partisi Sincan Bölgesi başkanın adı.
Ş.+niñ 2a/21
[=1]

şepḳetlik Şefkatli, ayıcan.
ş. 11f/19
[=1]

şeret (<Ar. işārat) İşaret.
ş. ḳıl- 8f/17
[=1]

şerḳ (<Ar. şarḳ) Doğu.
ş.+ni 21e/21
[=1]

şeytan (<Ar. şayṭān) Şeytan.
ş.+larnıñ 16e/13
ş.+nıñ 8f/18, 10f/09
[=3]

şepe Delil, kanıt.
ş. (şépi keltür- Delil getirmek.)17e/29
[=1]

şérik (<Ar. şarīk) Ortak.
ş. ḳıl- 8a/22
ş.+ler kérek 2ç/14
ş.+liriniñ 1c/22
[=3]

şérin (<Far. şīrīn) Şirin, sevimli, tatlı.
ş. 2g/26, 3g/17, 8a/11, 9g/23, 9g/28, 10e/11, 16f/12, 16f/14, 34f/26
ş.+niñ 34f/14
[=10]

şımal (<Ar. şimāl) Kuzey.
ş.+ıdiki 4f/06
[=1]

şıvaḳ Süpürge yapımında kullanılan bir tür bitki
ş. 22e/05
ş.+nıñ 7f/19
[=2]

şıvırġan Kar fırtınası.
ş.+lar 7b/04
[=1]

Şincañ Ç. Sincan Özerk Bölgesi, Doğu Türkistan.
ş.+diki 1ç/05
[=1]

şivek Terlik.
ş.+tin başḳa 1a/14
[=1]

şoḫluḳ Yaramazlık.
ş.+larnı 10e/22
[=1]

şoḳ (<Ar. şevḳ) Şevk, heves.
ş. 20f/22
[=1]

şora Geçme, geçit.
ş.+lırıdın (şorılırıdın) 11e/04
[=1]

şorı- Emmek, içine çekmek.
ş.-p (şorap) 1ç/19, 4ç/09, 10e/26
ş.-şḳa (şoraşḳa kiriş-) 2a/09
ş.-ydıken (şoraydıken) 2b/12
[=5]

şorḳırı- Şakır şakır akmak.
ş.-p (şorḳırap) 17f/24
[=1]

şorlaş- Tuzlanacak kadar kurumak.
ş.-ıp (şorlışıp) 2f/08
[=1]

şota Merdiven, iskele.
ş.+sıġa (şotısıġa) 23f/06
[=1]

şu 1. (Sıfat) Şu.
ş. 1d/09, 1e/07, 1f/10, 2ç/17, 2d/13, 2d/21, 2f/15, 3d/24, 4b/04, 4ç/15, 5ç/29, 6a/09, 6a/26, 6a/30, 6e/09, 7a/03, 7a/30, 7f/09, 7g/13, 8a/05, 10e/10, 10f/04, 11e/16, 13e/07, 13e/17, 13e/19, 13e/21, 13e/29, 14e/24, 15e/16, 15e/17, 16e/13, 16e/14, 17e/05, 17e/06, 17e/17, 17e/27, 18f/03, 19f/20, 19f/25, 21e/01, 23e/24, 25f/02, 26f/23, 28f/24, 30f/27, 33f/20, 34f/21
2. (Zamir) Şu.
ş. 2ç/07
ş.+lardın 8b/12
ş.+larġa 16f/22
ş.+larnıñ 24e/10
ş.+mu 18e/24
ş.+nı 5ç/23
ş.+nıñ bilen 2e/28, 4c/13, 6f/21, 15e/02, 32f/17
ş.+nıñ üçün 1a/09, 1ç/08, 1e/02, 1f/03, 1g/23, 2b/11, 2c/12, 2ç/20, 3a/12, 3c/15, 3f/04, 3f/13,

3f/20, 3g/13, 4ç/16, 4ç/25, 5f/24, 5g/04, 7f/03, 8a/15, 8e/26, 8f/09, 8g/15, 10f/01, 13e/11, 13f/08, 14f/03, 16e/02, 18f/07, 18f/14, 20f/22, 22f/13, 23e/29, 29f/24, 33f/25, 34f/02
ş.+nıñdek 8b/11, 29f/13
ş.+nıñdın béri 9f/14, 21e/07, 28f/26
ş.+nıñdın kéyin 5f/21, 13e/23, 15e/22, 31f/05
ş.+nıñġa 8e/16, 33f/22
ş.+nıñġımu 5ç/14, 12e/29
ş.+nıñmu 16e/06
ş.+niñ bilen 6a/07
ş.+niñ üçün 5a/18
ş.+ña 28f/16
ş. şula 1c/07
ş. şularnıñ 20f/01
ş. şularsız 27f/19
ş. şunlarnı 1b/25
ş. şuña 2c/07, 28f/22
[=139]

şunçe Şu kadar.
ş. 1ç/26, 3d/04, 3d/26, 4ç/03, 4ç/13, 4ç/28, 5ç/07, 6g/29, 7e/26, 9g/10, 12e/08, 13e/14, 16e/04
ş.+mu (şunçımu) 3a/23
[=13]

şunçılik Şu kadar.
ş. ḳıl- 30f/11
[=1]

şunçıvıla Şu kadar, o kadar.
ş. 2b/16
[=1]

şunçilik Şu kadar.
ş. 5b/07, 17f/21
[=2]

şundaḳ Şöyle.
ş. 2ç/23, 2d/22, 2d/23, 3c/04, 3ç/17, 4a/05, 4e/10, 5ç/12, 5f/09, 6f/05, 7a/12, 7b/13, 8a/05, 8b/13, 8e/23, 8g/24, 9e/04, 9g/18, 9g/20, 10f/07, 15f/10, 14e/12, 19e/11, 24f/04, 1c/22, 1g/05, 3e/19, 5ç/21, 8f/07, 8f/11, 9f/01, 11f/19, 13e/05, 14e/03, 14f/28, 15f/28, 20e/18, 20e/20, 21e/10, 24f/07, 26f/11, 27f/17
ş. bolsa 9f/02
ş. dep 1d/19
ş. ḳıl- 7b/17, 21f/07, 21f/20, 30f/24
ş.+la 1c/04, 16f/23
[=50]

şüm- Emmek.
ş.-üp 9e/07
[=1]

şümşey- Sırtını hafifçe kamburlaştırmak.
ş.-ip (şümşiyip) 7e/29, 22e/20
[=2]

şürkün- Ürpermek.
ş.-di 5b/10
ş.-di de 6g/06
[=2]

şyavcañlıḳ Müdürlük.
ş.+ḳa 6a/02
[=1]

şyencañ Ç. Vali.
ş. 3ç/20, 5ç/18, 6a/17, 6a/21, 6a/26, 6ç/03, 7a/01
ş. bilen 6ç/03
ş.+nıñ 2ç/27, 4ç/04
ş.+nıñ aldı 6a/16
[=11]

şyencañlıḳ Valilik.
ş. 2ç/08
ş.+nı 5ç/15
[=2]

ta (<Far. tā) (Edat) bir yerin başladığı veya sona erdiği noktayı uzaklık bakımından ifade eder.
t. 2a/01, 4f/29, 16e/16, 19f/10
t.+ki 6f/19
[=5]

taġ Dağ.
t. 2b/25, 3a/09, 8f/02, 15e/16
t.+dek 1ç/20, 5f/07, 9g/24
t.+ı (téġı) 1ç/25, 15e/15
t.+nı 5e/12
t.+u taş 2d/28
[=11]

taġar Çuval.
t.+ı (taġırı) 3f/27
[=1]

taḫta Far. Tahta.
t. 15e/10

[=1]

taḫtıvéşı Raf.
t.+da 29f/20
[=1]

taḳ (Taklidi ses) Tahta vb. bir şeye vurulunca çıkan tok ve sert ses.
t. ḳıl- 4g/14
[=1]

taḳa Nal.
t. 4f/19
[=1]

tal I Tane, adet.
t. 3b/16, 3b/17, 4b/04, 4b/11, 11e/27
[=5]

tal II Söğüt ağacı.
t.7e/28
t.+nıñ 29f/22
[=2]

tal- Yorulmak.
t.-dımu 4e/05
[=1]

tala Evin dışı, sokak.
t.+da 21e/07
t.+ġa 23e/06
[=2]

talant Rus. Yetelek, kabiliyet.
t.+ıġa 9g/17
t.+ımġa 9g/25
t.+ınıñ 9g/01
[=3]

talantlıḳ Yetenekli.
t. 9g/18
[=1]

talañçılıḳ Yağmacılık.
t. bulañ talañçılıḳ 2ç/19
[=1]

talaş Tartışma, anlaşmazlık.
t. 4g/27
t. tartış 7g/19
t. tatış 28f/06
t. üsti 5a/01
[=4]

talaş- Tartışmak, çekişmek.
t.-ıdu (talışıdu) 8e/21
t.-ıp (talışıp) 16e/23
t.-ıvatḳan (talışıvatḳan) 3c/18
t.-may 5f/04
t.-tıñkin 5ç/15
can talaş- 3c/18
[=5]

talı- Yağmalamak, soymak.
t.-ġuçılarġa 4a/29
t.-vetken 26f/19
[=2]

tallı- Seçmek.
t.-p (tallap) 11e/05, 14e/06
[=2]

tam Duvar, dam.
t. 1a/12, 6a/08, 7e/18, 11e/04, 12e/27, 25f/05
t.+dek 23e/04
t.+dın 4a/14
t.+ġa 26f/05, 30f/04
t.+larda 4f/22
t.+lırı 4f/03, 32f/21
[=13]

tam- Damlamak.
t.-ıp (témıp) 4g/19
[=1]

tamaḳ 1. Damak.
t. 2f/23
t.+ı (tamıḳı) 17f/27
t.+ıġa (tamıḳıġa) 3g/25, 11f/16
t.+ını (tamıḳını) 10e/28
2. Yemek.
t. 1a/08, 1g/18, 2c/11, 3b/16, 8e/25, 9e/01
t.+ı (tamıḳı) 17f/27
t.+ıġa (tamıḳıġa) 3g/25, 11f/16
t.+ını (tamıḳını) 10e/28
t.+ḳa 5f/06
t.+lar 3b/06
t.+lırını 11f/11
t.+nı 9e/05
t.+nıñ 2c/15, 9e/06
[=17]

tamaka Tütün, sigara.
t. 6a/17, 14e/10
t.+nıñ (tamakiniñ) 6a/29
[=3]

tamam (<Ar. tamām) Tam olarak, büsbütün.
t. 3a/20
[=1]

tamamen (<Ar. tamāman) Tamamen, büsbütün.
t. 5a/20
[=1]

tamaşa (<Far. tamāşā) Seyretme.

t. 26f/05
t. ḳıl- 7f/16, 11e/20, 23f/09
[=4]

tamaşıçı Seyirci.
t.+lar 4c/08
t.+lardın 4c/01
[=2]

tamçe Damla.
t.+lırı (tamçılırı) 11e/22
t.+liri (tamçılırı) 4g/19
[=2]

tana İp.
t.+sıdek (tanısıdek) 3e/23
[=1]

tañ Tan, sabah, şafak.
t. 8f/24, 16f/17, 16f/26
t. at- 7e/15, 15e/17
t. bilen 18f/02
t. yoru- 10f/21
[=7]

tañey (Ünlem) Farkında değilim, haberim yok anlamında şaşkınlık ifade eder.
t. 1b/06
[=1]

tap Zaman, an.
t.+ta 13e/19, 33f/21
[=2]

tap- Bulmak, elde etmek, kazanmak.
t.-ımen de 2ç/16
t.-ıp (tépıp) 2d/22, 6a/06
t.-ıp (tépıp berel-) 7g/19
t.-ıp (tépıp bérel-) 13e/17
t.-ış (tépış) 6e/01
t.-ḳan 18f/20, 20e/24
t.-ḳanda 7b/23
t.-sa 8e/28
t.-sıñızla 9f/13
t.-tıñız 15f/21
t.-tuḳ 8b/08, 21e/07
ada tap- 21e/07
ésimni tap- 7b/23
teşkil tap- 18f/20
[=14]

tapa tene Şikayet, yakınma.
t. 10f/07
[=1]

tapal- Bulabilmek.
t.-may 5e/13
t.-maymız 1g/11
t.-mayttı 2g/07
t.-mayttuḳ 26f/01
t.-mıġan 2c/13
t.-mısam 3e/19
yol tapal- 3e/19
[=6]

tapan Ayak tabanı.
t.+ı (tapını bilen) 4e/27
t.+lırı 5b/27
[=2]

tapança Tabanca.
t.+sı (tapançısı) 1c/10
t.+sını (tapancısını) 3c/24
[=2]

tapavet Kazanç, gelir.
t.+ı (tapavıtı) 5e/13
[=1]

tapşur- Teslim etmek, vermek.
t.-dım 7a/01
t.-ıdıġan 2e/17
t.-ımen dep 7a/29
[=3]

tapşurul- Teslim edilmek.
t.-ġan 3ç/14
[=1]

taptaza Tertemiz.
t. 6b/27
[=1]

taram Tutam.
t. taram 17e/15
[=1]

tarġaḳ Tarak.
t. 23e/17
[=1]

tarḳal- Dağılmak.
t.-ıvatḳan (tarḳılıvatḳan) 7e/18
[=1]

tarḳat- Dağıtmak.
t.-sa 22f/16
[=1]

tarḳı- Dağılmak.
t.-p (tarḳap) 11g/06
[=1]

tarḳılış- (Çoğul şahıslar için) Dağılmak.
t.-tı 4c/08
[=1]

tart- Çekmek.
t.-attı 6e/17
t.-ımenmikin 14f/07

t.-ıp 6e/14, 9f/29, 10e/02, 10g/07, 13f/02, 13f/21, 17e/09, 23e/14
t.-ıp al- 1g/20
t.-ıp çıḳar- 4f/23
t.-ıp kir- 31f/07
t.-ıp tur- 29f/12
t.-ıştın 5a/21
t.-ıvatḳan 23f/16
t.-ḳan 3d/16, 15e/29, 17e/12
t.-ḳandek 2e/05
t.-ḳanıdı 15e/20
t.-ḳanmu 28f/03
t.-ḳınıdın 3c/22
t.-mas idim 3f/18
t.-mıġandı 3f/02
azabını tart- 3f/02
capa tart- 9f/29
ıza tart- 3c/22
uh tart- 10e/02
[=25]

tartıl- 1. Çekilmek.
t.-dı 8a/08
t.-ġanıdı 12f/04
2. Sunulmak, verilmek, tevzi edilmek, dağıtılmak.
t.-attı 18e/07
ḳélıpḳa tartıl- 12f/04
sızıḳlar tartıl- 8a/08
[=4]

tartınçḳlıḳ Çekingenlik, utangaçlık.
t. ḳıl- 7g/18
[=1]

tartıp (Edat) Beri.
t. 4f/29
t.(+dın tartıp) 7a/28, 1e/18, 8a/01
[=4]

tartış Çekişme, tartışma. *Krş.* tatış.
t. (talaş tartış bol-) 7g/19
[=1]

tartıval- Ele geçirmek, elinden kapmak, çekip koparmak.
t.-dı 10g/08
t.-dıñ 4ç/23
t.-ıp (tartıvélıp) 1d/20, 9e/19, 13f/25
[=5]

tas Biraz, az.
t. 12f/23
[=1]

tasma Kayış.
t.+sı (tasmısı) 1c/09
[=1]

taş Taş.
t. 2b/25, 4e/18, 6f/19, 24e/07
t. (bağrı taş) 20e/19
t.+larnı (tağu taş) 2d/28
t.+nı 17e/26
t.+ta 6f/11
t.+tek 2g/03
t.+tın 3b/01
t.+tınmu 18e/01
[=11]

taş- Taşmak, dökülmek.
t.-ıdu 33f/16
t.-ıp (téşıp tur-) 34f/10
t.-ḳan 31f/24
tolup taş- 31f/24
[=3]

taşa Dışarı.
t.+da (téşıda) 16e/17
[=1]

taşḳırı Dışarı.
t. 21f/15
[=1]

taşḳuz- Doldurup taşırmak.
t.-up 12e/10
[=1]

taşlan- Bırakılmak.
t.-ıp (taşlınıp) 5f/29
t.-ıp (taşlınıp ḳal-) 12f/06
[=2]

taşlanduḳ İhmal edilmiş, bakımsız.
t. 6a/08
[=1]

taşlı- 1. Bırakmak.
t.- (taşla!) 5e/11
t.-p (taşlap) 5f/16, 7b/18, 29f/26
t.-p (taşlap ket-) 20e/16
t.-p (taşlap ḳoy-) 15f/06
t.-p (taşlap ḳoyul-) 4f/19
t.-vetken 31f/06
t.-vétipsizġu 14f/19
2. Atmak, fırlatmak.
t.-p (taşlap) 6e/07
t.-dı de 4g/11
3. (Yardımcı fiil) Bırakmak.
t.-dı 7b/07
t.-dım 3e/24
t.-ġandın béri 8b/10

t.-ġanıdı 10f/27
t.-ġudek 17e/04
t.-p (taşlap) 4c/09
t.-p (taşlap ḳoy-) 18e/14
t.-vetti 9f/25
t.-ymen (taşlaymen) 3c/26
étıp taşlı- 3c/26
ḳırıp taşlı- 4c/09
mıcıp taşlı- 7b/07
tılıp taşlı- 17e/04
üzüp taşlı- 8b/10
yancıp taşlı- 7b/18
[=20]

tat- Tatmak.
t.-ıdu (tétıdu) 32f/18
[=1]

tatıla- Kemirmek.
t.-vatḳandek 9e/10
[=1]

tatırı- Solmak, sararmak, benzi uçmak.
t.-p 3c/22, 23e/04
t.-p ket- 4g/05
[=3]

tatış *bk.* tartış.
t.talaş tatış 28f/06
[=1]

tatlıḳ Tatlı.
t. 1ç/17, 14e/12, 16f/10, 32f/20, 34f/08
t.+ı 9e/06
[=6]

tav (<Ar. tāb) Huy, tabiat, yaratılış.
t.+ı 12e/29, 13e/04
[=2]

tavar İpek Çin kumaşı.
t. 2g/23, 4ç/09
[=2]

tavlan- Işıldamak.
t.-attı (tavlınattı) 3e/26
t.-ıp (tavlınıp) 6b/12, 10f/17, 33f/15
t.-ıvatḳan (tavlınıvatḳan) 7f/18
[=5]

tavuz Karpuz.
t. 33f/12, 33f/28
t.+ga 14e/05
[=3]

tayaḳ Dayak.
t. 2d/29, 19e/07
t.+ı (tayıḳı bilen) 2e/02
t.+larnı 3b/18
t.+ta 20f/24
t.+tın 8b/13
t. toḳmaḳ 8b/11
t. ye- 3d/17
[=8]

tayan- Dayanmak, yaslanmak.
t.-ıp 15e/27, 19e/07
[=2]

tayınıvel- Dayanmak, yaslanmak.
t.-ıp (tayınıvélıp) 21f/11
[=1]

tayınlıḳ Belli.
t. 4e/14
[=1]

taza Çok, iyice, gayet.
t. 3b/23, 8b/13, 9g/19, 12e/26, 12e/26, 13e/13, 13f/20, 17e/09, 33f/27
[=9]

tebrikleş- (Çoğul şahıslar için) Kutlamak.
t.-ip (tebriklişip) 6a/04
[=1]

tebrikli- Kutlamak, tebrik etmek.
t.-p (tebriklep) 2g/27, 3ç/08
[=2]

tebrikname (<Far. tabrīk-nāma) Tebrik kartı.
t.+ler (tebriknamiler) 3ç/10
[=1]

tecribe Ar. Tecrübe, deneme.
t.+din (tecribidin ötküz-) 2ç/22
[=1]

teg Taban, aşağı, alt.
t.+i (tégi) 3e/05
t.+idu (tégidu) 16e/24
t.+ige (tégige) 3e/22
[=3]

teg- Dokunmak, değmek.
t.-di 12e/01, 12f/20, 21e/24
t.-idiġan (tégidiġan) 22f/01
t.-ip (tégip) 2e/28, 3a/11
t.-ip (tégip ḳal-) 2ç/06
t.-ip (tégip ket-) 11f/24
t.-iptimişmen (tégiptimişmen) 3g/28
t.-iptu (tégiptu) 1f/12
t.-işi (tégişi bilen) 2ç/28
t.-ken de 34f/14

t.-kende 13f/05
t.-kenidi 5g/09, 7f/10
t.-küdek 1c/23
t.-migenidi 3ç/05
t.-misiñizçu 3g/27
t.-sun 1a/03
çışıġa teg- 3g/27, 3g/28
çolısı teg- 3a/11
kélip teg- 21e/24
köñülge teg- 1c/23, 5g/09
[=19]

tegküz- Değdirmek, dokundurmak.
t.-idu 33f/20
[=1]

tehlil (<Ar. taḥlīl) Tahlil, inceleme.
t. ḳıl- 24f/12
[=1]

teḫse Tabak.
t.+din (teḫsidin) 1g/20
t.+ler (teḫsiler) 3b/16
[=2]

teḫt (<Far. taḫt) Taht.
t. üsti 3b/03
[=1]

teḳdim (<Ar. taḳdīm) Takdim.
t. ḳılın- 2g/28
[=1]

teḳdir (<Ar. taḳdīr) Kader, kısmet.
t.+i 3ç/14
[=1]

teḳıp (<Ar. taʿḳīb) Takip.
t. ḳıl- 4a/24
[=1]

teklip (<Ar. teklif) Teklif.
t.+ige 18f/10
t.+iniñ 19f/04
t. ḳıl- 12f/23
t. ḳılın- 18f/09
[=4]

tekrarlı- Tekrarlamak.
t.-dı 3g/12
[=1]

teḳsim (<Ar. taḳsīm) Taksim, bölme.
t. 18f/23
[=1]

teḳsir Ar. (Ünlem) Efendim, hazret.
t. 4ç/28, 5ç/08, 5ç/12, 5ç/22
[=4]

tekşi Eşit.
t. 7f/16, 7g/27, 33f/07, 33f/13
[=4]

tekşür- İncelemek.
t.-gen 5g/27
[=1]

telep (<Ar. ṭalab) Talep, istem
t. ḳıl- 5a/03
t.+lirini 7g/11
[=2]

telet Yüz, surat.
t.+i 17e/20
t.+ige 16e/25
[=2]

teley (<Ar. ṭālīʿ) Talih, baht, şans.
t. 2ç/07
t.+ige (teliyige) 3f/03
[=2]

telim (<Ar. taʿlīm) Talim, eğitim.
t. 22f/13
[=1]

telmür- İntizar olmak.
t.-üp 9e/08, 11f/14
[=2]

telpün- Çırpınmak.
t.-üp tur- 13e/09
[=1]

teltöküs Baştan başa, tam olarak.
t. 2b/28
[=1]

teme (<Ar. ṭamaʿ) Tamah.
t. ḳıl- 3ç/06, 5f/07
[=2]

temtiri- Sersemlemek, şaşırmak.
t.-mestin 7b/11
t.-p (temtirep) 5e/02, 7a/16
t.-p (temtirep ḳal-) 3e/19, 13e/12
t.-p (temtirep yür-) 21e/08
[=6]

ten Far. Beden, gövde, vücut.
t. 8e/02
t.+i (téni) 8e/13, 18e/02
t.+idin (ténidin) 17f/25
t.+ige (ténige) 2f/11, 3e/12
t.+im (ténim) 23e/04
t.+ini (ténini) 1f/04, 13f/23
t.+mu 7a/10
[=10]

tene (<Ar. ṭaʿn) Sitem, serzeniş.
t. 4ç/21
t. bilen 3g/12
t. ḳıl- 1g/04, 4ç/21, 4ç/25

t.+lirge (tenilerge) 10f/08
t.+mge 13e/05
t.+sidinmu (tenisidinmu) 10f/08
t.+sini (tenisini) 20e/29
[=9]

tenḳid (<Ar. tanḳīd) Tenkit, eleştirme.
t. ḳıl- 8f/13
[=1]

tentene (<Ar. ṭanṭana) Tantana.
t. 3ç/13
[=1]

tenze Ç. Tezgah.
t. 5f/17, 5f/17
[=2]

teñ Eşit, aynı, denk.
t. 28f/12
t. (éçış bilen teñ) 7g/25
t.+din 21f/02
t. ḳıl- 9e/14
t.+la 6f/21
[=5]

teñge (<Far. tanka) Para birimi.
t. 16e/22
[=1]

teñleştür- Benzetmek.
t.-üp bol- 13e/10
[=1]

teñli- Dayamak.
t.-di 3c/25
[=1]

Teñri Tanrı.
T.+din 8e/04
[=1]

teñsiz Eşit olmayan, aynı seviyede olmayan.
t. 8a/20, 10e/24
[=2]

teñşil- Eşit hale gelmek.
t.-idu 28f/22
[=1]

teñtuş Yaşıt, akran.
t.+lırım 13e/18
[=1]

tep- 1. Tepmek, tekmelemek, çifte atmak.
t.-idu (tépidu) 3ç/18
t.-ip (tépip) 20e/02, 20e/07
t.-ivatıdu (tépivatıdu) 3c/10
t.-kenler 7e/12
t.-se 5e/12
2. Dövmek, ezerek öğütmek.
t.-ıdıġan (ḫaman tépıdıġan) 3e/08
t.-ken (ḫaman tepken)21e/08
[=8]

tept (<Far. tab) Sıcaklık.
t.+ide 13e/14
[=1]

ter Ter.
t. 2f/09, 11e/22, 12f/15, 17f/24
t.+iñ (tériñ de) 9f/02
t.+ni 3a/21, 17f/26
[=7]

ter- 1. Ekmek, ekim yapmak.
t.-gen 33f/04
t.-imaymenmu (térimaymenmu dep) 9f/05
t.-imey (térimey) 9f/25
t.-ip (térip) 1e/03, 7b/25
t.-ısa (térısa) 2f/17
t.-iş 24f/24
t.-iymen (tériymen) 9f/24
t.-iymen (tériymen dep) 9f/24
t.-mekçi 9f/08
2. Toplamak.
t.-iñler (tériñler) 11e/17
t.-işke başlı- 11e/18
t.-işke tutun- 11e/29
t.-ivatḳan (térivatḳan) 12e/04
[=14]

terbiye Ar. Terbiye.
t. 22f/13
[=1]

terbiyili- Eğitmek.
t.-mekte 22f/12
[=1]

terciman (<Ar. tarcamān) Tercüman.
t.+dın 3d/22
[=1]

tercime (<Ar. tarcama) Tercüme, çeviri.
t. ḳıldur- 2d/22
[=1]

terep (<Ar. ṭaraf) Taraf.
t. 3c/03
t.+ide (teripide) 1c/10, 3f/26, 4f/21
t.+idiki 1g/17
t.+idin 2g/27
t.+idin (teripidin) 11g/02
t.+ke 1f/09, 2c/24, 3c/20, 3d/08, 5e/20, 8e/26, 8e/27, 10f/27,

10g/21, 11e/13, 12f/08, 15e/17, 17f/29, 22f/29, 23f/07, 25f/03, 26f/14, 34f/17
t.+lerde 14f/10
t.+tiki 4f/03
t.+tin 14f/25, 14f/25, 19f/24, 21e/21
[=31]

terli- Terlemek.
t.-meydu 2e/08
[=1]

tertip (<Ar. tartīb) Tertip.
t.+te 33f/01
[=1]

tes Zor, zahmetli.
t. 1b/13, 9e/02, 9e/03, 18e/16
t. idi 6f/28
t. ikenlik 6e/01
t. kel- 15f/15
[=7]

tesevvur (<Ar. taṣavvur) Tasavvur.
t.+ıda 24f/13
[=1]

tesir (<Ar. taʿṣīr) Tesir, etki.
t. 19f/03, 24e/01
t.+ini 9e/03, 27f/06
[=4]

tesirlen- Etkilenmek.
t.-ip (tesirlinip) 15e/21
[=1]

tesirlik Etkili.
t. 8g/24
[=1]

teslik Zorluk, güç.
t.+te 16f/20
[=1]

tesvirli- Tasvir etmek.
t.-şke (tesvirleşke) 7b/13
[=1]

teş- Delmek.
t.-idiğan (téşidiğan) 4f/22
[=1]

teşebbus (<Ar. taşabbuṣ) Teşebbüs, girişim.
t.+ı bilen 9f/14, 31f/16
t. ḳıl- 3d/25
[=3]

teşkil (<Ar. taşkīl) Teşkil.
t. tap- 18f/20
[=1]

teşkillen- Organize edilmek.
t.-gen 31f/21
[=1]

teşkilleştür- Organize etmek.
t.-üş üçün 22f/10
[=1]

teşna (<Far. taşna) Teşne, susama.
t. bol- 14f/04
[=1]

teşnalıḳ Teşne olma hali.
t. 3f/01, 3f/02
t.+ḳa 3f/06
[=3]

teşrip (<Ar. taşrīf) Teşrif.
t. ḳıl- 3a/12
[=1]

teşviḳat (<Ar. taşvīḳāt) Propoganda.
t. ḳıl- 4a/28
[=1]

teşvişlen- Endişe etmek.
t.-ip (teşvişlinip ḳal-) 22f/28
t.-işke (teşvişlinişke başlı-) 22f/14
[=2]

tetür Ters, yanlış.
t. 20e/12, 25f/10
[=2]

tevekkül (<Ar. tavakkul) Tevekkül.
t. dep 3b/22
[=1]

tevret- Sallamak.
t.-ip (tevritip) 4g/20
t.-kendek bol- 8g/13
[=2]

tevritel- Etkileyebilmek.
t.-midi 19f/05
[=1]

teyyar (<Far. ṭayyār) Hazır.
t. 8a/28
t. idi 14f/14
[=2]

teyyartap Parazit, asalak.
t. 8b/03, 24f/21
[=2]

tezim (<Ar. taʿẓīm) Selam, saygı.
t. 18e/10, 18e/10
t. ḳıl- 5ç/18
[=3]

tégiş- Rahatsız etmek.
t.-tiñ dep 12e/12

[=1]

tégişlik Ait.
t. 32f/28
[=1]

téḫı (E.T. takı) Daha, da, bir de, halen, şimdi.
t. 1d/09, 1e/02, 2d/18, 2e/10, 2e/21, 3c/19, 3g/28, 4ç/22, 9g/04, 11f/28, 12e/21, 13f/04, 14e/12, 14e/27, 16f/10, 18e/07, 24e/15, 24f/10, 29f/23
t.+la 1ç/26, 3c/11, 3c/15, 13e/14
t.+mu 1a/25, 1a/26, 3c/22, 3e/14, 3e/15, 4a/01, 17e/03, 23f/12, 26f/28, 32f/07
[=33]

téḫıçıla Halen, şimdiye kadar.
t. 7g/18
[=1]

tépıl- Bulabilmek.
t.-mastın 1d/14
[=1]

tépırlı- Çırpınmak, çabalamak.
t.-vétıptı (tépırlavétıptu) 7b/01
[=1]

tépış- (Çoğul şahıslar için) Bulmak.
t.-ıdu 3g/17
[=1]

tépıvel- Elde etmek, kazanmak.
t.-ış (tépıvélış) 15f/18
[=1]

tére Deri.
t.+sidin (térisidin) 25f/10
[=1]

térek Kavak ağacı.
t. 32f/24
t.+lerniñ 22f/22
t.+niñ 6g/04
[=3]

térıl- Ekilmek.
t.-ġan 1f/03, 9f/28
t.-ġu 14e/29
t.-ip 24e/10
t.-ip ket- 21f/04
t.-midi 24e/14
[=6]

térik- Kızmak, öfkelenmek.
t.-ip 3c/23, 6g/13
t.-işke başlı- 5b/05
[=3]

térim Ekim, ekme.
t. 19f/01
t.+ini 18f/28
[=2]

térival- Toplayıp bitirmek.
t.-ġan 6e/23
[=1]

tériyal- Toplayabilmek.
t.-mıġan 1e/05
[=1]

téşil- Delinmek.
t.-ip 5b/27
[=1]

tétıksız Anlamsız, tatsız.
t. 4g/04
t.+mış 4g/07
[=2]

téyil- Kaymak.
t.-ip 16e/24
[=1]

téz Çabuk, hızlı.
t. téz 10g/21
[=1]

tézlik Hız, çabukluk.
t.+te 17f/09
[=1]

tıḳ- Sokmak.
t.-ıp 17f/25
[=1]

tıḳıl- Sıkışmak.
t.-ıp ḳal- 11f/16
[=1]

tıl Dil.
t. bilen 16e/15
t.+da 2d/17, 2d/22, 3d/23, 3d/24
t.+ı 4b/15, 32f/20
t.+ı bilen 4b/24, 8f/20
t.+ım 7b/14, 13e/20
t.+ını 5b/04
t.+lar 17e/04
t.+lırı 3a/06
[=14]

tıl- Tırmalamak.
t.-ıp taşlı- 17e/04
[=1]

tılı- Dilimlemek.
t.-p 34f/09
[=1]

tıllı- Azarlamak, hakaretlemek.
t.-dı 2c/29, 5b/12, 6f/04

t.-maḳçıdı 17e/16
t.-p (tıllap baḳ-) 5g/04
t.-sañmu 6f/04
t.-y (tıllay) 17e/07
t.-ydıġan (tıllaydıġan) 8e/14
t.-ydu (tıllaydu) 3c/07
t.-ysenġu (tıllaysenġu dep) 12e/24
t.-yttı (tıllayttı) 3c/18, 19f/22
[=12]

tıllışış Karşılıklı hakaret etme.
t. 8e/19
[=1]

tılsım (<Ar. ṭılsım) Füsun, büyü.
t. 7b/10
[=1]

tın- 1. Durmak.
t.-may 1f/20, 1f/23, 3ç/11, 4e/13, 10f/18, 17f/02, 17f/26, 22f/11
2. Nefes almak.
t.-dı 2g/25
t.-dı de 3a/13, 5e/19, 7g/27
t.-ġanda 3d/05
t.-ıp 6b/15, 21e/18
[=15]

tıncıḳ Boğucu, bunaltıcı, pek sıcak.
t. 11e/02
t.+ı 17f/14
[=2]

tınç Sakin, rahat.
t. 7e/25
[=1]

tınçlıḳ Sessizlik, sakinlik.
t.+ını 2a/04
[=1]

tınıḳ Nefes.
t.+ı 13f/22
[=1]

tınımsız Durmaksızın, hareketli.
t. 10f/22
[=1]

tıñşı- Dinlemek.
t.-p (tıñşap) 19f/25
t.-vatḳan (tıñşavatḳan) 9e/18
[=2]

tırış- Çırpınmak, çabalamak.
t.-ıp 3c/11, 3d/21
[=2]

tırnaḳ Tırnak.
t.+ıġa (tırnıḳıġa) 9e/14
[=1]

tıtıl- Ditilmek.
t.-ıp ket- 6e/22
[=1]

tız Diz.
t.+dın 21e/04
t.+ıġa 4a/18
t.+ığıçe 17e/01
[=3]

tızıl- Sıralanmak.
t.-ġan 3b/07
t.-ıp 3a/10, 11e/22
[=3]

tik Dik.
t. 3d/08
[=1]

tik- Dikmek, iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak.
t.-ip 9f/17
t.-işke kiriş- 6e/15
t.-işlirige 15f/07
t.-ivatḳan 11f/28
t.-ken 14e/09
t.-ip 4g/06
t.-ti 6f/25
ḳumarġa tik- 6f/25
[=7]

tikenlik Dikenli.
t. 25f/10, 25f/23
[=2]

tikil- I 1. Dikilmek, iğneye geçirilmiş iple tutturulmak.
t.-gen 7a/26, 12f/03, 25f/10

tikil- II Bir şeye doğrudan ve uzun süre bakılmak.
t.-ip 7e/16, 9e/01
[=5]

tilekdaşlıḳ Aynı dilekte bulunma hâli.
t. 3g/02
[=1]

tili- Dilemek.
t.-genlerge 7e/12
t.-ş (tileş) 8e/04
t.-ytti (tileytti) 13f/24
[=1]

tiri- Diremek, dayamak.
t.-p (tirep)7a/13
[=1]

tirik I Diri.
t. 2d/29, 3a/07

t.iken 25f/22
[=3]

tirik II Pinti, cimri.
t. 1ç/07
[=1]

tirikçilik Geçinme, yaşam mücadelesi.
t. 15e/01
t. bolsa 21e/12
[=2]

tiril- Dirilmek.
t.-ip 22e/14
[=1]

tit tit (Taklidî ses) Sabırsız olma durumu, telaş ifade eder.
t. bol- Telaşlanmak. 16e/14
[=1]

titret- Titretmek.
t.-me 4b/06
[=1]

titri- Titremek.
t.-gen 9e/21
t.-p (titrep) 3g/26, 4g/10, 14e/20, 27f/13
t.-p (titrep ket-) 2ç/28, 6a/22, 9g/13
t.-şke (titreşke başlı-) 2a/20
[=9]

tiyatır Rus. Tiyatro.
t. 9g/06
[=1]

tız- Sıralamak.
t.-ıp ḳoy- 1f/13
t.-ıp ḳoyul- 6e/21, 32f/26
[=3]

tizgin Dizgin
t.+ini 2e/03
[=1]

tizlen- Diz çökmek.
t.-ip (tizlinip) 17f/22
[=1]

toġra Doğru, dürüst. *Krş.* toġrı.
t. 5a/08, 9g/26, 15f/10, 18f/25, 20e/20, 23f/28
t. emes 5a/25
t. kel- Uygun gelmek. 2g/14, 4f/14, 10f/01
[=10]

toġrat- Kestirmek, doğratmak.
t.-tı 20e/13
[=1]

toġrı *bk.* toġra.
t. 5a/03, 5a/10
t.+sı 1f/05, 6a/12
t.+sıda 1b/11, 1g/15, 2c/02, 3g/02, 7g/21, 9f/25, 10g/22, 14f/17, 22f/08, 27f/07, 31f/08
t.+sıdiki 2d/11, 5a/24, 10g/28, 24f/13
t.+sını 1e/20, 3d/24, 14f/27, 22e/09
[=23]

toġrılı- Doğrulamak, düzeltmek.
t.-dı 17f/19
t.-p (toġrılap) 9g/20
[=2]

toġruluḳ Hakkında, üzerine.
t. 2c/08
t. emes 28f/11
[=2]

toḫtam Birikinti.
t. 3f/05, 3f/07
[=2]

toḫtat- Durdurmak.
t.-ıp (toḫtıtıp) 12f/09
t.-mıdı 3c/01, 6b/02
t.-tı 6g/10
[=4]

Toḫtı "Guman" hikâyesinde şahıs adı. Mesture'nin sınıf arkadaşı.
T. 3g/08
T.+dın 22e/21
T.+nı 5g/06
[=3]

toḫtı- Durmak.
t.- (toḫta!) 19e/14
t.-dı 4e/24
t.-may 4b/23
t.-ñlar (toḫtañlar) 2d/11, 25f/19
t.-p (toḫtap) 7g/23, 9g/07, 23e/21, 27f/24
t.-p (toḫtap ḳal-) 3e/07, 4g/18, 5a/15, 5a/27, 6f/18, 17f/12, 18e/25, 21e/18
t.-p (toḫtap tur-) 27f/24
t.-ptu (toḫtaptu) 2d/20
t.-tıdı 34f/04
[=20]

toḫu Tavuk.
t. 16e/08, 16f/16
t.+sımu 3f/24

[=3]

toḳ Tok, aç olmayan.
t. 4e/15, 8e/01, 9e/03
t. iken 1d/02
[=4]

toḳaç Francala, çörek.
t. 8e/25
[=1]

toḳḳuz Dokuz.
t. miñ tokkuz yüz kırık alte 1c/02
t.+larda 6g/03
[=2]

toḳmaḳ Tokmak.
t.+lar bilen 3d/01
t.+tın (tayaḳ toḳmaḳ) 8b/11
[=2]

toḳsan Doksan.
t. 10e/24
[=1]

toḳu- Örmek.
t.-dı 23e/08
t.-ġannı 30f/18
t.-p 3d/21
t.-vatattı 29f/23
t.-ymız dep 30f/10
[=5]

tokul- Örülmek.
t.-ġan 30f/12
[=1]

toḳumıçilik Dokumacılık.
t. 4f/10
[=1]

toḳun- Dokunmak.
t.-ışıdın 18f/17
[=1]

toḳunuş Dokunuş.
t. 5g/13
[=1]

toḳuş Örme.
t.+mu 30f/20
t.+nı 29f/23, 29f/28, 30f/13
[=4]

tol- Dolmak.
t.-ġan 3b/04
t.-ġanlıḳını 3d/03
t.-ġuçe 7g/26
t.-up 33f/16
t.-up taş- 31f/24
[=5]

tola Çok.
t. 1b/23, 1g/02, 2d/09, 4e/04, 10e/20, 15e/07, 16e/01, 16e/22, 10f/07, 30f/22
t.+mu (tolımu) 1c/03, 3f/13
t.+sı (tolısı) 3a/02
t.+sını (tolısını) 21f/02
[=14]

tolġımaç Eğri büğrü, bükülü.
t. tolġımaç 2b/02
[=1]

toluḳ Tam.
t. 24f/10, 28f/29, 33f/22
[=3]

tolun Dolun.
t. ay 9e/20
[=1]

tonu- Tanımak.
t.-dı 11f/08
t.-dum 11e/07
t.-maydu 1b/08
t.-mdu dep 22e/22
t.-p ḳal- 16e/05
[=5]

tonur Tandır.
t. 9e/12, 9e/22
t.+dek 1f/04
t.+dın 9e/19, 21e/24
t.+diki 14e/16
t.+ġa 9e/24, 21e/22
[=8]

tonuş Tanıdık, tanış.
t. 6g/10, 22e/02, 32f/21
[=3]

tonuş- Tanışmak.
t.-ḳan 8g/03
t.-up ḳal- 3g/09
[=2]

tonuştur- Tanıtmak, sunmak.
t.-up 24f/15, 24f/19
[=2]

toñ Kaba.
t. 2f/07
[=1]

top 1. Bir gurup insan.
t.+nıñ 26f/07
t.+tın 25f/17
2. Deste
t. 9g/21
[=3]

topa Toprak, toz. *Krş.* topraḳ.

t. 4f/13, 7e/05, 24e/11
t. bas- 4a/02
t.+da (topıda) 29f/15
t.+dın (topıdın) 2e/11, 19f/11
t.+ġa (topıġa) 1e/09, 4e/01
t.+nıñ (topınıñ) 7f/19
[=10]

topan Başak kalıntısı.
t.+lar 3e/28
[=1]

toplan- Toplanmak.
t.-ġan 3c/24
[=1]

toplaş Toplama.
t.+nıñ 4ç/26
[=1]

toplaş- (Çoğul şahıslar için) Toplamak.
t.-tı 31f/25
[=1]

topley (<Rus. tufli) Ayakkabı.
t. 9f/17, 13f/18
t. dep 13f/05
t.+din bolsa 12f/15
t.+ini 12f/09
t.+mu 11f/28
t.+ni 12f/06, 12f/10, 12f/17, 12f/25, 13f/01, 13f/10, 13f/11, 13f/21, 13f/25, 16f/04, 17f/06
t.+niñ 12f/03, 12f/13
[=19]

toplı- Toplamak.
t.-dım 5ç/06
t.-şḳa (toplaşḳa) 5ç/07
t.-şḳa (toplaşḳa mumkin) 4ç/29
t.-ydıġan (toplaydıġan) 4ç/23
[=4]

toplışıval- Toplayıp bitirmek.
t.-ġan 2d/08
[=1]

topraḳ *bk.* topa.
t. 21f/05
[=1]

toptoġra 1. Tam tamına.
t. 1g/26, 8a/01
2. Dümdüz.
t. 6a/17, 11e/13
3. Dürüst.
t.14f/25
[=5]

tor Ağ.
t. 32f/25
t. baġlı- 4f/24
t.+ıġa 1ç/22
t.+lırı 1a/13
[=4]

torġay Toygar, çayır kuşu.
t. 10e/07, 34f/20
[=2]

torı- Engel olmak.
t.-p (torap ḳoy-) 17e/17
[=1]

torus Tavan.
t.+larnı 7e/18
t.+lırı 6a/08
t.+lırıda 1a/12
t.+nıñ 4f/21
[=4]

tosalġu Mania, engel.
t. 2b/16
[=1]

toşḳan Tavşan.
t.+dek 7e/03
[=1]

toşu- Taşımak.
t.-ġan bolsa 21f/02
t.-p 22e/18, 28f/03
t.-ydu 5ç/28
[=4]

toşut- Taşıtmak.
t.-up 20e/14
[=1]

tova (<Ar. tavba) Pişmanlık.
t. 2d/13, 3g/27
t. ḳıl- 9e/13
t. ḳıldurul- 3d/18
[=4]

toy Düğün.
t. 3b/08
t.+nıñ 2g/26
t. tögün 10e/16
[=3]

toy- Doymak.
t.-dum 6e/05
t.-ġuçe 4b/16, 4b/17, 6b/14, 20f/01
t.-ıdu 7a/10
t.-may 15e/17
t.-maydu 1ç/26
[=8]

toymas Doymaz.

t. 2b/10
[=1]

toyunuş Doyunma.
t. 9e/04
[=1]

toz- Yenilmek.
t.-mıdım 14e/22
[=1]

tozu- Savrulmak, dağılmak.
t.-p ket- 7b/04
[=1]

töge Deve.
t.+niñ (töginiñ) 13f/04
[=1]

tögün Düğün dernek.
t. toy tögün 10e/16
[=1]

töhmet (<Ar. tuhmat) İftira.
t. 4a/25
[=1]

tökül- Dökülmek.
t.-di 7b/03
[=1]

töli- Ödemek.
t.-ydikenmiz (töleydikenmiz) 2e/21
t.-ymen (töleymen) 2ç/08
[=2]

töliyel- Ödeyebilmek.
t.-migini üçün 5f/20
[=1]

Tömür "Çénıḳış" hikâyesinde şahıs adı. Metniyaz'ın arkadaşı.
T. 25f/15, 25f/29, 26f/19, 27f/22, 30f/10, 30f/16
T. bilen 29f/22
T.+niñ 30f/03
[=8]

tömür Demir.
t. 4f/18, 6e/09
t.+din 6e/23
[=3]

tömürçilik Demircilik.
t. 4f/15, 4f/25
[=2]

töt Dört.
t. 1e/09, 1f/16, 2e/15, 2e/27, 2g/25, 7e/03, 11e/06, 11e/27, 12f/03, 13f/11, 14f/05, 18e/07, 18e/13, 19f/07, 19f/20, 21e/05, 22e/18, 34f/22
[=18]

tötinçi Dördüncü.
t. 1d/21
[=1]

töven Aşağı, alçak, düşük.
t. 1e/15, 5e/19, 17f/28, 23e/04, 23e/26, 25f/27
t. bol- 3g/24
t.+de 1g/14
t.+dikiçe 2c/10
t.+ge 8f/21
t.+ige (tövinige) 1a/03
[=11]

tövençilik Hürmetle, ihtiramla.
t. bilen 4ç/16
[=1]

tuġan Bend, suyu tutmak için yapılan set.
t. sal- Bend yapmak. 9f/29
[=1]

tuġḳan Akraba.
t.+ımızını (tuġḳınımızını) 16e/11
t.+lar 20e/22
t.+larnıñ 20e/29
[=3]

tuġul- Doğmak.
t.-ġanda 8a/16
t.-ġandimen 3f/17
t.-ġanmu 18e/03
[=3]

tuḫum (<Far. tuḫm) Yumurta.
t. 3f/23
t.+larnı 14e/11
[=2]

tul Dul, eşi ölmüş.
t. 14f/05, 22f/02
[=2]

tuluḳ Döven, harmanda kullanılan kızak biçiminde araç.
t. 3e/06
t. heydi- 1e/16
t.+nı 1e/13, 4e/18
t.+nıñ 1e/19
[=5]

tumanlaştur- Bulandırmak.
t.-attı 1a/25
[=1]

tumanlıḳ Bulanık.

t. 23e/24
[=1]
tumşuḳ Gaga.
t.+ıġa (tumşıḳıġa) 17e/21
t.+ını 2f/08, 17f/25
t.+ını (tumşıḳını) 12f/13
t.+umnı tire- 7a/13
[=5]
tuncı İlk.
t. 2g/05, 3f/14, 7b/18, 13e/10, 16f/22, 17f/15
[=6]
tupraḳ *bk.* topa.
t.+lar 24e/03
[=1]
tupraklıḳ Mezar.
t.+ḳa 23e/10, 24e/02
[=2]
tur- 1. Durmak, bir yerde olmak veya bulunmak.
t.-attı 1c/10, 1ç/06, 3b/02, 3b/08, 6g/01, 17f/15, 29f/21
t.-ġan 3f/26, 3g/04, 4f/22
t.-ıdıġu 1d/15, 25f/20
t.-ıdu 1a/08, 23f/23
t.-sun 3ç/05
t.-up 1c/21, 5b/15, 8a/21, 16e/25, 17e/05
t.-up ḳal- 3g/25
t.-up ket- 3d/08
t.-uşı 33f/01
2. Kalkmak, ayağa kalkmak.
t.-dı 25f/24
t.-dı de 12f/11
t.-e (!) 20e/07
t.-ġan bolsa 4e/25
t.-ġanıdı 27f/22
t.-ġını üçün 16f/29
t.-up 12e/02, 15f/22, 16f/20, 28f/05, 30f/12
t.-uşḳa 16f/27
3. (Yardımcı fiil) Durmak.
t.-attı 1a/19, 1ç/11, 2a/07, 2f/09, 2g/26, 3a/18, 3c/15, 3e/12, 4b/13, 4e/02, 6b/08, 6b/12, 8e/29, 9e/08, 9e/21, 10f/19, 11e/22, 12f/15, 13e/02, 14e/12, 17f/17, 19f/15, 19f/19, 20e/28, 22e/17, 25f/12, 29f/12, 29f/25, 33f/03
t.-dı 2c/23, 2c/25, 6a/20, 12f/12
t.-dı de 27f/14
t.-duḳ 26f/15
t.-dum 9g/19, 16e/16
t.-ġan 1a/12, 1c/05, 1ç/18, 2f/07, 2f/20, 3ç/02, 3ç/10, 4g/06, 6a/08, 6a/26, 6b/05, 6f/27, 6g/25, 7f/15, 8e/13, 8f/17, 8g/04, 13e/03, 13e/09, 13e/27, 16e/17, 17f/12, 22f/14, 24f/25, 29f/12, 33f/14, 33f/15, 34f/10
t.-ġan bilen 11f/14
t.-ġanlıḳıdın 3ç/14
t.-ġanlıḳını 10f/17
t.-ġuçı 22e/18, 33f/02
t.-ıdıġan 1ç/04, 2f/03, 3f/24, 4e/11, 6a/10, 6f/29, 7e/21, 21e/14, 34f/25
t.-ıdu 1a/17, 1f/19, 4e/03, 4f/09, 4f/21, 9e/24, 12e/28, 15e/16, 16e/23, 24e/04
t.-ısen 21e/12
t.-maḳta 3ç/12
t.-may 3b/19
t.-sımu 3c/11
t.-uñlar 27f/24, 27f/24
t.-up 5e/24, 6e/17, 7a/28, 7f/26, 10g/05, 11e/28, 11f/29, 17f/19
t.-up ḳal- 16e/12
t.-uptu 22e/07
t.-uşı 13e/06
añlınıp tur- 3a/18, 4e/03, 9e/24
bérip tur- 1ç/04, 1ç/11, 3f/24, 22e/17
bésıḳturup tur- 33f/02
bésıp tur- 6e/17
bildürüp tur- 19f/19
bilinip tur- 10f/19
bilip tur- 5e/24
bolup tur- 24f/25
buzup tur- 2a/07
cım tur- 17f/15
çellep tur- 11e/28
çüşüp tur- 19f/15, 29f/12
dikḳet ḳılıp tur- 9g/19
eslitip tur- 2g/26
éḳıp tur- 34f/25
ésıḳlıḳ tur- 1c/10
ḫever bérip tur- 2f/03
ḳarap tur- 2c/23, 2c/25, 12f/12

kelip tur- 12f/15
körsitip tur- 4e/02, 25f/12, 33f/03
körünüp tur- 8e/13, 24e/04
körüp tur- 21e/12
ḳuyulup tur- 3c/11
külüp tur- 8g/04
melum bolup tur- 17f/17
örlep tur- 3c/15
ötüp tur- 14e/12
ötüşüp tur- 16e/23
parḳırap tur- 4e/11
purap tur- 3ç/02, 6a/10
saḳlap tur- 16e/16
sancılıp tur- 20e/28
sañglişip tur- 1a/12
sañlişip tur- 33f/14
sépılmay tur- 11f/29
sılap tur- 7a/28
sorap tur- 29f/25
talışıp tur- 16e/17
tartıp tur- 29f/12
telpünüp tur- 13e/09
téşıp tur- 34f/10
toḫtap tur- 27f/24, 27f/24
tutup tur- 8f/17
yalḳuncap tur- 21e/14
yéġıp tur- 13e/03
yürüşüp tur- 17f/12
[=141]

tural- 1. Kalkabilmek.
t.-aydıġanlıkıġa 16f/25
2. Durabilmek, bulunabilmek.
t.-aydu 22e/08
3. (Yardımcı fiil) Durabilmek.
t.-may 9e/10
t.-maydu 7f/05
çıdap tural- 9e/10
külmeymu tural- 7f/05
[=4]

turġuz- Kaldırmak.
t.-up 4b/03
[=1]

turḳ Hal, durum.
t.+da 1g/26, 3f/07, 11f/13
[=3]

turmuş Hayat, ömür, geçim.
t. 4g/27
t.+ı 31f/06, 32f/10
t.+ını 2g/27, 28f/13
t.+ınıñ 2g/28
t. keçür- 4e/15, 14f/14
t. kérek 4a/07
t. ḳur- 5g/01, 14f/06, 32f/16
t.+nıñ 3e/02, 8e/22, 10e/25
[=15]

turuş- (Çoğul şahıslar için) Durmak.
t.-attı 6b/13, 8g/02
t.-ıdu 33f/19
t.-uptu 3d/10
cım turuş- 3d/10
égilip turuş- 33f/19
[=4]

turuşluḳ Oturan, ikamet eden.
t. 1a/02
[=1]

turuval- Israr etmek.
t.-ġandın kéyin 5f/29
t.-ġanlıḳtın 6f/07
[=2]

turuver- Durmaya devam etmek.
t.-idi (turuvéridu) 6f/05
[=1]

tut- Tutmak.
t.-ıdıġan 1ç/07
t.-ıdu 1e/14
t.-ḳan 4a/05, 4g/10
t.-ḳan halda 4e/23
t.-maslıḳḳa 3d/18
t.-sam 8f/10
t.-tı 10f/02
t.-tı de 17e/25
t.-tuḳ 15e/25
t.-up 2d/26, 3c/12, 6a/18, 7f/16, 9e/14, 9e/16, 13f/29, 15e/20, 21e/27, 30f/07
t.-up ber- 5a/23
t.-up tur 8f/17
t.-uş üçün 4a/07
t.-uşmu 9f/27
ara tut- 1e/14
bezgiki tut- 4g/10
direş tut- 8f/10
orun tut- 21e/27
öy tut- 15e/25
su tut- 10f/02
üstün tut- 1ç/07
[=24]

tutal- 1. Dayanabilmek.
t.-may 12e/04

[=1]
2. Toparlamak.
t.-maslıḳı 4a/11
[=1]
t. özini tutal- 4a/11
[=1]
3. Tutabilmek.
t.-mayttı 6e/14
[=1]

tutam Avuç, yığın, miktar.
t. 1f/12, 1f/12
[=2]

tutaş- Bitişik olmak.
t.-ıp (tutışıp) 3e/25, 15e/09
[=2]

tutaştur- Tutuşturmak.
t.-uş üçün 17f/02
[=1]

tutul- 1.Tutturulmak.
t.-ġan 32f/25
2. Yakalanmak.
t.-dı 26f/08
3. Davranmak.
t.-up ket- 2g/15
[=3]

tutun- Tutunmak.
t.-dı 11e/29
[=1]

tutuş Tutuş, tutma.
t. 9f/26
[=1]

tutuş- (Çoğul şahıslar için) Yakalamak.
t.-uptu 2d/29
[=1]

tutuval- 1. Toparlamak.
t.-dı 13f/24
2. Tutmak.
t.-dım 19e/28
t.-ıdu 23e/21
[=3]

tuy- Duymak.
t.-mastın 2a/12
t.-up ḳal- 6g/11
[=2]

tuydur- Duyurmak, işittirmek.
t.-mastın 23e/05
[=1]

tuyġu Duygu, his.
t. 11f/27, 13e/11
[=2]

tuyġun Uyanık, basiretli, zeki.
t. 1g/12
[=1]

tuyġunluḳ Zekilik, akıllılık.
t. bilen 1g/15
[=1]

tuyġuz- Duyurmak.
t.-may 2b/12
[=1]

tuyuḳ Toynak, hayvan tırnağı.
t.+ımı (tuyıḳımı emes) 18e/14
t.+ını 18e/14
[=2]

tuyuḳsız Aniden, ani, ansızın.
t. 2a/17, 3e/06, 3g/06, 12e/27
t.+la 1d/03, 2a/24, 6g/09, 6g/15, 18e/23
[=9]

tuyul- Duyulmak.
t.-attı 6b/10, 33f/24
t.-dı 13e/07
[=3]

tüfi (Ünlem) “Yazıklar olsun” anlamında kullanılır.
t. 3c/19
[=1]

tüget- Bitirmek.
t.-ip (tügitip) 3e/01
t.-ken 3g/11
t.-ken bol- 1a/21
t.-kenidim 7a/13
t.-küsiz 32f/15
t.-ti 21f/06
[=6]

tügimes Bitmez.
t. 19e/11
[=1]

tügmen Değirmen.
t.+de 18e/06
t.+ge 18e/08
[=2]

tügü- Bitmek, tükenmek.
t.-mes 4e/19, 6f/22
t.-meydu 9e/26
t.-migeniken 18e/07
t.-p (tügep) 24e/06
t.-y (tügey dep) 18e/27
t.-ydu (tügeydu) 15f/29
[=7]

tügül- Büzülmek, yuvarlaklanmak.

t.-üp 7e/03, 25f/07
[=2]

tüklük Tüylü.
t. 22e/19
[=1]

tükür- Tükürmek.
t.-dü 4a/08
t.-üp 3c/20, 18e/11
t.-üvetse 1c/20
[=4]

tükürük Tükürük.
t. 3e/11
t.+ini 6e/16
t.+üni 10e/28
[=3]

tünügün Dün.
t. 2g/08, 3g/04, 10f/20, 30f/10
t.+le 29f/23
[=5]

tüp Dip, alt bölüm.
t. 2f/17, 4f/04
t.+i (tüvi) 1a/18
t.+ide (tüvide) 3b/24, 34f/21
t.+idin (tüvidin) 4f/05, 7e/23
t.+ige (tüvige) 4a/02, 11e/16
[=9]

tür- 1. Çatmak.
t.-gen boyı 12e/02
t.-ük 7e/06
2. Bozmak, buruşturmak.
t.-üp 5a/30
ḳoşumısını tür- 12e/02
[=3]

türlük Çeşitli, farklı, türlü.
t. 2g/13, 3b/04, 3b/06, 3b/06, 3ç/23, 4f/16, 5f/18, 7g/12, 18f/15
[=9]

türmi Rus. Hapishane.
t.+lerde 2a/26
[=1]

türteklival- Sarmak, bürümek.
t.-ġan 22f/26
[=1]

türül- Çatılmak.
t.-gen 1c/03
ḳapıḳı türül- 1c/03
[=1]

tüs Görünüm, görüntü.
t. al- 1a/12, 2g/21, 8f/26, 23f/26
[=4]

tüski *bk.* eski tüski.
t. eski tüski 6e/21
[=1]

tütek Sis, duman.
t. bas- 7b/02
[=1]

tütün Duman.
t. 2d/08
t.+dek 21e/17
[=2]

tüvli- (Kova vb. delinmiş şeyler için) Yamamak.
t.-p (tüvlep) 5f/03
[=1]

tüz Düz, saf.
t. 5g/13
[=1]

tüz- Yapmak, tasis etmek.
t.-mekte 7f/24
[=1]

tüzet- Onarmak, tamir etmek.
t.-iş (tüzitiş üçün) 6f/02
[=1]

tüzü- Düzeltmek, onarmak.
t.-p (tüzep ber-) 5f/04
[=1]

tüzükrek Daha dürüst, daha doğru.
t. 3e/19, 6a/11
[=2]

Tyanşan Tanrı dağı. Orta Asya'da bulunan büyük dağ sistemlerini oluşturan sıradağ.
T.+dek 2ç/07
[=1]

u 1. (Sıfat) O.
u. 2e/14, 2f/12, 3f/10, 7e/27, 9g/27
2. (Zamir) O.
u. 1b/05, 1b/12, 1b/14, 1b/16, 1b/19, 1c/13, 1ç/04, 1e/15, 1f/17, 2a/11, 2a/19, 2b/09, 2b/10, 2b/13, 2b/25, 2b/27, 2c/23, 2ç/29, 2f/18, 2f/23, 2f/28, 2g/06, 2g/25, 3a/13, 3a/21, 3b/11, 3b/22, 3b/29, 3c/20, 3c/23, 3ç/17, 3ç/22, 3ç/25, 3d/04, 3d/14, 3f/01, 3f/04, 3f/10, 3f/18, 3g/08, 4a/18, 4b/04, 4b/19, 4b/23, 4ç/04, 4ç/08,

4ç/16, 4e/22, 4f/11, 4f/13, 4f/26, 4g/05, 4g/17, 4g/20, 4g/25, 5a/15, 5a/21, 5b/25, 5ç/05, 5e/09, 5e/28, 5e/29, 5f/02, 5f/12, 5f/16, 5f/19, 5f/21, 5f/26, 5f/28, 5g/03, 5g/04, 5g/28, 6a/19, 6a/23, 6a/28, 6b/01, 6b/19, 6b/29, 6f/11, 6f/26, 6g/10, 6g/24, 7b/12, 7f/01, 7f/05, 7f/11, 7f/13, 7g/17, 7g/20, 7g/24, 7g/26, 8a/20, 8a/20, 8e/26, 8f/10, 8f/26, 8g/06, 8g/15, 9e/18, 9f/29, 9g/02, 9g/04, 9g/05, 9g/24, 10e/01, 10e/12, 10e/28, 10f/01, 10f/05, 10f/07, 10f/08, 10f/15, 10f/25, 10g/03, 11e/07, 11e/28, 11f/08, 11f/15, 11f/18, 11f/23, 11f/25, 11g/04, 12e/03, 12e/08, 12e/11, 12e/20, 12f/01, 12f/07, 12f/13, 13e/02, 13e/07, 13e/09, 13e/17, 13e/19, 13f/09, 13f/24, 14e/01, 14e/05, 14e/08, 14e/28, 14f/04, 14f/05, 16f/02, 16f/11, 16f/15, 16f/18, 16f/20, 16f/27, 17f/05, 17f/19, 17f/29, 18e/14, 18e/23, 18f/16, 18f/17, 19e/09, 19e/27, 19f/21, 20f/03, 20f/05, 20f/07, 21f/02, 22e/24, 22e/27, 22f/15, 23f/25, 23f/27, 23f/29, 24f/04, 25f/04, 25f/09, 25f/26, 26f/24, 29f/01, 29f/03, 29f/13, 30f/25, 32f/05, 32f/10, 32f/16, 32f/17, 34f/09

u.andın 2e/16, 6a/28

u.bolsa 18f/12

u.dep 3g/05

u.+lar 1b/07, 1b/24, 1b/26, 1c/26, 1ç/08, 1ç/16, 2a/25, 2d/29, 2e/07, 3d/19, 7b/24, 7e/26, 8e/06, 8e/20, 9g/26, 10f/19, 11e/13, 11f/03, 19f/07, 19f/16, 22f/25, 29f/23, 29f/24, 33f/20, 33f/27

u.+lar bilen 2c/05, 20f/01

u.+lar bolsa 7b/28

u.+larçu 18e/25

u.+larda 16f/25

u.+lardın 2c/02

u.+larġa 1b/24, 2e/13, 2g/28, 17e/28, 27f/23, 29f/27

u.+lar heḳte 20f/11

u.+larmu 1g/13, 8g/01

u.+larnı 3d/02, 5ç/22, 33f/20

u.+larnıñ 1c/22, 1ç/17, 1f/09, 2b/02, 2c/07, 2ç/21, 3a/03, 7b/29, 10g/23, 11f/02, 11g/07, 18e/01, 18e/20, 20e/20

u.+mu 4e/14, 5ç/28, 17f/01, 18e/22, 34f/02

u.+nı 1b/08, 1c/15, 1ç/06, 2a/26, 2b/12, 2c/21, 2c/29, 2ç/12, 2f/04, 2g/07, 3a/04, 3b/12, 3c/13, 5b/10, 5f/20, 5g/13, 6a/14, 6e/10, 6g/10, 6g/15, 7b/13, 7b/16, 7f/03, 8f/20, 9f/03, 10e/26, 10f/23, 10f/24, 11e/07, 12e/14, 12f/11, 13e/21, 13f/12, 14f/03, 15f/04, 15f/18, 17e/10, 17e/15, 18f/10, 18f/26, 19e/06, 20f/04, 21e/24, 21f/25, 22e/01, 22f/02, 23e/03, 23e/09, 24f/18, 27f/12, 27f/18, 28f/02, 30f/20, 31f/01

u.+nımu 3c/17, 5a/20

u.+nıñ 1c/08, 1c/10, 1c/18, 1d/04, 1e/08, 1g/22, 2a/09, 2a/14, 2a/18, 2b/07, 2b/22, 2c/12, 2c/16, 2c/26, 2c/28, 2f/11, 2f/25, 2f/27, 2g/13, 2g/19, 2g/27, 3a/05, 3a/17, 3a/26, 3a/28, 3b/14, 3c/20, 3c/28, 3d/06, 3d/08, 3e/09, 3e/14, 3e/15, 3f/20, 3f/28, 3g/23, 3g/28, 4a/01, 4b/12, 4ç/21, 4ç/25, 4e/19, 4g/09, 5e/22, 5e/23, 5e/25, 5f/08, 5g/26, 5g/27, 6a/20, 6b/08, 6b/22, 6e/03, 6f/02, 6f/27, 6f/28, 6g/11, 6g/18, 6g/20, 7b/18, 7e/25, 7g/10, 8e/03, 8e/11, 8e/27, 8f/10, 8f/12, 8g/02, 9f/07, 9f/15, 9g/28, 10e/25, 10g/05, 10g/09, 10g/09, 10g/22, 10g/29, 11e/11, 11e/20, 11e/20, 11f/29, 11g/04, 12f/18, 13e/03, 13e/04, 13f/22, 14e/18, 14e/19, 14e/22, 14f/23, 15f/03, 16e/25, 16f/06, 17e/07, 17e/12, 17e/14, 17f/07, 17f/27, 18e/28, 18f/07, 18f/09, 20f/13, 20f/23, 21f/04, 21f/06, 21f/28, 22e/28,

23e/01, 23e/11, 23e/15, 23e/22, 24e/15, 24f/01, 24f/08, 24f/13, 24f/15, 25f/07, 25f/08, 25f/16, 29f/08, 32f/03, 32f/09, 32f/18
u.+nıñ bilen 3g/09, 5g/07, 6f/05, 7g/17, 14f/14, 28f/21
u.+nıñ üçün 3d/25, 15f/21
u.+nıñda 16e/19
u.+nıñdın 1b/13, 2c/27, 2ç/02, 8e/18, 9f/19, 14f/10, 14f/26, 15e/21
u.+nıñdın kéyin 20e/14
u.+nıñdınmu 21e/06
u.+nıñġa 1ç/13, 2b/05, 2c/22, 2c/22, 2e/23, 3b/15, 3c/01, 3c/10, 3e/18, 3f/12, 4c/12, 5e/04, 6b/20, 6e/13, 6f/09, 6f/17, 10f/03, 16f/14, 21e/15, 24f/19
u.+nıñġımu 2e/24
u.+nıñkidin 18f/03
u.+nısı 2d/24
u.+nıñ 2a/21
[=475]

ucuḳturuvet- Öldürmek, yok etmek.
u.-imen (ucuḳturuvétimen) 7e/11
[=1]

uç Uç, son, nihayet.
u.+ı 8f/10
u.+ı bilen 1e/15
u.+ıda 11e/21
u.+ıdıla 21f/14
u.+ıdiki 17f/14
u.+ıġa çıḳ- 4a/25
u.+ını 13e/02
u.+ısıda 23e/18
u.+lırı 6f/29
u.+lırıġa 7g/27
[=10]

uç- Uçmak.
u.-ar 7f/23
u.-tı 14e/19
u.-up 7f/15, 13e/07, 22e/15
u.-up ket- 2a/19
u.-uşḳa başlı- 16f/19
u.-uvatḳan 4ç/10, 15e/13
[=9]

uça Sırt, arka.
u.+mda 4b/28
u.+ñdın 2b/13
u.+sıda (uçısıda) 1b/07, 1c/08
u.+sıġa (uçısıġa) 5b/16
[=5]

uçḳun Kıvılcım, çakım.
u.+lırı 10g/09
[=1]

uçḳundı- Parlamak.
u.-p (uçḳundap) 4g/05
[=1]

uçraş- Karşılaşmak.
u.-ıp (uçrışıp ḳal-) 4ç/06, 11e/09
u.-mıdıñızmu dep 15e/22
u.-tı 7b/13
[=4]

uçrat- Karşılaşmak, karşı gelmek.
u.-ıp (uçrıtıp ḳal-) 5g/06
u.-ış (uçrıtış) 2d/19
u.-ḳuçe 1b/14
u.-tı 2b/27, 3ç/24, 4ç/05
[=6]

uçrı- Uğramak, maruz kalmak.
u.-dı 4a/22
u.-dım 5b/20
u.-dım dep 5b/22
u.-maymenmu 1ç/23
u.-mıdımu 1b/18
u.-p (uçrap ḳal-) 1b/12, 2d/23
u.-ptudek (uçraptudek) 2b/01
u.-sımu 2d/18
[=9]

uh İç çekme, ah çekme.
u. 2ç/06, 12e/07, 15e/20
u. tart- İçini çekmek. 10e/02
[=4]

uḫlı- Uyumak.
u.-ġanda 20f/06
u.-mıġanıdı 16f/10
u.-p (uḫlap) 5e/06, 20f/06
u.-p (uḫlap ḳal-) 3e/09, 8f/11, 16f/16
u.-vatḳan (uḫlavatḳan) 4e/24, 4e/27, 22e/16
[=10]

uḫlıval- Uyumak.
u.-sıñız 15f/23
[=1]

uḫlıyal- Uyuyabilmek.
u.-mıdım 6a/10, 7e/25
[=2]

uḳ- Anlamak, kavramak.
u.-maydıġan 3d/23

u.-maysen 14e/27
[=2]

uka 1. Küçük erkek kardeş
u.+lırım (ukılırım) 11e/17
2. (Ünlem) Yaşça küçük erkeklere seslenmeyi ifade eder.
u. 10f/11
u.+m 30f/09
[=3]

uḳal- Anlayabilmek, kavrayabilmek.
u.-may 2d/16
u.-mıdım 6a/20
u.-mıġan 3d/26
[=3]

ulaġ Çiftlik işlerinde kullanılan büyük baş hayvan.
u. 27f/10, 27f/15, 27f/25, 28f/18, 28f/24, 31f/12
u.+ı (ulıġı) 22f/04
u.+ını (ulıġını) 21f/14, 21f/15
u.+lırıġa 21f/11
[=10]

ulaġsız Çalıştırılan hayvan olmadan.
u.+mu 28f/09
[=1]

uluġ Büyük, ulu.
u. 3ç/14, 8e/16
u. kiçik 3a/13, 2g/24, 5e/19
u.+lar de 17e/18
[=6]

un Un.
u. 18e/07
[=1]

undaḳ Öyle.
u. 1c/17, 4f/12, 1g/11, 6g/16, 9g/16
u. bolsa 6a/25
u. emes 1b/26, 7b/23
u.+ta 8f/05
[=9]

unı- Kabul etmek, rıza olmak.
u.-may ḳoy- 14f/09
[=1]

unut- Unutmak.
u.-mas (untumas iduḳ) 5ç/17
u.-up (untup) 16e/03
[=2]

unvan (<Ar. ʿunvān) Unvan.
u.+nıñ 1c/11
[=1]

uprı- Yıpranmak, eskimek.
u.-ydu (upraydu) 6e/09
[=1]

ur- Vurmak, dövmek.
u.-dı 5b/14
u.-dı de 17e/21
u.-ġanıdı 19e/27
u.-ımen 2e/03
u.-up 3b/13, 3b/14, 3b/17, 4a/18, 9f/10, 20e/02
[=10]

urġu- Sıçramak.
u.-p 19f/13
u.-p çıḳ- 4e/11
[=2]

uruḳ Tohum.
u. 7f/10, 20e/22, 20e/29, 27f/27
u.+ı 2e/26
u.+nı 1e/09
u.+nımu 9f/12
[=7]

uruḳluḳ Tohumluk.
u.+ḳa 21e/02
[=1]

urul- Vurulmak, dövülmek.
u.-attı 7f/20
u.-dı 7g/25, 13f/22
u.-ġan 9g/13
u.-up 17f/08
[=5]

urun- Konulmak.
u.-dı 16f/20
[=1]

urunuş Deneme.
u. 21f/11
[=1]

uruş Kavga, dövüş.
u. 4g/27
[=1]

uruş- Kavga etmek.
u.-ḳudek 8e/21
u.-up ḳal- 15e/05
[=2]

uruşal- Kavga edebilmek.
u.-maydu de 6f/06
[=1]

uruşḳaḳ Kavgacı.
u.+mış 14f/07
[=1]

uruşuş Kavga.

u. 8e/19
[=1]

ussı- Susamak.
u.-ġan 3f/21
u.-p (ussap ket-) 2f/28
[=2]

ussuzluḳ Susamışlık.
u.+ını 34f/26
u.+ḳa 33f/04
[=2]

usta (<Far. ustād) Usta.
u. bol- 13f/07
u.+m 6f/20, 7f/29, 9f/09, 12f/22, 13f/26, 14f/12, 14f/19, 15f/17, 25f/28, 26f/18, 29f/25, 30f/17, 30f/23
u.+m bolsa 29f/26
u.+m dep 13f/03, 34f/14
u.+m üçün 29f/29
u.+mdın 30f/05
u.+mġa 30f/23
u.+mızmu (ustımızmu) 30f/15
u.+mnıñ 14f/11, 30f/22, 32f/26
[=24]

ustıḫan Kemik, iskelet.
u.+ları 5b/27
u.+lırım 1e/20
[=2]

ustıkarlık Ustalık, beceriklilik.
u.+ı bilen 31f/17
[=1]

ustıra *bk.* ustura.
u.+lar (ustırılar) 4f/18
[=1]

ustura (<Far. usturra) Ustura. *Krş.* ustıra.
u.+dın (usturıdın tartıp) 4f/28
[=1]

uşşaḳ Ufak.
u. 4f/18, 5e/13, 6f/13, 11e/08, 11e/22, 18f/15, 18f/16, 31f/14
[=8]

uttur- Kaybetmek.
u.-up ḳoy- 6f/23
[=1]

utuval- Kazanmak.
u.-dı de 6f/25
[=1]

uvulı- Ovmak.
u.-dı 3ç/01
u.-p (uvulap) 17f/20
u.-şḳa (uvulaşḳa başlı-) 6f/14
u.-şḳa (uvulaşḳa kiriş-) 6f/21
u.-vétıp (uvulavétıp) 17f/05
u.-ydu (uvulaydu) 6f/12
[=6]

uy Öküz.
u.+ımız 10e/07
[=1]

uyaḳ O taraf, ötesi.
u. buyaḳ 3e/27, 11e/29, 16f/15
u.+tın 6e/13
[=4]

uyal- Utanmak.
u.-mas 4g/07, 10g/29
u.-mastın 4a/26
u.-may 10g/14
[=4]

uyatsız Utanmaz, arsız.
u. 18e/24
[=1]

uygaḳlıḳ Uyanıklık, uyumamış olma.
u.+ını 2a/14
[=1]

uyġat- Uyandırmak.
u.-maysen dep 5e/03
[=1]

uyġınal- Uyanabilmek.
u.-mıdı 16f/17
[=1]

Uyġur Uygur. Doğu Türkistan'da yaşayan Türk soylu halk.
U. mektepi 6a/24
[=1]

uyḳu Uyku.
u. 16f/14
u.+da ikenlik 2a/14
u.+dın 4e/25
u.+ġa 7f/02
u.+ġa (uyḳıġa çöm-) 2a/02
u.+ġa çöm- 16f/17
u.+ġa ket- 15e/16, 16f/10, 20e/05
u.+sıġa 2f/28
[=10]

uyḳusırı- Uyuklamak.
u.-p (uyḳusırap) 2f/25
[=1]

uyuştur- Birleştirmek.
u.-up 33f/26

[=1]

uyuşturul- Birleştirilmek, örgütlenmek.
u.-ġan 31f/16
[=1]

uzaḳ Uzak.
u. 12f/08, 15e/29, 22e/09
u.+nı kör- 2ç/04
[=4]

uzat- 1. Uzatmak.
u.-tı 7a/19, 10g/04
u.-tuḳ 20e/25
2. Uğurlamak.
u.-ḳandu 19e/06
[=4]

uzı- Uzaklaşmak.
u.-p (uzap) 23f/08
u.-p (uzap ket-) 25f/05
[=2]

uzıtıl- Uğurlanmak.
u.-dı 23e/12
[=1]

uzun Uzun.
u. 1a/18, 3d/06, 4g/17, 10e/01, 21e/18
u. uzun 8g/01
[=6]

ücme İncir.
ü. 2e/02, 3f/26, 10f/13, 17f/28, 33f/05, 33f/28, 34f/24
ü.+niñ (ücminiñ) 2f/02, 2f/06, 2f/19
ü. tüvi 34f/21
[=11]

üç Üç.
ü. 1c/21, 1f/14, 1g/24, 2c/29, 2f/17, 2g/23, 3c/27, 4a/26, 4g/15, 5a/05, 5e/22, 6a/07, 7a/05, 7a/06, 7e/03, 9f/26, 10e/09, 11e/06, 11e/27, 18e/11, 21e/05, 22e/23, 22f/24, 24f/13, 27f/21, 31f/11, 34f/22
ü.+i 34f/24
ü.+isi 19e/29
ü.+la 10f/02
ü. öyniñ orniçilik yer 17f/29
[=31]

üçek Yuva.
ü.+liridin 7f/21
[=1]

üçinçi Üçüncü.
ü. 1d/19
[=1]

üçün İçin.
ü. 1a/09, 1a/09, 1a/19, 1c/24, 1e/02, 1e/13, 1f/03, 1g/07, 1g/23, 2b/11, 2b/15, 2c/12, 2c/21, 2ç/14, 2ç/20, 2e/20, 2e/22, 3a/12, 3c/16, 3ç/20, 3d/25, 3f/04, 3f/12, 3f/13, 3f/20, 3f/28, 3g/13, 3g/17, 4a/07, 4a/28, 4b/15, 4ç/02, 4ç/16, 4ç/25, 4e/01, 4f/16, 5a/18, 5e/28, 5f/20, 5f/25, 5g/02, 6ç/01, 6e/01, 6f/02, 7f/03, 7f/23, 7g/11, 7g/16, 7g/20, 8a/15, 8e/01, 8e/21, 8e/26, 8f/10, 8f/28, 8f/29, 8g/15, 10e/08, 10f/02, 10f/20, 10g/04, 12f/11, 13f/09, 14f/03, 15e/01, 15f/21, 16e/01, 16e/02, 17f/01, 17f/02, 18e/03, 18e/07, 18f/07, 18f/14, 18f/26, 19f/11, 20e/29, 20f/22, 22f/02, 22f/10, 22f/13, 23f/18, 25f/13, 29f/01, 29f/24, 29f/29, 30f/05, 30f/25, 31f/23, 31f/28, 33f/25, 33f/28, 34f/02
ü.+la 5g/08, 24f/02
ü.+mu 1ç/08, 5g/04, 13e/11, 23e/29
ü.+mü 21e/02
[=100]

ügüt Değirmende öğütülmeye hazırlanmış tahıl.
ü. 2e/17
[=1]

ülge Örnek.
ü. 23f/13, 31f/27
ü. bol- 21f/21
[=3]

ülüşkün Geçen gün, evvelki gün.
ü. 2g/07
[=1]

ün Ses, seda.
ü. 4b/12
ü. çıḳ- 7g/16
ü. çıḳar- 2g/04
ü.+ler 7b/02, 7e/09
[=5]

ün- Filizlenmek.
ü.-mey ḳal- 9f/21
ü.-üp çıḳ- 2f/18

[=2]

ünçıḳ- Ses vermek.
ü.-may 6g/09, 13e/02
[=2]

ünçi İnci.
ü.+dek 4e/11
ü.+ni 1f/13
[=2]

ündi- Çağırmak, davet etmek.
ü.-ytti (ündeytti) 8f/14
[=1]

Ürümçi Urumçi şehri. Doğu Türkistan'nın başkenti.
Ü. 1c/02
Ü+diki 1ç/03, 5a/18
Ü.+ge 3ç/23
Ü. şehiri 1a/03, 1a/26, 7a/04
[=7]

üsü- Çarpmak.
ü.-p 1a/22
[=1]

üst Üst.
ü.+ide 3e/10, 4ç/06, 4ç/09, 6f/19, 19f/23, 24f/23
ü.+idiki 1f/18, 2g/24, 8f/26, 11e/21
ü.+idin 2ç/18, 5a/01, 6a/18, 14f/28, 23e/25
ü.+ige 1a/02, 3b/03, 3d/17, 4b/07, 4b/09, 4ç/08, 4e/19, 6b/23, 7b/06, 8e/03, 11e/15, 24e/07, 24e/09, 29f/10
ü.+imizdiki 5a/11
[=30]

üstel (<Rus. stol) Masa.
ü. 1a/07, 1a/13
ü.+ge 1a/10
ü.+i (üstili) 1a/08
ü.+niñ 1g/17
[=5]

üstelçe Küçük masa, sehpa.
ü. 2g/24
[=1]

üsteñ *bk.* östeñ.
ü.+ni 24f/27
[=1]

üstün Üstün.
ü. 16f/26
ü. tut- 1ç/07
[=2]

üstvaş Üst baş.
ü.+ı (üstvéşı) 5e/27
[=1]

üşke Burgu.
ü. 4f/23
[=1]

üşşük Soğuk.
ü. 14e/21
[=1]

üz- 1. Yüzmek.
ü.-idu 16e/20
2. Koparmak.
ü.-üp 4b/03, 4b/04, 11e/27
ü.-üp taşlı- 8b/10
ü.-üvatıdu 19f/17
3. Ölmek.
ü.-di 16e/01
can üz- 16e/01
[=7]

üzül- Kopmak.
ü.-mes 4e/20
ü.-üp 5f/29
ü.-üp ḳal- 13e/22
[=3]

üzüval- Koparmak.
ü.- (!) 14e/06
[=1]

vaḳ *bk.* vaḳıt.
v. 16f/23
[=1]

vaḳıplan- Haberdar olmak.
v.-ġan 2d/24
[=1]

vaḳıt (<Ar. vaḳt) Vakit, zaman. *Krş.* vaḳ.
v. 4ç/29, 8g/09
v. çıḳar- 2ç/13
v. emes 15f/13
v.+ımızını (vaḳtımızını) 15e/27
v. kérek 2ç/12
v.+ḳıçe 5g/17, 6f/14
v.+ḳıçe 5a/12
v.+larda 6f/08, 15e/07, 24f/11
v.+lardın 31f/18
v.+lardın béri 3ç/03
v.+lerġıçe 3ç/15
v.+nı 1g/10
v.+ta 5a/17, 9e/04, 13e/07, 16e/14, 16e/29, 18e/06, 23e/24
v.+tın béri 5a/21, 22e/05

[=25]

vaḳıtsız Zamansız.
v. 22e/12
[=1]

vaḳt *bk.* vaḳıt.
v.+ı 19f/10
v.+ı bilen 19e/12
v.+ıda 2g/09, 6g/24, 10f/12, 14f/02, 15f/29, 16f/04, 18f/06, 18f/28, 19f/01
v.+ıdın 1f/05, 21f/01
[=13]

varḳır- Bağırmak.
v.-dı 4e/27
v.-p (varḳırap) 4a/14
v.-ptu (varḳıraptu) 3d/14
v.-şḳa (varḳıraşḳa) 11f/15
[=4]

vay (Ünlem) 1. Şaşma anlatır.
v. 3a/23, 12e/29, 17f/18
2. Acı, ağrı gibi duyguları anlatır.
v. sal- 6e/03
[=4]

vayı Ar. Hedef, amaç.
v.+ġa yet- 34f/01
[=1]

ve (Bağlama edatı) Ve.
v. 1a/10, 1c/19, 1ç/02, 1ç/04, 1ç/10, 1ç/16, 1e/19, 1g/07, 2a/05, 2a/25, 2b/10, 2b/20, 2ç/10, 2ç/18, 2ç/19, 2ç/22, 2d/01, 2f/24, 2f/26, 2g/24, 3c/02, 3c/28, 3ç/07, 3ç/23, 3d/01, 3d/07, 3d/17, 3d/27, 3e/02, 3e/13, 3e/26, 3e/28, 3f/27, 3g/02, 4b/09, 4ç/07, 4f/04, 4f/13, 4f/15, 4f/17, 4f/19, 4f/25, 4g/15, 5b/14, 5f/03, 5f/13, 5g/02, 5g/27, 6b/01, 6b/19, 6f/10, 6f/15, 6f/21, 7b/06, 7b/29, 7f/04, 7f/05, 7g/18, 8a/18, 8b/05, 8g/11, 8g/16, 8g/24, 9g/04, 10f/06, 11f/06, 12f/19, 13f/22, 13f/27, 14f/11, 15f/05, 16f/03, 16f/12, 16f/13, 17e/29, 17f/23, 18f/16, 18f/29, 19f/11, 19f/15, 19f/22, 20e/04, 20f/10, 20f/18, 21e/06, 21e/18, 21f/08, 21f/20, 22e/06, 22e/15, 23e/25, 24e/08, 24f/11, 26f/28, 27f/11, 28f/24, 29f/21, 31f/03, 31f/12, 31f/14, 31f/24, 32f/03, 32f/05, 32f/13, 32f/17, 32f/29, 33f/02, 33f/07, 33f/14, 33f/28, 34f/01, 34f/24
[=112]

vede (<Ar. vaʿda) Vade, söz.
v. ber- 9f/17
v. bériş- 18f/11
[=2]

vehşiy (<Ar. vaḥşī) Vahşi.
v.+lerce 2a/27
v.+lerniñ 3d/13
[=2]

veḳe (<Ar. vaḳʿa) Vaka, hadise, olay.
v. 2b/22
v.+sini 2b/21
[=2]

veten (<Ar. vaṭan) Vatan, yurt.
v.+idin (vetinidin) 8a/25
[=1]

veyrane (<Far. vīrān) Virane, harap.
v. 29f/11, 32f/10
v. ikensen 4a/04
[=3]

vezipe (<Ar. vaẓīfa) Vazife, görev.
v.+si (vezipisi bilen) 6a/13
[=1]

vénta Rus.Vida.
v. 4f/19
[=1]

vıḫvıḫ (Takidî ses) Bıldırcının çıkardığı ses.
v. ḳıl- 15e/12
[=1]

vıtıvaldaḳ Bıldırcının çıkardığı *vıtıvalda*'ma sesi.
v. 15e/11
[=1]

vicik Küçücük.
v. 2c/13
[=1]

vicikle- Küçük hale gelmek.
v.-p 3a/28
[=1]

vilayet (<Ar. vilāyat) Vilayet, il.
v.+te 4a/26, 5a/05
[=2]

viyey (Ünlem) Ah, of, aman.

v. 3g/14, 3g/27, 8g/20, 10g/01, 12e/06
[=5]

vizovod Rus. Takım.
v. 1c/13
[=1]

vucud (<Ar. vucūd) Vücut, cisim, beden.
v.+ı bilen 6e/15
v.+ıġa 16f/06
[=2]

ya (<Far. yā) (Bağlama edatı) Ya da, yoksa.
y. 2d/23, 3b/10, 3b/16, 3b/16, 5b/12, 6g/17, 7e/11, 8e/25
[=8]

yaçeyka Rus. Grup.
y.+si (yaçéykisi) 32f/05
[=1]

yad (<Far. yād) Yad, anma, akla getirme.
y.+ıġa 8g/02
y.+ıġa çüş- 11f/25
y.+ıġa keltür- 3f/12
[=3]

yadlan- Akla getirilmek, hatırlanmak.
y.-ıdıġan (yadlınıdıġan bol-) 13e/24
[=1]

yadnama (<Far. yādnāma) Hatıra.
y. ḳıl- 14e/10
[=1]

yaġ Yağ.
y. 2ç/24, 8f/24, 9f/03
y.+ı (yéġı bilen) 6e/04
y.+nıñ 9f/05
[=5]

yaġ- Yağmak.
y.-dı 17e/24
y.-ıdu 16e/28
y.-ıp (yéġıp) 5g/16
y.-ıp (yéġıp ket-) 1c/19
y.-ıp (yéġıp tur-) 13e/03
[=5]

yaġaç Ağaç.
y. 4f/22, 24e/07, 32f/27
y.+ıdın (yaġıçıdın) 32f/24
y.+ıġa (yaġıçıġa) 3f/26
y.+ḳa 8b/09
y.+lırı 25f/06
y.+lırıġa 5b/13
y.+ta 16f/08
y.+tek 3d/06
y.+tın 8b/11
[=11]

yaġaççılıḳ Marangozluk.
y. 4f/15, 4f/25
[=2]

yaġlaş- Yağlı hale gelmek.
y.-ıp (yaġlışıp ket-) 4f/20
[=1]

yaġlıḳ Mendil.
y.+ıġa 12f/14
y.+ını 11f/08
y.+ḳa 17f/06
y.+tın 12f/14
[=4]

yaġlıma Yağ çekme, aşırı derecede övme.
y. sözler Yağ çekici sözler. 29f/03
[=1]

yaḫşı İyi, güzel, hoş.
y. 2c/11, 2e/27, 3g/29, 4e/15, 5b/07, 5ç/28, 6b/22, 6f/04, 7a/10, 8a/19, 8a/23, 8f/18, 9f/22, 9g/05, 11e/17, 11f/14, 12f/12, 13e/21, 17e/26, 17e/27, 18f/27, 20f/15, 20f/18, 20f/23, 20f/26, 22e/29, 23f/13, 23f/22
y. dep 5ç/27, 20f/02
y. kör- 8f/12, 13e/06, 14f/06, 18f/26
[=34]

yaḫşılaş İyileştirme.
y. 28f/13
[=1]

yaḫşılıḳ İyilik.
y. 2c/20
y.+ı 31f/08
[=2]

yaḫşılıḳçe Güzellikle, sorun çıkarmadan.
y. 19e/21, 19e/23
[=2]

yaḫşıraḳ Daha iyi.
y. 3e/03
[=1]

yaḳ I Taraf, yan.
y.+ḳa 1g/09, 1g/09

y.+ta 3ç/05
y.+tın 3e/18, 22f/16, 22f/17
[=6]

yaḳ II (Ünlem) Yok, hayır anlamında kullanılır.
y. 1b/25, 1c/17, 2d/11, 2d/14, 2g/10, 7g/03, 8a/16, 19e/16, 20e/18, 21e/15
[=10]

yaḳ- 1. Hoşuna gitmek.
y.-ḳanıdı 4g/29
y.-mayttı 27f/07
y.-mıġanlıḳı 19f/05
2. Yapmak.
y.-ḳan 8e/24
3. Yakmak, yanmasına yol açmak.
y.-ışḳa 16f/20
nan yaḳ- 8e/24
[=4]

yaḳa 1. Yaka, giyeceklerin boyun kenarına gelen kısmı.
y. 6e/01
y.+sıda (yaḳısıda) 1c/11
y.+sıdın (yaḳısıdın) 17f/25
y.+sını (yaḳısını) 9e/14, 10e/25
2. Kenar, kıyı.
y.+sıdiki (yaḳısıdiki) 25f/05
y.+sıġa (yaḳısıġa) 1f/20, 10f/29
[=8]

yaki (<Far. yā ki) (Bağlama edatı) Veya.
y. 1c/14, 1c/14, 1c/25, 1ç/24, 1g/11, 2a/14, 2c/16, 3a/06, 3d/22, 5ç/10, 5ç/20, 5f/06, 6a/12, 6a/13, 6e/25, 7g/11, 8e/10, 9f/03, 11f/03, 16e/26, 16e/27, 16f/03, 18e/19, 20e/20, 20e/26, 20f/11, 21f/12, 22f/04, 24e/06, 24e/10, 24e/14, 28f/09, 29f/15
[=33]

yaḳlı- Boyunca gitmek.
y.-p (yaḳlap) 4f/02
[=1]

yalañ Yalın, çıplak.
y. 23e/17
[=1]

yalañġıdaḳ Yalın ayak.
y. 6e/10
[=1]

yalġan Yalan.
y.+dın 7b/25, 21f/12
y. emes 2f/15
[=3]

yalġuz Yalnız.
y. 3f/12, 4f/07, 28f/11
[=3]

yalġuzluḳ Yalnızlık.
y. 20f/20
[=1]

yalı- Yalamak.
y.-p (yalap) 5e/18, 9e/07
y.-şḳa (yalaşḳa başlı-) 2f/29
y.-vatattı (yalavatattı) 4b/20
y.-vatattı (yalavattı) 4b/24
y.-yttı (yalayttı) 5b/04
[=6]

yalıñaç Çıplak.
y. 1b/26, 2f/10, 4a/21, 24e/16
[=4]

yalḳuncı- Alevlenmek.
y.-p (yalḳuncap tur-) 21e/13
[=1]

yaltıraḳ Cila, parlak.
y. 1c/10, 1f/09
[=2]

yaltırı- Parıldamak, ışıldamak.
y.-ġanıdı 2g/20
y.-p (yaltırap) 16f/18
[=2]

yalvur- Yalvarmak.
y.-dım 17e/28
y.-up 2ç/01, 3b/29, 6f/03
[=4]

yalvuruş Yalvarma, yakarma.
y. 18e/07
[=1]

yamaḳ Yama.
y. 3e/13
y. sal- 6e/13
[=2]

yamal- Yamalmak.
y.-ġan 23e/18
[=1]

yaman Kötü.
y. 2b/16, 3e/21, 11f/16, 17e/07, 19f/02, 20e/05, 20e/19, 20f/23, 22e/07
y. dep 5ç/25

y. iken 2b/04
y. kör- 14f/12
y.+mu 7f/03
[=13]

yamanlı- Kötülemek.
y.-p (yamanlap ket-) 12e/29
[=1]

yamanlıḳ Kötülük.
y. ḳılış- 8e/20
[=1]

yambu Ç. Yambu (At toynağına benzer şekilde ve büyüklükte döküm haline getirilmiş gümüş para).
y. 2ç/10
[=1]

yamġur Yağmur.
y. 5g/16
[=1]

yamı- Yamamak.
y.-p (yamap) 5f/02, 9f/21
y.-pḳu (yamapḳu) 6e/12
y.-şḳa (yamaşḳa kiriş-) 6e/12
[=4]

yamaş- Tırmanmak.
y.-ıp (yamışıp) 4b/21, 6b/23
[=2]

yamul Ç. Yönetim, idare.
y.+diki 1ç/26
y.+ıġa 20e/01
y.+ınıñ 19e/13
[=3]

yan Yan.
y. 2ç/10
y.+diki 2ç/10
y.+ıda (yénıda) 1ç/19, 6b/06, 8g/16, 32f/18, 33f/05
y.+ıdiki (yénıdiki) 1a/13, 1a/17, 3e/09, 12e/26, 19f/16, 30f/03
y.+ıġa (yénıġa) 4e/24, 7f/27, 20e/09, 20f/01, 22f/27
y.+ımızda (yénımızda dep) 30f/15
[=19]

yan- 1. Yanmak.
y.-ġan 22e/28
y.-may ket- 17f/04
2. Dönmek, geri dönmek.
y.-dım 12e/25
y.-ıp (yénıp ket-) 7e/23
[=4]

yancı- Ezmek.
y.-p 3c/16
y.-p taşlı- 7b/18
y.-vetti 3c/28
[=3]

yancıl- Ezilmek.
y.-ıp ket- 1a/14, 1ç/25
[=2]

yandur- Döndürmek, geri vermek, geri çevirmek.
y.-up 2ç/29, 14f/03
y.-up béril- 11g/02
[=3]

yanpaşlı- Yan yatmak.
y.-p (yanpaşlap) 8e/09
[=1]

Yañ Şahıs adı. "İkki Barmıḳım Bilen" hikâyesinde general.
Y. 1ç/02
[=1]

yañyu Ç. Patates.
y. 9f/24
[=1]

yap- 1. Kapatmak.
y.-ıp (yépıp) 4g/12
y.-ıp (yépıp ḳoy-) 22e/25, 22e/27
y.-ıvatḳanlıḳını (yépıvatḳanlıḳını) 14f/23
y.-sam 15f/12
y.-tı de 4g/13, 23e/09
2. Yapmak.
y.-ıp 1d/11
buyre yap- 1d/11
[=8]

yapılaḳ Baykuş.
y.+nıñ 4b/13
[=1]

yapyéşıl Yemyeşil.
y. 6b/11, 15e/11
[=2]

yar (<Far. yār) 1. Sevgili, yar.
y. 14e/03
y.+ım 4e/05, 4e/07
y.+ıñız bilen 15e/22
2. Dost, arkadaş.
y. yölek bol- 28f/17
3. Kolaylık, imkan.
y. ber- 11f/15
[=6]

yar- Yarmak.

y.-ıp (yérıp çık-) 15e/18
y.-ıvetti (yérıvetti) 3b/14
[=2]

yaraş- Yakışmak, uygun gelmek.
y.-ıdığan (yarışıdığan) 7e/05
y.-ıdikensiz (yarışıdikensiz) 9g/18
[=2]

yardem Yardım.
y. 2b/05, 19f/04, 24f/24
y. ber- 23f/17
y.+ımızını (yardımımızını) 5a/07
y. ḳıl- 4b/05, 31f/04
[=7]

yaren (<Far. yārān) Arkadaş, yakın, dost.
y.+lerni 2ç/15
y.+lerniñ 3ç/08
y.+liri 2ç/21
[=3]

yarı- İşe yaramak, faydalı olmak.
y.-ġandikin 9g/15
y.-ġudek 6e/24
y.-mas 31f/02
y.-maydığan 22f/04, 23f/25, 24f/21
y.-vatḳanlıḳığa (yaravatḳanlıḳığa) 24f/01
y.-ydığan (yaraydığan) 19f/15
işḳa yarı- 23f/25
[=8]

yarıtıl- Yaratılmak.
y.-ġan 18e/02
[=1]

yasal- Yapılmak.
y.-ġan 6e/23, 29f/21
y.-ġanıdı 29f/09
y.-ıvatḳan (yasılıvatḳan)30f/27
[=4]

yasat- Yaptırmak.
y.-ışḳa (yasıtışḳa) 5f/10
[=1]

yası- Yapmak, oluşturmak.
y.-ġan 5f/18, 32f/24, 33f/09
y.-p (yasap) 4ç/08, 9f/19, 24f/19, 29f/20
y.-şta (yasaşta) 34f/01
y.-vatattı (yasavatattı) 29f/19
y.-p (yasap ḳoy-) 6f/09
[=9]

yasıma Yapay, sun'î.
y. 24f/05
[=1]

yasıval- Yapmak, yaratmak.
y.-ıdu 4f/28, 5f/01
[=2]

yastuḳ Yastuk, minder.
y. 1a/10, 6g/26, 7g/02, 32f/26
y. astı 7a/19
y.+ı astı 1a/15
y.+ıñızını 7g/01
y.+ḳa 2a/11
y.+nı 6g/25
y.+ta 6g/29
[=10]

yaş I Yaş, doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman.
y.+ḳa 3f/01, 3f/19, 7f/11
y.+lardiki 10e/23, 10e/24
[=5]

yaş II Göz yaşı.
y. 4g/18, 17f/03
y.+ını (yéşını) 17e/15
[=3]
3. Genç.
y. 6b/12, 10e/12, 22f/14, 22f/28
y.+lar içi 5a/19
[=5]

yaşı- Yaşamak.
y.-ydu (yaşaydu) 1b/09
[=1]

yaşlıḳ 1. Gençlik.
y. 10e/21, 13e/08, 21e/13
2.Yaşında olan.
y. 8a/06, 13f/11, 22e/21, 23e/13, 23e/15, 23e/27
[=9]

yaşnı- Gelişmek, ilerlemek.
y.-şı toġrısıda 3g/02
[=1]

yat Yabancı, tanımadık.
y. 5g/02
[=1]

yat- Yatmak.
y.-amdu 6g/29
y.-armen 6a/16
y.-attı 2f/11, 29f/15
y.-ıdığan 5e/16
y.-ıdu 2a/13, 4f/17, 8e/09, 10f/14
y.-ımenġu 6a/22

y.-ıp (yétıp) 1ç/19, 2f/21, 4b/01, 6b/21, 8b/14, 16f/15
y.-ıp (yétıp ḳal-) 16f/09, 21e/27
y.-ış (yétış üçün) 1a/09
y.-ıştın (yétıştın) 7a/03
y.-ḳan 1a/11, 1ç/13, 3a/05, 3a/09, 3ç/16, 7f/21, 11e/19, 21e/22, 22f/19, 33f/05
y.-ḳanda 7e/25
y.-ḳandın köre 7a/09
y.-ḳuçe 16f/07
y.-ḳudek 4f/09
y.-maḳ 1ç/15
y.-sun 5e/15
çéçılıp yat- 1a/11
ḳaplap yat- 21e/22
sorap yat- 1ç/13
yéniçe yat- 1ç/15
zérikip yat- 6a/22
[=36]

yataḳ Yatak.
y.+ını (yatıḳını) 4a/03
[=1]

yatal- Yatabilmek.
y.-maydılığı 7e/15
y.-maydu 22e/10
[=2]

yatḳuz- Yatırmak.
y.-up ḳoy- 6g/27
[=1]

yava Yaban.
y. 8f/04
[=1]

yavaş Sakin, yumuşak başlı.
y. 2b/05, 2c/04
[=2]

yay- Yaymak, sermek.
y.-ıp (yéyıp) 6b/07
y.-ıp (yéyıp ḳoy-) 11f/26
[=2]

yayı Ç. Polis.
y. 17e/20, 17e/24, 20e/06
[=3]

yaz Yaz.
y. 21f/10
y. boyı 4e/16, 6e/10, 18f/28
y.+dın bérı 24f/08
y.+ıçe 1e/11, 7f/24, 9f/25
[=8]

yaz- Yazmak.
y.-dı de 1a/04
y.-ġan 3d/23
y.-ıp (yézıp) 1d/12, 2d/01, 6a/28, 7a/01
[=6]

yazıçe Yaz boyunca.
y. 31f/23
[=1]

yazıl- Yazılmak.
y.-ġ anıdı (yézılġanıdı) 7a/20
[=1]

yekke Far. Yalnız, tek.
y. 20f/28
[=1]

yelke Omuz.
y.+ñge 2b/11
y.+sige (yelkisige) 9f/10
[=2]

yelpün- Yelpazelemek.
y.-gen 15e/11
y.-üp 6b/13, 13e/27
[=3]

yene Yine, daha, tekrar. *Krş.* yeniçu.
y. 1a/19, 1d/20, 1d/23, 1e/04, 1g/08, 2b/29, 2c/25, 2c/28, 2d/09, 2e/04, 2e/25, 3b/04, 3b/19, 3b/22, 3d/17, 3d/19, 3e/17, 3e/22, 4b/18, 4b/28, 4ç/04, 4ç/20, 4ç/21, 4ç/22, 4ç/23, 4f/05, 5b/23, 5f/19, 6e/12, 6f/14, 6f/21, 6g/02, 6g/07, 6g/21, 6g/23, 7b/09, 7e/17, 8e/03, 9e/24, 9f/05, 9f/20, 10f/24, 11e/29, 11f/17, 12f/07, 12f/13, 13f/24, 14e/14, 14e/28, 14f/19, 15f/24, 16f/24, 16f/28, 17e/15, 17e/24, 17f/14, 17f/20, 18e/21, 19e/20, 20e/05, 20e/10, 20e/18, 21f/22, 22f/16, 24e/12, 28f/04, 31f/10, 32f/15, 34f/26
[=69]

yeni (<Ar. yaʿnī) Yani.
y. 3f/15, 5a/10
[=2]

yeniçu *bk.* yene.
y. 9e/07
[=1]

yenikrek Daha hafif.
y. 21f/11
[=1]

yeñ Yen, giysi kolu.
y.+i (yéñi bilen) 3a/21, 12f/13
[=2]

yeñ- Yenmek.
y.-di 4g/17
y.-güçi bolsa 3c/09
[=2]

yer Yer, mahal, mekan.
y. 1ç/04, 2g/16, 3c/16, 7f/07, 7f/10, 18f/22, 18f/23, 21e/01, 25f/17, 27f/15, 27f/27, 31f/12
y.+de 2b/07, 2d/12, 3b/28, 3f/15, 4b/01, 5g/25, 5g/28, 6a/09, 6a/24, 6b/18, 6e/21, 7a/02, 13e/21, 17e/09, 24e/02
y.+digi 5a/09
y.+diki 5ç/19, 17e/03, 18f/01
y.+din 1g/11, 2ç/23, 2e/17, 7f/09, 16e/14, 28f/12
y.+ge 2f/11, 2f/17, 2f/18, 3a/12, 3b/05, 3f/10, 4b/21, 4f/11, 5e/10, 5g/19, 6a/13, 6e/06, 6g/26, 7a/09, 7f/11, 7f/18, 9e/10, 9f/02, 9f/09, 9f/21, 11e/18, 13f/05, 13e/02, 18e/16, 19f/23, 19f/25, 29f/18
y.+ge bolsa 9f/23
y.+giçe 9g/29
y.+i (yéri) 9g/26, 9g/27
y.+ide 4f/15
y.+idin 2f/12
y.+ige 2f/13, 10f/11
y.+ige (yérige) 5g/27, 21f/04
y.+im (yérim) 10e/05
y.+imge (yérimge) 18f/13
y.+imizni (yérimizni heydi-) 1e/09
y.+imizniñ (yérimizniñ) 21e/05
y.+ini (yérini) 1e/05, 7f/08
y.+iñ (yériñ) 5b/01
y.+lerde 15e/15
y.+lerdin 2a/04, 9e/23
y.+lerge 12e/21
y.+lergiçe 1f/22, 33f/10
y.+liri 14e/29
y.+lirige 1e/04, 9e/02
y.+lirini 18f/27, 29f/25
y.+ni 1e/03, 1e/16, 7f/13, 7f/26, 7f/29, 8f/23, 8f/28, 21e/06, 21e/20
y.+niñ 5g/21
y. püt- 10e/04
[=103]

yerlik Yerli, mahalli.
y. 2ç/15
[=1]

yeş- Çözmek.
y.-ivettim (yéşivettim) 11e/03
[=1]

yet- 1. Ulaşmak, varmak, yetişmek.
y.-ip (yétip ḳal-) 2e/02
y.-ip (yétip kel-) 6a/09, 6b/04, 12e/21, 19e/13, 24e/02
y.-ip (yétip kéliş-) 16e/03
y.-ken 34f/01
y.-keniduḳ 15e/24
y.-kenliki üçün 4b/15
y.-küçe 4e/14, 7g/22
y.-küzsiz 15e/15
y.-meydiġan 6b/06
y.-meytti 4ç/03
y.-ti 32f/16
y.-tim dep 4b/28
y.-tuḳ 33f/23
2.Yetmek, kafi gelmek.
y.-ermu (yétermu) 5ç/07
y.-mise 5ç/15
köz yet- 15e/15
közi yet- 4ç/03
küçi yet- 5ç/07
muradımızġa yet- 15e/24
vayıġa yet- 34f/01
[=20]

yetküz- İletmek, ulaştırmak.
y.-üp 24f/16
[=1]

yetküzüş- (Çoğul şahıslar için) İletmek.
y.-imiz 28f/17
[=1]

yette 1. Yedi.
y. 3f/09, 4ç/07, 7f/09, 9f/15, 18e/11, 20e/26, 20e/29, 22e/21, 23e/13
[=9]
2. Ölen kişinin yedinci gün merasimi.
y.+sinimu (yettisinimu) 20e/27
[=1]

yettinçi Yedinci.
y. 3g/10

[=1]

yé- Yemek, ağızda çiynereyerek yutmak.
y.- (!) 2d/12, 2d/13, 2d/14, 2d/14, 4b/08
y.-dim 4b/17
y.-gen 3b/19
y.-genidi 2c/11
y.-genige 10f/09
y.-gensen 4b/17
y.-mekçi bol- 3b/11
y.-msiz 9f/03
y.-p (yep) 2f/20, 3b/09, 9e/01, 11f/12, 3d/17, 4b/16, 8b/14, 11e/05
y.-p baḳ- 34f/08
y.-sem 4b/05, 4b/12
y.-señ 4b/08
y.-vatamsen 4b/10
y.-vétip 34f/11
y.-vetiptu (yevétiptu) 3e/08
y.-y (yey dep) 3b/13
y.-yiş (yéyiş) 1a/08
y.-yiş üçün 33f/28
y.-yişke kiriş- 3b/11
tayaḳ yé- 3d/17
[=31]

yéḳımlıḳ Sevimli, cana yakın, güzel.
y. 2c/15, 7f/14, 8g/24, 9f/23, 9g/03, 9g/10, 10g/03, 11e/12, 12f/01, 13e/05, 22f/23
[=11]

yéḳın Yakın.
y. 2g/02, 3f/03, 8g/11, 9e/20, 19e/02, 19f/21
[=6]

yéḳınlaş- Yakınlaşmak, yakınına gelmek.
y.-ıp (yéḳınlışıp) 2g/19
y.-ıp (yéḳınlışıp ḳal-) 8g/09
y.-sañ 2b/06
[=3]

yéniçe Yan.
y. yat- 1ç/15
[=1]

yénik Hafif.
y. 6ç/05, 23e/12
[=2]

yénikleş- Hafiflemek.
y.-kendek bol- 8g/06
[=1]

yéñi Yeni, eskinin zıttı.
y. 1c/09, 2ç/27, 2d/18, 3ç/03, 3ç/20, 3f/19, 4ç/01, 4ç/06, 4ç/10, 4ç/13, 4ç/24, 5ç/18, 6ç/03, 7f/25, 8g/03, 16f/06, 16f/26, 21f/07, 22e/14, 24e/11
y.+din y. 1f/18, 7f/22, 29f/19, 29f/21
y.+si 6ç/05
[=25]

yéñil- Yenilmek.
y.-güçiniñ 3c/10
y.-midi 6g/11
[=2]

yépıl- Kapanmak, örtülmek.
y.-ġan bol- 32f/25
y.-ıp 29f/09
[=2]

yérıl- Yarılmak, çatlak hale gelmek.
y.-ġan 3a/05, 6e/04
[=2]

yérım Yarım, yarı.
y. 2f/17, 2f/18, 3c/21, 22e/19, 30f/12, 34f/06, 2e/23, 5e/07, 5e/14, 5e/23, 5e/25, 9e/04
y. kéçe 15e/29
[=13]

yéşıl Yeşil.
y. 3e/27, 10f/28
[=2]

yétel- Ulaşabilmek, varabilmek.
y.-mes idim 3e/22
[=1]

yéterlik Yeterli.
y. 24f/12, 31f/12
[=2]

yétış- (Çoğul şahıslar için) Yatmak.
y.-ıdu 22e/20
[=1]

yétıval- Yatıvermek.
y.-dı 2f/25
[=1]

yétili- Yedeği götürmek.
y.-p (yétilep) 3a/04
[=1]

yétim Yetim.
y. 1f/15
[=1]

yétişival- Yetişmek, koşarak yetişmek.

y.-ıp (yétişivélıp) 4c/12
[=1]
yétiştür- Yetiştirmek.
y.-gen 7b/26, 31f/23
y.-üşte 34f/01
[=3]
yéyel- Yiyebilmek.
y.-meymen 4b/03
[=1]
yéyıl- Yayılmak, serilmek.
y.-ġan 1a/10
[=1]
yéyiş- (Çoğul şahıslar için) Yemek.
y.-ip 34f/26
y.-ivatattı 1g/19, 34f/06
[=3]
yézı Köy.
y.+diki 1f/02, 3f/29, 5f/22, 18f/24, 19f/02, 32f/05
y.+ġa 3f/10, 22e/01
y.+nıñ 4f/02, 20f/26, 22f/18, 22f/22
[=12]
yézıl- Yazılmak.
y.-ġan 2d/17, 3ç/10, 16f/11
y.-ġanıdı 3g/03
[=4]
yézılıḳ Köylü.
y. 25f/01
[=1]
yığ- Toplamak.
y.-armen 15f/15
y.-ımız 1e/12
y.-ıp 6b/17, 15f/18
y.-ış (yığış kérek) 15f/14
y.-ışnığu 15f/15
[=6]
yığı Ağlama, ağlayış.
y.+sı 4g/16
y.+sını 4g/17, 6f/28
[=3]
yığıl- Toplanmak.
y.-ġan 19f/16
y.-ıp 12f/17, 23e/08
y.-ıp bol- 24f/28
[=4]
yığışturuval- Toplayıp bitirmek.
y.-ġan 20f/29
y.-ış (yığışturuvélış üçün) 31f/23
[=2]
yığıval- Toplamak.
y.-dı 24f/26
y.-ış 8e/29
y.-ış (yığıvélış üçün) 4e/01, 10f/20
y.-ıştın 19f/26
[=5]
yığlamsırı- Ağlamaklı olmak.
y.-p (yığlamsırap) 3b/29, 23e/13
[=2]
yığlı- Ağlamak.
y.-dım 17e/28
y.-ġuñ kel- 16e/26
y.-p (yığlap) 4b/06, 12e/11, 19e/07
y.-smu 8e/13
y.-şḳa (yığlaşḳa başlı-) 4g/12
[=7]
yıḳıl- Yıkılmak, düşmek.
y.-dı 3c/09, 17e/09
y.-ġan 16e/24
y.-ıp 6b/04
y.-ıp çüş- 10f/05
y.-sañmu 2b/13
[=6]
yıḳıt- Biçmek.
y.-ıp bol- 18f/04
y.-ıp ḳoy- 15f/18
[=2]
yıl Yıl, sene.
y. 2b/25, 2ç/08, 2f/13, 4ç/03, 4ç/13, 5f/14, 5f/21, 6e/09, 6e/10, 7b/10, 8a/01, 8a/02, 18f/27, 21f/07, 22f/18, 23f/11, 23f/12, 24f/23, 29f/14, 32f/10
y.+dın 21e/01
y.+dın bérı 1ç/12, 14f/05, 29f/08
y.+dın bérıḳı 29f/11
y.+ġa 21e/05
y.+ı 1c/02, 1e/07, 3f/14, 31f/27, 33f/04
y.+lap 1ç/15, 2f/07
y.+lırıġa 3f/15
[=34]
yıllıḳ Yıllık.
y. 2e/29, 3f/16, 21f/23, 21f/27, 23f/12, 24f/15, 29f/11
[=7]
yıllıḳçı Irgat.
y.+lırı 1e/08

[=1]

yıltız Kök, esas.
y.+lırını 3b/09, 8b/06
[=2]

yıraḳ Uzak.
y. 2a/04, 4e/03, 9e/23
y.+larda 8g/10
y.+lardın 1f/19, 6b/11
y.+tın 15e/14
y.+tiki 10f/15, 23e/10
[=9]

yırt- Yırtmak.
y.-ıdıġan 6e/01
[=1]

yırtıḳ Yırtık, delik.
y. 4f/10, 23e/19
y.+lırıdın 8e/12
[=3]

yırtıl- Yırtılmak.
y.-ıp ket- 3a/29
[=1]

yigirme Yirmi.
y. 2e/28, 2f/17, 5f/28, 8a/06
[=4]

yigit Yiğit, delikenlı, mert.
y. 2b/24, 3b/09, 3b/18, 3b/21, 3b/25, 4b/08, 4b/09, 4b/16, 4b/20, 4e/13, 5b/04, 5b/12, 5b/16, 5b/24, 6b/03, 6b/14, 6b/26, 6b/27, 6b/29, 7b/05, 7b/10, 7b/19, 22f/27
y. idi 4g/25
y. iduḳ 10e/04
y.+ni 7b/10
y.+niñ 4b/19, 4b/24, 4b/24, 5b/10, 6b/09, 7b/15
[=32]

yigitlik Delikanlılık, gençlik.
y. 10e/12
[=1]

yiñne İğne.
y. 6e/16
y.+dek (yiñnidek) 3d/07
y.+lernimu (yiñnilernimu) 4f/28
[=3]

yipek İpek.
y. 4ç/07
y.+tin 14e/09
[=2]

yirgen- İğrenmek.
y.-gendek 5a/29
y.-ip (yirginip) 8e/17
y.-ivatḳan (yirginivatḳan) 23e/01
[=3]

yirgınçlik İğrençlik, iğrenç olma durumu.
y. 1a/11, 3g/05
[=2]

yirik İri, büyük.
y. 3f/28
[=1]

yoġan Büyük.
y. 2f/02, 6b/06, 6ç/04, 6g/29, 8b/05, 11f/03, 33f/05
[=7]

yoġanı- Büyümek.
y.-ġan (yoġınıġan) 33f/13
[=1]

yoḳ Yok.
y. 1f/17, 2b/29, 2e/29, 3c/13, 3e/05, 3f/22, 3f/24, 3f/29, 5e/09, 5e/11, 5e/15, 6a/24, 6e/13, 6g/03, 7b/22, 8e/05, 8e/19, 8e/22, 10e/11, 10e/11, 13e/26, 16e/19, 19e/23, 22f/04
y. dep 28f/07
y. idi 3f/04, 10e/16, 14f/11, 23e/11
y. iken 1d/02
y.+ḳa çıḳ- 7e/22
y. ḳıl- 3c/16
y.+ki 29f/28
y.+lar 29f/02
y.+larnıñ 28f/18, 28f/20
y.+mış 5e/11
y.+miken 2b/18
y.+uñġa 8a/12
[=39]

yoḳal- Kaybolmak.
y.- (!) 3c/26
[=1]

yoḳap ket- Kayboluvermek.
y. 3a/02
[=1]

yoḳat- Kaybetmek.
y.-ıp (yoḳıtıp ḳoy-) 8g/19
y.-ış (yoḳıtış mumkin) 7b/20
[=2]

yuḳırıraḳ Daha yüksek.
y. 7g/10

[=1]

yoḳlı- Yoklamak, aramak.
y.-p (yoḳlap ḳoy-) 22e/01
[=1]

yoḳsu Mademki.
y. 20f/23
[=1]

yoḳsuzluḳ Yoksulluk.
y. 7b/27
[=1]

yol Yol.
y. 3f/09, 4ç/06, 5b/24, 16e/23, 26f/05
y. bilen 4ç/29
y.+da 1b/18, 1b/23, 11f/01, 23f/15
y.+ġa çıḳ- 3ç/22, 6a/07
y.+ġa çüş- 7a/04
y.+ġa ḳoy- 30f/05
y.+ıda 1b/11, 1ç/10, 5a/07, 6b/01, 8a/27, 8a/27, 32f/07
y.+ıġa 4c/11, 6g/06, 7a/28
y.+ıġa ravan bol- 3b/19, 5b/23
y.+ını 4ç/01, 17e/17
y.+lar 5g/16
y.+larda 2b/27
y.+larġa 10f/03
y.+lırıġa çüş- 6ç/03
y.+nıñ 3c/14
y. yol talaş- (talışıp tur-) 16e/17
y. yol tapal- 3e/19
y.+umdın ḳal- 5b/08
y.+umġa 19e/16
[=37]

yoldaş Yoldaş.
y.+lar 27f/10
[=1]

yoluḳ- Uğramak, karşılaşmak.
y.-ay dep 20e/21
y.-mısa 1b/09
y.-tı 1b/24
y.-up ḳal- 1b/04
[=4]

yopuḳ Örtü.
y.+ı bilen 23e/09
[=1]

yopurmaḳ Yaprak.
y.+lar 11e/19, 22f/20
y.+larġa 14e/21
y.+larnıñ 9e/21
y.+lırı 6b/08, 7b/03
y.+lırımu 17f/14
[=7]

yopurmaḳlıḳ Yapraklı.
y. 10f/28, 24e/09
[=2]

yorġılı- Büyük adımlarla yürümek.
y.-p (yorġılap) 26f/07
[=1]

yoru- Aydınlanmak.
y.-ş bilen 10f/21
tañ yoru- 10f/21
[=1]

yoruḳ Aydınlık, ışık.
y.+ıda 14e/17, 19f/08
[=2]

yoşur- Gizlemek, saklamak.
y.-up 5g/24, 7a/17, 14e/09
y.-up ḳoy- 29f/27
[=4]

yölek Arkadaş.
y. yar yölek 28f/17
[=1]

yölen- Dayanmak, yaslanmak.
y.-ip (yölinip) 6b/19, 26f/05, 30f/04
[=3]

yöli- Desteklemek, yardım etmek.
y.-p (yölep) 30f/03
y.-vatıdu (yölevatıdu) 22f/03
[=1]

yölinivel- İtimat etmek, güven duymak.
y.-ip (yölinivélip) 28f/27
[=1]

yötel- Öksürmek.
y.-ip (yötilip) 7e/15
[=1]

yötkel- Yer değiştirmek.
y.-mey 27f/16
[=1]

yu- Yıkamak.
y.-ġan 8e/25
y.-mayla 16f/20
y.-sıla 26f/21
y.-yup 11f/26
y.-yuş kérek 12e/09
y.-yuş üçün 1a/19
y. kir yu- 8e/25
[=6]

yuġur- Yoğurmak.

y.-up 3ç/18
[=1]
yuḳırı Yüksek, yukarı.
y. 3g/24
y.+diki 20f/10
y.+ḳı 32f/25
y.+ḳıdek 22f/16
y.+ḳıdek 4e/20
[=5]
yuḳırıraḳ Daha yüksek.
y. 7g/10
[=1]
yultuz Yıldız.
y.dep 8g/04
y.+larġa 7g/28
y.+larmu 1a/26
y.+larnıñ 7g/29
[=4]
yumġaḳsüt Güzel kokulu bitki.
y. 12f/19
[=1]
yumışat- Yumuşatmak.
y.-ış (yımışıtış kérek) 2e/11
[=1]
yumşaḳ Yumuşak.
y. 2f/11, 3f/15, 7a/27, 9e/21, 13f/22, 14f/01, 15f/26, 22e/16, 23e/16, 24e/15
y. yumşaḳ 17f/08
[=11]
yumşı- Yumuşamak.
y.-p (yumşap ket-) 5e/03
[=1]
yumul- Kapanmak.
y.-up ḳal- 2f/26
[=1]
yundı Çirkef, bulanmış su.
y. 6f/16
[=1]
yurt Yurt, ülke.
y. 16e/07, 19e/10, 20e/19
y.+ımızda 1d/03
y.+ımıznıñ 3d/22
y. içi 16e/01
y.+nı 2ç/12
[=7]
yut- Yutmak.
y.-ıdu 9e/05
y.-up 10e/28
y.-uvetken 5e/18
[=3]
yuyun- Yıkanmak.
y.-up 6b/26
[=1]
yuyundur- Yıkamak, yıkanmasını sağlamak.
y.-up 7a/25
[=1]
yüdi- Yüklemek.
y.-p (yüdüp) 19f/21
[=1]
yügür- Koşmak.
y.-di 6g/09
y.-gini 6g/15
y.-üp 3b/26, 6a/06, 32f/19
y.-üp kel- 19e/17, 19e/29
y.-üşke başlı- 3g/25
y.-üştin 6g/10
y.-üydu 23e/21
ḳan yügür- 3g/25
[=10]
yügürüş- (Çoğul şahıslar için) Koşmak.
y.-meydu 7e/27
y.-üp 2e/13
[=2]
yük Yük.
y. 2e/05
y.+i dep 3ç/26
y.+ini 4ç/05, 19f/23
[=4]
yükli- Yüklemek.
y.-mekçi (yüklemekçi bol-) 10g/15
[=1]
yür- Yürümek, gitmek, ilerlemek.
y.- (!) 7a/29
y.-di 4g/23, 6f/03
y.-etti 7f/17, 9g/07, 22f/23
y.-ettim 7b/21
y.-ettim dep 13f/05
y.-gen 2g/02, 3b/09, 7g/14, 14e/23, 22e/15, 32f/19
y.-genidim 11e/05
y.-genliki 7g/18
y.-genliktin 5f/24
y.-ginim 13e/25
y.-ginimge 1b/22
y.-güçe 9f/05
y.-idıġandu dep 8g/07
y.-idiġan 17f/13, 18f/16

y.-idiken 2b/03, 2b/07, 2b/09
y.-idu 1b/06, 2c/01, 5e/13, 7f/06, 14f/05
y.-imen 6e/11
y.-imiz 21e/08
y.-isen 1b/15
y.-isenġu 20e/26
y.-se 1d/10
y.-sem 6b/16
y.-üp 1b/07, 2b/26, 3d/02, 4c/11, 4c/12, 5b/24, 5e/20, 5e/22, 7a/13, 9f/24, 14e/09, 16e/05, 17e/02, 17f/23, 18e/08, 19e/12, 22e/12
y.-üp ket- 10g/21
y.-üşke 7a/18
y.-üşni 6b/01
y.-üştiki 6g/18
y.-üşüñdin 7a/16
avare bolup yür- 18e/08
ḳatnışıp yür- 9g/07
kün keçürüp yür- 22e/12
[=59]

yürüş turuş Davranış, birine karşı takınılan tavır, tutum.
y.+ı üçün 2b/15
y.+mu 1c/04
[=2]

yürek Yürek, kalp.
y. 10e/11
y.+i (yüriki) 7g/24
y.+ige (yürikige) 4g/15
y.+im (yürigim) 11e/13
y.+im (yürikim) 8a/16
y.+imde (yürikimde) 23e/28
y.+imni (yürikimni) 8g/24
y.+iñ (yürikiñ) 4e/07
y.+ke 20e/28
y.+lerdin 4e/10
y.+lerge 8e/03
y.+lerni 4e/12
y.+liri 3a/06
y.+ni 4b/06, 15e/18, 17e/04, 23e/29
[=17]

yürekparem Canım, ciğerim.
y. 8a/10
[=1]

yürel- Yürüyebilmek.
y.-eymen dep 20f/06
[=1]

yürüş Yürüme.
y.+i 2g/04
[=1]

yürüş- Esmek.
y.-üp tur- 17f/12
[=1]

yürüver- Uzun süre yürümek.
y.-ip (yürüvérip) 2b/13
[=1]

yüz I Yüz, sima, çehre, surat.
y. 1a/18
y.+i 1c/18, 2g/21, 3a/26, 8f/25, 23e/01
y.+ide 5g/23, 10g/10, 22e/28
y.+idiki 7g/06, 17e/14
y.+idin 3c/16
y.+ige 3g/24, 4g/19, 7g/25, 13f/22, 14e/17
y.+ini 3b/21, 4g/11, 16f/04, 16f/12, 16f/20, 22e/25, 23e/03, 25f/26
y.+lirimge 18e/11
y.+üm bilen 19e/11
y.+üñ 1c/20
[=28]

yüz II Yüz, doksan dokuzdan sonra gelen sayı adı.
y. 3f/09, 25f/07
y. beş yüz ellik 7f/08
y. miñ tokkuz yüz kırık alte 1c/02
[=4]

yüzlük …yüzü olan.
y. 8a/04, 22f/27
[=2]

zadı Hep, hiç.
z. 2b/18, 2d/05, 2d/13, 2g/07, 7a/24
z.+la 5b/11, 18e/01
[=7]

zal Rus. Salon.
z.+ġa 9g/20
[=1]

zaman (<Ar. zamān) Zaman, vakit, devir.
z.+lardın 4f/17
[=1]

zañlıḳ Alay, küçümseme.
z. 24f/05

z. ḳıl- 1g/04, 4c/01, 7f/04, 14f/12, 20f/10, 20f/23
[=7]

zar Özlemiş, hasretli.
z. idi 3b/21
[=1]

zarañzı Ç. Bir tür bitki.
z.+lar 13e/28
[=1]

zarlan- Sızlanmak, dert yanmak.
z.-ıdı (zarlınıdı) 17e/01
z.-ıdıken (zarlınıdıken) 7b/27
z.-ısıler (zarlınısıler) 8b/02
[=3]

zaye (<Ar. żāiʿ) Kayıp, israf, faydasız.
z. 15f/08
z. bol- 1f/10
z. ḳıl- 20f/27, 20f/28, 24f/25
[=5]

zeher (<Far. zahr) Zehir, ağı.
z.+dek 1c/19
z.+i (zehiri) 8e/22
[=2]

zeherlik Zehirli, acı.
z. 21e/09
[=1]

zembil (<Far. zinbīl) Zembil, hasırdan örülmüş saplı torba.
z. 26f/26, 29f/23, 29f/23, 29f/28, 31f/18
z.+ni 30f/03, 30f/12
z.+niñ 30f/07
[=8]

zencir (<Far. zancīr) Zincir.
z.+ige 2ç/18
[=1]

zerbe (<Ar. darba) Darbe.
z. ber- 29f/04
z. bériş- 9g/27
[=2]

zerde Acı, can yakıcı, kin.
z. 7e/20
z. bilen 5e/17
z. ḳıl- 1g/24, 15f/03
z. ḳılış- 8e/21
[=5]

zey Rutubet, nem.
z. 1a/23, 3ç/02, 3ç/15, 3f/14, 4b/01, 6a/08, 7a/02, 7a/09
[=8]

zéhin (<Ar. ẕihn) Zihin.
z. 5f/23
[=1]

zémin (<Far. zamīn) Yer, toprak.
z. 1ç/04
[=1]

zérik- Usanmak, bıkmak, sıkılmak.
z.-ip 7a/02
z.-ip yat- 6a/22
z.-mesliki kérek 6f/10
z.-mey 5f/29
[=4]

zérikiş Usanma, bıkma, sıkılma.
z. 10f/25
[=1]

zériktür- Usandırmak, sıkmak.
z.-etti 1e/20
z.-idiğan 20f/21
[=2]

zıç (<Far. zīc) Sıkı, yoğun, içiçe.
z. 32f/06
[=1]

zıl Güzel, temiz.
z. 5e/27
[=1]

zından (<Far. zindān) Zindan.
z. 4a/24, 8a/15
[=2]

zınıḳ Yanak, avurt.
z.+ı 11e/11
[=1]

ziççide Koyu bir halde.
z. 33f/14
[=1]

zinnetlik Süslü.
z. 3b/01
[=1]

ziyan (<Far. ziyān) Ziyan, zarar.
z. bilen 5f/08
[=1]

zoḳ (<Ar. ẕavḳ) Memnuniyet, hoşnutluk.
z. 20f/22
z. bilen 10e/11, 13e/26
z. eyle- 1g/03
z.+ı 33f/15
z.+ını 7f/14, 13e/28
z. kérek 21e/15
z.+lar 21e/14

[=9]

zomiger Far. Zalim, müstebit.
z. 7f/07
[=1]

zoñzı- Çömelmek.
z.-yıp 4b/22, 17f/22
[=2]

zorluḳ Zorluk, güçlük.
z. 2a/27, 2ç/19
[=2]

zulum (<Ar. ẓulm) Zulüm.
z. 2a/27, 2ç/18, 2ç/19, 8a/15
z.+ġa 4a/27
[=5]

zuvan (<Far. zabān) Dil.
z. 4b/19, 4b/22
z. sür- Konuşmak. 5b/03
[=3]

zuvanlıḳ Gürültülü.
z. 19e/03
[=1]

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Halil, *Türk Dünyası Edebiyatı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991.

Arat, Reşeit Rahmeti, *Kutadgu Bilig İndeks*, TKA Enstitüsü, İstanbul, 1979.

Bozkurt, Fuat, *Türklerin Dili*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.

Emet, Erkin, "*Yeni Uygur Edebiyatı*", Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, 1996, S.6, s.58-61.

_____ *Doğu Türkistan Uygur Ağızları* TDK Yayınları, Ankara, 2008.

Ergin, Muharrem *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1986.

_____ *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1988.

Heyet, Cevat, *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihî Seyri*, TDK Yayınları, Ankara, 2008.

İpekçioğlu, Fahriye, *Türk Lehçeleri*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1987.

Kaşgarlı, Mahmut, *Modern Uygur Türkçesi Grameri*, Orkun Yayınları, İstanbul, 1992.

_____ *Çağdaş Uygur Türkleri'nin Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

_____ *Uygur Türkçesi'nde Kelime Türetme Usulleri Hakkında, Türk Dünyası Araştırmaları,* İstanbul, 1991, S.5, s.87-97.

Necip, Necipoviç, Emir, *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Öztürk, Rıdvan, *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

_____ *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

Polat, Muhemmet, *Zunun Kadiri Eserleri*, Şincañ Helk Neşriyatı, 2006.

Steingass, *F. Persian- English dictionary*, Çağrı yay. İstanbul, 2006.

Sultan, Azad, *Bugünki Zaman Uygur Edebiyatı Togrısıda*,Şincañ Helk Neşriyatı, 1997

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 2 cilt, TTK Basım Evi, Ankara 1998.

Uygur Dilinin İzahlık Lugatı, Şincañ Helk Neşriyatı, 1999.

Von Gabain, A, *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1988.

TIPKIBASIM

مۇئەللىمنىڭ خېتى

(1) مۇئەللىم كونۇبرت ئۇستىگە «بۇ خەت غۇلجا شەھىرىدە تۇ-
(2) رۇشلۇق ئانام چىمەنخانغا تەگسۇن» ، تۆۋۈنىگە «ئۇرۇمچى شەھىرى-
دىكى ئوغلىڭىز روزىدىن» دەپ يازدى ـ دە ، بۇ سالام خەتنى
ئانىسىغا قانداق قىلىپ ئەۋەتىشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ ، چوڭقۇر
خىيالغا چۆمدى .

ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا مايلىشىپ قاريداپ كەتكەن بىر ئۇستەل
تۇرىدۇ . بۇ ئىشلەش ھەم تاماق يېيىش ئۇستىلى ، كېچىسى بولسا ،
يېتىش ئۇچۇن كارىۋاتنىڭمۇ خىزمىتىنى قىلىدۇ . شۇنىڭ ئۇچۇن
ئۇستەلگە يېيىلغان جاپاكەش كۆرپە ، ياستۇق ۋە قالايمىقان چېچە-
لىپ يانقان كىتاب ، دەپتەر ، قەغەزلەر كىرلىشىپ يىرگىنچلىك
تۇس ئالغانىدى . ئۆينىڭ تام ـ تورۇسلىرىدا ساڭگىلىشىپ تۇرغان
ئۆمۈچۈك تورلىرى ئىسلىشىپ ، قاريداپ كەتكەنىدى . ئۇستەل يە-
نىدىكى سوڭى يانجىلىپ كەتكەن ئەسكى شۇەكتىن باشقا كۆزگە
كۆرۈنەرلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەللىمنىڭ ياستۇقى ئاستە-
غا جايلىشىپ كەتكەن . پەنجىرىنىڭ ئۆيۈقىدا ئىسلىشىپ كەتكەن
كۆرۈشكا بىلەن بىر دانە قارا ھېجىر تۇرىدۇ . ئىشكىنىڭ يېنىدىكى
تۇۋرى كەڭ ، جۇمىكى ئۇزۇن بىر چۆگۈن چاي دەملەش ھەم يۇز
يۇيۇش ئۇچۇن كىچىك بولۇپ تۇراتتى . يەنە ئاغزى ماكچىيىپ
كەتكەن بىر ئەسكى چامادانىنى ئېتىبارغا ئالساق ، بۇ ئۆيدىكى ھەممە
جابدۇقنى ساناپ تۇگەتكەن بولمىز .

چامغۇرغا ئورنىتىپ قويغان شامنىڭ پوتلىسى ئۇسۇپ ئىسلاش-
قان بۇ زەي ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا .

پەرۋانە شامنىڭ پىلىلداۋاتقان كۇچسىز نۇرىنى سىلكىتىپ
مۇئەللىمنىڭ خىيالىنى تېخىمۇ تۇمانلاشتۇراتتى .

كوچا تېخىمۇ قاراڭغۇ ، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئاسمىنىدا يۇل-

تۇزلارمۇ كۆرۈنمەيدۇ . گويا شەھەر تا ئاسمانغىچە كۆمۈرگە ئايلىنىپ قاپقارا بولۇپ قېتىپ قالغان . ئەل قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمۈپ پۈتۈن ئەتراپتا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرەتتى . ناھايىتى بۇ سۈرلۈك كېچىنىڭ تىنچلىقىنى قەيەردىندۇر يىراق يەرلەردىن ئاڭلىنىۋاتقان كۆكەمە ئىتلارنىڭ ئاچچىق قاۋاشلىرى ۋە پەنجىرىدىكى قاتتىق نان پارچىلىرىنى غاجاۋاتقان چاشقانلارنىڭ كىتىرلاشلىرى بۇزۇپ تۇراتتى . ئۆينىڭ قاراڭغۇلۇشىشى بىلەن مۇئەللىمنىڭ ھەرىكەتسىز جىسم بولۇپ قالغانلىقىنى سەزگەن چۇچۈنلەر ئۆمىلىشىپ ، بۇرگىلەر بولسا سەكرىشىپ ئۇنىڭ قېنىنى شوراشقا كىرىشتى . لېكىن ، مۇئەللىم بۇ ھادىسىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى سەزمەيدۇ . ئۇ مەيدىسىنى ياستۇقتا قويۇپ ، بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئارىسىغا قويغان ھالدا جەينىكىنىڭ ئاغرىشىنىمۇ تۇيماستىن دۇم ياتىدۇ .

چەتتىن قارىغان كىشى ئۇنىڭ ئۇيقۇدا ئىكەنلىكىنى ياكى ئويغاقلىقىنى پەرق قىلالمايتتى .

— روزى ، روزى ، ھەي روزەم !

پەنجىرىدىن تۇيۇقسىز كىرىۋاتقان ئاۋاز مۇئەللىمنى سەسكەندۈرۈۋەتتى . ئۇنىڭ چىگىش خىياللىرى دەھشەتلىك بىر قورقۇنچقا ئورۇن بېرىپ قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى . ئۇ بېشىنى كۆتۈردى ـ دە ، بىر نۇقتىغا قاراپ بەزگەك كىشىدەك تىترەشكە باشلىدى . چۈنكى ، مۇشۇ ھالەتتە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن جاللات شېكىسپىرنىڭ خەلقە كۆرسىتىۋاتقان دەھشەتلىك قانلىق كارتىنىلىرى ئۆتۈشكە باشلىغانىدى .

مىكلاپ ـ مىكلاپ كىشىلەر تۇيۇقسىزلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ غايىب بولاتتى . ئۇلار نېمە گۇناھ قىلدى ۋە نەگە ئېلىپ كېتىلدى ؟ ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى . لېكىن ، مۇئەللىم تۇرمىلەردە بولۇۋاتقان ھاقارەت ، زورلۇق ، زۇلۇم ، ۋەھشىيلەرچە قىيناشلارنى ، ئادەم سويىدىغان قۇشخانىلاردىكى ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قانلىق پاجىئەلىرىدىنمۇ نەچچە ھەسسە دەھشەتلىكرەك قىيناپ ئۆلتۈرۈشلىرى

لەرنى سېزەتتى . مۇئەللىمنىڭ بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرىنىڭ تولىسى بىر كېچىدىلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ يوقاپ كەتكەنىدى . ئەنە ئۇلارنىڭ بىرىنى ئادەم ئوغرىلىرى بېشىنى چۈمكەپ هايۋانەك يېتىلەپ كېتىپ بارىدۇ . ئۇنى سويسا كېرەك .

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قانغا مىلىنىپ يانقان قارنى يېرىلغان ، باشلىرى مىجىلغان ياكى يۈرەكلىرى سۇغۇرۇۋېلىنىپ ، تاللىرى كېسىلگەن گەۋدىلەر ، ئۆزىنىڭ تىرىك كۆمۈلىدىغان ئوريىنى كولاۋاتقان بىچارە مەھبۇسلارنىڭ هالسىز ، هەسرەتلىك قىياپەتلىرى ، تاغ ئاريىسىدا قاغجىراپ يانقان ئادەم بېشىنىڭ قۇرۇق سۆڭەكلىرى قاتار تىزىلىپ كەلدى .

مۇئەللىم ئادەم قاسساپلىرىنىڭ بۇگۈن چولىسى تېگىپ ، بۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىغا جەزمەن ئىشەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۇلۇغ - كىچىك بىر تىنىدى - دە ، ئالدىراشلىق بىلەن قالايمىقان كىينىشكە باشلىدى .

— هەي روزى ، روزى ، بارمۇ سەن ئۆزۈڭ !

— مەن ، مەن... مانا هازىر ، — دېدى مۇئەللىم هودۇقۇپ ، — خاپا بولماڭلار... چاپىنىمنى ... — ئۇنىڭ هاسىرىغان ئاۋازى پەنجىرىدىن هويلىغا ئاشكارا ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— قورقما ، هوي روزەم ! مەن سادىق ، ئىشكىنى ئاچ .

مۇئەللىم ئۆزىنى تامام دەهشەت ئورىۋالغانلىقىنى ئەمدى سەزدى . ئۇ پىشانىسىدىكى بۇز ئولداپ چىققان تەرنى چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ :

— ۋاي خۇمپەر ! كېچىدە كېلىپ ئادەمنى شۇنچىمۇ قورقۇتامسەن ؟ — دېدى - دە ، ئىشكىنى ئاچتى . هازىر ئۆيگە كىرگەن مېهماننى دەررۇ قاراشتا مۇئەللىمنىڭ دوستى سادىق دەپ ئېيتىشقا بولمايدۇ . نېمىشقا دېسىڭىز ، ئۇنىڭ بالدۇرقى ئاق ، دومىلاق يۈزى قارايغان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ چوڭقۇر چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغانىدى . ئۇنىڭ بۇرۇنقى كېلىشكەن گەۋدىسىمۇ ۋېجىكلەپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى . ئۆڭۈپ ، يىرتىلىپ كەتكەن كىيىم - كېچەك-

لىرى ئۇنىڭ ھازىرقى قىياپىتىنى تېخىمۇ سەت كۆرسىتەتتى. سادىق ئۆشۈشىدىكى توپا باسقان بوپسىنى پەنجىرە تۈۋىگە قويۇپ ئولتۇردى ـ دە، روزىنىڭ ياتقىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ:

— بەللى ئاداش، سەن مەندىنمۇ ژەيرانە ئىكەنسەن. ئوقۇتقۇچىنىڭ تۇتقان ئۆيى شۇنداق پاسكىنا بولامدۇ؟

— خاتىرجەمسىز ھايانتتا قولۇڭ قانداق ئىشقا بارىدۇ ئاداش؟ كۆڭۈللۈك ئۆيۈ تۈتۈش ئۇچۇن، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش كېرەك، — دەپ روزى شامنىڭ پوتلىسىدىن قارايغان قولىغا تۈكۈردى.

— ھازىرقى روھىي چۈشكۈنلۈك، ئەندىشىلىك ئەھۋالىمىزدا بۇ سۆزنى قىلىشقا ھەقلىقسەن. ئەمما، ئوقۇتقۇچى بولغان كىشىنىڭ ئۆزىنى تۇتالماسلىقى، بىپەرۋالىقى ئوسال ئىش.

— پەلسەپە ساتمىساڭچۇ، ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ — دېدى روزى سادىقنىڭ گېپىنى كېسىپ.

— ۋارقىراپ ـ ۋارقىراپ ئاڭلىتالماي ئاخىر تامدىن چۈشتۈم.

— ئوغرىلىقنىمۇ ئۆگىنىپسەن ـ دە؟

— ئەھۋال مۇشۇنداق بولسا ھەرنېمە بولىمىز ـ دە، — دېدى سادىق بېشىنى لىڭشىتىپ، ئۇ غەزەپلىنىپ مۇشتىنى تىزىغا ئۇرۇپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ گومىنداڭچىلارنىڭ پەيلى مۇشۇنداقلا بولىدىغان بولسا، بىزنى بەخت ـ سائادەتكە، مەدەنىيەتكە ئېلىپ بارمىز دېگىنى قۇرۇق گەپ. خەلق ئاچ ـ يالىڭاچ قېلىپ خورلۇق، گادايلىق، نادانلىق ئاپەتلىرىگە ئۇچرىدى. خەلقىنى مەدەنىيەتكە باشلايدىغان مۇئەللىملەرنىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇنداق. بەخت ـ سائادەتنىڭ جايى زىندان بولدى. تەقىپ قىلىش، چېقىمچىلىق، مۇتتەھەملىك، خىيانەت، تۆھمەت، ئوغرىلىقلار ئۇچىغا چىقتى. تېخى بۇ گېزەندىلەر ئۇيالماستىن ئۇچ ژىلايەتتە زۇلۇمغا، ھوقۇقسىزلىققا قارشى قوزغالغانلارنى ئوغرىلار دەپ تەشۋىقات قىلىۋاتىدۇ. ئۆز ھوقۇقى ئۇچۇن كۆرەشكۈچىلەر ئوغرى بولسا، خەلقنى بۇلاپ ـ تالىغۇچىلارغا، ھوقۇقنى ئاياغ ئاستى

قىلغۇچىلارغا نېمىدەپ نام بېرىش كېرەك . مانا بۇ تالاش ئۇستىدىن ئادىل ھۆكۈم چىقارغۇچىلار گومىنداڭچىلارنى ئوغرى دەپ ، ئازاد-لىقنى تەلەپ قىلغۇچىلارنى توغرى دەيدۇ . ھە ، روزى مانا قارا ، ئەگەر بىزمۇ ئازادلىقنى خالايدىكەنمىز ، مۇنداق بۇلۇڭ - پۇچقاقتا ئىسلىشىپ كىرگە ، ئەخلەتكە چۆكۈپ ياتقۇچە ئۇچ ۋىلايەتتە باشلاڭ-غان كۈرەشنىڭ ماھىيىتىنى خەلقە چۈشەندۈرۈپ ، خەلق ئازادلىقى يولىدا قولىمىزدىن كەلگەن ياردىمىمىزنى كۆرسىتىشىمىز كېرەك .

— توغرا ئېيتتىڭ سادىق ، ئەلۋەتتە مۇنداق پەيتتە بىز جەڭگە كىرەلمەي قالغان بولساقمۇ ، بۇ يەردىكى خەلقە كىم ئوغرى ، كىم توغرى ، يەنى دوست كىم ، دۈشمەن كىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈ-رۈش بىزنىڭ ئۇستىمىزدىكى قەرز .

ئىككى مۇئەللىم خېلى ۋاقىتقىچە سۆزسىز جىم ئولتۇرۇشۇپ قالدى .

روزى بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ ، سادىققا بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ، يەنە توختاپ قالدى . نېمىشقا ئۇ كۆڭلىگە كەلگەن سۆزنى دوستىغا ئېيتالمىدى . چۈنكى ، بىرىنچىدىن ، روزى ناھايىتى ئېھ-تىياتچان ئىدى ؛ ئىككىنچىدىن ، بۇ ۋاقىتتا كىشىلەر بىر - بىرىگە ئانچە ئىشەنمەس بولۇپ قالغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن روزى ئۇرۇمچە-دىكى ياشلار ئىچىدە گومىنداڭغا قارشى بولۇۋاتقان مەخپىي ھەرە-كەتنى سادىققا تامامەن سۆزلەپ بېرىپ ، ئۇنىمۇ بۇ ھەرىكەتكە تارتىشتىن ئېھتىيات قىلدى . ئۇ : «كىم بىلىدۇ ، بىرقانچە ۋاقىت-تىن بېرى سادىق قەيەردە ، كىملەر بىلەن بىللە بولدى . بىر - بىرىنى تۈتۈپ بېرىدىغانلار ئازمۇ ھازىر···» دەپ ئويلىغانىدى . لېكىن ، روزىنىڭ سادىق توغرىسىدىكى مۇنداق گۇمانلىق ئويلىرى توغرا ئەمەس ئىدى .

سادىق كۈلۈمسىرەپ :

— ھە ، بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ توختاپ قالدىڭغۇ ؟ سۆزلە قورقۇنچاق ، — دەپ روزىغا قارىدى .

— قويساڭچۇ سادىق ! — دېدى روزى بىرنەرسىدىن يىرگەنـ-گەندەك چىرايىنى تۇرۇپ ، — ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالى قانداق ئاداش ؟

— نېمىنى سورايسەن ، جاۋىۋىتىڭدا سەندوبادىكى مەكتەپكە شياۋجاڭلىققا سايلاندىڭ دېگەن گەپنى ئاڭلاپ چىققىنىمدا سىلەر : «مانا سادىق مۇدىر بوپتۇ . بىز بولساق مۇئەللىم ، بەختىڭ بار ئىكەن ، بەختىڭ . . . » دېيىشىپ مېنى تەبرىكلىشىپ قالدىڭلار . مەن سىلەر بىلەن خۇشال خوشلىشىپ هارۋا ئىزدەپ دەڭگە يۈگۈرۈپ كەتتىم . ئاخىر بىر ئۆلەرمەن كالا هارۋىسىنى تېپىپ شۇنىڭ بىلەن يولغا چىقىپ ئۇچ كۈن بولاي دېگەندە ئەتراپى ساز-لىق ، تام - تورۇسلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان زەي بىر تاشلاندۇق ئۆيگە يېتىپ كېلىپ ، شۇ يەردە بەش كۈن قوندۇق . چىلە پۇراپ تۇرىدىغان سېسىقچىلىقتا پاشىنىڭ دەستىدە قېنىپقىنا بىر دەم ئۇخ-لىيالمىدىم . بەش كۈن ئىچىدە هېچكىم مەن بىلەن تۇزۇكرەك گەپلەشمىدى ياكى قىلىدىغان ئىشمىغا ئەۋەتمىدى . توغرىسى ، مەن بۇ يەرگە ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسى بىلەن چىقتىممۇ ياكى مەهبۇس بولۇپ پالاندىممۇ ؟ ئۇنى ئاجرىتىۋالالمىدىم . ئىسىت ، بىرنەچچە قېتىم مىڭ پۇشايمان قىلدىم . ئاخىر چىدىيالماي ، سولىسىڭ بى-راقلا سولا ، ياتارمەن دېدىم - دە ، باتۇرلۇق قىلىپ شىيەنجاڭنىڭ ئالدىغا توپتوغرا كىردىم . شىيەنجاڭ بىر قولىدا تاماكا ، بىر قولىدا چاي قۇيۇلغان ئىستاكاننىڭ ئۈستىدىن تۇتۇپ ئالدىدىكى قەغەزگە قاراپ ئولتۇرۇپتىكەن . ئۇ ماڭا بوينىنى بۇراپ گەپ قىلماستىن قاراپ تۇردى . مەن ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن هېچ نەرسە ئۇقالمى-دىم - دە : «شىيەنجاڭ جانابلىرى ، مەن نېمە ئىش قىلىمەن ؟ ئالتە كۈن بولدى ، زېرىكىپ ياتىمەنغۇ » دېدىم - دە ، قىزىرىپ تىترەپ كەتتىم . ئۇ بىپەرۋالىق بىلەن هىجىيىپ ئازراق ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن : «بۇ يەردە هازىر ئۇيغۇر مەكتىپى يوق ، سەن خاتا چىقىپ قاپسەن » دېدى . «ئۇنداق بولسا مەن قايتىپ كېتەيمۇ ؟ » دېگەن-دىم ، شىيەنجاڭ خۇددى مەندىن شۇ گەپنى كۈتۈپ تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىمالىم : «مەن ئىشلىيەلمەيدىكەنمەن دەپ بىر پارچە ئەرز يېزىپ بېرىپ ئاندىن كەتسەڭ بولىدۇ » دېدى ئۇ بېشىنى لىڭشى-تىپ . كېيىن قولىدىكى تاماكىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى چېكىۋې-تىپ ، ئىستاكاندىكى چاينى سۈمۈرۈپ جىم بولۇپ قالدى . شۇ

كۈنلا ئەرز يېزىپ تاپشۇردۇم . شيەنجاڭ مەندىن قۇتۇلغانغا خۇش ، مەنمۇ ئىگىسىز ئىتتەك كەچكىچە زەي يەردە زېرىكىپ ئاچ يېتىش-تىن قۇتۇلغىنىمغا خۇش . شۇ كۈنى كەچ كىرگەنگە قارىماي بوپام-نى دۇمبەمگە ئارتىپ ، پىيادە يولغا چۈشتۇم . مانا بۇگۈن ئۈرۈمچى شەھىرىگە كەلگىلى ئۈچ ئايدەك بولدى...

— ئۈچ ئايدىن بېرى نېمە ئىش قىلدىڭ؟

— سايباغقا كېلىپ كېسەك قۇيدۇم .

— بەللى ، مۇناقىمۇ ھۇنىرىم بار دېگىن .

— زەي يەرگە كىرىۋېلىپ ، سازاڭدەك بىكار ياتقاندىن كۆرە ، ئەمگەك قىلىش قانداق ياخشى . قورساقمۇ تويىدۇ ، تەنمۇ چېنىقىدۇ .

— ھە مۇدىر ، ئىش شۇنداق دېگىن .

— مەنمۇ سەپەننى تۇمشۇقۇمنى تىرەپ يۇرۇپ تۇگەتكەنىدىم . ئاخىر مۇئەللىم بولالماي قالدىم . سەن ئۆزۈڭ نېمە ئىش قىلىۋاتى-سەن؟ — دەپ سورىدى سادىق .

— مېنىڭ مۇئەللىملىكىم سېنىڭ تەمتىرەپ يۇرۇشۇڭدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ . بۇ ئەھۋاللارنى ئاتا ـ ئانىمىزدىن يوشۇرۇپ يۇرۇشكە ئانچە ئورۇنمۇ قالمىدى ئاداش ، — دەپ روزى مۇلايىم قىياپەتتە ياستۇق ئاستىدىكى خەتنى ئېلىپ سادىققا ئۇزاتتى . سادىق ئوقۇشقا كىرىشكەن خەتتە مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى :

سېغىنىشلىق سالام خەت :

مېھرىبانىم ئانا ! غەم ـ قايغۇلار ئىچىدە قالغان دەردلىك ئوغلۇڭ روزىدىن سالام !

جېنىم ئانا ! ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ . سەن كەچ كۈزنىڭ بىر ئەتىگەنلىكى مېنى يۇيۇندۇرۇپ ، چىرايلىق كىيىندۈرۈڭ ، گۈللەپ تىكىلگە جىلتىنى بوينۇمغا ئېسىپ قويدۇڭ ، ئانىلىق مېھ-رىڭنى چېچىپ يۇمشاق قولۇڭ بىلەن بۇدۇر چاچلىرىمنى سىلاپ تۇرۇپ : «مېنىڭ ئوغلۇم بۇگۈندىن تارتىپ بەخت يولىغا كىرىدۇ . يۇر قارا كۆزۈم ، مەن سېنى بەخت ئۆيىگە تاپشۇرىمەن» دەپ مەھەللىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردىڭ . مەن شۇ

كۆندىن تارتىپ ئوقۇشقا كىرىشتىم . مانا بۇ يىل توپتوغرا ئون ئىككى يىل ئوقۇدۇم .

قارىغىنا ، مېھرىبان ئانا چىرايىمغا ! مەنمۇ بۇرۇن ئالدىنقىدەك بالاغا ئوخشاش بۇدرۇقمىنا ، قىزىل يۇزلۇك ئوغلۇق روزى ئەمەس- مىدىم . شۇنداق ، مەن شۇ روزى . بىراق ، ھازىرقى ھوقۇقسىز- لىق ، ئەندىشىلىك ھاياتىمدا يىگىرمە ئىككى ياشلىق روزىنىڭ سەن سىلىغان قارا بۇدۇر چاچلىرى ئاقاردى . چىرايلىرى سارغىيىپ پېشانىسىگە سىزىقلار تارتىلدى .

جېنىم ئانا ! باراۋەر ھوقۇققا ئىگە بولغان جايلاردىكى ئوقۇ- مۇشلۇق كىشىلەرنىڭ بەختلىك ھاياتىنى كۆرۈپ ، يۈرەك پارەم — ئوغلۇمنى ئوقۇتسام ، بەختلىك بولار ، دېگەن ئىزىن ئارزۇلار بىلەن بار - يوقۇڭغا قارىماي مېنى ئوقۇتقانىدىڭ . لېكىن ، مەن بەختسىز بولۇپ چىقتىم ، خاتىرجەم ئەمەسمەن ، ھەتتا ئۆزۈمنىڭ سايىسىدىن ئۆزۈم قورقىدىغان بولۇپ قالدىم . ھەركۈنى چۈشۈمدە زىندان ، ئۆلۈم ، زۇلۇم كۆرىمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرنۇمغا ھەمە- شە قان ھىدى پۇرايدۇ . يۈرىكىم سىقىلىدۇ··· ياق ، مەن تۇغۇلغاندا مۇنداق بەختسىز ئەمەسلىكىمگە ئىشىنىمەن . ئانا ، ئوغلۇڭنى ھا- زىرچە بەختسىز قىلغان ۋە ئۆز خەلقىگە مۇئەللىمنى رودو ، سەت قىلىپ كۆرسەتكەن نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ ياخشى چۈشەن- دىم ، ئۇ — تەڭسىز جەمئىيەت ، ئۇ — ئىستىبدات ھاكىمىيەت . ئانا ، سىلەر ئىلىدا تۇرۇپ كۇلۇۋاتىسىلەر ! بىزنىمۇ سېغىنغانسى- لەر ؟ خۇشاللىقىڭلارغا ، بەختىڭلارغا بىزنىمۇ شېرىك قىلغۇڭلار كېلىدىغاندۇ ؟ سىلەرگىمۇ مۇئەللىم كېرەكتۇ ؟ مەن ياخشى بىلە- مەن ، ئەلۋەتتە كېرەك . ئۆز بالىسىدىن ، ئۆز ئانىسىدىن ، خەلقە- دىن ، ۋەتىنىدىن كېچىدىغان كىشىلەر سېنىڭ بىلەن بىز ئەمەس . مېھرىبان ئانا ! ئوغلۇم بۇنىڭدىن ئۆزگەردىمىكىن دەپ ھەرگىز گۇمان قىلما . مەنمۇ ئازادلىق يولىدا ، بەخت يولىدا كۆرەشكە تەييار ! »

1945 - يىلى ئاۋغۇست

رودۇپاي

ئاڭلىغان بولسىمۇ ، كۆرمىگەنلەر بار ، كۆرسىمۇ ، كۆرمەسكە سالىدىغانلار بار ، لېكىن كۆرگەنلەر كۆپ .

ئادەملەر پالاكەتكە يولۇقۇپ قېلىشتىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلىشىدۇ . لېكىن ، پالاكەت قانداق سۈرەتلىك نەرسە ، ئۇ قەيەردە يۈرىدۇ ، نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ ؟ دېسە ، «تاڭەي» دەيدىغانلار بار . ئۇلار ئۆزلىرى پالاكەتنى ئۇچىسىدا كۆتۈرۈپ بېقىپ يۈرۈپ چوڭ قىلىدىيۇ ، ئۇنى تونۇمايدۇ ، ناملىدىن ئەندىشە قىلىدۇ ، ئەمما «پالاكەتكە يولۇقمىسا ، ئەجەب راھەت ، ئەركىن ياشايدۇ كىشى» دەپ ئويلايدۇ .

پالاكەت توغرىسىدا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز : «مەككىنىڭ يولىدا رودۇپاي بار ، ئۇ پالاكەت ئۇچراپ قالسا ، ساڭا چاپلىشىۋالىدۇ ، ئۇنىڭدىن ئاجرىماق تەس . رودۇپاينىڭ كۆزىنى چوقۇيدىغان بىر قۇش بار . سەن ئاشۇ قۇشنى ئۇچرانقۇچە ئۇ گېزەندىنى كۆتۈرۈپ يۈرسەن» دېيىشىدۇ .

مەن ئۇ پېشكەلدىن ناھايىتى ئەندىشە قىلىپ ، بىر كۈنى بوۋامدىن :

— بوۋا ، سەن ھەجگە بارغاندا يولدا رودۇپاي ئۇچرىمىدىمۇ ؟ ساڭا چاپلاشمىدىمۇ ؟ ئۇ ئادەمگە ئوخشامدىكەن ؟ ... — دەپ سورىدىم .

بوۋام مېنىڭ كەلسە ـ كەلمەس نېمىلەردىن ئەندىشە قىلىپ يۈرگىنىمگە كۈلدى ، كېيىن ئويلۇپلىپ چۈشەندۈردى :

— ماڭا يولدا مەككىنىڭ ناھايىتى تولا غېرىب ـ مىسكىنلىرى يولۇقتى . مەن ئۇلارغا سەدىقە بەردىم . ئۇلار خۇشال بولۇپ قېلىشتى . بەزىلەر شۇلارنى سۈرۈشتۈرمەيلا رودۇپاي دەيدىكەن ، ياق ، ئۇنداق ئەمەس . ئۇلار غېرىب ـ مىسكىن ، ئاچ ـ يالىڭاچ قالغان

كىشىلەر . ھىندىستان بىلەن ماڭغۇچىلارغا راست رودۇپايلا ئۇچراپتۇدەك ، ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە : رودۇپاينىڭ پۇتلىرى تولغىماچ ـ تولغىماچ بولۇپ سۆرۈلۈپ يۈرىدىكەن . ئۆزى قېرىپ كېتىپتۇ ، لېكىن كۆزى ھۇۋقۇشنىڭكىدەك يامان ئىكەن . ئەمما ، ياۋاش كۆرۈنۈشكە كىرىۋېلىپ ، خەلقتىن يارەم سورايدىكەن ، ئۇنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىپ يېقىنلاشساڭ ، چاپلىشىۋالىدىكەن .

— ئەمىسە رودۇپاي دېگەن قانداق يەردە يۈرىدىكەن ، ئۇنىڭ سۈرىتى نېمىگە ئوخشايدىكەن ؟

— ئۇ ئادەملەرگە ئارىلىشىپ يۈرىدىكەن . ئۆزىمۇ ئادەم سۈرىتىدە بولسا كېرەك . ئەمما ، ئۇ ئاچ كۆز ۋە تويماس بولىدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە ئېغىرلىقنى يەلكەڭگە ئارتىپ قويىدىكەن ـ دە ، ئاستا ـ ئاستا تۈيغۇزماي قېنىڭنى شورايدىكەن . ئۇنى ھاپاشلاپ يۈرۈۋېرىپ دەرمانسىزلىنىپ يىقىلساڭمۇ ، ئۇ گېزەندە ئۇچاڭدىن ھېچ چۈشمەيدىكەن .

كىشىلەرنىڭ ئەركىن يۈرۈش ـ تۇرۇشى ئۈچۈن رودۇپاي دېگەن پالاكەتنىڭ شۇنچىۋالا يامان توسالغۇ بولۇشى غەزىپىمنى كەلتۈرگەنلىكتىن :

— رودۇپايدىن قۇتۇلۇشنىڭ زادى چارىسى يوقمىكەن ، بوۋا ؟ — دېدىم .

— بار ، — دېدى بوۋام ۋە رودۇپاينىڭ جاجىسىنى بەرگەن بىر كىشىنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى :

— بۇ ۋەقە چوڭ بىر كىتاب ، ئۇنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرەلمەيمەن ، مەزمۇنىنىلا ئېيتىسام ، مانا مۇنداق : سەنۇبەر دېگەن بىر باتۇر يىگىت گۈلىيار دېگەن پەرى قىزغا ئاشىق بولۇپ قالدى . ئۇ گۈلىيارنى ئىزدەپ نەچچە يىل تاغ ـ تاش ، چۆل ـ جەزىرىلەرنى پىيادە كېزىپ يۈرۈپ جىق مۇشەققەتلەرنى چەكتى ، ئۇ يوللاردا ئاجايىپ ـ غارايىپ ھادىسىلەرنى ئۇچراتتى . بىر جايدا ھەممە نەرسىلەر تەلتۆكۈس بولغان ئاسمان ـ پەلەك ئېسىل بىنالارنى كۆردى ، لېكىن ئىگىسىز ، بىرمۇ جان يوق . يەنە بىر جايدا

ئاجايىپ مەرمەر تاشتىن سېلىنغان زىننەتلىك ساراي ئىچىدە ئالتۇن جابدۇقلار ، گۆھەرلىك نەقىشلەر تۇراتتى ، ئادەمزات كۆرۈنمەيتتى . لېكىن ، تەخت ئۈستىگە غەلىتە ھايۋانلار چىقىپ ئولتۇرۇشۇۋالغانىدى . يەنە بىر جايدا ھەر تۈرلۈك مېۋىلەر بىلەن تولغان باغلىق ئىمارەتلەر ئىچىدە نەچچە يەرگە قازان ئېسىلىپ ، جاھاندا بارلىكى ھەر تۈرلۈك تاماقلار پىشۇاتقان . داستىخانلار تۈرلۈك نازۇنېمەتلەر بىلەن بېزىلىپ ، قاچا ـ قومۇچ جاي ـ جايىدا تىزىلغان ، چوڭ توي ھازىرلىقى تۇراتتى . لېكىن ، ھېچ ئىنسان كۆرۈنمەيتتى . گىياھلارنىڭ يىلتىزلىرىنى يەپ يۈرگەن ئاچ يىگىت مۇنداق ئېسىل نازۇنېمەتلەرنى كۆرۈپ : «يا بەخت» دېدى ـ دە ، چوڭ ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە كىرىشتى . ئۇ مانتا يېمەكچى بولۇپ قول سوزغانىدى ، قاسقان سەكرەپ كەتتى ـ دە ، ئۇنى ھارغۇچە ئۇرۇپ قوغلىۋەتتى . ھالۋا يەي دەپ قول سوزغانىدى ، چۆمۈچ ئۇرۇپ ، ئۇنىڭ باش ـ كۆزىنى يېرىۋەتتى . بۇ ئادەم ھەيران قالغۇدەك قىزىق ھادىسە بولدى . ھېچ قازان ئۇنىڭغا بىر چىشلەم تاماق بەرمەي ، ئازار بەردى . يا تەخسىلەر بىر تال قاق ، يا دەرەخلەر بىر تال مېۋە بەرمىدى ، ھەممىسى ئۇرۇپ قوغلىۋەتتى .

يىگىت مۇنداق ھادىسىلەرنى جىق كۆرگەن ، مۇنداق تاياقلارنى جىق يېگەن بولغاچقا ، ئارتۇق ئەجەبلىنمەي تۇرماي ، يەنە يولىغا راۋان بولدى .

ئاشىق يىگىت ئىنسانلارنىڭ يۈزىنى كۆرۈشكە زار ئىدى . بىر كۈنى ئۇ ھېرىپ ـ ئېچىپ چىدىمايا يەنە بىر باغقا تەۋەككۈل دەپ ، كىرىپ قالدى . قايسى كۆزى بىلەن كۆرسۇن ، تازا پىشقان ئالما تۇۋىدە مۇلايىم قىياپەتلىك بىر ئادەمنىڭ ھىجىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى . يىگىت ھە ، مانا ئەمدى پەلەكنىڭ چاقى دۇرۇس چۆرگىلەپتۇ ، دەپ ئويلىدى ـ دە ، مانا بەخت ئانا !... دەپ يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ھېلىقى ئادەمنى قۇچاقلاپ دېدى :

— ھۆرمەتلىك ئاتا ، نېمە قىلىپ ئولتۇرىسىز بۇ يەردە ؟

— جېنىم بالام ، — دېدى ئۇ يىغلامسىراپ يالۇرۇپ ، —

مەن باغۇەن ئىدىم ، زەي يەردە يېتىپ پالەچ بولۇپ قالدىم . ئايلاپ ـ يللاپ باغقا قارايمەن ، لېكىن ئۆز قولۇم بىلەن شېخىدا تۇرغۇزۇپ بىرمۇ ئالما ئۈزۈپ يېيەلمەيمەن . مېنىڭ دۇنيادا بىرلا مۇرادىم بار ، ئۇ بولسىمۇ شۇ ئۆز قولۇم بىلەن بىر تال مېۋە ئۈزۈپ يېسەم ، بېشىڭدىن مىڭ ئۆرگىلەي ، ياردەم قىلساڭ ئىدى .

— بولدى ، يىغلاپ دەردلەنگەن يۇرەكنى تىترەتمە ، ماڭا ھاـ پاش بول ! ئالما ئۈستىگە ئېلىپ چىقاي ، ئۆز قولۇڭ بىلەن قانچەـ نى يېسەڭ يە ، مۇرادىڭ ھاسىل بولسۇن ! — دېدى مەرد يىگىت ۋە پالەچ باغۋەننى ئالما ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى . يىگىت قويۇق ئالمىسى بار بىر شاخقا مىنىپ ئارقىسىغا قاراپ ، — سەن يەۋاتامـ سەن ؟ رۇخسەت قىلساڭ ، مەنمۇ بەش ـ ئالتە تال ئالما يېسەم ، — دېگەندى . باغۋەندىن ھېچقانداق ئۇن چىقمىدى . ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇياپىلاقنىڭ كۆزىدەك پارقىراپ ، ئاغزى ھەجىيىپ تۇـ راتتى .

«پالەچ مۇرادىغا يەتكەنلىكى ئۈچۈن خۇشاللىقىدىن تىلى سۆزـ گە كەلمەيۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلىغان يىگىت تويغۇچە ئالما يەپ :

— مەنمۇ ئالماڭنى تويغۇچە يېدىم ، سەنمۇ يېگەنسەن ، ئەمدى چۈشۈپ كېتەيلىمۇ ؟ — دەپ يەنە ئارقىسىغا قارىدى .

لېكىن ، باغۋەندىن زۇۋان چىقمىدى . ئۇ پۈشۈلداپ يىگىتنىڭ دۈمبىسىنى يالاۋاتاتتى . يىگىت «بۇنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ يامىشىپ يەرگە چۈشۈپ : «قېنى ئەمىسە ئاستا چۈشە» دەپ زوكزىيىپ ئولتۇردى پالەچتىن زۇۋان چىقمـ دى ، ئۇ بارغانسېرى كاندەك مەھكەم چاپلىشىپ ، توختىماي پۈـ شۈلداپ تىلى بىلەن يىگىتنىڭ دۈمبىسىنى يالاۋاتاتتى ، يىگىتنىڭ غەزىبى كەلدى .

— ھوي نېمە قىلىۋاتسەن ؟ !

— ... —

— مۇرادىمغا يەتتىم دەپ ، يەنە ئۈچامدا ئۆلۈپ قالما ، چۈش !

— ... —

هوي بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ؟

— ...

— زۇۋان سۈرمەيسەنغۇ ؟ چۈشە ـ چۈش !

باغۋەن تىلىنى سۆزگە بەرمەيدۇ ، ھامان يالايتتى . يىگىت تېرىكىشكە باشلاپ ، مۈرىسىنى قارمىۋالغان پالەچنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا ئىتتىردى .

— ئويۇن ـ چاقچاق شۇنچىلىك بولغىنى ياخشى ، چۈشە ، مەن يولۇمدىن قالماي !

— ...

يىگىتنىڭ بويى شۇركۈندى ، ئۇنى سىلكىدى ، نەچچە قېتىم ئولتۇرۇپ قوپتى ، پېشانىسىدىن ئارقىغا ئىتتىردى . پالەچ زادىلا چۈشمىدى ، يا گەپ قىلمىدى . يىگىت غەزەپلىنىپ پالەچنى تىللىدى ، قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ مۈشتلىدى ، ئالما ياغاچلىرىغا ئاپىرىپ ئۇردى ۋە بىرقانچە قېتىم ئېگىز ـ ئېگىز سەكرىدى . پالەچ بولسا ، بارغانسېرى مەھكەم تۇرۇپ چاپلىشىپ كېتىپ باراتتى . يىگىت ئۇچىسىغا چاپلىشىپ قالغان پالەچنىڭ مۇلايىم باغۋەن ئەمەس ، رودۇپاي دېگەن پالاكەت ئىكەنلىكىنى ئەمدى سەزدى ـ دە ، ئۆز ھالىغا ئېچىنىپ :

«بىر بالادىن قۇتۇلۇپ ،
مىڭ بالاغا ئۇچرىدىم .
مىڭ بالادىن قۇتۇلۇپ ،
رودۇپايغا ئۇچرىدىم»

دەپ رودۇپاينى ھاپاش قىلىپ يەنە ئۆز يولىغا راۋان بولدى .

ئاشىق يىگىت بىرنەچچە ئاي يول يۈرۈپ ، قۇملۇق چۆللەردىن ، مۇزلۇق داۋانلاردىن ئاشتى . ئۇ كۈندىن ـ كۈنگە سامانىدەك سارغىيىپ ماغدۇرسىزلىنىپ باراتتى . ئاخىر بىچارىنىڭ قوۋۇرغىلىرى ئېچىلىپ ، تاپانلىرى تېشىلىپ ، ئۇستىخانلىرى كۆرۈنۈپ

قالدى . لېكىن ، ئۇ چىدام ۋە غەيرەت بىلەن ئۆز يولىدا يۈرۈشنى توختاتمىدى .

يىگىت كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆلەي ـ ئۆلەي دەپ قالغاندا ، يېقىلىپ ، قويۇپ ئاجايىپ چىرايلىق مەنزىرىلىك بىر جايغا يېتىپ كەلدى . سۈپسۈزۈك سۇلىرى چايقىلىپ تۇرغان ، قىرغاقلىرىغا كۆز يەتمەيدىغان چوڭ بىر كۆل . بۇ كۆل يېنىدا يوغان بىر چىنار باراقسان شاخلىرىنى ئەتراپلىرىغا يېيىپ سۇ بويىغا سايە چۈشۈرۈپ تۇراتتى . سالقىن شامالدا ئۇنىڭ يوپۇرماقلىرى بىر ـ بىرى بىلەن ئوينىشىپ ، قانداقتۇر سىرلىق بىر ئاۋاز ئاشىق يىگىتنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . كۆلنىڭ پۈتۈن ئەتراپىدىكى ئوتلاقلار قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرى ئاستىدا يىراقلاردىن ياپيېشىل دۇخاۋدەك تاۋلىنىپ تۇراتتى . ئوتلاقلاردا رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ ، ياش قىزلاردەك ئەركىلەپ يەلپۈنۈپ تۇرۇشاتتى .

ئاشىق يىگىت بۇ جاينىڭ ساپ ھاۋاسىدىن كۆكسى تويغۇچە نەپەس ئېلىپ ، ئېغىر بىر تىنىپ : «ئەمدى رودۇپاينى كۆتۈرۈپ بۇنىڭدىن ئارتۇق يۈرسەم ئۆلمەن . ئاخىرقى قېتىم بار كۈچۈمنى يىغىپ بۇ پالاكەت بىلەن ئېلىشاي ، ئەگەر ئۆلسەم ئاجايىپ چىرايلىق خۇش ھاۋالىق جاي ئىكەن ، جەسىتىم مۇشۇ يەردە قالسۇن» دەپ ئويلىدى . ئۇ چىنارغا يۆلىنىپ دەم ئالدى ۋە كۆلنىڭ سۈيىدىن قانغۇچە سۇمۇرۈپ ـ سۇمۇرۈپ ئىچتى . سۇ ئۇنىڭغا كۈچ بەرگەندەك بولدى . ئوڭدا يېتىپ كۆپكۆك ئاسمانغا قاراپ خىيال سۈرۈپ كەتتى ، ئۇنىڭ ئويىغا ناھايىتى بىر ياخشى پىكىر كەلدى . چىنارنىڭ ئۇستىگە يامىشىپ چىقتى . چىنارنىڭ كېلىشكەن بىر ئاچىسىغا رودۇپاينىڭ بېشىنى قىسىپ پېشانىسىدىن بېسىپ ، بار كۈچى بىلەن ئۆزىنى كۆلگە ئاتتى .

يىگىت كۆلدە چايقىلىپ ـ چايقىلىپ يۈيۈنۈپ چىققاندى ، پۈتۈن ئەزالىرى تاپتازا ، خۇددى بۇرۇنقى باتۇر يىگىت بولۇپ قالدى .

باتۇر يىگىت بىردىن ئېسىلغان رودۇپايغا قارىدى ، ئۇ ناھايىتى

سەت ئاۋاز بىلەن چىرقىراپ تېپىرلاۋېتىپتۇ . بىردىن جاھاننى تۇتەك بېسىپ ھەرخىل سۈرلۈك ئۇنلەر پەيدا بولدى . دەھشەتلىك قارا بوران چىقىپ چىنارنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ تۆكۈلدى . گۈللەر توزۇپ كەتتى . بىردەمنىڭ ئىچىدە كۆل مۇزلاپ ، شۇڭغانلار ئويناپ ھۇشقۇتتى . باتۇر يىگىت بۇ ھادىسىلەر ئىچىدە ھودۇقۇپ كەتمىدى ، غەيرەت ۋە چىدام بىلەن چىنار ئۇستىگە چىقىپ ، رودۇپاينى مىجىپ تاشلىدى .

جاھان كۆلدى ، مۇزلار ئېرىپ ، دەرەخلەر كۆكەردى . گۈللەر بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق چىرايلىق بولۇپ يەنە ئېچىلدى . باتۇر يىگىتنى نەچچە يىل ئازابلىغان تىلسىم سۇندى . يىگىت ئەمدى ھېچقانداق تەمتىرىمەستىن ئەركىن نەپەس ئالدى...

ئاخىر بېرىپ ـ بېرىپ ئۇ گۈلزار ئارىسىدا گۈلياری بىلەن ئۇچراشتى . گۈلىيار شۇنداق چىرايلىق قىز ئىدىكى ، ئۇنى تەسۋىرلەشكە قەلىمىم ، سۆزلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلىدۇ .

سىلەر ئاشىق يىگىتنىڭ گۈلياريىنىڭ چىرايلىق ، سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرمىگۈچە ، مەن ئۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىمەن ، دەپ ماختىنالمايمەن . شۇنداق قىلىپ دۇنيادا تۇنجى قېتىم رودۇپاينى يانجىپ تاشلاپ ، ئۇنىڭ جاجىسىنى بەرگۈچى گۈلياريىنىڭ ئاشىقى سەنۇبەر دېگەن باتۇر يىگىت بولغانكەن .

مەن بۇ ھېكايىدىن رودۇپاي دېگەن پالاكەتنىمۇ يوقىتىش مۇمكىن ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ خۇش بولۇپ يۈرەتتىم . بىزنىڭ باغلاردا رودۇپاي يوق ، بىز خاتىرجەم كۇن كەچۈرىمىز ، دەپ ئويلايتتىم . كېيىن ئېسىمنى تاپقاندا بايقاپ باقسام ، ئۇنداق ئەمەس ئىكەن ، بىزنىڭ باغلاردىمۇ رودۇپايلار بار ئىكەن . ئۇلار كۆپچىلىك تېرىپ ـ تىكىپ ئۆستۈرگەن باغلارغا يالغاندىن باغۋەن بولۇۋېلىپ ، خەلقنى ئۆزىنىڭ يېتىشتۈرگەن مېۋىسىنى بەرمەيدىكەن . خەلق بولسا ، يوقسۇزلۇق ، گادايلىقتىن زارلىنىدىكەن . لېكىن ، بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلمىدىغانلار ئاز ئىكەن . ئۇلار بولسا ، رودۇپايلارنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئەپت ـ بەشىرىلىرىنى

ئېچىپ :

— ھەي خالايىق ، زارلىنىسىلەر ، ئازابتا ئىڭرايسىلەر ، بۇ پالاكەتنى سېلىۋاتقانلار كىم؟ قېنىڭلارنى شوراۋاتقان ئاشۇ تەييار-تاپ رودۇپايلارنى نېمىشقا كۆرمەيسىلەر ؟ ! — دەپ خىتاب قىلىشقا باشلىدى . خەلقمۇ كۆزىنى يوغان ئېچىپ ئەتراپقا قاراشقا ۋە پالاكەت-لەرنىڭ يىلتىزلىرىنى كۆرۈشكە باشلىدى…

ئاخىر بىزمۇ رودۇپاي دېگەن پالاكەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسى-نى ئويلاپ تاپتۇق .

سەنۇبەر رودۇپاينىڭ بوينىنى ئاچا ياغاچقا قىسىپ قويۇپ ، بېشىنى ئۈزۈپ تاشلىغاندىن بېرى ، رودۇپاينىڭ ئەۋلادى بارلىق ياغاچتىن ، شۇنىڭدەك تاياق ـ توقماقتىن قورقىدىغان بولۇپ قالغا-نىدى . بىز مانا شۇلاردىن پايدىلىنىپ بېغىمىزدىكى رودۇپايلارنى تازا دۇمبالىدۇق . ئايھاي… رودۇپاي تاياقتىن شۇنداق قورقىدىكەن-كى ، بىكار يېتىپ يەپ ، سەمرىپ ماڭالماي قالغان پالەچلەر ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قاچتى .

1945 ـ يىلى ، غۇلجا

كۈچۈككە ھۈجۈم

1946 ـ يىلى . كەچ كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇرۇمچى ئاسمىنىنىڭ قاپقى تۈرۈلگەن ، چىرايى تولىمۇ سۆرۈن كۆرۈنەتتى . كوچىلاردا يۈرۈش ـ تۇرۇشمۇ شۇنداقلا كۆڭۈلسىز بولۇپ تۇرغان بىر پەيتتە نەنگۈەن كوچىسىدىكى ئاشپۇزۇلدىن خوتۇنى بىلەن بىر ھەربىي ئادەم چىقتى . ئېرى ئېگىزرەك ، خوتۇنى بولسا پاكاررراق ئىدى . بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز پەقەت شۇلا . ھەربىي كىشىنىڭ ئېتىنى بىز بىلمەيمىز ، ئەمما ئۇنىڭ ئۇچىسىدا چاپىراس تاسمىسى سارغۇچ يېڭى ھەربىي كىيىمى بولۇپ ، بەلۋېغىنىڭ ئالدى ئوڭ تەرىپىدە يالتىراق قاپلىق تاپانچىسى ئېسىقلىق تۇراتتى . ئۇنىڭ ياقىسىدا قانداقتۇر ھەربىي ئۇنۋاننىڭ بەلگىلىرى بار ئىدى . بۇ قىياپەتتىكى كىشىنى كۆرگەنلەر : «ھە ، بۇ خېلى چوڭ ئوفىتسېر ئىكەنغۇ» دەپلا قويۇشاتتى . ئۇ ۋىزووۇد كوماندىرىمۇ ، روتا كوماندىرىمۇ ياكى كىچىكرەكمۇ ، كاپىتانمۇ ياكى پولك كوماندىرىمۇ ، ئۇنى سۈرۈشتۇرگىلى بولامدۇ ؟ ئەگەر سىزنىڭ ئېتىڭىز نېمە ، نېمە خىزمەت قىلىسىز ؟ دەپ سورىساق ، بىزگە ئېيتىپ بېرەتتىمۇ ؟ ياق ، ئۇنداق ئىشتىن ھەزەر قىلىش كېرەك . بولمىسا سەن سوراپ باققىنا قېنى ؟ ئۇنىڭ يۈزى سۆرۈنلىشىپ ، قاپقىدىن مۇز يېغىپ كېتىدۇ ۋە ئاغزىدىن زەھەرلىك ئاچچىق سۆزلەر چىقىپ ، چېچىلىپ تۇكۇرۇۋەتسە ، يۈزۈڭ ئېچىشىپ كېتىدۇ ، ھەتتا چىدىمىغىنىدىن ئۆزىمۇ ئورنىدا تۇرۇپ ئۇچ قېتىم سەكرەيدۇ . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىغان شېرىكلىرىنىڭ شۇنداق كۆڭۈلگە تەگكۈدەك مۇئامىلە قىلغانلىقى بىزگە ناھايىتى ئوچۇق بولغانلىقى ئۈچۈن ئېھتىيات قىلىمىز ـ دە ، ...

مانا بۇنداق ئادەملەرنى بىز سەپرا مىجەز ياكى كۆكەمە دەيمىز . مۇنداق ھەربىي كىشىلەر خېلى كۆپىيىپ قالغانىدى . ئۇلار ئۆزلە-

ېرىچە : «خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى ھىمايە قىلىمىز » دېيىشىپ يۈرۈ-
ۋ . لېكىن ، خەلق ھەقىقىي ئەركىنلىك توغرىسىدا ئۇلاردىن بىر
نەرسە سوراپ قالسا ، ھېلىقىدەك سەپرايى ئۆرلەيدۇ ـ دە ، پىلىموت-
لىرىنى سۆرەپ چىقىدۇ ، گويا قورالسىز ، قويدەك ياۋاش خەلق
ئۇلار بىلەن جەڭ قىلغىلى كەلگەندەك . دېمىسىمۇ ئۆلكىنىڭ باشقا
شەھەرلىرىدە بولسا گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن جەڭمۇ بولۇۋاتات-
تى . شۇڭا ، ئۇلارنىڭ نېرۋىسى بۇزۇلغان بولسا كېرەك .
بىز ھېلىقى ئېتىنى بىلمەيدىغان ئوفىتسېر توغرۇلۇق گەپ
قىلماقچىدۇق . لېكىن ، سەل چەتكە چىقىپ كەتتۇق . ئەسلىدە
سىلەرگە سۆزلەپ بەرمەكچى بولغان ھېكايىمىز تۆۋەندىكىچە :
ئوفىتسېر خوتۇنى بىلەن ئاشپۇزۇلدا ياخشى تاماق يېگەنىدى .
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ كەيپى چاغ ، ئالدىرىماي كېتىپ باراتتى .
ئاشپۇزۇلنىڭ بوسۇغىسىنى پۇراپ ، ھېچ نەرسە تاپالمىغان ۋاجىك
كۆچۈك بىردىنلا بۇرۇلۇپ ئوفىتسېرنىڭ ئارقىسىغا چۈشتى . ئو-
فىتسېردىن مايلىق تاماقنىڭ يېقىملىق ھىدى كېلىپ بۇرنىغا پۇرۇ-
ۋىدىمۇ ياكى ئۇنىڭ مايلاتقان باجىنگىرىنىڭ پۇرىقىنى پۇرىدىمۇ ، ھەر
ھالدا كۆچۈك ئەگەشكۈدەك بىر پۇراق بولسا كېرەك .
كۆچۈك ئوفىتسېرنىڭ بەتىنكىسىنى پۇرىدى . ئاۋۇال ئوفىتۇ-
سېر ئۆزىنىڭ سۆلەتلىك مېڭىشىنى بۇزماي بەتىنكىسىنىڭ ئۆكچە-
سى بىلەن كۆچۈكنى ئىتتىرىۋەتتى . كۆچۈك ئوفىتسېردىن ياخشە-
لىق كۆرمىگىنى ئۈچۈن ئۇنى قارغاپ قاۋاشقا باشلىدى . ئوفىتسېر
ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا ئالايدى . كۆچۈكمۇ ئۇنىڭغا كىچىككىنە
دۈگىلەك كۆزلىرى بىلەن ئالىيىپ قاراپ تۇردى . ئوفىتسېر ئۇ
تەرەپكە بىر قەدەم مېڭىپ ھەيۋە قىلدى . كۆچۈك بولسا ، ئارقىسىغا
ئىككى قەدەم چېكىنىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنە قاراپ تۇردى .
ئوفىتسېر ئۇنىڭ قورقانلىقىنى سېزىپ ، خاتىرجەم بولۇپ ئالدىغا
قاراپ مېڭىشنى داۋام قىلدى . لېكىن ، كۆچۈك ئۇنىڭدىن قورقىۋە-
غانىكەن ، يەنە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ كېلىۋەردى . ئوفىتسېر
بولسا ، ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنى تىللىدى .

كۇچۇكمۇ ئۇنىڭغا قاراپ قاۋاشنى توختاتمىدى . ئوفىتسېرنىڭ سەپ-رايى بىردىنلا ئۆرلىۋىدى ، چىرايى پۈرۈشۈپ ، بىر قېشى ۋە سول تەرەپ كالپۇكى كۆتۈرۈلۈپ كىرىشكەن چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالدى ... كۇچۇكتىمۇ شۇنداق بىر قىياپەت پەيدا بولغانىدى .

مانا ئەمدى جەڭ باشلىنىپ كەتتى . بىردەم كۇچۇك قاچىدۇ ، بىردەم ئوفىتسېر . ئوفىتسېر قورقسا كۇچۇك قاۋايدۇ ، كۇچۇك قورقسا ئوفىتسېر تىللايدۇ . خەيرىيەت ، جىق ماجىرادىن كېيىن غالىبىيەت ئوفىتسېرنىڭ بولۇپ چىقتى . كۇچۇك كوچىنىڭ ئوتتۇ-رىسىدا هالسىزلىنىپ يىقىلدى . يەڭگۈچى بولسا ، پۈتۈن كۇچى بىلەن ئۇنىڭغا هۇجۇم قىلىپ دەسسەپ تېپىۋاتىدۇ . يېڭىلگۈچىنىڭ ئاغزىدىن قان قۇيۇلۇپ تۇرسىمۇ ، تېخىلا تىرىشىپ غىڭشۇاتىدۇ . ئوفىتسېرنىڭ خوتۇنى بىلىكىدىن تۇتۇپ :

— بولدى ئەمدى ، بولدى ! كېرەك يوق ، — دەپ ئۇنى سۆرەپ ئاران يولىنىڭ چېتىگە ئېلىپ چىقتى .

لېكىن ، ئوفىتسېرنىڭ ئاچچىقى تېخىلا ئۆرلەپ تۇراتتى . شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۆز دۈشمىنىنى يانجىپ يەر يۈزىدىن يوق قىلىۋەتكۈچە قويۇپ بەرمىگەن خوتۇنىنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ ، ئۇنىمۇ ، جان تالىشۋاتقان كىچىككىنە كۇچۇكنىمۇ تىللايتتى .

— تۈفى لالما ! تېخى مېنى قورقۇتماقچى بولدۇڭمۇ ؟ ! — دېدى ئۇ كۇچۇك تەرەپكە تۈكۈرۈپ . ئۇنىڭ ئاچچىقىغا چىدىماي ، يېرىم گەز ، بىر گەز سەكرەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خەلق كۈلۈشۈپ كەتتى . ئوفىتسېر ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ ، تاتىرىپ ، تېخىمۇ قاتتىقراق تېرىكىپ ، مانا ئەمدى ئاچچىقى ئەۋجىگە چىقتى . ئۇ شارت قىلىپ تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ، توپلانغان كىشىلەرگە تەڭلىدى .

— هەممەڭ ئىت ، يوقال ! مانا مۇشۇنداق ئېتىپ تاش-لايمەن ، — دېدى ـ ده ، ئۆلۈك كۇچۇكنىڭ جەسىتىگە ئوچ پاي ئوق ئاتتى ۋە ئۇنىڭ بېشىنى دەسسەپ يانجىۋەتتى .

تاماشچىلاردىن بىرى ئوفىتسېرغا ئاڭلاتماستىن زاڭلىق قىلىپ :

— قالتىس «قەھرىمان» ئىكەن بۇ ! دۇنيادا مۇشۇنداق غەيرەتلىك «قەھرىمان» ئۆتكەنمىدۇ ؟ — دېدى .

— ھە ، ئۆتكەن . مانا بۇ گومىنداڭ ئوفىتسېرىدىنمۇ «غەيرەتلىكرەك» ، ھەتتا قويلارغىمۇ ھۇجۇم قىلىدىغان دونكىخوت دېگەن «قەھرىمان» ئۆتكەن .

تاماشچىلار ئېھتىيات بىلەن ئاستا كۈلۈشۈپ تارقىلىشتى . ئوفىتسېر بولسا ، جەڭدە دۇشمىننى قىرىپ تاشلاپ ، غەزەپ ئوتى پەسەيگەن مەغرۇر غالىب «دونكىخوت قەھرىمان»دەك ئېغىر چامداپ ئۆز يولىغا يۈرۈپ كەتتى . خوتۇنى بولسا خەلقنىڭ كۈلكىسىدىن خىجالەت بولۇپ ، ئۇنىڭغا يېتىشۈپلىپ ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى ، شۇنىڭ بىلەن كوچا جىمىپ قالدى .

1946 ـ يىلى ، غۇلجا

ئىككى بارمىقىم بىلەن

ياڭ ۋە جىڭ دېگەن جىياڭجۇنلەر ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان دەۋرلەردە ئۇرۇمچىدىكى قارا بۇت ئۆزىنىڭ بايلىقى بىلەن مەشھۇر ئىدى . ئۇ يەر - زېمىن ۋە كىرىم بېرىپ تۇرىدىغان ئورۇنلىرىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن شىنجاڭدىكى پۈتۈن بۇتلارنىڭ خوجايىنى دېگۈدەك ئورۇندا تۇراتتى . قارا بۇتنىڭ مال - مۈلكىنى باشقۇرغۇچىلار ئۇنى باشقا تىرىك جازانىخورلاردىن ئۆزىنى ئۇستۇن تۇتىدىغان دوكاراق ، چوڭ جازانىخورغا ئايلاندۇرۇپ قويدى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار پارچە - پۇرات كىشىلەرگە پۇل بېرىشتىن نومۇس قىلىپ ، شەڭگەن ، دوتەي ۋە لويىلىق مەنسەپلىرىنى ئېلىش يولىدا دەۋالىشىۋاتقان بولغۇسى ئەمەلدارلارغا ئايىماي پۇل بېرىپ تۇراتتى . نەتىجىدە ، قارا بۇتنىڭ مېھمانخانىلىرىدا بىر نەچچە يىلدىن بېرى جاڭجۇڭدىن مەنسەپ سوراپ يانقان مەنسەپ سېتىۋالغۇچى ئەمەلدارلار ئۇنىڭغا ناھايىتى نۇرغۇن قەرزدار بولۇپ قالاتتى .

ئون يىللاپ ئەمەل كۈتۈپ ، يېنىچە ياتماق ئاسان ئىش ئەمەس . ئۇلار ئەپيۇن چېكىپ كەيپ بولۇپ ، ئاچچىق - چۈچۈك ۋە تاتلىق خىيال سۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزۈۋەتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزى قىسقا ئويلايدىغان قورقاقلىرى پىلدىرلاپ تۇرغان جىنچىراغنىڭ يېنىدا يېتىپ ئەپيۇن شوراپ قورقۇنچلۇق خىياللارغا چۆمۈپ كېتىدۇ : «قەرزىم تاغدەك ئۆسۈپ كېتىپ بارىدۇ ، بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ مېنى باسماقتا . ئايمۇئاي كۆكلەپ ، ئۆسۈمى كۆپەيمەكتە . ھەي ، ئىسىت ، ئۆمۈچۈكنىڭ تورىغا چۈشۈپ قالدىم - دە ، مۇشۇنداق چىرمىلىۋەرسەم ، ھالاكەتكە ئۇچرىمايمەنمۇ - ھە ؟ ئەلۋەتتە ، چاپسانراق مەنسەپ ئالالمىسام ياكى مۇتلەق ئالالمىسام ، قەرز تېغى ئاستىدا يانجىلىپ كېتىمەن . نېمىشقا بۇ جىياڭجۇن يامۇلدىكى ئەمەلدارلار شۇنچە بەرگەن پارامغا تېخىلا تويمايدۇ . بۇ

پارىلارنىڭ ، بۇ يالۇۇرۇپ باش قويۇشلارنىڭ نەتىجىسى قاچان چېقىدىكىن ؟ ئەگەر مەنسەپ ئالسام ، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان دارامەت قەرزىمنى قاپلاپ كېتەرمۇ ؟... »

لېكىن ، ھەممىسىلا مۇنداق قىسقا ئويلىمايتتى . بەزى ئۇزاق-نى كۆرىدىغان پاراسەتلىك ، بولغۇسى مەنسەپدارلار باشقىچىرەك ئويلايتتى : «چوڭراق شەھەرنىڭ شەنگەنلىكى تېگىپ قالسا ، ئۇھ ، بەخت - تەلەي دېگەن مانا شۇ . تيانشاندەك ئېغىر قەرزىم بولسىمۇ ، ئالتە ئاي ئۆتمەي تۆلەيمەن . ئەگەر ئىككى يىل شىيەنجاڭلىق قىلىڭ ، بالامدىن بالامغا قالغۇدەك دۇنياغا ئىگە بولۇپ قالىمەن . يان - ياندىكى ئىشكىلەردىن كىرىۋاتقان ئالتۇن ، كۈمۈش ، يامبۇ ۋە پۇللار ، گىلەم ، ساماۋارغا ئوخشاش ئۆي جاھازلىرىنىڭ ھېسابىنى ئېلىشقا ۋاقىت كېرەك . يۇرتنى سوراش ئىشىدىن ئۇنى سوراش ئىشىغا كۆپرەك ۋاقىت چىقىرىش كېرەك . مانا بۇنى باشقۇرۇش ئۇچۇن كۆڭۈلدىكىدەك شېرىكلەر كېرەك . مۇنداق دوست - يارەنلەرنى ئەلۋەتتە يەرلىك بەگلەردىن ، خۇشامەتچى مۆتىۋەرلەردىن تاپىمەن - دە ، ... »

بۇ خىياللارنى قىلغۇچىلار شۇ دەۋرنىڭ ئەمەلىيىتىگە قاراپ ، جاھالەت ۋە زۇلۇم زەنجىرىگە چىرمالغان خەلقنىڭ ئۇستىدىن ھەر-قانداق زورلۇق ، زۇلۇم ۋە بۇلاڭ - تالاڭچىلىق قولىدىن كېلىدىغان كىشىلەر ئىدى . شۇنىڭ ئۇچۇن بۇنداق ئىشلارنى قۇرۇق خىيال دېگىلى بولمايتتى . چۇنكى ، ئۇلارنىڭ دوست - يارەنلىرى بۇنداق ئىشلارنى تەجرىبىدىن ئۆتكۈزگەن ۋە نۇرغۇن مەنسەپ سودىگەرلىرى شۇنداق شەنگەنلىكىنىڭ مېغىزىنى چاققان ، بارغانلا يەردىن قازىنىمۇ ، چۆمۈچىمۇ ياغ بولۇپ قايتقانىدى .

مانا كۇنلەرنىڭ بىرىدە ھېلىقى قارا بۇتنىڭ قەرزدارلىرىدىن قىسقا ئويلايدىغان بىرى قەشقەر شەھىرىنىڭ شەنگەنلىك مەنسىپىگە سايلىنىپ قالدى . بۇ يېڭى شىيەنجاڭنىڭ قولىغا شەنگەنلىك گۇڭسا كېلىپ تېگىشى بىلەن ھاياجان ئىچىدە قوللىرى تىترەپ كەتتى . ئۇ گۇڭسىنى ئەچچەقېتىم ياندۇرۇپ - ياندۇرۇپ ئوقۇدى ،

ئىمىر ـ چىمىر بولۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى بىرقانچە قېتىم ئۇۋۇلىدى ، خۇشاللىقىدىن زەي پۇراپ تۇرغان ئۆينىڭ ئىچىدە نەچچە قېتىم ئايلاندى . خېلى ۋاقىتلاردىن بېرى ، بۇ يېڭى شەنگەننىڭ كىرلىشىپ كەتكەن مىلەڭزىسىگە ئۆزىدىن باشقا ھېچ كىشىنىڭ قولى تەگمىگەنىدى . كىشىلەر بۇ ياقتا تۇرسۇن ، ھەتتا قوتۇر كۆچۈكلەرمۇ بىرەر نەرسە تەمە قىلىپ ، بۇ مىلەڭزىنى پۇرىماس بولۇپ قالغانىدى . بۇگۈن بولسا جىمجىتلىق ۋە قايغۇ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان بۇ ئۆينىڭ ئالدىدا دوست ـ يارەنلەرنىڭ تەبرىكلەپ ئاتقان پوجاڭزىلىرىنىڭ ئاۋازى چاڭىلدىماقتا . قىزىل قەغەزلەرگە يېزىلغان تەبرىكنامىلەر چاپلانماقتا . سالپىيىپ تۇرغان مۇڭلۇق مىلەڭزە مۇبارەكلەپ كەلگەن مېھمانلارنىڭ قولىدا تىنماي ئويناپ تۇرماقتا .

مانا ئەمدى بۇ تەنتەنە باشلانغان ئۆيدە قەشقەر شەھىرىنىڭ تەقدىرى قولىغا تاپشۇرۇلغان «ئۇلۇغ» ئادەمنىڭ تۇرغانلىقىدىن ھېچكىم گۇمان قىلمايتتى . خېلى ۋاقىتلارغىچە مۇشۇ زەي ئۆيدە قۇرتتەك لۆمشۇپ ياتقان بۇ كىشى قولىدىكى «مۇبارەك» گۇڭسى بىلەنلا شۇنداق كۆچلۈك بىر كىشىگە ئايلاندىكى ، ئۇ ھازىر خالىسا قەشقەر خەلقىنى يۇغۇرۇپ پومزەك قىلىپ تېپىدۇ ، خالىسا لەڭمەن قىلىپ سوزىدۇ .

يېڭى شىيەنجاڭ ئىشەنچلىك كاتتا ئادەمگە ئايلانغانلىقى ئۈچۈن قارا بۇتنىڭ خەزىنىسىدىن خالىغىنىچە قەرز پۇل ئېلىپ ، مەپە بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتى . ئۇ كۆچادىن ئۆتكۈچە ئۆي ـ جابدۇقلىرى ۋە تۇرلۇك ماللارنى بېسىپ ئۇرۇمچىگە كېلىۋاتقان ئوتتۇز نەچچە ھارۋىنى ئۇچراتتى .

ئۇ ھارۋىكەشلەردىن :

— بۇ كىمنىڭ يۇكى ؟ — دەپ سوراپ ماڭاتتى .

ھارۋىكەشلەر :

— ئورنىدىن چۈشكەن شەنگەڭنىڭ ، — دەپ جاۋاب بېرىشەتتى .

يېڭى شەنگەن بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ ، ئۆز يولىنى داۋام قىلاتىتى . چۈنكى ، بۇ قىسقا ئويلايدىغان ئادەم بولغىنى ئۈچۈن ئىككى يىل شەنگەن بولۇپ شۇنچە دۇنياغا ئىگە بولۇشقا كۆزى يەتمەيتتى . ئۇ ئاقسۇدىن ئۆتكۈچە يەنە كونا شىيەنجاڭنىڭ ئون نەچچە ھارۋا يۈكىنى ئۈچراتتى . مارالۋېشىدىن ئۆتكەندە بولسا ، كونا شەنگەن بىلەن يېڭى شەنگەن يول ئۈستىدە ئۈچرىشىپ قالدى . كونا شەنگەن يەتتە ئات قوشقان ھارۋىغا ئالتۇن ، كۈمۈش ، گىلەم ۋە يىپەك ماللارنى بېسىپ ئۈستىگە ئۆي ياساپ كىرىۋالغانىدى . ئۇ قاتمۇقات تاۋار كۆرپىلەر ئۈستىدە غاڭزىسىنى شوراپ سېسىق كېكىرىپ ئولتۇراتتى . يېڭى شەنگەن بولسا ، شامالدا ئۈچۈۋاتقان پانۇس لەگلىكىدەك لەپىلدەپ كېتىپ بارغان ئورۇق بىر ئات قوشقان مەپىدە ئەسنەپ ئولتۇراتتى .

يېڭى شەنگەن كونا شەنگەننىڭ ئىككى يىل ئىچىدىلا شۇنچە دۇنيادەپىنىگە ئىگە بولۇشىدا مەلۇم بىر سىر بولسا كېرەك ، دەپ ئويلىدى ـ دە ، شۇ سىرنى بىلىۋېلىپ چاپسانراق باي بولۇشنى ئارزۇ قىلدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كونا شەنگەندىن تۆۋەنچىلىك بىلەن سوراشقا باشلىدى :

— ھۆرمەتلىك دادىن جانابلىرى ، ئەگەر مالال كەلمىسە ، ئۆزلىرىدىن بىرەر نەرسىنى سورىۋالغۇم كېلىدۇ .

— خوش قېنى ، يەنە نېمە سورىماقچىسەن ؟ — دېدى ئورنىدىن چۈشكەن شەنگەن تەنە قىلىپراق ، بۇ تەنە ئۇنىڭ «يەنە» دېگەن سۆزىدە ئىپادە قىلىناتتى . چۈنكى ، بۇ «يەنە» سەن تېخى نۇرغۇن بايلىق توپلايدىغان ئورۇنۇمنى تارتىۋالدىڭ ، ئەمدى يەنە مەندىن نېمە سورىماقچىدىڭ ، دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى . لېكىن ، يېڭى شەنگەن ئۇنىڭ ئۆزىگە ئادىۋېتى بارلىقىنى ، شۇنىڭ ئۈچۈن تەنە قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەستىن ، نۇرغۇن دۇنيا توپلاشنىڭ قايغۇسىدا بىلىۋالماقچى بولغان سىرىنى سوراۋەردى .

— ئۆزلىرىدىن سورىماقچى بولغىنىم ، تەقسىر ، شۇنچە كۆپ بايلىقنى ئاز ۋاقىت ئىچىدە قانداق يول بىلەن توپلاشقا مۇمكىن

بولدىكىن ؟

كونا شەنگەن غاڭزىسىنى ئاغزىدىن چىقاردى ـ دە ، بىر مۇرد-
سىنى سەل كۆتۈرۈپ ئەپيۇندە سارغىيىپ كەتكەن چىشىنى كۆر-
سەتتى .

— مەن ، — دېدى ئۇ پەخىرلەنگەن قىياپەتتە ئىككى بارمىقد-
نى كۆرسىتىپ ، — مانا مۇشۇ ئىككى بارمىقىم بىلەن توپلىدىم .

— شۇنچە دۇنيانى توپلاشقا ئىككى بارماقنىڭ كۇچى يېتەرمۇ ،
تەقسىر ؟ جانابلىرى··· بۇنىڭدا بىرەر سىر بولۇشى كېرەككۇ ، دەي-
مەن···

— ئەخمەق ! مەن سېھىرگەر ياكى جادۇگەر ئەمەسمەن ، بۇ-
نىڭدا سىر نېمە ئىش قىلىدۇ ؟

— خوش تەقسىر ، شۇنداق ئەلۋەتتە ، مەسىلەن ، بۇنىڭ ماھد-
يىتى قەيەردىكىن ؟ .

— سەن ناھايىتى قىسقا ئويلايدىكەنسەن . شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭ
يەتمىسە ، نېمىدەپ شىيەنجاڭلىقنى تالاشتىڭكىن ؟

— قېنى ـ قېنى پاراسەتلىك جانابلىرى ، ماڭمۇ ئۆگىتىپ
قويسىلا ، كۆرسەتكەن ئىلتىپاتلىرىنى ئۇنتۇماس ئىدۇق ، — دەپ
ئىككى پۇكلىنىپ تەزىم قىلدى يېڭى شىيەنجاڭ .

— سەن ئىداره قىلىدىغان يەردىكى خەلقنى قوتاندىكى قويۇم
ياكى سېغىن كالام ، دەپ پەرەز قىلساڭ بولىۋېرىدۇ .

— خوش ـ خوش ، شۇنداق ، ئەلۋەتتە . قېنى ـ قېنى ، سىلى
ئۇلارنى قانداق سويۇپ ، قانداق ساغدىلا ، تەقسىر ؟ ئىلتىپات قد-
لىپ ، مانا شۇنى···

— مەسىلەن ، بېشىنى ئېگىزرەك كۆتۈرگەن بىرىنى «سەن
يامان !» دەپ ئىشارەت بارمىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام ، قورقۇپ
كېتىپ ، بار دۇنياسىنى ئايماي ئۆيۈمگە ئەكېلىپ بېرىدۇ . ئەگەر
بەزىسىنى «سەن ياخشى» دەپ باشمالتىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام ،
ئۇمۇ خۇشامەت قىلىپ ئەڭ ياخشى نەرسىلىرىنى ئۆيۈمگە توشۇيدۇ .
مانا قارار شۇ ئىككى بارمىقىم بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ .

— هه ، مۇنداق دېسله جانايلىرى ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئانچه كۆپ ئەقىل كەتمەيدىكەنغۇ .

كونا شيەنجاڭ بىلەن يېڭى شيەنجاڭ خوشلىشىپ ئۆز يوللىرىغا چۈشتى . كونىسىنىڭ ئېغىر هارۋىسىدىكى يوغان چاقلار ئاستا پىرقىرايتتى . يېڭىسى ئولتۇرغان يېنىك مەپىنىڭ چاقلىرى بولسا ئىتتىك پىرقىراپ كېتىپ باراتتى .

1947 ـ يىلى ، غۇلجا

پەرمان

بار ئىكەن ـ دە ، يوق ئىكەن ، ئاچ ئىكەن ـ دە ، توق ئىكەن . بىزنىڭ يۇرتىمىزدا تۇيۇقسىزلا «باشقان» دېگەن بىر ئىدارە پەيدا بولغانىكەن . ئۇنىڭ باشلىقى ئەخمەق ئىكەن . خەلق بىئارام ئىكەن .

— «باشقان» نېمىدىگەن سۆز ؟

— مەن نېمە بىلەي ؟ ئۆمرۇمدە بىرىنچى قېتىم ئاڭلىدىم .

— سەن بىلەمسەن ؟

— سەنچۇ ؟

خەلق تېخى شۇ بىر سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بولۇپ يۈرسە ، بىر كۈنى باشقانىنىڭ رەئىسى : «ھەر بىر كويلۇلىرىڭ چالىشىپ بىردەن بۇيرە ياپىپ باشقا نىيەگە گېلدىرمىش بيۇرۇيۇرەم... » دېگەن مەزمۇندا پەرمان يېزىپ دېھقانلارغا چىقىرىپتۇ . لېكىن ، دېھقانلار ئارىسىدا بۇ پەرماننىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنگۈدەك بىرمۇ كىشى تېپىلماستىن ، نۇرغۇن غۇلغۇلا بوپتۇ .

— بىزچە خەتتەك تۇرىدىغۇ بۇ ، سەن نېمىشقا ئوقۇيالمايسەن ـ ھە ؟

— پەقەت چۈشىنەلمىدىم .

— ئىسىت ، سىلەرنىڭ مەكتەپتە ئوقۇغىنىڭلار ! — بوۋاي شۇنداق دەپ خەتنى ئۇچىنچى ئوقۇغۇچىنىڭ قولىدىن جۇدۇن بىلەن تارتىۋېلىپ ، يەنە بىرىگە سۇنۇپتۇ .

تۆتىنچى ئوقۇغۇچى :

— ھەربىر كويلۇ... لەك... لىرىك...

— نېمە ، نېمە دەيسەن ، يەنە كويلەك ؟

— نېمە دېسەك بولىدىكىنتاك ، بىردىن كۆڭلەك دېگەندەك قىلىدىغۇ .

— سەنمۇ بىلمىدىڭ ، مە ، ئەمدى سەن ئوقۇپ باق ! — دەپتۇ

هېلىقى بوۋاي . ئەرز ۋە سالام خەت يېزىپ كۆن كەچۈردىغان دۇمچەك بىر كىشى ئوقۇشقا باشلاپتۇ :

— ھەربىر... كويلەر... لىر... لىرىك . چالىق ، لىشىپ ، بىردەن ، بىر بويىر... كورە...

— ئەستاغپۇرۇللا ، بۇ نېمە گەپ ، زادى نېمە دەيدىغاندۇ ؟

— چار ئارىلاشمىغان بىر دادەن بىر كۆرىدىن بۇغداي بېرىسىلەر دېگەنگە ئوخشايدۇ .

توپلىشۋالغان دېھقانلارنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپ كېتىتۇ . يەنە ئاز - تولا ئەرەبچە سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىدىغان بىر كىشى .

— ياق ، توختاڭلار ! بۇ بۇغداي سېلىقى توغرىسىدىكى سۆز ئەمەس ، مانا بۇ يەردە باشنى يە ، دەپتۇ .

— توۋا ، زادى شۇ باشنى يە دېگەن نېمە دېگەن سۆز ؟

— باشنى يە ، ياق ، بۇلار يە دېمەيدۇ ، بەر دەيدۇ .

ئالاھازەل قىياس ، جىق ماجىرا بوپتۇ . دېھقانلار بۇ پەرماندىن ھېچ نەرسە ئۇقالماي ، ئەنسىرەپ ئاخىر شەھەرگە كىرىشىپتۇ . شەھەردە خەنزۇچە تىلدا يېزىلغان خەتلەرنى ئوقۇپ ، چۈشەندۈرگۈدەك خېلى كىشىلەر ئۇچرىسىمۇ ، تېخى بۇ خىلدىكى غەلىتە يېڭى پەرمانلارنى ئوقۇپ بېرىدىغان «مەلۇماتلىق» كىشىلەرنى ئۇچرىتىش ناھايىتى قىيىنغا توختاپتۇ .

دېھقانلارمۇ شۇ پەرمان چىققان باشقانىڭ ئۆزىگە كېلىپ ، قەستەن شۇنداق تىلدا سۆزلەيدىغان كىشى تېپىپ تەرجىمە قىلدۇرىدىمۇ ، يا بولمىسا شەھەردە شۇنداق بىر كىشى ئۇچراپ قالىدىمۇ ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم ، ھەر ھالدا پەرمانىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپلاغان بولۇشسا كېرەك ، «ھەربىر دېھقانىڭ باش ئىدارىگە بىردىن بۆرە تۇتۇپ ئەكېلىپ بېرىشى» بۇيرۇلغانمىش .

دېھقانلار ھېچقاچان مۇنچە سەرگەردان بولۇپ ئازاب چەكمىگەن بولغىيتتى . ئەر - خوتۇن ھەممىسى تاغۇ تاشلارنى كېزىپ مىڭ بىر بالالىقتا بىرنەچچە بۆرىنى تىرىك تۇتۇشۇپتۇ . ئۇلار تاياق -

توقماقلار بىلەن قوراللانغان ھالدا قورقۇنچ ۋە دەھشەت ئىچىدە ئۇلارنى سۆرەپ يۈرۈپ ئاران دېگەندە باشقانغا ئېلىپ كېلىشىپتۇ .

باشقان رەئىس ئوردىسىنىڭ بۆرىلەر بىلەن تولغانلىقىنى كۆرۈپ ناھايىتى قورقۇپ كېتىپتۇ . ئۇ شۇنچە ئېغىر نەپەس ئالمىدىكەن ، ھەر تىنغاندا ئىككىلىك ئورۇقلاپ كەتكەندەك بولىدىكەن . بىردەمدىلا ئۇنىڭ ئۇزۇن ئىنچىكە بوينى ياغاچتەك قېتىپ قاپتۇ . ئاقارغان چاچلىرى ۋە قىسقا قىرقىلغان ئاق بۇرۇتلىرى يېڭىدەك بولۇپ ھەر تەرەپكە تىك تۇرۇپ كېتىپتۇ . دېھقانلار ئۇنىڭ مۇرىدىدەك قېتىپ قالغان سۆرۈن قىياپىتىگە قاراپ ، چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە جىم تۇرۇشۇپتۇ . بىر ھازادىن كېيىن رەئىس جان كىرىۋاتقان مۇرىدىدەك كۆزىنى لاپ قىلىپ ئېچىپتۇ — دە ، جېنىنىڭ بارىچە :

— ئاھ ، ۋەھشىيلەرنىڭ پالاكىتى ! ! — دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىراپتۇ . ئۇ بۇ ھادىسىنى باشقان رەئىسكە بولغان قارشىلىق دەپ چۈشىنىپتۇ — دە ، دېھقانلارغا قاتتىق جازا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ .

دېھقانلار بىرنەچچە كېچە — كۈندۈز تارتقان ئازاب — ئوقۇبەتلىرى ، ئاچ ۋە ھارغىنلىقلىرى ئۈستىگە يەنە بىرقانچىدىن تاياق يەپ ، ھاقارەتلىنىپ ئىككىنچى بۆرە تۈتماسلىققا تۇتۇلدۇرۇلۇپتۇ . ئۇلار بۆرىلىرىنى يەنە دالىغا ئېلىپ چىقىپ ، قويۇپ بېرىشكە پەرمان ئېلىپ ، ئاران قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتىشىپتۇ . ئەسلىدە پەرمان : «دېھقانلار تىرىشىپ بىردىن بورا توقۇپ ئېلىپ كەلسۇن» دېگەن مەزمۇندا ئىكەن . خاتالىق تەرجىماندىن ئۆتكەنمۇ ياكى يۈرتىمىزنىڭ خەلقى ھېچ ئۇقمايدىغان تىلدا پەرمان يازغان كاتىپتىن ئۆتكەنمۇ ، ئىشقىلىپ ئۆتكەن . توغرىسىنى ئېيتقاندا ، قەستەن شۇ تىلدا سۆزلەشنى تەشەببۇس قىلغان رەئىسنىڭ ئۆزىدىن ئۆتكەن . ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇنداق سۆزلەرنى ئۇقالمىغان بىچارە دېھقانلارنىڭ شۇنچە جىق ئازاب چەككىنى ۋە جازالانغىنى ناھايىتى ئوسال ئىش بولغان .

1948 — يىلى ، غۇلجا

ماغدۇر كەتكەندە

1

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق . شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىرنەچچە خو يەرنى ئۆزىمىز تېرىپ باشقۇرالمايتتۇق . مەھەللىمىز-دە ئۆزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېھقانچىلىق قىلىپ ، يەنە يېرىنى تېرىيالمىغان بىرنەچچە دېھقان بىلەن ئورتاقچىلىق قىلىدىغان بىر باي بار ئىدى .

بىر يىلى بىزمۇ شۇ باي بىلەن ئورتاقچىلىق قىلدۇق . ئەتىياز-دا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ ، قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ تۆت خو يېرىمىزنى ھەيدەپ ، ئۇرۇقنى توپىغا كۆمۈپ بېرىپ كەتتى .

يازچە بۇغداينى سۇغىرىپ ، ئاسراپ ئۆستۈردۇق . مانا ئەمدى كۈزدە بۇغداينى بىز ئورۇپ يىغىمىز . ئورتاقچى باي بولسا ئورمىغا ئىككى ئەمگەك ، خامان ئېلىش ئۈچۈن بىر ئادەم بېرىدۇ . تۆلۈقنى بىز ھەيدەيمىز ، باينىڭ چىقارغان ئادىمى بولسا ئارا تۆتىدۇ .

2

ئۇ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتقان ھالدا ئارىنىڭ ئۈچى بىلەن چويۇندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى . مەن تۆلۈق ھەيدەۋاتاتتىم .

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىن تارتىپ نامەزدىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تۆلۈقنىڭ بىر خىل گۈپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى . توغرىسىنى ئېيتقاندا ، ئۇستىخانلىرىم ئاج-

راپ كەتكەندەك بولۇپ ، پۈتۈن ئەزالىرىم سىرقىراپ ، ھاردۇق يېتىپ قالغاندى . ئۇجمە تايىقى بىلەن ئاتنىڭ چۈسىغا كۈچۈمەنىڭ بارچە بىرنەچچە قېتىم ئۇرىمەن ، دېڭىتىپ تىزگىننى سىلكىيمەن . ئات يەنە قىتىراپ كېتىدۇ ، بەش ـ ئالتە قېتىم چۆرگىلەپ قويۇپ ، ئېغىر يۈك تارتقاندەك ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ . مەنمۇ ئارام ئالغاندەك بولۇپ ، دىمىغىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن : «دۇكاندارلارنى قارا ، ئۇلار ئاپتاپتا كۆيمەيدۇ ، تەرلىمەيدۇ ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايىدە ئولتۇرۇشىدۇ . ساختىپەزلىك قىلىشىپ راھەت كۆرىدۇ . ‹خامان ئالماق — شەھەر ئالماق › دېگەنلەر راست ئېيتقانكەن . تېخى مۇشۇ دۆڭلەكلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمشىتىش كېرەك . بۇغدايىنى ساماندىن ، توپىدىن ، چادىن ئاجرىتىپ قىپقىزىل چەش قىلىش كېرەك . چەش بۇرنىنى ئايرىيمىز . قەلەندەرلەر يۇگۇرۇشۇپ كېلىدۇ . ئۇلارغا بىر ـ ئىككى گۈرجەكتىن كەپسەن بېرىمىز . ئۇ كۈنى خامانغا مانتا قويغانلارغا ئىككى پۈت بېرىمىز . ئورمىچىلارغا تۆت خو بۇغداي بېرىش كېرەك . ئوندىن بىرىنى ئۆشرە ئايرىيمىز . ئاندىن چەشنىڭ ئالدىدىكى دانلىقراق يەردىن خامانىلا ئۇگۈت ئېتىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك . ھەم دان ، ھەم ئۆشرە ئالسا ، دېھقانلارغا ئېغىر بولمامدۇ ؟ بىرىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ . بىز مۇسۇلمان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ غەللە ـ پارىقىنى ، ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئۆشرىسىنى تۆلەيدىكەنمىز . تېخى ھاشارغا ، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئورتاقچى خوجايىن يېرىم باھادا بۇغداي ھېسابلاپ ئالىدۇ . ئۇنىڭغا قانچىلىك بۇغداي كېتەركىن ؟ ئارپا ، بېدە سېلىقى بار . ئۇنىڭغىمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك . ھارۋا سېلىقى ، كۆمۈر سەيسىسى ، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەرد ـ بالالار باركىن ؟ بۇغدىيىمىزنىڭ ئۇرۇقى تۆت خو ، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا ، قىرىق خو بولار . بۇنىڭدىن بىزگە يېگىرمە خو تېگىپ ، ئون خوسى دانغىلا بېرىلسە ، شۇنىڭ بىلەن يىللىق ئوزۇقلۇق ئاشامدۇ ، يوق ؟ ئاشمايدۇ . ئەگەر دانغا پۇل

ئالسا ، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۇگىتىپ ، ئون خوچە بۇغداي ساقلاپ قويۇش كېرەك... » تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇ جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي ، قانداق قىلىپ ياخشىراق — بەختلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى ئەتراپىمنى ئورىۋالغان هادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ ، ئاللىقانداق تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىگە ئاتقاندى . ئاتنىڭ تۇيۇقسىز پۇرقىرىشى بىلەن خاماندا تۇلۇق هەيدەۋاتقانلىقىم ئېسىمگە چۈشتى . ئات بولسا ، توختاپ قېلىپ بۇغداي يەۋېتىپتۇ . خامان تېپىدىغان كىشى ئارىنى قۇچاقلىغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ . ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېنىدىكى سامانىنىڭ رەڭگىدەك ، قاپاقلىرى ئىششىق ، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئۇسىتىدە تۇكۇرۇك كۆپۈكچىلىرى گىزىلداپ ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە ئاۋازلار چىقىرىپ تۇراتتى . كۆڭلەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان خېلى جىق ياماق چۈشكەن ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى ، مايلاشقان شاپاق بۆكى ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتلەشتۇرۇپ كۆرسىتىدۇ . ئۇنىڭ كۆڭلىگە غەشلىك سالىدىغان قىياپىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولدۇم .

«بۇ — بولۇمسىز هۇرۇن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە ، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن ، «بۇ گاڭگىراپ قالغان ئادەم ، مەنمۇ چوڭ بولغۇچە تۇزۇكرەك يول تاپالمىسام ، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالىمەن - دە ! » دېگەن ئەندىشىلىك خىياللارغا بېرىلىمەن .

نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇنداق يامان كۈنلەرگە قالىدۇ ؟ مەن بۇ سوئالنىڭ تېگىگە ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم . يەنە خىيالىم چىگىش كىرىپ كەتكەن لەگلەكنىڭ تانىسىدەك بولۇپ كەتتى . كۆزۈمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم .

بىر - بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئېتىزلار ئاپتاپتا ساپسېرىق ئالتۇندەك تاۋلىناتتى . ئېرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چۆپلەر ۋە دەل - دەرەخلەرلا يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى . ئۇياق ، بۇياقتىكى خامانلاردىن ئاسمانغا فونتان بولۇپ ئېتىلىۋاتقان توپانلار ۋە بۇغدايلىقلاردا مۇكچىيىپ بەس - بەستە ئۆمىلەپ كېتىپ بارغان ئادەملەرنىڭ

ھەربىرىدىكى توپىغا چېچىلىپ كەتكەن دانلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن باشلانغان كۈرەشنىڭ جىددىي ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. يىراق جايلاردىن ئورما ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ:

ئورمىنى تولا ئوروپ،
بىلىكىڭ تالدىمۇ يارىم؟
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرىكىڭ قاندىمۇ يارىم؟
ئالتۇن ئامرىقىم، ئومىقىم...

ئوھۇ! نەقەدەر چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىغان ئادەملەر بۇ؟ ئارزۇ ـ ئارمانلارغا قانمىغان ھەسرەتلىك يۈرەكلەردىن ئەنە شۇنداق پارقىراپ تۇرىدىغان ئۇنچىدەك سۆزلەر ئۇرغۇپ چىقىدىكەن ـ دە.

ئەنە ئاشۇ يۈرەكلەرنى ئېزىۋەتكۈدەك دەردلىك ناخشا ئېيتىۋاتقان ئورمىچى يىگىت تىنماي ئىشلەپ قانچىلىك ھوسۇل ئالىدىكىن؟ ھە، تايىنلىق، ھەقاچان ئورمىغا يەتكۈچە ئۇمۇ جازانىخورلارغا بىرمۇنچە قەرزدار بولغاندۇ. ياخشى، توق تۇرمۇش كەچۈرمىز دەپ ئارزۇ قىلغان، لېكىن ياز بويى ئىشلەپ، ئايغىدا ھوسۇل ئورنىغا ئارا، گۈرجەكنى قولتۇقلاپ قالغان دېھقانلار ئازمۇ؟...

ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئالتە قىرلىق ئېغىر تاش تۇلۇقنى سۆرىگەن ئات، ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنىۋالغان مەن بۇ بىر تۇگىمەس دائىرىنى ئايلانساق، يۇقىرىقىدەك ئاخىرى ئۇزۇلمەس چىگىش خىيالىلاردىن مېنىڭ بېشىم ئايلىناتتى...

خامانغا بىزنىڭ ئورتاقچى خوجايىن كەلدى. ئۇ قورسىقىنى ئالدىغا چىقىرىپ، قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ماڭا قارىمايلا ئۇخلاۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئۆزىمۇ ھازىرلا ئۇيقۇدىن تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىمالىم، ئاچ بۆرىنىڭكىدەك قىزارغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

— ھوي باقى! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇخلاۋاتقان ئادەمنى تاپىنى

بىلەن ئىتتىرىپ ، — مۇشۇ ئىش بولدىمۇ ؟ ئۆلۈمتۇك .
باقى تەمتىرەپ قويۇپ :
— يۇمشاپ كېتىپتىغۇ ، مېنى نېمىشقا ئويغاتمايسەن ؟ — دەپ ماڭا قارىدى . مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگۈچە ئورتاقچى خوجايىن جۇدۇن بىلەن :
— سېنى خامانغا ئوخلاپ ئارام ئېلىۋالغىن ، دەپ ئەۋەتمىگەن . كۇنلۇكۈڭگە ئالىدىغان يېرىم پۇت بۇغداينى هالاللاپ ئالساڭ بولمامدۇ ؟ — دېدى .
— مىجەزىم يوق ، — دېدى باقى ، ئۇ ئارتۇق سۆز قىلالماي يەرگە قاراپ قالدى .
— تاشلا ئارىنى ! مىجەزى يوقمىش ، مىجەزى يوق ئادەم ئىشلىيەلمەيمەن دېيىش كېرەك . تەپسە تاغنى ئۆرۈيدىغان نېمىلەر ئىش تاپالماي يۇرىدۇ ، هەر هالدا ئۇششاق بالىلىرى بار ، تاپاۋىتى بولۇپ قالسۇن دەپ كۇنلۇكىگە يېرىم پۇت بۇغداي بەرگەننى بىلمەيدۇ . مىجەزى يوق كىشى ئۆزىنىڭ گۆرىگە كىرىپ ياتسۇن ، بۇ كېسەل ياتىدىغان جاي ئەمەس ، بىلىپ قوي ، بۇ — خامان ! !
خوجايىننىڭ زەردە بىلەن قىلغان ئاچچىق سۆزلىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتكەن باقى گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى يالاپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە ، ماتەمدار كىشىلەردەك بېشىنى تۆۋەن سالغان هالدا مەهەللە تەرەپكە بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ يۇرۇپ كەتتى .
ئۇنىڭ ئۇچ كۇندىن بېرى كېسەلدىن قىينىلىپ يۇرۇپ ئىشلىگەن هەققىمۇ بىكار كەتتى . خوجايىن ئۇنىڭ يېرىم جان ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئەرزان هەق بىلەن ئىشلىتىشنى ئويلىغانىدى . ئەمدىچۇ ، مۇشۇ باهانە بىلەن ئۇنىڭ بىر يېرىم پۇت بۇغدىيىنىمۇ بەرمەيدىغان بولدى . باقى بىرنېچىدىن ، كەمبەغەللىكىتە ئۇستۇبشى سەت كۆرۈنگەن بىلەن كۆڭلى چىرايلىق ، زىل بولغىنى ئۈچۈن قاتتىق گەپنى كۆتۈرەلمەيدۇ . ئىككىنچىدىن ، ئۇ ئاچلىقتىن ئۆلسىمۇ ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ . ئۇ كەم-

بەغەللەر ئۇچۇن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن تەس ئىكەنلىكىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى .

3

باھارخان كىچىككىنە قىزنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي ئۇنىڭ يېرىلغان پۇتلىرىنى چىراغ يېغى بىلەن داغلاۋاتاتتى .

— ئەزبىرايى خۇدا ، تويدۇم مۇشۇ كۈندىن ، — دېدى باقى قولىدىكى بەتىنكىنى يەرگە ئېتىپ ، بىگىز سانجىلغان قولىنى سىلكىدى ، — بۇنىڭ جايى قىغ ، ئالۋاستىنىڭ... ئوچاققا تاشلاپ كۆيدۈرىمەن !

— ئەۋەي تۆمۈر بولسىمۇ ئۈپرايدۇ ، بۇ يىل قىش چىقسا شۇ بەتىنكىگە بەش يىل بولىدۇ . ھېلىمۇ ياز بويى ئۇنى ئاياپ يالاڭغىداق يۈرىمەن .

باقى خوتۇنىنىڭ بەتىنكىسىنى يەنە ياماشقا كىرىشتى . ياماپقۇ ئۇنىڭغا ياماق سېلىۋاتقىنى يوق ، چىگە بىلەن ئۈياقتىن - بۇياقتىن تارتىپ پۈرۈشتۈرەتتى . چىرىپ كەتكەن قىرىم چاك تۇتالمايتتى . باقى بەتىنكىنى پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ تىكىشكە كىرىشتى . يېڭىنە ئۆتكەن جايغا تۈكۈرۈكىنى پۈركۈپ ، بارماق بىلەن بېسىپ تۈرۈپ چىگىنى ئاۋايلاپ تارتاتتى .

ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلىكتىكى ئۆي ، بۇنى ئۆي دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ ، مومايلارنىڭ «ئالۋاستى كەپسى» دېگىنىگە ئوخشاشلا بىرنەرسە . ئويۇقتا ئورۇن - كۆرپە نامى بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغان ، يەردە ئىككى غۇلاچچە تىتىلىپ كەتكەن كىگىز ؛ چېلەك ، چۆگۈن ، چۆمۈچ تۆمۈردىن ياسالغان نەرسىلەر ئەمەس ، دېھقانلار ئۆزى تېرىۋالغان قاپاقلار . ناھايىتى بۇ ئۆيىدە پۇلغا يارىغۇدەك بىرلا نەرسە — كىچىككىنە بىر قازان بار . بىراق ، قۇم قازانمۇ ياكى چويۇن قازانمۇ بايقىۋالالمىدىم . بەلكى ، جەزمەن قۇم قازاندۇر .

مەن دېھقانلارنىڭ قوم قازان ، قوم چۆگۈن ئىشلەتكىنىنى جىق كۆرگەنىدىم .

ئۆينىڭ بۇلۇڭلىرىدا توشقاندەك تۇگۇلۇپ ئۇچ ـ تۆت بالا ئولتۇرىدۇ . ئانا ـ بالىلارنىڭ بىر ـ بىرىدىن پەرق قىلمايدىغان تۇپا رەڭ چىرايىدىن ئادەمگە يارىشىدىغان ئىسسىقلىق — خۇشاللىقلار كۆرۈنمەيدۇ . ھەممە قاپاقلار تۇرۇك ، ئۆيدە غەمكىن بىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ . «بالىلىق ئۆي بازار ، بالىسىز ئۆي مازار» دېگەن سۆزلەر بۇ ئۆيدە قېنى؟ «ئىھ ـ ئىھ» لىغان ئۇنلەر ، قايسى بىرىنىڭ قاتتىقراق ئىڭىرىغان ئاۋازى ئاڭلانغانىدى ، دادىسى قارىغاشقا باشلىدى :

— سەپرايىمنى ئۆرلەتمە ! ھازىر ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن ! يا ئۆل ـ مىدى بۇ ئىنجىمارۇق جىن تەپكەنلەر... خۇدايىم تىلىگەنلەرگە بەرسە بولمامدىغاندۇ بۇ ئىتنىڭ كۆچۈكلىرىنى...

— نېمانچە سەپرالىق بۇ ! ؟ جان ئاغرىغاندىن كېيىن دادىلىمامدۇ . ئۆزلىرىمۇ تاڭ ئاتقۇچە غىڭشىپ ، يۆتىلىپ ياتالمايدىلىغۇ ، — دېدى باھارخان باقىغا تىكىلىپ .

يەنە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى . قارا چىراغدىن بىر غېرىچ ئۆرلەپ تارقىلىۋاتقان ئىس تام ـ تورۇسلارنى قارا رەڭدە بويىماقتا . ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى گۇگۇملىشىپ ئىچىدىكى ئادەملەر خىيالىي بىر گەۋدىگە ئايلانماقتا . مەن ئاچچىق زەردە گەپلەر بولۇپ تۇرىدىغان بۇ ئۆيگە كىرىشتىن كەچتىم . بىچارە ئادەمگە ئۆزرە ئېيتىپ كېلەي دېگەن خىيالىم سۇغا چۈشكەن قارەك يوققا چىققانىدى . پەنجىرە تۆۋىدىن ئاستا ـ ئاستا قەدەم بېسىپ ئارقىغا يېنىپ كەتتىم .

ئۆيگە بېرىپ يانقاندا تىنچ ئۇخلىيالمىدىم . ئۇنىڭ بالىلىرى شۇنچە مۇلايىم . ئۇلار باشقا كىشىلەرنىڭ بالىلىرىدەك كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا قىقاس ـ چۇقان سېلىپ يۈگۈرۈشمەيدۇ ، تال چۈپتىن ئات ئېتىپ ، كوچىنى چاڭ كەلتۈرۈشنىمۇ بىلمەيدۇ . بوسۇغىدا ، ئۆينىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدا دەرمانسىز شۇمشۇ-

يىپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان . ئويناش ئۈچۈن قورساق توق ، كۆڭۈل خاتىرجەم ، تەن ساق بولۇشى كېرەكتە . ھەممىسى ئاغرىق ، يەنە ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈرەكلەرگە نەشتەردەك سانجىلىدىغان سۆزلەر ، سىلكىش ، ھەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم تەكرىدىن ئۆلۈم تىلەش ، ئاتا ـ ئانىلىرىمۇ ئاغرىق ، ئوقەت قىلىدىغان كىشى يوق . پەقەت ئۇلار قارغىش ، رەنجىش ، كۆڭۈل ئاغرىقىنى كەسىپ قىلىۋالغاندەكلا كۆرۈنىدۇ . بۇ نەقەدەر ئوسال كۈن كەچۈرۈش ـ ھە ؟ !

باقى ھەر كۈنى مەسچىت ئالدىدا يانپاشلاپ ياتىدۇ . باھارخان مەھەللە بېشىدىن ياكى ئايىغىدىن كۈلۈمسىرەپ ، بولمىسا سالپىيىپ كېلىدۇ . ئۇنىڭ پاخپايغان چاچلىرى ، چاپاق بېسىپ قىزارغان كۆزلىرى ، جۇلجۇل بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنىڭ يىرتىقلىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۈل رەڭ تېنى كۈلىمۇ ، يىغلىسىمۇ باقىنىڭ «ئالۋاستى» دەپ تىللايدىغان قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى . لېكىن ، دۇنيادا باقىغا بۇنىڭدىن مېھرىبان باشقا ھېچ نەرسە پۈتمىگەندى . مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دېسە ، مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ . بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكۈسى كەلمىگەن بىلەن دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنىدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم يوق . ئۇرۇشۇش ـ تىللىشىش ، رەنجىشىش بۇ ئائىلىگە ئەسلى خاس ئەمەس . ئۇلار بىر ـ بىرىگە نېمە يامانلىق قىلىشقان گۇناھى ئۈچۈن زەردە قىلىشىدۇ . نېمە تالىشىدۇ ، ئۇرۇشقۇدەك ئىش بارمۇ ؟ يوق ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق زەھىرى مەست قىلغان چاغدىلا شۇنداق بولۇپ قالىدۇ .

باھارخان نان ياققان جايدىن بىر ـ ئىككى ئىسسىق نان ، توقاچ ، گاھى چاغدا كىر يۇغان جايىدىن كوزىدا يا ھېجىردا تاماق كۆتۈرۈپ كېلىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆي تەرەپكە قايرىلىدىمۇ ، باقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېچ تەرەپكە قارىماي دوكۇلداپ كىرىپ كېتىدۇ . باھارخان نېمىكى تاپسا ، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزى چەتتە قاراپ تۇراتتى . چوڭ ئادەم نەپسىنى يېغىۋېلىش مۇمكىن ، لېكىن

چالا تاماق يەپ قالغان كىچىك بالىلارنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قاراش ناھايىتى تەس . بۇنىڭ كۆڭۈلنىڭ نازۇك يەرلىرىگە بولغان تەسىرىنى قورسىقى توق كىشىلەرگە چۈشەندۈرۈپ بېرىشمۇ تەس . بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇنۇش ھۆكۈم سۈرەتتى . بالىلار تاماقنى بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇتىدۇ . قاچىدا ھېچ نەرسە قالمىغاندىن كېيىن ، تاماقنىڭ تاتلىقى قالغان بارماقلىرىنى يالاپ ، شۇمۇپ ئانىسىغا «يەنچۇ» دېگەندە بوينىنى سىڭايان قىلىپ تەلمۈرۈپ تۇراتتى .

مەن بالىلارنى مۇنداق قىياپەتتە كۆرگەندە ، ئىچىمنى نېمىدۇر بىرنەرسە تاتىلاۋاتقاندەك ھېس قىلىپ ، چىداپ تۇرالماي يەرگە قارىۋالاتتىم .

4

كەچ كۈزنىڭ بىر كېچىسى تونۇر بېشىدا ئولتۇراتتۇق .

— بىز ھايۋان ئەۋلادى ئەمەسقۇ ! توۋا قىلدىم ، — دېدى باقى ياقىسىنى تۈتۈپ ، — ھېچكىم بىزنى ئېلىۋەتكەن تىرىنقىغا تەڭ قىلمايدۇ . . خۇددى بىز سۈپۈرەندى — ئەخلەت . بىزمۇ جاھان تۈتۈپ كۆرگەنغۇ ، ئەلنىڭ گۈلىگە گۈل ، خىلىغا خىل قويغان ، مۇنداقلا ئەمەس ئىدۇق .

ئۇ بىرنەرسە تىكشاۋاتقان ئادەمدەك بوينىنى ئېگىپ جىم بولۇپ قالدى . مەن تونۇردىن پۈتۈمنى تارتىۋېلىپ ، ئاسمانغا قارىدىم . يېقىن بىر جايدىكى قارىياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن تولۇن ئاي ماراپ تۇراتتى . يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇرماقلارنىڭ تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىسى ئوينايتتى . كېچە بەك چىرايلىق ئىدى . يىراق يەرلەردىن ئېتىزدىن ئات بېقىپ قايتقان كىشىلەرنىڭ ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . مەن يەنە پۈتۈمنى تونۇرغا ساڭگىلىتىپ :

— جىمىپ كەتتىڭىزغۇ باقىكا ، جاھاننىڭ كارى تۈگىمەيدۇ .

قېنى ناخشا ئېيتىڭا ! — دېدىم . ئۇ خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن ئۇزۇن بىر ئۇھ تارتىپ ، چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسەتتى :

— راست ، بىز ناخشا ئېيتقان . كۆچ ـ قۇۋۋىتىمىز بار چاغدا قانداق يىگىت ئىدۇق ، بىلەمسەن ؟ ! بىزنىڭ پېشانىمىزگىمۇ يەر پۈتكەن ، ئون خوچە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ . بىر ئات ، بىر ھارۋا ، سېغىپ ئىچىدىغان بىر كالىمىز ، ئۆز ئالدىمىزغا قوشقا قاتىدىغان بىر جۈپ ئۆيىمىز بار ئىدى . تورغاي چوڭ چىللىغاندا قوپۇپ ، ئورما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق ، بىز ئېچىق ئېتىش ئۈچۈن قومۇ-رۇپ كۆتۈرگەن چىمنى ئىككى ـ ئۈچ ئادەم ئاران كۆتۈرەتتى . ناخشىنى مانا شۇ چاغدىلا ئېيتىپ ئارىلىشىپ كەتكەن دېگىنە بىز ، ھەي··· ئەمدى كۈچ يوق ، يۈرەك يوق !

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ ، ياش ، يىگىتلىك چاغلىرىدىكى شېرىن خاتىرىلىرىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە چۈشتى :

— مېنىڭ ناخشا ئېيتالايدىغانلىقىمنى ئاڭلاپتىكەنسەن ـ دە ، راستتىن ئېيتقاندا ، مۇشۇ مەھەللىدە مېنىڭچىلىك ناخشا ئېيتالايدىغان كىشى يوق ئىدى . مەن بولغان توي ـ تۆكۈن ، مەشرەپلەر ئالاھىدە قىزىپ كېتەتتى . ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ سەر خىل بىر گەۋلى ئىدىم . ھەممە مېنى باقەم ـ باقەم دېيىشىپ ئاغزىدىن چۈشۈر-مەيتتى .

بولۇپمۇ مەن ناخشىنى قاچان تولا ئېيتاتتىم ، مانا بۇنى ساڭا سۆزلەپ بېرىمەن . ھەي ، ئىسىت ياشلىق چاغلار !··· قانچىلىك شوخلۇقلارنى قىلغان بىز !

باقى ناھايىتى قىرىق بەش ياشلاردىكى كىشى بولسىمۇ ، ئۆزى-نى سەكسەن ، توقسان ياشلاردىكى بوۋاي چاغلايتتى . چۈنكى ، تەڭ-سىز تۇرمۇشنىڭ ئەزگۈچى قانتىق قولى ئۇنىڭ ياقىسىنى دەم ئالدۇرماي سىققان ، سۆلۈكلەر قېنىنى شوراپ ، ئۇنى قۇرۇق قاق-شال قىلىپ ماغدۇرسىز ، ئاپئاق ساقال بوۋاي قىلىپ قويغانىدى .

ئۇ قۇرۇپ كەتكەن تامىقىنى ھۆللەپ ، تۈكۈرۈكىنى يۇتۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ئۆرۈكلەر راسا مەي باغلاپ پىشقان چاغ ئىدى . ھاۋا تىنجىق . ماداخان قىلىنغان ئالدى ئوچۇق كۆڭلىكىمنىڭ ھەممە ئىزمىلىرىنى يېشىۋەتتىم . بېشىمدا قىرلانغان ئاق مالىخاي ، پۇتۇمدا پەس پاشنا مەسكاپ ئۆتۈك ، تام شورىلىرىدىن ئاتلاپ چۈشۈپ ، جاڭگاللىق باغدا ئۆرۈك تاللاپ يەپ يۈرگەنىدىم . قويۇق ئۆرۈك دەرەخلىرى ئارىسىدىن ئۈچ — تۆت بالىنى ئەگەشتۈرۈپ ، بىر قىز كېلىۋاتاتتى . مەن ئۇنى تونۇدۇم . ئۇ قويۇق قارا چاچلىرى ئۇششاق ئۆرۈلگەن ، پىستە كۆزلۈك ، لەۋلىرى جىنەستىدەك قىزارغان سۈمبىتلىق باھار ئىدى . بىز ئۈچرىشىپ قالغان چاغلاردا بىر — بىرىمىزگە قاراپ كۈلۈمسىرىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتۇق . باھار كۈلگەن چاغدا ئىككى قوۋۇزىدىكى زىننىقى ماڭا ئۇنىڭ چىرايىنى ناھايىتى يېقىملىق قىلىپ كۆرسىتەتتى .

ئەنە ، ئۇلار توپتوغرا مەن تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ . يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى . مەن ئالدىمدىكى ئېگىز ئۆسكەن باراقسان شاخلىق ئۆرۈك ئۈستىگە چىقىۋالدىم .

باھار شۇ ئۆرۈك تۈۋىگە كېلىپ :

— تېرىكلار ئۈكىلىرىم ، مۇشۇ ياخشى ئۆرۈك ، — دېدى — دە ، قولىدىكى سېۋەتنى يەرگە قويۇپ ، ئۆرۈك تېرىشكە باشلىدى . مەن كەپتەرنى ماراپ ياتقان مۇشۈكتەك يوپۇرماقلار ئارىسىدىن قاراپ ، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى تاماشا قىلىۋاتىمەن . ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىرده نانەك قىزارغان ، بۇرنىنىڭ ئۈچىدا گۈل ئۈستىدەكى ئۇششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تامچىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى . ئېگىشكەنده ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سىلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويىدۇ . ئارىلاپ — ئارىلاپ كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن ئۆرۈكلەرنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ .

ئالا بولغان ئۆرۈكتىن ئۈچ — تۆت تال ئۈزۈپ ئالدىم — دە ، غولىنى چەللەپ تۇرۇپ بىرنى ئاتقانىدىم ، ئالدىغا چۈشتى . ئۇ ئۇياق — بۇياققا قاراپ قويۇپ ، يەنە ئۆرۈك تېرىشكە تۇتۇندى .

ئىككىنچى قېتىم ئانقاندىم ، بېشىغا قاتتىق تەگدى . ئەتىمالىم ، قوشۇمىسىنى تۇرگەن بويى ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ :

— ئۇ ... ھۇي قايسىڭۇي ، نېماندىق قىلىسەن ؟ — دەپ ئارقىسىدا ئۆرۈك تېرىۋاتقان بالىغا گۆلەيدى . مەن ئۆزۈمنى تۇتالماي كۈلۈۋەتكەنىدىم .

— ۋىيەي... سارائ ، — دېدى ـ دە ، چالۋاقاپ سېۋەتكىمۇ قارىماي دومسايغان بويى باغدىن چىقىپ كەتتى . ئۇھ ، مانا ئەمدى قالدىم بالاغا . ئۇ شۇنچە نازۇك ئىكەن ـ دە ، نېمىشقا ئويناشتىم ھە... ئەمدى بۇ گۇناھنى قانداق يۇيۇش كېرەك .

بالىلار بىلەن سېۋەتنى ئۆرۈككە لىققىدە توشقۇزۇپ ، باھارنائ ئۆيگە ئېلىپ كېتىپ بارىمەن . ئۇ ئانىسىغا يېغلاپ بارغان بولسا ، «ھۇي جۇۋاينىمەك كەتكۇر ، قىزىمغا نېمىشقا تېگىشتىڭ... » دەپ جاۋلداپ كەتسە ، نېمە دەيمەن ؟ سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويۇپ ، ئۇنى قىچقىرىش كېرەك .

ئىش مەن ئويلىغاندەك بولۇپ چىقمىدى ، پۇتۇنلەي باشقىچە . ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ بارغىنىمدا باھارنىڭ ئانىسى ھويلىدىن پايپاسلاپ چىقىۋاتاتتى . گەپ قىلماستىن سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويدۇم .

— رەھمەت بالام ، خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن . باھار ئۆزى قەيەردە قالدى ؟ — دېدى ئۇ .

مېنىڭ گۇناھىم تېخى بۇ يەرلەرگە يېتىپ كەلمىگىنىنى سېزىپ :

— كېلىۋاتىدۇ ، — ھازىرچە مەندىن خۇش بولغان بىلەن كېيىن تىللايسەنغۇ ، دەپ ئويلاپ ئارتۇق سۆز قىلماستىن ئارقامغا ياندىم .

— ھىم ، تازا ئىشلىتىۋالدىممۇ ، تازا ، — قورۇنىڭ يېنىدىكى چولاق تام كەينىدىن تۇيۇقسىز چىققان بۇ گەپ مېنى چۆچۈتۈۋەتتى . ئىتتىك ئارقىغا قارىسام ، باھار كۈلۈمسىرەپ تۇرىدۇ .

— ۋاي تاۋى نازۇك ، شۇنىڭغىمۇ يامانلاپ كەتتىڭىزما ؟ —

دېدىم .

ئۇ ئۇنچىقماي چېچىنىڭ ئۇچىنى ئويناپ يەرگە قاراپ تۇراتتى . ئۇنىڭ كۆلكە يېغىپ تۇرغان خۇمارلاشقان كۆزىدىن رەنجىگەنلىك ئالامىتى سېزىلمەيتتى . ئۇنىڭ «تاۋى نازۇك» دەپ قىلغان تەنەمگە جاۋاب قايتۇرماستىن شۇنداق يېقىملىق ، مۇلايىم قاراپ تۇرۇشى «مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن» دېگەندىن بېشارەت بېرىۋاتقاندەك تۇيۇلدى ، شۇ ۋاقىتتا ئۇ خۇددى «گەھ» دېسەم ، ئۇچۇپ كېلىپ قولۇمغا قونىدىغان قۇرغۇيدەك كۆرۈنەتتى . ياشلىق ئارزۇ ـ ئىستەكلىرى مەۋجىدە تەلپۈنۈپ تۇرغان كۆڭلۈمدە ئۇ تۇنجى قېتىم ھېچنېمە بىلەن تەڭلەشتۇرۇپ بولمايدىغان ئىسسىق بىر تۇيغۇ قوزغىدى . خىجالەت بولۇشقا باشلىدىم . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تەمتىرەپ قېلىپ :

— بۇگۈنكى ئىسسىقتا ئۆرۈك تازا پىشىدۇ ، — دېدىم .

— بىراق ، كۈننىڭ شۇنچە تەپتىدە سىز تېخىلا غورا ئىكەنسىز ، — دېدى باھار كۈلۈپ .

«ھىم ، مانا ئوخشاتتى سېنى ، ئەمدى نېمە دەيسەن» دېدىم ئىچىمدە . شۇ پەيتتە ئۇ قىزغا گەپ تېپىپ بېرەلەيدىغاندەك ئەمەس ئىدىم . ئۆز تەڭتۇشلىرىم ئارىسىدا ئىشتىلا ئەمەس ، چاقچاق گەپ ـ سۆزدىمۇ چېچەن ئىدىم . ئەمما ، شۇ تاپتا مېنىڭ ئۇ چېچەن تىلىم قانداقتۇر بىر سېھىرلىك كۈچ سېھىرلەپ قويغاندەك جۇرئەتسىز ئىدى . ياخشى ئۇنى ئانىسى قىچقىرىپ ، سۆزىمىز شۇ يەردە ئۈزۈلۈپ قالدى .

شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈمدە «باھار» دېگەن چىرايلىق بىر ئىسىم يادلىنىدىغان بولدى . بىراق ، باشقىلارغا ئوخشاش «ئىشق ئوتىغا گىرىپتار بولدۇم ، مېنىڭ دەردىم بار» دەپ لاقىلداپ يۈرگىنىم يوق . زوق بىلەن ئىشلەپ ئېتىزنىڭ باغرىنى گۈل قىلىۋەتتىم . يەلپۈنۈپ تۇرغان كۆپكۆك بۇغدايلار ، قوغۇن ـ قاپاقلار ، باراڭ ئەتراپىدا ئېچىلغان گۈل ، زاراڭزىلار ھەر كىمنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى . مانا شۇ چاغدا قىز ـ قىنمىغا پاتماي ناخشا ئېيتاتى .

تىم . كىمكەن ئۇ مېنى ماختىمايدىغان ، ھەممىسى ئۆپچۆرەمدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيتتى . ئەنە ، ئېتىزىم بوستان ، مەن بولسام بۇل-بۇل بولۇپ سايرىغان . شۇنداق چىرايلىق چاغلاردا باھار بىلەن يار بولۇشقان . گۈللۈك باراڭدا سۆيۈشكەنىدۇق !...

ئۇ ھەر كۈنى بىزنىڭ باراڭغا قوغۇن - تاۋۇزغا كېلەتتى .

— مۇشۇ قوغۇنلۇق ساڭا قارايدۇ ، ئۆزۈڭ تاللاپ ئۈزۈۋال ، — دەيتتىم .

باھارمۇ كۆپ چاغلاردا ئېتىزغا قۇرۇق كەلمەيتتى . ئۇ ئانىسىدىن يوشۇرۇپ يۈرۈپ يىپەكتىن گۈل چېكىپ تىككەن قوليا-غلىق بىلەن تاماكا خالتىسىنى ماڭا يادنامە قىلغان . پىياز شاكىلى بىلەن قىزارتىپ پىشۇرغان تۇخۇملارنى ئەكېلىپ بېرەتتى . كۈنلەر شۇ-داق كۆڭۈللۈك ئۆتۈپ تۇراتتى . بۇنىڭدىنمۇ تاتلىق ئارزۇلار تېخى ئالدىمىزدا ئىدى...

باقى كۆكىرىكىنى كۆتۈرۈپ قانغۇچە دەم ئالدى - دە ، يەنە جىم بولۇپ قالدى .

مەن كۆسەي بىلەن تونۇردىكى نۇرسىزلانغان ئوتنى چوقچىلا-دىم . ئېچىلغان قوقاسنىڭ يورۇقىدا باقىنىڭ يۈزىگە سەپسالغاند-دىم ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاۋاتقان گۈل ، بوستان ، بۇلبۇل ، باھار دېگەن چىرايلىق سۆزلەر خىيالىمدىن ئۇچتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ چىرايى سوغۇق شامالدا تىترەپ ئالدىمىزغا چۈشۈۋاتقان كەچ كۈز-دىكى ئۇششۇك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى . بۇ كۆڭۈلسىز جىمجىت-لىققا توزمىدىم . ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايىنى ئەمەس ، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۈرگەن چاغلىرىنى كۆزگۈم كەلدى .

— باقىكا ، شۇ چاغدىكى ناخشىلاردىن بىرەرنى ئېيتىپ باقما-سىز ؟ — دېدىم .

— ناخشا ، ناخشا... ھە ، بايا دېدىمغۇ ، ناخشا ئېيتقۇچىلىكد-مىز قالدىمۇ ، سەن تېخى ئۇقمايسەن...

ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ كونا سەرگۈزەشتىسىگە چۈشۈپ كەتتى .

— بىزنىڭ مەھەللىدە باھارلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى بولمىغد-

نى ئۇچۇن ، ئاتا - ئانىسى تىرىكچىلىك ئىزدەپ سۈلتانۇەيسكە كۆچۈپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ باھارىمۇ سۈلتانۇەيستە بولۇپ قالدى .

باھار كەتكەندىن كېيىن ، قاپىقىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالدىمەن . دادام : «ھە ، بۇ ساراڭنىڭ بۇرنى كۆپتى» دەپ قويياتتى .

مەن ئات بېقىشنى باھانە قىلىپ ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن ، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق سىرلىق ، قانچىلىك چىرايلىق دېگىنە ! بىر - بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلۇپ كەتكەن ئېتىز - ئېرىقلار ، تاختا بولغان بۇغدايلار ، ياپيېشىل يەلپۇنگەن بېدىلىكلەردە مەست بولۇپ «ۋىتىۋالداق ، ۋىخ . . . ۋىخ . . . » قىلىپ سايرىغان بۆدۈنىلەرنىڭ ئاۋازى كۆڭۈلنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچىدۇ . غۇيۇلداپ ئۇچۇۋاتقان شامالدا يىراقتىن كېلىۋاتقان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاڭلاش قانداق كۆڭۈللۈك ! ئەنە ، كۆز يەتكۈزسىز يەرلەردە ئابرال تېغى چوقچىيىپ تۇرىدۇ . ئەنە شۇ ئابرال تاغ باغرىدا مېنىڭ گۈزەل باھارىم ئۇيقۇغا كەتكەندۇ . مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئاتقۇچە تويماي ناخشا ئېيتىپ چىقىمەن ، ئوھۇ !... بۇ قانداق ناخشىلار... يۈرەكنى يېرىپ چىقىدۇ . مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىشنىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم ، — دەپ كۆكسىنى تۇتۇپ بىر ئۇھ تارتقانىدى ، مەن تەسىرلىنىپ ئۇنىڭدىن :

— شۇنىڭدىن كېيىن يارىڭىز بىلەن ئۇچراشمىدىڭىزمۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— قىسقىسى ، بىز مۇرادىمىزغا يەتكەنىدۇق . باھار بىلەن ئۆي تۇتتۇق . كېچە - كۈندۈز بىللە ئىشلەپ ، راھەتنىمۇ ، جاپانىمۇ بىللە كۆرەتتۇق . قولىمىزدا ئارتۇق نەرسە بولمىسىمۇ ، بىلەكنىڭ كۈچىگە تايىنىپ ، ۋاقتىمىزنى چاغ ئۆتكۈزمەكتە ئىدۇق .

ئەتىياز ئايلىرى ، قىزىق قوش ھەيدەۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، دادام ئۇزاق تارتقان سىل كېسىلى بىلەن يېرىم كېچىدە جان

ئۇزدى . دادام ئاز ـ تولا كىتاب ئوقۇشنى بىلمىدىغىنى ئۈچۈن يۈرت ئىچىدە ئابرۇيى بار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن مەھەللە چوڭلىرى چاپسانلا يېتىپ كېلىشتى . ھە ، راستىنلا بىر گەپنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن . مەن ھازىر شۇنچە خار بولۇپ قالغان بولسامۇ ، دادامـ نىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە ـ مۇنچە قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم . قارىغىنا ، شۇنىڭمۇ ھۆرمىتى بولمىدىكەن .

يۈرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئون خوچە بۇغداينى ھارۋىغا بېسىپ ، توخۇ ئىككى قىچارغان چاغدىلا شەھەرگە كىرىپ كەتتىم .

بازاردىن كېپەنلىكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن ، شەھەر ئىچىگە (سېپىل ئىچىگە) كىرىپ تۇغقىنىمىزنى نامازغا ئېيتىپ قايتقانىدىم ، دەڭ دەرۋازىدىن ئۆتىلمەي تۇرۇپ قالدىم . ھەي··· شەيتانلارنىڭ ئىشى دېگىنە ! ھەممە پىشكەللىكنىڭ ئاۋۇلى مانا شۇ يەردىن باشلاندى . شۇ ۋاقىتتا ئالدىراپ ، ئىچىمىڭ تىت ـ تىت بولۇۋاتقانلىقىنى قايسى تىل بىلەن ئاڭلىتاي ، ئاشۋاقتى بىلەن كەلگەن ئادەم تا چىكتى چۈشكىچە ساقلاپ تۇردۇم . دەرۋازىنىڭ ئىچى ـ تېشىدا ماڭا ئوخشاش يول تالىشىپ تۇرغان ئات ھارۋىسى ، ئۆكۈز ھارۋىسى ، ئاتلىق ، ئېشەكلىك پىيادە كىشىلەرنىڭ سانى يوق . دەڭ دەرۋازا ئىچى خۇددى چوڭ بىر پانقاق دەرياسى . ئۇنىڭدا ئاتلار ئۈزىدۇ . پانقاققا چىلىشىپ كېتىپ بارغان ھارۋىلار ئادەمگە قېيىقىنىي ئەسلىتىدۇ . پىيادە ئادەملەر بولسا ، بۇنداق «قېيىقلار»غا ئىككى گۇۋازا ، تولا ئالدىراپ كەتكەنلەر بىر تەڭگە كىرا بېرىپ ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ . يول تالىشىپ ئاتلىقلارنىڭ ، ئادەمـ لەرنىڭ باش ـ كۆزىگە قامچىلار تېگىدۇ . تېيىلىپ يىقىلغان ئادەمـ لەرنىڭ تەلەتىگە قاراپ كۈلگۈڭ كېلىدۇ . بىر تۇرۇپ ئۇنىڭ رەسۋا بولغان ئېچىنىشلىق قىياپىتىگە قاراپ ئىچىڭ ئاغرىيدۇ ياكى يىغـ لىغۇڭ كېلىدۇ . ئاتلار مۇدۇرۇپ كەتسە ياكى سەللا پۇتىنى ئېگىزـ رەك كۆتۈرسە ، پۇتۇن ئەتراپقا پانقاق مۆلدۈرىدەك ياغىدۇ . مۇنداق ۋاقىتتا ئادەملەر ئۆزىنى قاچۇرۇپ ناھايىتى كۈلكىلىك قىياپەتلەرگە

كىرىۋالىدۇ ، زارلىنىدۇ ، لەنەت ئوقۇيدۇ ، تىزىغچە پاتقاق كېچىپ يۈرۈپ مۇشتلىشىۋالىدۇ . ئادەملەرنىڭ رەڭگى ـ رۇخسارىغا قاراپ تېخىمۇ قاتتىق كۈلگۈڭ كېلىدۇ . لېكىن ، بۇ يەردىكى ئېچىنىشلىق ئەھۋاللار ، يۈرەكنى تىلىپ تاشلىغۇدەك ئاچچىق تىللار كۈلكىلەرنى باسىدۇ . بولۇپمۇ شۇ كۈنى ئادەملەرنىڭ ئۆتۈشىلمەي كۆپرەك تۇ-رۇپ قېلىشىغا بىر دېھقان سەۋەبچى بولدى . بىراق ، شۇ سەۋەب بولدى دەپ تىللاي دېسەك ، ئۇنىڭ ھالى ھەممىنىڭكىدىن يامان بولغانىدى . ھېلىقى دېھقانىنىڭ جىنازىغا ئوخشاپ قالغان ئېتى پاتـ-قاقتىن ھارۋىنى تارتىپ چىقىرالماي تازا چوڭقۇر يەردە يىقىلدى . ئۇنى سەۋەبچى بولدى دېگەن كىشىلەرمۇ ئىنساپ قىلىشى كېرەك ، ئەلۋەتتە . پاتقاق دەرياسىغا چۆكۈپ كەتكەن ئېتىنى چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ ، ئاخىر ئېتى ئۆلۈپ قۇتۇلدىغۇ . بىچارە دېھقانىنىڭ بۇغا ـ جاۋەننى مۇرىسىگە سېلىپ سۈزمە خالتىسىدەك بولۇپ چىقىۋاتقىنىنى ، ئۇنىڭ يۈزىدىكى پاتقاقنى ، ئېقىپ چۈشۈـ ۋاتقان تارام ـ تارام يېشىنى كۆرگەن ئادەملەر يەنە ئۇنى سەۋەب بولدۇڭ دەپ قانداق تىللىماقچىدى . ئەسلىدە سەۋەب بولغان كىم ، نېمە ؟ ! شۇ قارا دەرۋازىدا ئادەملەرنىڭ يولىنى توراپ قويغان دەرۋازا ئىگىسى «ئۇلۇغلار» ـ دە .

مىڭ بالالىقتا ماڭا ئەمدى ئۆتۈش نۆۋىتى كەلگەندى ، قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي ، تەلەتى سۆرۈن بىر يايى كېلىپ ، ئېتىمنىڭ تۇمشۇقىغا بىر قامچا ئۇردى ـ دە :

— ھارۋاڭنى ئارقىغا قايتۇر ، — دېدى .

— ئاكا ، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش ··· — سۆزۈم ئاياغلاشقۇچە باش ـ كۆزۈمگە قامچا ياغدى . يەنە بىر يايى كېلىپ ئاتنىڭ چۈلۈڭۇرنىنى تۇتتى ـ دە ، ھارۋامنى ئارقىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى .

«ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ» دېيىشەتتى ، قېنى ئېرىتكەـ-نى ! مەن شۇ كۈنى دۇنيادىكى بار ياخشى سۆزنى قىلدىمغۇ . يالۇۋۇردۇم ، ئىتقا ئوخشاش ئۇلارغا كۈچۈكلىنىپ يىغلىدىم . دادامـ-نىڭ ئۆلۈكىنى ۋە پۈتۈن ئەۋلىيالارنىڭ ئەرۋاھىنى شېپى كەلتۇرـ

دۇم . مېنى زادىلا قويۇپ بەرمىدى . ئۇلارنىڭ باغرى تاشتىنمۇ قاتتىق ، پۈتۈن تېنى مۇزدىن يارىتىلغان ئادەملەر ئىدى . ئادەملەر دۇنياغا بىرىنى بىرى مۇشۇنداق بوزەك قىلىش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ ، دەردىڭنى ئاڭلايدىغان ئادەملەر قەيەردە ؟...

ماڭا ئوخشاش ئوتتۇز هارۋىكەش ساڭدىن بۇغداي قاچىلاپ ساربۇلاققا ماڭدى... (بۇ ۋاقىتتا ساربۇلاقتىكى تۇگمەندە چېرىكلەر ئۈچۈن ئۇن تارتىلاتتى) . يالۇرۇش تۇگمىسگەنىكەن تېخى ، تۆت كۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرۈپ بۇغداينى تۇگمەنگە ئۆتكۈزدۇق . ئات ـ هارۋا بىلەن ئۆزۈڭ نەچچە كۈن بىكارغا ئىشلىسەڭ ، رەھمەت ـ تەزىم قېنى ؟ مانا قارا ، رەھمەت ـ تەزىم ئورنىغا «ئوغرى ، بۇغداي كەم» دەپ يۈزلىرىمگە تۈكۈرۈپ ، يەتتە كىشىنى كۆرەدە ئۈچ كۈن سولاپ قويدى... مانا پالەچلەرنىڭ كاشىلىسى . مەن سولاقتىن چىقسام ، «ئېتىڭ ئۆلۈپ قالدى» دېدى ـ دە ، ئالدىمغا ئاتىنىڭ تۆت تۈيۇقىنى تاشلاپ قويدى . ئۇ مېنىڭ ئېتىمنىڭ تۈيىقىمۇ ئەمەس . مانا ئۆزلىرى ئوغرى . ئەزبىرايى خۇدا ، مەنسەپدارلارنىڭ ئۆزلىرى ئوغرى . بۇ ئەھۋالدىن بىر يەرگە دادلاشمۇ تەس . كىمگە ئەرز قىلسىڭ بولىدۇ ؟ «دادام ئۆلۈپ قالدى ، جېنىم ئاكا...» دېگىنىڭگە قارىماي قامچىلاپ سېنى غۇلجىدىن كۆرەگە ھەيدەپ كەلگەن ئادەملەرگىمۇ ياكى «ئوغرى» دەپ سولاپ قويغان چېرىكلەرنىڭ ئەڭ چوڭى — جىڭشۇسىغىمۇ ؟ ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نېمە پايدا چىقار ؟... ئاتتىنمۇ ، ئاتىدىنمۇ ئايرىلدىم . بۇغا ـ جاۋۇننى ئۆشنەمگە سېلىپ غۇلجىغا قايتتىم . خەير ، ئۇمۇ كەتتى .

ئۇ ئادەتتىكى سۆزىنى ئۆزگەرتىپ ، تۈيۇقسىزلا قاينىاپ :

— شۇمۇ ئادەمگەرچىلىكمۇ ، بۇ نەقەدەر ئۇياتسىز ئىش ـ هە ، ئۇلارچۇ قارا ، خۇددى غالجىر ئىت ! — دەپ خىرقىراپ توختاپ قالدى .

مەن ئۆچۈپ تۇگەي دەپ قالغان سامان ئوتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قاتلاملىرىنى چوقچىلىغانىدىم ، ئۇنىڭ قاشلىرى چىمىرلىپ كۆزىدە غەزەپ ئوتى چاقنىغاندەك كۆرۈندى .

ئاي بىز بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقان ، جاھان بارغانسېرى قاراڭغۇلۇق ئىچىگە پاتماقتا . يېقىن بىر جايدىكى ئىتنىڭ ھۇۋلىغان زۇۋانلىق ئاۋازى كۆڭۈلگە قورقۇنچ سېلىپ ئۆتەتتى .

باقى سۆزىنى داۋام قىلدى .

— بىزنىڭ ئۆيدە ئۆلۈم مەرىكىسى بولدى . ئۆلگەن كىشى بولسا ، مېنىڭ دادام ، ئۇنى قانداق ئۇزاتقاندۇ ؟ مەن ھازىدار ، بىلىمگە ئاق باغلاپ ، كۆك تاياق تاينىپ ، جىنازا ئالدىدا يىغلاپ چىقىشىم كېرەك ئىدىغۇ . مېنى دادام قانچە ئېغىرچىلىقلار بىلەن باقتى ؟ مەندىن نېمىلەرنى كۈتكەنىدى ؟ قېنى ئۇ ؟ قېنى مېنىڭ ئەسقاتقىنىم ؟ ئىسىت ، ئىسىت بەختسىزلىك... يۈرت ئالدىغا نېمىدەپ ، قايسى يۈزۈم بىلەن چىقىمەن... شۇنداق تۇغىمەس - پۈتمەس خىياللار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ ، چاي ۋاقتى بىلەن دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدىم .

— ھەي جىمبۇ كۆتۈرگەن ، توختا ! — دېدى بېدە سىم ئورىغان قامچىسى بار بىر ئادەم .

— ياق ساتمايمەن ، — دەپ يولۇمغا كېتىۋەرگەنىدىم ، ھېلىقى يۈگۈرۈپ كېلىپ :

— كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن چوشقا ! ماڭ بۈياقتا ، سەيسە قىلىسەن ! — دېدى - دە ، ئارقامغا ئىتتىرىۋەتتى .

— يەنە نېمە سەيسە بۇ ؟ مەن ھازىر سەيسىدىن كەلدىمغۇ !

— ساختىپەزلىك قىلما ، ياخشىلىقچە ماڭ ، ئىت !

— ئەزبىرايى خۇدا ، مەن سەيسىدىن كەلدىم .

— ياخشىلىقچە ماڭمىسەن - يوق ؟ ! ھېلى بىكار كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسەن ، چوشقىنىڭ بالىسى .

— ئۆزۈڭ چوشقا ، ئۆزۈڭ غالجىر ئىت ، ماڭمايمەن ، نېمە قىلىسەن ؟ !

ئۇ قامچىسى بىلەن بىرنەچچىنى ئۇرغانىدى ، قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم . بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىكىمنى كۆرۈپ ، نەدىندۇر ئىككى چىرىك يۈگۈرۈپ كەلدى . ئۇچىسى بىر

بولۇپ مېنى دوتەي يامۇلىغا ھەيدەپ كىردى . ئاۋۇال ھارغۇچە ئۇرۇپ ، تېپىپ دۇمبالىدى . كېيىن بىر قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى .

ھارغىنلىق ۋە قورساقنىڭ ئاچلىقىدا ئەسنەپ ـ ئەسنەپ كۆزۈم ئۇيقۇغا كەتكەنكەن ، يەنە ھېلىقى قاپقى يامان ، سىم ئورغان قامچىسى بار يايى :

— تۇرە ئوغرى ، — دەپ بېشىمغا تېپىپ ئويغىتىۋەتتى .

— ئەمدى چىقىپ كېتەيمۇ ئاكا ؟

— ئاناڭنىڭ يېنىغا بارامسەن ھارىمى...

— يەنە نېمە دەيسىز بېگىم ؟ !

— ھە ، ئەمدى خېلى چۆچۈپ قاپسەن . ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ ، — دېدى ـ دە ، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۇر ئورغان سەيسىكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېدە توغراتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى . مانا كۆردۈڭمۇ ، بۇ نېمىدېگەن خورلۇق .

ئۆز ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى تاشلاپ كېتىدىغان ئادەملەرمىدۇق بىز ، مۇنداق ئوساللىقنى مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن قىلدىممۇ ؟ ياق . ئىش شۇنداق بولسىمۇ ، يەنە ھەممىسى مەندىن كۆڭۈل ئاغرىتىدۇ . يۇرت ئىچىدە مەن ئەڭ باغرى تاش يامان ئادەم ! ھەتتا ئادەممۇ ئەمەس ، خۇددى كالا ياكى ئىت . توغرا ، ئۇلارنىڭ شۇنداق قاتتىق رەنجىشىگە ھەققى بار . بىراق ، كاساپەتكە ئۆزۈم يولۇقاي دەپ ئاتايىتەن بارمىدىم ـ دە ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ماڭا ئوچۇق چىراي ئاچمايدۇ .

— داداڭ ئۆزى تاپقان بىر جۇپ ئۆكۈزنى سېتىپ ، بىر كۇنلۇك مەرىكىسىنى ئۇزاتتۇق . سەنمۇ ئوغۇل بالا مەن دەپ بېلىڭىنى باغلاپ يۇرىسەنغۇ . قېنى يەتتە نەزىرىنى قانداق قىلىسەن ياكى داداڭنىڭ يېتىسىنمۇ بەرمەمسەن ؟ — دېگەندەك سۆزلىرى جان ـ جېنىمدىن ئۆتۈپ يۇرەككە نەشتەردەك سانجىلىپ تۇراتتى . ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنىڭ تەنىسىنى بېسىش ئۈچۈن دادامنىڭ يەتتە نەزىرىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزدۇم .

شۇ يىلدىن باشلاپلا ئۆز ئالدىمغا يەر ھەيدەلمىدىم. قوش، ئات - ھارۋا، ھەتتا ئۇرۇقلۇققا بىر خو بۇغداي ئۇچۇنمۇ باشقىلارغا سارغىيىدىغان بولۇپ قالدىم. ئەمدى كېچە - كۈندۈز جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىسەكمۇ چاپىنىمىز تىزدىن ئاشمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇچ - تۆت يىلغا بارماي يېرىمىزنىڭ مۇقىم پارىقى دەن ۋە باشقا ئالۋاڭلارنى بېرەلمەستىن، يەرنى سېتىپ بېرىپ ئۇنىڭدىن مۇ ئادا تاپتۇق... شۇنىڭدىن بېرى تالادا قېلىپ، ھەركىمنىڭ ئىشىكىدە تەمتىرەپ يۈرىمىز. ئىككىمىز خامان تەپكەن كۈنى ھېلىقى خوجايىننىڭ زەھەرلىك سۆزلىرىنى ئۆزۈڭمۇ ئاڭلىدىڭ. ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچ كۆز خوجايىنلار، ئالۋان - ياساقلار، خورلۇق - ھاقارەتلەر قۇرۇق قاقشال قىلىپ قويدى. مانا ھازىر ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىسەن، بىزدىن ئەمدى ماغدۇر كەتكەن. تىرىكچىلىك بولسا، مۇشۇ... قېنى ياشلىق! قېنى كۆڭۈلدە يالقۇنجاپ تۇرىدىغان زوقلار! ئەمدى كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ؟ ياق، ئۇنىڭغا زوق كېرەك، ماغدۇر كېرەك.

باقى كۆڭلىدىكى ھەسرىتىنى موريدىن قاپلىشىپ چىققان تۇنۇگۈن ئۆزۈن ۋە ئېغىر بىر تىنىپ چىقاردى - دە، توختاپ قالدى.

يەرنى قۇچاقلىۋالغان كېچىنىڭ ئېغىر قاپقارا بېسىمىنى بۇزۇپ ھەر تەرەپتىن خورازلار قىچقاردى. بۇ ئاۋازلار شەرقنى قاپلاپ يانتاق قويۇق قاراڭغۇلۇقنى نېپىزلىتىشكە باشلىدى. بىز تونۇرغا ئېڭىشكەنىدۇق، كاۋىنىڭ كۆيۈپ پىشقان پۇرىقى دىماغقا كېلىپ تەگدى. ئۇنى تونۇردىن كەتمەندە ئاۋايلاپ ئالدۇق - دە، باقىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتۇق.

5

باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن، باقىنىڭ سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بىر

كۇنى ئۇنى يوقلاپ قويماقچى بولۇپ يېزىغا چىقتىم . سىلەرگە تونۇش بولغان ھېلىقى «ئالۋاستى كەپسى» بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە سەتلىشىپ كېتىپتۇ . ھەممىگە نۇر بېرىشكە سېخىي بولغان كۇنمۇ بۇ بىر ئېغىز ئۆي ئىچىگە ئۆزىنىڭ ئىسسىق ئاق نۇرىنى چېچىپ ئۆتمەيدۇ . بىرنەچچە ۋاقىتتىن بېرى باھارخانىنىڭ شۇڭاق سۇپۇرگىسىدىن قۇتۇلۇپ قالغان ئەخلەت ـ چىرىندىلەر ۋە كېسەلـ ـنىڭ غەلدى ـ غەشلىرى ئىنتايىن يامان پۇراق چېچىپ تۇرۇپتۇ . مۇنداق ئۆيلەردە كىمۇ كۆڭلى ئېچىلىپ ئارام ئېلىپ تۇرالايدۇ ؟ توغرىسىنى ئېيتقاندا ، ھايۋانلارمۇ مۇشۇنداق جايلاردا ئۇزاق چىداپ ياتالمايدۇ . لېكىن ، باقىنىڭ ئائىلىسىدەك مىليونلىغان ئائىلە كىشىلىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان «ئالۋاستى كەپلىرى»دە كۇن كەچۇرۇپ يۇرۇپ ئاچچىق ھەسرەتتە دۇنيا بىلەن ۋاقىتسىز خوشلىشاتتى .

ئۆيدە جىمجىتلىق ھۆكۇم سۇرەتتى . يېڭى تىرىلىپ باقىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۇرگەن چۈنلەرنىڭ گىزىلدىشى ۋە ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا ئۇخلاۋاتقان ئاۋاق پۇشقاق مۇشۇكىنىڭ يۇمشاق خىرىلدىشى بۇ جىملىققا ئېچىنارلىق مۇڭ بېرىپ تۇراتتى . بۇ مۇڭلۇق جىملىق ئىچىدە باقىنىڭ تۆت بالىسى دان توشۇپ تۇرغۇچى ئانىسىدىن ئايرىلغان سېرىق تۆكلۇك كەپتەر باچكىلىرىدەك يېرىم ئاچ ھالدا شۇمشىيىپ يېتىشىدۇ .

مەن باقىنىڭ يەتتە ياشلىق بالىسى توختىدىن :

— داداڭ كىشى تونۇمدۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— ئۇچ كۈن بولدى گەپ قىلمىغىلى ، كۆزىنى ئاچمىغىلى ... — دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن .

— يۇزىنى يېپىپ قويۇپسەنغۇ ؟ — دېدىم .

— بايا دادام ئۇ... ئۇ قىلىپ ھەجايدى ، ئاغزىغا چۈن ئولىشىپ كەتتى ، يېپىپ قويدۇم ، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ . ئۇنىڭ ئۆڭگەن يۈزىدە خىرە يانغان خۇشاللىق نۇرى دادىسىنىڭ ئەمدى ياخشى بولغانلىقىنى ئىپادە قىلماقچىدى . لېكىن ، ئەكس

هالدا ماڭا ئۇنىڭ يۈزى بىرنەرسىدىن يىرگىنىشۋاتقان ئادەمنىڭ چىرايىدەك كۆرۈندى .

باقىنىڭ يۈزىنى ئاستا ئېچىپ باققانىدىم ، مەن ئۇنى چىرايى تامدەك تاتىرىپ ، ئېڭىكى تۆۋەن چۈشكەن هالدا كۆردۈم . تېنىم جۇغۇلداپ كەتتى . قورقۇنچ باستى . باللىرىغا تۈيدۈرماستىن ئاستا تالاغا چىقىم كەتتىم .

ئەتىسى ئەتىگەندە مەھەللىدىكى بىرنەچچە كەمبەغەل ، كۆيۈمچان ئادەملەر يىغىلىپ ، سۆگەت شاخلىرى بىلەن جىنازا توقۇدى . ئۇنى غېرىب يوپۇقى بىلەن ياپتى - دە ، ئاشۇاقتى بىلەن باقىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ مەھەللىدىن يىراقتىكى تۈپراقلىققا ئېلىپ مېڭىشتى . ئۇنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك هازىرداری يوق ئىدى . جىنازا مەھەللىدىن هەشەمەتسىز ، يېنىك هەرىكەتلەر بىلەن ئۇزىتىلدى . ناهايىتى جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى يىغلامسىراپ بۇرنىنى تارتىپ ، ئۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالماي ، مۇدۇرۇپ - مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولسا بەش ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ بارىدۇ . بۇ كىچىككىنە قىزنىڭ يۈمشاق چاچلىرى ئايلاپ تارغاق كۆرمەي پاخپاق بولۇپ قالغان ، پۇتى يالاڭ ئاياغ ، ناهايىتى ئۇچىسىدا هەر رەڭلىك لاتىلار بىلەن يامالغان كىر ، يىرتىق كۆڭلىكى بار ئىدى . ئۇ كىچىككىنە قارا كۆزلىرىنى كۇچ بىلەن ئېچىپ ، بىر ئارقىسىغا ، بىر ئالدىغا مۆلدۈرلەپ قارايدۇ . بىر يۆگۈرۈيدۇ ، بىر توختاپ ئاكىسىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ . ئۇنىڭ مونچاقتەك پارقىرىغان كۆزىدىن «ئاپام قېنى ، ئەمدى دادامنى نەگە ئېلىپ بارىسىلەر ، بىز قانداق قىلىمىز ؟... » دېگەندەك مەنىلەر چېچىلاتتى . خۇددى شۇ ۋاقىتتا باقىنىڭ تۇمانلىق ۋە قاراڭغۇ هاياتى ئېغىر كۆلەڭگە بولۇپ ، جىنازا ئۈستىدىن ئۆتەتتى . مەن هەسرەت دەرياسىغا چۆمگەن هالدا بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ كېتىپ بارىمەن . مېنىڭمۇ بەش ياشلىق چېغىمدا غۇبارسىز يۇرىكىمدە ئانامدىن ئايرىلغان مۇنداق كۈنلەرنىڭ ئاچچىق دېغى قالغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يۇرەكنى ئېزىدىغان مۇنداق ئېچىنىش-

لىق كۆرۈنۈشلەر ماڭا ھەممىدىن چوڭقۇرراق تەسىر بەخش ئەتتى .

مانا ، تۇپراقلىققا يېتىپ كەلدۇق . بۇ يەردە بەختسىز ھاياتتىن خوشلاشقان مىڭلاپ ئادەملەرنى ئۆز قوينىغا ئالغان كونا تۇپراقلار دۇمچەك ـ دۇمچەك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . ھەممە قەبرە بىر خىل كۆرۈنۈشتە ئەمەس ئىدى . ھىمايىچىلىرىدىن ئايرىلغانلىرى ئويۇلـ غان ياكى ئىزناسى تۇگەپ كىچىككىنە دۇمچەك بولۇپ قالغان . بەزىلىرىنىڭ بولسا ئۇستىگە تاش ، ياغاچ ، قوچقار مۇڭگۈزلىرى قويۇلغان ، ئاندا ـ ساندا سالاسۇن بىلەن ئورالغان ۋە گۈمبەز شىلىپ قاتۇرۇلغان مۆتىۋەر قەبرىلەر ئۇستىگە يوپۇرماقلىق شاخلار قادالغان ياكى گۈللەر تېرىلىپ سۇ قۇيۇپ قويۇلغانىدى . مانا شۇـ لارنىڭ ئارىسىدىن يېڭى توپا دۆۋىلەنگەن باقىنىڭ ئاددىي قەبرىسى ئورۇن ئالدى . كۈندىن ـ كۈنگە كۆپىيىۋاتقان قەبرىلەرگە يەنە بىر قەبرە قوشۇلدى .

باقىنىڭ قەبرىسىگە مۇڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىلمـ دى . ئۇنىڭ قەبرىسى تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كوكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالىڭاچ مۇڭلۇق قەبرە بولۇپ قالدى .

1948 ـ يىلى ، غۇلجا

چېنىقىش

1

مەتنىيازنىڭ قىچىسى مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ قىچىلىرىدىن خېلى بۇرۇن تېرىلغان ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاپتاپ كىشىنىڭ تېنىنى تونۇرەك قىزىتىدىغان مەزگىلدە پىشىپ قالدى . پىشىپ قالدىلا ئەمەس ، توغرىسى ئورىدىغان ۋاقتىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى . ئادەتتە دېھقانلار قىچىسىنىڭ موسىنى قاتار ـ قاتاس-تىنلا ئورۇۋېلىشاتتى .

نېمىشقا دېسەڭىز ، پىشىپ شالدىرلاپ كەتكەن قىچىلارغا ئوغاق سالغاندا ، ئۇلارنىڭ ئالتۇندەك يالتىراق دانلىرى ھەر تەرەپكە چېچىلىپ زايە بولۇپ كېتىدۇ . مەتنىيازنىڭ قىچىسى مانا شۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى . خەير ، قانداقلا بولمىسۇن ، بۈگۈن قىچىغا ئورغاق تېگىپتۇ . قىرىقچە ئورۇنغا بىر تۈتام ـ بىر تۈتام قىلىپ تىزىپ قويغان ئۇۋۇنچىنى ئەگەر چىڭ قىلىپ باغلىسا ، ئىككى ـ ئۈچ باغ قورايچىلىك بولىدۇ . نېمە بولسا بولسۇن ، ئىش داۋام قىلىشى كېرەك ئىدى . ئەمما ، بۇ ھەسرەتلىك يېتىم ئېتىزنى خۇشال قىلىپ ئىشقا كىرىشكەن ئورمىچى تۆت سائەتتىن بېرى يوق ، ئۇ نەگە كەتكەندۇ ؟

يېڭىدىن ئېڭىزغا ئايلىنىۋاتقان ئېتىزلار ئۈستىدىكى گىرىمىسەن يىراقلاردىن كۆرۈنگەن سۈرەك چىمىرلاپ تۇرىدۇ . ئېرىقنىڭ ياقىسىغا ئارقانلاپ قويغان ئات ئوت چىشلىمەستىن تىنماي بېشىنى سىلكىمەكتە . ئاشلىقلار ئىچىدىكى چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاران قوزغىلىۋاتقان ئىسسىق شامالىلار ھۇرۇنلۇق بىلەن خېلى يېرى-لەرگىچە ئېلىپ كېتىدۇ . «چىڑ ـ چىڑ ـ چىڑ» قىلىپ تىنماي

كېلىۋاتقان بۇ ئاۋازلار مەتنىيازنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرىدۇ . ئاپتاپ-
تىن قېچىپ يوغان قېرى ئۇجمىنىڭ سايىسىگە كېلىۋالغان بولسا-
مۇ ، ھېچ چىداپ بولمايدىغان ئىسسىقتىن خەۋەر بېرىپ تۇرىدىغان
بۇ ئاۋازمۇ ئۇنى قىينايتتى .

— ھە ـ ھىم ، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىس-
سىقتا ، — دەپ غودۇڭشىدى مەتنىياز ئۇجمىنىڭ شېخىدا قونۇپ
تۇرغان توڭ قاغىغا قاراپ . ئونلاپ يىللاپ ئۆمۈر سۈرگەن بۇ قېرى
قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تۇمشۇقىنى كېرىپ ، ھەل-
قۇمىنى لىپىلدىتىپ تۇراتتى . مەتنىياز بولسا ، تەر پۇراپ كەتكەن
كۆڭلىكىنى كوكاتقا ئوراپ بېشىغا قويغان ، يالىڭاچ دۇمبىسىنى نەم
يەرگە چاپلىغان ھالدا ئوڭدا ياتاتتى . ئۇنىڭ يۇمشاق تېنىگە
چاۋار ـ چاتقاللار پېتىپ ، بېزەڭ چۈنلەر بولسا ، ئۇ يېرىدىن
قوغلىسا بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى . مەتنىيازنى بۇ يىل
ئەتىيازدىن بېرى جان ـ جانۋارلارمۇ ، مېھنەتمۇ ، مانا ھازىرقىدەك
ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ . بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ . ئەنە شۇ ھاسىرا-
ۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنمىدى

يېرىم پۇتلۇق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت يىگىرمە ئۇچ تۇپ
ئۇنۇپ چىقىپتۇ . ئەسلىدە ئۇ يەرگە يېرىم چېلەكچە قوناق چاچقان-
دى . مىڭلاپ ـ مىڭلاپ دانلار قېنى ؟ ئۇجمىنىڭ شېخىدا ئولتۇر-
غان مۇشۇ كاساپەتلەر يەپ كەتتى ـ دە ، قاغىنىڭ لىپىلداپ تۇرغان
پەيىز ھەلقۇمىغا قاراپ پېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى
كەلدى .

— قاناتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن ، ھارام تاماق ! — دېدى ئۇ
ئەلەم بىلەن ۋە قاغىنى كۆزۈمۇ كۆرمىسۇن ، دېگەندەك قىلىپ ،
ئۆرۈلۈپ دۇم يېتىۋالدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ پات ـ پات
يۇمۇلۇپ قالسىمۇ ، خىيالىنى ئورىۋالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەس-
رەتلەر ، بۇنى ئاز دەپ چۈنلەرنىڭ گىزىلداپ غىدىقلاشلىرى ئۇ-
نىڭ ئۇيقۇسىغا ئارام بەرمەيتتى . مەتنىياز ئۇسساپ كەتتى . ئۇ
ئۆپكىسى قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن قېلىن لەۋلىرىنى يالاشقا

باشلىدى . ئۇ قىرىق ياشقا كىرگۈچە بۇگۈنكىدەك تەشنالىق ئازابـ
نى تارتمىغانىدى . تەشنالىق ھېلىقى بىز كۆرۈپ ئۆتكەن قىچىغا
ئورغاق سېلىش بىلەن باشلانغان . مەتنىيازنىڭ تەلىيىگە يېقىن
ئەتراپتا ئېقىۋاتقان مۇزدەك سۇمۇ يوق ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ
ئۆسكىلەڭ ئوتلار قاپلىغان ئېرىق ئويمانلىرىدىكى توختام سۇلارنى
ئىچىۋېرىپ ئېغىرلىشىپ كەتتى . تەشنالىققا كىم چىدايدۇ . سۇ
ئىچىش كېرەك ئىدى . بىراق ، مۇشۇ تۇرقىدا ھېلىقى توختام
سۇلارمۇ ئىسسىپ كەتتى . چوڭ ئۆستەڭگە باراي دېسە ، بۇ پىژغـ
ىرىم ئاپتاپتا ئالتە ـ يەتتە يۈز مېتىر يول مېڭىش كېرەك . مەتنىياز
بولسا ، ئۇ يەرگە بېرىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ . ئۇ شەھەردىن يېزىغا
چىقىپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلاتتى . مېھرىبان مەرھۇم ئانىسىنى
يادىغا كەلتۈردى . يالغۇز ئوغۇل بولغىنى ئۈچۈن ئانىسى ئۇنىڭغا
تولىمۇ ئامراق بولۇپ ، ئەركە ئۆستۈرگەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن
مەتنىياز دېھقانچىلىق ئىشىغا كىرىشكەن تۇنجى يىلى زەي سايىن
يەردە يۇمشاق قۇرتتەك مىدىرلاپ ئۆتكۈزگەن يىللىرىغا ، يەنى قىـ
رىق يىللىق ئۆمرىگە ھېچ ئوخشمايتتى . «بۇ مۇشەققەتلىك دۇنياغا
نېمىشقىمۇ تۇغۇلغاندىمەن ؟ كاشكى ، كىچىك چاغدىلا ئۆلۈپ كەتـ
سەمچۇ ، بۇ دەردلەرنى تارتماس ئىدىم» دەپ ئويلىدى ئۇ .

بۇ يېڭى دېھقان مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە ھەمىشە خىيال قىلىسـ
مۇ ، لېكىن ئۆيلىنىشكە جۈرئەت قىلالمىغان . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ
نىڭ ھازىرقىدەك ئۇسسىغان چاغدا سوغ چاي ئەكېلىپ بېرىپ
ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان خوتۇنمۇ يوق ، دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىـ
غان ئات ، كالا ھەم قوش جابدۇقلىرى ، ھەتتا تۇخۇم بېرىپ
تۇرىدىغان بىرەر توخۇسمۇ يوق . پەقەت دېھقانچىلىققا كېرەك بولـ
دىغان ئەپچىل بىر دانە كەتمىنى ، بۇگۈن بىرىنچى قېتىم قىچا
ئورۇشقا ئىشلەتكەن ئەنە ئاۋۇ باش تەرىپىدە تۇرغان ئۇجمە ياغىچىغا
سانجىقلىق بىر دانە ئۆتكۈر ئورغىقى ۋە ئىككى دانە تاغىرى بار .
ئەمما ، ئۇنىڭ دېھقانچىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان يىرىك جابدۇقلـ
رى بولمىغان بىلەن يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ ھېچقايسىسىدا يوق

بىرمۇنچە جابدۇقلىرى بار ئىدى .

سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقلاپ ماڭساڭلار كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئوت بېسىپ كەتكەن بەش - ئالتە تۇپ ئالما ۋە ئاچچىق ئۆرۈكى بار ، ئوتتۇرىسىدىكى غوللىرى قۇرۇپ قالغان ، لېكىن تۇۋىدىن يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر . باغنىڭ شىمالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كېتىپ ، يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار : ئوچاقتا داتلىشىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئورۇن بوش بولۇپ ، ئاتنىڭ توقۇمىچىلىك بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىقلىق ، كىگىز يەرگە چاپلىشىپ كېتىپتۇ . ئەتىمالىم ئۇ بۇرۇن ئاق بولسا كېرەك ، لېكىن ھازىر ئۇنداق دېسە ھېچ كىشى ئىشەنمەيدۇ . چۈنكى ، ئۇ چاڭ - توپا ۋە كۆيۈندىلەرنىڭ دەستىدىن قارامتۇل كۈل رەڭ بولۇپ قالغانىدى . ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە تۆمۈرچىلىك ، ياغاچچىلىق ، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۈچۈن كېرەكلىك تۈرلۈك جابدۇقلار بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ . قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قۇتىلار ، دات باسقان سۇنۇق ئۇستىرىلار ، ئۇششاق ۋېنتا ، گايكا ، ئەسكى تاقا ۋە مىخلار تاشلاپ قويۇلغان . ئويۇقتا قېلىن ، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەڭنامە كىتاپ بىدىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ . تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ھەم ئىسلىپ شىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق تۇرغان قول ھەرە ، ياغاچ تېشىدىغان ئۇشكە ، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسىلەرگە ئۆمۈچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن .

مەتنىيازنىڭ تۆمۈرچىلىك ، ياغاچچىلىق ، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ھۈنەرلىرىگە قولى كېلىدۇ . ئۇ موزدۇزلۇق قىلسا ، ئۆتۈكلەرنىڭ قېلىپىنى ئۆزى چاپىدۇ . بەلچە ، بۇرەندە ، بىگىز يىڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسىۋالىدۇ . ئەگەر ساتىراشلىق قىلسا ، ئۇستىرىدىن تارتىپ تا قۇلاق كولىغۇچقىچە بولغان جابدۇقلىرىنى

ئۆزى ياسۇالدۇ .

ئۇ مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ ئايىغ كىيىملىرىنى ياماپ ، داس - چېلەكلىرىنى تۈزەپ ، سۇنغان لىڭگىرچاق ۋە بۇغا - جاۋەنلىرىنىمۇ تۈزەپ بېرىدۇ . لېكىن ، ھەق بەرسە تالاشماي ئالىدۇ ، ھېچ نەرسە بەرمەي قۇرۇق رەھمەت دەپ قويسىمۇ خۇشال بولۇپ قېلىۋېرىدۇ . بىرەر چىنە قايماق چاي ياكى تاماققا قىچقىرىپ قويسىغۇ تاغدەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ . لېكىن ، تەمە قىلىپ ھېچ-كىمنىڭ ئىشىكىگە بارمايدۇ . قىسقىسى ، ئۇنىڭ پايدا - زىيان بىلەن ئانچە كارى بولمايدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ كۆپ كىشىلەر مەتنىيازغا نەرسىلىرىنى ياستىشقا ئانچە قىزىقمايتتى . بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇ ؟

مەتنىيازنىڭ ئەسلىي كەسپى ساتىراش ، ئۇ ھۇنەرنى شەھەردە دادىسىدىن ئۆگەنگەن ۋە دادىسىنىڭ ھەيدەكچىلىكى بىلەن ئون نەچچە يىل داۋام قىلغان . بوشىشىپ كېتەي دېگەندە قۇلىقىدىن سوزۇپ ، بۇراپ - بۇراپ قويىدىغان دادىسى ئۆلگەندىن كېيىن ، ئۇ ھۇنىرىنى تاشلاپ ، ساتىراشلىق قىلىدىغان دۇكانىنى گازىر - پۇرچاق ساتىدىغان تەنزە قىلىۋالدى . بۇ تەنزە ئاز كۇندە قۇرۇقدىن-لىپ قالدى ، كېيىن ئەتىيازدا مەتنىياز ئۆزى ياسىغان تۇرلۇك لەگلەكلەر بىلەن يەنە ئېچىلدى . لېكىن ، ئۇ بۇ نەرسىلەر بىلەن دۇكان ئىجارىسىنى تۆلىيەلمىگىنى ئۈچۈن ئىگىسى ئۇنى قايتۇرۇ-ۋالدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن دادىسىدىن مىراس قالغان يېزىدىكى ھېلىقى بىر ئېغىز ئۆيى بار كىچىك بېغىغا كۆچۈپ چىققانىدى . مەتنىياز ھەر نەرسىگە زېھىن قويۇپ يۇرگەنلىكتىن كۆزى كۆرگەنلا ئىشنى قىلاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراشلىقتىن باشقا ھۇنەرلەرنى دېھقانلارنىڭ ھاجىتىدىن چېقىش جەريانىدا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىۋالغان . بىراق ، ئۇ باشلىغان ئىشنى ئاخىرىغىچە داۋام قىلدۇرالمايتتى . ئەگەر ئۇ ئاندا - ساندا بىر ئىشنى پۈتكۈرگەن بولسىمۇ ، ئۇ يېگىرمە - ئوتتۇز قېتىم ئۆزۈلۈپ ، تاشلىنىپ ، ئىگىسى زېرىكمەي كېلىپ تۇرۇۋالغاندىن

كېيىن پۈتكەن ئىش بولاتتى . بىر دېھقان مەتنىيازغا ئېرگۈلۈ هارۇننىڭ بىر چاقىنى تۈزىتىش ئۈچۈن ېېرىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئالتە ئاي قاتراپ يۈردى ، بىرنەچچە قېتىم يالۇۇرۇپ ، بىرنەچچە قېتىم تىللىدى . مەتنىيازنى تىللىساڭمۇ ، ياخشى گەپ قىلىساڭمۇ هىچىيىپلا تۇرۇۋېرىدۇ . شۇنداق بولغاندىكىن ، ئۇنىڭ بىلەن هېچ كىشى ئۇرۇشالمايدۇ ـ ده ، ئەلۋەتتە .

هەر هالدا بۇ دېھقان مەهكەم تۇرۇۋالغانلىقتىن چاق پۈتۈپ كەتتى . مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ . ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتكەن كىشىنىڭ ئالدىراش ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىمۇ زېرىكمەسلىكى كېرەك . ئۇ ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ بېشىنى ئاۋۇال ئون ـ ئون بەش مىنۇتقىچە قۇرۇق ئۇۇلايدۇ ، كېيىن ئوچومىغا سۇ ئېلىپ ئۇششاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىتىپ يەنە ئۇۇلاشقا باشلايدۇ . بۇ هەرىكەت خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلىپ ، چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قۇلاق چۆرىلىرى ۋە قاشلىرىنى بويلاپ يۇندى ئېقىپ كۆڭلەكلىرىنى هۆل قىلىۋېتىدۇ . ساتىراش بولسا ، ئۇنىڭغا ئەهمىيەت بەرمەستىن ئەزمىلىك بىلەن جەڭنامە قىسسىلىرىنى سۆزلەۋېرىپ ، قوللىرىنىڭ توختاپ قالغانلىقلىرىنى سەزمەي قالىدۇ . تاكى تاش ئۇستىدە مۇكچىيىپ ئولتۇرغان كىشى : «ئۇستام ، چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ» دېگەندىن كېيىن ، مەتنىياز يەنە هۆلدەپ ئۇۇلاشقا كىرىشىدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۇگىمەس قىسسىلىرىنى داۋام قىلىشقا باشلايدۇ :

— پادىشاه جەمشىت لەيلىۋەشكە هەممە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ، ئەڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلسوزنى قىمارغا تىكتى . لەيلىۋەش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتۇۋالدى ـ ده ، هى ، هى ، هى ··· — ئۇ ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى هۇزۇر قىلىپ كۇلەتتى . لېكىن ، قاراپ تۇرغان كىشىنىڭ ئۇنىڭ كۇلكىسى بىلەن يىغىسىنى ئاجرىتىۋېلىشى تەس ئىدى . ئۇنىڭ پىستە كۆزلىرى پۇرۇلۇپ ، ئۇچلىرى جاۋغىيىغا ئېگىلىپ تۇرىدىغان كىچىككىنە

شالاڭ سارغۇچ بۇرۇتى كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى . ئۇ بېشى سەل ئالدى-غىراق ئېڭىشكەن ، ئۇيقۇغا مايىل ، مۇلايىم قىياپەتلىك چاقچاقچى ئادەم ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھېچكىم ئارتۇق يامانمۇ كۆرمەي-دۇ ۋە كىشىنىڭ ئىچىنى پىشۇرىدىغان ئىشلىرىنى كۆرگەندە زاڭ-لىق قىلىپ كۈلمەيمۇ تۇرالمايدۇ . ئەمما ، ئۇ باشقىلارنىمۇ ۋە ئۆزىنىمۇ ھەجۋىي قىلىپ يۇرىدۇ .

كادىرلار يەر ئىسلاھاتىدا مۇشۇ مەھەللىدىكى زومىگەر پومپىش-چىكنىڭ بەش يۈز ئەللىك موچە يېرىنى كەمبەغەل دېھقانلارغا بۆلۈپ بەردى . مانا شۇ يەردىن مەتنىيازغىمۇ يەتتە ـ سەككىز چارەك ئۇرۇق بارىدىغان بىرىنچى يەر ھېسابىدىكى بىر ئېتىز تەگ-كەندى . مانا ئۇ قىرىق ياشقا كىرىپ بۇ يەرگە بىرىنچى قېتىم دېھقانچىلىق قىلدى . «دېھقانچىلىقنى مەتنىياز قىلدى» دەپ ئېيتە-ساقمۇ ، لېكىن ئۇ يەرنى ھەيدەشكە جۈرئەت قىلالمىغانىدى .

پۈتۈن جانلىقتا ھايات زوقىنى قوزغاتقۇچى ئەتىيازنىڭ يېقىم-لىق شامىلى ئۇچۇپ تۇرغان بىر ئەتىگەنلىكى مەتنىياز ئىككى قولىنى كەينىگە تۈتۈپ چىرايلىق تەكشى ئېتىزلارنى تاماشا قىلىپ ئايلىنىپ يۈرەتتى . كۈن بارغانسېرى ئىسسىتىشنى كۈچەيتىۋاتقان نۇرلىرىنى يەرگە سېخىيلىق بىلەن چاچاتتى . كۆپۈشۈپ تاۋلىنىۋات-قان ئېتىزلاردىن نەم توپىنىڭ پۇرىقى بىلەن شۇۋاقنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى كىرىپ دىماغقا ئۇرۇلاتتى .

قىشچە ھەربىكەتسىز ياتقان قۇرت ـ قوڭغۇزلار ئۇچەكلىرىدىن چىقىپ يېڭىدىن ھەربىكەتكە چۈشمەكتە . ئىسسىقراق جايلارغا قىش-لاپ كىرىش ئۈچۈن كەتكەن ئۇچار قاناتلارمۇ قايتىپ كىرىپ ، يازچە قىلىدىغان ئىشلىرىنىڭ پىلانىنى تۈزمەكتە . دېھقانلار بول-سا ، قوش ھازىرلىقىنى جىددىي قىلماقتا . مانا بۇگۈن يېڭى دېھقە-نىمىزمۇ ئېتىز قىرىدا تۇرۇپ : «بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدە-كىن ؟» دەپ باش قاتۇرۇۋاتقاندا يېنىغا كىرىپ قالغان ھەمرانى سەزمىدى .

— خوش ئۇستام ! بۇ يەرنى نېمە قىلماقچى بولۇۋاتىدىلا ؟ —

دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ .

— ئوتتۇرىسىنى باغ ، چۆرىسىنى تاغ قىلايمىكىن دەۋاتىمەن ، قانداق دەيسىز ھەمراجان ، — دېدى مەتنىياز چاقچاق قىلىپ .

— بېغىڭىزغا پاتماي قالغان ياۋا چۆپلەرنى كۆچۈرۈپ كېلىدىكەنسىز ـ دە ، ئۇنداقتا .

— «بوزچى ھالۋىچى بولسا ، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ» دېگەندەك ، بىزگە قالغان ئىش شۇنداق بولماي ، نېمە بولىدۇ دەيسىز .

مەتنىياز كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ بېپەرۋالىقىنى ، مىس ـ مىسلىقىنى قىزىقچىلىق قىلىپ ئېيتىۋېرەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ : «مەن دېرەش تۇتسام ، ئۇنىڭ ئۈچى ئۆتۈكىنىڭ چەمىگە كىرىپ ئۇخلاپ قالىدۇ» دەيتتى . ھەمرا مەتنىيازنىڭ شۇنداق ئوچۇق كۆڭۈللۈكىنى ياخشى كۆرەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ قاملاشمىغان ئىشلىرىنى دائىم تەنقىد قىلىپ ، جىددىيراق ئىش قىلىشقا ئۇندەيتتى .

— قولىڭىزدىكى چاشقان ماياقلىرى سوۋۇپ قالدى . ئاغزىڭىزغا سېلىۋەتسىڭىزچۇ ، — دېدى ھەمرا مەتنىيازنىڭ خېلىدىن بېرى چەكمەي ئالىقىندا تۇتۇپ تۇرغان ناسۋىلىنى شەرەت قىلىپ ، — نائۇمىد شەيتانىنىڭ ئىشى ، بۇنى ئۆزىڭىز ياخشى بىلىسىز .

مەتنىياز ناسۋالىنى كالپۇكىنىڭ ئاستىغا سېلىپ ئۇنى تىلى بىلەن تۆۋەنگە باستى ، ئورۇنلاشماي قالغان ئىككى دانىسىنى پۈركۈۋېتىپ غەلىتە ئاھاڭ بىلەن سۆزلىدى :

— بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدىكىن ؟ ئالىدىغان خېرىدار بولسا ، سېتىپ راسا ياغ چاينىۋالايمىكىن تاڭ .

ھەمرانىڭ ئاپتاپتا پىشىپ ، گىرده نانەك قىزارغان يۈزى جىددىي تۇس ئالدى . ئۇ قوي كۆزلىرىنىڭ ئۇستىدىكى قويۇق قاشلىرىنى چىمىرلىتىپ :

— پارتىيە كەمبەغەللەرگە يەرنى سودىگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن بەرمىدى ، دېھقانچىلىق قىلىش ئۈچۈن بەردى ، — دېدى .

— شۇنداق ، شۇنداق .

— هه ، شۇنداق بولسا بۇ يەرگە بىرنەرسە تېرىكۈ ـ ده ، هوسۇلنى ئېلىپ ئۇنى يەمسىز ياكى سېتىپ ياغ ئېلىپ چاينامسىز ، ئۆزىگىزنىڭ ئىختىيارى .

— يەنە ئېلىپ ساتىمەن دەپ يۈرگۈچە ياغنىڭ ئۆزىنىلا تېرە ـ مايمەنمۇ ، — دەپ خىرقىراپ كۈلدى مەتنىياز .

هەمرا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاۋۋال چاقچاق دەپ چۈشەندى . كېيىن قىچا تەرمەكچى بولغىنىنى بىلىپ كۈلۈپ كەتتى .

— مەيلى ئۇستام ، بۇ يەرگە قىچا چېچىڭ ، — دېدى هەمرا قوغۇشۇندەك ئېغىر ئالقىنى بىلەن مەتنىيازنىڭ يەلكىسىگە ئۇرۇپ .

— مەن هەيدەپ ئۇرۇقنىمۇ چېچىپ بېرىمەن . سىز بىر چېلەك قىچا تاپسىگىزلا ئىش پۈتىدۇ .

مانا شۇنىڭدىن بېرى هەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن مەتنىيازنىڭ دېھقانچىلىقى باشلانغاندى . هەمرا ئۇنىڭ يەتتە ـ سەككىز چارەك ـ لىك ئېتىزىنى هەيدەپ قىچا چېچىپ بەردى . بۇنىڭ بەدىلىگە مەتنە ـ ياز بىر پارە توپلەي تىكىپ بەرمەك بولۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىدىن ۋەدە بەرگەنىدى .

مەتنىياز بىر باي دېھقانغا لىڭگىرچاق ياساپ بېرىپ ئۇنىڭدىن ئون قاداق كۆممىقوناق ئالغان . بۇنى يەنە بىر دېھقانىنىڭ ئۆتۈكىنى ياماپ بېرىپ بىر پۇتلۇق يەرگە چاچقۇزغانىدى . قوناقلار ئۇنمەي قالدى . ئەمما ، قىچىسى ياخشى ئايىنىپ ، ساپسېرىق گۈللەپ ، ئۆزىگە خاس يېقىملىق پۇرىقىنى چاچتى . قالغان بىر پۇتلۇق يەرگە بولسا ، ياڭيۇ تېرىيمەن ، قوغۇن تېرىيمەن دەپ يۈرۈپ هېچ نەرسە تېرىماي ئاق تاشلىۋەتتى . مەتنىيازنىڭ دېھقانچىلىق توغرىسىدا يا ـ زىچە قىلغان ئىشى قىچىغا ئۇچ قېتىم سۇ تۇتۇش بولدى . سۇ تۇتۇشمۇ ناھايىتى ئاسان ئۆتتى . چۈنكى ، مەتنىيازنىڭ پۇتۇن ئېتىـ زى پەقەتلا ئىككى ئېچىقتىن سۇغىرلىدىغان بولۇپ ، قىچا تېرىلـ غان جاي بىر ئېچىقتىنلا سۇغا قانغانلىقتىن ، ئۇ جاپا تارتىپ تۇغان

سېلىشقىمۇ توغرا كەلمىدى . ئۇ كېچىسى سۈدىن قورقاتتى . شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۇچلا قېتىم كۈندۈزى سۇ تۈتتى . ئەمما ، بىرىنچى قېتىم سۇ ئۇنىڭغا بوي بەرمەي ، يوللارغا ، باشقا كىشىلەرنىڭ ئېتىزلىرىغا قېچىپ كېتىپ نۇرغۇن ئاۋارە قىلغانىدى . شۇ كۈنى ئۇ سۇغا ، پاتقاقلارغا نەچچە قېتىم يىقىلىپ چۈشۈپ ، كىيىملىرى چۆپ ـ چۆپ ۋە لاي ھالدا كىشىلەرگە كۆرۈنمەي ئۆيگە ئاستا كىرىۋالغان . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇ باشقىلارنىڭ ئاز ـ تولا تاپا ـ تەنىسىدىنمۇ قۇرۇق قالمىغانىدى . ئۇ بۇ تەنىلەرگە ئۆز لايىقىدا چاقچاق ئارىلاش جاۋاب قايتۇرۇپ : «شەيتاننىڭ شاپتۇل يېگىنىگە مەن ھەيران دېگەندەك ، بۇ سۇنىڭ باشلىغان ئېتىزدىن ئېشىپ ، باشقىلارنىڭ يېرىگە كەتكىنىگە مەن ھەيران ئۇكا ، ھى··· ھى··· ھى··· » دەپ مانا ئەمدى قىچىنى ئوردىغان ۋاقىتدا كۈندۈزى ئاپتاپتىن قورقۇپ ، «ئۇجمە پىش ، ئاغزىمغا چۈش» دەپ ئەنە سايىدە ئوڭدا ياتىدۇ .

ئۇ بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ يىراقتىكى ئېتىزلارغا قارىغانىدى ، ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىكى دېھقانلارنىڭ بولۇق بۇغدايلىرىنىڭ باشلىرىنى ئېگىشىپ ، ئاپتاپتا ئالتۇندەك تاۋلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى . ئېتىزنىڭ بىر چېتىدە بىرقانچە كىشىنىڭ تىنماي قىمىر-لاۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى . ئۇلار ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزا-لىرى بولۇپ ، تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن بۇغدايلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن مۇزاكىرە ئۆتكۈزگەن ، بۈگۈن تاڭ يورۇش بىلەن ئۆملۈكتە قىز-غىن ئورمىغا چۈشكەنىدى . بۇ ئادەملەرنىڭ تىنىمسىز ھەرىكەتلە-رى ، ئۇنى ئاز دېگەندەك ئارىلاپ ئويۇن ـ چاقچاقلىرى ، جارانلىق ناخشىلىرى ئۇنى بىر چەتتىن ھەيران قالدۇرسا ، يەنە بىر چەتتىن ئۆزىگە جەلپ قىلىپ ، زېرىكىش ھېس قىلدۇرمايتتى . ئۇ غەمكىن كۆزلىرىنى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزالىرى ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئېتىزدىن قاچۇرۇپ ، باشقا تەرەپكە تاشلىغانىدى ، ئېگىز ئۆسكەن قارامتۇل يېشىل ، كەڭ يوپۇرماقلىق قوناقلارنى ، قوغۇن پىلەكلە-رى ، ئېرىق ياقىسىغا بېسىپ قويغان ئوت دۆۋىلىرىنى كۆردى .

ئېرىق بويىدىكى چىغىر يولدا بىرنەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى . ئۇلارنىڭ بەزىسىنىڭ قوللىرىدا چېلەك ، بەزىلىرىنىڭ مۇرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان - يوغان بوغما قاپاقلار بار ئىدى . ئۇلار ئەلۋەتتە ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئائىلىلىرىدىكى خوتۇنلار بولۇپ ، ئورما ئورۇقۋاتقان گۇرۇپپا ئەزالىرىغا قايماقلىق ئەتكەنچاي ، نان ۋە كېچە قاينىتىپ سوۋۇتۇپ قويغان سوغۇق چايلارنى ئېلىپ كېتىپ باراتتى . مەتنىياز ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىپ بارغان قىزىل كۆڭلەكلىك خوتۇننى تونۇدى . ئۇ ياغلىقىنى چېكىلىۋېلىپ ، قۇلىقىغا قانداقتۇر گۈللەرنى قىستۇاپتۇ . ئەتراپتىكى خوتۇنلارغا چاقچاق قىلىپ ، ھارغۇچە كۈلدۈرۇۋاتىدۇ . مەتنىياز ھەمرانىڭ سۈكۈتلىسى — بۇ خۇش چاقچاق ئىززەتخاننىڭ مەززىلىك تاماقلىرىنى يەپ ، قايماقلىق چايلىرىنى بىرقانچە قېتىم ئىچكەن . قېنى مۇشۇ تۇرقىدا ئاشۇ قاپاقتىكى مۇزدەك سوغۇق چاينى ئەكېلىپ بەرسە ئەجەب ياخشى بولاتتى . مەتنىياز تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغان بىلەن نومۇس يار بەرمەي ، ۋارقىراشقا جۈرئەت قىلالمىدى . ئۇ قۇرۇپ كەتكەن تامىقىغا تىقىلىپ قالغان يامان نەپسىنى باستى - دە ، بېشىنى يەنە ئاستا جايىغا قويۇپ ئىززەتخاننى ئويلاشقا باشلىدى . ئىززەتخان ئەجەب كېلىشكەن قاۋۇل چوكان . ئۇ ئاكىسىغا ئوخشاشلا نامراتلارغا شەپقەتلىك . نېمىشقا خۇدايىم شۇنداق خوتۇنلارنى دىن بىرەرىنى «ئال قۇلۇم» دەپ بېرىۋەتمەيدىغاندۇ ؟ مەتنىياز ئىززەتخاننىڭ ئاكىسىنىڭكىگە ئوخشاش قارا ئەگمە قاشلىرىنى ، قويۇق كىرپىكلىك قوي كۆزلىرىنى ، ئانارەك مەڭزلىرىنى ، كېلىشكەن سۈمبات بويىنى كۆز ئالغا كەلتۈردى . ئۇ ئەتىياز ئىززەتخاننىڭ پۇتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتقاندا دوملاق پاچىقى تېگىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتىۋەتكەنلىكى يادىغا چۈشۈپ بىئارام بولدى . ئۇ ئىززەتخاننىڭ يۇيۇپ يېيىپ قويغان گۈللۈك چىت كۆڭلىكىنى كۆرگەندەمۇ ، ئۆزىدە قانداقتۇر غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولىدىغىنىنى بىلەتتى . ھەتتا ئىززەتخانغا تىكىۋاتقان توپلەيمۇ تېخى ئۇنىڭ پۇتىغا سېپىلماي تۇرۇپ ، ئۆيدىكى پۇتۇن نەرسىلەردىن

باشقىچىرەك يېقىملىق كۆرۈنەتتى ، ئۇ پات ـ پات «مۇشۇنى كىيىدۇ ـ ھە» دەپ ئالىقىنى بىلەن ئاستا سىلاپ قويىاتتى . غۇلجا خۇرۇمىدىن تىكىلگەن بۇ توپلەينىڭ راسكالىقى 4 ـ ئايدا پۈتۈپ ، 5 ـ ئايدا قېلىپقا تارتىلغاندى . چەمى چاپلىنىپ ، پاشىنىلىرى سۈزۈلۈپ بولۇپ ، پەرداز قىلىپ قېلىپتىن چىقىرىشلا قالغاندا تاشلىنىپ قالدى . مەتنىياز توپلەينى مۇشۇ چاغقىچە ئاپىرىپ بەرمىگەنلىكىگە خىجالەت بولۇشقا باشلىدى . ئۇ يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ خوتۇنلار كەتكەن تەرەپكە ئۇزاق قاراپ ئولتۇردى .

2

مەتنىياز قىچا ئورۇشنى توختىتىپ ، ئىززەتخانىنىڭ توپلىيىنى پەرداز قىلىپ چىقاردى . ئەمدى توپلەينى ئىگىسىگە ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، ئۇنى ئالىقىنىغا قويۇپ بىردەم قاراپ تۇردى . ئاجايىپ ياخشى پەرداز قىلىنىپتۇ . قارىمامسەن بۇنىڭ پارقىرىغىنىنى ! ئۇ توپلەينىڭ تۇمشۇقىنى يېڭى بىلەن يەنە بىر قاتار سۈرتۈپ ، قارىگۈللۈك كىر ياغلىقىغا چىگدى . ياغلىقتىن تەر پۈرىقى ، توپلەيدىن بولسا موم پۈرىقى كېلىپ تۇراتتى .

كەچقۇرۇن ھەمرانىڭ ئائىلىسىدىكى ھەممەيلەن كاۋا بارىگدىنىڭ ئاستىغا يىغىلىپ ئاش ئىچىۋاتقاندا مەتنىياز توپلەينى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى . ھويلىغا كىرىش بىلەنلا ئۇنىڭ دىمىغىغا يۇمغاقسۇت ۋە پىننە كۆكى سېلىنغان سۈيۇقئاشنىڭ مەززىلىك پۈرىقى كېلىپ تەگدى .

ھەمرا خۇشال قارشى ئېلىپ :

— ئوھۇ ، قېنى ـ قېنى ئۇستام بۇياقتا ! — دەپ مەتنىيازنى جۇزىغا تەكلىپ قىلدى ، — ئاتلىرى ھېرىپ قالغىلى تاس قاپتۇ ـ دە .

— خوش ـ خوش ، مەن قايتاي ، — دېدى مەتنىياز توپلەينى سۇنۇپ ، — مانى ئېلىپ كېلىۋىدىم .

ئىززەتخان كۈلۈمسىرەپ كېلىپ توپلەينى ئالدى ، ھەمرا بولـ
سا مەتنىيازنىڭ قولىدىن تارتىپ جوزىغا ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ :
— بۈگۈن قاياقتىن كۈن چىقتى ، ئۇستام ؟ — دەپ سورىدى .
— راستتىنلا مەن تېخى قۇم چېچەكلىگەندە ، تۆگىنىڭ قۇيـ
رۇقى يەرگە تەگكەندە ، پۇتەمدىكىن بۇ توپلەي دەپ يۇرەتتىم ، —
دەپ چېقىشتى ئىززەتخان . مەتنىياز مۇنداق سۆز ئويۇنلىرىغا جاۋاب
بېرىشكە خېلى ئۇستا بولسىمۇ ھازىرقىدەك ئەھۋالدا ، بولۇپمۇ
ئىززەتخاننىڭ ئالدىدا چاقچاق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى . شۇـ
نىڭ ئۈچۈن ئۇ ھېچنېمە دېمەستىن قىزىرىپ ئاش ئىچىۋاتاتتى .
باشقىلار بولسا ، توپلەينى بىر قاتاردىن كۆرۈپ ماختىشاتتى . ئاخىر
ئىززەتخاننىڭ تۆت ياشلىق ئوغلى ئەركىن بىر پاي توپلەينى ئېلىپ
قاچتى . ئانىسى ئۇنى قوغلىغانىدى ، قېچىپ بېرىپ مەتنىيازنىڭ
قۇچىقىغا چىقىۋالدى .
— بۇنى ماڭا ئەكەلدىڭىز ـ ھە ؟
— ھەئە .
— بۇنى مەن كىيىمەن ـ ھە ، ھەمىيا چوڭ دادا ؟
— بۇنى ئاپاڭغا بېرىۋەت ئوغلۇم ، مەن ساڭا بۇنىڭدىن چىرايـ
لىق قىزىل توپلەي ئېلىپ بېرىمەن .
— ئەكە ! جېنىم بالام ، ئۆيگە ئەكىرىپ قويماي .
— ھە تازا ، ساڭا بېيىمەن .
ئىززەتخان بالىسىدىن توپلەينى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا ، مەتنىياز ـ
نىڭ يۈزىگە ئۇنىڭ ئىسسىق ۋە يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى . مەتنىياز
سىمابتەك ئېرىپ كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران ـ ئاران
تۇتۇۋالدى . ئۇ بۇ ھالەتنىڭ يەنە بىردەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى .
بىراق ، ئىززەتخان توپلەينى بالىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ
كەتتى . ئۇستام ئانىسىنىڭ پۇرىقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقـ
لىرىنى پۇراپ ئەركىلىتەتتى . كىچىك بالا بېشىنى سىلىغان ۋە
ئۆزى بىلەن سەمىمىي ، خۇشخۇي مۇئامىلە قىلغان كىشىلەرگە
ئامراق بولىدۇ . ئىززەتخاننىڭ ئوغلىمۇ ئۆزىنى قۇچىقىدا تۇتۇپ

ئولتۇرغان بۇ يۇمشاق مۇئامىلىلىك كىشىنى ئوبدان كۆرەتتى .

ئەركىن ئالتە ئايلىق ۋاقتىدا دادىسى ئۆلۈپ كېتىپ ، ئانىسى ئۇنى ھەمراللارنىڭكىگە ياندۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتا مېھرىگە تەشنا بولۇپ ئۆسكەنىدى . ئىززەتخان بولسا ، ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن تۆت يىلدىن بېرى تۇل يۈرىدۇ . ئۇ بۇرۇنقى ئېرىنى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن قايتا تۇرمۇش قۇرۇشقا ئانچە قىزىقمايتتى . چىققان لايىقلارنىڭ بىرىنى ئۇرۇشقاقمىش ، دىل ئازارى تارتىمەن - مىكىن ، بەزىسىنى بالىسى بار ئىكەن ، بالامنى پاتقۇزماسمىكىن ، ئۆگەيلىك قىلامدىكىن دەپ ئۇنىماي قويانتتى . ئەمدى مەتنىيازغا كېلىدىغان بولساق ، ئۇنىڭدىن بۇ تەرەپلەردە ئەندىشە قىلىشقا ئو - رۇن يوق ئىدى ، بىراق ئىززەتخان ئۇستامنىڭ بوشاڭلىق ۋە بىپەر - ۋالىقىنى يامان كۆرۈپ زاڭلىق قىلاتتى . ئەگەر ئۇستام باشقىلارغا ئوخشاش دادىلىراق بولۇپ ، ئەمگەككە قاتنىشىدىغان بولسا ، ئەلۋەتە - تە ئىززەتخان ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە تەييار ئىدى .

ھەمرا ئېشى ئىچىلىپ بولغان چىنىلەرنى دەستىلەپ نېرىراق ئىتتىرىپ قويدى - دە ، مەتنىيازنىڭ قىچىسى توغرىسىدا گەپ باشلىدى :

— ئۇستام بۇ نېمە بولغىنى ، قىچىنى يەنە تاشلۇۋېتىپسىزغۇ ؟

— ئورما ئورۇشمۇ ھۇنەرگە ئوخشايدۇ ، مەن بۇ ھۇنەرنى ئۆگىنەلمەيۋاتىمەن .

ھەمرا مەتنىيازنىڭ ئۆزىنىڭ چىدامسىزلىقىنى «ھۇنەر» دې - گەن سۆز بىلەن يېپىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، ئۇنىڭغا مىيىقىدا كۈ - لۈپ قاراپ :

— بىر تەرەپتىن قارىغاندا توپتوغرا ، بىر تەرەپتىن قارىغاندا مۇغەمبەر ئادەم - دە ، سىز ، — دېدى ، — ئۇنىڭدىن ئاپتاپقا چىدىمىدىم دەپ توغرىسىنى ئېيتسىڭىز بولمامدۇ ؟

— ئەمدىغۇ شۇنداق ، — دېدى مەتنىياز ھەمرانىڭ دىل ئۇسـ - تىدىن چۈشكەنلىكىگە خىجالەت بولۇپ ، — ئەمما ئورما ئورۇش -

ئىگىمۇ ئېچى بار ئىكەن ، مانا قارىمامسىز ، — دەپ ئورغاق كېسەۋەتكەن قولىنى كۆرسەتتى .

ھەمرا ئۇنىڭ قولىغا قارىماستىن زەردە قىلىپراق سۆزلىدى :

— ئەلۋەتتە ، ئورما ئورۇشنى ئۆگىنىش كېرەك . ئۇنى ئاپتاپقا ۋە ئىشقا چىدىغان ئادەم بىر ـ ئىككى كۈندىلا ئۆگىنىپ كېتىدۇ . ئەمما ، بۇ خالىسا قىلىپ ، خالىمىسا تاشلاپ قويىدىغان سىلىنىڭ پوپۇچ تىكىشلىرىگە ئوخشمايدۇ . ھازىر بوشاڭلىق بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتكەن ھەربىر كۈن ئايلاپ قىلىنغان ئىشلارنى زايە قىلىۋېتىدۇ .

— شۇنداق ـ شۇنداق ، بۇ توغرا . ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن ؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ ! ياپسام پىشامدىكىن ، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس بۇ ، بەلنى چىڭ باغلاپ ، قىچىنى ئورۇپ يىغىش كېرەك .

— يىغىشنىغۇ يىغارمەن . راستىنى ئېيتسام ، تەس كېلىۋاتىدۇ ـ دە .

— ھەي ئۇستام ! — دېدى ھەمرا ئېچىنغان قىياپەت بىلەن ، — ئاشلىقنى يىغىپ تېپىۋېلىش ئۇنى يېقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس . ھەممىسىگە چىدام كېرەك ، چىدام .

— غەيرەت لازىم دېسىلە .

— ھە ، مانا ئەمدى تاپتىڭىز . غەيرەت كېرەك . ئۇنىڭ ئۈچۈن سەھەر تۇرۇپ ، كۈن قىزىغۇچە ئورما ئورىسىز . ئاپتاپ كۆيدۈرەي دېگەندە سېرىق سۆگەت سايىسىگە بېرىپ بىردەم ئۇخلىۋالسىڭىز بولىدۇ ، سالقىن چۈشكەندە يەنە ئورىسىز . ھازىر بولسا كېچىسى ئايدىڭ . غەيرىتىڭىز جايىدا بولسا ، ئايدىڭ كېچىسىمۇ ئورىسىز . كېچىسى قىچىنىڭ موسىنى پوشكالدەك يۇمشاپ قالىدۇ . ئورۇشقىمۇ ئاسان ھەم دانلىرى ئانچە چېچىلىپ كەتمەيدۇ ، ئۆزىڭىزمۇ ئاپتاپتا كۆيۈپ كەتمەيسىز . شۇنداق غەيرەت قىلىۋەرسىڭىز ھەممە ئىش ئۆز ۋاقتىدا تۈگەيدۇ .

مەتنیاز قىچىنى ھەمرا كۆرسەتكەندەك ئورۇشقا غەيرەت قىلىدىغان بولۇپ ئۆيگە قايتتى. ئۇ ھەمرانىڭ بەرگەن ئورۇنلۇق نەسىھەت ۋە مەسلىھەتلىدىن غەيرەتلەندىمۇ ياكى ئىززەتخانىنىڭ ھېلىقى بالىسىنىڭ قولىدىن توپلەينى ئېلىش ۋاقتىدا يۈزىنى سىيپاپ ئۆتكەن نەپسىدىن غەيرەتلەندىمۇ بۇنسى ئېنىق ئەمەس، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا بىر يېڭى قىزغىنلىق روھى كىرگەندى. بۇگۈن سەھەر قوپۇشنى نىيەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەل ياتقۇچە مەسچىتىنىڭ ئالدىدىكى ياغاچتا گەپ سېتىشنى قويدى ـ دە، مەھەللىدىكى ھەممە كىشىدىن بۇرۇن يېتىپ قالدى. ئەمما، مەھەللىدىكى ھەممە كىشى ئارام ئېلىپ، تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەندە مەتنىياز تېخى ئۇخلىمىغاندى. ئۇ بىردەم پېشانىسىگە يېزىلغان قىچىنىڭ جاپالىق ئەمگىكىنى، بىردەم ئىززەتخانىنىڭ بايا يۈزىنى سىيپاپ ئۆتكەن شېرىن ۋە ئىسسىق نەپىسى ۋە چىرايلىق جامالىنى خىيال قىلاتتى. بۇ ئاچچىق ـ چۈچۈك شېرىن خىياللار ئۇنىڭغا ئۇيقۇ بەرمەيتتى. ئاخىر ئۇ بىرنەچچە قېتىم ئۇياق ـ بۇياققا ئۆرۈلۈپ يېتىپ، باش توخۇ قىچقارغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قالدى.

مەتنىياز قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمگەنلىكتىن تاڭ سۈزۈلگەندە ئويغىنالمىدى. ئۇ پەنجىرىدە كۈنىڭ ھال رەڭ نۇرى يالتىراپ، ئۆينىڭ ئىچىدە چۈنىلەر گىزىلداپ ئۇچۇشقا باشلىغاندا ئورنىدىن تەسلىكتە تۇرۇپ، يۈزىنى يۇمايلا چايغا ئوت يېقىشقا ئۇرۇندى. ئۇ بۇ چاغدا دېھقانلارنىڭ ئاللىقاچان ئىشقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى سېزىپ، ئۆزىنىڭ شۇلارغا ئوخشاشلا تۈنجى قاتتىق ئىشقا كىرىشىشكە جۈرئەت قىلىدىغان كۈنى ۋاق قالغانلىقىغا ئۆكۈندى، شۇنداقلا باشقىلارنىڭ كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ، يەنە ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرالايدىغانلىقىغا ھەيرانمۇ بولدى. «ھە، راست، ئۇلاردا غەيرەت ئۇستۇن» دېگەن ئويغا كەلدى. بۇ يېڭى دېھقان تاڭ سەھەردە تۇرۇشقا ئادەتلەنمىگەن؛ ئۇ ھەر كۈنى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە كۆزىنى ئېچىپ يەنە ئىككى سائەتچە خىيال سۈرۈپ قوپالماي قالاتتى. ھەر ھالدا بۇگۈن باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا ئەتىگەنرەك تۇرغىنى.

نى ئۇچۇن خۇشال بولۇشمىز كېرەك ، ئۇمۇ ئەنە ئىشقا ئالدىراڭا-
تىدۇ . ئوتتى چاپسانراق تۇتاشتۇرۇش ئۇچۇن تىنماي پۇڭلەپ ،
ئاچچىق ئىسىنىڭ دەستىدىن كۆزىدىن ياش ئاقماقتا .

— ئەبەدىي يانماي كېتەرسەن ئىلاھىم ! — دەپ غودۇڭشىدى
ئۇ كۆزىنى ئۇۇڭلاۋېتىپ . مانا ئۇ چاي قاينىتىشتىنمۇ كەچتى -
دە ، ھېلىقى توپلەينى چىگگەن ياغلىققا بىر پارچە قاتتىق نانىنى
ئوراپ قولتۇقىغا قىسىپ ، ئورغاقنى ئېلىپ ئېتىزغا كەتتى . ئۇ-
نىڭ كەشى پۇتىنىڭ سوڭىغا يۇمشاق - يۇمشاق ئۇرۇلۇپ كېتىپ
باراتتى . كەش ئۆز ئىگىسىنىڭ ئادەتتىكىدىن باشقىچىرەك تېزلىك-
تە ھەركەت قىلىشقا جۇرئەت قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، كۇلگەن-
دەك شاقىلداپ قوياتتى .

ئەتىگەن يۇرۇشۇپ تۇرغان سالقىن شامال ئاللىقاچان توختاپ
قالدى . كۇن ئۆرلىگەندىن كېيىن بوۋايلار سۆزلەپ يۇرىدىغان بۇغا
تىنجىقى يەنە باشلاندى . دەرەخلەرنىڭ ئەڭ ئۇچىدىكى يوپۇرماقلىرى-
مۇ قىمىرلىماي جىم تۇراتتى . مەتىيازنىڭ تۇنجى قېتىم ئورمىغا
كىرىشكىنىگە قارىغاندا ھەقىقەتەن خېلى غەيرەت قىلغانلىقى بىلىنى
ئالالمىغانلىقىدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى .

— ۋاي - ۋاي - ۋاي ، كاساپەت ئەجەب ئاغرىيدىكىنا ! —
ئۇ ئىككى بىقىنىنى قاماپ تۇرۇپ ، گەۋدىسىنى توغرىلىدى . بىر-
نەچچە مىنۇتقىچە بېلىنى ئۇۇڭلاپ ، ئورغاقنى يەنە قولىغا ئالدى .
بۇ ئورمىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى ، مۇكچىيىۋېرىپ بېلى
ئاغرىغاندىن كېيىن ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ، گاھىدا تىزلىنىپ
يۇرۇپ ئورما ئورىدى ، مەيدە ۋە غولىدىكى چوڭقۇرلۇقنى بويلاپ
تەر شۇرقىراپ ئاقاتتى . ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ قالغان كۆڭلىكىنى
تېنىدىن سويۇپ ياقىسىدىن تۇمشۇقىنى تىقىپ پۇڭلەيتتى . قېشىنى
بويلاپ تىنماي ئېقىپ چۇشۇۋاتقان تەرنى سىيرىپ قولىنى سىل-
كىيىتتى . ئاخىر تامىقى قۇرۇپ ئۇنىڭ مىدىرلىغۇچىلىك دەرمانى
قالمىغاندىن كېيىن ، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا ئۇجمە سايىسى
تەرەپكە كەشىنى سۆرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى . ئۇ ئۇچ ئۆينىڭ

ئورنىچىلىك يەردىكى قىچىنى ئورىغاندى .

تاك بىلەن بۇغداي ئورمىسىغا چۈشكەن ھەمكارلىق گـۇرۇپـ پىسىدىكى دېھقانـلارنىڭ ھـەربىرى بولسا ، شۇ پەيتتە ئۇنىڭكىدىن ئون - ئون بەش ھەسسە ئوشۇق جاينىڭ بۇغدىيىنى يىغىتىپ بولدى .

ھەمرا چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىدا مەتنىيازنىڭ ئېتىزىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ قايتقاندى . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزالىرى بۇگۈن ئايدىڭ كېچىدىن پايدىلـ ىنىپ ئۇنىڭ قىچىسىنى ئورۇپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىندى . كۆپچـ لىك ھەمرانىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ : «بولدى ، ئۇنى بىر دەمدىلا ئورىۋېتىمىز » دەپ ۋەدە بېرىشتى . لېكىن ، بىر كىشى نارازى بولۇپ غودۇڭشىپ بارالماسلىقىنى ئېيتتى . ئۇ بولسا «قوشنى ئەڭ ئاۋۋال مېنىڭ يېرىمگە سالمىدىڭلار » ، «مېنىڭ ئېتىم سېمىز ، ھارۋامنىڭ جازىسىمۇ باشقىلارنىڭكىدىن كەڭ ، شۇنىڭ ئۈچۈن باشـ قىلاردىن ئارتۇق نومۇر بېرىسىلەر » دەپ تۇرلۇك ئۇششاق چاتاق چىقىرىپ يۇرىدىغان سېيىت ئاخۇن ئىدى . ئۇ ئۇششاق گەپ ۋە مەنپەئەت توقۇنۇشىدىن مەزە ئالاتتى . ئۇ ھەمرانىڭ رەھبەرلىك ئىشلىرىدىنمۇ بىرقانچە قېتىم ئورۇنسىز چاتاق چىقىرىپ لەت بولغان .

بۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى سەككىز ئائىلىدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ ، ئالتە ئائىلە كەمبەغەل ، ئىككىسى ئوتتۇرا دېھقان ، پەقەت ئوتتۇرا دېھقان سېيىت ئاخۇندىن باشقا ھەممىسىگە يەر ئىسلاھاتىدا يەر تەقسىم قىلىنغان . كەمبەغەل دېھقان ھەمرا گۇرۇپپا باشلىقى بولۇپ ، مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلار بۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنى «ھەمرا گۇرۇپپىسى » دەپ ئاتايتتى . ھەمرا ئىشچان ، توغرا ، سالـ ماقلىق بولغىنى ئۈچۈن گۇرۇپپا ئەزالىرى ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ . گۇرۇپپا بۇ يىل قۇرۇلۇپلا يەرلىرىنى ياخشى ئىشلەپ تېرىمىنى ھەممىدىن ئاۋۋال ، ئۆز ۋاقتىدا ئۆتكۈزدى . ياز بويى گۇرۇپپا ئەزالىرى ئىشتا ۋە ئائىلىۋى ھاياتتا ئىناقلىق بىلەن ھەمـ

كارلاشتى . پەقەت سىيىت ئاخۇنبىڭ تېرىم ۋاقتىدا كۆرسەتكەن كۆزى كىچىكلىكىنى ھېسابلىمىغاندا ، يېزىدىكى دېھقانلارغا يامان تەسىر بەرگۈدەك چاتاق چىقمىغانىدى . ھازىرمۇ مەتنىيازغا كىچىك-كىنە ياردەم قولىنى سوزۇپ قويۇش تەكلىپىنىڭ سىيىت ئاخۇنغا ياقمىغانلىقى گۇرۇپپا ئەزالىرىنى ھېچقانداق تەۋرىتەلمىدى . گۇ-رۇپپىدا ھازىر ئورما ئورۇۋاتقان ئون بەش ئەمگەك كۈچى بار ئىدى . ئۇلار (سىيىتتىن باشقىسى) ئون تۆت كۈنلۈك ئايىنىڭ سۈتتەك يورۇقىدا مەتنىيازنىڭ قىچىسىنى ھەش - پەش دېگۈچە ئورۇۋېتىپ كېتىشتى .

* * *

قىزغىن ئىش ۋاقتى كەلدى . دېھقانلار ئەتىدىن تا كەچكىچە دالىلارنى ئوت - ساماندا ھەمرا گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى بۇغداي سورۇۋاتىدۇ ، سامان كەينى - كەينىدىن ھاۋاغا فونتاندەك ئۇرغۇپ چىقماقتا ، مارجاندەك دانلار بولسا ، دېھقانلارنىڭ ئالدىغا شاربلداپ چۈشۈپ تۇراتتى . دېھقانلارنىڭ خوتۇن ۋە ئىشقا يارايدىغان بالىلا-رىمۇ خامان يېنىدىكى قوناقلىققا يىغىلغان ، ئۇلار ئىززەتخانىنىڭ باشچىلىقىدا ناخشا ئېيتىشىپ قوناق ئۇزۇۋاتىدۇ . بۇ ئۆملۈكتىكى قىزغىن ھەرىكەت ئىشنىڭ ئەۋجىگە چىققانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى .

شۇ پەيتتە مەتنىيازمۇ ئارغامچىدا باغلانغان تۆت باغ قىچىنى يۇدۇپ يېقىن ئارىدىكى خامانغا كېتىپ باراتتى . ئۇ ئارغامچا مۇرى-سىگە پاتقانسېرى مۇكچىيىپ قىچا ۋە ئارغامچىلارنى تىللايتتى ، پات - پاتلا كۆتۈرگەن يۈكىنى يەرگە قويۇپ ئۈستىدە ئولتۇ-راتتى - دە ، قوناقلىق تەرەپتىن كېلىۋاتقان ناخشا ، ئويۇن - كۈلكە ئاۋازلىرىنى تىڭشاپ ، شۇ يەرگە بارغۇسى كېلەتتى . «مۇشۇ دەردنى دېسەم ، قىچىنى يىغىۋېلىشتىن مىڭ مەرتىۋە كەچسەم بولىدۇ . ئەنە

شۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ، ئۇلار بىلەن تويغۇچە پاراڭ سېلىشىپ ، چاقچاق قىلىشىپ ، بىللە ئىشلىسەم نېمىدېگەن ياخشى » دەپ ئويلىدى . ئۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا ئەزا بولۇپ كىرىشنى ئانچە خالىمايتتى . چۈنكى ، جىددىي سۇروپ ئىش قىلىش ئۇنى چۆچۈتەتتى . ئۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا ئەزا بولسام ، ئىشلىگەندە ئىشلەپ ، ئۇخلىغاندا ئۇخلاپ ئۆز ئەركىم بىلەن يۈرەلەيمەن ، دەپ ئويلايتتى . ئەمما ، ئۇ بارغانسېرى كىشىلەر ئۆملىشىپ ئىشلىگەندە ناخشا ، خۇش چاقچاق ، ئويۇن ـ كۈلكىلەر بىلەن ئىشىنىڭ كۆڭۈلـ لۈك بولىدىغانلىقىغا قىزىقىپ قالدى .

سىلەر مەتىيازنىڭ يۇقىرىدىكى قىلىق ۋە ئويلىرىنى زادىلىق قىلامىسلەر ياكى ئۇلار ھەقتە باشقىچە ھۆكۈم چىقىرامسىلەر ، قەدىرلىك ھېكايە ئوقۇغۇچىلار ، مەن سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلارنى ئۆزۈمگە جەلپ قىلماقچى ئەمەسمەن . بىراق ، ئۇنىڭ ئوپچى ئەمـ گەككە قىزىقىپ قېلىشى بىلەن باشقا ئويلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېيتىشقا بولمايدۇ . چۈنكى ، كوللېكتىپ مېھنەتنىڭ ياخشى خۇسۇ سىيەتلىرىدىن بىرى مېھنەتنىڭ سەنئەت دەرىجىسىگە قاراپ ئۆرلەپ بېرىشى ، بۇ كىشىلەرگە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك ئاتا قىلىدۇ . ھەر قانداق ئىشتىن قىزىقىش ۋە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك بولمىسا ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ .

ھازىر مەتىيازنى يالغۇزلۇق ، روھىي چۈشكۈنلۈك ، كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان ئىنجىق ئەھۋال بەزىدۇرۇپ ، كوللېكتىپ مېھنەت قوينىدىكى زوق ـ شوق قىزىقتۇرغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇ قىزىقىشىنى زادىلىق قىلغىلى بولامدۇ ؟ يوقسۇ ، ياخشى ـ يامان ئويلارنىڭ ھەممىسىنى بىر تاياقتا ھەيدەشتىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك ، ئەلۋەتتە .

كۇز ياخشى كېلىپ ، بۇ يېزىنىڭ ھەممە دېھقانلىرى ئاشلىقلـ رىنى زايە قىلماي ئېلىپ بولدى . پەقەت بەزگەككە گىرىپتار بولۇپ قالغان بىر يەككە دېھقان بىلەن مەتىياز ئاشلىقىنى خېلىلا زايە قىلىۋەتكەن بولسىمۇ ، يىغىشتۇرۇۋالغان بولدى . مەتىيازنىڭ قـ

چىسى ئورۇش ۋاقتىدىن ئۆتۈپ كېتىپ ، بىرمۇنچە چېچىلىپ كەتـ
تى . كېيىن ئۇ قىچىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى باغلاپ خامانغا توشۇـ
غان بولسا ، قالغان قىسمىنى ئارغامچىغا نىقتاپ باغلاپ كۆتۈرگەندە
ئۇنىڭ باسقان يېرىگە قىچا تېرىلىپ كەتتى . باغلانماي قالغان بىر
قىسىم قىچىنى بولسا ، موزاي ـ تورپاق ، كېيىنرەك كاللار كېـ
لىپ چەيلەپ ، ئۇنىڭ ئىشىنى چاپسانلاشتۇرۇپ تۇگەتتى .
شۇنداق قىلىپ ، بىزنىڭ يېڭى دېھقان بۇ يىل ئۆزىنىڭ دېھقاڭـ
چىلىقى بىلەن مەھەللىدە خېلىلا سۆز ـ چۆچەك ۋە كۈلكىگە
قالدى .

ئۆتكەن ياز بەزى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزالىرى ئىچىدە
ئۇلاغلىرىغا تايىنىۋېلىپ ئۆزى يېنىكرەك ئىش قىلىشقا ئۇرۇنۇش ،
يالغاندىن ئاغرىۋېلىش ، ئىشقا چىقماسلىق ياكى ئۆز ئورنىغا كىچىك
بالىلىرىنى چىقىرىپ قويۇش ، باشقا ئەزالارنىڭ ئىشىنى قولىنىڭ
ئۇچىدىلا چالا ئىشلەش ، ئۆزىنىڭ ئۇلىغىنى ئاياپ ، باشقىلارنىڭ
ئۇلىغىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئىشلىتىش ، ئاياللارنىڭ ئەمگىكىنى
كەمسىتىشكە ئوخشاش ئەھۋاللار بولۇپ ئۆتكەنىدى . ھەمرا گۇرۇپـ
پىسىدا بولسا ، ھەربىر ئىش خەلقچىللىق ئاساستا ھەممىنىڭ ما ـ
قۇللىقىنى ئېلىش ، ئىشىنى ئەستايىدىل پىلانلاش ، بىر ـ بىرىگە
ھەق قايتۇرۇشتا ئادىل بولۇش پىرىنسىپى بويىچە ئېلىپ بېرىلدى .
شۇنداق قىلىپ بۇ گۇرۇپپا مول ھوسۇل ئېلىش ۋە ئىتتىپاقلىق
جەھەتتە باشقا گۇرۇپپىلارغا ئۇلگە بولدى . مانا ئەمدى ھەمرا گۇـ
رۇپپىسى قىشچە ئۆگىنىش ئېلىپ بېرىپ يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىـ
لىگەن ھالدا دائىمي يىللىق ھەمكارلىشىپ ئىشلەش گۇرۇپپىسىغا
ئايلاندى .
مەتنىيازنىڭ قىزىقىشىنى ئېتىبارغا ئېلىپ ، ھەمرا ئۇنى ئۆـ
گىنىشكە قاتناشتۇردى . ھازىر بولسا ، كۆپ سانلىق ئەزالارنىڭ
ماقۇللىشى بىلەن مەتنىياز دائىمي يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىـ
سىغا قوبۇل قىلىندى . لېكىن ، ئۇنىڭ گۇرۇپپىغا قوشۇلۇشى

بىلەن ھەمرانىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان گەپلەر پەيدا بولۇپ قالـ
دى : «ھەمرا تۇل سىڭلىسىنى مەتنىيازغا بېرىش ئۇچۇن ئۇنى
يۆلەۋاتىدۇ» ، «دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ئىشلىتىدىغان ھېچقانداق
جابدۇق ياكى بىرمۇ ئۇلىغى يوق ، ئۆزى بولسا ئەمگەككە يارىمايدـ
غان ئادەمنى گۇرۇپپىغا ئېلىشتا ھەمرانىڭ باشقا غەرىزى بار ـ
دە ، ئەلۋەتتە» ، «گۇرۇپپىدىكى باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى ھۇرۇنغا
قۇربان قىلىپ بەرمەكچى» . مانا بۇنداق گەپلەر گۇرۇپپىدىكى بەزى
ئەزالارنى ھەمرانىڭ ئادىللىقى توغرىسىدا ئىككىلەندۇرۇشكە
باشلىدى .

پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە دېھقانلارنى تەشكىللەشتۇرۇش ئۇـ
چۇن تىنماي ئىشلەۋاتقان كادىرلار ھەمرا باشچىلىق قىلغان گۇرۇپـ
پىنى كوپىراتىپقا ئايلاندۇرۇشنى نىشانلاپ تەربىيىلىمەكتە ئىدى .
شۇنىڭ ئۇچۇن گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە ئىشلىرىنى
باشقۇرۇپ تۇرغان ياش كادىر تەشۋىشلىنىشكە باشلىدى . ئەسلىدە
بۇ گەپ ـ سۆزلەرگە سېيىت ئاخۇن سەۋەبچى بولۇۋاتاتتى . ئۇ بىر
ياقتىن دېھقانلار ئارىسىدا يۇقىرىقىدەك گەپلەرنى تارقاتسا ، يەنە بىر
ياقتىن كادىرلارغا بىرنى ئون قىلىپ كۆرسىتەتتى .

بۇ يىل 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا كۇن ئىسسىپ يېزىنىڭ كوچىلـ
رىدا ئەگىز ئېقىشقا باشلىدى . قىشچە قارنىڭ ئاستىدا ياتقان
يوپۇرماقلار سەمرىپ ئالمىلىق باغلاردىن خۇش پۇراق قوزغالماقتا .
نەملەشكەن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ پۇراقلىرى بىلەن كوچىدىكى ئاق
تېرەكلەرنىڭ سۇس پۇراقلىرى ئارىلىشىپ ، يېزىنىڭ ھاۋاسىدا
ئەجەب يېقىملىق پۇراق ئەگىپ يۇرەتتى .

ھەمرا ئىككى دېھقان بىلەن ئۇچ ھارۋىدا ئېتىزغا قېغ ئېلىپ
كېتىۋاتاتتى . ئۇلار مەھەللىنىڭ چېتىگە كەلگەندە ، سېيىتنىڭ
ھويلىسىدىن قولىدا تۇرتەكلىۋالغان قەغەز كۆتۇرۇۋالغان دومبىلاق
يۇزلۇك بىر يىگىت چىقىپ ، ھەمرانىڭ يېنىغا ئىتتىك مېڭىپ
كەلدى . بۇ تەشۋىشلىنىپ قالغان ياش كادىر ساۋۇتجان ئىدى .

— ھەمراكا ، قولىڭىز بوشىغاندا بىز تەرەپكە بارسىڭىز ،

بىر ئاز سۆھبەتلەشسەك ، — دېدى ساۋۇتجان .
— بولىدۇ ، سۆھبەتلىشەيلى ، — دېدى ھەمىرا كۈلۈمسىرەپ ، — بۈگۈن ئېرىقنىڭ قىرلىرى ئېچىلىپلا قالدى ، قارىنىڭ جېنىمۇ ئاز قالغان بولسا كېرەك . ھارۋىغا چىقىڭە ، ئېتىزلارنى كۆرۈپ كېلەيلى .
ساۋۇتجان قارشىلىق قىلمايلا ھارۋىنىڭ شوتىسىغا ئولتۇردى . ھارۋا مەھەللىدىن چىقىپ ئېتىز تەرەپكە بۇرۇلدى . ئالدىدىكى ئىككى ھارۋا خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ، كەڭ دالىدىكى كۆكىرىپ سۈغا ئايلىنىشقا ئاز قالغان قار دېڭىزىنى تاماشا قىلىۋاتقان ساۋۇتجان ھەمراغا قارىماستىنلا سۆز باشلىدى :
— ئۆتكەن يىل ھوسۇلنى خېلى ئوبدان ئالدىڭلار ، ئەمدى بۇ يىل دائىمىي يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ ، مول ھوسۇل ئېلىشتا ئۇلگە بولساڭلار ناھايىتى ياخشى بولاتتى - دە .
— ئەلۋەتتە ، — دېدى ھەمرا قارلىق يولدا ھارۋىنى كۈچەپ تارتىۋاتقان ئاتنىڭ بوجىسىنى سىلكىپ ، — پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەت سىلەردەك كادىرلارنى چىقىرىپ ياردەم بېرىۋاتسا ، مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن بىزمۇ پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئىشلەيمىز - دە ، ساۋۇتجان .
— سىزغۇ ئىشلەيسىز ، باشقىلارچۇ ؟
— باشقىلارمۇ ئىشلەيدۇ .
— لېكىن ، مەتنىيازنىڭ سىلەرگە قوشۇلغىنى ياخشى بولمىغاندەك تۇرىدۇ .
— نېمىشقا ؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى ھەمرا .
— ئۇ ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان ساختىپەز بىر ئادەم ئىكەن . ھەمرانىڭ بىر قېشى كۆتۈرۈلۈپ ، چىرايى جىددىي تۈس ئالدى . ئۇ ئادەتتىكىدىن باشقىچە ئاھاڭدا :
— مەتنىيازغا بەرگەن بۇ باھايىڭىز ئانچە توغرا بولمىدى ، — دەپ بېشىنى چايقىدى ، — ئۇ بارغانسېرى ئەمگەكتە چىنىقىۋاتىدۇ-

غۇ؟ هازىر ئۇنىڭ نېمە ئىشقا ياراۋاتقانلىقىغا قاراش كېرەك. ھەقىقەتەن ساختىپەز بولسا، قۇرۇق رەھمەت ئوچۇنلا ئىشلىمەي كىشىلەرنى ئالداپ كەتكەن بولاتتى ـ دە.

— ھە، ئۇ سىزگىلا شۇنداق كۆرۈنسە كېرەك، ھەمراكا، — دەپ ساۋۇتجان ياسىما سىپايىلىك بىلەن زاڭلىق ئارىلاش كۈلدى.

— نېمىگە ئاساسلىنىپ شۇنداق دەيسىز؟

— ئۆتكەن يازدىن بېرى ئۇنىڭ نېمە قىلغانلىقى ھەممىگە مەلۇمغۇ.

ساۋۇتجان ئىجتىمائىي ئىشلاردا تېخى تولۇق چىنىقمىغانلىقىتىن بەزى ۋاقىتلاردا كىشىلەرگە باھا بېرىشتە ۋە مەسىلىلەرنى تەھلىل قىلىشتا يېتەرلىك خۇلاسە چىقىرالمايۋاتاتتى. مانا ھازىر مۇ مەتنىياز توغرىسىدىكى مەسىلىدە ئوچ كىشى ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا قانداق باھالارغا ئىگە بولۇشتى؟ بىرىنچىدىن، سىيىت ئاخۇن مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ھەم ئۇنىڭ دائىمىي يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا قوشۇلغىنىغا بولغان نارازىلىقلارنى يەتكۈزۈپ، سەمىمىيلىك بىلەن گۇرۇپپا مەنپەئىتىنى ھمايە قىلىۋاتىدۇ. ھەمرا بولسا، مەتنىيازنى غەرەزلىك ھمايە قىلىپ، ئۇنى ياساپ تونۇشتۇرۇپ، كوچىلىكنىڭ مەنپەئىتىنى ئۇنىڭغا قۇربان قىلىپ بەرمەكچى. مەتنىياز ئۆزى بولسا، ھەقىقەتەن ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان ساختىپەز، تەييارتاپ بىر كىشى. بۇ خۇلاسىگە مۇنۇ ئىشلار دەلىل بولغانىدى:

ئۆتكەن يىل مەتنىياز دېھقانچىلىق ئىشلىرى ئۈستىدە ئىككى كەمچىلىك ئۆتكۈزدى. بىرى، تېرىش، ئورۇشتىمۇ يارىدەم بولۇپ تۇرغان ئەھۋالدا بۇرۇنقى بوشاڭلىقى بىلەن قىچىنى بىرمۇنچە زايە قىلىپ يىغىۋالدى. بۇنى پۈتۈن كىشى بىلىدۇ. ئىككىنچى، دېھقانلار چوڭ ئۆستەڭنى رېمونت قىلىشقا ماڭغاندا مەتنىياز قاملاشمىغان بىر ئىش قىلىپ قويدى: ئاشلىقلار يىغىلىپ بولۇپ ئېرىق ـ ئويمانلارنى ساپسېرىق غازاڭ قاپلىۋالغان كەچ كۈزنىڭ

بىر ئەتىگىنى يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى مەھەللىدىكى پۇتۇن دېھقانلارنى ئۆستەڭ چېپىشقا چاقىردى . شۇ كۈنى مەتنىيازمۇ كەتمەننى دولىسىغا سېلىپ ھەممىنىڭ ئالدىدا ئۆستەڭ تەرەپكە كېتىپ باراتتى . ئۇ قەدىمىنى بارغانسېرى چاپسانلىتىپ كۆپچىلىكتىن خېلى ئۇزاپ كەتتى ـ دە ، تام ياقىسىدىكى پاكار ـ پاكار قويۇق ئۆسكەن ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالدى . ئارقىدا كېلىۋاتقانلار يۈز قەدەمچە نېرىدىنلا ئۇنىڭ شاخ ئارىسىدا كىرپىدەك تۇگۈلۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ قېلىشتى . ئۇنىڭ بۇنداق ئوڭاي بايقىلىپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى : ئۇ ئۆرۈكلۈككە سۆڭگۈپ كىرىۋاتقاندا تىكەنلىك شاخلار تەتۈر ئۆرۈپ قويغان ئاق قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن كونا جۇۋىسىنىڭ پەشلىرى «مانا مەتنىياز مەيەردە» دەپ كۆرسىتىپ تۇراتتى . ئۆزىنىڭ قاملاشمىغان بۇ ئەخمىقانە ئويۇنى ئۆستەڭگە ماڭغۇچىلار ئۈچۈن خېلى كۈلكە بولدى .

ـ ھوي ، مەيەردە سېمىزلا بىر قوي ئۆلۈپ قاپتىغۇ ، — دېدى كەكە ساقال تۆمۈر مەتنىيازنىڭ جۇۋىسىنى كۆرسىتىپ . كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى .

— «توپتىن ئايرىلغانىنى بۆرە يەر» ، بۇ ھەمراھلىرىدىن قاچقان قوي بولسا كېرەك . بىچارىنى بىرنېمە بوغۇپ قويۇپتۇ ـ دە .

— ھاي ـ ھاي ، توختاڭلار ! سىلەر بۇنى قوي دەيسىلەر ، مۇرىسىدە كەتمەن تۇرىدىغۇ بۇنىڭ ؟

— دېھقانچىلىقنى ئۆگىنىۋالغان قوي بولسا كېرەك .

— ھەي ، تىرىك ئىكەن ، مىدىرلاۋاتىدۇ .

مەتنىياز تىكەنلىك شاخلاردىن ئاران قۇتۇلۇپ ، ئارقىسىچە سىلجىپ چىقىپ ئورنىدىن تۇردى .

— ئەستاغپۇرۇللا ، غەلىتە ئىش بولدى ـ دە ، مۆكۈۋالسام كۆرۈپ قالدىڭلار ، — دېدى ئۇ خىجالەت بولۇپ ، ھىجىيىپ يۈزىنى تۆۋەن قارىتتى .

— ئەيىب سىلىدە ئەمەس ، ئۇستام ! — دېدى تۆمۈر ، — ئەيىب ماۋۇ جۇۋىدا . جۇۋا سىلىنى قوي سۈرتىدە

پۇسكايىتىپ كۆرسىتىپ قويمىغان بولسا ، بىز ھەرگىز تاپالمايتۇق . خوش ، بۇ نېمە قىلغانلىرى مەتنىياز ئاخۇن ؟

— ئەمدى ـ ئەمدى ، قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ··· راستىنى ئېيتقاندا ، مەن ئەيىبلىك ، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ .

بايا تىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقان سېيىت ئاخۇن مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتۈۋالدى ـ دە :

— ھە ، تۈتۈلدى . مەتنىيازنىڭ بۇ قىلىقى ئويۇن ئەمەس ، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىشكەن ـ دە ، بۇ نېمىدېگەن ساختىپەزلىك ـ ھە ، مانا قاراڭلار ؟ ! — دېدى .

— شۇنداق ھېچ قاملاشمىغان بىر ئوي مېڭەمگە كىرىپ قالدى ـ دە ، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم .

— ئەمدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك ؟ — دېدى سېيىت ئاخۇن مەتنىياز تەرەپكە قولىنى سوزۇپ .

— مۇساپىرنىڭ كۈچۈكىدەك بوينىمىزنى ئېگىپ تۇردۇق ، نېمە قىلساڭلار ئىختىيار سىلەردە ، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ بوينىنى ئەگكەن ھالدا .

— قېنى كەتمەنىنى دولىغا ئالسىلا ئۇستام ، — دېدى تۆمۇر ، — مۇساپىرنىڭ كۈچۈكىمۇ ، بۆرە تالىۋەتكەن قويمۇ بولمىسىلا ، ئۆستەڭ چېپىشتا نەمۇنچى بولۇپ ، بۇ كەمچىلىكنى ئىش بىلەن يۇسىلا بولدى . بىز سىلىنى چىڭ ـ چىڭ كەتمەن چېپىشتىن باشقا نەرسىگە دالالەت قىلالمايمىز .

شۇ چاغدا مەتنىياز كۆچىلىك بىلەن ئۆستەڭگە بېرىپ ، ئون كۈن ئىشلەپ كەلگەندى . ئۇ نەمۇنچى بولارلىق ئىشلىمىگەن بولسىمۇ ، غەيرەت قىلىپ ئوتتۇرا ھال ـ ئەمگەك قىلالايدىغان بىر كىشى چاپىدىغان كەتمەننى چاپتى ھەم زەمبىل كۆتۈردى . ئۆزىمۇ كۆچىلىك بىلەن بىللە ئەمگەك قىلىشنىڭ كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىگە تېخىمۇ قىزىقىپ ، ئېچىلىپ گەپتە ۋە قىزىقچىلىقتا ھەممىنى ھەيران قالدۇرغاندى .

مەتنيازنىڭ قىلمىشلىرى دەپ ئاتالغان بۇ ئويۇن - چاقچاقلار سېيىت ئاخۇننىڭ داۋراڭ قىلىشىغا ماتېريال بولدى . بۇ ماتېرىيالنى ساۋۇتجانغا كۆپتۇرۇپ كۆرسەتكەنىدى . سېيىت ئاخۇننىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەمرانىڭ گۈرۈپپا ئەزالىرىنىڭ ئىچىدە كۈچىيىپ بېرىۋاتقان ئابرۇيىنىڭ تەسىرىنى سۇسلىتىش ئىدى . ھەمرانىڭ ئادىللىقى سېيىت ئاخۇنغا ئانچە ياقمايتتى . بولمىسا سېيىت ئادىللىق توغرىسىدا كۆپ سۆزلەيتتىمۇ ؟

بىر قېتىملىق مەجلىستە مەھرا :

— يولداشلار ! بىز بۇرۇن دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان ئۇلاغ ۋە باشقا سايمانلارنىڭ نومۇرىنى (بەلگىلەنگەن ھەققىنى دېمەكچى) ئوشۇقراق بېكىتىپتىكەنمىز . ئەمدى ئۇنى ئازراق چۈشۈرۈشىمىز كېرەك ، — دېگەندە ، سېيىت كالپۇكلىرى تىترەپ ، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى - دە :

— بۇ غەلىتە گەپ ! ئۇلاغ بولمىسا يەر قانداق ھەيدىلىدۇ ؟ ئات - ھارۋا بولمىسا ھەممە نەرسە يۆتكەلمەي ئۆز ئورنىدا قېلىۋېرىدۇ ؟ مانا ، ئەمدىزە ھەممە نەرسىنى ھەل قىلىدىغان شۇنداق كۈچنىڭ نومۇرى كېمەيتىپ كەتسە ، كىم بېرىدۇ ئۇنى ! ؟ قېنى شۇلارسىز دېھقانچىلىق قىلىپ بېقىڭلارچۇ كۆرەيلى ؟ — دەپ ئورنىدا ئولتۇرۇۋالدى .

— رۇخسەتمۇ ؟ رۇخسەتمۇ ؟ — دەپ ئىككى - ئۈچ كىشى ئورنىدىن تۇرغانىدى ، تۆمۈر ئالىقىنى كېرىلگەن قوللىرىنى سوزۇپ ، ئۇلارغا گەپ بەرمەستىنلا سۆزلەپ كەتتى :

— توختاپ تۇرۇڭلار ، ھەي ! توختاپ تۇرۇڭلار ، مەن گەپ قىلاي... ھەي سېيىت ، سېنىڭ گېپىڭچە ئۇلاغ سايمانلىرى بارلارنىڭ ئالدىدا باشقىلار ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن - دە ، قېنى سېنىڭ ئاتلىرىڭ يەر ھەيدەپ ، ئۇرۇق چېچىپ باقسۇنچۇ ، بىزمۇ كۆرەيلى ! ؟

رۇخسەت سورىغانلاردىن بېرى :

— ھەببەللى ، ھېچقاچان ئات ـ كالىلار دېھقانچىلىق قىلالـ
غان ئەمەس ، ئۇنى ئادەملەر قىلغان ، — دېدى .
— ھارۋىلار ئۆز ـ ئۆزىدىن قىغ توشۇپ ، باغ تارتقانمۇ
دېمەمسەن ؟ — دەپ قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرى .
ھەمرا سالماقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ :
— مايافقا قاراڭلار ، ئورۇنسىز تالاش ـ تاتىش قىلغانىڭ
پايدىسى يوق ، — دەپ ھەممىنى ئاغزىغا قارىتىپ سۆزىنى داۋام
قىلدى ، — ھەممىنى ھەل قىلىدىغان نەرسىنىڭ ئادەم ئىكەنلىكى
راست ، جابدۇقسىز ياكى ئۇلاغسىزمۇ دېھقانچىلىق قىلىپ مول
ھوسۇل ئالغىلى بولمايدىغانلىقىمۇ راست . ئەمما ، بىزنىڭ گېپىمىز
بۇ توغرۇلۇق ئەمەس . بىزنىڭ مەقسىتىمىز يالغۇز قىلالمايدىغان
ئىشلارنى ھەممىمىز تەڭ كۈچ چىقىرىپ ئورۇنداپ ، يەردىن كۆپـ
رەك ھوسۇل ئېلىپ ، كۆپچىلىكنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش . دېـ
مەك ، باشقىلار نېمە بولسا بولسۇن ، پەقەت ماڭىلا بولسا بولدى ،
دەپ ھەممىمىز ئۆزىمىزنىڭلا مەنپەئىتىنى قوغدايدىغان بولساق ،
قېنى ئېيتىڭلارچۇ ، بىرلىشىشنىڭ نېمە كېرىكى ؟ شۇڭا بىر ـ
بىرىمىزگە يار ـ يۆلەك بولۇپ ، ئۆزئارا پايدا يەتكۈزۈشىمىز كېـ
رەك . ئۇلاغ ـ سايمانلىرى جىقلار ھېچنېمىسى يوقلارنىڭ ئاز
نومۇر ئېلىۋاتقانلىقىنى ئېتىبارغا ئېلىشى كېرەك . سايمانلارنىڭ
نومۇرىنى بۇرۇنقىدىن كەمرەك قىلساق ، سايمىنى يوقلارنىڭ مەنپە
ئىتىگە ئېتىبار بەرگەن بولىمىز ، بۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىكنىڭ مەنـ
پەئىتى تەڭشىلىدۇ . شۇڭا ، ھەممىمىز بىر پىكىرگە كېلىشىمىز
كېرەك .
مانا شۇ مەجلىستە دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان ئۇلاغ ۋە سايـ
مانلارنىڭ نومۇرىنى كېمەيتىشكە ھەمىسى بىر ئېغىزدىن رازى
بولۇپ ، بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانىدى . شۇنىڭدىن بېرى سېيىت
ئىككى ئات ، بىر ئۆكۈز ، بىر ھارۋىسىغا يۆلىنىۋېلىپ ، ئازراق
ئەمگەك قىلىپ كۆپرەك ھوسۇلغا ئىگە بولۇشنى ئۆزى خالىغانچە
تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانلىقى ھەم مەتىيازنى ھەمكارلىق گۇـ

رۇپىسىغا كىرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇ گۈرۈپپىغا ھېچ نەرسىسى يوقلار كىرسە ، مېنى «غاجايدۇ» دەپ ئويلايتتى) ئىچىدە ھەمراغا خاپا ئىدى . لېكىن ، ئۇ مۇناسىۋەتتە چىرايلىق ياغلىما سۆزلەر بىلەن سىرىنى سەزدۈرمەي ، ھەمراغا كادىرلار ئارقىلىق زەربە بەرمەكچىدى .

ئىش سېيىت ئاخۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقمىدى .

ھەمرا سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن كۈنىڭ ئەتىسى ساۋۇتجاننى مەتنىيازنىڭ ھويلىسىغا باشلاپ باردى . ئۇنىڭ بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئۆگزىسىز تۇرغان دالىنى يېپىلىپ ، ئالدىغا پېشايۋان ياسالغانىدى . ئۇستىگە لاي سىلىنىپ سۇۋالمىغان بولسىمۇ ، نەچچە يىلدىن بېرىقى ۋەيرانە كۆرۈنۈشى ئۆزگىرىپ ، ئەتىيازنىڭ ئىللىق ئاپتىپى چۈشۈپ تۇرغان پېشايۋان كىشىنى ئۆزىگە تارتىپ تۇراتتى . شۇنىڭدەك بۇ ئۆينىڭ ئىگىسىمۇ خىلىلا ئۆزگىرىپ قالدى . ئۇ بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئاۋۋال ئەتىيازلىقى ھازىرقى پېشايۋاننىڭ ئورنىدا دۇمبىسىنى ئاپتاپقا قاقلاپ توپىدا ياتاتتى ياكى ئۆزىنىڭ گېپى بويىچە «مۇساپىرنىڭ كۈچۈكىدەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ» خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى . ئەمدى ئەھۋال باشقىچە ئىدى . بۇ يەرگە ساۋۇتجان بىلەن ھەمرا كىرىپ كەلگەندە ، مەتنىياز پېشايۋاندا بەندىگە مىنۇتلىپ ، لىڭگىرچاق ياساۋاتاتتى . قوزۇقتا يېڭىدىن ياساپ ئېسىپ قويغان جاۋىنلەر ، تاختىۋېشىدا قاتلاپ قويۇلغان بىرنەچچە يېڭىدىن ياسالغان ۋە ريمونت قىلىنغان لىڭگىرچاق تۇراتتى . بىر چەتتە تۆمۈر بىلەن ئىزىزەتخان تالنىڭ چۈتقىلىرىدىن زەمبىل توقۇۋاتاتتى . ئۇلار زەمبىل توقۇشنى تېخى تۈنۈگۈنلا مەتنىيازدىن ئۆگەنگەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قاملاشتۇرالمىغان يەرلىرىنى «ئۇستام بۇنى قانداق قىلىمىز» دەپ سوراپ تۇراتتى . ئۇستام بولسا قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ ، ئۇلارغا كۆرسىتىدۇ . بۇنى يوشۇرۇپ قويۇشنىڭ ھېچ كېرىكى يوقكى ، زەمبىل توقۇشنى ئۆگىنىۋاتقان ئىزىزەتخانغا ھۈنەر ئۆگىتىش ئۇستام ئۈچۈن قانداق كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىنى سىلەرمۇ

بىلىسلەر .

— مانا بۇنى كۆرۈپ قويۇڭ ، ساۋۇتجان ، — دېدى ھەمرا تۆمۈرنىڭ يېنىدىكى پۈتكەن زەمبىلنى يۆلەپ ، — ئەمدى بىكار بولۇپ قالغانلار كەچكىچە تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرمايدۇ ، قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئۈستامدىن پايدىلانماقچىمىز .

ساۋۇتجان زەمبىلنىڭ ئىككى سېپىدىن تۇتۇپ قاراپ :

— مايماقراقمۇ نېمە بۇ ؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى .

— بىرنەچچە قېتىمقى ئىشىمىز ، ئۇكام ، — دېدى تۆمۈر ، — تۇنۇگۈن بۇنى توقۇيمىز دەپ كەچكىچە ھەپىلىشىپ ئاران شۇنچىلىك قىلدۇق . قېنى بۇنى كۆرۈپ بېقىڭ ، — ئورنىدىن تۇرۇپ يېرىم توقۇلغان زەمبىلنى ساۋۇتجانغا سۇندى .

— ھە ، بۇ خېلى قاملىشىپتۇ . بۇنى توقۇشنى كىمدىن ئۆگەنىۋالدىڭلار ؟

— مانا ئۈستىمىزمۇ يېنىمىزدا ، — دەپ مەتنىيازنى كۆرسەتتى تۆمۈر .

— بۇنداقمۇ ھۈنىرىم بار دەڭ ئۈستام .

— بۇ ھۈنەر بولامدۇ ؟ توقۇغانىنى بىر كۆرگەن ئادەم قىلىپ كېتىۋېرىدۇ ، — دېدى مەتنىياز .

— ئەلۋەتتە ، بۇنى توقۇشمۇ ھۈنەر ـ دە ، ئۇنى كۆرۈپ ئۆگەنمىگەن ئادەم قىلالمايدۇ .

— ئۈستامنىڭ ئىچىدە ھۈنەر تولا ، ساۋۇتجان ، — دېدى ھەمرا ، — ئۈستام بىزگە ھۈنەرۋەنچىلىكنى ئۆگىتىدۇ . بىز ئۈستامغا دېھقانچىلىقنى ئۆگىتىمىز . شۇنداق قىلىپ بۇغا ، جاۋەن ، لىڭگىرچاق ئۈچۈن بازارغىمۇ قاتىرمايمىز ـ دە ، — ئۇ مەتنىيازنىڭ ئالدىدىكى لىڭگىرچاقنى قولىغا ئېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مانا بۇ ياسىلىۋاتقان نەرسىلەر كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىدا ئىشلىتىدىغان جابدۇقلىرى بولۇپ قالىدۇ .

ساۋۇتجان مەتنىيازنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىنى ئوبدانراق بىلىۋالسۇن دەپ ئويلىغاندەك ، ئۇنىڭغا ئۈستامنىڭ ئۆيىدىن ئۆتكەن ۋاقىتلىرىنى ئەسلىتىپ ، ئۇنىڭ ئۈستامنىڭ ئۆيىدە ئۆتكەن كۈن

گەندىن كېيىن ، سېيىت ئاخۇنىنىڭ سۆزى بىلەن ئۇنى «ھېچ ئىشقا يارىماس ئادەم» دەپ خاتا خۇلاسە چىقارغانلىقىغا ئىقرار بولدى ؛ مەتنىيازنىڭ ئەمگەك ۋە روھىي جەھەتتىن ئىلگىرىلىشىگە ھەمراھ بولۇش ھەقىقىي يارەم قىلىۋاتقانلىقىنى سەزدى .

شۇنىڭدىن كېيىن ساۋۇتجان جۇرئەت قىلىسا قولىدىن ئىش كېلىدىغان ، لېكىن ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن ، تۇرمۇشى قالاق بىر ئادەمنى ئەمگەك قايناملىغا تارتىپ كىرىپ ، چىدامليق ، ئىشچانلار - نىڭ قاتارىغا قوشۇلۇشنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا دېھقانلارغا سۆزلەپ بېرىشنى ئويلىدى .

ھەمرا گۇرۇپپىسى كوپىراتىپقا ئايلىنىپ ، يەنە بىر قانچە دېھقان - نى ئۆز قويىنىغا ئالدى . ئەمگەك كۇچى ئىلگىرىكىدىن ئۇچ ھەسسە - دىن كۆپەيدى . بىر ، ئۇلاغ ۋە جابدۇقلارمۇ يېتەرلىك دەرىجىدە كۆپەيدى . بىرنەچچە ئىش ھايۋىنى ، ئىككى دانە سوقا ، بىر دانە ئورما ماشىنىسى ۋە بىرنەچچە ئۇششاق جابدۇق بىردىنلا كۆپە - چىلىكىنىڭ ئورتاق مۇلكى بولۇپ قالدى .

ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان قوشۇمچە ئىش - لەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى مەتنىيازنىڭ ئۇستىكارلىقى بىلەن بوش ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ ، بۇغا ، جاۋەن ، كەندىر ئارغامچا ، زەم - بىل ، سېۋەتكە ئوخشاش نەرسىلەردىن خېلى نۇرغۇن ئىشلەپ چى - قاردى .

ھازىر بولسا ، ئەللىك ئەمگەك كۇچىدىن تەشكىللەنگەن بۇ كوپىراتىپ ئەزالىرى دېھقانچىلىقنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىپ يازىچە يېتىشتۇرگەن ئاشلىقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېلىش ئۇچۇن ، ھەممىسى بىرلىكتە ھۆسنىگە تولۇپ تاشقان كەڭ ۋە گۇزەل ئېتىز - لىرىنىڭ باغرىغا توپلاشتى .

بۇ كوپىراتىپنىڭ ئاساسى بولغان ھەمرا گۇرۇپپىسى مول ھوسۇل ئېلىشتا ھەر يىلى ئارقىغا چېكىنمەستىن ئۇلگە بولۇپ كەلگىنى ئۇچۇن ، كوپىراتىپنىڭ نامى «ئالغا» بولدى ، كۆپچىلىك -

نىڭ ماقۇللىشى بىلەن ھەمرا مۇدىر بولۇپ سايلاندى .

رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ھەمرانىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكەتـ لەرده چېنىققانلىقىنى ، ئۇنىڭ ھەربىر ئىشتا ئادىل ۋە ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە جان كۆيەر ئىكەنلىكىنى ئېتىبارغا ئالغانىدى . ھازىر بولسا ھەمرا پارتىيە ئەزاسى . ئۇ يېزىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى ۋە كادىرلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ ، «ئالغا» كوپېراتىپىنى نامىغا لايىق تېخىمۇ ئالغا باستۇرۇش يولىدا ئاكتىپ ئىشلىمەكته .

مەتنىيازمۇ «ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئەزاـ لىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ سىلەر كۆرۈپ ئۆتكەن بۇرۇنـ قى ۋەيرانە تۇرمۇشى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتتى . ئۇ ئۆتكەن يىل ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا ئالدىرىماي ئىشلىسىمۇ ، ئاخىرغىچە چـ دام بىلەن رەسمىي بىر كىشىلىك ئەمگەككە قاتناشتى . كۇزده دېھقانچىلىق ۋە قوشۇمچە ئىشلىگەن نەرسىلىرىدىن خېلى نۇرغۇن مەھسۇلات ئالدى .

مەتنىيازنىڭ ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز يەنە بىر خۇشاللىقى بار ، ئۇ بولسىمۇ ئىززەتخان بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ ، مۇرادىغا يەتتى . شۇنىڭ بىلەن ئۇ خوتۇنلۇق ۋە بالىلىق بولۇپ ، بەختلىك ئائىلە لەززىتىنى تېتىدى . ھازىر ئۇنىڭ يېنىدا بىللە ئەمگەك قىلىۋاتقان كۆيۈمچان خوتۇنى ، ئالدىدا «دادا ، دادا» دەپ يۇگۇرۇپ يۇرگەن تىلى تاتلىق بۇدرۇققىنا ئوغلى ئەركىنجان بار .

ھېلىقى بىزگە تونۇش بولغان ئۆينىڭ تاملىرى سۇتتەك ئاقارـ تىلغان . قازان بېشى بولسا ، سارغۇچ سېغىز لاي بىلەن سىلىق قىلىپ سۇۋالغان . ئىززەتخانىنىڭ بۇيرۇتمىسى بىلەن مەتنىياز ئۆـ زى تېرەك ياغىچىدىن سېپتا قىلىپ ياسىغان كارىۋاتنىڭ ئاستىغا تور تۇتۇلغان ئاق چايشاپ يېپىلغان بولۇپ ، يۇقىرىقى چېتىده ئىككى دانه ئاق ياستۇق كېلىشتۇرۇپ تىزىپ قويۇلۇپتۇ . ئۇستامـ نىڭ قالايمىقان جابدۇقلىرى ياغاچ ساندۇقلارغا قاچىلىنىپ ، دالاـ دىن ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇن ئاپتۇ . ئويۇقتىكى كوزىلار ، قوزۇقـ تىكى چۆمۈچلەر ۋە ئۆينىڭ باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك جاھازىلىرىـ

ىنىڭ پاكىز ، چىرايلىق تەرتىپتە تۇرۇشى بۇ ئۆينى باشقۇرۇپ ، بېسىقتۇرۇپ تۇرغۇچى ئايالنىڭ ئىشچان ۋە سەرەمجانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى .

مەتنىياز قىچا تەرگەن يىلى ئۇسسۇزلۇققا چىدىماي سايىسىدە يانقان يوغان ئۇجمە دەرىخىنىڭ يېنىدا ھازىر سۆلەتلىك ئىككى باراڭ قەد كۆتۈرۈپتۇ ، ئىككى باراڭنىڭ ئەتراپىدا مەنپۇ خېنە ، جۇخار ۋە مىزى گۈللەر ئەۋجىگە كېلىپ ، تەكشى چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇ .

«ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ ئەزالىرى ياسىغان بۇ باراڭلار ئالدىغا كېلىپ ئەتراپقا قاراپ باقسىڭىز : كۆز يېتىم يەرلەرگىچە سوزۇلغان پەلەكلەر ئارىسىدا خۇددى ئوتلاۋاتقان قوينىڭ قوزىلىرىدەك كۆرۈنگەن قوغۇن ، تاۋۇز ، كاۋىلارنى ، ئوتياشلىقتىكى ئاپقۇر چىنىدەك يوغىنىغان قىپقىزىل پەمىدۇرلارنى ، تەكشى ئۆسكەن پىيازلارنى ، باراڭدا زىچچىدە ساڭگىلىشىپ تۇرغان قاپاق ۋە ئەتراپتىكى تاۋلىنىپ تۇرغان چىرايلىق گۈللەرنى كۆرۈپ ، كىشىنىڭ زوقى تولۇپ تاشىدۇ .

ئەنە ، ئاۋۇ ئېتىزلاردا بولسا كوپېراتىپنىڭ مول ھوسۇللۇق بۇغدايلىرى چاناقلىرىنى كېرىشىپ ، بۇرۇتلىرىنى دورايتقان ھالدا باشلىرىنى كۆتۈرۈشەلمەي ئېگىلىپ تۇرۇشىدۇ . شامال بولسا ، ئۇلارنى ئىرغىتىپ باشلىرىنى بىر - بىرىگە تەگكۈزىدۇ . ئۇلار شۇ تاپتا خۇددى : «ھە ، ئەزىمەتلەر ، بىزنى بېقىپ ئۆستۈرگۈچە نورغۇن ئەجىر سىڭدۈرۈڭلار ! شۇنىڭغا لايىق بىزمۇ تولۇق مۇرادىمىزغا يەتتۇق . ئەمدى بىزنى چاپسانراق ئۆيۈڭلەرگە ئەكەتمەمسىلەر» دەپ پىچىرلىشىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى .

شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن «ئالغا» كوپېراتىپنىڭ ئەزالىرى ھەممىسى بۇرۇن پۈتۈن كۈچىنى ئۈيۈشتۇرۇپ ئەمگەك قاينىمىغا چۈشكەنىدى . ئۇلار كۈن تىزا قىزىغان چاغىدا ئارام ئېلىپ قوغۇن - تاۋۇز يېيىش ئۈچۈن ئۇجمە سايىسى ۋە باراڭلارغا كېلىۋاتىدۇ .

بۇ باراڭلارنى ياساشتا ۋە ۋايىغا يەتكەن ئاشلىقلارنى يېتىشتۇرۇشتە مەتنىيازنىڭمۇ ھەسسىسى بار . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇمۇ كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئىشەنچلىك ھالدا باراڭلىقنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىتىدى .

باراڭنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە ئايال چاقچاق قىلىشىپ ، كۈلۈشۈپ قوغۇن يېيىشۋاتاتتى . ئىززەتخان باراڭدىن يېرىم قوغۇننى كۆتۈرۈپ مەتنىيازنىڭ ئالدىغا چىقتى .

— مانى يەپ باقسىلا ! ئەجەب تاتلىق قوغۇنكەن ، — دېدى ئۇ قوغۇننى تىلىپ .

مەتنىياز ناۋات رەڭ سۇيى تېشىپ تۇرغان گۆشلۈك قوغۇننى يەۋېتىپ :

— قەندەك قوغۇنكەن ، قەندەك ، — دېدى .

باراڭنىڭ ئىچىدىكى خوتۇنلاردىن بىرى :

— شېرىننىڭ قولى تەگكەن ـ دە ، ئۇستام ، — دەپ بۇلارغا ئاڭلاتماستىن چاقچاق قىلغانىدى ، ھەممىسى پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى .

— نېمە بولدى بۇلار ؟ قىن ـ قىنىغا پاتماي قاپتىغۇ ، — دېدى مەتنىياز باراڭ تەرەپكە قاراپ .

ئىززەتخان باشقىلارنىڭ ئۆزىگە غايىۋانە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ :

— ھوي ، ئەشەدە بىر تورغاي سايراۋاتىدۇ ، — دېدى ـ دە ، بېرىپ ئۇجمە تۈۋىدە ئولتۇردى . شۇ چاغدا قوغۇنلۇقتىن بىر سوي-مىنى كۆتۈرۈپ ئۇچ ـ تۆت بالا بىلەن «ئاپا» ، «دادا» دەپ چۇقان سېلىپ ئەركىن چېپىپ كەلدى .

بۇ ئاتا ـ ئانا ۋە بالا ئۇچى ئۇجمە سايىسىدە بىر ـ بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ ، ھېلىقى ناۋات رەڭ سۇيى ئېقىپ تۇرىدىغان ئەجەب شېرىن «ئابىناۋات»تىن يەنە بىرنى يېيىشىپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇشتى .

1955 ـ يىلى

گۇمان

كۇلكىنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى تولا . مەسىلەن ، كىشىلەر خۇشال بولۇشسا كۇلىدۇ ؛ زوق ئەيلىسىمۇ كۇلىدۇ ، ھەيران قالىسىمۇ ، مەغرۇرلانسىمۇ كۇلىدۇ ، زاڭلىق قىلىپمۇ ، تەنە قىلىپمۇ ، خۇشامەت قىلىپمۇ ، ئېچىنىپمۇ كۇلىدۇ . بەزىدە شۇنداق ئەھۋاللار بولىدۇكى ، خىجالەت بولسىمۇ كۇلىدۇ ، خىجالەت قىلسىمۇ كۇلىدۇ ، ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن ئورۇنسىز ۋە ئورۇنلۇق كۇلىدىغان كىشىلەرمۇ بار . يەنە ئاپتاپپەرەستەك بويىنىنى چۈشتىن ئاۋۋال باشقا ياققا ، چۈشتىن كېيىن باشقا ياققا مۇلايىم ئەگكەن ھالدا كۇلۇۋېرىپ ۋاقتىنى چاغ ئۆتكۈزىدىغانلارمۇ بار... كۇلمەيدىغان ئادەم كەم ياكى ئۇنداق ئادەمنى ھېچ يەردىن تاپالمايسىز .

كىمنىڭ نېمە سەۋەبتىن كۇلگەنلىكىنى بىلىۋېلىش تۇيغۇن كىشىلەرگە ئاساندەك كۆرۇنىدۇ . لېكىن ، بەزى كەيپىياتلاردا ئۇلارمۇ ئازغىنىپ قالسا كېرەك ، بۇنى تۆۋەندە سىلەرگە ھېكايە قىلىپ بەرمەكچى بولغان ئىككى كۇلكە توغرىسىدا ناھايىتى تۇيغۇلۇق بىلەن چىقىرىلغان خۇلاسىدىن بايقىۋالىسىز .

كەچ سائەت ئالتىلەردە ئۇستەلنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئورۇندۇقتا ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى قارىمۇقارشى ئولتۇرۇشۇپ تاماق يېيىشۋاتاتتى . بۇلار بىر ئېغىزمۇ سۆز قىلىشماي ھەم بىر ـ بىرىگە قارىماي لەڭمەننى تەخسىدىن تارتىپ ئېلىپ ئاغزىغا سېلىشاتتى . ئالمىجان ئارىلاپ چوكىنى سىلكىپ ـ سىلكىپ چۆپىنى سېيىي بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويىاتتى . مەستۇرە بولسا ، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن قانداقتۇر بىر خاپىلىقى بارلىقىنى ، شۇنىڭ ئۈچۈن زەردە قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، ئۇچ بارمىقى بىلەن چىمداپ ئاغزىغا سالغان ئاشنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن ئېغىر چاينايتتى . بۇ جىمجىتلىق ، بۇ سۆزلەشمەسلىك باشلانغىنىغا مۇشۇ تۇرقىدا توپ-

توغرا بىر كېچە - كۈندۈز بولغانىدى .

ئوچۇق چىراي گەپلىشىپ ، كۈلۈشۈپ يۈرگەن يېقىن كىشىسىنىڭ قۇدۇقىغا چۈشۈپ كەتكەن تاشتەك جىمجىت بولۇپ قېلىپ ، ئۇن چىقارماي يۈرۈشى كۆڭۈلگە قانچىلىك غەشلىك سالىدىغانلىقىنى مەستۇرە تۇنجى قېتىم چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە سەزمەكتە .

ئۇ ئالىمجاننىڭ كۆڭلى قالغۇدەك نېمە ئىش قىلغانلىقىنى ئويلاپ زادى تاپالمايتتى : «ئۇلۇشكۇن مەن ئۇنى ئويىنىشىپ ئىتتىرىۋەتكەن ، تۇنۇگۈن قولۇمدىن چىنە چۈشۈپ كېتىپ سۇنۇپ كەتتى . هە - راست ، ئەتىگەن چايىنى ژاقتىدا قايىنىتىپ بېرەلمىدىم ، خىزمەتكە سەل كېچىكىپ قالدى . ياق ، بۇنىڭغىمۇ مۇنچە خاپا بولۇپ كەتمەس ، ئەتىمالىم قوپالراق بىر گەپ قىلدىممىكىن . هېچ ئەسلىيەلمەيمەنغۇ ، ناھايىتى نېپىز - دە ، بۇ··· »

تۇرلۇك خىياللار بىلەن ئۇنىڭ بېشى قاتتى . ئاخىر ئالىمجاننىڭ ئۆزىدىن سوراشقا توغرا كەلدى :

— بۆلەكچىلا تۇتۇلۇپ كەتتىڭىزغۇ ، نېمە بولدى سىزگە ؟

ئالىمجان جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا مەستۇرەگە يەر ئاستىدىن قاراپ :

— ھىم - ھىم ، — دېدى - دە ، سوغۇق كۈلۈمسىرىدى . ئۇنىڭ قىسقىراق قاشلىرى بىر - بىرىگە يېقىنلىشىپ ، قارچىغىنىڭ كۆزلىرىگە ئوخشاش ئۆتكۈر كۆزلىرى يالتىرىغانىدى ، سوزۇنچاق يۈزى سۈرلۈك تۈس ئالدى .

مەستۇرە دېرىزىنىڭ ھاۋارەڭ پەردىسىگە سانجىپ قويۇلغان قىزىل تاۋار گۈلگە ، كېيىن ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى ئۈچ بۇرجەكلىك ئۈستەلچە ئۈستىدىكى سۈرەت ۋە ئاتكرىتكىلارغا قاراپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى . ئۇ نەرسىلەر بۇنىڭدىن ئون تۆت ئاي ئاۋۋالقى تويىنىڭ شېرىن خاتىرىلىرىنى ئەسلىتىپ تۇراتتى . ئاتكرىتكىلار مەستۇرەنىڭ دوستلىرى تەرىپىدىن ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى تەبرىكلەپ تەقدىم قىلىنغان ، ئۇلارغا ئالىمجان بىلەن مەستۇرەنىڭ تۇرمۇشىنىڭ مەڭگۈ بەختلىك بولۇشى ، ئىككىسىنىڭ دائىم خۇشال -

خۇرام ئۆتۈشى ، بىر - بىرىگە بولغان ھەقىقىي مۇھەببەتلىرىنىڭ گۈللەپ ياشنىشى توغرىسىدا تىلەكداشلىق ۋە دوستلۇق ئىشەنچلەر يېزىلغانىدى .

— تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغان كىم ئۇ ؟ — دەپ سورىدى ئالىمجان مەستۇرەگە يىرگىنچلىك قاراپ .

تۇيۇقسىز سورالغان بۇ سوئالدىن مەستۇرە سەل ھودۇقۇپراق جاۋاب بەردى :

— ھە ، ئۇ توختى .

— سەن ئۇنىڭ بىلەن نەدە تونۇشۇپ قالغان ؟

— بۇرۇن بىر مەكتەپتە ئوقۇپ يەتتىنچى سىنىپنى بىللە تۇگەتكەن بىز .

— بىز ، — دەپ تەكرارلىدى ئالىمجان تەنە بىلەن ، — شۇنىڭ ئۈچۈن گۈلقەلبىرىڭ ئېچىلىپ كېتىپتىكەن - دە .

— ۋىيەي دەۋاتقان گېپىنى . ساۋاقداشلار بىر - بىرى بىلەن گەپلەشمەمدۇ ؟ !

— ئايرىلماس دوستلار ئەلۋەتتە گەپلىشىدۇ ، كۈلۈشىدۇ ، شېرىن سۆھبەت قۇرۇش ئۈچۈن ئەپلىك جايمۇ تېپىشىدۇ .

— بۇ نېمە دېگەن گېپىكىز ، مەن ھېچ چۈشەنمىدىمغۇ ؟

— مەن چۈشىنىمەن .

— نېمىنى ؟

— بىر - بىرىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ كۈلۈشلىرىنى ! ئاشىق - مەشۇقلارنى !

بۇ سۆزلەر مەستۇرەنىڭ كۆڭلىگە نەشتەردەك سانجىلدى . ئۇ-نىڭ كۆتۈرەڭگۈ كۆكسى يۇقىرى - تۆۋەن بولۇپ يۇزىگە قان يۈگۈرۈشكە باشلىدى . تامىقنا بىرنەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولۇپ ئاۋازى سەل تىترەپ :

— ۋىيەي توۋا ، ئادەمنىڭ چىشىغا تەگمىسىكىز چۇ ! — دېدى .

— ھىم ، چىشىغا تېگپتىمىشمەن تېخى ، ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ كۈلۈشنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ بۇنى مەن ياخشى بىلىمەن .

بىر ـ بىرىنىڭ جامالىغا قاراپ كۈلۈشكەندىكىن ، ئەلۋەتتە چاتىقى بار ـ دە .

— سىزچە ، بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلگەنلا ئەر ـ ئايالنىڭ چاتىقى بار ئىكەن ـ دە ، ماۋۇ تېتىقسىز گەپكە قارامۇ .

ئالىمجاننىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتتى . ئۇ غەزەپ ئۇچقۇنداپ تۇرغان كۆزلىرىنى مەستۇرەگە تىكىپ :

— تېتىقسىزمىش ! ھېيلىگەر ، ئۇيالماس ، دەۋاتقان سۆزىنى قارا ! — دېدى .

مەستۇرە نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى . ئۇنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ، بەزگىكى تۇتقان كىشىدەك تىترەپ ، بېرىپ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى ـ دە ، ئىككى ئالقىنى بىلەن يۈزىنى مەھكەم يېپىپ يىغلاشقا باشلىدى .

ئالىمجان ئىشكىنى ئاچچىقى بىلەن قاتتىق ياپتى ـ دە ، كوچىغا چىقىپ نەگىدۇر كەتتى . ئىشكىنىڭ تاق قىلغان ئاۋازى مەستۇرەنىڭ يۈرىكىگە خەنجەر بولۇپ سانجىلدى ۋە بۆشۈكتىكى ئۇچ ئايلىق بوۋاقنىمۇ ئويغىتىۋەتتى . ئەمدى بالىنىڭ يىغىسى مەستۇرەنىڭ يىغىسىنى يەڭدى . ئۇ بالىسىنى ئېمىتىۋاتقاندا ، ئۇزۇن كىر ـ پىكلىك قاپقارا كۆزلىرىدە ئەگىپ توختاپ قالغان ئاخىرقى ياش تامچىلىرى بوۋاقنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى .

ئۇ بالىنى تەۋرىتىپ ئولتۇرۇپ ئالىمجانىڭ ئۆزى بىلەن بولغان بەزىبىر مۇناسىۋەتلىرىنى ئەسلەشكە كىرىشتى .

بۇلار ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇپ ئەتمالىم بەش ـ ئالتە ئايغىچە ـ مىكىن ، ئالىمجان مەستۇرەنى «سىز» دەپ يۈردى . ئەسلىدە ئالىمجاننىڭ چىرايى دېگەندەك كېلىشكەن بولمىسىمۇ ، گەپ ـ سۆزى جايىدا ، ئەدەپلىك ، ھۆرمەتچان يىگىت ئىدى ، خۇسۇسەن ئۇ ئايالىلارنىڭ ئالدىدا قوينىڭ قوزىسىدەك مۇلايىم ، خۇشخۇي بولۇپ كېتەتتى . ئۇرۇش ـ تالاش قىلماستىن ئىناق تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە خۇش مۇئامىلىلىك ، ئاق كۆڭۈل بولۇپ ئۆسكەن مەستۇرەگە ئالىمجاننىڭ مىجەزى ياقمايدى .

تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن ، بارا - بارا نېمە بولۇپ كېتىپ باردۇ - ھە ؟ «ھېيلىگەر» — بۇ مەستۇرە ئۇچۇن يات ۋە ناھەق گەپ . ئۇ دوستلىرى ئارىسىدا راست سۆزلۇكلۇكى بىلەن ھۆرمەتكە ئىگە ئەمەسمىدى . ئۇ ھېچكىمنى تىللاپ باقمىغان ، شۇنىڭ ئۇچۇن مۇ مەستۇرەگە ھېچكىممۇ ھاقارەتلىك سۆز قىلمىغان . ئەمدى بولسا توختىنى ، يەنى بۇرۇنقى ساۋاقدىشىنى ئىشىك ئالدىدا ئۇچرىتىپ قېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن كۇلۇشۇپ ئوچۇق چىراي گەپلەشكىنى ئۇچۇنلا ئالىمجاندىن ئاڭلىغان ھاقارەتلىك سۆز كۆڭلىگە ناھايىتى قاتتىق تەگكەنىدى .

ھەر ھالدا مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەستۇرە ئالىمجاننىڭ كۇندەشلىك قىلىدىغان مىجەزىنى بايقاپ قالدى . ئەسلىدە بۇنى خېلى بۇرۇنلا سېزىش مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، مەستۇرەنىڭ سادا ، تۇز كۆڭلى ئۇنى بۇگۇنكىدەك قاتتىق توقۇنۇش بولمىغۇچە باھالىيالمىغانىدى . بولمىسا مۇنداق ئىشلارمۇ بولۇپ ئۆتكەن ئىدىغۇ .

يامغۇر يېغىپ يوللار سەل پاتقاق بولۇپ قالغان بىر كۇنى كەچقۇرۇن دەرۋازا ئېچىلغاندەك قىلدى ، لېكىن ئۆيگە خېلى ۋاقىت قىچە ھېچ كىشى كىرمىدى .

مەستۇرە قاراپ باقاي دەپ چىقسا ، ئالىمجان يەرگە ئېگىشىپ بىرنەرسىگە سىنچىلاپ قاراۋېتىپتۇ .

— يەرنىڭ ئاستىدىكى ئالتۇننى كۆرۇپ قالدىڭىزمۇ نېمە ؟ — دەپ چاقچاق قىلىپ كۇلدى مەستۇرە .

ئالىمجان يۇزىدە پەيدا بولغان خىجىللىق ئالامەتلىرىنى كۇلكە بىلەن يوشۇرۇپ :

— ھە ، ھە ، ئالتۇن بۇ يەردە نېمە قىلىدۇ ؟ غەلىتە بىر جانۋار ... — دېدى - دە ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى . مەستۇرە ئۇنىڭ تەكشۇرگەن يېرىگە قارىغانىدى ، ھېچقانداق جانۋارنى ۋە ئۇنىڭ ئىزىنىمۇ كۆرمىدى . ئۇ يەردە جانۋارنىڭ ئىزى ئەمەس ، بايا خېمىرتۇرۇچ سوراپ كىرگەن قوشنا ئايالنىڭ قوڭالتاق كالىچە

نىڭ ئىزى تۇراتتى .

يەنە كۇنلەرنىڭ بىرىدە مەستۇرە ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كەچقۇرۇن سائەت توققۇزلاردا ئۆيىگە قايتتى . ھېچ كىشى يوق قاراڭغۇ كوچىدا كېلىۋاتقاندا تېرەكنىڭ ئارقىسىدىن بىر كىشى نىڭ ئاتقان چالمىسى ئالدىغا چۈشتى . مەستۇرەنىڭ بويى بىر شۇركۇندى ـ دە ، گەپ قىلماي ئۆز يولىغا كېتىۋەردى . ھايال قالماي يەنە ئارىسىدىن بىر كىشىنىڭ ھۇشقىتقان ئاۋازى ئاڭلاندى . مەستۇرە بىرەر مەستىنىڭ ئۆزىگە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، ئۇنچىقماي ئالدىغا قاراپ يۇگۇردى . لېكىن ، تۇيۇقسىزلا بىر كۇلكە ئۇنى يۇگۇرۇشتىن توختاتتى . ئۇ ئۆزىگە تونۇش بولغان كۇلكىنى تۇيۇپ قالغانىدى . مەستۇرە يېڭىلمىدى . ئۇنىڭ ئالدىغا ئالمجان خۇشال كەيپىياتتا كەلدى .

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز ؟ — دېدى مەستۇرە سەل تېرىكىپ .

— قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ ، — دېدى ئالمجان . مەستۇرەنىڭ قورقۇپ يۇگۇرگىنى ئۇنى تۇيۇقسىزلا كۇلدۇرۇۋەتكەنىدى .

ئەگەر ئىش ئۇنداق بولمىغاندا ، ئالمجان ئۆزىنى ئاشكارا قىلاتتىمۇ ، يا ئۆيگە بارغاندا مەستۇرەنى گەپكە سېلىپ چېكىپ باقاتتىمۇ ، ھەر ھالدا ئۇنىڭ بۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۇرۇشتىكى ئويى بىزگە قاراڭغۇ ئىدى .

لېكىن ، ئۇنىڭ بۇ خۇش چاقچاق ئويۇنى كۆڭۈللۈك بولمىغانلىقىنمىكىن ، يەنە ئازراق خىجالەت بولغاندەك كۇلۇمسىرىگىنى مەلۇم بولۇپ قالدى .

يەنە بىر كۇنى ئالمجان بىرنەرسىگە ھەيران بولۇپ مەستۇرەدىن غەلىتە سوئال سورىغانىدى . ئۇ چۈش ۋاقتىدا كارىۋاتتا پۇرلىشىپ تۇرغان چوڭ پەي ياستۇقنى كۆرۈپ قېلىپ :

— بۇ يەرگە ياستۇق قويۇلۇپ قاپتىغۇ ؟ — دېدى .

— بايا بالىنى يانقۇزۇپ قويغانىدىم ، — دەپ جاۋاب بەردى مەستۇرە .

— مۇشتەك بالىمۇ شۇنچە يوغان ياستۇقتا ياتامدۇ ؟

— ياستۇقىڭىزنى بالىڭىزدىن ئاياۋاتامسىز ؟ دېمەك ، بالىدىن ياستۇق ئەتىۋاراق ئىكەن ـ دە ، سىزگە .

— ياق…

— ئەمىسە بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

— بالىنىڭ بويىنى ئاغرىپ كېتەمدىكىن دەيمەن ـ دە ، — ئالىمجاننىڭ يۈزىدىكى ھەيرانلىق ئالامىتى ئەمدى سۇس خىجالەت كۆلكىسى ئاستىدا قالدى .

مانا ئەمدى بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى مەستۇرەنىڭ ئالدىدا ناھايىتى روشەن ئېچىلدى .

ئۇنىڭ ئوقۇشىنى داۋام قىلدۇرۇپ يۇقىرىراق بىلىم ئېلىش ياكى بىرەر ئورۇندا جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش تەلەپلىرىنى ئالىمجاننىڭ تۇرلۇك باھانىلەر بىلەن ئارقىغا سۈرۈپ كەلگەنلىكىـ نىڭمۇ شۇ سىر بىلەن باغلىق ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى .

ئالىمجاننىڭ بۇ ئورۇنسىز گۇمانلار بىلەن قىلىپ يۈرگەن كۆلكىلىك ئىشلىرى مەستۇرەنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىشقا باشلىدى . «بۇرۇنغۇ بۇ ئەھۋالنى سەزمىگىنىم ئۈچۈن ئۇنچىقماپتىمەن . بۇـ گۇن ئۇنىڭ بىلەن نېمىشقا ئوچۇق گەپلەشمەي قالدىم ـ ھە» . ئۇ تېخىچىلا تارتىنچاقلىق قىلىپ يۈرگەنلىكى ۋە كىشىلەر بىلەن تالاش ـ تارتىش بولۇپ قالسا ، گەپ تېپىپ بېرەلمەي قېلىشىنى ئويلاپ ، ئۆز ـ ئۆزىدىن رەنجىدى . ئەمدى ئۇ ئۆزى ئۈچۈن ھاقارەت ھېسابلىنىدىغان گۇمانخورلۇق توغرىسىدا ئالىمجان بىلەن ھەق داـ دىغا يەتكۈچە سۆزلىشىشنى قارار قىلدى .

مەستۇرە پىكىر قىلىشتىن توختاپ بېشىنى كۆتۈرگەندى ، قۇلاقلىرى غوڭۇلداپ ، يۈرىكى سقىلدى . ئۇ بىرىپ دېرىزىنى ئېچىش بىلەن تەڭ كەچ كۈزنىڭ مۇزدەك شامىلى يۈزىگە ئۇرۇلدى . ئۇ سالقىن ھاۋادىن قارنى ـ كۆكسى تولغۇچە سۈمۈرۈپ ئېغىر بىر تىندى ـ دە ، كوچىدىكى دەرەخلەرنىڭ تەكشى ئۇچلىرىغا ، كېيىن ئوچۇق ھاۋادىكى سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلارغا قارىدى .

يۇلتۇزلارنىڭ بەزىلىرى مەستۇرەگە ئوخشاش چىرايلىق ئـ

دى . ئۇلارمۇ ئۇزۇن - ئۇزۇن نۇر كىرپىكلىرىنى چىمىلدىتىپ مەستۇرەگە كۇلۇمسىرەپ قاراپ تۇرۇشاتتى . ئۇنىڭ يادىغا ئالىمجان بىلەن بىكى تونۇشقان چاغلاردىكى ئالىمجانىنىڭ «چاچلىرىڭىز قۇندۇز ، كۆزلىرىڭىز خۇددى كۇلۇپ تۇرغان يۇلتۇز» دەپ ئۆزىنى ئەركىلەتكەن سۆزلىرى كەلدى .

مەستۇرە بېنىكلەشكەندەك بولۇپ كۇلۇمسىرىدى . «ئۇ مۇشۇ چاغقىچە نەدە يۇرىدىغاندۇ» دەپ ئويلىدى - دە ، ئەتراپقا ئەنسىرەپ نەزەر سالدى .

ۋاقىت سائەت ئون ئىككىگە يېقىنلىشىپ قالدى . ھېچقاياقتىن ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ . پەقەت يىراقلاردا قاۋغان ئىتلارنىڭ بوغۇق ، سۇس ئاۋازلىرى ۋە يېقىن ئەتراپتىكى ئىتلارنىڭ ئاچچىق ھەم بوم ئاۋازلىرىلا كېچىنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى تەۋرەتكەندەك بولاتتى .

* * *

كۇلۇبقا بىرىپ ئويۇن كۆرگەندىن كېيىن ، ئالىمجانىنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ ئاچچىقىنىڭ ئەسىرىمۇ قالمىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان قىزغا گۈلدەك ئېچىلىپ سىلىق ۋە مۇلايىملىق بىلەن سۆزلەپ كېلىۋاتاتتى :

— ئاۋازىڭىز نېمىدېگەن چىرايلىق ، ناخشىڭىزنى ئاڭلاپ ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويايلا دەپ قالدىم .

— ۋىيەي ، ئاشۇرۇۋەتتىڭىز ئالىمجان ئاكا ! — دېدى قىز خجالەت ئارىلاش خۇشال بولۇپ .

— مانا - مانا ، ئىشەنمەيسىز ، — دېدى ئالىمجان قىزنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ ، — راستىنى ئېيتسام ، بۈگۈن سەھنىدە شۇنداق يېقىملىق ۋە تەسىرلىك ناخشا ئېيتتىڭىزكى ، خۇددى يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋالغاندەك بولدىڭىزغۇ .

«ھىم ، ئىندەككە كەلدىڭغۇ» دەپ ئويلىدى ئالىمجان . لې-

كىن ، قىز ئۆز تالانتىنىڭ ماختاشقا سازاۋەر بولغانلىقى بىلەن مەست ئىدى . ئۇ ئالمجان ماختىغانچىلىك سېھرىلىك ناخشا ئېيتالمىسىمۇ ، ھەر ھالدا ئوتتۇراھال يېقىملىق ئاۋازغا ئىگە ئىدى . بىراق ، ئۇ تېخى ئاۋازىنى قانداق ئىشلىتىشنى ۋە ناخشا قائىدىلىرىنىمۇ ياخشى بىلمەيتتى . ئۇ ئارتىس بولۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىپ ، مەلۇم بىر ھەۋەسكارلار تىياتىر سەنئەت كۇرۇژوكىغا قاتنىشىپ يۈرەتتى . قىز مېڭىشتىن توختاپ :

— سىزنىڭ خېلى دىتىڭىز بارغۇ ئالمجان ئاكا ! راستىنى ئېيتىڭا ، مەن ئارتىس بولالايمەنمۇ ؟ — دېدى .

— ئەلۋەتتە بولسىز ، شۇنچە يېقىملىق ئاۋازىڭىز بىلەن سىز ئارتىس بولمىسىڭىز ، كىم بولىدۇ ئەمدى ؟ سىز ناخشىڭىزنىڭ بۇگۈن قانداق ئالقىشلانغانلىقىنى بىلگەنسىز . نېمىدېگەن كۆچلۈك ئۇرۇلغان چاۋاكلار ، كۈلۈب لەرزىگە كېلىپ تىترەپ كەتتى . مەنمۇ قوللىرىم قىپقىزىل بولۇپ كەتكۈچە چاۋاك چالدىم . كۆپچىلىككە يارىغاندىكىن ، بولدى ـ دە .

— ھەمىشە ئۇنداق بولىۋەرمەس .

— ئادەم دېگەن ئۆزىنىڭ تالانتىغا ئىشىنىشى كېرەك . سىز تالانتلىق ھەم شۇنداق چىرايلىق . سەھنىگە ئاجايىپ يارىشىدىكەنسىز . مەن بۇگۈن تازا دىققەت قىلىپ تۇردۇم . سىز سەھنىنىڭ ئالدىغا شۇنداق كېلىپ ، قەدىڭىزنى توغرىلاپ زالغا بىر قارىۋىدىڭىز ، خۇددى سەھنىدە بىر توپ قىزىلگۈل ئېچىلغاندەك بولۇپ كەتتى .

ئالمجاننىڭ شېرىن ـ شېكەر سۆزلەر بىلەن ماختاشلىرى ھەۋەسكار قىزنىڭ كۆڭلىنى تاغدەك ئۆستۈرۈۋەتتى . ئۇ ئۆز ـ ئۆزىدىن مەمنۇن بولۇپ : «باشقىلارمۇ مېنىڭ تالانتىمغا ئالمجاندەك توغرا باھا بەرسە بولمامدۇ ، ئۇلار مانا بۇ يېرى كەمچىلىك ، مانا ئۇ يېرى كەمچىلىك ، دېيىشىپ ئادەمگە روھىي زەربە بېرىشىدۇ » دەپ ئويلىدى . شېرىن سۆزلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرغان بولسا كېرەك ، ئىشكىنىڭ ئالدىدىن خېلى يىرگىچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ .

— ۋىيەي ، بىزنىڭ ئۆي ئارقىمىزدا قاپتىغۇ ، — دېدى ھەۋەسكار قىز ، — خوش ئالىمجان ئاكا ، مەن ئۆيگە قايتاي .

ئۇ ئالىمجانغا مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن قىياپەتتە قاراپ يېقىملىق كۈلۈپ ، خوشلىشىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى . ئالىمجان ئۇنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەستىن ، كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ :

— نېمانچە ئالدىرايسىز ؟ — دېدى ـ دە ، قولىنى تارتىپ قىزنى قۇچاقلىماقچى بولدى . قىز قولىنى سىلكىپ تارتىۋالدى . ئۇنىڭ كۆزىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ كەتتى . ئەمدى ئۇنىڭ يۈزىدە ھېچقانداق كۈلكىنىڭ ئالامەتلىرى قالمىغانىدى .

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز ؟ ! مەن سىزنى ئۆز ئاكامدەك كۆرۈپتىمەن .

— نېمە بولىدۇ ئەمدى ، مۇھەببەتقۇ .

— مۇھەببەت ئىمىش ! ئۇيالماي دېگەن سۆزنىى .

ئالىمجان ئەيىبنى ھەۋەسكارنىڭ ئۆزىگە يۈكلىمەكچى بولۇپ ، خىجالەت ئارىلاش پەس ئاۋازدا :

— ئەمىسە ئۆزىڭىز نېمىشقا ئادەمگە قاراپ كۈلۈۋېرىسىز ! — دېدى .

— سىزگە قاراپ كۈلگىنىلا كىشىنىڭ باشقا غەرىزى بولىدىكەن ـ دە ، ھېيلىگەر ئادەم ئىكەنسىز ! — دېدى ھەۋەسكار قىز چالۋاقاپ ۋە بۇرۇلۇپ ئۆيى تەرەپكە تېز ـ تېز يۈرۈپ كەتتى .

ئالىمجان ئەمدى كۈلكە توغرىسىدا ئىككىلىنىپ قالدى . ئۇنىڭ «ئاياللار كۈلگەن چاغدا كۆزىگە قاراپلا ئۇلارنىڭ قانداق غەرىزى بارلىقىنى بىلىۋالمەن» دەپ ماختىنىدىغان ئەۋلىيالىق كارامىتى ئاشكارا بولۇپ قالدى .

بۇگۈن مەستۇرە بىلەن ھەۋەسكار قىز مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك ، ئالىمجاننىڭ ئەر ـ ئاياللارنىڭ بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلۈشلىرى توغرىسىدىكى قارىشىغا ئىككىلىسى ئوخشاش رەددىيە بەردى . ئۇنىڭ مەستۇرەگە ناھەق قىلغان «ھېيلىگەر» ، «ئۇيال-

ماي» دېگەن ھاقارەتلىك سۆزلىرى مانا ئەمدى ھەقلىق رەۋىشتە ھەۋەسكار قىز تەرىپىدىن ئۆزىگە ياندۇرۇپ بېرىلدى .

ئالىمجان ئۆيگە مۇلايىم قىياپەتتە كۇلۇمسىرەپ كىرىپ كەلدى . مەستۇرەمۇ ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ كۇلۇپ قويدى . بۇ كۇلۇمسىرەشلەرگە پەرۋاسىزلىق بىلەن قارىسىڭىز ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئاچچىقى تارقاپ ، ئەپلىشىپ قالغانلىقىنى بايقايسىز . ئەگەر ئۆتكۇر كۆزلەر ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىغچە دىققەت قىلىپ قارىسا ، مەستۇرەنىڭ كۇلكىسى مەسخىرىنى ، ئالىمجاننىڭ كۇلكىسى بولسا خىجالەتچىلىكنى ئىپادە قىلاتتى .

1957 - يىلى